26669

ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ SELÇUKLU-BEYLİKLER DÖNEMİ YAPILARI

Nermin Şaman

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı için öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

26669

I. Cilt

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Nisan, 1993

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan----------
Doç.Dr.Aynur DURUKAN (Danışman)

Üye----------
Prof.Dr.Günsel RENDA

Üye----------
Prof.Dr.Yıldız ÖTÜKEN

Üye----------
Prof.Dr.Beyhan KARAMAĞARALI

Üye----------
Prof.Dr.Ömür BAKIRER

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.1../.7./.1993

Prof.Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

Sevgili Anne ve Babama

ÖZET

Isparta, Göller Bölgesi adıyla bilinen ve Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan önemli bir yerleşim merkezidir. Eski çağlarda Pisidya bölgesi'nin sınırları içinde kalan Isparta ve çevresi Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde sürekli yerleşime sahne olmuştur.

Bu çalışmada, Isparta'nın da dahil olduğu onüç ilçe ile bu yerleşimlere bağlı köylerdeki Selçuklu ve Beylikler dönemi eserleri incelenmiştir. Isparta'nın Selçuklu döneminde başkent Konya ile güneydeki önemli liman şehirlerinden Alanya ve Antalya arasında konumlanması önemini artırmıştır.

Isparta ve çevresinde 14. yüzyılda Anadolu Beyliklerinden Hamidoğulları Beyliği egemendir. Isparta'nın ilçelerinden önce Uluborlu, daha sonra Eğirdir Hamidoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmıştır.

Bugüne kadar Isparta ve ilçelerinin dahil olduğu Pisidya şehirlerinin eski çağlara yönelik tarihi ve eserleri ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Buna karşın, konumuzu oluşturan Selçuklu ve Beylikler döneminin gerek tarihi, gerekse eserleri yeterince incelenmemiştir.

Çalışmamızda, Selçuklu ve Beylikler dönemine ait olan yirmibir eser tanıtılarak, Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapı türlerine göre gruplandırdığımız eserler arasında üç medrese, biri medreseye bitişik, diğeri bağımsız iki türbe, dokuz hamam, bir ılıca, iki çeşme, üç han ve iki cami bulunmaktadır. Eserlerin çoğunluğu Eğirdir ve Uluborlu ilçelerinde bulunmaktadır. Isparta ve çevresindeki eserler plan şeması, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikle-

riyle Selçuklu ve Beylikler dönemi yapıları içinde önemli bir yere sahiptir.

SUMMARY

Isparta is an important center, situated at the "Göller Bölgesi", in the west of the Mediterranean region. Isparta and its environment was a part of the Pisidian region during the ancient times, and, have also had witnessed continious settlements during the Byzantine and Islamic periods.

Architectural works from the periods of Seljuk and Principalities in thirteen towns, including Isparta and its villages have been examined in this study. Being situated between Alanya and Antalya, the important ports on the Mediterranean coast, and Konya, the capital of the Seljuks, Isparta has become one of the most prominent cities in Anatolia. In the 14 th century, Isparta and its surroundings have been ruled by Hamidoğulları Principality. First Uluborlu, and then Eğridir, two villages of Isparta, became the capitals under the Hamidoğulları Principality.

The history and architecture of Pisidian cities, including Isparta and its villages, have been studied in detail by the modern scholars. However, the 13 th - 14 th centuries of the region has hardly been investigated.

In the present study, twenty-one edifices, consisting of three Madrasas, two tombs, nine baths, one hot spring, two fountains, three caravanserais and two mosques, erected in and around Isparta, Eğirdir and Uluborlu during the 13 th-14 th centuries have been examined and evaluted in comparison to the similar examples in Anatolia. It has been concluded that, in respect to general principles of the traditional plans, materials, construction techniques and decorative features of Anatolian Seljuk period, the architectural works of Hamidoğulları Principality are

typical examples of 14 th cehtury Anatolian architecture.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
LEVHA LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	xxv
I. GİRİŞ	1
II. ISPARTA VE ÇEVRESİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA VE YAYINLAR	5
III. COĞRAFİ DURUM	15
IV. TARİHÇE	17
1. TÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ	17
2. TÜRK DÖNEMİ	25
V. KATALOG	41
Kataloğun Tanımı	41
I. ÖZGÜN DURUMLARINI TÜMÜYLE VEYA KISMEN KORUYAN YAPILAR	43
A. MEDRESELER	43
Atabey Ertokuş Medresesi	43
Eğirdir Dündar Bey Medresesi (Taş Medrese)	72
Uluborlu Gargılı Lala Medresesi (Taş Medrese)	90
B. TÜRBELER	100
Eğirdir Baba Sultan Türbesi	100
C. HAMAMLAR VE ILICALAR	110
Uluborlu, Balta Bey Hamamı	110
Uluborlu Karabey Hamamı	118
Eğirdir, Dündar Bey (Çarşı) Hamamı (Aşağı Hamam)	125
Barla, Çaşnigir Hamamı	134
Büyük Gökçeli Hamam	142
Yalvaç, Hamam	150
Barla Göçeri (İbrahim Paşa) Hamamı	158
Avşar, Hamam	164

Gökçe, Hamam..... 170
Arslandoğmuş Ilıca..... 175
D. ÇEŞMELER..... 179
Uluborlu Büyük Çeşme..... 179
Uluborlu Muhiddin Çeşmesi..... 183
E. HANLAR..... 187
Gelendost, Ertokuş Han..... 187
Eğirdir, Han..... 198
Pınarbaşı, Han..... 211
II. YENİLENMİŞ YAPILAR..... 217
A. CAMİLER..... 217
Eğirdir, Hızır Bey Camii (Ulu Camii)..... 217
Barla Çaşnigir Paşa Camii (Ulu Camii)..... 230
BÖLÜM NOTLARI..... 244
VI. DEĞERLENDİRME..... 254
Değerlendirmenin Tanıtımı..... 254
VI.I. ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ YAPILARIN KENDİ İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ..... 256
MEDRESELER..... 256
TÜRBELER..... 267
HAMAMLAR VE ILICALAR..... 271
HANLAR..... 280
CAMİLER..... 286
VI.2. ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ YAPILARIN ANADOLU'DAKİ YAPILARLA KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ. 291
MEDRESELER..... 291
TÜRBELER..... 332
HAMAMLAR VE ILICALAR..... 343
HANLAR..... 358
CAMİLER..... 375
BÖLÜM NOTLARI..... 385
VII. SONUÇ..... 416
VIII. KAYNAKÇA..... 423
IX. EKLER.....
EK-1 ARAŞTIRMA KAPSAMINA ALINMAYAN YERLEŞİM-YAPI LİSTESİ
X. LEVHALAR.....

LEVHA LİSTESİ

1. Isparta ili Haritası (Isparta Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü 1992)

2. Atabey, Ertokuş Medresesi, rölöve planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, düzeltilerek, A. Durukan-T.Yazar 1988-90).

3. Doğu cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

4a. Doğu cephe
b. Portal

5a. Portal, sivri kemer, ayrıntı
b. Portal, kuşatma şeridi, ayrıntı

6a. Portal, kuzey niş
b. Portal, kitabe

7. Kuzey cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

8a. Kuzey cephe (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b. Kuzey cephe, batıdan görünüm

9. Güney cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

10a. Güney cephe
b. Güney cephe, doğu bölüm

11a. Güney cephe, doğu üst köşe, büst
b. Güney cephe

12. Batı cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

13a.Batı cephe, kuzeyden görünüm
b.Batı cephe, türbe-medrese bileşimi, ayrıntı

14a.Batı cephe, güneyden ayrıntı
b.Batı cephe, güneyden ayrıntı

15a.Türbe, gövde, üst seviyeden ayrıntı
b.Medrese ve türbe, üstten görünüm

16. Medrese, A-A rölöve kesidi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

17. B-B rölöve kesidi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

18a.Avlu, doğuya bakış
b.Avlu, ortadaki havuz ve su yolu

19a.Avlu, güneye bakış
b.Avlu, kuzeybatıya bakış

20a.Avlu, güneydoğuya bakış
b.Avlu, güney duvar, orta bölümün üstü

21a.Avlu, batıya bakış
b.Avlu, doğu duvar eksenindeki kapı

22a.Avlu, giriş mekânının doğu duvarındaki kapı
b. Avlu, kubbe

23a.Avlu, güneybatı mekân kapısının lentosu, ayrıntı
b.Avlu, batı eyvana doğudan bakış

24a.Avlu, güneybatıya bakış
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden birinci devşirme parça

25a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden birinci devşirme parça
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden ikinci devşirme parça

26a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça

27a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü ve dördüncü devşirme parçalar.
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden dördüncü devşirme parça

28. Avlu, eyvanın önünde, güneyden beşinci parça

29a.Ana eyvan, mihrap
b.Ana eyvan, mihrap, ayrıntı

30a.Ana eyvan, batı duvar
b.Ana eyvan, batı duvardaki kapılar, ayrıntı

31a.Ana eyvan, batı duvar, güney kapıdan ayrıntı
b.Türbe, iç mekân, batıya bakış

32a.Türbe, iç mekân sanduka, doğudan görünüm
b.Medrese bahçesindeki devşirme malzeme

33. Eğirdir, Dündar Bey Medresesi, rölöve planı (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

34. Üst kat restitüsyon planı (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

35. Üstten genel görünüm

36. Güney cephe rölövesi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

37a.Güney cephe
b.Güney cephe, portal

38a.Portal, kuşatma şeritleri, ayrıntı
b. Portal, kuşatma şeritleri, ayrıntı

39a.Portal, kemer köşeliği, ayrıntı
b.Portal, kemer köşeliği, ayrıntı

40a.Portal, batıdan ayrıntı
b.Portal, doğu niş

41a.Batı cephe
b.Kuzey cephe

42. A-A rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

43. B-B rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

44. D-D rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

45a.Avlu, üstten görünüm
b.Avlu, kuzeye bakış

46a.Avlu, kuzeye bakış (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, doğu revak

47a.Avlu, doğu revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, batı revak

48a.Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

49a.Avlu, batı revak, sütun başlığı, ayrıntı
b.Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık

50a.Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık
b.Avlu, batı duvar, eksendeki kapı, ayrıntı

51a.Avlu, kuzeydeki ana eyvan kemeri, ayrıntı
b.Avlu, ana eyvan kemeri, ayrıntı

52. Uluborlu, Gargılı Lala Medresesi, rölöve planı

53. Uluborlu, Gargılı Lala Medresesi, restitüsyon planı

54a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Doğu cephe, güney bölümü

55a.Doğu cephe, güney bölümü, ayrıntı
b.Güney cephe

56a.Güney cephe
b.Batı cephe

57a.Batı cephe, güney bölümü
b.Avlu, güneybatıya bakış

58a.Avlu, doğuya bakış
b.Avlu, güneydoğuya bakış

59a.Avlu, doğudaki sütunlar
b.Avlu, güney kanadın doğusu

60a.Avlu, güney kanadın doğusu
b.Avlu, sütun başlığı

61a.Avlu, güneydoğudaki kemer ve köşe üçgeni
b.Avlu, güneybatıya bakış

62a.Avlu, güney duvar, batı bölümü
b.Avlu, güneybatıya bakış

63a.Avlu, güneybatı köşe üçgeni
b.Avlu, güney kanatta batıdan ikinci mekanın batı duvarı, ayrıntı.

64a.Avlu, ana eyvana doğudan bakış
b.Avlu, ana eyvan kemer başlangıcı

65a.Avlu, batı kanat, ana eyvanın kuzeyindeki mekân, güneyden bakış
b.Avlu,ana eyvanın güneyindeki mekanın güney duvarı

66a.Avlu, ana eyvanın güneyindeki mekanın batı duvarı, ocak nişi
b.Avlu, ana eyvanın batısındaki mekan, batı duvarı

67. Eğirdir, Baba Sultan Türbesi, rölöve planı

68a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Kitabe (Dündar Bey Medresesi Avlusu)

69. Doğudan görünüm

70. Batıdan görünüm

71a.Kuzeyden görünüm
b.İç mekan, doğu duvar, kapı

72a.İç mekan, güneydoğu pencere
b.İç mekan, güneybatı pencere

73a.İç mekan, sanduka, batıdan görünüm
b.İç mekan, batıya bakış

74. Uluborlu, Balta Bey hamamı, rölöve planı

75a.Güneybatıdan görünüm
b. Güney cephe

76a.Soyunmalık, kuzeye bakış
b.Soyunmalık, ortadaki havuz

77a.Soyunmalık, kuzeybatıya bakış
b.Ilıklık, batı duvar, ayrıntı

78a.Ilıklık, doğu duvar
b.Ilıklık, kuzey duvar

79a.Ilıklık, kubbe
b.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi

80a.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, kuzey eyvan

81a.Sıcaklık, batı eyvan
b.Sıcaklık, güney eyvan

82a.Sıcaklık, güney eyvan, güneybatı köşe, ayrıntı
b.Sıcaklık, kubbe

83a.Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, güneybatı halvetin kapısı

84a.Sıcaklık, kuzeybatı halvetin kapısı
b.Sıcaklık, güney halvet, kubbe

85. Su deposu, güneye bakış

86. Uluborlu, Karabey Hamamı, rölöve planı

87. Restitüsyon planı

88a.Üstten görünüm
b.Kuzeydoğudan görünüm

89a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, kuzey bölüm

90a.Kuzey cephe
b.Batı cephe

91a.Ilıklık, doğuya bakış
b.Ilıklık, güney duvar

92a.Ilıklık, güneybatıya bakış
b.Sıcaklık, batıya bakış

93a.Sıcaklık, güney duvar
b.Sıcaklık, güney duvar, orta bölüm

94a.Sıcaklık, doğu duvar
b.Sıcaklık, güneybatıya bakış

95a.Sıcaklık, kuzeybatıya bakış
b.Sıcaklık, güneybatı köşe, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

96a.Sıcaklık, üstten görünüm
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, üstten görünüm

97a.Güneydoğu halvet, batıya bakış
b.Su deposu, batıya bakış

98. Eğirdir Dündar Bey Hamamı, rölöve planı

99a. Kuzey cephe
b. Üstten görünüm, kuzeye bakış

100a.Üstten görünüm, güneye bakış
b.Üstten görünüm, güneyden, ayrıntı

101a.Erkekler bölümü, soyunmalık, güney duvar, ayrıntı
b.Erkekler bölümü, ılıklık kuzeybatıya bakış

102a.Erkekler bölümü, ılıklık, havuz
b.Kadınlar bölümü, ılıklık, batıya bakış

103a.Kadınlar bölümü, ılıklık güney duvar
b.Kadınlar bölümü, ılıklık, doğu duvar

104. Barla, Çaşnigir Hamamı, rölöve planı

105a.Kuzey cephe
b.Kuzey cephe, batıdaki devşirme parça

106a.Kuzey cephe, batıdaki ikinci devşirme parça,ayrıntı
b.Kuzey cephe, batıdaki üçüncü devşirme parça,ayrıntı

107a.Doğu cephe, kuzeyden görünüm
b.Doğu cephe, güneyden görünüm

108a.Doğu cephe, güney bölüm
b.Güney cephe, külhan kemeri

109a.Batı cephe, güney bölüm
b.Batı cephe, kuzey bölüm

110a.Soyunmalık, kuzeye bakış
b.Soyunmalık, güneydoğu köşeye bakış

111a.Soyunmalık, güney duvar, batı köşedeki kapı

b.Soyunmalık, güney duvar, doğudaki niş

112a.Soyunmalık, ortadaki havuz, ayrıntı
b.Geçiş mekanı, batıya bakış

113a.Ilıklık, doğu duvar
b.Ilıklık, kubbe, ayrıntı

114. Sıcaklık, doğu halvet, kuzeydoğuya bakış

115. Büyük G ölçekli, Hamam, rölöve planı

116a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güney cephe, doğu bölüm

117a.Kuzey cephe, doğu bölüm
b.Batı cephe, kuzey bölüm

118a.Giriş mekanı, doğuya bakış
b.Soyunmalık, ortadaki havuz

119a.Soyunmalık, doğu duvar, kuzeydeki kapı
b.Ilıklık, kuzeye bakış

120a.Ilıklık, kuzeye bakış
b.Temizlik mekânı, batı duvarının alt bölümü

121a.Sıcaklık, doğuya bakış
b.Sıcaklık, doğu duvar, orta bölüm

122a.Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, halvet, kuzey duvarın batı köşesindeki kapı

123a.Halvet, doğu duvar, orta bölüm
b.Halvet, kubbeye geçiş sistemi ayrıntı

124. Külhan, batıya bakış

125. Yalvaç, Hamam, rölöve planı

126a.Güney cephe
b.Güney cephe, doğu bölüm

127a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güney cephenin ortasındaki devşirme malzeme

128a.Ilıklık, kuzeybatıya bakış
b.Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki niş

129a.Ilıklık, kuzey duvar, batıdaki niş
b.Ilıklık, güney duvar

130a.Ilıklık, güney duvardaki kapı
b.Ilıklık kubbe.

131a.Sıcaklık, güneybatıya bakış
b.Sıcaklık, kuzeydoğuya bakış

132a.Sıcaklık, güney duvar
b.Sıcaklık, kuzey duvar, orta bölüm

133a.Sıcaklık, kuzeybatıya bakış
b.Sıcaklık, batı duvar, güney bölüm

134a.Sıcaklık, kubbe, ayrıntı
b.Sıcaklık, kuzey köşedeki geçiş sistemi

135a.Sıcaklık, kuzeybatı halvet, batı duvar, orta bölüm
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, batıya bakış

136a.Odunluk, kuzeye bakış
b.Odunluk, güneydoğuya bakış

137. Barla, Göçeri Hamamı, rölöve planı

138. Restitüsyon planı

139a.Güneybatıdan görünüm
b.Kuzeybatıdan görünüm

140a.Soyunmalık, doğuya bakış
b.Soyunmalık, doğuya bakış

141a.Ilıklık, kuzey ve doğuya bakış
b.Ilıklık, kuzeye bakış

142a.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Ilıklık, kuzeybatı köşeye bakış

143a.Su deposu, doğuya bakış

144. Avşar, Hamam, rölöve planı

145a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Güney cephe

146a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güneycephe, batı bölüm, külhan kemeri

147a.Batı cephe
b.Ilıklık, batıya bakış

148a.Ilıklık, doğuya bakış
b.Sıcaklık, doğuya bakış

149a.Sıcaklık, kuzey duvar, ayrıntı
b.Sıcaklık, kubbe, ayrıntı

150a.Sıcaklık, güneydoğu halvet, güney duvar
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, güney duvar

151. Gökçe, Hamam, rölöve planı

152a.Batıdan görünüm
b.Güneydoğudan görünüm

153a.Güney cephe
b.Batı cephe

154a.Batı cephe, kuzeydeki devşirme parça
b.Ilıklık kubbesi, üstten görünüm

155a.Soyunmalık, batıya bakış
b.Soyunmalık, doğuya bakış

156a.Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki kapı
b.Sıcaklık, güneydoğuya bakış

157. Arslandoğmuş, Ilıca, rölöve planı

158a.Kuzey cephe
b.Güney cephe

159a.Doğu cephe
b.Batı cephe

160a.Batı cephe, doğu bölüm
b.Batı mekan, güneyebakış

161a.Batı mekan, doğuya bakış
b.Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı

162a.Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı.
b.Batı mekan, güney duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı.

163. Uluborlu, Büyük Çeşme, batı cephe rölövesi

164a.Batı cephe
b.Kuzey cephe

165a.Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe
b.Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe

166. Niş, doğu duvar, eksenin güneyindeki üstteki kitabe

167. Uluborlu, Muhyiddin Çeşmesi, kuzey cephe rölövesi

168a.Kuzey cephe
b.Niş, güney duvar eksenindeki kitabe

169. Gelendost, Ertokuş Han, rölöve planı

170. Gelendost, Ertokuş Han, restitüsyon planı (Erdmann 1961).

171a.Güney cephe
b.Güneybatıdan görünüm

172a.Batı cephe
b.Batı cephe, kuzey bölüm

173a.Kuzey cephe, orta bölüm
b.Kuzey cephe, orta bölüm, ayrıntı

174a.Avlu, kuzeye bakış
b.Avlu, güneye bakış

175a.Avlu, güney kanat, orta bölüme bakış
b.Avlu, güneydoğu köşe mekanı, güneybatıya bakış

176a.Avlu, doğu kanat
b.Avlu, doğu galeri, kuzeye bakış

177a.Avlu, kuzeye bakış
b.Avlu, batı revak

178a.Avlu, batı galeri, kuzeye bakış
b.Avlu, batı revak, güneyden ikinci kemer

179a.Avlu, kuzeydeki kapalı bölüm portali, güneyden bakış
b.Kapalı bölüm portali, kapı kemeri üzerindeki yapım kitabesi

180a.Kapalı bölüm, orta sahından kuzeye bakış
b.Kapalı bölüm, orta sahnın doğu kanadı, güneyden üçüncü kemer

181a.Kapalı bölüm, doğu sahnın ortadaki takviye kemeri
b.Kapalı bölüm, takviye kemeri,ayrıntı

182. Eğirdir, Han, rölöve planı

183. Restitüsyon planı (Erdmann 1961)

184a.Doğudan görünüm
b.Güney cephe

185a.Avlu, batı duvar
b.Avlu, batıya bakış

186a.Kapalı bölüm, kuzey duvar
b.Kapalı bölüm, batı duvar

187a.Kapalı bölüm, kuzey duvar
b.Kapalı bölüm, güney duvar

188. Pınarbaşı (?), Han,rölöve planı (Erdmann 1961)

189a.Kuzeyden görünüm
b.Güneyden görünüm

190a.Güney cephe
b.Güney cephe, ayrıntı

191a.Batı cephe
b.Batı cephe, ayrıntı

192. Eğirdir, Hızır Bey Camii, rölöve planı

193a.Kuzey cephe
b.Kuzey cephe, batı bölüm

194a.Kuzey cephe, portal kemeri üzerindeki kitabe
b.Kuzey cephe, portal nişi,kapı kemeri üzerindeki kitabe

195a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, güney bölüm

196a.Cami ile medreseyi birleştiren sur duvarı, doğu cephe
b.Güneybatıdan görünüm

197a.Güney cephe
b.Güney cephe, orta bölümdeki pencere

198a.Kuzeybatıdan görünüm
b.Batı cephe

199a.Sur duvarı, batı cephe,. orta bölüm üzerindeki minare
b.Sur duvarı, batı cephe, kapı

200a.Sur duvarı, batı cephe, kapı kemerinin güneyi
b.Minare gövdesi, ayrıntı

201a.Harim, kuzeye bakış
b.Harim, güneye bakış

202a.Harim, güneye bakış
b.Harim, güneye bakış

203a.Harim, güneybatıya bakış
b.Harim, güneyden batıya bakış

204a.Harim, kuzeye bakış
b.Harim, batıya bakış

205a.Harim, batıya bakış
b.Harim, doğu duvar, orta bölüm

206a.Harim, mihrap
b.Harim, orta sahnın tavanı, ayrıntı

207. Barla, Çaşnigir Paşa Camii, rölöve planı

208a.Kuzeybatıdan görünüm
b.Kuzey cephe

209a.Kuzey cephe, doğuya bakış
b.Kuzey cephe, batıya bakış

210a.Kuzey cephe, doğu bölüm
b.Kuzey cephe, eksendeki onarım kitabesi

211a.Kuzey cephe, doğu bölüm, kapı üzerindeki kitabe
b.Kuzey cephe, batı bölüm, kapı

212a.Kuzey cephe, batı bölüm, ayrıntı
b.Kuzeybatı köşedeki minare

213a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, eksende üstteki kitabe

214a.Güney cephe
b.Güney cephe, batı bölüm, ayrıntı

215a.Batı cephe
b.Batı cephe, güney bölüm, ayrıntı

216a.Batı cephe, güney bölüm ayrıntı
b.Batı cephe, güney bölüm, devşirme parça

217a.Harim, batıya bakış
b.Harim, batıya bakış

218a.Harim, güneybatıya bakış
b.Harim, mihrap

219a.Harim, mihrap kavsarası, ayrıntı
b.Harim, mihrap, nişi bezeme, ayrıntı

220a.Harim, mihrap, nişi bezeme, ayrıntı
b.Harim, kuzeydeki mahfile bakış

221a.Harim kuzey duvarın doğu bölümü önündeki kitabe
b.Harim, kuzey duvarın batı bölümü, önündeki kitabe

ÖNSÖZ

Çalışma konumuzu "Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları" oluşturmaktadır. Bu konunun seçilmesinde Konya ile Antalya arasında yaptığımız seyahatlerde Isparta ve çevresindeki eserlerin varlığı ile bu yapıların bugüne kadar yeterince incelenmemiş, hatta bazı ilçelerdeki eserlerin hiç araştırılmamış olması etkili olmuştur. Ayrıca, Selçukluların başkenti Konya'ya komşu olan Isparta ve çevresinin bu dönemde önemli bir yerleşme olabileceği düşüncesi de bu konuya eğilmemizi sağlamıştır. Beylikler dönemide Hamidoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmış olan Uluborlu ve Eğirdir ilçelerinde bu döneme ait önemli eserlerin varlığı bu konuya yönelmemize neden olmuştur.

Konunun seçiminden, tezim tamamlanma aşamasına kadar olan sürede çalışmalarımı destekleyen, yönlendiren değerli hocam Doç. Dr. Aynur DURUKAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin hazırlanması aşamasında her zaman olduğu gibi büyük bir anlayış, sabır ve destekle yardımlarını gördüğüm bölüm başkanımız Prof. Dr. Günsel RENDA'ya teşekkürüm sonsuzdur.

Çalışmamın her aşamasında unutamayacağım manevi desteği gösteren hocam Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI ile Prof. Dr. Haluk KARAMAĞARALI'ya çok teşekkür ederim.

1988-90 yılları arasında Isparta ve çevresindeki araştırma ve incelemelerimiz sırasında ulaşım ve konaklama gibi konularda yardım eden Cumhurbaşkanı danışmanlarından Sabahattin ÇAKMAKOĞLU'na teşekkürüm sonsuzdur. Bu yardımlarla Isparta ve ilçelerindeki birçok köyün araştırılması ve incelenmesi zamanında tamamlanmıştır.

Arazi çalışmalarımızda dört yılboyunca gösterdiği her türlü yardım için o tarihlerde Isparta Vali Yardımcısı, bugün Polatlı Kaymakamı olan Ramazan URGANCIOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Ayrıca, Eğirdir Belediye Başkanı Ömer ŞENGÖL'e çalışmalarıma gösterdiği ilgi, destek ve yardımlarının yanı sıra, tarihi eserlere karşı duyarlılığı için minnettarım.

Uluborlu ve çevresindeki yaptığımız araştırmalarda Senirkent Kaymakam vekili Hüseyin ENGİN ile Uluborlu Belediyesi görevlilerinden Mehmet ERTEM'e ve ailelerine konukseverlikleri ve her türlü yardımları için teşekkürüm sonsuzdur.

Çalışmamızı maddi olanaklarıyla destekleyen American Research Institute in Turkey (ARIT)'e teşekkürü borç biliriz. Ayrıca, yapılarda çalışmamız için gerekli izni kolaylıkla veren Vakıflar genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

1988-92 yılları arasında Isparta ve çevresindeki Şubat ve Ağustos aylarında gerçekleştirdiğimiz araştırma ve inceleme gezilerine birçok arkadaşım ile bazı öğrencilerim katılmıştır. Çalışmalarıma katkıları ile Isparta ve ilçelerine bağlı tüm yerleşim birimleri taranmıştır. Bu nedenle kendilerine teşekkürüm sonsuzdur. Arkadaşlarımdan özellikle Eralp GÜREL ile Araş.Gör. Turgay YAZAR'ın çalışmalarıma gösterdikleri ilgi, destek ve duyarlılık için minnettarım.

Tezimin yazım aşamasında Almanca çevirileri yapan ve tüm güç koşullarda yardımını esirgemeyen arkadaşım Yrd.Doç.Dr. Tuğba ÖKSE'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çeviri konusunda zaman zaman yardımcı olan arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Sacit PEKAK'a teşekkür ederim.

Bunun yanında çalışmalarımla ilgili Osmanlıca kitabelerin transkripsiyon ve tercümelerini yapan Tarih Bölümü Araştırma görevlilerinden Hulusi LEKESİZ ve Fahri ÜNAN'a teşekkürüm sonsuzdur. Ayrıca, çalışmalarıma gösterdikleri ilgi ve manevi destekleri için Öğr.Gör. Zeynep YASA YAMAN, Öğr. Gör. M.Servet AKPOLAT ve Yrd.Doç.Dr. Serpil BAĞCI'ya teşekkür ederim.

Çalışmalarımın son aşamasında arkadaşlarımdan Kültür Bakanlığı, Yayımlar Dairesi araştırmacılarından Fahriye BAYRAM ile Türk Tarih Kurumu uzman yardımcılarından Banu ÖZTÜRK'ün her konuda gösterdikleri yardım, ilgi, anlayış, sabır ve özveriyi ayrıca vurgulamak isterim. Her ikisine de yarattıkları çalışma ortamı için çok teşekkür ederim.

Tezimle ilgili çizimlerin yapılmasında emeği geçen arkadaşlarım Mimar Yalçın KILIÇ, Araş Gör. Turgay YAZAR, Muhammet GÖRÜR, Abdullah DEVECİ ve Nilay ÇORAĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarımın yazım aşamasında her türlü yardımları için arkadaşlarım Araş.Gör. Fatih MÜDERRİSOĞLU, Araş.Gör. Mehmet YALÇINKAYA, Doktora öğrencisi Pelin ŞAHİN ve Sevgi KUTLUAY ile öğrencilerim Birgül AÇIKYILDIZ, Huriye EYİER, Birsen AYDOĞAN ve Hurşit ÇETİN'e çok teşekkür ederim.

Her zaman olduğu gibi, bu çalışmamda da beni maddi ve manevi yönden destekleyen aileme, özelikle de kardeşim Nesrin ŞAMAN'a teşekkürüm sonsuzdur.

I. GİRİŞ

Isparta ve çevresi Poleolitik Devirden (M.Ö. 35.000-12.000-10.000) günümüze kadar kesintisiz olarak yerleşime sahne olmuştur. Eski çağlarda Pisidya'nın önemli şehirlerini içeren Isparta'nın Bizans döneminde bazı yerleşim birimlerinin piskoposluk merkezi olmasından dolayı önemini koruduğu anlaşılmaktadır. 11. yüzyılın başından itibaren Türk akınlarına sahne olan Isparta ve çevresi, 13. yüzyılın başında tümüyle Türk hakimiyetine geçmiştir.

Türk döneminde ilçelerden Uluborlu gerek Selçuklu, gerekse Hamidoğulları Beyliği dönemlerinde önemli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Isparta'nın ilçelerinden önce Uluborlu, daha sonra da Eğirdir Hamidoğulları'nın başkentliğini yapmıştır. Selçuklu döneminde güneydeki başlangıç limanları olan Antalya ve Alanya ile başkent Konya arasında konumlanması Isparta ve ilçelerinin stratejik önemini artırmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad (1220-37) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-46) zamanlarında, Selçuklu ticaret hayatının canlılığı Isparta'nın gelişmesinde etkili olmuştur.

Isparta ve çevresinin Türk dönemi ile ilgili gerek tarihi, gerekse eserleri bugüne kadar yeterince incelenmemiştir. Ancak, Isparta Halkevi'nin çıkardığı Ün dergisinde tarihi gelişimine ve yapılarına yönelik 1930-45 yılları arasında yayınlanmış bazı makaleler Isparta ve çevresi açısından önem taşımaktadır. Buna karşın, Isparta ve ilçelerinin dahil olduğu Pisidya şehirlerinin tarihi ve eserleri Türk öncesi dönemleriyle ayrıntılı olarak incelenmiştir. Hatta bazı yerleşim birimlerinde arkeolojik kazılar devam etmektedir.

Bu çalışmada, başlangıçta yalnızca Hamidoğulları Beyliği'ne ait eserlerin incelenmesi ve tanıtılması amaçlan-

mıştır. Ancak, Hamidoğulları Beyliği'nin Eğirdir ve Antalya gibi iki kola ayrılmış olması, çalışma alanımızın sınırlarını genişlettiği için kısıtlama gereği duyurmuştur. Bu nedenle Isparta ve çevresindeki yalnızca Hamidoğulları beyliği dönemine ait eserler değil, Selçuklu devri yapıları da çalışmamıza dahil edilmiştir.

Kütüphane ve arazi çalışması olarak iki aşamada gerçekleştirilen araştırmalarımızda yukarıda belirttiğimiz gibi konunun başlangıçta Hamidoğulları Beyliği olması nedeniyle çalışmalarımızda öncelikle bu konuya ağırlık verilmiştir. Kütüphane çalışmalarımız Ankara'da Türk Tarih Kurumu, Milli Kütüphane, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivlerinde yapılmıştır. İstanbul'da Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ile Başbakanlık Arşivi'nde, Konya'da ise Mevlâna Müzesi ile Yusuf Ağa kütüphanelerinde çalışılmıştır. Ayrıca çalışma bölgemiz olan Isparta'da Halil Hamid Paşa Kütüphanesi ile Yalvaç'taki Halk Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

İkinci aşamamız olan arazi çalışması, 1988-1992 yılları arasında Isparta Merkez İlçesi'nin de dahil olduğu 13 ilçe ve bu yerleşimlere bağlı yaklaşık 300 köyde gerçekleştirilmiştir. Eserler ilçelerden Eğirdir ve Uluborlu'da yoğunlaşmaktadır. Eğirdir'in yanı sıra göl kıyısında konumlanan Barla, Gökçe Köy, Avşar gibi yerleşim merkezlerinde de önemli eserlerle karşılaşılmıştır. Bunun nedeni, Ortaçağ'da halkın geçim kaynağının göle bağlı olması gibi, ekonomik nedenlerle birlikte Eğirdir'in geişmiş olması ve gölün doğal güzelikleriyle ilgili olmalıdır. Eğirdir ve Uluborlu'da eserlerin yoğunlaşmasının nedenleri her iki yerleşim biriminin de Hamidoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmalarıdır. Isparta ve çevresindeki eserlerin yerleşim birimlerine göre dağılımı dikkate alındığında, köy sayısı oldukça fazla olan bazı

ilçelerde esere rastlanmaması, köy sayısı sınırlı olan yerleşimlerde ise eserlerin çokluğu dikkati çekmektedir.

Arazi çalışmalarımızın gerçekleşmesi aşamasında yerleşim birimlerindeki tüm köylerin taranması amaçlanmıştır. Bunun nedeni, kaynaklarda mevcut olduğu belirtilen yapıların yerleşimlerde bulunamaması, sözü edilmeyen yerleşimlerde ise esere rastlanmasıdır. Ayrıca bu aşamada, kaynaklarda kitabesi verilen ve belirtilen yapıların kitabelerinin bulunması, taranması ve çakıştırılması oldukça zamanımızı almıştır. Belirtilen tarihler arasında Şubat ve Ağustos aylarında olmak üzere en az iki kez yerinde eserleri incelemek amacıyla çalışmalar yapılmıştır.

Isparta ve çevresindeki eserlerden yalnızca Eğirdir'de bulunan bazı yapıların Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tescili bulunmaktadır. Diğer eserlerin tescilsiz olması tümüyle tahrip olmalarına neden olmuştur. Eğirdir'e bağlı Barla (Kocapınar) Kasabası ile Uluborlu'daki eserler büyük ölçüde özgünlüğünü korumakla birlikte, tümüyle terkedilmiş yapılardır. Bugünkü Uluborlu'nun güneyinde yer alan Eski Uluborlu 20. yüzyılın başında terkedilerek yerleşim kuzeye kaymıştır. Bu nedenle de Anadolu Türk Mimarisi içinde önemli bir yere sahip olan eserler günden güne yok olmaya mahkumdur.

Yedi ana başlıkta ele alınan çalışmamızın birinci bölümünü oluşturan Giriş'ten sonra, ikinci bölümünde Isparta ve çevresini konu alan tarihi, monografik yayınlar ile seyahatnameler tanıtılmıştır. Isparta'nın coğrafi özelliklerinin tanıtıldığı üçüncü bölümden sonra, şehrin tarihçesi Türk Dönemi öncesi ve Türk Dönemi başlıkları altında toplanmıştır. Çalışmamızın dördüncü bölümünü, Isparta ve çevresindeki Selçuklu-Beylikler dönemi yapılarının Kataloğ'u oluşturmaktadır. Katalog bölümü özgün durumlarını tümüyle veya kısmen koruyan

yapılar ile yenilenmiş yapılar olarak iki ana başlıkta ele alınmıştır. Kataloğun ilk bölümünde yapılar medreseler, türbeler, hamamlar, çeşmeler ve hanlar olmak üzere gruplandırılmıştır. Ancak, örneklerimizden Atabey'deki Ertokuş türbesi medreseye bitişikliği ve adeta küçük bir yapı topluluğu özelliği göstermesi dikkate alınarak medrese ile birlikte ele alınmıştır. Katalogdaki yapılar; Yeri, Adı, Yapıyla ilgili Kaynaklar (Kitabe, vakfiye, seyahatname ve yayınlar), İnceleme Tarihi, Yapım Tarihi ve Banisi, Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu, Plan, Dış Tasvir, İç Tasvir, Malzeme-Teknik ve Süsleme başlıkları altında incelenmiştir. İkinci bölümde yenilenmiş yapılar grubunda aldığımız, Eğirdir'deki Hızır Bey ve Barla'daki Çaşnigir camileri tanıtılmıştır.

Çalışmamızın altıncı bölümünü değerlendirme kısmı oluşturmaktadır. Bu bölüm, Isparta ve çevresindeki yapıların kendi içinde değerlendirilmesi ve Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı değerlendirmesi olmak üzere iki grupta ele alınmıştır.

Isparta ve çevresindeki eserlerin Anadolu Türk Mimarisi içindeki yeri, çalışmamızın sonuç bölümünde vurgulanmıştır.

Kaynakçadan sonra Levhalar (Çizimler ve resimler) katalog'daki düzene göre verilmiştir.

II.ISPARTA VE ÇEVRESİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA VE YAYINLAR

Bu bölümde Isparta ve çevresini inceleyen tarih,il-ilçe ve yapılara yönelik monografik yayınlar ile seyahatnameleri tanıtmayı amaçlıyoruz. Çalışmamızda kronolojik olarak öncelikle genel tarihi yayınlar, monografik çalışmalar ve seyahatnameler incelenecektir.

Isparta ve çevresinin tarihi ile ilgili en önemli yayınlardan biri, M.Arif'in 1912 yılında yayınlanan ve Hamidoğulları Beyliği'ni konu alan makalesidir. Yayında Hamid Bey tarafından kurulan beyliğin kuruluşu ile sınırlarının Karamanoğulları ve Germiyanoğulları Beyliği topraklarına kadar genişlediği belirtilmektedir (Mehmed Arif 1912:939-947).

Halil Edhem'in 1926 yılında yayınlanan kitabında Selçukluların yıkılmasıyla kurulan Anadolu Beylikleri incelenmektedir. Eserde Isparta ve çevresinde etkin olan Hamidoğulları Beyliği'nin yanı sıra, beyliğin Antalya kolunu oluşturan Tekeoğulları da ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır. Hamidoğulları Beyliği'nin 14. yüzyılın başında kurulduğu belirtilerek, komşusu Karamanoğullarıyla olan mücadeleleri üzerinde durulmuştur. Eserde Hamidoğulları Beyliği'nin başına geçen hükümdarların kronolojilerine de yer verilmiştir (Edhem 1926:286-291).

1929 yılında yayınlanan İ.H.Uzunçarşılı'nın Kitabelerle ilgili eserinde, Isparta ve çevresinin tarihi ile yapılarının birarada verilmesi oldukça önemlidir. Yayında Pisidya bölgesinde bulunan Isparta'nın Roma ve Bizans döneminde yerleşime sahne olduğundan söz edilerek, 1204 yılından itibaren Selçuklulur'ın hakimiyetine geçtiği ve eski çağlardan beri önemli bir ticaret şehri olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, eserde Hamidoğulları Beyliği ile beyliğin Antalya kolu ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Hamid Bey tarafından kurulan beyliğin Dündar Bey zamanında en parlak dönemini yaşadığı belirtilmektedir. Isparta ve çevresindeki eserler ile kitabelerinin tanıtıldığı yayında örneklerimizden Atabey Ertokuş Medresesi, Eğirdir Dündar Bey Medresesi ile Hamamı ve Eğirdir Baba Sultan Türbesi kitabelerinin ilk kez verilmiş olması önem taşımaktadır (Uzunçarşılı 1929:213-252). Ayrıca araştırmacının Anadolu Beylikleri'ni inceleyen 1969 ve 1988 yılında yayınlanan eserinde de Hamidoğulları Beyliği'nin tarihçesi ile bu dönemde inşa edilen yapıların kitabelerine atıfta bulunularak imar faaliyetlerinden söz edilmektedir (Uzunçarşılı 1969:62-69).

B. Üçok'un 1955 yılında yayınlanan "Hamidoğulları Beyliği" makalesi bu konudaki en önemli ve ayrıntılı çalışmalardan biridir. Beyliğin sınırları, kuruluşu ve kurucularının ayrıntılı olarak tanıtıldığı makalede, her hükümdarın dönemi ayrıca ele alınmıştır. Hamid Bey tarafından 13. yüzyılın sonunda kurulan beyliğin topraklarının Dündar Bey, Necmeddin İshak ve Hüsameddin İlyas Bey dönemlerinde komşuları olan Karamanoğulları ve Germiyanoğulları beyliklerinin sınırlarına kadar genişlediği belirtilmektedir (Üçok 1955:73-80).

S.F.Erten'in 1955 yılında yayınlanan "Tekelioğulları" kitabı bu konudaki ayrıntılı çalışmalardan biridir. Hamidoğulları Beyliği'nin Antalya kolunu oluşturan Tekelioğulları'nın önemli merkezlerinin Antalya, Alanya, Finike, Kaş ve Elmalı olduğu belirtilerek özellikle Akdeniz ticaretinde önemli rol oynadıkları vurgulanmaktadır (Erten 1955:1-68).

W.M.Ramsay'in 1960 yılında yayınlanan "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" adlı eserinde Pisidya bölgesi içinde yer alan Isparta ve çevresindeki yerleşim birimleri incelenmektedir. Yayında Eğirdir, Barla, Sütçüler,

Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Yalvaç gibi yerleşim birimlerinin Roma ve Bizans döneminde önemli oldukları vurgulanmaktadır. Yalvaç, Barla ve Şarkikaraağaç'ın birer piskoposluk merkezi olduğu belirtilmektedir (Ramsay 1960:431-475).

Ş.Tekindağ'ın 1976-77 yılında yayınlanan "Teke-Eli ve Teke-Oğulları" adlı makalesi Hamidoğulları Beyliği'nin Antalya kolunu ayrıntılı olarak inceleyen yayınlardan biridir. Makalede Tekelioğullarının Antalya, Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli, Serik ve Alanya arasındaki bölgede etkin oldukları belirtilmektedir. Ayrıca, 14. yüzyılda Hamidoğullarından Emir Mübarizeddin Mehmed Bey zamanından itibaren bölgenin "Teke-Eli" olarak tanındığı ileri sürülmektedir. Yayında, Antalya ve çevresinde birçok ahi zaviyelerinin kurulmuş olduğundan söz edilmektedir (Tekindağ 1976-77:55-93).

M.Özsait'in Pisidya'nın biri İlkçağ, diğeri Hellenistik ve Roma dönemi tarihini inceleyen 1980 ve 1985 yıllarında yayınlanan eserleri, bu konudaki en ayrıntılı çalışmadır. Eserlerde önemli Pisidya şehirleri olan Isparta ve çevresindeki yerleşim birimleri tanıtılmıştır (Özsait 1980:1-136; Özsait 1985:1-147).

Z.Arıkan'ın 1988 yılında yayınlanan ve Hamid Sancağı'nı konu alan eserinde Isparta ve çevresiyle ilgili tapu tahrir ve mühimme defterleri ile şeriyye sicilleri gibi birinci el kaynakların incelenmesi önem taşımaktadır. Hamid Sancağı'nın coğrafi durumu, tarihçesi, yönetim ve yerleşim merkezleri, gelir kaynakları ile vergi sistemlerinin incelendiği yayında "vakıflar" başlığı altında eserlere de yer verilmiştir (Arıkan 1988:1-287)

K.Belke ve N.Mersich'in 1990 yılında yayınlanan ve Firigya-Pisidya tarihini inceleyen eserde, Isparta ve

çevresindeki yerleşim birimleri ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır. Yayında Isparta, Eğirdir, Gönen ve Yalvaç ilçelerinin Bizans döneminde önemli ticaret yolları üzerinde konumlandığı belirtilerek, yerleşim merkezleri ayrı ayrı incelenmektedir (Belke.K.,Mersich 1990:139-160, 179-180,185,206).

Bu yayınlar dışında 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına ait Konya Salnameleri'nde de Isparta ve çevresine yönelik bilgiler mevcuttur. 1899-1900 yılında yayınlanan Konya Salnamesi'nde Hamidabad Sancağı başlığı altında Isparta'nın konumu ile tarihçesinden söz edilmektedir. Salnamede Isparta'nın M.Ö. kurulduğu ve bir Pisidya şehri olduğu belirtilmektedir (Anonim 1899-1900:226-257).

Isparta ve Eğirdir, Gelendost, Şarkikaraağaç ve Uluborlu ilçelerini inceleyen monografik yayınların bulunması çalışmalarımıza yardımcı olmuştur.

S.S.Böcüzade'nin 1983 yılında yayınlanan ve orijinalde 1325H/1909-10 M. tarihli bir yazma eser olan "Isparta Tarihi" adlı Kitabı Isparta'yı tanıtan en erken tarihli monografik çalışmadır. Yayında Isparta'nın ilçeleri ile köylerinin konumu ve tarihi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca, bu yerleşim birimlerinde bulunan eserler yapı türlerine göre gruplanarak tanıtılmıştır. Eserde, Isparta'nın Selçuklu dönemine ait en erken tarihli yapısı olan Yılan Kırkan Çeşmesi'nin eski fotoğraflarına da yer verilmiştir (Böcüzade 1983:1-413).

S.S.Yiğitbaşı'nın 1972 yılında yayınlanan "Eğirdir-Felekâbad Tarihi" adlı kitabı Eğirdir'i tanıtan ilk monografik yayındır. Eğirdir'in tarihçesi, coğrafi durumu, sosyal yaşamı ve tarihi eserlerinin incelendiği yayında Hızır Bey Camii, Dündar bey Medresesi ve Baba Sultan

Türbesi tanıtılmıştır. Ayrıca, Hamidoğulları Beyliği dönemine ait eserlerin listesi ile bazılarının kitabesi ve fotoğraflarına yer verilmiştir (Yiğitbaşı 1972:1-189).

Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın, S.Demirdal'ın "Bütünüyle Uluborlu" adlı eseridir. 1968 tarihinde yayınlanan eserde yerleşimin tarihçesi ile Selçuklu, Hamidoğulları ve Osmanlı dönemi eserlerinin kitabeleri metin ve fotoğraflarıyla birlikte verilmiştir. Yayında konumuzu oluşturan Karabey ve Balta Bey hamamları ile Büyük Çeşme ile Muhiddin Çeşmesi kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca bugün mevcut olmayan bazı yapıların kitabeleri de incelenmiştir (Demirdal 1968:5-577).

H.Şekercioğlu kitabında Gelendost İlçesi'nin tarihi incelenmektedir. Yayında Gelendost'un Selçuklu kervan yolu üzerinde konumlandığı belirtilerek konumuzu oluşturan Gelendost Ertokuş Han'dan söz edilmektedir (Şekercioğlu 1989:5-349).

H.Edhem'in 1914-15 yılında yayınlanan ve Uluborlu kitabelerini inceleyen makalesi, Selçuklu ve Hamidoğulları Beyliği dönemine ait bazı eserlerin kitabe metinlerinin ilk kez verilmiş olması açısından önemlidir. konumuzu oluşturan Büyük Çeşmesi'nin kitabesi ile Uluborlu Alâeddin camii, Efendi Sultan Mescidi ve Ahi Şemseddin Türbesi'nin kitabeleri de verilmiştir (Edhem 1914-15:148-154).

T.Erdem'in Ün dergisinde yayınlanan ve Atabey Ertokuş Medresesi'ni konu alan makalesi, yapının incelendiği en erken tarihli yayındır. Makalede medresenin avlu plan şeması, öğrenci hücrelerinin konumu, eyvanın türbeyle olan bağlantısı, mihrap ve sandukanın süslemeleri ile devşirme malzemelerin kullanımına değinilmiştir. Ayrıca yayında medreseye ait bir kroki ile inşa kitabesi verilmiştir (Erdem 1934a:44-48).

T. Erdem'in 1934 yılında Ün dergisinde yayınlanan ve Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'ni tanıtan makalesi, yapının incelendiği ilk yayındır. Araştırmacı, çift katlı olan medresenin ikinci katının yıkıldığını ve dikdörtgen planlı avlusunun ortasına şadırvan bulunduğunu belirtmektedir. Makalede ikinci kat odalarının avluya bakan duvarlarında firuze rengi çinilerin kullanımından söz edilmektedir. Ayrıca, yayında medresenin krokisi verilmiştir (Erdem 1934b:106-109).

T.Erdem, aynı dergide yayınlanan bir başka makalesinde, Eğirdir'deki Hızır Bey Camii'ni ayrıntılı olarak tanıtmaktadır. Makalede, camiinin onarımları hakkında bilgi verilerek, ahşap destekli olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca, caminin portal düzenlenmesinin Dündar Bey Medresesi portaliyle benzerlik gösterdiğine dikkat çekilmektedir (Erdem 1938:670-672).

N.Köseoğlu'nun 1943 yılında yayınlanan makalesi, Barla'daki Çaşnigir Camii'nin konu almaktadır. Yayında caminin içinde ve dışında bulunan mezar kitabeleri incelenmektedir. Kitabelerden birinde Karamanlı El-Hafız Tutî bin Ebubekir'in adının geçtiği belirtilerek yapının banisi olabileceği tartışılmaktadır. Ayrıca, yapının onarımları ile minare gövdesindeki yeşil sırlı tuğlalarla oluşturulan süslemelerden de bahsedilmektedir (Köseoğlu 1943:1601-1602).

O.Aslanapa, 1956-58 yılında yayınlanan makalesinde Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırılan ve konumuzu oluşturan Atabey Ertokuş Medresesi ile Gelendost Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarını tanıtmaktadır. Ertokuş Medresesi'nin serbest desteklere oturan kubbeyle örtülü avlu plan şeması ile Gelendost Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarının benzer özellikler yansıtan karma tipte yapılar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, yayında Ertokuş medresesi

ve Hanı'nın kitabeleri, krokileri ve fotoğraflarına, Pınarbaşı Hanı'nın ise krokisine yer verilmiştir (Aslanapa 1956-58:97-111).

Ö.Özbek'in 1976 yılında yayınlanan Gelendost Ertokuş han'la ilgili makalesinde, yapı ayrıntılı olarak incelenmektedir. Makalede hanın konumu, plan tanıtımı ve mimari ögeleri üzerinde durularak, rölöve ve restitüsyn planları, kesitleri ve cephe çizimleri ile yapıya ait ayrıntılı fotoğraflar verilmiştir (Özbek 1976)

Isparta ve çevresi 14. yüzyıldan başlayarak özellikle 19. yüzyılda çok sayıda yerli ve yabancı seyyahın ilgisini çekmiş ve eserlerine konu olmuştur. Seyyahların çoğunlukla Afyon-Burdur yolu üzerinden Isparta'ya uğrayarak buradan da Antalya'ya ulaştıkları izlenmektedir.

İbn-i Batuta'nın seyahatnamesi Isparta ve çevresiyle ilgili en erken bilgiler içeren eserdir. Seyyah yaklaşık 1330 yılı dolaylarında Burdur üzerinden Isparta ve Eğirdir'e gelerek bir süre kalmıştır. Seyahatnamede Eğirdir'le ilgili bilgiler verilmektedir:

> Bu şehre hakim olan Dündar bey oğlu Ebu İshak bilad-i Rum'un önde gelen hükümdarlarından biridir. Eğirdir kalabalık, bakımlı ve güzel çarşılı olan, çevresi bağ, bahçe ve bostanlarla donatılmış büyük bir şehirdir. Suyu tatlı bir gölü vardır ve gölden dolaşan gemilerle iki günde Akşehir, Beyşehir ile diğer kasaba ve köylere gidilmektedir.
>
> Eğirdir'deki Ulu Camii'nin karşısındaki medreseye indik. Burada müderrislik eden Muslihiddin, Mısır ve Suriye'de okumuş, bir süre de Irak'da kalmış, çok arı bir dille güzel konuşan ve nadir bulunan erdemli ve bilgin kişilerden biridir (İbn Batuta 1914:315).

17. yüzyılın 2. yarısında Isparta'ya gelmiş olan Evliya Çelebi'nin izlenimlerini anlattığı seyahatnamesinde

Isparta ve çevresiyle ilgili sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Seyyah Isparta'nın Selçuklu sultanlarından Alaeddin tarafından feth edildiğini ve Osmanlı döneminde Hamid Sancağı olarak tanındığını belirtir. Ayrıca, Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan Firdevs Bey Camii'nden söz edilir. Uluborlu kalesi başlığı bulunan seyahatnamede, kale hakkında bilgiye rastlanılmamaktadır (Evliya Çelebi 1935:196,283-284).

23-25 mart 1824 tarihlerinde Isparta'ya gelmiş olan W.Leake, Keçiborlu yakınlarındaki antik şehir kalıntıları ile Akşehir üzerinden Yalvaç ve Uluborlu'ya uzanan Roma Yolu'nun öneminden söz etmektedir. Ayrıca, seyahatnamede Uluborlu'nun Hamidoğulları Beyliği'nin başkenti olduğu vurgulanmaktadır (Leake 1824:163-165).

F.V.J. Arundell 1834 tarihli seyahatnamesinde, Isparta ve ilçelerinin eski çağlarda önemli birer Pisidya şehirleri olduğunu belirtmektedir. Roma döneminde önemli bir yol güzergâhında bulunan Yalvaç, Uluborlu ve Eğirdir ilçelerinin doğal güzelliklerinden bahsedilmektedir. Ayrıca, Gelendost İlçesi'nin Selçuklu kervan yolu üzerinde konumlandığından ve Pınarbaşı yakınlarında da eski bir han kalıntısının varlığından söz edilmektedir (Arundell 1834:187-188, 318-344).

W.J. Hamilton'ın 1842 yılında yayınlanan seyahatnamesinde Afyon üzerinden Isparta, Yalvaç, Uluborlu, Afşar ve Eğirdir'e geldiği anlaşılmaktadır. Seyyah Eğirdir'in içinde 500-600 Türk evi olduğunu, gölde bulunan adalarda ise Ermeni ve Yunanlıların yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca, dağlar ve göl arasında yer alan Eğirdir kalesi'nin etkileyici bir İslâm kalesi olduğu ve Sultan Alâeddin tarafından yaptırıldığı vurgulanmaktadır. Göl kıyısında kitabesi mevcut olan bir handan bahsedilmektedir. Eserde, Yalvaç ve Uluborlu ilçeleri ise daha çok Pisidya şehirleri

olarak tanıtılmıştır (Hamilton 1842:470-497).

C.Texier'nin seyahat izlenimlerini içeren 1862 tarihli kitabında, Isparta hakkında şu bilgiler verilmektedir.

> Hamid Paşalığı'nın merkezi ve bu vilayetlerin en büyük ve en güzel şehir olan Isparta, Ağlasun Dağı'nın eteğinde yer alır. Bu şehir ticari faaliyetleri ve manzarasının güzelliğiyle ünlüdür. Şehre girerken minaresi İstanbul camilerininkine benzer büyük bir cami vardır. Ayrıca, 30 kadar mahalle camileri vardır (Texier 1862:262-263).

P.U. Tschihatscheff'in 1847-1863 yılları arasında yapmış olduğu seyahat izlenimlerini içeren kitabında, ayrıntılı olarak yollar ile yerleşim birimlerinin özelliklerinden bahsedilmektedir. Seyahatnamede, Eğirdir, Barla, Büyük ve Küçük Gökçeli ile Isparta ve Keçiborlu gibi yerleşimlerdeki antik kalıntılardan söz edilmektedir. Eğirdir ve Hoyran Gölü ile gölde bulunan Niş ve Can adaları tanımlanmaktadır. Ayrıca, bölgenin dağlık olduğu vurgulanarak, yerleşimlerin dağların eteklerinde konumlandıkları belirtilmektedir (Tschihatscheff 1867:4,10).

F.Sarre'nin 1896 tarihli seyahatnamesi; Orta Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerine yapmış olduğu gezi izlenimlerini içermektedir. Konya'dan sonra Isparta'yı gezen seyyah, Eğirdir'deki Hızır Bey camii, Dündar Bey medresesi ve Niş Adası'ndaki kiliseyi incelemiştir. Cami ile medresenin karşılıklı olduğu belirtilerek, caminin dikdörtgen planlı ve çok destekli plan şeması ile medresenin revaklarındaki sütun başlıklarının Bizans dönemine ait olduğu vurgulanmaktadır. Eserde, Dündar Bey Medresesi'nin portal kitabesinin ilk kez verilmiş olması önem taşımaktadır. Ayrıca, seyahatnamede Eğirdir'deki kale, adalar ve Dündar Bey Medresesi'ne ait bazı fotoğraflar da bulunmaktadır (Sarre 1986:142-170).

S. Şükrü'nün 1907 yılında yayınlanan seyahatnamesinde, Isparta, Burdur, Antalya, Aydın, İzmir, Adana, Mersin, Tokat, Kayseri ve Sivas illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerin tarihçeleri, coğrafi özellikleri ve eserleri tanıtılmaktadır. Eğirdir'in ayrıntılı olarak incelendiği eserde, göl, adalar, kale, Hızır bey camii, Dündar Bey Medresesi, Baba Sultan Türbesi, Yazla'daki Hanikâh, hamam ve çeşmeler anlatılmaktadır. Hızır Bey camii'nin Selçuklu yapısı olduğu ve yılanlı olduğu şeyh Ali tarafından onarıldığı belirtilerek, cami ile medrese arasındaki kale kapısı üzerinde bulunan minarenin tek şerefeli ve eşsiz güzellikte olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca eserde Eğirdir haritasına da yer verilmiştir (Süleyman Şükrü 1907:17-57).

H.Rott'un 1908 tarihli seyahatnamesinde, Isparta ve çevresini içine alan Pisidya şehirleri incelenmiştir. Isparta, Atabey, Islamköy, Kuleönü, Eğirdir, Büyük Gökçeli ve Küçük Gökçeli gibi yerleşim birimleri tanıtılarak, Roma ve Bizans dönemine ait eserler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, Atabey Ertokuş Medresesi'nin ana eyvanı önünde bulunan bezemeli devşirme malzemelerin Venedik'te San Marco'daki ve Athos'daki örneklerle benzer özellikler gösterdikleri belirtilmektedir. Eserde, tanıtılan devşirme malzemelerin fotoğraflarına da yer verilmiştir (Rott 1908:1-14).

III. COĞRAFİ DURUM

Isparta, Göller Bölgesi adıyla bilinen ve Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan önemli bir yerleşim merkezidir. Şehir, doğusunda Toros'ların bir kolu olan Davras, batısında Anamas, güneyinde Kara Tepe, güneybatısında Akdağ, güneydoğusunda Sultan ve kuzeyinde Arap Tepe dağlarıyla kuşatılmış olan dağlık ve ormanlık bir alanda konumlanmıştır (Böcüzade 1983:3). Doğudaki Davras Dağı Isparta'nın ve Göller Bölgesi'nin en yüksek dağıdır. Isparta doğusunda Konya, batısında Burdur ve Afyon, güneyinde Antalya illeriyle komşudur. Isparta'nın Aksu, Atabey, Eğirdir, Gelendost, Gönen, Keçiborlu, Senirkent, Sütçüler, Şarkikaraağaç, Uluborlu, Yalvaç, Yenişarbademli ve merkez dahil olmak üzere onüç ilçesi bulunmaktadır.

Göller Bölgesi'nde yer alan Isparta'da merkez ilçeye 5 km. uzaklıkta Gölcük, Eğirdir İlçesi'nde Eğirdir ile güneyinde 26 km. uzaklıktaki Kırıntı Köyü yakınlarında Kovada Gölü bulunmaktadır. Ayrıca, Isparta'nın doğusunda Beyşehir Gölü, güneybatısında Burdur Gölü sınır teşkil etmektedir. Yerleşimin Eğirdir, Gelendost, Senirkent ve Yalvaç ilçelerinin bazı köyleri, Eğirdir Gölü, Gönen ve Keçiborlu ilçelerinin bazı köyleri, Burdur Gölü, Şarkikaraağaç ve Yenişarbademli ilçelerinin bazı köyleri ise Beyşehir Gölü kıyısında konumlanmıştır. Isparta'nın en büyük tatlı su göllerinden biri olan Eğirdir, Anadolu'nun dördüncü büyük gölüdür. Eğirdir'in kuzeyindeki Uluborlu Dağı ve Akdağ'ın gölü daraltarak dar bir boğaz oluşturmasıyla gölün kuzeyi Hoyran, güneyi Eğirdir Gölü adlarını almaktadır (Ramsey 1960:433). Eğirdir Gölü'nde büyüğü Niş (Yeşil Ada), küçüğü Can Adası adlarıyla anılan gölün doldurulmasıyla yerleşime ve birbirine karayolu ile bağlanan iki ada bulunmaktadır (Sarre 1896:149; Rott 1908:12-13; Yiğitbaşı 1972:154-155; Hoca Sadeddin Efendi 1979:329). Eğirdir'in dışında suyu tatlı olan ikinci bir

göl, Isparta'nın güneyinde yer alan Gölcük'tür. Isparta Ovası'nın sulanmasını sağlayan Gölcük, Eğirdir Gölü gibi balıkların yaşadığı bir göl olması açısından da önem taşımaktadır (Böcüzade 1983:4).

Isparta ve ilçelerinin içinde bulunduğu Göller Bölgesi'nin bazı yerleri dağlık, bazı yerleri ise ovalıktır. Isparta Merkez, Atabey, Gelendost ve Keçiborlu ilçelerinin dağlar arasında kalan ovalar üzerine kurulduğu dikkati çeker. Buna karşın, diğer ilçelerin dağlar arasındaki engebeli bir arazi üzerinde konumlandıkları görülür (Arıkan 1988:15-16).

Göller Bölgesi fiziksel açıdan ulaşım güçlükleri gösteren yerlerden biri olmakla birlikte, bazı doğal geçitler ve ara yolları batı, iç ve güney Anadolu ile bağlantı kurmasına elverişli bulunmaktadır. Kuzeyde Keçiborlu üzerinden Dinar'a, oradan da Büyük Menderes Vadisi'yle Afyon'a ulaşan bir yol bulunmaktadır. Eğirdir Gölü'nü çevreleyen yollardan biri Şarkikaraağaç-Beyşehir, diğeri Yalvaç-Akşehir üzerinden Konya'ya ulaşmaktadır. Güneydeki Antalya Ovası'ndan Göller Bölgesi'ne değişik yollardan ulaşım sağlanabilmektedir (Arıkan 1988:17). Bunlardan Isparta-Burdur ile Burdur-Tefenni ve Korkuteli üzerinden Antalya'ya ulaşan yollar önem taşımaktadır.

Isparta, bugün Göller Bölgesi'nin en büyük yerleşim merkezidir. Doğudan ve kuzeyden gelen, Antalya'ya giden yol üzerinde bulunan şehir, önemli bir kavşak noktasıdır. Ayrıca, son yıllarda Eğirdir Gölü'nde bilimsel ve turistik amaçlı bazı çalışmaların yapılması, Isparta ve çevresinin önemini artırmıştır.

IV. TARİHÇE

1. TÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ

Isparta ve çevresi Paleolitik devirden (M.Ö. 35.000-12.000-10.000) itibaren Neolitik (M.Ö. 8500-5400), Kalkolitik (M.Ö. 5400-3200-3000) ve Tunç (M.Ö. 3000-2000) çağlarında kesintisiz olarak yerleşime sahne olmuştur (Özsait 1985:103). Eski çağlarda Pisidya bölgesi içinde kalan Isparta ile bazı ilçeleri Pisidya'nın önemli şehirleri arasındadır. Pisidya şehirlerinden Baris'in yerinde kurulduğu anlaşılan Isparta'nın bilinen en eski adı Baris'dir (Özsait 1980:22; Belke, K., N. Mersich 1990:206). Bazı kaynaklarda Yunanistan'daki Isparta şehri halkının, Büyük İskender'in bu bölgeyi zapt etmesiyle dağılarak Isparta çevresine göç ettikleri ileri sürülerek, kurdukları şehrin adının da Isparta olarak değiştirildiği belirtilmektedir (Anonim 1899:233; Böcüzade 1983:6). Ancak, Yunanistan'daki Isparta'lıların göçünü doğrulayacak tutarlı bir veri olmadığından bunu bir rivayet olarak kabul etmek gerekir. Eski çağlarda adları Adada (Karabavlu Sütçüler Yakını), Agrae (Agros, Atabey), Antiokhia (Yalvaç), Apollonia (Uluborlu), Baris (Isparta), Bedre (Gökçe), Konane (Gönen), Neapolis (Şarkikaraağaç), Prostanna (Eğirdir) ve Parlais (Barla) olan Pisidya şehirleri çalışmamızın kapsamı içindedir. Bölge ilk devirlerden itibaren Anadolu'nun siyasi tarihinde rol oynayan devletlerin hakimiyetini kabul etmiş ve zaman zaman meydana gelen olaylarda önemli rol oynamıştır. Özellikle Pars merkezi hakimiyetine karşı yapılan ayaklanmalara Pisidya halkının da katıldığı bilinmektedir (Arıkan 1968:74).

Pisidya bölgesi, M.Ö. 333 tarihinde İskender'in Sagalassus'u (Ağlasun) zapt etmesiyle Makedonya İmparatorlu'ğunun sınırları içine girmiştir. Fakat çok geçmeden imparatorluğun parçalanmasıyla Selevkos'lara geçen

Isparta, daha sonra Bergama Krallığına ve M.Ö. II. yüzyılda bu devletin çökmesiyle Roma'ya bağlandı (Arıkan 1968:74). Apollonia (Uluborlu), Neopolis (Şarkikaraağaç) ve Parlais (Barla) gibi Pisidya şehirlerinin Selevkos kolonileri olduğu belirtilmektedir (Özsait 1985:116,124, 140).

Isparta ve çevresinin Bizans dönemiyle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak, yerleşim merkezlerindeki Bizans devrine ait eserlerin varlığı, şehrin bu dönemdeki önemini ortaya koymaktadır. Isparta ve çevresindeki yerleşim merkezlerinin Bizans döneminde büyük ölçüde Antik dönemdeki adlarını korudukları anlaşılmaktadır (Belke, K., N. Mersich 1990:172, 206, 209, 347, 364, 387-388).

Pisidya şehirleri içinde en önemlisi Antiokheia (Yalvaç)'dır. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, I. Selevkos veya oğlu Antiokhos tarafından kurulmuş olabileceği ileri sürülmektedir. M.Ö. 25 veya daha sonra Colonia Caesarea adıyla Roma kolonisi olmuştur. Şehir çok uzun süre (ikiyüz yıldan fazla) Roma kolonisi olma özelliğini korumuştur (Taşlıalan 1991:5) Koloninin resmi dili Latincedir. Ancak, halk Grekçe konuşmaktaydı. Latince'nin M.S. 295 yılına kadar resmi dil olarak kullanıldığı imparator ve çevresiyle ilgili yazıtlardan anlaşılmaktadır. Fakat, bu tarihten sonra koloni senatörleri protokolleri çoğunlukla Grekçe yazılmıştır. Sikkeler üzerinde de II. Claudius (M.S. 268-270) devrinin sonlarına kadar Latince, bu tarihten sonra Grekçe kullanılmıştır (Taşlıalan 1991:5). Şehrin bilinen en eski sikkeleri M.Ö. 1. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Daha çok Tanrı Men ile ilgilidir. M.S. 3. yüzyılda şehrin ekonomik durumunun iyi olduğu bilinmektedir. Şehir, Roma dönemi gibi, Bizans döneminde de önemini korumuştur. Bugün Yalvaç'ın Hisarardı mevkiinde bulunan antik şehirde arkeolojik kazı çalışmaları devam etmektedir. Çoğunluğu

Roma dönemine ait tapınak, su kemerleri, sarnıç ve tiyatro gibi eserler açığa çıkarılmıştır (Neumann 1972:869; Özsait 1985:134).

Diğer bir önemli Pisidya şehri de Apollonia (Uluborlu)'dır. Kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Ancak, I. Selevkos tarafından kurulduğu belirtilmektedir (Özsait 1985:116-117). Hititler, Frigler, Lidyalılar döneminde yerleşime açık olan şehrin adı Mordiaeum Margium olarak geçmektedir (Arundell 1834:235; Belke, K., N. Mersich 1990:387). İmparatorluk devri sikkeleri üzerinde Likya ve Trakyalıların kolonisi olarak gösterilmektedir (Demirdal 1968:22-27). Romalılar döneminde şehirde imparatorlar adına sikkeler basılmış ve şehre bu imparatorların heykelleri dikilmiştir (Demirdal 1968:33-34). Bizans döneminde önemini koruyan şehrin adı, burada yaşayan Hıristiyan aziz Sozimus'a izafeten "Sozopolis" olarak değiştirilmiştir (Ramsay 1960:446; Demirdal 1968:36; Özsait 1985:117).

Pisidya şehirlerinden Prostanna (Eğirdir)'nın kuruluşuyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Orta Pisidya bölgesi içinde bulunan Prostanna, Eğirdir Gölü kıyısında kurulmuştur. Bu dönemde gölün adı "Limnai" dir (Ramsay 1960:433; Özsait 1980:28). Hellenistik dönemden önce kurulduğu, ancak bir şehirden çok karakol niteliğinde olduğu belirtilmektedir (Özsait 1985:28). Pisidya şehirleri arasında adı Krezos olarak geçtiğinden şehrin Lidya krallarından Krezüs tarafından kurulduğu da ileri sürülmektedir (Yiğitbaşı 1972:10). Eğirdir'de bulunan kalenin ilk inşaasının Lidyalılar dönemine kadar indiği belirtilmektedir (Yiğitbaşı 1972:10). Prostanna sikkeleri M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren görülmektedir. İmparatorluk devrinde Antininus Pius'dan (M.S. 138-161) II.Claudius (M.S. 268-271) zamanına kadar sikke basılmıştır. Ayrıca, bu dönemde Prostanna'nın bağları, şarapları ve

balıkçılığının çok ünlü olduğu, göl kıyısındaki yerleşim merkezleriyle ticaret yaptığı vurgulanmaktadır (Özsait 1980:43; 1985:128).

Bugün Eğirdir'e bağlı bir kasaba olan ve göl kıyısında bulunan Parlais (Barla, Kocapınar)'in şehir statüsüne ne zaman kavuştuğu kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü, diğer koloniler gibi ana yollar üzerinde değildir. M.Ö. 25'de Galatya eyaletine dahil şehir, Augustus tarafından Parlais adıyla Roma kolonisi yapılmıştır (Ramsay 1960:435). Parlais'de M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren sikke basılmıştır. İmparatorluk döneminde de Marcus Aurelius (M.S. 161-180)'dan Caracalla (M.S. 208-217) zamanına kadar sikke basıldığı bilinmektedir (Özsait 1985:139-140).

Küçük bir Pisidya şehri olan Neapolis (Şarkikaraağaç) Antiokheia'dan Likaonya ve Pamfilya'ya giden Roma yolu üzerindeki konumu ile önem taşımaktadır (Özsait 1985:124). Yerleşimin bir adı da "Killanion (Pedion)" dur (Belke K., N.Mercish 1990:347). Neapolis'in Apollonia (Uluborlu) ile aynı tarihlerde Trakyalılar tarafından kolonize edildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Agrai (Agros, Atabey)' nin Pisidya şehirleri arasında adı geçmekle birlikte, yerleşimin antik dönemine ait bilgiler sınırlıdır (Rott 1908:12; Ramsay 1960:454; Belke, K.,N. Mersich 1990:172). Agrai'nin Seleukeia ile aynı piskoposlukta birleştiği belirtilmektedir (Ramsay 1960:454).

Küçük bir Pisidya şehri de Bedre (Beydere, Gökçe)'dir. Şehir, Eğirdir Gölü'nün kuzeybatısındaki dağlık bölgede, Parlais (Barla) yolu üzerinde bulunur. Eski adı "Petra" olan yerleşimin çevresinde bulunan bazı yazıtlarda Parlais adının geçtiği belirtilmektedir.

Ayrıca, yerleşimin 4 km. kuzeybatısında bulunan Erikli Deresi (Kale Deresi) yakınlarındaki Yassı Höyük'de geç Roma dönemine ait 300 m. uzunluğunda surların olduğu ileri sürülmektedir (Belke, K., N.Mersich 1990:209).

Pisidya şehirleri arasında yer alan Isparta ve ilçelerinin daha çok Roma döneminde önem kazandığı ve çoğunlukla da koloni şehirleri olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin Antik çağdaki durumu yeterince incelenmediğinden sosyal ve ekonomik yaşamıyla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Eski çağlarda Isparta ve çevresinin önemli bir ticaret şehri olduğu ve kral yolu üzerinde bulunduğu belirtilmektedir (Ağlarcı 1944:1839). Pisidya bölgesindeki ticaret yollarının kavşak noktasını Antiokheia (Yalvaç) oluşturmaktadır. Yalvaç'tan güneybatı ve güneydoğuya uzanan ana ve ara yollar bulunmaktadır (Özsait 1980:52). Önemli yollardan ilki Philomelion (Akşehir)-Antiokheia (Yalvaç)- Prostanna (Eğirdir)- Kremna (Çamlık) ve Döşemealtı üzerinden Attaleia (Antalya'ya), diğeri Antiokheia (Yalvaç)- Neapolis (Şarkikaraağaç)-Misthia (Beyşehir) üzerinden Isaura bölgesine, üçüncüsü Antiokheia (Yalvaç)- Neapolis (Şarkikaraağaç)- Pappa (Yunuslar) üzerinden İkonion'a (Konya'ya), dördüncüsü ise Antiokheia (Yalvaç)- Apollonia (Uluborlu)-Neapolis (Şarkikaraağaç)-Misthia (Beyşehir) üzerinden Side'ye ulaşmaktadır (Özsait 1980:53; 1985: Lev. XVI).

Akdeniz Bölgesi'nin bitki örtüsü özelliklerini taşıyan Isparta ve çevresindeki ormanlar; kızılçam, karaçam, palamut, meşe, köknar, selvi, ardıç ve sedir ağaçlarıyla kaplıdır. Eski çağlarda gemi yapımında kullanılan kerestenin bu bölgeden sağlandığı ve özellikle Eğirdir ve Şarkikaraağaç ormanlarındaki sedir ağaçlarının gemi yapımına elverişli olduğu belirtilmektedir (Stewig 1970:59; Özsait 1980:39). Ayrıca, bölgenin ticaretinde Eğirdir Gölü'nün çevresinde yetişen ve deri sanayinde

kullanılan palamutun da önemli olduğu vurgulanmaktadır (Saraçoğlu 1962:75). Isparta ve çevresindeki Pisidya şehirlerinin ticaretinde kerestecilığin yanı sıra, bağcılık, şarapçılık, hayvancılık ve dokumacılığın önemli olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz (Arundell 1828:116-117; Demirdal 1968:25; Özsait 1980:39-40). Eski çağlarda önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Isparta ve çevresindeki Pisidya şehirlerinin günümüzde de sürekliliğini koruyan yerleşim merkezleri oldukları dikkati çeker.

Önemli Pisidya şehirlerinin bulunduğu Isparta ve çevresinin Erken Bizans döneminden başlayarak yerleşime sahne olduğu belirtilmektedir (Belke K., N. Mersich 1990:172, 206, 209, 347, 364, 387-88). 325 yılındaki İznik konsilinde Baris (Isparta) Neapolis ve Sozopolis'e (Uluborlu) piskoposluk payesi verilmiştir. Piskoposluk merkezi olan bu şehirlerde Bizans döneminde inşa edilmiş bazı eserler bulunmaktadır. Isparta'nın kuzeydoğusundaki bir höyükte erken Bizans dönemine ait sütun başlıklarının bulunduğundan, Şarkikaraağaç yakınlarındaki Çarıksaray kasabasında da bazı kalıntıların varlığından söz edilmektedir (Belke,K., N. Mersich 1990:206, 347). Sozopolis (Uluborlu), Apameia (Dinar) üzerinden İkonion'a (Konya) giden ve Bizans döneminde oldukça önem taşıyan bir yol üzerinde bulunmaktadır (Belke, K., N Mersich 1990:387). Bugünkü Uluborlu'nun (Apollonia=Sozopolis) güneyinde bulunan eski yerleşim merkezindeki kalenin Bizans döneminde yapıldığı ve halkın kale içinde oturduğu belirtilmektedir (Foss-Winfield 1986:139). Ayrıca, Bizans döneminde Agrai (Agros, Atabey), Antiocheia (Yalvaç), Seleukeia Sidera (İslamköy), Parlais (Barla), Prostanna (Akroterion, Eğirdir) gibi yerleşim merkezleri de oldukça önemlidir. Kaynaklarda Atabey piskoposluk merkezi olarak tanıtılmıştır (Rott 1908: 12). Atabey'deki Ertokuş Medresesi'nin yerinde Aziz Georgios'a ithaf edilen bir kilisenin bulunduğu ve yapıda kullanılan devşirme mal-

zemelerin kiliseye ait olduğu vurgulanmaktadır (Belke, K., N. Mersich 1990:172). Roma döneminin önemli bir şehri olan Yalvaç'ta Bizans dönemine ait Aziz Paulos Kilisesi (4. yy.) ile Küçük Kilise (5. yy.) bulunmaktadır (Taşlıalan 1991:34-39). Atabey'e bağlı bir kasaba olan İslâmköy'de de Bizans dönemine ait kiliselerin varlığı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Rott 1908:10-11). Eğirdir Gölü'ndeki Niş ve Can adalarında Hıristiyanların yaşadıkları belirtilmektedir. Bugün Niş Adası'nda (Yeşil Ada) freskoları 9 veya 13. yüzyıla tarihlenen H. Stephanos kilisesi bulunmaktadır (Rott 1908:87; Belke, K., N. Mersich 1990:179). Ayrıca, kaynaklarda Eğirdir'in Yazla Mahallesi'nde bir manastırın bulunduğundan da söz edilmektedir (Belke, K., N. Mersich 1990:179). Eğirdir'in yanı sıra, göl kıyısındaki Barla Kasabası'nda yoğun devşirme malzeme ile Theodoros'a atfedilen bir kilise bulunmaktadır (Pace 1921:47).

Isparta ve çevresi, Bizans döneminde 647-48 yılından başlayarak 8. yüzyıl boyunca devam eden Arap akınlarına sahne olmuştur. Arap akınlarından daha çok Yalvaç ve çevresinin etkilendiği anlaşılmaktadır (Belke, K., N. Mersich 1990:66-68). Bizans imparatorlarından II. Konstans (641-668) ve II. Justinianos (685-695) zamanlarında Yalvaç ve çevresinde Bizanslılar ile Araplar arasında savaşların yoğun olduğu belirtilmektedir (Belke, K.,N. Mersich 1990: 66-68). 740 yılında yapılan savaşlarda Bizanslılar Araplara karşı zafer kazanmışlardır.774 yılı civarında yapılan savaşlar sırasında Abbasilerin eline geçen Isparta ve çevresi kısa bir süre sonra tekrar Bizans hakimiyetine girmiştir (Ağlarcı 1944:1840; Arıkan 1968:74).

Isparta ve çevresinde eski çağlardan beri mevcut olan ticaret yollarının Bizans döneminde de önemini korudukları belirtilmektedir. Bu dönemde Isparta, Eğirdir ve Yalvaç'ın Antalya'dan Konya'ya giden yol üzerinde konumlandığı dik-

kati çeker (Belke, K., N. Mersich 1990:140). Bizans döneminde Anadolu ile Cenevizliler arasında yapılan ticaretle ilgili bir cemiyetin Isparta'da kurulmuş olduğu belirtilerek tuz, şarap ve L'iris (renk veren bitki) ihraç edildiği ileri sürülmektedir (Ağlarcı 1944:1840). Isparta ve çevresindeki özellikle Yalvaç, Uluborlu ve Eğirdir gibi yerleşimlerin Bizans döneminde önemli oldukları anlaşılmaktadır.

2. TÜRK DÖNEMİ

11. yüzyılın başından itibaren çeşitli kollardan Anadolu'ya gelen Türkler, 1071 Malazgirt savaşıyla kısa bir sürede geniş bir alana yayılmışlardır. Diğer Anadolu şehirleri gibi Bizans hakimiyetinde bulunan Isparta ve çevresinin 1120-21 tarihinden itibaren Türk akınlarına sahne olduğu görülür (Turan 1984:172). Isparta'nın Sülübey Mahallesi'nde bulunan 529 H/1134-35 M. tarihli çeşme kitabesinden Türklerin Isparta ve çevresine kesin olarak yerleşmeye başladıkları anlaşılmaktadır (Böcüzade 1983:12). Bizans hakimiyetinde bulunan Uluborlu, II. İzzeddin Kılıç Aslan zamanında (1155-92) 1180-82 tarihinde Isparta, Eğirdir, Yalvaç ve Şarkikaraağaç III. İzzeddin Kılıç Aslan zamanında (1204-05) Türk hakimiyetine girmiştir (İbn Bibi 1941:39). II. Kılıç Aslan döneminde Isparta ve çevresinde Bizanslılarla savaşlar yoğun olarak devam etmiştir. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a (1143-1180) karşı Yalvaç yakınlarındaki Kumdanlı'da Myriokephalon denilen mevkiide Bizanslılara karşı 1176 tarihinde büyük bir zafer kazanılmıştır (Turan 1984:33, 668; Ostrogorsky 1986:361). Myriokephalon savaşından sonra bu bölgedeki Bizans hakimiyeti büyük ölçüde etkisini kaybetmiştir. Selçukluların bu bölgeye akınları yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Bizans yerleşimi olan Uluborlu Selçukluların yaşadığı bölgenin güney sınırını oluşturmaktadır. 1182 yılında Selçuklular Uluborlu'nun yanı sıra, Kütahya, Eskişehir ve Denizli'ye kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir. Daha sonra Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan ülkesini onbir oğlu arasında paylaştırdığı zaman oğullarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i (1192-96) 1182 yılında Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya'ya kadar uzanan bölgeye melik tayin etmiştir (Turan 1984:237; Merçil 1991:129). I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'yu merkez yapması bu dönemde şehrin önemini artırmıştır. Ancak, Myriokephalon savaşından ondört yıl sonra

Bizanslılar Uluborlu ve çevresini tekrar ele geçirmişlerse de bu çok kısa sürmüştür (Belke, K., N.Mersich 1990:118-122). Ayrıca, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta geçmesinden (1205-1211) sonra, 1205 yılında Uluborlu'da hazırladığı ordusuyla Konya üzerine yürümüş ve Meram çevresindeki evler ile bağları tahrip etmesine karşın, şehre girememiştir. Daha sonra Gıyaseddin Keyhüsrev ordusuyla birlikte Ilgın'a geri dönmüştür (Turan 1984:273-74). I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1207 yılında Akdeniz bölgesinin işlek bir limanı olan Antalya'nın fethedilmesi oldukça önemlidir (İbn Bibi 1941:43-46). Antalya'nın fethedilmesinde büyük emeği geçen Mübarizeddin Ertokuş'a Isparta'nın da dahil olduğu Antalya ve çevresinin subaşılığı (valiliği) görevi verilmiştir (İbn Bibi 1941:45; Turan 1947:416). Mübarizeddin Ertokuş zamanında Isparta bölgesinin önemli olduğu ve imar faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülür. Çalışma kapsamımız içindeki Atabey Ertokuş Medresesi ile Gelendost Ertokuş Han Mübarizeddin Ertokuş'un yaptığı en önemli iki eserdir (Turan 1947:425). Bu dönemde Isparta'nın, güneyde Alanya ve Antalya gibi iki liman şehri ile Beyşehir Gölü kıyısındaki I. Alâeddin Keykubad döneminin (1220-37) önemli bir yerleşimi olan Kubadabad şehri arasındaki konumu şehrin önemini artırmıştır. 13. yüzyılda ticaret yollarının kavşak noktasını başkent Konya oluşturmaktadır. Bu dönemde güneyde Antalya ve Alanya limanlarından başlayan yol, başkent Konya üzerinden Kayseri - Sivas - Tokat - Amasya aracılığı ile kuzeydeki Sinop ve Samsun limanlarına ulaşmaktadır (Turan 1990:106). Antalya'dan Konya'ya uzanan biri Isparta-Eğirdir, diğeri Seydişehir üzerinden olmak üzere iki yol bulunmaktadır (Özergin 1965:141, 170; Turan 1990:106). Selçuklu döneminin ilerleme ve genişleme siyasetinde en parlak dönem olan I. Alâeddin Keykubad zamanındaki imar faaliyetlerini Isparta ve çevresindeki bazı yapıların kitabelerinden anlamaktayız. Uluborlu'daki 629 H/1231 M. tarihli Ulu Camii ile

Eğirdir'deki Hızır Bey Camii'nin ilk evresinin I. Alâeddin Keykubad döneminde yapıldığı ileri sürülmektedir (Uzunçarşılı 1929:230-234). Bu dönemde Akdeniz ve Avrupa ülkeleriyle olan ticaret oldukça canlıdır. Güvenilir olması nedeniyle tercih edilen Anadolu yollarından İtalya, Fransa, İspanya gibi ülkelere buğday, şap, gümüş, dokumalar ve hayvansal ürünler ihraç edilmektedir (Turan 1990:100). Bu dönemde özellikle Mısır ve Suriye ile yapılan demir ve kereste ticareti önem taşımaktadır (Heyd 1975:430; Turan 1990:71). Isparta ve çevresinin ormanlık ve kereste ticaretiyle ünlü olduğu dikkate alındığında Akdeniz ülkelerine ihraç edilen kerestenin bir bölümü bu bölgeden sağlanmış olmalıdır. Çalışma konumuz içinde yer alan dönemin iki önemli ticaret yapısı, Ertokuş ve Eğirdir hanları Antalya'dan başlayan Isparta-Eğirdir-Gelendost-Şarkikaraağaç-Beyşehir üzerinden Konya'ya uzanan yol üzerinde bulunmaktadır. Eğirdir Han, Selçuklu sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından inşa edilmiş anıtsal boyutlarda bir yapıdır. Ayrıca, Uluborlu'daki 636 H/1238-39 M. tarihli Büyük Çeşme bu dönemin eseridir. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1243 yılında Kösedağ Savaşı yenilgisiyle Anadolu'da Moğol hakimiyeti başlamıştır. Moğol baskısı, kardeş kavgaları ve Baba İshak İsyanı gibi karışıklıklar sonucu Selçuklu devletinin gücü büyük ölçüde zayıflamıştır (İbn Bibi 1941:206-207).

Isparta ve çevresinin Selçuklu dönemiyle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak, bugün mevcut olan bazı kitabelerden 13. yüzyılın ortalarından sonra da bu bölgede bazı imar faaliyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1266-84) Isparta'da 678 H/1279-80 M. tarihli Sadiye Medresesi ile Şarkikaraağaç'taki 680 H/1281-82 M. tarihli Ulu Camii Selçuklu döneminin diğer eserleri arasındadır.

Moğol etkisiyle başlayan iç karışıklıklar 13.

yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu karışıklıklardan yararlanan Türkmen uç beylikleri bağımsızlıklarını ilan ederek Anadolu beyliklerini kurmuşlardır.

Çalışma konumuz olan Isparta ve çevresinde Hamidoğulları Beyliği etkindir. Beylik eski Pisidya, bugünkü Uluborlu, Eğirdir, Isparta, Yalvaç, Burdur, Korkuteli ve Pamfilya'nın büyük şehirlerinden Antalya'yı kaplayan geniş bir alana yayılmıştır (Arif Bey 1912:939; Edhem 1926:289). Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen beyliğin Türkistan'dan gelen ve Anadolu'da göçebe olarak yaşayan Türkmen kabilelerinden birinin reisi olan Hamid Bey tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir (Edhem 1926:289; Uzunçarşılı 1929:239; Üçok 1955:75). Beyliğin kurucusu Hamid Bey'le ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak, Burdur'daki 700 H/1300-1301 M. tarihli Ulu Camii kitabesinde "Dündar bin İlyas bin Hamid" adlarının geçmesi, Hamid Bey'in bu tarihten önce beyliğin başına geçmiş olduğunu göstermektedir (Yiğitbaşı 1972:46). Hamid Bey'in kısa süren hükümdarlığından sonra yerine oğlu İlyas Bey'in geçtiği bu kitabeden anlaşılmaktadır. Yalnızca kitabelerde adı geçen İlyas Bey'in de hükümdarlığının kısa sürdüğü belirtilmektedir (Üçok 1955:75). İlyas Bey'den sonra yerine oğlu Dündar Bey geçmiştir (Uzunçarşılı 1929:240; Üçok 1955:75). Bazı kaynaklarda Dündar Bey, Hamid Bey'in oğlu olarak tanıtılmıştır (Arif Bey 1912:942; Ethem 1926:289). Dündar Bey'in Hamidoğulları Beyliği'nin başına ne zaman geçtiği bilinmemektedir. Ancak, Burdur Ulu Camii'nin yanı sıra, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin 701 H/1301-1302 M. tarihli kitabesinde de Dündar Bey'in adının geçmesi 14. yüzyılın başından itibaren beyliğin başında olduğunu göstermektedir.

Dündar Bey zamanında beyliğin sınırları güneyde Denizli, Antalya ve Germiyan illerine kadar genişlemiştir (Arif Bey 1912:942; Edhem 1926:289; Üçok 1955:76). Dündar

Bey önce Uluborlu, daha sonra Eğirdir'i başkent yaparak yoğun bir imar faaliyetine girişmiş ve kendi ünvanından dolayı Eğirdir'e Felekâbad adını vermiştir (Edhem 1926:289; Üçok 1955:76). Uluborlu ve Eğirdir'in bu dönemde beyliğin başkenti olmaları nedeniyle önem kazandıkları ve gelişmiş birer İslâm şehri özelliği taşıdıkları görülür. Her iki yerleşimde de antik dönemde inşa edilmiş birer kale vardır. Şehir dokusu Roma ve Bizans dönemlerinde kale içinde, Türk döneminde ise kale dışında gelişmiştir. Özellikle Eğirdir gibi savunmaya elverişli bir noktayı elinde tutan Hamidoğulları kuzey-güney yönünde oldukça işlek olan ticaret yollarını denetleyen bir devlet olarak görülmektedir (Arıkan 1988:19). Camili Dağı ile Eğirdir Sivrisi'nin eteğinde göle doğru uzanan küçük bir yarımadayla uzantısı biçimindeki Niş Adası üzerinde kurulan şehir oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır (Darkot 1948:199). Güneyde Antalya ve Alanya limanlarından gelen, kuzeyde Sinop ve Samsun limanlarına giden yolun Hamidoğulları topraklarından geçmesi bölgenin önemini artırmaktadır (Heyd 1975:609-611). Dündar Bey zamanında Uluborlu ve Eğirdir'in başkent olmaları dışında, aynı ölçüde gelişme göstermeleri konumları açısından da farklı özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu dönemde göl kıyısında konumlanan Eğirdir bir sayfiye şehri, Uluborlu ise idari bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'daki İlhanlı hakimiyetini kuvvetle tanıyan Dündar Bey, İlhanlı hükümdarı Olcaytu adına para bastırmıştır (Üçok 1955:76). 1301 yılından sonra Antalya'yı alan Dündar Bey, şehrin yönetimini kardeşi Yunus Bey'e vermiştir (Uzunçarşılı 1969:62). Sözü edilen Yunus Bey idaresindeki Antalya kolu Hamidoğulları Beyliği'ne bağlı "Teke-eli. ili" olarak da tanımlandığından ayrıca ele alınacaktır.

İlhanlıların Anadolu valisi bulunan Emir Çoban oğlu Demirtaş Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırmaya başladığında, Eğirdir'de bulunan Dündar Bey'in üzerine de

yürümüş ve bu sırada Antalya'ya çekilen Dündar Bey'i yakalatarak şehit etmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, bazı araştırmacılar 1317-20 (Üçok 1955:76) bazıları 1324 (Edhem 1926:289; Uzunçarşılı 1969:63) tarihlerini vermektedir. Dündar Bey döneminde konumuzu oluşturan Uluborlu'daki Efendi Sultan Camii, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi ve Hamamı ile Uluborlu'da Muhiddin Çeşmesi gibi birçok eser inşa edilmiştir.

Dündar Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Hızır Bey'in hükümdarlığı ile Dündar Bey'in oğlu olup olmadığı tartışmalıdır (Üçok 1955:77). Bazı araştırmacılara göre Hızır Bey, 1325 yılında (Uzunçarşılı 1969:63), bazılarına göre 1327-28 yılında (Arif Bey 1912:944; Edhem 1926:289). Hamidoğulları Beyliği'nin başına geçmiştir. Kaynakların çoğunda Dündar Bey'in oğlu olarak adı geçen Hızır Bey, Dündar Bey zamanında beyliğin İlhanlılara geçen topraklarını geri alarak, Isparta ve Eğirdir'de birtakım imar faaliyetlerinde bulunmuştur (Arif Bey 1912:944; Edhem 1926:289; Uzunçarşılı 1969:63). Döneminde Isparta ve Eğirdir'deki Hızır Bey camileri inşa edilmiştir. Hükümdarlığının kısa sürdüğü anlaşılan Hızır Bey'in ölüm tarihi, kesin olmamakla birlikte, bazı kaynaklarda 1330 yılı verilmektedir (Uzunçarşılı 1969:63).

Hamidoğulları Beyliği'nin başına Hızır Bey'in ölümünden sonra, Dündar Bey'in oğlu Necmeddin İshak Bey geçmiştir. İshak Bey'in 1327-28 tarihinde beyliğin başına geçtiği ileri sürülmektedir (Uzunçarşılı 1929:243; Üçok 1955:78). İshak Bey öncelikle beyliğin topraklarını Beyşehir, Seydişehir ve Akşehir gibi Eşrefoğulları Beyliği'nin sınırlarına kadar genişletmiştir (Arif Bey 1912:945; Uzunçarşılı 1929:244; Üçok 1955:78). İshak Bey'in hükümdarlığı zamanında kardeşi Mehmet Bey'in de Gölhisar Beyi olduğu İbn Batuta tarafından belirtilmektedir (İbn Batuta 1914:316-17). İshak Bey zamanında,

babası Dündar Bey döneminde olduğu gibi, beyliğin ilerleme ve genişleme politikası devam ederek, İshak Bey sultan ünvanını almıştır (Arif Bey 1912:945; Uzunçarşılı 1929:244; Üçok 1955:78). Dündar Bey ve oğlu İshak Bey zamanında Isparta ve çevresinde dokuma ve deri sanayi ürünleri ile ormanlardan sağlanan Adrağan Zamkı ticaretinin önemli olduğu belirtilmektedir (Yiğitbaşı 1972:54). Bu ürünler Dündar Bey zamanında fethedilen Antalya ve Alanya limanları aracılığı ile Mısır, Suriye ve diğer Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir (Heyd 1975:612-614). Bu dönemde Anadolu'yu ziyaret eden İbn Batuta, Suriye üzerinden Alanya'ya gelmiştir (Heyd 1975:610). Kaynaklarda Anadolu'nun güney sahilindeki en canlı pazarı Antalya, ikinci derecede önemli pazarının ise Alanya olduğu belirtilmektedir (Heyd 1975:611; Turan 1990:106-109).Hamidoğullarından İshak Bey döneminde, diğer Anadolu Beylikleri'nin de Mısır, Suriye, İtalya, Kıbrıs ve Avrupa ülkeleriyle olan ticaretleri oldukça canlıdır (Heyd 1975:609-14; Turan 1990:139-140). İshak Bey'in nerede ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1344 yılından önce öldüğü kaynaklarda belirtilmektedir (Üçok 1955:78). Türbesinin Eğirdir'deki Baba Sultan Türbesi civarında, mescit ile sakahane arasında olduğu ileri sürülmektedir (Uzunçarşılı 1929:244-245; Üçok 1955:78). İshak Bey'den sonra yerine kardeşi Mehmed Bey'in oğlu Muzaffereddin Mustafa Bey geçmiştir (Uzunçarşılı 1950:190; Üçok 1955:78).

Hamidoğulları Beyliği tarihi içinde kısa süren hükümdarlığından dolayı Muzaffereddin Mustafa Bey'in adı, sadece Burdur'daki Muzafferiye Medresesi'nin 745 H/1344-45 M. tarihli kitabesinde geçmektedir (Uzunçarşılı 1969:64). Bu kitabeye göre Muzaffereddin Mustafa Bey 1344 yılından sonra ölmüş olmalıdır. Yerine oğlu Hüsameddin İlyas Bey geçmiştir (Arif Bey 1912:945; Üçok 1955:78).

İlyas Bey'in adı Eğirdir'deki 1357-58 tarihli Baba

(Dede) Sultan kitabesinde geçmektedir (Uzunçarşılı 1929:245; Üçok 1955:78). İlyas Bey döneminde, Hamidoğulları Beyliği'nin topraklarını genişletmek amacıyla komşusu Karamanoğulları Beyliği ile savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlarda beyliğin topraklarının bir bölümünü kaybettiyse de daha sonra Germiyanoğullarına sığınarak Süleyman Şah'ın yardımıyla Karamanoğullarından topraklarını geri almıştır (Arif Bey 1912:945; Uzunçarşılı 1950:190; Üçok 1955:78). Döneminde Eğirdir'deki Baba Sultan Türbesi'nin inşa ettirildiği ve adına Hüsami ibareli gümüş sikke bastırılan Hüsameddin İlyas Bey'in yaklaşık 1375 yılından önce öldüğü araştırmacılarca kabul edilmektedir (Uzunçarşılı 1969:65). İlyas Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Kemaleddin Hüseyin Bey geçmiştir.

Kemaleddin Hüseyin Bey'in zamanı babasının ilerleme ve genişleme siyasetinin aksine Hamidoğulları Beyliği'nin zayıfladığı ve topraklarının küçülmeye başladığı bir dönemdir. Döneminde Hamidoğulları ile Karamanoğulları arasındaki savaşların devam etmesi nedeniyle Hüseyin Bey Osmanlı hükümdarı I. Murad'tan yardım istemiştir (Arif Bey 1912:945; Uzunçarşılı 1929:246; Üçok 1955:79). Bunun üzerine, I. Murad'ın oğlu Yıldırım ile Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızının düğününe Hüseyin Bey de davet edilmiştir. Ancak; Hüseyin Bey düğüne kendisi katılmayarak bir elçi ile birçok hediyeler göndermiştir. I. Murad, elçiden Karamanoğulları topraklarına sınır olan bazı kale ve kasabaların kendisine satılması gerektiğinin Hüseyin Bey'e bildirilmesini istemiştir (Arif Bey 1912:946; Üçok 1955:79). Hüseyin Bey, Karamanoğullarının saldırılarından kurtulmak amacıyla babasının almış olduğu topraklardan Yalvaç, Şarkikaraağaç, Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve Isparta kalelerini I. Murad'ın isteğiyle, Osmanlılara satmıştır (Uzunçarşılı 1929:246; Hoca sadeddin Efendi 1979:153; Mehmed Neşri 1987:209). Hüseyin Bey'in 1391 yılında ölümüyle Hamidoğulları Beyliği'nin toprakları

Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında paylaşılmış ve oğlu Mustafa Bey Osmanlı devletinin hizmetine girmiştir. Böylece, Hamidoğulları Beyliği'nin Eğirdir kolu Osmanlı topraklarına katılmıştır (Uzunçarşılı 1929:247; İçok 1955:79).

Eğirdir ve çevresindeki Hamidoğulları Beyliği'nden sonra, bu bölümde Hamidoğullarının Antalya kolu ele alınacaktır. Beyliğin bu kolu bazı kaynaklarda "Tekeoğulları" (Uzunçarşılı 1933:95; Tekindağ 1977:55), bazılarında "Tekelioğulları" (Erten 1955:5) olarak da geçmektedir. Yerleşim alanları "Teke-eli, ili" olarak adlandırılan bu bölge, Antalya, Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli, Serik ve Alanya'yı içine almaktadır (Edhem 1926:286; Tekindağ 1974:124).

Hamidoğullarından Dündar Bey 1301 yılında Antalya'yı alarak kardeşi Yunus Bey'in idaresine vermiştir (Edhem 1926:286; Uzunçarşılı 1969:67). Hükümdarlığının kısa sürdüğü bilinen Yunus Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yunus Bey'in ölümüyle oğullarından Mahmud Bey Antalya'da, Sinaneddin Calis denilen Hızır Bey Korkuteli'nde emir olmuştur (Uzunçarşılı 1929:249; 1969:68). Korkuteli'ndeki 719 H/1319-20 M. tarihli Emir Sinaneddin Medresesi'nin kitabesinden, Sinaneddin Bey'in emir olduğunu öğrenmekteyiz (Uzunçarşılı 1929:249). Mahmud Bey zamanında 1324 yılında Moğolların Anadolu valisi Demirtaş, Dündar Bey'in üzerine yürümüştür. Kaçarak Antalya'ya sığınan Dündar Bey'i yeğeni Mahmud Bey, Demirtaş'a teslim ederek öldürülmesine sebep olmuştur. Demirtaş'ın Memluk Sultanı Melik Nasır Mehmed'e sığınması sırasında 1327 yılında Mahmud Bey'de Antalya'dan kaçarak Kahire'ye gitmiş ve Demirtaş ile birlikte hapsedilmiştir (Uzunçarşılı 1950:191; 1969:67). Mahmud Bey'in yerine, Korkuteli emiri olan Sinaneddin Hızır Bey Antalya'da emir olmuştur (Uzunçarşılı 1929:249; 1969:67; Tekindağ

1974:125). Hızır Bey zamanında Antalya ve çevresindeki tarikat ehli kişilerin yoğunluğundan bahsedilerek, ahilerin bu çevrede birçok zaviye inşa ettirdikleri belirtilmektedir (Tekindağ 1974:125). İbn Batuta'nın 1333 yılında Antalya'ya geldiğinde Hızır Bey'in hasta olduğunu belirtmesi onun hükümdarlığının kısa sürdüğünü göstermektedir (İbn Batuta 1914:314). Ayrıca, seyyah Antalya'da ticaretle uğraşan, yabancı tacir ve Yahudilerin ayrı ayrı surlarla çevrili mahallelerde oturduklarından söz etmektedir. Hızır Bey'den sonra yerine oğlu Dadı Bey Antalya emiri olmuştur. Dadı Bey'in hükümdarlığı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Dadı Bey'den sonra, yerine Mahmud Bey'in oğlu küçük adıyla tanınan Mehmet Bey geçmiştir (Uzunçarşılı 1950:191; 1969:68).

Zincirkıran takma adıyla tanınan Mübarizeddin Mehmed Bey'in beyliğin başına geçiş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mehmed Bey zamanında Kıbrıs Kralı T. Petro, bir donanma ile 1361 yılında Antalya'yı denizden ve karadan kuşatarak, bir gün sonra ele geçirmiştir (Darkot 1950:460; Uzunçarşılı 1950:191). Antalya Kıbrıslılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Anadolu'nun doğu ve batıyla yaptığı ticarette güneydeki işlek bir liman olan Antalya'nın Kıbrıs işgali sırasında bu ticaretin zaman zaman gerilemesi nedeniyle önemini kaybettiği görülür (Flemming 1964:89). Kıbrıs işgali sırasında Korkuteli'ne çekilen Mehmed Bey, topladığı ordusuyla Antalya üzerine yürümüş, fakat şehri alamamıştır. Daha sonra Karamanoğullarından Alâeddin Ali Bey'le birleşerek Antalya'yı alma girişiminde tekrar bulunmuş ve Kıbrıslıları teslime zorlamıştır. Mehmed Bey 1362 yılında ordusuyla Antalya önlerine gelmiş, bu sırada T. Petro'nun Avrupa'ya gitmesini fırsat bilerek hazırladığı donanmayı Kıbrıs üzerine göndermiş ve donanma Kıbrıs'ın kuzeyindeki Pantağlia'ya çıkartma yapmıştır (Tekindağ 1974:130). Mehmed Bey 1370 yılında Alanya ve Manavgat beyleriyle birleşerek

Antalya'yı tekrar kuşatmış ise de başarılı olamamıştır. Mehmed Bey oniki yıl süren mücadeleden sonra 1373 yılında Antalya'yı Kıbrıslılardan geri almıştır (Uzunçarşılı 1950:191; Tekindağ 1974:130). Mehmed bey döneminde imar faaliyetlerinin canlılığı Antalya'nın kale içindeki Selçuklu dönemine ait Yivli Minare Camii'nin yeniden inşaası (1373) ile Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi'nin (1377) yapımından anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kıbrıs işgalinin uzun sürmesiyle gerileyen ticaretin yeniden canlandığı dikkati çeker.

Mehmed Bey'in 1377-78 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Osman Bey başa geçmiştir (Uzunçarşılı 1950:191; Tekindağ 1974:131). Osman Bey zamanında Antalya önemini kaybetmiş ve bu dönemde Korkuteli önemli bir merkez olmuştur. Antalya 1389-1393 yıllarında Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezıt (1389-1403) tarafından zapt edilmiştir. Yıldırım Bayezıt Antalya ve çevresini aldıktan sonra oğlu İsa Çelebi'ye Antalya'yı sancak olarak vermiştir (Uzunçarşılı 1933:98; 1969:68).

1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un hakimiyetini tanıyan Hamidoğullarından Osman Bey Korkuteli'ni alarak beyliğin merkezi yapmıştır (Uzunçarşılı 1969:68).

Osmanlı hükümdarlarından II. Murad (1421-1451) zamanında 1426 yılında Osman Bey, Karamanoğlu II. Mehmed Bey'le anlaşarak Antalya'yı almak istemişse de durumu haber alan Antalya sancak beyi Hamza Bey birleşmelerine fırsat vermeden Korkuteli üzerine yapılan ani bir baskında o sırada hasta olan Osman Bey'i öldürtmüştür. Bunun üzerine Antalya'yı almak isteyen Karamanoğlu, II. Mehmed Bey'de kaleden atılan bir gülle parçasının isabetiyle ölmüştür (Uzunçarşılı 1933:98). Antalya'nın doğusunda Teke Karahisar'ı denilen müstahkem kale ve çevresi Antalya emiri Yunus Bey'in kölesi Zekeriya'nın idaresinde bulunmuş

ve Hamidoğullarının Antalya kolunun sona ermesiyle o da tarihe karışmıştır (Uzunçarşılı 1969:69).

Böylece, Hamidoğulları Beyliği'nin Eğirdir ve Antalya kolu 14. yüzyılın sonlarında, Korkuteli kolu ise 15.yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarına katılmış oldu.

Osmanlıların Isparta ve çevresine egemen olmalarıyla Eğirdir siyasal ve ekonomik bir merkez olma niteliğini yitirmiş ve uluslararası ticaretin geçiş noktası olmaktan da çıkmıştır (Arıkan 1988:19). Çünkü, Hamit ve Teke ili Timur'un Anadolu seferi sırasında büyük ölçüde yağmalanarak zarara uğramıştır. Bu saldırılar sırasında Eğirdir ve Uluborlu kaleleri büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Akdağ 1979:323). Eski Türk geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Hamideli halkı II. Bayezıt döneminden başlayarak Anadolu ve İran'daki Alevilerle ilişkilerini yoğunlaştırmış ve idari boşluktan yararlanarak halk arasında karşı propaganda yapmaya başlamışlardır (Arıkan 1988:20) Hamideli'nde giderek çoğalan ve İran'a giderek Şah İsmail'in yandaşları ile işbirliği yapan bu kişiler zaman zaman bazı ayaklanmalar çıkarmışlardır. Bu kişiler Rumeli'de Bektaşiliğin yayılmasında etkili olmuşlardır (Akdağ 1979b:154; Arıkan 1988:20). Hamideli ve diğer çevrelerdeki Şah İsmail'in yandaşları Şah Kulu Baba öncülüğünde toplanarak Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Şiiliğin yayılması amacıyla başlatılan bu ayaklanmalar, bütün Anadolu'da huzursuzluk yaratarak Hamideli'nin yakılıp yıkılmasına ve çoğu köylerin boşaltılmasına neden olmuştur (Tekindağ 1977:59-60).

Hamid ya da Hamidili'ni oluşturan topraklar Osmanlı idaresine geçtikten sonra, yönetim bakımından bir sancak olarak Anadolu eyaletine bağlanmıştır. Kaynaklarda Hamid sancağı ya da vilayeti olarak geçen bölgenin kaza ve nahiye gibi küçük yerleşim birimlerine ayrıldığı

görülmektedir (Cuinet 1892:847; Anonim 1894-95: 251; Arıkan 1988:36-37; Baykara 1988:32). 16. yüzyılda Hamid sancağının Afşar (Barla ile), Eğirdir, Gönen, Isparta, Keçiborlu, Şarkikaraağaç, Uluborlu, Yalvaç, İrle, Burdur, Ağlasun ve Gölhisar kazalarından oluştuğu belirtilmektedir (Arıkan 1988:40). Isparta ve çevresinin bu dönemde, kışın Antalya'da, yazın Isparta'da oturan valiler tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır (Böcüzade 1983:28). Bu nedenle de zaman zaman idari boşluk yaşanmaktaydı. Isparta çevresinde 16. yüzyılın başında başlayan iç karışıklıklardan sonra yüzyılın ortasında doğu ticaret yollarının yön değiştirmesinden kaynaklanan işsizlik ve gelir darlığının oluşturduğu ekonomik bir bunalım başlamıştır (Arıkan 1988:24). Tüm Akdeniz ülkelerinde ortaya çıkan patlamalar Osmanlı İmparatorlu'ğunda Suhte ve Celali ayaklanmaları olarak kendini göstermiştir (Akdağ 1979b:474; Arıkan 1988:24-27). Yerleşim birimlerindeki iç karışıklıklar şehirlere göçlerin başlamasına neden olmuştur (Halaçoğlu 1991:94). Ayrıca, iç karışıklıklar ve ayaklanmalar sonucu Hamid Sancağı köylerindeki kızılbaş halkın bir bölümü oturdukları yerleri terkederek İran'a gitmişlerdir (Arıkan 1988:21).

Ticaret yollarının Selçuklu döneminde başkent Konya'da, Osmanlı döneminde ise başkent İstanbul'da düğümlenmesi nedeniyle yol güzergâhı değişmiştir. Bu dönemde Konya'ya giden yol üzerinde konumlanan Isparta'da ikinci derecede önem taşıyan bazı yollar bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Antalya ile İzmir arasındaki yolun Isparta'dan geçtiği belirtilmektedir (Arıkan 1988:17). Ayrıca, 17. yüzyılda Evliya Çelebi, Fenike - Elmalı - Korkuteli üzerinden Isparta'ya gelmiş ve buradan da Antalya'ya geçmiştir (Evliya Çelebi 1935:291). Bu da bize Fenike-Elmalı-Korkuteli üzerinden Isparta'ya ulaşan bir yolun varlığını göstermektedir. 16. yüzyılda Hamideli'nin hemen hemen tüm yerleşim birimlerinde birer pazar olduğu

belirtilmektedir (Faroqhi 1978:56). Yerleşim birimlerinin başlıca gelir kaynakları arasında tahıl ürünleri, meyvecilik, bağcılık, su ürünleri, endüstri bitkileri ve orman ürünlerini sayabiliriz (Arıkan 1988:100-116). Ayrıca, bugün de Isparta ve çevresinde meyvecilik, bağcılık, gülcülük ve dokumacılık gibi ürünlerin halkın geçim kaynağını oluşturduğu görülür. Isparta ve çevresinde Klasik Osmanlı döneminde Mimar Sinan tarafından yaptırılmış bazı eserlerin varlığı bu dönemdeki imar faaliyetlerinin göstergesidir. Isparta ve Atabey'de Mimar Sinan tarafından yaptırılmış birer cami bulunmaktadır (Aksu 1936:438-440; Okan 1962:7-15).

17. yüzyılda Hamid Sancağı'nda Suhte ayaklanmalar önemini yitirmekle birlikte, devam etmektedir. Bu dönemde halktan haksız vergi toplayan sancak beylerinin bazı ayaklanmalara neden olduğu belirtilmektedir (Arıkan 1988:33-34).

18. yüzyılda Isparta ve çevresinde sancak beylerinin yolsuzlukları devam etmektedir. Bu dönemde Hamit Sancağı'na Ermeni ve Rum gibi bazı azınlıkların göç ettikleri anlaşılmaktadır (Böcüzade 1983:30). Azınlıkların bulunduğu mahalleler önce Ermeni, daha sonra Acemler Mahallesi adıyla anılmıştır. Ticaretle uğraşan azınlıkların nüfusu 19. yüzyılın başında hızla artmıştır (Böcüzade 1983:30). Ayrıca Eğirdir'in Niş (Yeşilada) Adası'nda eskiden beri Hıristiyanların yaşadığı ve balıkçılıkla uğraştıkları belirtilmektedir (Sarre 1896:151; Yiğitbaşı 1972:154-156).

1839 yılında Tanzimat'ın ilanından sonra Hamid Sancağı Konya Vilayeti'ne bağlanmıştır (Böcüzade 1983:29). Isparta ve çevresinin 19. yüzyıldaki durumu hakkındaki ayrıntılı bilgileri Konya Salnamelerinden öğrenmekteyiz. 1887 tarihli Konya Salnamesinde Isparta, havası ve suyu

güzel, bağları ve bostanları çok bir şehir olarak tanımlanmaktadır. Eğirdir Gölü ile Uluborlu'nun konumundan söz edilerek, yerleşim merkezlerindeki çok sayıda cami, medrese, hamam gibi Türk dönemi eserlerinin yanı sıra, birçok kiliseden de bahsedilmektedir (Anonim 1885-86:249, 254,259), 1892-93 tarihli Konya Salnamesinde Hâmidâbad'ın Eğirdir, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Yalvaç kazalarına sahip olduğu belirtilmektedir. Keçiborlu, Senirkend nahiyeleri Hâmidâbad ve Hoyran nahiyesi Yalvaç ve Barla, Pavlu nahiyeleri, Eğirdir ve Afşar nahiyesinin Şarkikaraağaç kazalarına tabii oldukları açıklanmaktadır (Anonim 1892-93:286-87). Ayrıca, kaza ve nahiyelerin nüfusu, esnaf teşkilatı, geçim kaynakları da verilmektedir. Görüldüğü gibi 19. yüzyılın sonunda Isparta'nın dört ilçesi bulunmaktadır. Barla ve Afşar dışındaki bugün ilçe olan diğer yerleşim birimlerinin o dönemde nahiye olduğu görülür. Eğirdir Gölü kıyısında bulunan ve 19. yüzyıl salnamelerinde adı geçen Afşar'ın önemli bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bugün Afşar'da tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte hamam ve köprü gibi bazı eserlerin bulunması yerleşimin önemini ortaya koymaktadır. 20. yüzyılın başına ait olan Konya Salnamesinde Isparta'ya bağlı Eğirdir, Uluborlu ve Şarkikaarağaç ilçelerinin nüfusun artmasıyla büyüdükleri ve önemli birer ilçe oldukları vurgulanmaktadır (Anonim 1913:189, 201-202, 241).

Cumhuriyet döneminde bağımsız bir il olan Isparta, Göller Bölgesi'nin en gelişmiş şehridir. Ortaçağda olduğu gibi güneyden ve kuzeyden gelen yolların kesiştiği noktada konumlanan Isparta, günümüzde hızla değişmekte ve gelişmektedir. İlçelerden Eğirdir'in göl kıyısında bulunması son yıllarda turistik açıdan gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca, Akdeniz Üniversitesi'ne bağlı Su Ürünleri Yüksek Okulu'nun ilçede açılmış olması, göl ile ilgili bilimsel çalışmaları artırmıştır. Bunun yanısıra,

Eğirdir'in önem kazanması, ilçedeki Komando Askeri Birliği'nin varlığıyla da ilgili olmalıdır. Isparta ve çevresi bugün Ortaçağlardan beri devam eden elmacılık, gülcülük ve dokumacılığıyla ünlüdür. Halkın geçim kaynağını elma ve halıcılık oluşturmaktadır ve bu ürünler yurt dışına pazarlanmaktadır.

Görüldüğü gibi Isparta ve çevresi eski çağlarda Pisidya'nın önemli yerleşim birimlerini içermektedir. Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde yani ortaçağda da bölgenin önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde eski önemini yitiren şehir, Cumhuriyet döneminde Akdeniz Bölgesi'nin gelişmekte olan bir yerleşim merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün ise Göller Bölgesi'nin en gelişmiş şehridir.

V. KATALOG

Kataloğun Tanımı:

Çalışmamızın beşinci bölümünü Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları"nın kataloğu oluşturmaktadır. Katalog özgün durumlarını tümüyle veya kısmen koryan yapılar ile yenilenmiş yapılar olarak iki bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde kronolojik olarak medreseler, türbeler, hamamlar, ılıcalar, çeşmeler ve hanlar; ikinci bölümde ise yalnızca camiler tanıtılmıştır.

Konumuzu oluşturan yapılar yapının yeri, adı, yapıyla ilgili kaynaklar, inceleme tarihi, yapım tarihi ve banisi, yapının geçirdiği onarımlar ve bugünkü durumu, plan, dış tasvir, iç tasvir, malzeme-teknik ve süsleme olmak üzere onbir alt başlıkta incelenmiştir.

"Yapının Yeri" başlığı altında eserin bulunduğu il, ilçe ve köy tanımlanarak, yerleşim içindeki konumu ve mahallesi ile sokağına yer verilmiştir.

Eserlerin kitabe ve vakfiyelerinde geçen orijinal isimlerinin yanı sıra, kaynaklarda belirtilen ve halk arasında tanınan adları da "Yapının Adı" başlığı altında incelenmiştir.

"Yapıyla İlgili Kaynaklar", kitabe, vakfiye ve seyahatname gibi birinci el kaynaklar ile yayınların tanıtıldığı ikinci el kaynaklardan oluşmaktadır. Bu bölümde öncelikle yapıların inşa ve onarım kitabelerinin metinleri, transkripsiyonları ve tercümeleri verilmiştir. Vakfiyesinin bulunup bulunmadığı belirtilerek, yapıya yönelik bilgiler içeren seyahatnameler kısaca tanıtılmıştır.

Isparta ve çevresinde yaptığımız eserlere yönelik araştırma ve incelemelerin tarihleri "İnceleme Tarihi"

başlığı altında belirtilmektedir. Ayrıca eserlerin tarafımızdan çıkartılan planları ile çekilen fotoğrafları bu bölümde vurgulanmıştır.

"Yapım Tarihi ve Banisi" başlığı altında kitabe ve vakfiyeden hareketle eserlerin tarihi ve banileri belirlenerek, baninin hayatı kısaca anlatılmıştır. Ayrıca, yapıların tarihlendirme sorunları da tartışılmıştır.

"Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu"nda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eserlerin onarılıp onarılmadığı belirtilerek, çoğu harap olan yapıların bugünkü durumu tanıtılmıştır.

Yapıların plan şemasının vurgulandığı "plan" başlığı altında plana yönelik ayrıntılı tanıtım yapılmıştır. Tanıtımda esas aldığımız plan belirtilerek, yapıların kaynaklarda mevcut olan planlarına atıfta bulunulmuştur.

"Dış Tasvir"de yapıların cephe düzenlemeleri ile dıştaki mimari ögeleri ve örtü sistemi ele alınmıştır.

Eserlerin içinde bulunan mekânların duvarlarındaki mimari ögeler ve örtü sistemi "İç Tasvir" başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca, yapıların mimari özelliklerine yönelik sorunları da iç tasvirde tartışılmıştır.

Yapılarda kullanılan malzemenin türü, tekniği ve dağılımı "Malzeme ve Teknik" başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca kullanılan malzemelerin orijinal olup olmadığı bu bölümde vurgulanmıştır.

"Süsleme"de bazı yapılarda bulunan süslemelerin yeri ve özellikleri ele alınmıştır. Süsleme, bezeme tekniklerine ve türlerine göre değil, yapıdaki dağılımı dikkate alınarak incelenmiştir.

V.I. ÖZGÜN DURUMLARINI TÜMÜYLE VEYA KISMEN KORUYAN YAPILAR

A. MEDRESELER

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Atabey (Agros) İlçesi'nde, Müftü Mahallesi, Etibey Sokak'ta bulunmaktadır. Medresenin batı cephesine bitişik türbe ile doğusunda yenilenmiş bir cami yer alır. Yapının orijinalde türbe, cami ve bugün yıkılmış olan çeşme ile hamamdan oluşan külliyenin ana yapısı olduğu anlaşılmaktadır (Önge 1967:16).

YAPININ ADI:

Medresenin inşa kitabesi ve vakfiyesinden, Selçuklu döneminde Antalya ve çevresinin subaşılığı görevini üstlenen önemli devlet adamlarından Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapı, banisine izafeten "Ertokuş Medresesi" adıyla anılmaktadır (Turan 1947:417; Aslanapa 1956-58:104). Yapı, yaygın olarak "Ertokuş Medresesi" adıyla bilinmekte, bazı yayınlarda "Atabey Medresesi" olarak da tanıtılmaktadır (Uzunçarşılı 1929:221; Erdem 1934:44; Böcüzade 1983:91).

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:
(Lev. 4b, 6b)

Medresenin doğu cephesindeki portalin basık kemerli kapısı üzerinde, sülüsle yazılmış beş satırlık 0.65x0.85

m. boyutlarında mermer kitabe bulunur (Uzunçarşılı 1929:222).

1 ـــ السلطانی

2 ـــ امر بعمارة هذه المدرسة فی ایام السلطان المعظم

3 ـــ علاء الدنیا والدین ابوالفتح کیقباد بن کیخسرو

4 ـــ برهان أمیر المؤمنین العبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله

5 ـــ تعالی ارتقش بن عبدالله فی شهر رمضان المبارك سنة احدی وعشرین وستمایه

Kitabenin Transkripsiyonu :

1. Es-sulṭān
2. Emere bi-ʿimareti hāẕihi'l-medreseti fi-eyyām es-sulṭān el-muʿaẓẓam
3. ʿAlāʾü'd-dünyā ve'd-dīn ebü'l-feṭḥ Keyḳubād bin Keyḫüsrev
4. Burhān emīrü'l-müʾminīn el-abdü'ż-żaʿīf el-muhtāc ālī raḥmetu'llāh
5. Teālā Ertokuş bin Abdullah fī şehr-i Ramazān el-mübārek senet ihdā ve işrīn ve sitte miʾe

Kitabenin Tercümesi:

Bu medresenin yapımını, dünya ve dinin yüce sultanı, mü'minlerin emiri, fâtihler babası Keyhüsrev oğlu Keykubad zamanında, yüce Allah'ın rahmetine muhtaç, zayıf kulu Abdullah oğlu Ertokuş 621 yılının mübarek Ramazan ayında emretti.(1)

VAKFİYE:

Medresenin banisi olan Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesi O. Turan tarafından yayınlanmıştır (Turan 1947:415-429). Vakfiyenin Ertokuş'un ölümünden sonra 669 H/1270-71 M. yılında Antalya'da düzenlendiği belirtilir. Vakfiye Mübarizeddin Ertokuş'un Agros Köyü'nde (Atabey) yaptırttığı medreseye, Dâdil Köyü'ndeki (Gelendost ?) kervansaraya ve Antalya'daki camiine aittir. Vakfiyede Agros Köyü'nün (Atabey) gelirinin beşte birinin mütevelliye, kalanının ise medresenin müderris ve talebelerine, hanın yolcularına, caminin imam ve müezziniyle bunlara ait masraflara tahsis edildiği belirtilmektedir. Agros çevresinde Pamuklu ve Dâdil gibi köylerden söz edilen vakfiyede, medresenin kullanımına ve işleyişine yönelik hiç bir bilginin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır (Turan 1947:424).

SEYAHATNAMELER:

ROTT, Hans

1908 Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pampylien, Kappadokien und Lykien. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher.12-13

Seyahatnamede, eski Pisidya'da bulunan Agros adıyla tanınan yerleşim merkezinde bir medresenin varlığından söz

edilir. Medresenin ana eyvanı önündeki bezemeli devşirme malzemelerin Venedik'te San Marco'daki ve Athos'daki örneklerle benzerlikleri dikkate alınarak, 9. yüzyıla tarihlenebileceği ileri sürülmektedir. Seyahatnamede, kısaca tanıtılan devşirme malzemelerin resimlerine de yer verilmiştir (Rott 1908: şek.4). Yayında, medresenin mimari özellikleri hakkında bilgi mevcut değildir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI; İsmail Hakkı

1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat. II. İstanbul: Devlet Matbaası. 221-223.

Eserde, Isparta kitabelerinin tanıtıldığı bölümde yapıdan "Atabey Medresesi" olarak söz edilmektedir. Yapının banisi Mübarizeddin Ertokuş'un etkinliklerine medresenin kapalı avlulu oluşu ile devşirme malzemelerine kısaca değinilmiştir. Yayın, medresenin inşa kitabesinin verildiği ilk eser olması açısından önem taşımaktadır.

ERDEM, Tahir

1934a "Isparta'da Selçuk Eserleri: Atabey Medresesi" Ün,1/1:44-48.

Makale, Atabey Ertokuş Medresesi'ni konu alan ilk monografik çalışma olması açısından önemlidir. Yayında, medresenin avlu plan şeması, öğrenci hücrelerinin konumu, eyvanın türbeyle olan bağlantısı, mihrap ve sandukanın süslemeleri ile devşirme malzemelerin kullanımına değinilmiştir. Makalede medreseye ait bir kroki ile inşa kitabesi verilmiştir.

TURAN, Osman

1947 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. II. Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi"
Belleten: 11/43:415-429.

ASLANAPA, Oktay

1956-58 "Selçuk Devlet Adamı Mübarizeddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler"
İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi. 1-4:97-111

Mübarizeddin Ertokuş'un yaptırmış olduğu eserlerin incelendiği makalede, Atabey'deki medresenin avlu planı şeması açısından çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Atabey'deki medresenin serbest desteklere oturan kubbeyle örtülü avlu plan şemasının Anadolu'daki diğer kapalı avlulu medreselerle benzer ve farklı yönleri tartışılarak, kısaca yapının karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmıştır. Makalede medresenin kitabesi, planı ve fotoğraflarına da yer verilmiştir.

ÖNGE, Yılmaz

1967 "Emir Mübarezeddin Ertokuş'un Kümbeti ve Çinili Sandukası"
Önasya:3/27:16-17.

Makale, Atabey'deki Ertokuş Medresesi'ne bitişik olan Mübarizeddin Ertokuş Türbesi'ni konu alan en erken tarihli ve tek monografik çalışmadır. Türbenin tarihi, medreseyle bağlantısı, plan şeması ve malzeme-teknik özelliklerinin incelendiği makalede, çinili sandukanın ayrıntılı olarak tanıtıldığı görülür.

ÖNEY, Gönül

1968 "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi"
Anadolu (Anatolia) 12:17-26, 20,22,23

KURAN, Abdullah

1969a Anadolu Medreseleri I
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.46-49.

Anadolu'daki kapalı ve açık avlulu medreselerin incelendiği eserde, Atabey Ertokuş Medresesi'nin konumu, kitabesi, vakfiyesi, türbeyle olan bağlantısı, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri tanıtılmıştır. Medresedeki tüm birimlerin ayrı ayrı incelendiği eserde, özellikle serbest destekli, kapalı avlulu oluşu, eyvanın güney duvarındaki mihrabın özellikleri ile türbenin çift katlılığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitapta, medresenin plan ve kesitinin yanı sıra, fotoğraflarına da yer verilmiştir.

DEMİRİZ, Yıldız

1970-71 "Atabey'deki Ertokuş Medresesi'nde Bizans Devrine Ait Devşirme Malzeme"
Sanat Tarihi Yıllığı. IV:87-100.

Makalede, Atabey Ertokuş Medresesi'nde yoğun olarak kullanılan devşirme malzemelere dikkat çekilerek, malzemeler orijinal işlevlerine göre gruplandırılmış ve yapıdaki kullanım yerleri vurgulanmıştır.

SÖZEN, Metin

1972 Anadolu Medreseleri, Selçuklular ve Beylikler Devri.II.
İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası. 42-47.

Araştırmacının Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerini incelediği iki ciltlik kitabının ikinci cildinde, kapalı avlulu medreseler tanıtılmıştır. Yayında, Atabey Ertokuş Medresesi'nin kısaca konumu, banisi ve tarihine yer verildikten sonra, yapı, "iki veya tek

eyvanlı revaklı avlunun örtülmesinden meydana gelen grup" içinde değerlendirilmiştir. Medresenin planı, malzeme-teknik ve süsleme özelliklerinin kısaca tanıtıldığı eserde, medrese ile türbenin asimetrik bağlantısı ve eyvandaki mihrabın özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca eserde, medresenin planı, kesidi ve fotoğraflarına da yer verilmiştir.

MEINECKE, Michael

1976 Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien. I. II
Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth. I. Lev. 9/2; II 78-79.

TUNCER, Orhan Cezmi

1986 Anadolu Kümbetleri. I. Selçuklu Dönemi.
Ankara: Güven Matbaası. 130-132.

Anadolu'daki Selçuklu türbelerinin incelendiği genel yayında, Atabey Ertokuş Türbesi'nin konumu, planı, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri kısaca tanıtılmıştır. Tarihi tartışmalı olan türbenin 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılmış olabileceğini ileri sürerek yapının planı, kesiti, cephe çizimi ve fotoğraflarına yer verilmiştir.

İNCELEME TARİHİ:

Medrese, 17 Eylül 1990, 20-22 Ağustos 1991 ve 28-29 Ekim 1992 tarihlerinde incelenmiştir. Yapının plan kontrolü ile ayrıntılı tasvirleri yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Medresenin kitabesinden, Ramazan 621 H./18 Ağustos-16

Eylül 1224 M. yılında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad zamanında, Abdullah oğlu Ertokuş'un emriyle yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı 1929:222).

Yapının banisi Mübarizeddin Ertokuş, 13. yüzyılın başından ortalarına kadar Anadolu Selçuklu devletinin ilerleme ve genişleme siyasetinde önemli rol oynamıştır. Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkışı (1205-1211) ile Antalya'nın 1207 yılında fethedilmesinde büyük emeği geçen Mübarizeddin Ertokuş'a Antalya ve çevresinin subaşılığı (valiliği) görevi verilmiştir (İbn Bibi 1941:60,96). I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra kardeşleri I. İzzeddin Keykavus ile I. Alâedin Keykubad arasında taht kavgaları başlamıştır. I. İzzeddin Keykavus (1211-20) kardeşini esir alarak Ertokuş'u ikinci kez Antalya ve çevresinin subaşılığına getirmiştir (İbn Bibi 1941:60).

Mübarizeddin Ertokuş'un en parlak devri I. Alâeddin Keykubad dönemine (1220-37) rastlar. Ertokuş bu dönemde yoğun bir fetih ve imar faaliyetine girişmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın Alanya ve Alara'yı fethetmesinden sonra Mübarizeddin Ertokuş, Manavgat, Anamur, Silifke, Maraş üzerinden Çukurova'ya kadar olan bölgeyi feth etmiştir (İbn Bibi 1941:130-131; Turan 1984:336-340). I. Alâeddin Keykubad Mengücek Beyliği'nin Şebinkarahisar kolunun etkin olduğu sınırları kapsayan bölgeyi almak üzere Mübarizeddin Ertokuş'u görevlendirmiştir. Daha sonra Keykubad oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Mengücek İli valiliğine, Ertokuş'u da onun atabekliğine tayin ederek Erzincan'a göndermiştir (İbn Bibi 1941:138), Ertokuş'un Atabek (Atabey) olarak atanmasından sonra, Isparta'nın Agros Köyü'nde inşa ettirmiş olduğu konumuzu oluşturan medrese ve bitişiğindeki türbenin yapımıyla yerleşimin adı Ertokuş'a izafeten "Atabey" olarak değiştirilmiştir (Uzunçarşılı 1929:223).

Mübarizeddin Ertokuş'un Atabekliğinin ne kadar sürdüğü, nerede ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir (Turan 1947:419). Ertokuş'un vakfiyesinin 669 H/1270-71 M. yılında düzenlenmiş olduğu dikkate alınarak, bu tarihten sonra 670 H/1272 M. yılında ölmüş olabileceği ileri sürülür (Böcüzade 1983:93).

Selçuklu döneminin yükselme devrinde yaklaşık 40 yıl önemli devlet görevleri üstlenen Mübarizedin Ertokuş'un Antalya'da bir cami, Atabey İlçesi'nde bir medrese ile Uluborlu'ya bağlı Dâdil Köyü'nde bir kervansaray inşa ettirdiğini vakfiyesinden ve kaynaklardan öğrenmekteyiz (Turan 1947:423; Aslanapa 1984:97). Dâdil Köyü'nün yeri tam olarak bilinmemekle beraber, araştırmacılardan F. Aksu'nun Isparta ve Köyleri'ni ayrıntılı olarak incelediği eserinde Dâdil'in Uluborlu İlçesi'ne değil, Gelendost'a bağlı olduğunu belirtmiş olması, çalışma konumuzu oluşturan Gelendost Ertokuş Han'ın vakfiyede adı geçen kervansaray olabileceğini düşündürmektedir. Kanımızca hanın bulunduğu mevki de bu dönemde Dâdıl adıyla anılmış olmalıdır (Aksu 1936:20).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız araştırmalarda medresenin onarımlarıyla ilgili sınırlı bilgiler içeren tarihsiz bir tescil fişi bulunmuştur. Tescil fişinde çatı kiremitlerinin değiştirildiği ve türbenin külahının kurşunla kaplandığı belirtilmektedir. Yapıyla ilgili kaynaklarda da kısaca onarımlardan söz edilmektedir. T. Erdem, öğrenci hücrelerinin avluya açılan bir penceresinin bulunduğunu, havuzun su yolunun odalardan geçmediğini, türbenin zemininin tuğla ile döşeli ve medresenin toprak damla örtülü olduğunu belirtmektedir (Erdem 1934:44-48). Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü,

Fotoğraf Arşivi'ndeki medresenin bazı eski resimlerinden güney cephedeki pencerelerin 20. yüzyılın ortalarında yapılmış olan onarımların birinde kapatıldığı anlaşılmaktadır (Lev. 10a-b).

Yapıda, 28-29 Ekim 1992 tarihlerinde yaptığımız inceleme sırasında, 23 Eylül 1992 tarihinde başlayan ve halen devam eden restorasyon çalışmasını yerinde inceleme olanağı bulduk (Lev. 15b). Bu çalışmada, medresenin avlu duvarları, örtü sistemi ve öğrenci hücrelerinin duvarları ile örtüsünü kaplayan sıvaların tümüyle kaldırıldığını gördük. Böylece medresenin içte sıvalı olduğundan algılanamayan düzensiz kesme taşla örülmüş duvarları ortaya çıkmıştır. Duvarlarda olduğu gibi, örtü sisteminde de düzensiz kesme taşların arasında yer yer moloz taş kullanımı görülür. Onarım öncesi eyvan kemerinde ve avlunun doğusundaki iki kapının üzerindeki pencerelerin kemerlerinde karşımıza çıkan bir taş - dört tuğla dizisi ile oluşturulmuş almaşık teknik, onarım sonrası sıvaların kaldırılmasıyla avlu kubbesini taşıyan kemerlerde de görülür. Kanımızca, diğer kemerlerin örgüsünden farklı olarak yalnızca bu kemerlerde karşımıza çıkan almaşık teknik, Osmanlı döneminde belirleyemediğimiz onarımlardan birinde yapılmış olmalıdır. Ayrıca, avlunun doğu duvarı ekseninde kapatılmış olan üst seviyedeki sivri kemerli pencere bu onarımlar sırasında açığa çıkmıştır. Eylül 1992'de başlayan ve devam eden onarımda medresenin örtü sistemi tümüyle betonla kaplanmıştır. Öğrenci hücrelerinin çatısındaki bacalar kaldırılmıştır. Ayrıca bu onarımda, türbenin külahını kaplayan sac levhaların kaldırıldığı görülmüştür.

Bugün çok sayıda kişi tarafından ziyaret edilen Atabey'in simgesi durumundaki medrese ve bitişiğindeki türbe, restorasyon çalışmalarının devam etmesi nedeniyle geçici olarak halka kapalıdır.

PLAN:
(Lev. 2)

Dıştan 19.85x25.15 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı medrese, kapalı avlulu ve tek eyvanlı tiptedir.(2) Batı cephede eksende yapıya bitişik türbe yer alır. Doğu cephe ekseninde hafif dışa taşkın portal ile kuzey ve güney cephelerin doğusunda birer kapı bulunur.(3) Portal nişinin karşılıklı yüzlerinde beşer cepheli birer niş vardır ve batısındaki kapıyla yapıya girilir.

10.40x10.50 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı avlu, eksenlere simetrik olarak yerleştirilmiş dört silindirik sütun ile duvarlara enine ve boyuna atılmış sivri kemerlerle bölüntüye uğratılarak farklı doğrultularda dikdörtgen planlı dokuz bölüme ayrılmıştır. Böylece haçvari bir şema oluşturulan avluda, orta bölüm pandantiflerle geçilen ortası açık eliptik bir kubbeyle, eksenlerdeki birimler sivri, köşelerdeki birimler beşik tonozla örtülüdür. Ortasında kare planlı bir havuz bulunan avlunun kuzey ve güneyinde su yolları görülmektedir. Avlu, doğudan yedi, kuzey ve güneyden üçer, batıdan eksendeki eyvan ile bitişiğindeki birer mekânla kuşatılmıştır.

Avlunun doğu kanadı ekseninde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânı ile bitişiğinde yaklaşık kare planlı ve avluya kapıyla açılan birer mekân bulunur. Ayrıca, güneydeki mekânın bitişiğinde de avluya kapı ile açılan kare planlı bir mekan vardır. Giriş mekânının kuzey ve güney duvarında eksenin batısında birer pencere ile doğusunda birer kapı yer alır. Güneydeki kapı, kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı güneydoğu köşe mekânına açılmaktadır. Güneydoğu köşe mekânının batı duvarının kuzey ve güneyi kademelidir. Giriş mekânının kuzeyindeki kapı, kare planlı mekâna

açılır. Mekânın güney duvarının doğusunda, iki basamakla başlayan ve doğu duvarı önünde dönerek devam eden onaltı basamaklı bir merdiven bulunur. Kuzey duvarının batısındaki kapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kuzeydoğu köşe mekânına açılır.(4)

Avlunun kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, güneyinde kareye yakın dikdörtgen planlı ikişer mekân yer alır. Avluya birer kapıyla açılan mekânların doğusunda kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ince uzun mekânlar bulunur. Mekânların avlüya ve dışa birer kapıyla açıldığı görülür. Havuzla bağlantılı su yolu güneydeki mekândan geçmektedir. Araştırmacılardan A. Kuran, bu mekânın su yolu ile bağlantısını dikkate alarak "hela" olabileceğini ileri sürmektedir (Kuran 1969a:47-48).

Avlunun batısındaki ana eyvan, doğu-batı doğrultusunda, bitişiğindeki mekânlar ise kare planlıdır. Bir seki üzerinde bulunan eyvan kemerle, bitişiğindeki mekânlar ise birer kapıyla avluya açılmaktadır. Eyvanın bitişiğindeki mekânlar araştırmacılar tarafından kışlık dershane olarak nitelendirilmektedir (Kuran 1969a:48; Sözen 1972:45). Eyvanın güney duvarında yaklaşık eksende profilasyonlu dikdörtgen mihrap nişi bulunur. Mihrap, doğu ve batısındaki birer sütunla sınırlandırılmıştır. Eyvanın güney duvarında mihrabın bulunması, mescit işleviyle kullanıldığını göstermektedir (Kuran 1969a:49; Sözen 1972:45). Eyvanın batı duvarı eksenindeki birbirine bitişik üç kapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı koridorlar aracılığıyla türbeye açılmaktadır.

Medresede, batı kanattaki eyvanın bitişiğindeki mekânlar tromplarla geçilen kubbe, diğer mekânların üzeri sivri tonozla örtülüdür. Tonozlarda dikdörtgen biçiminde tepe açıklıkları bulunmaktadır. Güneybatıdaki öğrenci hücresinde iki, bitişiğinde bir, güneydoğu köşe mekânında

bir, bitişiğindeki mekânda iki ve giriş mekânının kuzeyindeki birimde bir tepe açıklığı vardır.

Ertokuş Medresesi'nin batı cephesinin ortasında, ana eyvana bitişik kare kaideli, sekizgen gövdeli ve çift katlı türbe yer alır (Önge 1967:16; Tuncer 1986:131). Türbenin cepheleri kademelidir. Yapının doğu cephesi tümüyle, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri yaklaşık eksenlerindeki bir duvarla medresenin batı cephesine bitişiktir. Kuzey, güney ve batı cepheleri ekseninde, üst seviyede sivri kemerli birer pencere vardır. İçten de sekizgen planlı olan türbenin üzeri köşe taşları ile geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Mescit hücresinin ortasında bir sanduka vardır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 3-15b)

Yapının cepheleri farklı düzenlemeler yansıtır. Doğu cephenin ekseninde portal yer alır (Lev. 4a-b). Cephe saçak seviyesinde kademelidir. Kademeli bölümler ortada düzgün, yanlarda düzensiz üçgen biçimi yansıtmaktadır. Cepheden 0.05 m. dışa taşkın olan portal, dıştan farklı genişlikte üç bordür ve üç silmeyle sınırlandırılmıştır (Lev. 5b). En dıştaki bordürün portali vurgulamak amacıyla diğerlerinden daha yüksek ve üçgen biçiminde sonlandığı görülür. Portal nişi tonoz kavsaralıdır. Portalin sivri kuşatma kemeri iki yandaki silindirik gövdeli sütuncelere oturmaktadır. Ayrıca, kuşatma kemeri oturtmalık üzerinden başlayan içte burmalı, dışta geometrik bezemeli olan kademeli sivri kemerlerle kuşatılmıştır (Lev. 5a). Bordür, silme ve kemerler ile sütuncelerin oturtmalık üzerinde bulunduğu görülür. Portal nişinin iki yanında oturtmalık üzerinden başlayan sivri kemerlerle kuşatılmış, çift sıralı mukarnas kavsaralı birer niş ile batısında profilli konsollara oturan basık

kemerli bir kapı vardır (Lev. 6a). Kapının üzerinde sülüsle yazılmış beş satırlık kitabenin bulunduğu kare biçiminde mermer kitabelik yer alır.

Kuzey ve güney cepheler benzer özellikler gösterir (Lev. 7-11b). Cephelerin doğusunda 1.30 m. yüksekliğinde dikdörtgen biçiminde kapılar bulunur. Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Fotoğraf Arşivi'ndeki medresenin güney cephesini gösteren resimlerde, kapatılmış olan dikdörtgen biçiminde altı pencere görülmektedir.Cephelerin orta bölümü ile batısı saçak seviyesinde kademelidir (Lev. 9). Avlunun örtüsünü oluşturan kubbe ve tonozların daha yüksek olması, avlunun kuzey ve güneyindeki mekânları örten tonozların daha alçak tutulması bu cephelerin orta bölümündeki kademelenmeyi oluşturmaktadır. Alçak olan bölümlerde, 20. yüzyıl onarımlarında yapıldığı anlaşılan kare prizmal tipte, kuzey cephede dört, güney cephede beş baca dikkati çeker. Güney cephede kademelenmeyi oluşturan yüksek kısmın yaklaşık ekseninde sivri kemerli bir pencere bulunur (Lev. 10a). Cephelerin batısındaki kademelenme, eyvanın bitişiğindeki mekânların daha yüksek ve kubbe ile örtülü olmasından kaynaklanmaktadır.

Batı cephenin ekseninde üst seviyede sivri kemerli bir pencere bulunur (Lev. 13b). Cephenin ekseninde yapıya bitişik olarak inşa edilen türbe yer alır (Lev. 12-13a). Türbe eksendeki pencereyi kapatmıştır.[5] Batı cephe, doğu cephede olduğu gibi, saçak seviyesinde kademelidir. Kademeli bölümler ortada ve yanlarda düzensiz üçgen biçimi yansıtmaktadır. Türbe, doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinden medresenin batı cephesine bitişiktir. Türbenin kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinden medreseye yaklaşık 2.50 m. yüksekliğindeki bir duvarla bağlanmış olması, araştırmacılardan Y.Önge'nin de belirttiği gibi medresenin türbeyle aynı tarihte yapılmadığını düşündürmektedir (Önge 1967:16). Kanımızca, batı cepheye bitişik olan türbenin

cephedeki sivri kemerli pencereyi kapatacak biçimde yerleştirilmesi, güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinin yaklaşık eksenlerindeki dilatasyonları görülen bir duvarla medreseye bağlanması türbenin yapıya sonradan bitiştirildiğini göstermektedir. Medresenin ve bitişiğindeki türbenin banisi Mübarizeddin Ertokuş'un nerede ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, türbenin medreseye sonradan birleştirildiğinden hareketle yapıyı 1224'lerden sonraki bir tarihte, Mübarizeddin Ertokuş'un II. Giyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-46) Erzincan Atabek'liğine atanması ve ölümünden sonra 669 H/1270-71 M. yılında vakfiyesinin düzenlenmesi gibi veriler dikkate alındığında, 13. yüzyılın 3. çeyreğinde inşa edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Türbe, yaklaşık 0.30 m. yüksekliğindeki kare kaide üzerinde oturmaktadır (Lev. 13a). Bugün tek katlı olan türbenin çift katlı olup olmadığı tartışmalıdır. Türbenin çift katlı olduğunu ileri süren Y. Önge, medrese ile türbe arasında 0.30 m.lik bir uzaklığa işaret ederek, iki yapının bitiştirilmesi sırasında oluşturulan geçitlerin türbenin alt katına girişi sağlayan kapıyı ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Araştırmacı ana eyvanın batı duvarı eksenindeki orijinalde pencere olan açıklığın türbenin üst katına girişi sağlayan bir kapıya dönüştürüldüğünü öne sürmektedir (Önge 1967:16). Bu görüşlerden ve türbenin kübik kaidesinden hareketle yapının iki katlı olduğunu düşünmekteyiz. Türbenin cepheleri sade bir düzenleme gösterir. Cephelerde saçak seviyesinin yaklaşık 0.35 m.lik alt bölümüne kadar uzanan köşelerdeki pilasterler dikdörtgen bir çerçeve oluşturmaktadır. Kuzey, güney ve batı cephelerin ekseninde üst seviyede yaklaşık 0.80 m. yüksekliğinde sivri kemerli pencereler bulunur. Cephelerde saçak seviyesinde altta üç, üstte iki silme ile aralarında geometrik bezemeli iki bordür yer alır (Lev. 15a). Türbe piramidal bir külahla örtülüdür.

Medresede dıştan örtü sistemi pek algılanamamaktadır; yalnızca,avluyu örten kubbenin bir kısmı görülebilmektedir. Kuzey ve güneyde yer alan tek pahlı çatıların üzeri ise kiremitlerle kaplıdır (Lev. 15b).

İÇ TASVİR:
(Lev. 16-31a)

Medresenin avlusundaki sütunlar silindirik gövdelidir.Sütun gövdeleri ve başlıkları yer yer tahrip olmuştur. Sütunların silindirik kaideleri ile çift kaval silmeli başlıkları olduğu görülür (Lev. 19a-21a). Ayrıca, güneybatıdaki sütun başlığının orijinalde bezemeli olduğu kalan parçalarından anlaşılmaktadır (Lev. 21a). Avluyu kuşatan mekânların kapıları benzer özellikler yansıtır (Lev. 20a). Lentolu ve söveli olan dikdörtgen biçimindeki kapıların üzerinde sivri kemerli pencereler yer alır.[6] Yalnızca, güney kanadın doğu köşesindeki kapının üzerinde pencere yoktur. Doğu kanadın eksenindeki kapı ile üzerindeki pencerenin daha geniş ve yüksek tutulmasıyla giriş mekânı vurgulanmıştır (Lev. 21b). Ayrıca, doğu kanadın yaklaşık ekseninde üst seviyede sivri kemerli birer pencere yer alır. Giriş mekânının kuzey ve güney duvarlarının batısında 0.50x1.30 m. boyutlarında sivri kemerli birer pencere ile doğusunda diğer kapılarla aynı özelliklere sahip birer kapı bulunur. Giriş mekânının kuzeyindeki birimlere açılan kapılar da aynı düzenlemeye sahiptir. Kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarında bugün mevcut olmamakla birlikte, orijinalde bir ocak nişinin olduğu ileri sürülerek mekânın imaret işleviyle kullanıldığı belirtilmektedir (Kuran 1969a:60). Ocak nişinin, medresenin onarımlarından birinde kapatılmış olduğu düşünülebilir. Giriş mekânının güneyindeki kapıdan güneydoğu köşe mekânına girilir. Mekân, yaklaşık eksenindeki düzgün olmayan bir yuvarlak kemerle üst yapıda bölüntüye uğratılmıştır. Kemer biçiminin bozuk olması,

yapının geçirdiği onarımların birinde yapılmış olabileceği izlenimi vermektedir. Giriş mekânının doğu duvarında, dıştan olduğu gibi içten de basık kemerli; batı duvarında ise avluya açılan dikdörtgen niş içine açılmış dikdörtgen biçiminde birer kapı bulunur (Lev. 22a).

Avlunun güney kanadının yaklaşık ekseninde üst seviyede sivri kemerli bir pencere yer alır (Lev. 20b). Avlunun batı kanadındaki eyvana bitişik olan mekânların "dershane" işleviyle kullanıldığı belirtilmektedir (Kuran 1969a:48; Sözen 1972:45). Üzerleri sivri kemerli tromplarla geçilen kubbe ile örtülü olan mekânlardan kuzeydekinin tromp aralarında kuzey ve güneyde tek sıra testere dişi friz görülür. Mekânın kubbe eteğinde, kuzeydoğuda düzgün olmayan sivri kemerli bir açıklık bulunur. Açıklık, 20. yüzyıl onarımlarında yapılmış olabileceğini düşündüğümüz bir ocak nişinin bacasıyla ilgili olabilir. Güneydeki mekânın tromp aralarında sivri kemerler, kubbe eteğinde tek sıra testere dişi frizi dikkati çeker.

Avluya sivri kemerle açılan ana eyvan, avlu zemininden yaklaşık 0.45 m. yüksekte bulunur. Eyvana kuzeydoğusundaki orijinal olmayan tek basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır (Lev. 21a). 1.80x3.35 m. boyutlarındaki dikdörtgen mihrap nişi beş sıra mukarnas kavsaralıdır (Lev. 29a). Kavsara iki yandaki oturtmalık üzerinde bulunan silindirik gövdeli sütuncelere oturan sivri kemerle kuşatılmıştır. Kemer köşeliklerinde yüzeyi geometrik bezemeli birer rozet bulunan mihrap, dıştan yaklaşık aynı genişlikte iki bordür ve iki silmeyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca, mihrabın iki yanında kübik kaideli, silindirik gövdeli ve kesit piramit başlıklı duvara bitişik sütunlar yer alır. Eyvanın batı duvarında bulunan bitişiğindeki türbeye açılan kapılar, diğer mekânların kapılarıyla benzer özellikler yansıtır (Lev. 30a-b). Ortadaki kapı zeminden, bitişiğindeki kapılar ise

zeminden yaklaşık 0.27 m. yüksekten başlamaktadır. Ortadaki kapı ile üzerindeki pencerenin diğerlerinden daha yüksek olduğu dikkati çeker. Araştırmacılardan Y.Önge, orijinalde medresenin ana eyvanının batı duvarında bir pencere bulunduğunu, daha sonra türbenin medreseye bitişik yapılmasıyla pencerenin kapıya dönüştürüldüğünü belirtir. Araştırmacı, türbeye ziyarete gelenlerin ihtiyacına tek kapının yeterli olmaması nedeniyle diğer pencerelerin de kapıya dönüştürüldüğünü ileri sürerek,eksendeki kapının altında türbenin alt katına açılan bir kapının varlığından söz eder (Önge 1967:16-17). Türbeyle ilgili görüşlerine katıldığımız araştırmacının belirttiği gibi, medresenin türbeye tek kapıyla açılımı ziyarete gelenlerin ihtiyacını karşılayamaz. Bugün, zaman zaman üç kapının bile ziyarete gelenlerin ihtiyacına yeterli olmadığı görülür. Ayrıca, eksendeki kapı ve pencerenin üzerinde, üst seviyede dışa açılan sütun-paye bileşimi bir desteğe sivri kemerlerin atılmasıyla oluşturulan ikiz pencere yer alır (Lev. 30a). Kapılar, türbeyle medreseyi birbirine bağlayan koridorlara açılmaktadır. Ortadaki kapıdan üç, bitişiğindeki kapılardan iki basamaklı merdivenlerle ulaşılan koridorlar sivri kemerlerle türbenin mescit hücresine açılmaktadır. Mescit hücresinin kuzey, güney ve batı duvarları eksenindeki pencereler dıştan olduğu gibi içten de sivri kemerlidir (Lev. 31b). Ortasındaki sanduka 0.79x0.45x2.40 m. boyutlarındadır.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme, ahşap, harç ve sıva kullanımı görülür.

Moloz taş, örgü malzemesi olarak, batı cephenin üst seviyesi ile kuzey ve güney cephelerin kademeli olan üst bölümünde ve türbenin kaidesinde kullanılmıştır (Lev. 8a, 10a, 13a). Cephelerin üst bölümünde farklı boyutlardaki

moloz taşların düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür. Cephelerde bir bütünlük oluşturmayan moloz taşla örülmüş olan bölümlerin onarımlardan birinde yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca, içte avlunun, öğrenci hücrelerinin ve doğu kanattaki mekânların örtüsünü oluşturan tonozlarda da moloz taş kullanımı dikkati çeker. Tonozlarda yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşlar, kısmen düzenli bir teknikte uygulanmıştır.

Kesme taş, kaplama malzemesi olarak, medresenin ve türbenin bütün cephelerinde, portalde, içte avlu ve tüm mekânların duvarlarında, kubbe ve kubbeyi taşıyan kemerler ile eyvan kemerinde, doğu kanadın eksenindeki ve kuzeyindeki kapının üzerinde bulunan pencere kemerlerinde kullanılmıştır (Lev. 4a-b, 20a-21a). Kuzey, güney ve batı cephelerde farklı boyutlarda kaba yonu kesme taş kullanımı görülür. Kaba yonu kesme taşların arasında yer yer düzgün kesme taşlara rastlanır. Bu cephelerde kesme taş boyutları 0.30-0.60x0.70-1.20 m. arasında değişmektedir. Medresenin giriş cephesini oluşturan doğu cephesi ile türbenin cephelerindeki farklı boyutlarda düzgün kesme taşların düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Ayrıca, türbenin cephelerinde bir sıra sarı-bir sıra beyaz kesme taş kullanımıyla renk almaşıklığı oluşturulmuştur (Lev. 13a). Kesme taş boyutları doğu cephede 0.40-0.70x0.50-0.85 m.,türbenin cephelerinde 0.30-0.60x0.70-1.00 m. arasında değişmektedir. İçte kemerlerdeki kesme taşların düzgün, avlu ve öğrenci hücrelerinin duvarlarındaki kesme taşların kaba yonu olması dikkati çeker. Kemerlerdeki dört tuğla dizisi arasında yer alan kesme taşlar almaşık teknik oluşturmaktadır (Lev. 21a-b). Ayrıca, avludaki kubbe, yaklaşık eş boyutlardaki kaba yonu kesme taşlarla düzensiz bir teknikte örülmüştür.

Yapıda bezemeli ve bezemesiz devşirme malzeme yoğun olarak kullanılmıştır. Devşirme malzemelerin medresenin

yerinde önceden mevcut olduğu ileri sürülen Aziz Georgios Kilisesi'ne ait olduğu belirtilmektedir (Belke, K.,N. Mersich. 1990:172). Devşirme malzeme; güney cephede eksenin doğusunda üst seviyede, yaklaşık orta bölümü ile kuzeyinde; batı cephede eksenin kuzey ve güneyinde; kuzey cephede eksenin batısı ile doğusunda; içte avludaki sütunlarda, havuzla ilişkili su yolunun kaplamasında, avluya ve eyvana açılan kapıların lento ve sövelerinde, eyvan oturtmalığında ve türbeye açılan koridorların merdivenlerinde kullanılmıştır (Lev. 10a, 11a-b, 13b-14b, 18b, 21b, 23a-b, 24b, 25a-28, 30a-31a, 32b). Bezemesiz olan büyük boyutlu devşirme malzemenin kuzey, güney ve batı cephelerde genellikle zemin seviyesine yakın bir konumda, daha çok taşıyıcı ve destekleyici amaçla kullanıldığı görülür. Yukarıda kullanım yerlerini belirttiğimiz avludaki sütunlar dışındaki devşirme malzeme bezemelidir. Genellikle geometrik ve bitkisel motiflerle süslü malzemelerde yer yer figürlü parçalara da rastlanmaktadır.

Tuğla, türbenin cephelerindeki pilasterler ile külahında, içte eyvan kemeri ile kubbeyi taşıyan kemerlerde, avluyu kuşatan mekânlar ile eyvanın batı duvarındaki pencere kemerinde, eyvanın kuzeyindeki mekânın kubbesinde, güneyindeki mekânın kubbe eteğinde kullanılmıştır (Lev. 13b, 19a-b). Ayrıca, öğrenci hücrelerinin duvarları ile örtü sisteminde derzlerde yer yer tuğla parçacıklarının bulunduğu görülür. Eyvan kemeri ile kubbeyi taşıyan kemerlerde, doğu kanadın eksenindeki ve kuzeyindeki pencere kemerlerinde dört tuğla dizisinin arasında bir taş kullanımıyla malzeme almaşıklığı oluşturulmuştur. Türbenin cepheleri ve külahında yatay istifle dizilmiş tuğlaların boyutları 20-21x3.5-4x20.5-21 cm.; derzler 2-2.5 cm. arasında değişmektedir. Sert dokulu beyaz kireç harcın içinde küçük taş ve tuğla parçacıkları bulunur. Eyvanın kuzeyindeki mekânın kubbesinde tuğlaların eğik olarak istiflendiği görülür. Kubbede kullanılan

tuğlaların boyutları 20-21x4-4.5 cm., derzler 1.5-2 cm. arasındadır (Bakırer 1981:312-313).

Ahşap, medresenin içte doğu, kuzey ve güney duvarlarında pencerelerin yaklaşık 0.40 m. üzerinde ve kuzeydeki öğrenci hücrelerinin güney, güneydeki öğrenci hücrelerinin kuzey duvarlarının yaklaşık orta bölümlerinde hatıl olarak kullanılmıştır.

Yoğun olarak beyaz kireç harcın kullanıldığı yapıda kuzey, güney ve batı cephelerin üst bölümlerinde yer yer, 20. yüzyıl onarımlarından birinde yapıldığı anlaşılan beton harcına rastlanmaktadır.

İçi tümüyle sıvalı olan yapının 23.9.1992 tarihinde başlayan ve devam eden onarımlarında sıvaların kaldırıldığı görülmüştür (Bkz. Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu). Yalnızca, türbenin içindeki sıvalar korunmuştur. Türbenin mescit hücresindeki sanduka firuze renkli çini mozaik ile kaplıdır (Önge 1967:17).

SÜSLEME:

Yapıda süsleme, portalde, mihrapta, türbenin saçak altında, sandukasında ve devşirme malzemede karşımıza çıkar (Lev. 4b-6a, 11a-b, 13b-15a, 18b, 21b, 23a-b, 24b-31a, 32a-b).

Portali kuşatan dış bordür baklava ve kare kesitlerinin oluşturduğu dendanlarla süslüdür. İkinci bordür bezemesizdir. Üçüncü bordürde silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle oluşturulan, aralarda düzgün olmayan baklava motifleri ile stilize palmet motifleri yer alır (Lev. 5b). Kavsarayı kuşatan ve silmeler arasında yer alan yüksek sivri kemerin yüzeyi düz ve yuvarlatılmış silmelerin iç içe geçmesiyle ve aralarda

düğümlenmesi ile oluşan yürek ve baklava benzeri geometrik motiflerle süslenmiştir. İçte burmalı silmelerle biçimlendirilmiş bir kemer daha yer alır. Kemerin kilit taşının altındaki rozetin yüzeyi ortada sekiz kollu yıldız ile sekizgenler ve sekizgen kesitlerinden oluşan geometrik motiflerle bezelidir (Lev. 5a). Yıldızın ortasında da sekiz yapraklı bir çiçek bulunur. Portal nişinin iki yanındaki nişleri kuşatan sivri kemerlerin yüzeyi silmelerle biçimlendirilmiş dilimli aynalı kemerlerle süslenmiştir. Kapının basık kemerinin oturduğu konsollar kaval silmelerle oluşturulan zencirek motifiyle bezenmiştir.

Mihrabın dış bordürü, kuşatma kemerinin yüzeyi, mihrap nişi ve kemer köşeliklerindeki rozetlerin bezemeli olduğu görülür (Lev. 29a). Dış bordürde dilimli kemerlerin biçimlendirdiği bir süsleme yer alır. Kuşatma kemerinin yüzeyi alt seviyede düğüm, üst seviyede çift zencirek motifiyle bezenmiştir. Rozetlerin yüzeyinde, kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan, ortada on kollu yıldız ile yıldız kolları arasında beş kollu küçük yıldızlar bulunmaktadır. Mihrap nişinin süslemesinde silmelerin biçimlendirdiği aynalı kemerin dışa doğru kırılarak aşağı doğru düz devam etmesi ile biçimlendirilen ve ortasında yuvarlak bir madalyon bulunan bezeme yer alır. Silmeler aynalı kemerin kilit noktası ile alt seviyede eksene simetrik birer düğüm motifi, alt köşelerde geçmeli çift yürek motifi oluşturmaktadır. Aynalı kemerin köşelikleri kıvrık dal ile iç içe rumi motifleriyle süslüdür (Lev. 29b). Madalyonun yüzeyinde ise kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen dokuz kollu yıldız ile aralarındaki beş kollu küçük yıldızlardan oluşan süslemeler bulunur.

Türbenin saçak altında düz silmelerle sınırlandırılmış iki bordür yer alır (Lev. 15a). Alttaki bordür kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan baklava, üstteki

bordür ise silmelerle kuşatılmış sekiz kollu yıldız kesitleri ile süslüdür. Yapının sandukasında ajure tekniğinde firuze renkli çinilerle yapılmış süslemeler yer alır (Lev. 32a). Süsleme, düz ve yuvarlatılmış silmelerin iç içe geçmesiyle biçimlenen, ortada Türk düğümü benzeri bir motif ile aralarındaki düzgün olmayan beşgen ve dörtgenlerden oluşmaktadır. Ayrıca, araştırmacılardan Y.Önge, türbenin kubbe eteğinde de sıva üzerine yapılmış palmet motiflerinin olduğunu belirtmektedir (Önge 1967:16). Bugün mevcut olmayan palmet motifleri, araştırmacının yapıdaki çalışmalarından sonra yapılan onarımların birinde sıvanın altında kalmış ya da tahrip olmuş olabilir.

Medresede kullanılan devşirme malzemelerin çoğu bezemelidir. Güney cephede kapının batısında yüzeyinin orta bölümünde kabara bulunan, diğerinin çift sıra yumurta dizisi ile bezemeli olan iki parça yer alır (Lev. 11b). Eksenin batısında da silmelerle biçimlendirilmiş iç içe yuvarlak madalyonların ortasında sekiz üçgen parçadan oluşan süsleme bulunur. Cephenin doğusunda saçak seviyesinde bir insan büstü görülür (Lev. 11a). Büstün oldukça kaba işlendiği dikkati çeker. Araştırmacılardan Y. Demiriz, büstün geç antik devre ait olduğunu ileri sürer (Demiriz 1970-71:87, res.1).

Batı cephenin yaklaşık ekseninde,yüzeyi oniki dilimli bir kabara ile güneyinde bezemesi tahrip olmuş bir kabara ve hemen altında ortasındaki yatay şeridin spirallerden çıkan asma yaprakları ve üzümlerle süslendiği devşirme malzemeler vardır (Lev. 13b-14b). Ayrıca, asma yapraklarıyla süslenmiş parçanın güneyinde kısmen tahrip olmuş çift sıra yumurta dizisi ile bezemeli ve alt seviyede ortasındaki yatay şeridin pelit yapraklarıyla süslendiği malzemeler dikkati çeker. Cephenin kuzey köşesinde zeminden yaklaşık 1.00 m. yüksekteki dikdörtgen parçanın yüzeyi kademeli silmelerle biçimlendirilmiş, ortada eşkenar

dörtgen ile ortasında ve köşelerde yuvarlak madalyonlarla süslüdür. Ortadaki madalyonun yüzeyi çarkıfelek motifiyle bezelidir. Diğer madalyonun yüzeyindeki süslemeler tahrip olmuştur. Ayrıca üst seviyede, yüzeyi silmelerle kademelendirilmiş dikdörtgen bir parça bulunur.

Kuzey cephenin batısında bulunan parçanın yüzeyi silmelerle biçimlendirilmiş radyal motiflerle süslüdür. Cephede bulunan kapının üzerindeki parça, silmelerle oluşturulan karenin içinde eşkenar dörtgen ve ortasındaki yuvarlak madalyonla süslüdür. Madalyonun yüzeyi altı yapraklı çiçekle bezelidir. Kapının kuzeyinde, ortasındaki yatay şeridin spirallerden çıkan yürek motifleriyle süslendiği bir parça yer alır.

Yapıda avluyu kuşatan bazı mekânlar ile eyvandan türbeye açılan kapıların lento ve söveleri bezemelidir. Avluda, havuzla bağlantılı su yolunun iki yanında ve eyvanın önünde bezemeli devşirme parçalar yer alır (Lev. 18b). Ayrıca, türbeye açılan kapıların önündeki merdiven basamaklarında da bezemeli devşirme malzemeler kullanılmıştır.

Avlunun doğu kanadı eksenindeki kapının lentosu üzerinde burmalı sütunlara atılan yuvarlak kemerlerle oluşturulan nişler içinde stilize selvi ve palmiye ağacı bezemesi görülür (Lev. 21b). Ayrıca süslemenin kuzeyinde, kenar ortayları düğüm motifi oluşturan eşkenar dörtgenlerin içinde dört yapraklı çiçek motifi yer alır (Demiriz 1970-71:90, res.10). Doğu kanadın kuzeyindeki kapının lentosunda altta çift sıra yumurta dizisi frizi ile üzerinde stilize kıvrık dallar görülür. Şeridin üst kısmında burmalı silmelerle çerçevelenen ve yuvarlak kemerli nişlerle biçimlenen bir bordür vardır. Yuvarlak kemerli nişler içinde stilize palmet, vazodan çıkan çiçek ve kenger yaprağından oluşan süslemeler bulunur.

Y.Demiriz, lentonun geç Roma Dönemi'ne ait bitkisel motiflerle süslenmiş olduğunu belirtir (Demiriz 1970-71:90, res.11). Kuzey kanattaki doğudan ikinci kapının batı sövesindeki silmelerle oluşturulan kare panoların yüzeyi süslüdür. Kare biçimindeki panoların yüzeyi alt seviyede karelerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen sekiz kollu yıldız ve ortasındaki çok dilimli çiçekle süslü yuvarlak madalyon, dört yapraklı çiçekler, kenar ortaylarında düğüm motifi oluşturan eşkenar dörtgenlerle bezemelidir. Sövenin üst kısmında ise burmalı sütunlara atılan yuvarlak kemerlerle oluşturulan yüzeysel nişlerin içi palmiye motifleriyle süslüdür. Sövenin iç kısmında da üst seviyede yürek motifleri ve yuvarlak madalyonların yüzeyindeki çarkı-felekler, alt seviyede eşkenar dörtgenin ortasındaki yuvarlak madalyonlarla oluşturulan süslemeler dikkati çeker. Avlunun batısında, eyvanın bitişiğindeki mekânların kapı lentoları yüzeyindeki bezemeler büyük ölçüde benzerlik gösterir (Lev. 23a). Birbirlerine yatay eksende düğümlenen yuvarlak madalyonların oniki yapraklı çiçek, baklava ve sekiz kollu yıldız motiflerinden oluşan süslemeleri dikkati çeker. Madalyonların aralarında da damla motifi bulunur.

Havuzun su yolunun iki yanındaki bezemeli devşirme malzemelerin süslemeleri birbirinden farklıdır. Bir yanda payelere atılan yuvarlak kemerlerle oluşturulan nişler içinde stilize ağaç ve sekiz yapraklı çiçek, diğer yandaki parçada ise birbirlerine düğüm motifiyle bağlanan yuvarlak madalyonların ortasında eşkenar dörtgen, stilize ağaç ve sekiz yapraklı çiçek motifleri görülür (Lev. 18b). Devşirmelerin orijinalde lento ya da korkuluk payesi olduğu belirtilmektedir (Demiriz 1970-71:91, res. 15).

Ana eyvanın sekisi önünde güneyden başlayarak bezemeli beş levha yer alır (Lev. 24a). Güneyden ilk levha 70x8x90 cm. boyutlarındadır (Lev. 24b-25a). Yüzeyi eşkenar

dörtgenin kenar ortayları ile ortasındaki yuvarlak madalyonlarla süslüdür. Dörtgenin dikey eksenlerine simetrik birer düğüm, ortasındaki Madalyonun yatay ekseninde de palmet motifi görülür. Madalyonların ortasında grifonlar yer alır. Güneyden ikinci levha 69x16x1.29 cm. boyutlarındadır (Lev. 25b). Yüzeyi iki yanda birbirine simetrik boyuna, ortada enine dikdörtgen olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. İki yandaki bölümlerin yüzeyi birbirlerine düğüm motifleriyle bağlanan yuvarlak madalyonlar ile iç içe eşkenar dörtgen motifleriyle süslenmiştir. Levhanın orta bölümünde eşkenar dörtgen ile kenar ortayları ve ortasında düğüm motifleriyle bağlanan yuvarlak madalyonlar yer alır. Ortadaki madalyon, yatay eksenlerindeki düğüm motifleriyle dörtgene bağlanır. Madalyonlardan ortadakinin ortasında sekiz kollu yıldız, diğerlerinin ortasında ise sekiz ve oniki yapraklı çiçek motifleri görülür. Güneyden üçüncü levha 70x13x95 cm. boyutlarındadır. Yüzeyi, eşkenar dörtgenin kenar ortaylarında düğüm motifi oluşturan madalyonlar ve ortasındaki yuvarlak madalyonla süslüdür. Madalyonlardan ortadaki dokuz, diğerleri oniki yapraklı çiçek motifiyle bezelidir (Lev. 26a-b). Dördüncü levha 70x12x75 cm. boyutlarındadır. Yüzeyindeki bezemeler ikinci levhanın orta bölümü ile benzerlik gösterir. Farklı olarak ortadaki madalyonun yatay ve dikey eksenlerinde damla motifi bulunur (Lev. 27a-b). Güneyden beşinci levha 48x11x1.25 cm. boyutlarındadır. Merdiven basamağını oluşturan enine dikdörtgen levhanın yüzeyi birbirlerine ve dörtgene düğüm motifleriyle bağlanan yuvarlak madalyonlarla süslüdür. Güneydeki madalyonun yüzeyi çok yapraklı çiçek motifiyle bezelidir. Diğer madalyonların yüzeyi tahrip olduğundan süslemeleri anlaşılamamaktadır (Lev. 28). Y. Demiriz, süslemelerini tanıttığımız beş parçanın korkuluk levhası olduğunu belirtmektedir (Demiriz 1970-71:88-89, res. 4-8).

Türbeye açılan kapıların söveleri, lentoları ve

üzerlerindeki yatay frizlerin yüzeyi ile kuzey ve güneydeki kapıların önündeki merdiven basamakları bezemelidir (Lev. 30a-b). Ortadaki kapının, farklı olarak söve ve lentosu silmelerle hareketlendirilmiştir. Güneydeki kapının söveleri farklı süsleme özellikleri yansıtır. Sövenin bir yanı dairenin iç içe geçmesiyle biçimlenen dört yapraklı çiçek, diğer yanı düğüm motifiyle süslüdür (Lev. 31a). Kapı lentosu birbirlerine yatay eksenlerde düğümlenen eşkenar dörtgenler ile dörtgenlerin kenar ortaylarından geçen spirallerle biçimlenen aralardaki düğüm motifiyle bezelidir. Kapının üzerindeki frizde daire ve eşkenar dörtgenlerin birbirlerine düğüm motifiyle bağlandığı görülür. Ayrıca, kenar ortaylarında da düğüm motifi oluşan eşkenar dörtgenlerden birinin ortası küçük bir eşkenar dörtgen, diğerinin ortası ise daire motifiyle süslüdür. Dairelerden ortadaki dört yapraklı çiçek, biri oniki kollu, diğeri dışta onaltı-içte sekiz kollu yıldız motifiyle bezenmiştir. Kuzeydeki kapının sövelerindeki bezemeler benzer özellikler yansıtır. Sövelerde silmelerle karelere ayrılmış yüzeyler daire motifleriyle süslenmiştir. Daireler stilize palmiye, sekiz yapraklı çiçek, kenarları yuvarlatılmış dörtgen ve beşgen motifleriyle bezenmiştir. Kuzeydeki sövenin iç yüzünde burmalı sütunlara atılan yuvarlak kemerlerle oluşturulan nişlerin yüzeyi yuvarlak madalyonlarla süslüdür. Madalyonların yüzeyinin dönüşümlü olarak malta haçı ve on yapraklı çiçeklerle bezendiği görülür. Kapı lentosunun yüzeyindeki daire ve eşkenar dörtgenler düğüm motifleriyle birbirlerine bağlanmıştır. Dairelerin içindeki köşeleri yuvarlatılmış olan iç içe geçmiş dörtgenler, yatay ve dikey eksenlerde düğüm motifi oluşturmaktadır. Kenar ortaylarında motifi oluşturan eşkenar dörtgenlerin yüzeyinde de yuvarlak madalyonlar bulunur. Lentonun üzerindeki frizin yüzeyinde, ortada silmelerle karelere ayrılmış üç bölüm ile yanlarda burmalı sütunlara atılan yuvarlak kemerlerle biçimlendirilen nişler içinde bezemeler yer alır. Or-

tadaki kare panonun yüzeyindeki bezemeler tahrip olmuştur. Diğerlerinin yüzeyi köşelerde düğüm motifi oluşturan eşkenar dörtgen ile kenar ortaylarında ve ortada biçimlenen düğüm motifleriyle süslüdür. Kapıların lento ve frizlerinin üzerinde boydan boya uzanan bezemeli dört parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuş frizler yer alır. Güneyden ilk ve dördüncü frizin yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesinden oluşan eşkenar dörtgenler ve birbirlerine düğüm motifleriyle bağlanan dairelerle bezenmiştir. İkinci frizin yüzeyi güneydeki kapı lentosu, üçüncü parçanın yüzeyi güneydeki kapının güney sövesinin bezemesi ile aynıdır. Kuzeydeki kapının önünde bulunan merdiven basamağındaki silmelerle oluşturulmuş dikdörtgen panoların yüzeyi süslenmiştir. Ortadaki panonun yüzeyi ortada ve köşelerde çiçek, kuzeydeki panonun yüzeyi kare ile iç içe geçmiş eşkenar dörtgenin ortasındaki daire ile yüzeyindeki ondört yapraklı çiçek motifiyle bezenmiştir.Karelerin köşeleri palmet, eşkenar dörtgenin köşeleri stilize rumi motifleriyle süslenmiştir. Ortadaki kapının önündeki iki merdiven basamağı birbirlerine ve dış çerçeveye düğüm motifleriyle bağlanan dairelerle bezenmiştir. Altta, düğüm motifleri arasında üç dilimli yapraklar görülür. Dairelerin yüzeyi dört, sekiz ve on yapraklı çiçek, karelerin iç içe geçmesiyle biçimlenen sekiz kollu yıldız ile ortasındaki daire motifleriyle süslenmiştir. Üstteki basamakta daire motiflerinin kuzeyinde silmelerle oluşturulan bezemesi yarım kalmış bir eşkenar dörtgen kesiti görülmektedir. Basamağın üst kısmında silmelerle dörtgenlere ayrılan yüzeylerde, yatay eksenlerde düğüm motifiyle bağlanan daireler bulunur. Dairelerin yüzeyi on ve sekiz yapraklı çiçek motifiyle süslenmiştir. Güneydeki kapının önündeki merdiven basamaklarının bezemeli olduğu tahrip olan süslemelerinden anlaşılmaktadır. Yalnızca ikinci basamağın yüzeyinde kıvrık dallar ve dilimli rumi motifleri görülür. Araştırmacılardan Y. Demiriz, süslemelerini tanımladığımız türbeye giriş kapılarının söve, lento ve üzerindeki friz-

lerin genelde arşitrav olduklarını ve yapıda da işlevlerine uygun olarak kullanıldıklarını belirtmektedir (Demiriz 1970-71:91-92, res. 16-19).

EĞİRDİR DÜNDAR BEY (TAŞ) MEDRESESİ

YAPININ YERİ:

Medrese, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ndeki Çınaraltı Caddesi, Cami Mahallesi'nde bulunmaktadır. Eğirdir'deki Hızır Bey (Ulu) Camii'nin karşısında yer alan yapı, şehir surlarına dıştan bitişik olarak yapılmıştır.

YAPININ ADI:

Yapı, bazı kaynaklarda "Dündar Bey Medresesi" (Erdem 1934:106-109; Dağlıoğlu 1942:1384; Okan 1962:9-10, Koç 1983:66), bazılarında "Taş Medrese" (Üçok 1955:77; Ögel 1966:45; Yiğitbaşı 1972:21; Böcüzade 1983:19) ve "Selçuklu Medresesi"(Darkot 1947:2094) adlarıyla tanıtılmaktadır. Ayrıca yapı, bazı yayınlarda "Dündar Bey veya Taş Medresesi" adıyla geçmektedir (Uzunçarşılı 1929:228; Sözen 1970:166).

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Yapının portali ile ana eyvan kemeri üzerinde birer inşa kitabesi bulunmaktadır (Lev. 38a-b, 51a). Ayrıca, ana eyvanın bitişiğindeki mekânların kapıları üzerinde de birer ayet kitabesi yer alır. Medresede portali kuşatan içten ilk bordür, bir hana ait olduğu anlaşılan sülüsle yazılmış inşa kitabesi içermektedir. Bu kitabeden yapının 635 H/1237-38 M. yılında Selçuklu sultanlarından II. Giyaseddin Keyhüsrev döneminde han olarak inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı 1929:228-229). Ana eyvan kemeri üzerindeki sülüsle yazılmış tek satırlık kitabeye

göre ise yapı, 701 H/1301-1302 M. yılında Hamidoğullarından Dündar Bey tarafından medrese olarak yaptırılmıştır (Uzunçarşılı 1929:229). Araştırmacıların çoğu, kitabe verilerinden hareketle Selçuklu döneminde han olarak inşa edilen yapının Hamidoğulları döneminde medrese olarak tamamlandığını ileri sürmektedirler (Uzunçarşılı 1929:228; Erdem 1934:108-109; Köseoğlu 1937:475; Dağlıoğlu 1942: 1386, Üçok 1955:77; Okan 1962:8; Yiğitbaşı 1972:25; Böcüzade 1983: 19). M.Sözen ise yapıda handan medreseye çevrildiğini gösteren bir iz olmadığını belirtmektedir. Araştırmacı, yapının yerinde mevcut olabilecek bir han portalinin medrese için kullanılmış, ya da bu çevredeki yıkılmış olan bir han portalinin buraya taşınmış olabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca Sözen, kervansarayların yerleşim merkezlerinin dışında konumlandıklarını da belirterek sur duvarına bitişik olan bu yapının medrese olarak inşa edilmiş olabileceğini vurgulamaktadır (Sözen 1970:166-172). Biz de yaptığımız incelemelerde yapının handan medreseye çevrildiğini gösteren hiçbir ize rastlamadık. Yapı, plan şeması açısından medrese özellikleri yansıtmaktadır. Ayrıca, kervansarayların şehir dışında kervan yolları üzerinde yapılmış olması da şehrin merkezindeki bu yapının medrese olma olasılığını artırmaktadır. Kanımızca, M.Sözen'in belirttiği gibi, han kitabesi içeren bu portal, Eğirdir'in dış mahallesinde bulunan ve bugün büyük ölçüde yıkılmış olan Eğirdir Han'dan buraya taşınmış olmalıdır. Bu nedenle portal ve kitabesi Eğirdir Han'ın katalog bölümünde ele alınmıştır.

Medresenin ana eyvanı kemeri üzerinde yer alan sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe (Uzunçarşılı 1929:229):

امر الامیر الکبیر الاسفهسلار المؤید المظفر الحسیب النسیب محرر
الاطراف ملك الامراء والاعاظم فلك الدولة والدین علاء الاسلام
والمسلمین دندار بن الیاس بن الحمید اعز الله انصاره وضاعف اقتداره
بوضع هذه المدرسة المبارکة واشار بعمارتها فی سنة احدی وسبعمایه
دام معموراً ببقاء مالکها

Kitabenin Transkripsiyonu:

Emere el-emîr el-kebîr el-isfehsalar el-müeyyed el-muzaffer el-hasîb el-nesîb melik el-ümera'i ve'l-azam felek ed-devle ve'd-dîn alâ el-islâm ve'l-müslimîn Dündar bin İlyas bin el-Hamid azze'ullah ensarehu ve'z-zaif iktidareh'u hazih'il-medreset el-mübareke fi sene ihdâ ve seb'a mie ma'muren beka'a mülkehû.

Kitabenin Tercümesi:

Büyük emir, ordu komutanı, koruyucu, üstün gelmiş hasib ve nesib emirlerin meliki devlet ve dinin büyük koruyucusu, İslâmın ve müslümanların yücesi Hamid oğlu İlyas oğlu Dündar. Allah yardımını esirgemesin ve iktidarını güçlendirsin. Bu kutsal medresenin yapımını 701

yılında emretti. Allah mülkünü sürekli mamur kılsın.(7)

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

SEYAHATNAMELER:

SARRE, Friedrich
1896 Reise in Kleinasien
Berlin: Druck von Elsner. 146-148.

Seyahatnamede,Orta Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgesi'ndeki yerleşim merkezleri tanıtılmaktadır. Konya'dan sonra Isparta'yı gezen seyyah, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi, Hızır Bey Camii ve Niş Adası'ndaki kiliseyi incelemiştir. Medrese ile caminin karşılıklı olduğu belirtilerek, medresenin avlusunda bulunan bezemeli sütun başlıklarının Bizans dönemine ait olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, han olarak inşa edilen yapının sonradan medreseye çevrildiği belirtilmektedir. Seyahatnamede, portalin hana ait kitabesi ile süslemeleri tanıtılarak, Anadolu'daki sultan han portalleriyle benzer özellikleri olduğu öne sürülmektedir. Ayrıca, eserde medresenin ikinci katını gösteren bir fotoğrafına da yer verilmiştir.

SÜLEYMAN, Şükrü
1907 Seyahat-ül Kübra
Petersburg: El-Sekterik Matbaası.39

Isparta, Burdur, Antalya, Aydın, İzmir, Adana, Mersin, Tokat, Kayseri ve Sivas illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerin tarihçeleri ve coğrafi özelliklerinin incelendiği seyahatnamede, kısaca tarihi eserlere de yer verilmiştir. Eğirdir'in tanıtıldığı bölümde, Dündar Bey

Medresesi'nin Ulu Camiinin karşısında konumlanması ile eyvan kemeri üzerindeki sülüsle yazılmış kitabesinden söz edilmektedir.

İBN BATUTA

1914 İbh Batuta Seyahatnamesi.
(Çev. Mehmed Şerif)
İstanbul: Matbaa-i Amire. 315.

Seyahatnamede Eğirdir'in doğal güzelliklerinden kısaca söz edilir. Seyyah, büyük caminin karşısındaki medrese olarak tanımladığı yapının, Muslihiddin adında Mısır, Irak ve Şam'da eğitim görmüş bir müderrisi olduğundan bahsetmektedir.

FLEMMING, Barbara

1964 Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter.
Wiesbaden:Kammıssıonsverlag Franz Steiner GMBH. 67-68

Seyahatnamede Hamidoğulları Beyliği'nin kuruluşu ele alınarak Dündar Bey Medresesi'ndeki 701 H/1301-1302 M. tarihli kitabede Dündar Bey'in adının geçtiği vurgulanmaktadır. Medresenin yalnızca kitabesinden söz edilen seyahatnamede, yapının banisi Dündar Bey'in imar faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı

1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat. II.
İstanbul: Devlet Matbaası: 228-230.

Eserin Isparta kitabelerinin tanıtıldığı bölümünde, medresenin kitabeleri incelenmiştir. Araştırmacı, orijinalde han olan yapının medreseye çevrildiğini belirterek, dikdörtgen planlı avlu çevresinde iki katlı olarak düzenlendiğini ileri sürer. Yayında, eyvan kemeri üzerinde bulunan kitabe metninin ilk kez verilmiş olması önem taşımaktadır. Ayrıca eserde, portaldeki han kitabesinin metni de verilmiştir.

ERDEM, Tahir

1934b "Eğirdir'de Dündar Bey Medresesi"
Ün:1/7. 106-109.

Makale, medreseyi tanıtan ilk monografik yayın olması açısından önemlidir. Araştırmacı çift katlı olan medresenin ikinci katının yıkıldığını ve dikdörtgen planlı avlusunun ortasında şadırvan bulunduğunu belirtmektedir. Revaklarda kartallarla bezemeli sütun başlıklarının Selçuklu dönemi özelliği taşıdığı belirtilerek, sütunlara oturan ikinci kat odalarının duvarlarında mavi çinilerin varlığından söz edilmektedir.

KÖSEOĞLU, Neşet

1937 "Eğridir Kitabeleri ve Mezar Taşları"
Ün:3/34. 475.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan

1942 "Eğirdir'de Mimari Eserler ve Türbeler"
Ün:9/99-102. 1383-89.

DARKOT, Besim

1948 "Eğridir" maddesi
İslâm Ansiklopedisi:IV. 199-201,200.

ÜÇOK, Bahriye
1955 "Hamitoğulları Beyliği"
İlahiyat Fakültesi Dergisi:1-2.73-80,77

OKAN, Kenan
1962 Isparta'daki Tarihi Eserler.
Isparta: Altıntuğ Matbaası. 9-10

ÖGEL, Semra
1966 Anadolu Selçuklular'ının Taş Tezyinatı.
Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları. 45

SÖZEN, Metin
1970 Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri. I.
İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası. 166-172.

Araştırmacının Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerini incelediği iki ciltlik kitabının ilk cildinde, açık avlulu medreseler tanıtılmıştır. Yayında, Dündar Bey Medresesi'nin konumu, banisi ve tarihine yer verildikten sonra, iki katlı medrese plan şeması yansıtan yapının özellikle han kitabesi içeren portali ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Araştırmacı hana ait portalin bu çevredeki yıkılmış olan bir handan medreseye taşınmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Anadolu'daki yıkılmış olan bazı yapıların portallerinin başka yapılarda kullanılmasına dikkat çekilerek, Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamanın da buna bir örnek olabileceği ileri sürülmektedir. Yayında medresenin planı ile bazı fotoğraflarına yer verilmiştir.

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sükûti
1972 Eğirdir-Felekâbad Tarihi.
İstanbul: Çeltüt Matbaacılık. 23-26.

MEİNECKE, Michael
1976 Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien. II Tübingen: Verlag Ernist Wasmuth. 118-120.

ARIK, Oluş
1980 "Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Turkish Emirates" The Art and Architecture of Turkey (Ed. Ekrem AKURGAL), Oxford: 111-136,122.

KOÇ, Mustafa
1983 Baris-Hamit-Hamitâbat Tüm Yönleri ile Isparta Isparta: Türk Köyü Yayınları. 64.

BÖCÜZADE, Süleyman Sami
1983 Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi. Birinci ve İkinci Cilt. (Çev. Suat Seren) İstanbul: Serenler Yayını. 105.

ASLANAPA, Oktay
1984 Türk Sanatı. I-II İstanbul: Kervan Yayınları. 196.

YETKİN, Şerare
1986 Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları. 131.

DEMİR, Ataman
1989 "Anadolu Selçuklu Hanları.Eğridir Taş Medrese" İlgi: 59:24-27.

Makalede, Dündar Bey Medresesi'nin han kitabesi içeren portali üzerinde durularak, kitabe bordürünün

dekoratif amaçla kullanıldığı ilk örnekler arasında olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, eyvan kemeri üzerindeki medrese kitabesi de tanıtılarak yapının işlevi tartışılmaktadır. Selçuklu döneminde han olarak inşa edilen yapının Beylikler döneminde medreseye çevrildiği belirtilerek, bezemeli devşirme malzeme kullanımı ile banisi Dündar Bey'in hayatı anlatılmaktadır.

İNCELEME TARİHİ:

Medrese, 20 Mayıs 1988, 16-20 Ağustos 1989, 20-24 Ağustos 1990 ve 20-23 Nisan 1992 tarihlerinde incelenerek fotoğrafları çekilmiş ve ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Medrese, ana eyvan kemeri üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 701 H/1301-1302 M. yılında Hamidoğullarından Dündar Bey tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca, yapının portalinde 635 H/1237-38 tarihli II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaptırılan bir hana ait olduğu anlaşılan inşaa kitabesi bulunmaktadır (Eğirdir Han'a ait olduğu düşündüğümüz kitabeyle ilgili olarak Eğirdir Han'ın katalog bölümüne bakınız).

Medresenin banisi, Dündar Bey Isparta ve Antalya çevresinde etkin olan Hamidoğulları Beyliği'nin kurucularındandır. Beyliğin başına ne zaman geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Burdur Ulu Camii'nin 700 H/1300-1301 M. ve Dündar Bey Medresesi'nin 701 H/1301-1302 tarihli kitabelerinde Dündar Bey'in adının geçmesi 13. yüzyılın sonundan itibaren Hamidoğulları Beyliği'nin başında olduğunu göstermektedir (Üçok 1955:77; Yiğitbaşı 1972:44). Dündar Bey zamanında beyliğin sınırları güneyde Denizli, Antalya ve Germiyan illerine kadar genişlemiştir (Üçok 1955:76). Dündar Bey önce Uluborlu, daha sonra da

Eğirdir'i başkent yaparak yoğun bir imar faaliyetine girişmiş ve kendi ünvanından dolayı Eğirdir'e "Felekâbad" adını vermiştir (Üçok 1955:76-77). Dündar Bey İlhanlı hükümdarı Olcaytu adına para bastırmıştır. Döneminde konumuzu oluşturan Uluborlu Efendi Sultan Camii, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi ve Hamamı ile Uluborlu Muhiddin Çeşmesi gibi birçok eser inşa edilmiştir (Yiğitbaşı 1972:44,46-47).

İlhanlıların Anadolu valisi bulunan Emir Çoban oğlu Demirtaş Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırmaya başladığında Eğirdir'de bulunan Dündar Bey'in üzerine de yürümüş ve bu sırada Antalya'ya çekilen Dündar Bey'i yakalatarak şehit etmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, bazı araştırmacılar 1317-20 (Üçok 1955:76), bazıları 1324 (Uzunçarşılı 1929:63) tarihlerini vermektedir.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Medrese günümüze kadar çeşitli onarımlar geçirmiştir (Lev. 35, 47a-48b). Eski resimlerinden çift katlı olduğu anlaşılan yapının 1230 H/1815 M. yılında geçirdiği bir yangın sonucu ikinci katının yıkıldığı ileri sürülmektedir (Yiğitbaşı 1972:25; Sözen 1970:166-172, res. 30a-c). Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1964,1966,1969 ve 1984 yıllarında onarılmıştır.[8] 1964 ve 1966 yılı onarımlarında avluyu kuşatan revaklar, sütun başlıkları ve avlu döşemesi onarılarak medrese odalarına elektrik tesisatı döşenmiştir. 1967 yılında medresenin avlu döşemeleri ile portalin üst kısmı onarılmıştır. 1969 yılı onarımlarında öğrenci hücrelerine ahşap, portale ise demir kapı takılmıştır. 1984 yılı onarımlarında medresenin cephelerinde bulunan reklam afişleri ile avluda eyvan ve öğrenci hücreleri önüne sonradan yapılan vitrinlerin kaldırılması kararı alınmıştır. Ancak bu kararın uygulamaya konulmadığı

bugün mevcut olan vitrinlerden anlaşılmaktadır. Medrese bugün çarşı olarak kullanılmaktadır.

PLAN:
(Lev.33-34)

Yapı, dıştan 24.70x29.50 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu, tek eyvanlı ve çift katlı bir medresedir.(9) Kuzey cephenin doğu köşesinin 1.59 m.lik bölümü 0.50m. içe kademelidir. Medresenin güney cephesinde eksende dışa taşkın ve profilasyonlu portal ile eksene simetrik ikişer mazgal pencere yer alır. Ayrıca, batı cephede eksende ve eksene simetrik birer doldurulmuş mazgal pencere ile kuzey cephe ekseninde bir kapı ve simetriğinde ikişer pencere bulunur.

Güney cephe eksenindeki portal nişinin karşılıklı yüzlerinde beş cepheli yan nişler vardır. Kuzeyindeki kapıdan 12.00x13.80 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı avluya girilir. Avlu, üç yönden doğu ve batıda eksende ve simetriğinde olmak üzere üçer, güneyde eksene simetrik ikişerden dört sütuna atılan sivri kemerlerle oluşturulan revaklarla kuşatılmıştır. Avlunun yaklaşık ortasında kare planlı bir havuz ile doğu ve batı duvarlarında eksenin kuzeyinde birer, güneyinde ikişer çörten vardır.

Avlunun güney kanadı ekseninde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânı ile bitişiğinde yaklaşık kare, güneydoğu ve güneybatı köşelerde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı birer mekân yer alır. Giriş mekânı ile bitişiğindeki mekânlar avluya, köşe mekânları ise kuzeylerinde bulunan doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı birer mekâna açılırlar. Her ikisi de avluya açılan bu mekânlardan batıdaki merdiven sahınlığı olarak kullanılmaktadır.(10)

Avlunun doğu ve batı kanadında simetrik olarak düzenlenmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı üçer öğrenci hücresi yer alır. Birer kapıyla avluya açılan hücrelerden batıdakilerinin batı duvarı ekseninde doldurulmuş birer mazgal pencere vardır.

Avlunun kuzey kanadında eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ana eyvan ile bitişiğinde aynı doğrultuda dikdörtgen planlı ikişer mekân yer alır.(11) Ana eyvan kuzey duvarı eksenindeki kapı ile dışa, güneyde kademeli sivri kemerlerle avluya açılmaktadır. Köşe mekânlarından birer kapıyla bitişiğindeki mekânlara, bu mekânlardan birer kapıyla da avluya girilmektedir.

Yapının örtü sisteminde sivri ve beşik tonoz kullanılmıştır. Ana eyvanın bitişiğindeki mekânlar beşik, köşe mekânları yarım sivri, diğer birimler ise sivri tonozla örtülüdür.

DIŞ TASVİR:

Yapının güney cephesindeki portal beden duvarından yüksektir (Lev. 36, 37a-b). Kitabesinden Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüz portal, Eğirdir Han'ın katalog bölümünde ayrıntılı olarak tanıtılacaktır. Cephedeki dikdörtgen pencerelerin lentolarının yüzeyine yuvarlak kemer biçimi verilerek adeta bir alınlık oluşturulmuştur. Zeminden 2.90-2.95m. yüksekte bulunan pencereler 1.03-1.05 m. yüksekliğindedir.

Medresenin sur duvarı olan doğu cephesi ile batı cephesi sağırdır (Lev. 41a). Batı cephe eksenin kuzeyinde saçak seviyesinde 0.79 m. yükselerek kademe yapmaktadır.

Kuzey cephenin orta bölümü beden duvarlarından 1.08 m. yüksek tutularak kademelendirilmiştir (Lev. 41b). Bu

bölümde yer alan kapı dikdörtgen biçimindedir ve üzerinde sivri kemerli şebekeli bir pencere vardır.

Cepheler saçak seviyesinde iki yanda dışa taşkın, ortada düz bir silme ile sonlandırılmıştır.

İÇ TASVİR:
(Lev. 42-48b)

Güney cephedeki kapıdan avluya girilir. Avluyu kuşatan revakların sütun başlıkları bitkisel, geometrik ve figürlü bezemeler içerir (Lev. 49-50a). Başlıkların üzerinde yastıklar yer alır. Sütun gövdelerinin üst kısmında başlıkların altında kaval silmeli bilezikler görülür. Sütunları birbirlerine bağlayan sivri kemerler kademelidir. Kemer aralarında gergiler yer alır (Lev. 47b). Kuzeybatı ve kuzeydoğudaki sivri kemerlerin yayları eşit değildir. Bu da kuzeydeki kemerlerin farklı seviyede konsollara oturmasından kaynaklanmaktadır. Doğu ve batıda revak kemerlerinin yaklaşık 1.40 m. üzerinde çörtenler yer alır (Lev. 45a). Duvarlar saçak seviyesinde kademeli bir silmeyle sonlanmaktadır.

Avluya, güney kanattaki giriş mekânı, bitişiğindeki köşe mekânları ile ana eyvanın iki yanındaki mekânlar basık kemerli, merdiven sahınlığı olarak kullanılan birimler sivri kemerli, öğrenci hücreleri ise lentolu kapılarla açılmaktadır.[12] Öğrenci hücrelerinin kapı lentolarının yüzeyine aynalı kemer biçimi verilerek hareketlendirilmiştir (Lev. 50b). Kapıların üzerinde de sivri kemerli, şebekeli pencereler yer alır. Öğrenci hücrelerinin güneyindeki mekânlardan batıdakinde merdiven bulunur. Medrese planının simetrik düzenlenmesi dikkate alındığında, aynı biçimsel özelliğe sahip doğudaki mekânında merdiven sahınlığı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapıyı 19. yüzyılın ortalarında gören F.Sarre'nin 1896 tarihinde yayınlanan

seyahatnamesinde medreseyi çift katlı gösteren bir fotoğraf yer almaktadır (Sarre 1896:LXV). Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden sağlanan medresenin 20. yüzyılın ortalarına ait eski fotoğraflarında avluyu kuşatan birimlerin üzerinde revaklı bir düzenleme yansıtmayan ikinci bir katın varlığı görülebilmektedir (Lev. 47a, 48a-b). Araştırmacılardan M.Sözen, yapının eski fotoğraflarını esas alarak üst katın alt kat planını tekrarlamayan beşik tonozlu koğuşlar halinde olduğunu belirtmektedir (Sözen 1970:172). Eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla ikinci kat plan şemasının yanı sıra, malzeme ve teknik özellikleriyle de alt kattan farklılık göstermektedir. Medresenin eski resimlerinde görülen, farklı malzemeyle örülmüş ikinci katı belki de özgün plan özelliklerine bağlı kalınarak yapının geçirdiği onarımların birinde inşa edilmiş olabilir. Ancak bazı yayınlarda revakların üzerinde ikinci katın duvarlarında tuğla ile aralarında firuze mavisi çini kullanımının belirtilmiş olması bu bölümlerinde özgününde tuğla ile örülmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Ana eyvan avlu duvarlarından 2.30 m. yüksek tutulmuştur (Lev. 45b-46a). Dikdörtgen çerçeveli olan eyvan bezemesiz dört bordürle kuşatılmıştır (Lev. 51a). Ana eyvan avluya kademeli sivri kemerle açılmaktadır. Eyvan kemerinin yüzeyi bitkisel bezemelidir ve iki yandaki yatık U biçimi kaideli, silindirik gövdeli, kademeli korint başlıklı sütuncelere oturmaktadır. Sütunce başlıklarının altında kaval silmeli birer bilezik yer alır (Lev. 46a). Eyvan kemerinin üzerindeki düz silmelerle sınırlandırılmış yatay şeritte inşa kitabesi bulunur. Eyvanı kuşatan bordürler ile iki yanındaki sütunceler oturtmalık üzerinde yer alır. Avlu zemininden 0.30 m. yüksekte bulunan eyvanın kuzey duvarında eksende dikdörtgen biçiminde bir kapı ile üzerinde sivri kemerli şebekeli bir pencere vardır. Kapı ile pencerenin dıştan silmelerle biçimlendirilmiş

dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatıldığı görülür.

Ana eyvanın doğu ve batısına bitişik mekânlara basık kemerli 2.05 m. yüksekliğindeki kapılardan girilmektedir. Basık kemerlerin kademeli kaval silmelerden oluşan konsollara oturduğu görülür. Kemerlerin üzerindeki yatay şeritte tek satırlık ayet kitabesi bulunur.Kendi içinde bölüntülü olan mekânlar, basık kemerli kapılarla birbirlerine açılmaktadır. Köşe mekânlarının yarım sivri tonozla örtülmesi, bu mekânların sonradan bölüntüye uğratılmış olduğunu düşündürebilir. Araştırmacılardan M. Sözen, ana eyvanın batısındaki mekânın bölüntüsüz ve kubbeyle örtülü olduğunu belirterek, mekânda ikinci katla ilişkili bir geçit ile ocak bulunduğunu ileri sürmektedir (Sözen 1970:171). T.Erdem ise eyvanın bitişiğindeki mekânların dershane işleviyle kullanıldığını ve kubbeyle örtülü olduğunu belirtmektedir (Erdem 1934:108). Ancak bugün eyvanın bitişiğindeki mekânların duvarlarının tümü ile sıvalı olması nedeniyle, bölüntüye uğratan duvarın dilatasyonu algılanamadığından mekânların özgün durumu hakkında fikir yürütmemiz zorlaşmaktadır.

Medresede avluyu kuşatan mekânların özellikleri incelendiğinde, yapının ikinci bir katı olup olmadığını birimlerin boyutlarını dikkate alarak tartışabiliriz. Ana eyvanın zeminden yüksekliği yaklaşık 8.00 m., avluyu kuşatan revakların yüksekliği ise 5.50 m. dir. Eyvan, avlu duvarlarından 2.50 m. yüksekte yer alır. Bitişiğindeki mekânların yükseklikleri 5.90 m.dir. Avluda, öğrenci hücreleri ile giriş kanadında zeminden yaklaşık 5.00 m., revakların ise yaklaşık 0.50 m. üzerinden başlayan 2.70 m. yüksekliğindeki ikinci bir katın varlığını düşünebiliriz. Ana eyvanın bitişiğindeki mekânların diğerlerinden daha yüksek olması nedeniyle zeminden 5.50 m. yükseklikte başlayan yaklaşık 2.30 m. yüksekliğinde olabilecek ikinci kat odalarından söz edilebilir. İki katlı olarak düşün-

düğümüz medresenin Anadolu'daki çift katlı örneklerde olduğu gibi, ana eyvanın diğer mekânlardan daha yüksek tutulduğu görülür. Bu verilerden hareketle, medresenin iki katlı olup olmadığının değerlendirme bölümünde Anadolu'daki çift katlı örneklerle karşılaştırılması sonucunda açıklık kazanacağını düşünmekteyiz.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, devşirme malzeme, ahşap, harç ve sıva kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak doğu, batı ve kuzey cepheler ile örtü sisteminde kullanılmıştır (Lev. 41a-b). Batı cephenin kuzeyinde ve zemin seviyesinde, kuzey cephede üst seviyede kullanılan yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşların düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Kuzey cephedeki kademeli bölüm ile sur duvarından oluşan doğu cephede moloz taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır.

Kesme taş, cephelerin köşelerinde, güney cephede, portalde, avlunun doğu ve batısındaki öğrenci hücrelerinin duvarlarında, revakların kemer aralarında kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır (Lev. 37a, 45a-b). Düzgün kesme taşların özellikle giriş cephesini oluşturan güney cephede düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Şaşırtmalı teknikte uygulanan kesme taşların boyutları 14x50 cm.; 43x44 cm.; 50x62 cm.; 50x93 cm. arasında değişmektedir. Portalin kapı kemerinde sarı ve beyaz renkli kesme taşların kullanımıyla renk almaşıklığı oluşturulmuştur.

Medresede, devşirme malzeme, avludaki sütunlarda karşımıza çıkar. Devşirme sütunların başlıkları geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeler içerir (Lev. 49a-50a).

Ahşap avludaki sütunların gergilerinde kullanılmış-

tır. Yapının eski resimlerinde görülmeyen gergilerin orijinal olmadıkları anlaşılmaktadır.

Yapıda yoğun olarak beyaz kireç harç kullanılmıştır. Sert dokulu olan harcın içinde küçük taş parçacıkları bulunur. Beyaz kireç harcın yanı sıra, kuzey ve batı cephelerde yer yer beton harç kullanımı görülür.

Medresenin içte avluyu kuşatan tüm mekânları sıvalı olduğundan malzemesi algılanamamaktadır.

Ayrıca, bugün mevcut olmamakla birlikte, medresenin öğrenci hücrelerinin üzerindeki ikinci katı gösteren resimlerden revakların üst kısmının tuğla ile örüldüğü anlaşılmaktadır (Sarre 1896:LXV; Sözen 1970:res, 30 b-d).

SÜSLEME:

Medresede avludaki revakların sütun başlıkları ile ana eyvan kemerinin yüzeyi süslüdür. Eyvan kemerinin yüzeyi geometrik ve bitkisel motiflerle bezelidir (Lev. 51b). Kemer üç silme ile kuşatılan ortası sivri iki yanı yuvarlatılmış dilimli kemer biçimi verilen dendanlarla süslüdür. Dendanların ortasında stilize edilmiş tomurcuk palmet motifi yer alır. Dendanların ortasındaki sivri olan kısım dilimli palmet motiflerine sap oluşturmaktadır. Eyvan kemerinin oturduğu sütuncelerin başlıkları iki sıra halinde dilimli palmet motifleriyle bezenmiştir. Ayrıca, eyvana bitişik mekânların kapıları üzerindeki ayet kitabesinin yüzeyi kıvrık dallardan çıkan rumi motifleriyle süslüdür.

Avludaki sütun başlıklarında geometrik, bitkisel ve figürlü bezeme karşımıza çıkar. Batı revakları arasında bulunan orijinal sütun başlığı, çift kaval silmelerle biçimlendirilen yuvarlak madalyonlar ile ortasındaki iç

içe sekiz kollu yıldız ve sekiz yapraklı çiçek motifleriyle süslüdür (Lev. 49b). Madalyonların arasında stilize çiçek, altında palmet motifleri yer alır. Başlığın alt kısmında silmelerle biçimlendirilmiş balık sırtı bir bilezik yer alır. Bazı başlıklara köşelerinde kuş motifleri ile aralarında stilize palmet, akantus yaprakları ve balık pulu motiflerinden oluşan bezemeler görülür (Lev. 49b).

Bugün yıkılmış olmakla birlikte, ikinci kat duvarlarını oluşturan revakların üst bölümünün özgününde, firuze rengi çinilerle bezemeli olduğu belirtilmektedir (Erdem 1934:107; Sözen 1970:170; Yetkin 1986:131).

ULUBORLU GARGILI LALA (TAŞ) MEDRESESİ

YAPININ YERİ:

Medrese, Isparta İli, Uluborlu İlçesi'nin eski yerleşim merkezinde sur dışında, Emrem Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, bazı kaynaklarda "Gargılı Lala" (Demirdal 1968:257), bazılarında "Kargulala" (Arıkan 1988:145), halk arasında ise "Taş Medrese" adlarıyla tanınmaktadır.

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Medresenin inşa ve onarım kitabesi mevcut değildir.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulanamamıştır.

TAPU TAHRİR DEFTERİ:

İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 438 no.'lu 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde yapının adı geçmektedir. Tahrirde, medreseye bağlı vakıf gelirlerinden söz edilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

DEMİRDAL, Said
1968 Bütünüyle Uluborlu.
İstanbul: Acar Matbaası. 256-257.

Eser, Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın olması açısından önem taşımaktadır. Yayında, Uluborlu'nun ayrıntılı olarak tarihçesi, gelenekleri ve sosyal yaşamının yanı sıra, Selçuklu, Hamidoğuları ve Osmanlı dönemi eserlerinin kitabeleri metinleriyle birlikte tanıtılmıştır. Uluborlu'da Kültür başlığı altında ise yerleşim merkezindeki medreseler ele alınmıştır. Bu bölümde, Gargılı Lala Medresesi'nin Selçuklu dönemine ait olduğu belirtilerek, kısaca konumuna yer verilmiştir.

ARIKAN, Zeki
1968 XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı.
İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları. 145.

Eserde Hamit Sancağı'nın coğrafi durumu, tarihçesi, yönetim ve yerleşim merkezleri, gelir kaynakları ve vergi sistemleri ayrıntılı olarak incelendikten sonra, Vakıflar başlığı altında sancaktaki eserlere bağlı Vakıflar hakkında bilgi verilmektedir. Uluborlu'daki vakıfların tanıtıldığı bölümde Gargılı Lala Medresesi'nin adı geçmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

15 Ocak 1990, 24-26 Ağustos 1990, 16-18 Ocak 1991 ve 30 Ekim 1992 tarihlerinde incelenen yapının rölövesi çıkarılarak ayrıntılı tasvirleri yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan medresenin tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, yayınlarda Selçuklu yapısı olarak tanıtılmaktadır (Demirdal 1968: 257). 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde de adı geçen medresenin en geç bu tarihten önce yapılmış olması gerekmektedir (TT 438:274). Ayrıca, Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerin 12. yüzyılın ortalarından başlayarak, yoğun olarak 13-14. yüzyıllarda inşa edilmiş olmaları ile Uluborlu'nun Hamidoğulları Beyliği'nin başkenti olan bir yerleşme olması medresenin 14. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde medresenin onarımları hakkında bilgi mevcut değildir.

Bugün büyük ölçüde yıkılmış olan medresede, avlunun güney, batı ve kuzey kanadındaki mekânlar ayaktadır (Lev. 54a-57b). Avlunun örtü sistemi ile doğu kanadı tümüyle, kuzey kanadı ise yer yer yıkılmıştır. Medresenin ana eyvanı ve batısına bitişik mekân ile güney kanattaki mekânları iyi durumda günümüze gelmiştir. Kuzey kanattaki mekânların güney duvarları yıkılmıştır. Medresede avlunun örtü sistemi ile kuzey kanattaki mekânların duvarlarının yıkılmış olması nedeniyle, yapının içi büyük ölçüde toprakla dolmuştur.

Uluborlu'da eski yerleşim merkezinde bulunan yapı, çevre halkının belirttiğine göre 20. yüzyılın başlarında ev olarak kullanılmaktaydı. Eski yerleşim merkezinin önemini yitirmesi sonucu, medresede yaşayanların buradan taşınmasıyla yapı kaderine terkedilmiştir.

PLAN:
(Lev. 52-53)

Dıştan, 14.60x23.50 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı yapı, kapalı avlulu ve iki eyvanlı medrese plan şeması yansıtmaktadır.[13] Batı cephede eksenin güneyindeki mekân 3.60 m., doğu cephede giriş eyvanı olarak düşündüğümüz birim 2.10 m. dışa taşkındır. Güney cephede eksenin doğusunda üç, batısında iki ve kademeli bölümde bir olmak üzere altı mazgal pencere bulunmaktadır. Kuzey cephe ile doğu ve batı cephelerin kuzeyi yıkılmıştır. Kuzey duvarın doğuya doğru devam ettiği anlaşılmaktadır.

Doğu cephede eksenden güneye kaymış bir kapıyla avluya girilir. 5.40x5.80 m. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen planlı avlu, doğusundaki kare kaideli, silindirik gövdeli üç sütunla sınırlandırılmıştır. Güneydeki sütuna kuzey-güney yönünde sivri kemerin atılması nedeniyle, diğer sütunlarında aynı yönde ve biçimde kemerlerle bağlandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, sütunların yaklaşık eş aralıklarla yerleştirildiği dikkate alındığında güneydekinin simetriği olacak biçimde kuzey duvara bitişik olan dördüncü bir sütunun varlığını da düşünebiliriz. Böylece avlu, doğusundaki dört sütuna atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş tek yönden revakla sınırlandırılmıştır. Avlu, doğusunda revağa açılan giriş eyvanı ile eyvanın güneyine bitişik bir, güneyinde üç, batısında ana eyvan ile eyvanın güneyine, batısına ve kuzeyine bitişik birer ve kuzeyindeki iki mekânla kuşatılmıştır. Avlunun doğu kanadında eksenden güneye kaymış olan giriş eyvanı doğu-batı, batısındaki revaklı bölüm ise kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey duvarı büyük ölçüde yıkılmış olan eyvanın doğu duvarı ekseninde düzensiz bir açıklık ile güneyine bitişik bir mekân bulunmaktadır. Yaklaşık kare planlı mekân, kuzey duvarının

batı köşesindeki kapı ile giriş eyvanına açılmaktadır. Ayrıca, mekânın doğu duvarının kuzeyi ile kuzey duvarının doğu köşesinde birer dikdörtgen niş bulunur.

Avlunun güney kanadındaki üç mekân yaklaşık kare planlıdır.(14) Doğudaki ilk mekân kuzey duvarının batı köşesindeki, ikinci ve üçüncü mekânlar kuzey duvarının doğu köşesindeki birer kapı ile avluya açılırlar. Doğudan ilk mekânın doğu duvarının ekseni ile batı duvarının kuzeyinde ve kuzey duvarının doğu köşesinde birer; ikinci mekânın batı duvarı ekseninde ve kuzeyinde, kuzey duvarının batısında birer; üçüncü mekânın güney duvarında eksene simetrik ve batı duvarının güneyinde birer dikdörtgen niş bulunur. Ayrıca, ikinci mekânın girişinin batısında eksende, üçüncü mekânın girişinin doğusunda eksenin güneyinde dikdörtgen birer niş dikkati çeker.

Avlunun batı kanadında yer alan ana eyvan, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve yaklaşık avlu genişliğindedir.(15) Dikdörtgen biçimindeki konsollara oturan sivri kemerle avluya açılmaktadır. Ana eyvanın bitişiğinde ikisi eyvana, diğeri avluya birer kapı ile açılan üç mekân yer alır. Eyvanın güney ve batısına bitişik olan mekânlar yaklaşık kare, kuzeyine bitişik olan mekân ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(16) Eyvanın güneyindeki mekân kuzey duvarının doğu köşesindeki, batısındaki mekân doğu duvarının kuzey köşesindeki birer kapıyla eyvana; kuzeyindeki mekân güney duvarının doğu köşesindeki kapıyla avluya açılmaktadır.(17) Güneydeki mekânın batı duvarı ekseni ile kuzey duvarının batısında birer, batıdaki mekânın doğu duvarının güneyi ile batı duvarının yaklaşık ekseninde ve kuzey duvarının batısında birer dikdörtgen niş bulunur. Medresede güney kanadın ortasındaki ve ana eyvanın güneyine bitişik olan mekânların doğu duvarlarının yaklaşık eksenindeki nişler, ocak nişidir.

Avlunun kuzey kanadındaki iki mekân, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır.[18] Güney duvarlarının batı köşesindeki birer kapıyla avluya açılan mekânların batı ve güney duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır.

Medresenin örtü sisteminde kubbe ve tonoz kullanılmıştır. Yapının güney kanadındaki tüm mekânlar pandantif, ana eyvanın batısındaki ve avlunun kuzeydoğu köşesindeki mekân köşe üçgenleri ile geçilen kubbeyle örtülüdür. Avlunun örtüsü yıkılmış olmakla birlikte, güneydoğu ve güneybatı köşelerde kubbeye geçişi sağladığını düşündüğümüz köşe üçgenlerinin varlığı eliptik bir kubbeyle örtülmüş olabileceğini göstermektedir. Ana eyvan ve kuzeyindeki mekân sivri tonoz, avlunun kuzey kanadında yaklaşık eksendeki mekân aynalı çapraz tonozla örtülmüştür. Giriş eyvanı ve batısında mevcut olduğunu düşündüğümüz revağın örtü sistemi ise tümüyle yıkılmıştır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 54a-57a)

Yapıda doğu ve batı cephelerin kuzeyi yıkılmıştır (Lev. 54b). Ayrıca, güney ve batı cephelerinde saçak seviyesinde düzensiz biçimde yıkıldığı görülür (Lev. 56a-b). Kuzey cephe, yıkık olması ve toprak seviyesinin yükselmesi sonucu algılanamamaktadır. Doğu cephenin güneyi sağırdır (Lev. 54b).

Güney cephenin üst seviyesindeki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Batıdaki pencere büyük ölçüde yıkılmıştır. Pencerelerin yaklaşık 2.00 m. altında eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı hatıl yuvası bulunmaktadır (Lev. 56a).

Batı cephede dışa taşkın olan mekân, hem güney hem de

batı cephede kademelenme oluşturmaktadır (Lev. 57a). Güney cephesinde üst seviyede eksende dikdörtgen bir pencere yer alır.

Yapıda, yalnızca batıdaki eyvanın örtü sistemini oluşturan sivri tonoz dıştan algılanabilmektedir.

İÇ TASVİR:
(Lev. 57b-66b)

Avluyu doğudan sınırlayan sütunlardan kuzeydeki, örtü sistemi ve kemerlerin yıkılması sonucu yaklaşık başlık seviyesine kadar toprak altında kalmıştır (Lev. 58b). Üst seviyede kaval silmeyle kademelendirilen sütunların başlıkları düşmüştür (Lev. 59b). Başlıklardan biri avlunun güneydoğusunda bulunmuştur. Oldukça sade olan başlığın üzerinde dikdörtgen biçiminde yastık yer alır (Lev. 60b). Güneydeki sütunun üst seviyesindeki bir bölümü mevcut olan sivri kemerden sütunların kuzey-güney yönünde atılan sivri kemerlerle bağlandıkları anlaşılmaktadır (Lev. 58b). Sütunların yaklaşık eş aralıklarla yerleştirilmiş olması güneydekine simetrik kuzey duvara bitişik dördüncü bir sütunun olabileceğini göstermektedir. Dördüncü sütunun tümüyle toprak altında kaldığını, ya da güney kanadın batısındaki mekânda atılmış olarak duran sütun olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca güneydeki sütuna atılmış olan kemerin doğu yüzünde üst seviyede tonoz kavisleri olabilecek bazı kalıntıların bulunması nedeniyle, bu bölümün kuzey-güney yönünde bir tonozla örtülmüş olabileceği anlaşılmaktadır (Lev. 57b). Bu bölümün doğusundaki giriş eyvanının güney duvarının doğusu ile kuzey ve doğu duvarlarının tümüyle yıkılmış olması, mekânın özgün durumunu algılayabilmemizi güçleştirmektedir. Kuzeydoğu köşe mekânının doğu ve güney duvarlarının yıkılmış olması nedeniyle, duvarın güneye doğru ne kadar devam edip etmediği bilinmemektedir. Ancak, güneydeki

duvarın simetriği olabilecek kuzeyde de bir duvarın bulunabileceğini ve bunun yapılacak bir kazı sonucunda kesinlik kazanacağını düşünmekteyiz. Eyvanın doğu duvarı ekseninde mevcut olduğunu düşündüğümüz kapı, bu bölümlerin yıkılmasıyla düzensiz bir açıklığa dönüşmüştür.

Medresede güney ve batı kanattaki mekânlara açılan kapılar, benzer özellikler gösterir. Özgününde dikdörtgen biçiminde ve sivri kemerli alınlıklı oldukları anlaşılan kapıların alınlık dolguları büyük ölçüde dökülmüştür (Lev. 61b). Yalnızca, güney kanattaki doğudan ikinci mekânın kapı alınlığı mevcuttur. Ana eyvanın batısındaki mekânın kapı alınlık dolgusunun tamamen dökülmesi, kapıya sivri kemerli bir görünüm kazandırmıştır. Kapının kuzeyinde, duvarın yıkılmasından kaynaklanan düzensiz bir açıklık bulunur (Lev. 64b).

İçten, güney kanattaki mekânların pencereleri basık kemerli, batıdaki mekânın penceresi ise dikdörtgen biçimindedir (Lev. 65b). Yapıdaki mevcut nişlerden eyvanın güneyindeki mekân ile avlunun güney kanadında yaklaşık eksendeki mekânın batı duvarındaki nişler ocak nişi olarak kullanılmıştır. Ocak nişlerinin üst bölümü yıkıldığından biçimleri algılanamamaktadır (Lev. 66a).

Yapıda örtü sistemi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Avlunun kubbesi ile güney ve batı kanattaki mekânların kubbelerinin ortası, kuzey kanattaki mekânların kubbe ve tonozlarının güneyi yıkılmıştır.

Bugüne kadar mimari özellikleri açısından yayınlarda incelenmemiş olan medresede, güney kanadın doğusunda yer alan dört mekânın öğrenci hücresi, ana eyvanın güneyine bitişik mekânın dershane ya da kütüphane olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Batıdaki mekânın doğrudan ana eyvana açılması, düzenli bir plan şeması yansıtması,

diğer birimlerden soyutlanarak dışa taşkın olması farklı bir işlevle kullanıldığını göstermektedir. Anadolu'daki bazı medreselerde türbenin ana eyvana bitişik olarak konumlandığı dikkate alınırsa, bu birimin türbe olabileceğini düşünebiliriz.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme, ahşap, sıva ve harç kullanımı görülür. Moloz taş, örgü malzemesi olarak beden duvarlarında karşımıza çıkmaktadır. Güney cephenin zemin seviyesinden 2.00 m.'ye kadar olan bölümünde yaklaşık eş boyutlarda moloz taşların kullanımıyla oluşturulan düzenli bir teknik görülür (Lev. 56a). Batı cephenin güneyinde de benzer bir işçilik söz konusudur (Lev. 57a). Güney cephenin yaklaşık orta bölümü ile doğu cephenin güneyinde, batı cephenin kuzeyinde kullanılan moloz taşların daha düzensiz bir teknikte uygulandığı dikkati çeker. Alt seviyede kullanılan moloz taşlar yapının özgün malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Medresenin duvarlarında örgü malzemesi olarak kullanılmış moloz taşların oldukça farklı boyutlarda ve düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür.

Kesme taş, cephe köşelerinde avlu ve eyvanın güney duvarlarında zemin seviyesinden yaklaşık 1.00 m. yüksekliğe kadar olan bölümlerinde kullanılmıştır (Lev. 54b, 57a). Düzensiz kesme taşların kullanıldığı bu bölümlerde taş boyutları, 20x42 cm., 24x38 cm., 20x 42 cm. arasında değişmektedir.

Devşirme malzeme, doğu cephenin güney köşesinde, batı cephede ve güney cephede batıdan ikinci pencerenin lentosunda kullanılmıştır. Avluda bulunan sütunlarda devşirmedir (Lev. 56a, 58a).

Tuğla, avlunun batı, kuzey ve güneyindeki birimlerin örtü sisteminde, avlunun güney duvarının üst bölümü ile kapı kemerlerinde, güney kanattaki mekânların pencere kemerlerinde yoğun olarak kullanılmıştır (Lev. 58b, 64a-65a). Avlunun kubbeye geçiş elemanları da tuğla ile örülmüştür. Yıkılmış olan avlu kubbesinin tuğladan örülmüş olduğu kubbe eteğindeki tuğlalardan anlaşılmaktadır. Tuğla boyutları; 11x5x23 cm.- 22.5x5x22.5 cm.-22x4.5x22 cm. arasında değişmektedir. Derzler 2-2.5 cm.dir. Sert dokulu olan beyaz kireç harcın bileşiminde küçük taş ve kum parçacıkları bulunmaktadır.

Ahşap malzeme, doğu cephenin güneyinde, batıdaki mekânın batı duvarı ile cephesinde hatıl olarak kullanılmıştır. Ayrıca, güney kanattaki mekânların kapı lentoları da ahşaptır.

Yapının duvarları ile örtü sisteminin sıvalı olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Mekânların kubbe ve kubbeye geçişlerindeki sıvalar iyi durumda günümüze gelmiştir.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme yoktur.

B. TÜRBELER

EĞİRDİR BABA (DEDE) SULTAN TÜRBESİ

YAPININ YERİ:

Türbe, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'nin sur dışında bulunan Yazla Mahallesi'nde yer alır.

YAPININ ADI:

Yapı, birçok kaynakta "Baba Sultan" (Üçok 1955:78; Yiğitbaşı 1972:64; Böcüzade 1983:132; Yetkin 1986:13), bazı kaynaklarda "Dede Sultan" (Uzunçarşılı 1929:231; Süldür 1951:22), bazılarında "Zorti Baba" (Köseoğlu 1937:477) ve "Şeyh Mehmet Duduki" (Tuncer 1991:132) türbesi adlarıyla tanınmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:
(Lev. 68b)

Türbenin kitabesi bugün mevcut değildir. Ancak, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin avlusunda bu türbeye ait olduğu ileri sürülen bir kitabe bulunmaktadır. Aynı kitabenin türbenin eski resimlerinde kapının üzerine yerleştirilmiş olduğu dikkati çeker (Yiğitbaşı 1972:65). Böylece, özgününde türbenin kapısı üzerinde bulunan kitabenin yapının onarımlarının birinde kaldırılarak Dündar Bey Medresesi'nin avlusuna taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Kitabenin metninde "buk'a" ve "imaret" sözcükleri geçmektedir. Buk'a büyük yapı, imaretin yapı veya yapı topluluğu gibi anlamlar içermesi türbenin bitişiğinde veya çevresinde

başka yapıların olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, bazı araştırmacıların türbeye bitişik "şeyhlerin kalmasına mahsus bina ve aşhaneden" söz etmeleri düşüncemizi doğrular niteliktedir (Yiğitbaşı 1972:64; Böcüzade 1983:132-133). Kanımızca, tarikat yapılarının çoğunlukla sur dışında bulunduğu da dikkate alındığında, yerleşimin dış mahallesi konumunda olan Yazla Mahallesi'ndeki Baba Sultan Türbesi'nin dini işlevli bir yapı topluluğunun parçası olduğu düşüncesi desteklenmektedir. Türbeye ait olan dikdörtgen çerçeveli ve üç dilimli kemerli yüzeysel niş içindeki kitabe, mermer üzerine sülüsle yazılmış beş satırdan oluşmaktadır (Uzunçarşılı 1929:231-32).

1 — بسم الله الرحمن الرحيم الحمدلله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله

2 — وصحبه الطاهرين و بعد فقد رسم بعمارة هذه البقعة فى أيام

3 — الدولة الامير الكبير المؤيد الم... حُسام الدنيا و الدين الياسبك

4 — عزت انصاره العبدالفقير المحتاج الى رحمة ربه عيسى ابن موسى

ددوكى فى سنة تسع وخمسين وسبعمايه

Kitabenin Transkripsiyonu:

1. Bismillâhîrrahmânirrahîm.
   Elhamdü lillâhi rabbil'âlemin ve sallallahü alâ
   seyyidine Muhammeden ve âlihi
2. ve sahbihi't-tahirîn ve ba'de fe'kad resm bi-imaret-i
   haz'el-buk'at fi eyyam
3. ed-devlet el-emîr el-kebîr el-müeyyed el-muizz
   hüsam'ed-dünya ve'd-dîn İlyasbeğ
4. İzzet ensarehu el-abd'ül-fakîr el muhtac ilâ rahmet-i
   Rab'bi İsa İbn Musa Dedüği fi sene tis'a ve hamsîn ve
   seb'a mie (Uzunçarşılı 1929:231'den düzeltilerek).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Kitabenin Tercümesi:

1. Esirgeyen, bağışlayan Tanrı'nın adıyla.
   (Hamd-ü senâ) O Allah'a mahsustur ki âlemlerin Rab'bidir ve Allah Hz. Muhammed'in ve soyundan olanların ve
2. Hz. Muhammed'i görmüş olan mü'minlerin şanını yüceltsin ve bu buk'a'nın yapımı
3. Büyük emir, güçlü ve yardımcı, ağırlayıcı, dünya ve dinin keskin kılıcı Hüsameddin İlyas Beğ'in devleti günlerinde
4. Allah'ın yardımcılarının yüceliğine, Allah'ın fakir kulu, Tanrı'nın rahmetine muhtaç Musa oğlu İsa Dedüği 759 (1357-58) yılında gerçekleştirilmiştir.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunanamıştır.

SEYAHATNAMELER:

SÜLEYMAN ŞÜKRÜ

1907 Seyahat-ül Kübra
Petersburg: El Sekterik Matbaası. 40

Isparta, Burdur, Antalya, Aydın, İzmir, Adana, Mersin, Tokat, Kayseri ve Sivas illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerin tarihçeleri ve coğrafi özelliklerinin incelendiği seyahatnamede, yapıdan Yazla'daki Baba Sultan Dergahı, Türbesi ve dahilindeki Mescid ve Sakahanesi olarak söz edilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı

1929 Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat II. İstanbul: Devlet Matbaası 231-232.

Eserin Isparta kitabelerinin tanıtıldığı bölümünde, türbenin kitabesi incelenmiştir. Yayında türbenin sekizgen planlı, kubbeli ve alçı pencereli olduğundan bahsedilerek, yapıya ait kitabe metninin ilk kez verilmesi önem taşımaktadır. Türbenin kitabesine göre Hamidoğullarından Hüsameddin İlyas Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.

KÖSEOĞLU, Neşet

1937 "Eğridir Kitabeleri ve Mezar Taşları" Ün 3/34. 474-478, 477.

Makalede, Eğirdir'deki Selçuklu ve Hamidoğulları Beyliği dönemlerine ait eserlerin kitabeleri incelenmiştir. Yapının kubbeli olduğundan söz edilerek, yalnızca kitabesinin metninde Hamidoğullarından İlyas Bey'in adının geçtiği ileri sürülmektedir.

SÜLDÜR, Enver

1951 Isparta Tarihi. İzmir: Üstün Sanat Matbaası. 22

Isparta'nın tarihçesi ile ekonomik yönünün tanıtıldığı eserde, Hüsameddin İlyas Bey'in hayatının incelendiği bölümde Baba Sultan Türbesi'nin kitabesinden söz edilerek, bu dönemde yapıldığı belirtilmektedir.

ÜÇOK, Bahriye
1955 "Hamidoğulları Beyliği",
İlahiyat Fakültesi Dergisi; 1-2. 73-80, 78.

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sukûti
1972 Eğirdir Felekâbad Tarihi.
İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti.64-66.

Eğirdir'in tarihçesi, coğrafi durumu, sosyal yaşamı ve tarihi eserlerinin incelendiği yayında Baba Sultan başlığı altında türbe incelenmiştir. Yapının tek kubbeli ve sandukası bulunduğundan söz edilerek türbenin bitişiğinde şeyhlere mahsus binaların olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, türbenin kitabesinin metni, transkripsiyonu ve tercümesinin yanı sıra, kapısı üzerinde kitabesini gösteren bir fotoğrafa da yer verilmiştir.

BÖCÜZADE, Süleyman Sami
1983 Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi.
Birinci ve İkinci Cilt.
İstanbul: Serenler Yayını. 132

Isparta'nın tarihi, coğrafi özellikleri, ilçeleri ve köylerinin ayrıntılı olarak tanıtıldığı eserde, "Eğirdir'deki Kutsal Kişiler" başlığı altında Baba Sultan Türbesi incelenmiştir. Araştırmacı,Baba Sultan Türbesi'nin kitabesine göre Hamidoğullarından Hüsameddin İlyas Bey zamanında 759 H/1358 M. yılında yaptırıldığını belirterek, yapının etrafında şeyhlere ve türbedarlara mahsus evler, misafir hücreleri ve mutfak bulunduğunu ileri sürmektedir.

YETKİN, Şerare
1986 Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayınları. 131.

Anadolu'daki 13-14. yüzyıl eserlerindeki çini kullanımının incelendiği yayında, Baba Sultan Türbesi'nin kitabesinde bulunan kemer köşeliklerindeki yuvarlak madalyonlar içinde yer alan firuze rengi çinilerle biçimlendirilmiş altı yapraklı çiçek motiflerinden söz edilmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Mayıs 1988, 22 Ağustos 1989, 20-22 Ağustos 1990, 10 Mayıs 1991 tarihlerinde incelenerek, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır. Yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan planı kontrol edilerek eksikleri tamamlanmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Türbe, inşa kitabesine göre Hamidoğullarından Hüsameddin İlyas Bey tarafından 759 H/1357-58 M. yılında Musa oğlu İsa adlı bir kişi adına yaptırılmıştır.

Hüsameddin İlyas Bey'in Hamidoğulları Beyliği'nin başına nerede ve ne zaman geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Hamidoğullarından Muzafferüddin Mustafa Bey'in oğlu olan Hüsameddin İlyas Bey'in Baba Sultan Türbesi'nin 1357-58 M. tarihli inşa kitabesinde adının geçtiği belirtilerek bu yıllarda Hamidoğulları Beyliği'nin hükümdarı olduğu ileri sürülmektedir (Üçok 1955:78; Uzunçarşılı 1988:64). İlyas Bey Hamidoğulları Beyliği'nin sınırlarına yakın olan Karamanoğullarının topraklarına sık sık saldırdığı için dönemi bazı savaşlara sahne olmuştur (Edhem 1926:289; Şikari 1946:128-129, Üçok 1955:78). Bu savaşlarda Karamanoğlu Alaüddin Bey tarafından Hamidoğulları Beyliği topraklarının büyük bir kısmı alınmıştır. Ancak, daha sonra Germiyanoğulları Beyliği'nin yardımıyla bazı antlaşmalar yapılarak topraklar geri alınmıştır (Üçok 1955:78; Uzunçarşılı 1988:64).

Hüsameddin İlyas Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, yerine oğlu Kemalüddin Hüseyin Bey'in 777 H/1374-75 M. tarihinde beyliğin başına geçmiş olması, ölümünün bu tarihten önce olduğunu göstermektedir (Edhem 1926:290, Üçok 1955:79).

Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nin banisi olan Hamidoğullarından Hüsameddin İlyas Bey'in döneminde Karamanoğulları ile savaşların yoğun olması nedeniyle imar faaliyetlerinin azlığı dikkati çeker.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'ndeki dosyasında yalnızca 1989-90 yılı onarımlarından söz edilmektedir. Mayıs 1990 tarihinde türbede yaptığımız incelemeler sırasında bu onarımı yerinde izleme olanağı bulduk. Bu çalışmalarda türbenin cephelerinin üst bölümü, külahı ve kapı çerçevesi ile zemin döşemesi onarılmıştır. Ayrıca türbede mevcut olan sanduka ve mezar taşlarının kaldırıldığı görülmüştür. Eski resimlerinden sivri kemerli olduğu anlaşılan kapının orijinal kesme taş kemer örgüsü tümüyle sıvanmıştır. Ayrıca bu resimlerde kapının üzerinde inşa kitabesi yer alır. Kitabenin 1972 yılında yayınlanan bir kitaptaki türbeye ait bir resimde görülmesi bu tarihten sonra yapılan onarımların birinde kitabenin kaldırılmış olduğunu göstermektedir (Yiğitbaşı 1972:65).

PLAN:
(Lev. 67)

Sekizgen prizmal tipteki türbe tek katlıdır.[19] Kare bir kaide üzerindeki, dıştan ve içten sekizgen planlı mescit hücresinin cephelerinin köşelerinde plasterler yer alır.

Doğu cephedeki kapıdan üzeri tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülü mescit hücresine girilir. Mescit hücresi, çapraz eksenlerdeki birer pencere ile dışa açılır. Mescit hücresinde yaklaşık eksende 1988-89 yıllarında mevcut olan doğu-batı yönünde yerleştirilmiş sandukanın Mayıs 1990 yılı onarımlarında kaldırıldığı görülmüştür.

DIŞ TASVİR:
(Lev.68a-71a)

Yapı, orijinal olmayan bir kuşatma duvarı içinde yer alır. Kaidesi güçlükle algılanabilen türbenin, Mayıs 1990 yılı onarımı sırasında yaklaşık 0,35 m. yüksekliğindeki kaidesi açığa çıkarılmıştır. Türbenin cephelerinin köşelerindeki plasterler saçak seviyesine kadar devam ederek dikdörtgen bir çerçeve oluşturmaktadır (Lev. 70). Dikdörtgen çerçeveli cephelerin yüzeyi plasterlere atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir (Lev. 71a).

Doğu cephede yer alan 2.29 m. yüksekliğindeki sivri kemerli niş içinde bulunan kapı dikdörtgen biçimindedir (Lev. 68a). Özgününde sivri kemerli olduğu anlaşılan kapının kemer alınlığının doldurulması ve dikdörtgen biçimine dönüştürüldüğü dikkati çeker. Cephelerde, dikdörtgen biçimindeki yüzeysel nişler içindeki pencereler sivri kemerlidir (Lev. 69-70).

Türbenin cepheleri saçak seviyesinde içbükey bir silme ile sonlanarak, yapının üzeri pramidal bir külahla örtülüdür (Lev. 71a).

İÇ TASVİR:
(Lev.71b-73b)

Türbenin doğu cephesindeki kapıdan mescit hücresine

girilir (Lev. 71b). İçten dikdörtgen biçiminde olan kapının özgününde sivri kemerli olduğu üst kısmındaki düzensiz kademelenmeden anlaşılmaktadır. Mescit hücresindeki pencereler sivri kemerlidir ve özgününde dikdörtgen silmeli oldukları güneybatıdaki pencereden anlaşılmaktadır (Lev. 72a-b).

Mescit hücresinde, bugün mevcut olmamakla birlikte, özgününde bir sandukanın yanı sıra, mezar taşlarının da olduğu görülmüştür (Lev. 73a).

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, sıva ve harç kullanımı görülür. Moloz taş örgü, kesme taş ise cephelerde ve külahta kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Şaşırtmalı teknikte uygulanan kesme taşlar cephelerde ve yer yer külah kısmında küfeki taşı ve beyaz renkli taş olmak üzere renk almaşıklığı gösterir (Lev. 70). Kesme taş boyutları 22x51 cm., 29x59 cm., 42x1.09 cm., 28x65 cm. arasında değişmekle birlikte, düzgün bir işçilik yansıtırlar.

Tuğla, türbenin doğu cephesindeki kapı kemeri ile kapının iki yanındaki duvar örgüsünde kullanılmıştır. Yapıda 1988-89 yılında yaptığımız çalışmalarda sıvalı olan bu bölümün Mayıs 1990 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlar sırasında sıvaları dökülmüş ve orijinal tuğla malzemesi ortaya çıkmıştır. Tuğla boyutları; 13x4x20 cm., 13,5x4x20 cm., 13x4.5x20 cm. arasında değişmektedir. Derzler 2-2.5 cm. dir. Tuğlalar arasındaki beyaz kireç harcın sert dokulu olduğu ve içinde küçük taş parçacıklarının bulunduğu görülür. Türbenin içi sıvalı olduğundan malzemesi algılanamamaktadır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme yalnızca, türbeye ait olduğunu düşündüğümüz kitabede karşımıza çıkar. Kitabenin kemer köşelikleri yuvarlak madalyonların yüzeyinde yer alan firuze renkli çinilerle biçimlendirilen altı yapraklı çiçek ve kıvrık dallardan çıkan dilimli rumi motifleriyle bezenmiştir (Lev. 68b).

C. HAMAMLAR VE ILICALAR

ULUBORLU BALTA BEY HAMAMI

YAPININ YERİ:

Hamam, Isparta ili,Uluborlu İlçesi'nde, eski yerleşim merkezinin güneyinde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının orijinal adı bilinmemektedir. Yapı, yayınlarda ve halk arasında "Balta Bey Hamamı" adıyla tanınmaktadır (Demirdal 1968:134).

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Yapının inşa ve onarım kitabesi mevcut değildir.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde hamamın vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

DEMİRDAL, Said
1968 Bütünüyle Uluborlu.
İstanbul: Acar Matbaası. 134

Eser, Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın olması açısından önemlidir. Yayında, Uluborlu'nun ayrıntılı olarak tarihçesi, gelenekleri ve sosyal yaşamının yanı sıra, Selçuklu, Hamidoğulları ve Osmanlı dönemi eserleri tanıtılmıştır. Uluborlu'da hamamlar başlığı altında, Balta Bey Hamamı'nın konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri kısaca vurgulanmıştır.

İNCELEME TARİHİ:

Hamam, 24-25 Ocak 1990 ve 19-20 Ocak 1991 tarihlerinde incelenmiştir. Yapının rölövesi çıkartılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasviri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının tarihi ve banisi bilinmemektedir. Araştırmacılardan S. Demirdal, hamamın 575 H/1179-80 M. yılında Balta Bey adlı bir kişi tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir (Demirdal 1968:134). Selçuklu döneminde şehrin fethedilmesinde büyük emeği geçtiği belirtilen Balta Bey'in kimliği hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır (Demirdal 1968:134).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yapının dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememiştir. Büyük ölçüde ayakta olan Balta Bey Hamamı'nın soyunmalık bölümü yıkılmıştır. Hamamın 20-30 yıl öncesine kadar kullanıldığı yöre halkı tarafından belirtilmektedir.

PLAN:
(Lev. 74)

Yapı, 11.60x30.70 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[20] Güney cephenin batı köşesinin 4.30 m. doğusunda 1.00 m. dışa, 1.70 m. içe kademe yapan 0.55 m. kalınlığında bir duvar yer alır. Bu bölümün 9.00 m. doğusunda 1.70 m. dışa kademe yapan ve doğuya doğru 3.50 m. uzanan ikinci bir duvar bulunur. Ayrıca, batı cephenin kuzey köşesinde 4.00 m. dışa taşkınlık yapan ek bir mekân vardır. Güney cephenin doğu bölümü ve doğu cephe tümüyle yıkılmıştır.

Hamam, soyunmalık, ılıklık, temizlik mekânları, sıcaklık, halvetler ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Soyunmalık mekânının güney ve doğu duvarları yıkılmıştır. Bu nedenle giriş kapısının konumu ve biçimi anlaşılamamaktadır. Kalıntılardan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olduğu anlaşılan mekânın ortasında yuvarlak bir havuz bulunur.[21] Soyunmalığın kuzey duvarında eksene simetrik batıda 0.20 m., doğuda 1.10 m., batı duvarında eksenin kuzeyinde 0.70 m. dışa taşkın duvar kalıntıları görülür. Batı duvarının kuzey köşesinde 1.50 m.lik bölüm 0.70 m. kademelidir. Batı duvarın güneyinde, kuzey duvarın batısında sekiler yer alır. Soyunmalığın yaklaşık eksenindeki kapıdan ılıklığa girilir.

Ilıklık mekânı kare planlıdır.[22] Tlıklık, güneybatı köşede yer alan bir kapı ile birbirlerine bağlantılı iki dörtgen mekâna, batı duvarda eksenin hemen güneyindeki kapı ile sıcaklığa, kuzey duvarın batı köşesi ile doğusundaki birer kapıyla kare planlı mekânlara açılmaktadır. Kapıların tümü sivri kemerlidir. Ilıklığın güneyindeki mekânlar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı-

dır.[23] Daha küçük boyutlu olan doğudaki mekâna, batıdaki mekânın doğu duvarı eksenindeki kapıyla girilir. Mekânın güneydoğu köşesinde sivri kemerli bir niş bulunur. Ayrıca, batıdaki mekân, güneydoğu köşesindeki bir kapı ile tuvalet olarak kullanılan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mekâna açılır. Bu mekânın doğu duvarı ile güney duvarının doğu bölümü yıkılmıştır. Ilıklığın kuzeyindeki kare planlı olan temizlik mekânlarından doğudaki daha küçük boyutludur ve güneybatı köşesindeki kapıyla ılıklığa açılmaktadır.[24] Batıdaki mekânın güney duvarının batı köşesinde ılıklığa, batı duvarının güney köşesinde sıcaklığın kuzey eyvanına açılan birer kapı yer alır.

Sıcaklık mekânı, üç eyvanlı ve iki köşe hücreli plan şeması yansıtmaktadır. Sıcaklığın orta bölümü kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve ortasında sekizgen bir göbek taşı yer alır.[25] Sıcaklık doğusu hariç üç yönden dikdörtgen planlı eyvanlara açılmaktadır. Batıdaki eyvanın batı duvarı ekseninde su deposuna açılan, güneydeki eyvanın güney duvarı ekseninde ise üst seviyede birer pencere bulunur. Sıcaklığın kuzeybatı ve güneybatı köşelerindeki sivri kemerli birer kapıyla halvetlere girilmektedir.

Benzer özellikler gösteren halvetler kareye yakın dikdörtgen planlıdır.[26] Batıdaki su deposu, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.[27] Ortasında yuvarlak bir havuz bulunur.

Örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Ilıklığın güneyindeki mekânlar, eyvanlar ve su deposu sivri tonozla örtülüdür. Ilıklık üçgen kuşakla, temizlik mekânları köşe üçgenleriyle, sıcaklığın orta bölümü pandantiflerle, halvetler ise tromplarla geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Ilıklığın kuzeydoğusundaki mekânın kubbesi ile güneydeki mekânların ve eyvanların tonozunda birer, halvetlerin kubbesinde dörder, ılıklığın kubbesinde altı,

sıcaklığın kubbesinde de beş yuvarlak tepe açıklığı bulunur.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 75a-76a)

Yapının doğu cephesi tümüyle, güney cephesinin ise doğu bölümü yıkılmıştır. Güney cephenin üst bölümü saçak seviyesinde düzensiz biçimde yıkılarak batısı daha yüksek olacak biçimde kademelenmiştir (Lev. 75b). Cephenin orta bölümünün üst seviyesinde orijinalde de yuvarlatılmış biçimde bir kademelenme görülür. Cephenin ekseninde üst seviyede dikdörtgen biçiminde bir pencere vardır. Pencerenin doğusundaki dışa taşkınlık yapan mekânın duvarları saçak seviyesinin yaklaşık 0.80 m. altında sona ermektedir.

Batı cephe ekseninde bugün büyük ölçüde yıkılmış olan ve orijinalde sivri külhan kemeri olduğu anlaşılan düzensiz bir niş bulunmaktadır. Külhan kemerinin üzengileri görülmektedir (Lev. 75a). Cephenin kuzeybatı köşesine bitişik olan mekâna sekiz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin altında dikdörtgen bir niş yer alır. Orijinalde bu mekânın hamamın odunluğu olarak kullanıldığını düşünmekteyiz.

Kuzey cephe, yapının bulunduğu arazinin eğimi içinde kaldığından algılanamamaktadır. Hamamın örtü sistemi dışa kısmen yansımaktadır. Güney cephenin yaklaşık ekseninde sivri tonozun dışa yansıdığı görülür. Ayrıca, batı cepheden külhanın dikdörtgen prizmal tipteki bacası görülmektedir.

İÇ TASVİR:
(Lev. 76b-85)

Hamamın doğu cephesi yıkıldığından doğrudan soyunmalığa girilmektedir. Soyunmalığın doğu ve güney duvarları zemin seviyesinde güçlükle algılanmaktadır. Kuzey duvarın doğusundaki duvar kalıntısı beden duvarının yaklaşık 1.50 m. yüksekliğine kadar devam etmektedir. Batıdaki duvar parçası büyük ölçüde yıkılmıştır (Lev. 76a). Kuzey duvarın batı köşesinde üst seviyede zeminden yaklaşık 2.00 m. yüksekte ve 1.70 m. yüksekliğinde sivri kemerli bir açıklık görülmektedir. Açıklığın kuzeyde olabilecek bazı ek mekânlarla ilişkisi düşünülebilir. Ancak, kuzey cephenin arazinin eğimi içinde kalması bu bölümün anlaşılmasını güçleştirmektedir. Soyunmalığın batı duvarında eksende yuvarlak kemerli bir kapı ile kuzeyinde yaklaşık 1.50 m. yüksekliğinde bir duvar parçası ve kuzey köşesinde yaklaşık 1.80 m. yüksekliğinde bir kademelenme görülür (Lev. 77a). Batı duvarın güney bölümü ile kuzey duvarın önündeki sekiler 0.30-0.40 m. yüksekliğindedir. Mekânın batı ve kuzey duvarlarına bitişik kalıntılar ile sekiler dikkate alındığında, soyunma mekânında orijinalde mevcut olan kapalı mekânların varlığı anlaşılmaktadır. Kapalı mekânlar soyunma birimleri olarak kullanılmış olmalıdır.

Ilıklığın duvarlarındaki sivri kemerli kapılar yaklaşık eş yüksekliktedir.[28] Kuzeybatı köşedeki kapının kemer üzengi seviyesine kadar doldurulduğu görülür (Lev. 78b). Ilıklığın güneydoğusundaki mekânın doğu duvarındaki sivri kemerli niş zeminden 0.50 m. yüksekte ve 1.10 m. yüksekliğindedir. Ilıklık mekânını örten kubbeye üçgen kuşakla geçilir. Kubbeye geçişlerin arasında, dikdörtgen niş içine açılmış yuvarlak kemerli nişler bulunur (Lev. 79b).

Sıcaklık mekânında döşemenin göçmesi sonucu

ortasındaki sekizgen biçimindeki göbek taşı büyük ölçüde tahrip olmuştur (Lev. 80b). Göbek taşının zeminden yalnızca 0.25 m. yüksekliğe kadar olan bölümü algılanmaktadır. Kuzey, güney ve batıdaki eyvanlar sivri kemerlerle sıcaklığa açılmaktadır (Lev. 81b). Güneydeki eyvanın güney duvarının üst seviyesindeki pencere, dıştan olduğu gibi içten de dikdörtgen biçimindedir. Batıdaki eyvanın batı duvarındaki su deposuna açılan pencere, büyük ölçüde yıkıldığından düzensiz bir açıklığa dönüşmüştür (Lev. 81a). Sıcaklığın orta bölümü dört parçalı pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür (Lev. 83a). Tıklık mekânında olduğu gibi, sıcaklığa açılan kapılar da sivri kemerli ve yaklaşık eş yüksekliktedir (Lev. 83b-84a). Benzer özellikler yansıtan halvetlerin üzeri sivri kemerli tromplarla geçilen birer kubbeyle örtülüdür.

Su deposunun duvarları örtü sistemi seviyesinde kademelidir (Lev. 85).

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, harç ve sıva kullanımı görülür. Moloz taş cephelerde ve içte beden duvarlarında örgü malzemesi olarak kullanılmıştır (Lev. 75a-78b). Güney ve batı cephelerde, soyunmalığın batı ve kuzey duvarlarında kullanılan moloz taşlar farklı boyutlarda yer yer düzensiz kesme taş malzeme ile birlikte uygulanmıştır. Moloz taşların cephelerde ve duvarlarda düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür.

Kesme taş kullanımı güney ve batı cephelerde yer yer düzensiz olarak, cephelerin alt ve üst seviyeleri ile köşelerde daha düzenli bir teknikte karşımıza çıkar (Lev. 75a-b). Ayrıca, yıkılmış olan külhan kemerinin örgüsünün de kesme taş olduğu kalan üzengilerden anlaşılmaktadır. Kesme taş boyutları 35x51 cm.; 27x45 cm.; 60x80 cm.

arasında değişmektedir.

Tuğla, yapının örtü sisteminde, ılıklık ve sıcaklığa açılan kapıların kemerlerinde kullanılmıştır (Lev. 79a-81b). Yatay istifte dizilen tuğlalar 21x4.5 cm.; 21x5 cm. boyutlarındadır. Derzler 2-3 cm. arasında değişmektedir. Beyaz renkteki sert dokulu kireç harcı içinde taş ve tuğla parçacıkları bulunur.

Sıva, yapıda içteki tüm mekânların duvarları ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Ayrıca, soyunmalık mekânının kuzey ve batı duvarlarının da sıvalı olduğu görülür.

Beton harç, güney cephenin batısı ile batı cephede hatıl olarak kullanılmıştır. Beton harcın, belirleyemediğimiz 20. yüzyıl onarımlarından birinde yapılmış olduğunu düşünmekteyiz.

ULUBORLU KARABEY HAMAMI

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Uluborlu İlçesi'nin eski yerleşim merkezinde, sur dışında bulunan Büyük Çeşme Mahallesi'nin kuzeyindedir.

YAPININ ADI:

Yapı, yayınlarda ve halk arasında "Karabey Hamamı" adıyla tanınmaktadır (Demirdal 1968:134).

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda hamamın vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

DEMİRAL, Said
1968 Bütünüyle Uluborlu
İstanbul: Acar Matbaası. 134-135.

Eser, Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın olması açısından önemlidir. Yayında Uluborlu'nun ayrıntılı olarak

tarihçesi, gelenekleri ve sosyal yaşamının yanı sıra, Selçuklu, Hamidoğulları ve Osmanlı dönemi eserleri tanıtılmıştır. Uluborlu'da hamamlar başlığı altında, Karabey Hamamı'nın konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri kısaca vurgulanmıştır.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 24-25 Ocak 1990, 9-23 Ocak 1991 ve 30 Ekim 1992 tarihlerinde incelenerek, rölövesi çıkarılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasviri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Hamamın yapım tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak araştırmacılardan S. Demirdal, Menakıbî'nin verdiği kayda göre 637 H/1240 M. yılına tarihlemektedir (Demirdal 1968:134).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yapının dosyası bulunamadığından onarımları hakkında bilgi edinilememiştir.

Büyük ölçüde ayakta olan yapı orijinalliğini korumaktadır. Giriş mekanı ile su deposu dışındaki birimlerin örtüsü yıkılmıştır.

PLAN:
(Lev. 86-87)

Yapı dıştan 8.00x16.05 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[29] Doğu ve batı cephelerin yaklaşık orta bölümü eksene

simetrik olarak 0.80 m. dışa çıkıntılıdır. Batı cephede, çıkıntılı bölümden itibaren duvar 5° lik bir açıyla doğuya eğim yapmaktadır. Kuzey cephenin önünde, doğu köşenin 0.80 m. batısından itibaren 0.50 m. dışa çıkıntı yaparak 7° lik bir açıyla güneye doğru eğim yapan bir duvar yer alır. Kuzey cephede eksenin doğusunda, doğu cephede eksenin kuzeyinde kemerli birer kapı bulunur.

Yapı, S.Eyice'nin gruplandırmasına göre "Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" tip içinde incelenebilir (Eyice 1960:112,120e).

Hamam, soyunma mekânı, ılıklık, çift halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Yapının kuzey cephesindeki duvar parçalarından bugün yıkılmış olan bir soyunma mekânının varlığı anlaşılmaktadır. Doğu cephedeki kapıdan ılıklık mekânına girilir.(30) Bu mekân doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Güney duvarında eksenin batısında yarım yuvarlak bir niş ile, yaklaşık eksende sıcaklık mekânına açılan kemerli bir kapı bulunur. Sıcaklık mekânı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(31) Mekân, kemer kalıntılarından anlaşıldığına göre, kuzey-güney doğrultusunda atılan kemerlerle ortada kare, yanlarda dikdörtgen planlı üç bölüme ayrılmıştır. Sıcaklığın doğu ve batısının beşik tonoz, orta bölümünün ise köşelerde yer alan pandantif kalıntılarından kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın güney duvarında, eksene simetrik dikdörtgen niş içine açılmış kemerli birer kapı yer alır. Her iki kapı da güneydeki kare planlı halvet mekânlarına açılır.(32) Köşelerdeki pandantif kalıntılarından halvetlerin kubbe ile örtülü oldukları anlaşılmaktadır. Batıdaki halvet mekânının güney duvarı ekseninde su deposuna açılan, tahrip olduğundan biçimi anlaşılamayan bir pencere yer alır. Su deposu doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen

planlı ve beşik tonoz örtülüdür.[33]

DIŞ TASVİR:
(Lev. 88a-90b)

Günümüzde Karabey Hamamı'nın güney cephesi tümüyle, doğu ve batı cepheleri ise kısmen, yükselen toprak seviyesinin altında kalmıştır. Doğu cephede eksenin güneyi büyük ölçüde toprak altındadır. Eksenin kuzeyinde ise zeminden 1.77 m. yüksekliğinde sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır (Lev. 89a). Kapının çevresinde, farklı seviyelerde hatıl yuvaları dikkati çekmektedir.

Kuzey cephede eksenin doğusunda, zeminden 1.44 m. yüksekliğindeki sivri kemerli kapının, kemer üzengisine kadar olan bölümü doldurulmuştur (Lev. 90a).

Batı cephede de eksenin güneyi, doğu cephenin güneyinde olduğu gibi toprak altındadır. Eksenin kuzeyinde, üst seviyede düzensiz bir açıklık görülür (Lev. 90b).

İÇ TASVİR:
(Lev. 91a-97b)

Bugün önemli ölçüde harap olmuş hamamda sıcaklık mekânı ve halvetler, örtü sisteminin çökmesi nedeniyle molozla dolmuştur.

Hamamın iç mekânında sivri ve yuvarlak kemerli kapılar görülmektedir. Sivri kemerler, ılıklık mekânının dışa ve sıcaklık mekânına açılan kapılarında, yuvarlak kemerler ise sıcaklık mekânından halvetlere açılan kapılarda kullanılmıştır. Ilıklık mekânının güney duvarındaki kapının söveleri tahrip olmuş, sıcaklık mekânından doğudaki halvete açılan kapı büyük ölçüde dolmuştur (Lev.

91b). Hamamın ılıklık mekânındaki niş sivri kemerle kuşatılmıştır (Lev. 92a).

Pandantif kalıntılarından kubbeli olduğu anlaşılan sıcaklığın orta bölümünün örtü sistemi, kuzey ve güney duvarlarındaki sağır sivri kemerlerle taşınmaktadır. Sıcaklığın kuzey ve güney duvarlarındaki kemerler kademelidir (Lev. 93a-b). Doğu ve batısındaki kemerlerin üzengisi ile kısmen yayları algılanabilmektedir. Halvetlerin örtü sistemini taşıyan sağır sivri kemerler ise kademesizdir. Hem sıcaklık mekânında, hem de halvetlerde örtü sistemini taşıyan kemerler arasında; ayrıca sıcaklık mekânındaki tonoz alınlıklarında eksende yüzeysel nişler dikkati çekmektedir. Bu nişlerden sıcaklık mekânındakiler kaş, halvetdekiler ise sivri kemerlidir (Lev. 94a-b, 97a).

Hamamda tepe açıklığı sadece su deposunun tonozunda bulunmaktadır ve dikdörtgen biçimlidir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, harç ve sıva olmak üzere beş tür malzeme kullanılmıştır.

Moloz taş, içte ve dışta tüm duvarlarda, ılıklık, sıcaklık ve su deposunun tonozunda örgü malzemesi olarak kullanılmıştır (Lev. 89a-97b).

Doğu cephenin kuzeyinde üst seviyede moloz taşların, oldukça küçük boyutlu moloz taşlarla çerçevelendiği düzensiz bir teknik uygulanmıştır. Cephenin güneyinde ise daha büyük boyutlu moloz taşların kullanıldığı görülür. Kuzey cephede, moloz taşların dört farklı türde uygulandığı dikkati çeker. Eksenin batısında üst seviyede yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşlarla oluşturulan düzenli bir örgü yer alır. Cephede kapının çevresinde büyük

boyutlu moloz taşlarla oluşturulan düzenli bir teknik uygulanmıştır. Kapının üst kısmındaki moloz taş duvar örgüsü büyük ölçüde yıkılmıştır. Batı cephe, moloz taş örgünün uygulanması açısından kuzey cephe ile benzerlik gösterir.

Hamamın içinde de yoğun olarak moloz taş kullanılmıştır. Mekânların duvarları sıvalı olduğundan, moloz taş örgü kısmen algılanabilmektedir.

Kesme taş, cephelerde kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde yer yer zemin seviyesinde düzensiz bir biçimde kullanılmıştır (Lev. 90a-b). Ayrıca kapı kemerleri ile kubbeyi taşıyan kemerlerin örgüsü de kesme taştır. Kesme taş boyutları 37x46 cm.; 32x43 cm.; 22x33 cm. arasında değişmektedir.

Tuğla, sıcaklık mekânının orta bölümü ile halvet hücrelerinin örtü sisteminde kullanılmıştır (Lev. 95b-97a). Ayrıca bu mekânların duvarlarında da yer yer tuğla kullanımı görülür. Pandantiflerde kullanılan tuğla boyutları 26x5 cm.; 28x4 cm.; 28x4.5 cm. arasında değişmektedir. Derzler 2.5 cm., 3 cm., 2.7 cm. arasındadır.

Yapının içinde ve dışında beyaz kireç harç kullanılmıştır. Dokusu oldukça sert olan harcın içinde küçük kum ve taş parçacıkları bulunmaktadır.

Sıva, hamamın içinde bütün mekânların duvarları ile örtü sisteminde görülür. Gri-beyaz renkteki sıvanın kalınlığı 0.05-1.5 cm. arasında değişmektedir.

SÜSLEME:

Hamamda sıcaklık mekânı ile halvetlerin duvarlarında sıva üzerine malakâri süslemeler bulunmaktadır. Büyük

ölçüde tahrip olan bu süslemelerin çok azı günümüze gelmiştir. Kesin olarak algılanamayan bu süslemelerde, geometrik ve bitkisel motiflerin kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, biçimleri tam olarak seçilememektedir (Lev.94a).

EĞİRDİR DÜNDAR BEY (ÇARŞI, AŞAĞI) HAMAMI

YAPININ YERİ:

Hamam, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'nin Çarşı Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, bazı yayınlarda "Dündar Bey Hamamı" (Uzunçarşılı 1929:230-31; Konyalı 1947:2086), bazılarında "Aşağı Hamam" (Yiğitbaşı 1972:47-48) adlarıyla tanıtılmaktadır. Halk arasında yapı, Çarşı Mahallesi'nde yer aldığı için "Çarşı Hamamı" olarak da adlandırılmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın bugün inşa kitabesi mevcut değildir. Ancak, bazı yayınlarda yapının inşa kitabesinin metni verilmektedir (Uzunçarşılı 1929:230-31; Yiğitbaşı 1972:47-48). Sülüsle yazılmış kitabe dört satırdan oluşmaktadır.

— الله مفتح الابواب
— عمر هذا الحمام المبارك فى أيام
— الامير المعظم فلك الدولة و الدين
— صانه الله فى سنة سبع سبعمايه (Kırık)

Kitabenin Transkripsiyonu :
1. Allāhu müfettiḥü'l ebvāb
2. ᶜAmere hāze'l-hammām el-mübārek fī-eyyami
3. El-emīr el-muᶜaẓẓam feleke'd-devlet ve'd-dīn
4. ..... ṣānihu'llāh fi sene sebᶜa ve sebᶜa miᵓe.

Kitabenin Tercümesi :
1. Kapıları açan Allah'tır.
2. Bu mübarek hamam
3. Devlet ve dinin fatihi büyük emirin günlerinde
4. ..... yaratan Allah, sene 707 (34)

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat, İstanbul: Devlet Matbaası. 230-31

Eserde, Isparta kitabelerinin incelendiği bölümde kale kapısı önünde rastlantı sonucu bulunan hamamın kitabesinden söz edilmektedir. Yayın, inşa kitabesinin verildiği ilk eser olması açısından önemlidir.

KONYALI, İbrahim Hakkı
1947 "Hamit Oğulları"
Ün:13/154-156. 2086-2092

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sukûti
1972 Eğirdir-Felekâbad Tarihi.
İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti. 47-48.

Eğirdir'in tarihçesi, coğrafi durumu, sosyal yaşamı ve tarihi eserlerinin incelendiği yayında, "Aşağı Hamam" olarak tanıtılan yapının kitabesinin metni, transkripsiyonu ile tercümesine yer verilmiştir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Mayıs 1988, 21 Kasım 1988, 25 Ağustos 1989; 18-20 Ağustos 1990 tarihlerinde incelenerek rölövesi çıkarılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan yapı, yayınlarda verilen inşa kitabesine göre 707 H/1307-08 M. yılında Dündar Bey tarafından yaptırılmıştır.

Hamamın banisi Dündar Bey Isparta ve Antalya çevresinde etkin olan Hamidoğulları Beyliği'nin kurucularındandır (Dündar Bey'le ilgili olarak Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nin katalog bölümüne bakınız).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde hamamın dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememektedir.

Özgününde tek hamam olan yapının, 20. yüzyıl onarımlarının birinde kuzeydeki eyvanı ile halvetinin güneyine

bir duvar eklenerek bu bölüm kadınlar hamamı olarak değerlendirilmiştir. Yapı, bugün kadınlar ve erkekler hamamı olarak kullanılmaktadır.

PLAN:
(Lev. 98)

Yapı, dıştan 15.60x21.40 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[35] Güney cephe batı köşenin 11.30 m. doğusunda dışa 1.60 m. kademe yapmaktadır. Güney cephenin doğu köşesi ile kuzey cephede eksenin doğusunda birer kapı ile kuzey cephedeki kapının doğu ve batısında birer pencere yer alır.

Hamam, S. Eyice'nin gruplandırmasına göre; "üç eyvanlı ve iki köşe hücreli" plan şeması yansıtmaktadır. Yapı, soyunmalık, ılıklık, temizlik mekânları, sıcaklık, halvetler ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Bugün çifte hamam olarak kullanılan yapıda, güney cephedeki kapı erkekler bölümünün soyunmalığına, kuzey cephedeki kapı kadınlar bölümünün ılıklığına açılmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı soyunmalık, biri yaklaşık eksende, diğer ikisi eksenin kuzeyinde olan orijinal olmayan bölme duvarlarla bölüntüye uğratılmıştır. Kuzeydeki iki bölüm kadınlar, diğer iki bölüm ise erkekler için kullanılmaktadır. Kadınlar bölümünde ana duvarın doğu köşesinde dikdörtgen bir niş bulunur. Erkekler bölümünün güneydeki mekânı doğu duvarının 4.65 m. kuzeyinde 0.40 m., batı duvarının yaklaşık 4.00 m. kuzeyinde 1.10 m. içe kademe yapmaktadır. Kademeli bölüm üst yapıda bir kemerle ayrılmaktadır. Kadınlar bölümünün soyunmalığı doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümde batı duvarlarındaki birer kapıyla ılıklığa açılırlar. Kuzeydeki bölüm bugün tuvalet olarak kullanılmaktadır. Erkekler bölümünde

soyunmalığın batı duvarındaki eksene simetrik sivri kemerli birer kapıyla ılıklığa girilir.(36) Kare planlı ılıklığın ortasında sekizgen planlı bir havuz bulunur. Ilıklığın kuzey ve güneybatısında özgün olmayan bölme duvarlarla oluşturulmuş kuzeyde dört, güneyde bir mekân yer alır. Birer kapıyla ılıklığa açılan bu birimler soyunma mekânı olarak kullanılmaktadır. Ilıklığın kuzey duvarının doğusunda kemerli bir kapının orta bölümünün kapatılmasıyla biçimlendirilmiş kemerli bir niş vardır. Ilıklığın batı duvarında sıcaklığa açılan sivri kemerli bir kapı ile güney duvarında temizlik mekânına açılan biri eksende, diğeri eksenin doğusunda olan sivri kemerli birer kapı yer alır. Yaklaşık kare planlı temizlik mekânlarından doğudakinin güney, batıdakinin kuzey, güney ve batı duvarları önünde sekiler yer alır.(37) Erkekler bölümü, ılıklığının kuzeyindeki kadınlar bölümü ılıklığı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(38) Ilıklığın güney duvarında eksenin doğusunda kemerli bir niş vardır. Erkekler bölümünde de orijinalde bir kapının orta bölümünün doldurulmasıyla biçimlendirilmiş olduğunu belirttiğimiz bu niş çifte kullanım sırasında yapılmış olmalıdır. Ilıklığın batı duvarının güneyinde sıcaklığa açılan sivri kemerli bir kapı bulunur.

Batıdaki sıcaklık üç eyvanlı ve iki köşe hücreli plan şeması yansıtmaktadır. Sıcaklığın kuzeydeki eyvanı ile kuzeybatıdaki halveti kadınlar bölümüne dahil edilmiştir. Sıcaklığın orta bölümü kareye yakın dikdörtgen planlıdır.(39) Ortasında dikdörtgen planlı bir göbek taşı bulunan sıcaklığın kuzey duvarı ile kuzeybatı köşesi önünde bir seki bulunur. Sıcaklığa güney ve batıdaki eyvanlar birer kemerle açılmaktadır. Kuzeydeki eyvan kadınlar kısmına dahil olduğu için güneyindeki bir duvarla kapatılarak orta bölümden soyutlanmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı eyvanlardan güneydekinin batı ve güney, batıdakinin doğu hariç diğer duvarları ile kuzeydekinin

kuzey ve güney duvarları önünde sekiler yer alır.(40) Batıdaki eyvanın batı duvarı ekseninde su deposuna açılan bir pencere vardır. Sıcaklığın kuzeybatı ve güneybatı köşelerindeki sivri kemerli birer kapıyla yaklaşık kare planlı halvetlere girilir.(41) Kuzeybatıdaki kapının kapatılmasıyla kuzeydeki halvet sıcaklıktan soyutlanmış ve kadınlar bölümünün sıcaklığına dahil edilmiştir. Güneydeki halvetin bütün duvarları, kuzeydeki halvetin kuzey duvarı ile batı duvarın kuzeyi önünde sekiler yer alır. Sekiler ile duvarlar arasında kurnalar görülür. Eyvanlar ve halvetin duvarları önünde yaklaşık eksende, sıcaklığın kuzey duvarı önünde eksene simetrik ve kuzeybatı köşesinde, kuzeydeki eyvanın güney duvarı önünde eksene simetrik olarak yerleştirilmiş yarım yuvarlak biçiminde kurnalar vardır. Kuzeybatıdaki halvet ile batıdaki eyvanın batı duvarı önündeki kurnalar beş cephelidir.

Sıcaklığın genişliği boyunca uzanan batıdaki su deposu, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve ortasında yuvarlak bir havuz bulunur.(42)

Yapının örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Soyunmalık, kadınlar bölümünün ılıklığı, eyvanlar ve su deposunun üzeri sivri tonozla örtülüdür. Erkekler bölümünün ılıklığı, temizlik mekânları ve halvetler üçgen kuşakla, sıcaklığın orta bölümü pandantiflerle geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Sivri tonoz ve kubbelerde yuvarlak tepe açıklıkları bulunur. Eyvanların tonozlarında yaklaşık eksende birer, kadınlar kısmının ılıklığında eksende ve simetriğinde olmak üzere üç tepe açıklığı görülür. Temizlik mekânları ile sıcaklığın kubbelerinde yedişer, halvetlerin kubbelerinde beşer tepe açıklığı vardır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 99a-100b)

Hamamın doğu ve batı cepheleri ile güney cephenin batı bölümü bitişiğindeki evlerden dolayı algılanamamaktadır.

Yapının kuzey cephesi sade bir düzenleme gösterir (Lev. 99a). Bu cephedeki kapı ile doğu ve batısındaki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Doğudaki pencere üst seviyededir.

Güney cephedeki kapı dikdörtgen biçimindedir. Kapının bulunduğu kısım beden duvarından yaklaşık 2.00 m. daha yüksektir. Kapının batısında duvarın düzensiz biçimde bitişiğindeki evlerle kaynaştığı görülür.

Yapının örtü sistemi yer yer dıştan algılanmaktadır. Güney cephenin doğusundaki temizlik mekânlarının sekizgen kasnaklı kubbeleri ile kuzey cephenin batısındaki halvetin kubbesi görülebilmektedir. Ayrıca, kuzey cepheden dikdörtgen prizmal tipteki iki baca da algılanabilmektedir (Lev. 99b-100b).

İÇ TASVİR:
(Lev. 101a-103b)

Yapının güney cephesindeki kapıdan erkekler bölümünün soyunmalığına, kuzey cephesindeki kapıdan kadınlar bölümünün ılıklığına girilmektedir (Lev. 101a, 102b). Ilıklığın doğu duvarındaki eksene simetrik olan düzgün olmayan yuvarlak kemerli kapılar, kadınlar bölümünün soyunmalığına açılmaktadır. Soyunmalığın güneyindeki mekân soyunma birimi, kuzeyindeki mekân tuvalet olarak kullanılmaktadır. Erkekler ve kadınlar bölümünün ılıklıkları ile sıcaklık bölümlerine açılan kapılar sivri kemerlidir.[43] Ayrıca,

kadınlar bölümü ılıklığının kuzey duvarlarındaki pencerenin de sivri kemerli olduğu görülür. Erkekler bölümünün ılıklığındaki soyunma mekânlarının kapıları dikdörtgen biçimindedir (Lev. 101b). Ilıklığın kuzey, kadınlar bölümü ılıklığının güney duvarının doğusunda bulunan ve yuvarlak kemerli bir kapının orta bölümünün doldurulmasıyla biçimlendirilen nişler yuvarlak kemerlidir (Lev. 103a). Temizlik mekânlarında bulunan sekiler yaklaşık 0.52 m. yüksekliğindedir. Mekânlardan doğudakinin kubbe kasnağında sivri kemerli yüzeysel nişler dikkati çeker.

Sıcaklığın ortasındaki göbek taşı 0.70 m. yüksekliğindedir. Güney ve batıdaki eyvanlar sıcaklığa sivri kemerle açılmaktadır. Batıdaki eyvanın batı duvarındaki su deposuna açılan pencere dikdörtgen biçimindedir. Sıcaklık, eyvanlar ve halvetlerin duvarları önündeki sekilerin yaklaşık 0.30 m. yüksekliğinde olduğu görülür. Yalnızca, kadınlar kısmının sıcaklığını oluşturan kuzey eyvanın güney duvarı önündeki seki, 0.70 m. yüksekliğindedir. Halvetlerin kubbe kasnağında sivri kemerli yüzeysel nişler bulunur.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, devşirme malzeme, ahşap, harç ve sıva kullanımı görülür. Örgü malzemesi olarak kullanılan moloz taşlar, yalnızca kuzey cephede karşımıza çıkar (Lev. 99a). Güney cephenin sıvalı, diğer cephelerin evlere bitişik olması nedeniyle malzemesi algılanamamaktadır. Kuzey cephede farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz bir teknikte örüldüğü görülür.

Devşirme malzeme, erkekler bölümünün ılıklığındaki havuzun fiskiyesinde kullanılmıştır (Lev. 101b). Ahşap malzeme özgün değildir. Kuzey cephedeki pencere kasaları

ile kadınlar bölümündeki mekânların kapıları ahşaptır.

Yapıda beyaz kireç ve beton harç kullanılmıştır. Kuzey cephedeki beyaz kireç harçların yüzeyi beton harçlarla düzensiz biçimde kapatılmıştır. Ayrıca, hamamın örtü sistemi dıştan beton harçla sıvanmıştır.

Hamamın içte bütün mekânlarının duvarları ile örtü sistemi sıvalıdır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme, yalnızca erkekler bölümü ılıklığının ortasında bulunan havuzun fıskiyesinde karşımıza çıkar. Fıskiye olarak kullanılan devşirme sütun başlığının bezemesi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Başlığın çok yapraklı stilize edilmiş bitkisel motiflerle bezemeli olduğu anlaşılmaktadır (Lev. 101b).

BARLA ÇAŞNİGİR HAMAMI

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ne bağlı Barla Kasabası'nın Cami Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, yayınlardan birinde "Çaşnigir Hamamı" adıyla tanıtılmıştır (Okan 1962:11). Halk arasında yapı aynı adla anılmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

OKAN, Kenan
1962 Isparta'daki Tarihi Eserler
Isparta: Altıntuğ Matbaası.11

Yayında, Isparta ili ve ilçeleri ile köylerindeki eserlerin adı ve yaklaşık tarihleri verilmektedir.

Araştırmacı yapıdan Çaşnigir Paşa'nın yaptırdığı hamam olarak söz etmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Mayıs 1988, 22 Ağustos 1989, 17-18 Ocak 1991 ve 22-23 Nisan 1992 tarihlerinde incelenmiştir. Hamamın rölöve planı çıkartılarak, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının tarihi ve banisi bilinmemektedir. Araştırmacılardan K.Okan, hiçbir kaynak belirtmeksizin hamamın banisinin Çaşnigir Paşa olduğunu ileri sürer (Okan 1962:11). Ancak, kesin olmamakla birlikte, Barla'daki Çaşnigir Camii'ne yakın bir konumda bulunan bu hamamın aynı bani tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz. Caminin orijinalde 14. yüzyılın 3. çeyreği ya da sonuna tarihlenebileceğini düşündüğümüzden, hamamın yaklaşık aynı yıllarda yapılmış olabileceğini ileri sürebiliriz.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde hamamın dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Yapının kuzey ve doğu cephelerinde yer yer görülen beton harçlar 20. yüzyılda onarıldığını göstermektedir. Terkedilmiş olan yapı, bugün depo olarak kullanılmaktadır.

PLAN:
(Lev. 104)

Yapı, dıştan yaklaşık 13.70x18.40 m. ölçülerinde düz-

gün olmayan bir plan yansıtır.(44) Doğu cephe güney köşenin 2.90 m. kuzeyinde 3.00 m. dışa taşkındır. Bu bölümün 4.75 m. kuzeyinde duvar 2.80 m.lik içe kademe yaparak 18° lik bir açıyla batıya eğimlidir. Kademeli bölümün köşeleri yuvarlatılmıştır. Batı cephe güney köşenin 3.35 m. kuzeyinde 2.40 m. ve 5.20 m. kuzeyinde ikinci kez 2.25 m. kademe yapmaktadır. Ayrıca kuzey cephe batı köşeden yaklaşık 10° lik bir açıyla doğuya eğimlidir. Hamamın kuzey cephesinde yaklaşık eksende bir kapı ve üzerinde bir pencere ile batı cephenin kuzeyinde beş pencere yer alır. Ayrıca, batı cephenin yaklaşık ekseninde mazgal bir pencere ile güney cephede eksenin doğusunda külhan kemeri vardır.

Yapı, S. Eyice tarafından yapılan hamam tipolojisine göre "soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip" içinde, bu grubun bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilir. Soyunmalık, ara mekân, temizlik mekânı, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden oluşan yapının ılıklık-sıcaklık ve halveti bu gruplamaya göre eş odalar halinde düzenlenmiştir.

Kuzey cephedeki kapıdan soyunmalığa girilir. Yamuk planlı soyunmalığın yaklaşık ekseninde sekizgen bir havuz yer alır. Soyunmalığın doğu duvarının güney köşesinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı eyvan kuruluşunda bir mekân yer alır. Bir kemerle soyunmalığa açılan eyvanın doğu duvarının yaklaşık ekseninde sivri kemerli bir niş vardır. Soyunmalığın güney duvarının yaklaşık ekseninde kemerli niş içine açılmış bir kapı ile doğusunda sivri kemerli bir niş, batısında mazgal bir pencere bulunur. Kapının önünde batısında başlayan doğuya doğru dönerek devam eden ve doğu duvarın kuzeyinde dış duvarın eğimine göre biçimlenen bir seki yer alır. Batı duvarı önünde bir seki üzerinde yer alan orijinal olmayan bölme duvarlarla oluşturulmuş üç mekân bulunur. Ortada

doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir eyvan ile güneyine bitişik L, kuzeyine bitişik düzgün olmayan dikdörtgen planlı birer mekân vardır. Mekânların batı duvarlarında eyvanın eksende, bitişiğindeki mekânların eksene simetrik birer pencere yer alır. Ayrıca, kuzeydeki mekânın doğu duvarı ekseninde de soyunmalığa açılan bir pencere görülür. Eyvan ile güneydeki mekânın güney, kuzeydeki mekânın batı duvarı önlerinde birer seki bulunur.

Ara mekân L planlıdır. Kuzeybatı köşesindeki doğu-batı yönünde bir kemerle ayrılan bölümü tuvalet olarak kullanılmaktadır.(45) Mekân doğu duvarının eksenindeki kapıyla doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı temizlik mekânına açılır.(46) Temizlik mekânının doğu duvarı önünde bir seki yer alır. Ara mekânının güney duvarın doğusundaki kapıyla ılıklığa girilir. Kare planlı ılıklığın güney ve batı duvarları önünde boydan boya, doğu ve kuzey duvarları önünde yarısını kaplayan bir seki bulunur. Ilıklığın doğu duvarının kuzeyindeki kapı, sıcaklığa açılmaktadır.(47) Kare planlı sıcaklığın kuzeydoğu köşesi pahlanmıştır. Sıcaklığın güney duvarında eksenden batıya kaymış bir pencere ile önünde kademeli bir seki yer alır. Ayrıca, aynı duvarın önünde yaklaşık eksende beş cepheli bir kurna görülür. Mekânın doğu duvarının kuzeyindeki kapıdan kare planlı halvete girilir.(48) Halvetin kuzey, güney ve doğu duvarları önünü tümüyle kaplayan bir seki bulunur. Mekânın doğu duvarı önünde yaklaşık eksende köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçiminde, kuzey duvarı önünde eksende beş cepheli birer kurna görülür. Sıcaklık mekânının güneyine bitişik olan ve daha geniş bir alanı kaplayan su deposu, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(49) Mekânın güney duvarının doğusuna bitişik yuvarlak planlı bir havuz bulunur.

Örtü sisteminde düz tavan, tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Soyunmalık mekânı düz tavan; güneydoğu köşesinde-

ki mekân, ara mekân, temizlik mekânı ve su deposunun üzeri sivri tonozla; ılıklık, sıcaklık ve halvetin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Ara mekânın uzunlamasına bölümü ile temizlik mekânının tonozunda ikişer, ılıklığın kubbesinde dört, sıcaklık ve halvetin kubbelerinde beşer yuvarlak tepe açıklığı bulunur. Ayrıca, soyunmalığın güney duvarı eksenindeki kapının önündeki nişin tonozunda da oval bir tepe açıklığı vardır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 105a-109b)

Yapının cepheleri farklı özellikler yansıtır. Kuzey cephede eksenden doğuya kaymış olan kapı ile üzerindeki pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 105a). Önüne orijinal olmayan bir sundurma yerleştirildiğinden kapı güçlükle algılanabilmektedir. Doğu cephe kademeli bölümü yüksekte olan eğimli bir arazi üzerinde yer alır (Lev. 107a). Kademeli bölümün yüksekte kalması nedeniyle cephenin güneyinde duvarların üst seviyede kademe oluşturduğu görülür (Lev. 107b). Güney cephenin doğusunda hafif dışa taşkın, dikdörtgen çerçeveli ve yuvarlak kemerli külhan bulunur (Lev. 108b). Batı cephedeki pencereler dikdörtgen biçimindedir (Lev. 109b). Pencerelerin yaklaşık 1.50 m. altında dikdörtgen biçiminde hatıl yuvaları dikkati çeker. Cephenin yaklaşık orta bölümüne rastlayan konumlarıyla, hatıl yuvalarının iskele kurmak amacıyla açılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Hamamın örtü sistemi dışa yansımaktadır. Dıştan kuzeydeki soyunmalık çift pahlı çatıyla örtülüdür. Ayrıca, ılıklık, sıcaklık ve halvetin kubbeleri ile tepe açıklıkları görülmektedir (Lev. 108a).

İÇ TASVİR:
(Lev. 110a-114)

Kuzey cephedeki kapıdan soyunmalığa girilir. Kapı ile üzerindeki pencere dıştan olduğu gibi içten de dikdörtgen biçimindedir (Lev. 110a). Güneydoğu köşedeki eyvan sivri kemerle soyunmalığa açılmaktadır. Eyvanın doğu duvarındaki sivri kemerli niş zeminden 0.80 m. yüksekte ve yaklaşık 0.60 m. yüksekliğindedir (Lev. 110b). Soyunmalığın güney duvarındaki yuvarlak kemerli niş içine açılmış kapı yuvarlak kemerlidir (Lev. 111a). Kapının doğusundaki sivri kemerli nişin zeminden 0.90 m. yüksekte ve yaklaşık 0.65 m. yüksekliğinde olduğu görülür (Lev. 111b). Kapının batısında da dikdörtgen biçiminde pencere vardır. Kapının batısından başlayan 0.20 m. yüksekliğindeki seki doğuya dönerek kuzeydeki eğimli yerde 0.80 m. olacak biçimde yükselerek devam eder. Soyunmalığın batısındaki orijinal olmayan mekânlar 0.30 m. yüksekliğindeki bir seki üzerinde yer alır. Soyunmalığa bakan köşelerinin pahlandığı bölümlere açılan dikdörtgen biçimindeki kapılarla mekânlara girilir. Eyvanın ve bitişiğindeki mekânların duvarlarındaki pencereler dikdörtgen biçimindedir.

Ara mekânın batı duvarındaki pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 112b). Mekânın kuzeybatı köşesindeki tuvalet uzunlamasına birime basık kemerle açılmaktadır. Kemerin üzengi seviyesine kadar olan bölümü kapatılmıştır. Bu bölümde özgün olmayan dikdörtgen biçiminde bir kapı bulunur. Ara mekândan temizlik mekânına ve ılıklığa açılan kapılar yuvarlak kemerlidir (Lev. 113a). Ayrıca sıcaklık ve halvete açılan kapıların da yuvarlak kemerli olduğu dikkati çeker. Sıcaklığın güney duvarındaki su deposuna açılan pencere dikdörtgen biçimindedir. Mekânlardaki sekiler yaklaşık 0.20 m. yüksekliğindedir. Kubbeyle örtülü birimlerin kubbe eteklerinde sıva ile büyük ölçüde

kapatıldığı anlaşılan silmelerin varlığı algılanmaktadır (Lev. 113b).

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, devşirme malzeme, tuğla, ahşap, harç ve sıva kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak cephelerde karşımıza çıkar (Lev. 105a, 107a-109b). Cephelerde farklı boyutlardaki moloz taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Batı cephenin kuzeyinde kullanılan moloz taşlar yer yer düzenli bir teknikte örülmüştür.

Kesme taş, kuzey cephenin köşelerinde ve külhan kemeri ile çerçevesinde kullanılmıştır (Lev. 108b). Cephe köşelerinde kaba yonu, külhan kemerinde ise düzgün kesme taş kullanımı dikkati çeker.

Devşirme malzeme, kuzey cephedeki kapının batısında, soyunmalıktaki havuzun fıskiyesinde ve halvetin kurnalarında bezemeli olarak karşımıza çıkar. Kuzey cephedeki devşirme malzemelerden kapının batısına bitişik olan templon payesi, diğer ikisinin ise arşitrav parçası olduğu anlaşılmaktadır. Soyunmalıkta sütun gövdesi ile başlığı fıskiye olarak değerlendirilmiştir. Halvette, devşirme sütun başlıklarının oyulmasıyla biçimlenen kurnalar yer alır (Lev. 105b-106b, 112a, 114).

Tuğla, tuvaletin ara mekâna açılan kemerinin örgüsünde kullanılmıştır (Lev. 112b). Tuğlaların kare biçiminde olduğu görülür.

Ahşap, kuzey ve doğu cephelerde hatıl, batı cephenin kuzeyinde üst seviyede kaplama malzemesi olarak karşımıza çıkar. Ayrıca soyunmalığın tavanı da ahşaptır.

Yapıda kireç ve beton harcı kullanılmıştır. Cephelerde çoğunlukla beyaz kireç harç kullanılmakla birlikte, doğu cephenin güneyi ile kuzey cephenin üst bölümünde ve batı cephenin kuzeyinde yer yer beton harç kullanımı görülür.

Hamamda içteki mekânların duvarları tümüyle sıvalıdır. Bu nedenle yapının içteki malzemesi algılanamamaktadır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme yalnızca devşirme malzemelerde karşımıza çıkar. Kuzey cephedeki frizlerden birinin yüzeyinde silmelerle sınırlandırılan yürek ve dilimli palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yinelenmesi ile biçimlenen bir süsleme vardır. Ayrıca yürek motifleri aşağıya doğru birer düğüm oluşturarak sonlanmaktadır. Diğer frizin yüzeyinde dilimli palmetler ile yatay ve dikey olarak uzanan spirallerin düğüm motifi ile bağlanmasından oluşan bir süsleme görülür.

Fıskiyeyi oluşturan sütun gövdesinin alt kısmı yivlidir. Yaklaşık orta bölümündeki kaval silme ile ikiye ayrılan gövdenin üst kısmı sütun başlığı spirallerin biçimlendirdiği volûtlerle süslüdür. Volûtlerin ortasında ve aralarında çok yapraklı çiçekler ile palmet motifleri görülür (Lev. 112a).

Halvetin doğu duvarı önündeki kurna yatay ve dikey eksende düğüm motifi ile bağlanan daireler ile bezenmiştir. Dairelerin yüzeyi oniki yapraklı çiçek motifleri ile süslüdür (Lev. 114).

BÜYÜK GÖKÇELİ KÖYÜ HAMAMI

YAPININ YERİ:

Hamam, Isparta İli, Merkez İlçesi'ne bağlı Büyük Gökçeli (Büyük Findos) Kasabası'nda bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, halk arasında "Eski Hamam" adıyla tanınmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

BÖCÜZADE, Süleyman Sami
1983 Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi
(Çev. S.seren) I-II
İstanbul: Serenler Yayını:41.

Isparta'yı tanıtan en erken tarihli monografik çalışma olan yayında, Isparta ve ilçelerine bağlı bütün köyler

ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yerleşim birimlerinin tarihçesi, konumu ve eski eserlerinin tanıtıldığı kitapta, Büyük Gökçeli Köyü'nde de Selçuklu dönemine ait bir hamam bulunduğu belirtilmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 12-13 Kasım 1988, 16 Ağustos 1989 ve 20 Ağustos 1990 tarihlerinde incelenerek, planı çıkarılmış, fotoğrafları çekilerek tasviri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan hamamın yapım tarihi ve banisi bilinmemektedir. Yapıyı mimari özellikleri açısından incelemeyen S.S.Böcüzade kitabında; "Köyde Selçuklu mimarisinde yapılmış minareleri ve camileri, birkaç çeşme ve hamam kalıntılarının" varlığından söz etmektedir (Böcüzade 1983:41). Araştırmacının belirttiği Selçuklu hamamının bu yapı olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak, hamamın yöre halkı tarafından yerleşim merkezinin en eski yapısı olduğu ileri sürülmektedir. Kaynaklardaki verilerin yetersiz olması nedeniyle, hamamın plan ve mimari özellikleri tanıtıldıktan sonra tarihlendirme sorunu ele alınacaktır.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız incelemelerde yapının tescil ve onarım fişinin bulunmadığı görülmüştür. Onarım fişleri olmadığından ve kaynaklarda da yapıdan söz edilmediğinden, hamamın onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Yapının kuzey cephesinin orta bölümü dışında, hamamı üç yönden kuşatan bölümlerin sonradan eklenmiş olduğu dilatasyondan anlaşılmaktadır. Hamamın 20. yüzyılda,

zaman zaman onarılarak kullanıldığı yöre halkı tarafından belirtilmektedir.

PLAN:
(Lev. 115)

Yapı, dıştan 9.90x22.70 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.(50) Hamam, dilatasyondan anladığımıza göre sonradan eklendiği anlaşılan doğuda yamuk, batıda kuzey-güney, güneyde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı bölümlerle kuşatılmıştır. Orijinal olmayan batı cephe güney köşeden 5° lik bir açıyla kuzeye, güney cephe batı köşeden yaklaşık 16.50 m. den sonra 15° lik bir açıyla kuzeye, kuzey cephe doğu köşeden itibaren 96° lik bir açıyla güneye eğimlidir. Güney cephenin doğusunda, yaklaşık eğimin başladığı noktada güneye doğru uzanan bir duvar yer alır. Kuzey ve güney cephelerde eksenin doğusunda birer, batısında ikişer, batı cephede eksende ve eksenin güneyinde birer pencere yer alır. Ayrıca, güney cephede eksenin doğusunda ve batı cephenin kuzey köşesinde birer kapı bulunur.

Hamam, tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, temizlik mekânı, sıcaklık, halvet, su deposu ve odunluk bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, hamamda giriş mekânı olarak nitelendirebileceğimiz bir bölüm yer alır.

Yapının güney cephesinde eksenin doğusundaki kapıdan doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı giriş mekânına girilir. Giriş mekânının doğu ve batı duvarlarının kuzeyinde birer kapı ile kuzey ve güney duvarlarının doğusunda birer dikdörtgen niş yer alır. Ayrıca mekânın güneybatı köşesinde orijinal olmayan bölme duvarlarla oluşturulmuş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekân bulunur. Mekânın batı duvarında soyunma-

lığa açılan bir kapı vardır. Kapının bitişiğindeki giriş mekânının batısındaki kapı da aynı mekâna açılmaktadır. Kapıların önünde boydan boya uzanan iki basamaklı bir merdiven bulunur. Ayrıca kuzeydeki kapının önünde üç basamaklı bir merdiven daha vardır.

Orijinal olmayan soyunmalık kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.(51) Soyunmalıkta güney duvarı önünden başlayan ve dönerek batı duvarı önünde devam eden sekiler yer alır. Sekinin güney duvarının doğusunda da doğuya doğru dönerek devam eden bir seki vardır. Batı duvarının önündeki sekiye dört basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Soyunmalıkta orijinal olmayan bölme duvarlarla oluşturulmuş kuzey duvarı önünde üç, doğu duvarının kuzeyinde iki dikdörtgen planlı mekân bulunur. Soyunma mekânları olarak kullanıldıkları anlaşılan birimlere üçer basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Ortasında yuvarlak bir havuz bulunan soyunmalığın batı duvarının güneyinde kemerli, güney duvarı ekseninde ise dikdörtgen bir niş görülür. Doğu duvarının güneyindeki niş içine açılmış kapıyla ılıklığa girilir.

Ilıklık, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(52) Mekânın kuzey duvarının doğu köşesinde temizlik mekânına açılan bir kapı ile kuzey ve batı duvarları önünde L biçimli bir seki yer alır. Temizlik mekânı yaklaşık kare planlıdır.(53) Mekânın doğu duvarının kuzeyindeki kapıyla sıcaklığa girilir. Tek mekânlı sıcaklık ve güneyine bitişik halvet kare planlıdır.(54) Sıcaklık ile halvetin doğu duvarında yaklaşık eksende su deposuna açılan birer pencere bulunur. Halvetin doğu duvarı önünde bir seki vardır. Ilıklık ve temizlik mekânlarının batı duvarları ekseninde yarım yuvarlak biçiminde, sıcaklık ve halvetin doğu duvarları önünde eksende köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçiminde birer kurna görülür. Ayrıca sıcaklığın kuzey duvarı önünde eksende beş cepheli bir

kurna yer alır.

Su deposu, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve ortasında yuvarlak bir havuz bulunur.(55) Doğu duvarı ekseninde külhan kemeri vardır.

Giriş mekânının doğusundaki kapı, orijinal olmayan yamuk planlı odunluğa açılmaktadır. Odunluğun su deposu ile ortak olan batı duvarında yaklaşık eksende külhan kemeri yer alır. Külhana, güneydeki üç basamaklı merdivenle inilmektedir.

Örtü sisteminde, düz tavan, tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Giriş mekânı, soyunmalık ve odunluğun üzeri düz tavan, ılıklık ve su deposu sivri tonoz, temizlik mekânı pandantiflerle, sıcaklık ve halvet mekânları ise üçgen kuşaklarla geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Ilıklığın tonozunda iki, temizlik mekânı, sıcaklık ve halvet mekânlarının kubbelerinde ise birer yuvarlak tepe açıklığı bulunur.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 116a-117b)

Yapının cepheleri farklı özellikler yansıtır. Hamamın yalnızca kuzey cephesinin orta bölümü özgündür. Kuzey cephenin doğu ve batısı ile doğu, batı ve güney cepheler yapıya sonradan eklenen bölümlerin cephesini oluşturmaktadır (Lev. 117a-b).

Kuzey cephenin üst seviyede, orta bölümü alçak, iki yan bölümleri yaklaşık 2.00 m. daha yüksek olacak biçimde kademelendiği görülür. Yüksek olan bölümler, yapıya sonradan eklenen bölümlerin cephesidir. Cephenin doğu ve batısındaki pencereler dikdörtgen biçimindedir.

Yapının doğu cephesi sağırdır. Batı cephenin kuzey köşesinde, dışa taşkın olarak yapılmış orijinal olmayan ve tuvalet işleviyle kullanıldığı anlaşılan bir mekân yer alır. Cephedeki pencereler dikdörtgen biçimindedir (Lev. 116a).

Güney cephe pencere düzenlemesi açısından kuzey cephe ile benzer özellikler yansıtır. Cephedeki pencereler ile kapının dikdörtgen biçiminde olduğu görülür.

Hamamın özgün bölümleri kırma, sonradan eklenen bölümler beşik çatı ile örtülüdür (Lev. 116a).

İÇ TASVİR:
(Lev. 118a-124)

Hamamın güney cephesinde bulunan dikdörtgen biçimindeki kapı giriş mekânına açılır (Lev. 118a). Mekânın doğu ve batı duvarlarındaki kapılar ile kuzey ve güney duvarlarındaki nişler dikdörtgen biçimindedir. Soyunmalığın kuzey ve doğu duvarları önündeki soyunma mekânları, sekiler üzerinde yer alan yaklaşık 2.00 m. yüksekliğindeki bölüm duvarlarla oluşturulmuştur. Birimler dikdörtgen biçimindeki kapılarla soyunmalığa açılmaktadır. Soyunmalığın kuzey, güney ve batı duvarlarındaki pencereler dıştan olduğu gibi içten de dikdörtgen biçimindedir. Soyunmalığın ortasındaki yuvarlak havuz 0.30 m. yüksekliğindedir (Lev. 118b).

Soyunmalığın doğu duvarındaki ılıklığa açılan kapı, basık kemerli niş içinde yer alır (Lev. 119a). Dikdörtgen çerçeveli ve yuvarlak kemerli olan kapının kemer köşeliği kademelidir. Ilıklığın batı duvarı önündeki seki 0.06 m. yüksekliğindedir. Hamamın ılıklık, temizlik mekânı, sıcaklık ve halvet mekânlarına açılan kapılar yuvarlak kemerlidir. Kapıların yükseklikleri 1.65-1.78 m. arasında

değişmektedir. Sıcaklığın doğu duvarındaki su deposuna açılan pencere sivri kemerli, halvetin doğu duvarındaki pencere ise dikdörtgen biçimindedir (Lev. 122a, 123a). Örtü sisteminde, kubbeye geçişler arasında sıcaklıkta dikdörtgen, halvetde yuvarlak kemerli yüzeysel nişler dikkati çeker (Lev. 122a, 123b).

Odunluğun kuzey ve güney duvarlarındaki pencereler dıştan olduğu gibi içten de dikdörtgen biçimindedir. Odunluğun su deposu ile ortak olan batı duvarında, zemin seviyesinden yaklaşık 1.50 m. aşağıda, basık kemerli niş içinde dikdörtgen biçiminde külhan yer alır (Lev. 124). Külhana inişi sağlayan üç basamaklı merdivenin her basamağı yaklaşık 0.25 - 0.30 m. yüksekliğindedir. Basamakların bir bölümü tahrip olmuştur.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda, moloz taş, kesme taş, devşirme malzeme, ahşap, sıva ve harç kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak cephelerde kullanılmıştır (Lev. 117a-b). Yapıda, orijinal olan kuzey cephenin orta bölümünde farklı boyutlardaki moloz taşlar, düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Odunluğun duvarlarında da moloz taş kullanılmıştır. Bu bölümdeki moloz taşlar yaklaşık eş boyutludur ve kısmen düzenli bir işçilik yansıtır. Ayrıca, güney cephenin orijinal olmayan doğu bölümünde yaklaşık zeminden 2.00 m. yüksekliğe kadar olan kısımda moloz taş kullanımı görülür. Bu bölümde farklı boyutlardaki moloz taşlar düzensiz bir teknikte örülmüştür.

Kesme taş, külhan kemeri ile orijinal olmayan güney cephenin doğusunda duvarın orta bölümünden üst seviyeye kadar olan kısımda kullanılmıştır (Lev. 124).

Devşirme malzeme, soyunmalığın ortasındaki havuzun

fıskiyesinde kullanılmıştır. Fıskiyeyi devşirme bir sütun parçası oluşturmaktadır (Lev. 118b).

Ahşap, odunluğun duvarlarında hatıl olarak kullanılmıştır. Ayrıca, pencere kasaları ile kapılar da ahşaptır.

Sıva, güney cephenin batısı ile içteki tüm mekânların duvarlarında ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Bu nedenle yapının içte özgün malzemesi belirlenememektedir.

SÜSLEME:

Hamamda, bezemeyle yalnızca soyunmalığın ortasındaki havuzun fıskiyesinde karşılaşılmaktadır. Sütun gövdesi stilize palmet motifiyle süslenmiştir (Lev. 118b).

Plan ve mimari özelliklerini tanımladığımız yapının tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, hamamın plan şeması ve bulunduğu yerleşim biriminin Selçuklu ve Hamidoğulları döneminde imar edilmiş olmasından hareketle, yapının 13-14. yüzyıllarda yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca, Isparta'yla ilgili bir yazma eserden tercüme edilmiş olan yayında, Büyük Gökçeli'deki Selçuklu dönemine ait hamamların varlığından söz edilmesi, yapının çalışmamız kapsamında incelenmesinde etkili olmuştur (Böcüzade 1983:41).

YALVAÇ HAMAM

YAPININ YERİ:

Hamam, Isparta İli, Yalvaç İlçesi, Kaşyukarı Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, halk arasında "Eski Hamam", "Selçuklu Hamamı" adlarıyla tanınmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda hamamın vakfiyesine rastlanmamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

KUM, Naci
1925 Yalvaç Armağanı.
(Çev: M.Tütüncü)
Yalvaç: 87-88.

Eser, Yalvaç'la ilgili en erken tarihli monografik çalışma olması açısından önemlidir. Orijinalde yazma bir

eserden tercüme edildiği anlaşılan yayında, Yalvaç'ın tarihi, coğrafi özellikleri, gelenekleri ve çevresindeki ilçelerle olan ilişkileri incelenmiştir. Eserin dördüncü bölümünde, Selçuklu dönemine ait birçok hamamın olduğu belirtilmekle birlikte hamamların adları ile konumlarının verilmediği dikkati çeker. Bu nedenle eserde, konumuzu oluşturan hamama yönelik bilgiler mevcut değildir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 25-27 Ağustos 1989, 20 Kasım 1990 tarihleri arasında incelenerek, planı çıkartılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan hamamın yapım tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak, araştırmacılardan N. Kum, Yalvaç'ta Selçuklu Dönemi'ne ait bazı hamamlardan söz etmektedir. Bu nedenle yapının araştırmacının sözünü ettiği hamamlardan biri olabileceği düşünülebilir. Yapının plan şeması ve mimari özellikleri tamamlandıktan sonra hamamın tarihlendirilmesi sorunu tartışılacaktır.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız incelemelerde yapının tescil ve onarım fişleri bulunmadığından ve kaynaklarda da yapıdan söz edilmediğinden hamamın onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Oldukça harap durumdaki yapı kullanılmamaktadır. Derzlerde kullanılan beton harçtan yapının 20. yüzyılda onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

PLAN:
(Lev. 125)

Yapı, dıştan 9.25x20.00 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[56] Yapının batısına, dilatasyondan sonradan birleştirildiği anlaşılan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir bölüm ile güney cephenin yaklaşık doğu köşesinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir ek mekân yer alır. Kuzey cephe doğu köşenin 11.35 m. batısında 0.40 m. dışa; güney cephe doğu köşenin 9.00 m. batısında 0.50 m. içe kademelidir. Hamamın güney cephesinde eksenin batısında ve doğu cephede eksenin güneyinde birer kapı ile güney cephedeki kapının batısında bir üst pencere vardır.

Yapı, S. Eyice'nin gruplandırmasına göre "ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli" tip içinde incelenebilir (Eyice 1960:112, 120e).

Soyunmalık bölümü yıkılmış olan hamam, ılıklık,sıcaklık,çift halvet, su deposu, odunluk ve tuvalet bölümlerinden oluşmaktadır. Yapının doğu cephesinde eksenin güneyindeki kapıdan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ılıklığa girilir.[57] Ilıklık yaklaşık eksende ve simetriğinde olmak üzere doğu-batı doğrultusundaki orijinal olmayan üç bölme duvarla kareye yakın dikdörtgen planlı dört bölüme ayrılmıştır. Güneydeki bölme duvarın önünde bir seki yer alır. Ilıklığın güney duvarında eksenin batısındaki iki basamakla ulaşılan kapı, sonradan eklenen ve tuvalet işleviyle kullanılan mekâna açılmaktadır. Ilıklığın doğu duvarında eksenin kuzeyinde dikdörtgen, kuzey duvarında eksenin batısında sivri kemerli bir niş vardır. Mekânın batı duvarında eksenin kuzeyindeki kemerli kapı ile sıcaklığa girilir.[58] Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı sıcaklık, üst yapıda ortada yaklaşık kare, iki yanda doğu-batı doğrultusunda dikdört-

gen planlı olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Sıcaklığın iki yanındaki birimler çift yönlü bölme duvarlarla ikişer mekâna dönüştürülerek, bu birimler özel yıkanma mekânı olarak kullanılmaktadır. Güneydeki mekânların güney duvarı önünde kademeli, kuzeydeki mekânlardan doğudakinin doğu ve kuzey, batıdakinin kuzey ve batı duvarları önünde L biçiminde sekiler bulunur. Ayrıca, sıcaklığın doğu duvarı önünde eksenin güneyinde de bir seki yer alır. Kuzeydeki birimlerden doğudakinde çokgen, batıdakinde beş cepheli birer kurna görülür. Ortasında sekizgen biçiminde bir göbek taşı bulunan sıcaklığın batı duvarındaki eksene simetrik kemerli birer kapı ile halvetlere girilir.(59)

Kare planlı halvetlerin kuzey, güney ve batı duvarları önünde sekiler yer alır. Güneydeki halvetin batı duvarı önünde yaklaşık eksende düzgün olmayan dikdörtgen, kuzeydeki halvetin batı duvarı önünde de beşgen biçiminde birer kurna bulunur. Kuzeydeki halvetin batı duvarında, yaklaşık eksende su deposuna açılan sivri kemerli bir pencere vardır.

Su deposu kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve ortasında yuvarlak bir havuz yer alır.(60) Su deposunun batı duvarı ekseninde külhan kemeri görülür. Hamamın güney cephesinde eksenin batısındaki kapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan ve sonradan yapıya bitiştirildiği anlaşılan odunluğa açılmaktadır.(61) Özgün olmayan odunluğun doğu duvarı ekseninde külhan açıklığı yer alır.

Örtü sisteminde kubbe, sivri tonoz ve düz tavan kullanılmıştır. Ilıklık mekânının kuzeyden ikinci birimi, sıcaklığın orta bölümü ile halvetlerin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülmüştür. Ilıklık mekânının kuzey ve güneyindeki iki bölümün, sıcaklık mekânının doğu ve batısı ile su deposunun üzerinin sivri tonozla

örtüldüğü görülür. Orijinal olmayan odunluk ve tuvalet birimlerinin üzeri düz tavanla örtülüdür. Tonoz ve kubbelerde tepe açıklıkları bulunmaktadır. Ilıklığın sonradan oluşturulmuş güneyden ikinci biriminin tonozu ile bitişiğindeki kubbeli birimde ve halvetlerde birer, sıcaklık mekânının orta bölümü kubbesinde beş yuvarlak tepe açıklığı yer alır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 126a-127b)

Hamamın kuzey ve doğu cephelerine evler bitişmiş olduğundan yapının kuzey ve doğu cepheleri algılanamamaktadır. Yapının batı cephesi sağırdır. Güney cephenin batı bölümü saçak seviyesinde yaklaşık 1.00 m. yükselerek kademe yapmaktadır (Lev. 127a). Kademeli bölümün yapıya sonradan eklendiği dilatasyonlardan anlaşılmaktadır. Cephenin batısındaki kapı ve pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 126a). Cephenin doğusundaki dışa kademeli olan tuvalet kısmının duvarları üst seviyede düzensiz biçimde yıkılmıştır. Dıştan yapının örtü sistemini büyük ölçüde otlar kaplamıştır. Odun deposunun üzeri çift pahlı çatı ile örtülüdür (Lev. 126b).

İÇ TASVİR:
(Lev. 128a-136b)

Yapının ılıklık mekânındaki bölme duvarlar zeminden yaklaşık 1.00 m. yüksekliktedir ve örtü sistemi başlangıcında kesilir. Güneydeki duvarın önündeki seki 0.12 m. yüksekliğindedir. Ilıklık mekânındaki bu birimler büyük olasılıkla temizlik mekânı olarak kullanılmış olmalıdır. Güneydeki mekânın güney duvarı önünde yer alan 0.28 m. yüksekliğindeki basamaklarla basık kemerli kapıya ulaşılır (Lev. 129b-130a). Ilıklıktaki nişlerin zeminden yükseklikleri yaklaşık 0.60-0.65 m. arasında değişmektedir

(Lev. 128b-129a). Ilıklık ve sıcaklığa açılan kapıların yuvarlak kemerli olduğu görülür (Lev. 128a). Sıcaklığın ortasındaki göbek taşı 0.57 m. yüksekliğindedir. Yıkanma mekânı olarak düşünülen ve son yıllarda yapıldığı anlaşılan sıcaklığın yan birimlerine açılan kapılar dikdörtgen biçimindedir (Lev. 132a). Halvetlerdeki sekilerin yüksekliği 0.09-0.11 m.dir. Kuzeybatı halvetin batı duvarındaki su deposuna açılan üst seviyedeki sivri kemerli pencere zeminden 1.10 m. yüksekliğindedir (Lev. 135a). Odunluğun özgün ve su deposu ile ortak olan doğu duvarı ekseninde basık kemerli niş içinde yine basık kemerli külhan yer alır (Lev. 136b).. Açıklıklar silmelerle kuşatılmıştır. Külhan kemeri bugün zemin seviyesinin yaklaşık 1.00 m. altında kalmaktadır. Güneyde, tahrip olduğu görülen yaklaşık 0.29 m. yüksekliğindeki üç basamakla külhana inilmektedir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme, ahşap, harç ve sıva kullanımı görülür.

Moloz taş, örgü malzemesi olarak cephelerde ve duvarlarda karşımıza çıkar (Lev. 126a-127b). Farklı boyutlardaki moloz taşlar güney cephenin orta bölümünde üst seviyede ve eksenin batısında düzensiz bir teknikte örülmüştür. Cephenin batısındaki orijinal olmayan bölümün duvarlarında da yaklaşık eş boyutlu moloz taşların düzensiz bir teknikte örüldüğü görülür.

Kesme taş, doğu cephe ile odunluğun doğu duvarındaki külhan kısmında kullanılmıştır (Lev. 136b). Farklı boyutlardaki kesme taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Kurnalar mermerdir.

Tuğla, kemerlerde ve örtü sisteminde yoğun olarak

kullanılmıştır. Ilıklık ve sıcaklığın tonoz kubbeleri ile halvetlerin kubbe ve kubbeye geçişlerinin yanı sıra tüm kemerlerde tuğla kulanımı vardır (Lev. 130b). Örtü sisteminde yatay olarak istiflenen tuğlalar 25x4.5 cm.; 24.5x4 cm. boyutlarındadır. Yaklaşık 2.5-3 cm. lik derzlerde kullanılmış beyaz renkteki harç sert dokuludur, içinde tuğla kırıkları, taş ve kum parçacıkları bulunmaktadır.

Devşirme malzeme, güney cephenin orta bölümünde bezemeli ve bezemesiz olarak moloz taş malzeme arasında karşımıza çıkar (Lev. 127b).

Özgün olmayan ahşap malzeme, güney cephenin batısında hatıl olarak ve odunluğun örtü sistemi ile kapısında kullanılmıştır.

Yapıda beyaz kireç ve beton harcı bağlayıcı malzeme olarak dikkati çeker. Güney cephenin orta bölümünde sert dokulu, içinde taş ve kum parçacıkları bulunan beyaz kireç harcı kullanılmıştır. Aynı cephenin doğu ve batısında beton harcın kullanımına da rastlanır.

Hamamın içte duvarları ve örtü sistemi sıvalıdır. Ilıklığın kubbesindeki sıvalar büyük ölçüde dökülmüştür.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme, yalnızca güney cephenin orta bölümündeki devşirme malzemede görülür. Devşirme malzemenin yüzeyi yuvarlak madalyonun ortasındaki haç motifiyle bezelidir (Lev. 127b).

Hamamın "Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli plan şeması" Selçuklu dönemine ait bazı, Beylikler döneminde ise birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca yapının örtü sisteminde 24x4.5 cm.; 25x4.5 cm. arasında değişen boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır. Derzleri ise 2.5x3.5 cm. arasında değişmektedir. Tuğlaların Selçuklu döneminde yaygın olarak kullanılan tuğla boyutlarından büyük olması daha sonraki bir dönemde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kanımızca gerek plan şeması, gerekse örtü sisteminde kullanılan tuğla boyutları yapının Selçuklu Dönemi sonrasında 14. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

BARLA GÖÇERİ (İBRAHİM PAŞA) HAMAMI

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ne bağlı Barla Kasabası'nın Göçeri Mahallesi'nde yer almaktadır.

YAPININ ADI:

Yapıdan söz edilen tek yayında,gerekçe gösterilmeksizin "Göçeri İbrahim Paşa Hamamı" adıyla tanınmaktadır (Okan 1962:11). Halk arasında ise yapı "Göçeri Hamamı" adıyla bilinmektedir.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

OKAN, Kenan
1962 Isparta'daki Tarihi Eserler.
Isparta: Altıntuğ Matbaası. 11

Yayında, Isparta ili ve ilçeleri ile köylerindeki eserlerin yalnızca adı ve yaklaşık tarihleri verilmektedir. Araştırmacı yapıdan gerekçe göstermeksizin Göçeri İbrahim Paşa'nın yaptırdığı hamam olarak söz eder.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Kasım 1988, 20 Mayıs 1989, 16 Mayıs 1990 ve 17 Ocak 1991 tarihleri arasında incelenmiştir. Rölöve planı çıkartılarak, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının tarihi ve banisi bilinmemektedir. K. Okan, hiçbir kaynak belirtmeksizin hamamın banisinin Göçeri İbrahim Paşa olduğunu ileri sürer (Okan 1962:11).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde hamamın dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememektedir.

Büyük ölçüde yıkılmış olan yapının soyunma mekânı, ılıklık ve su deposu bölümleri ayaktadır. Su deposunun tonozu tümüyle, ılıklık kısmını örten tonozun batı bölümü günümüze gelmiştir. Diğer birimlerin örtüsü yıkılmıştır.

PLAN:
(Lev. 137-138)

Dıştan, yaklaşık 8,40x10,25 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı yapının doğu cephesi kademelidir ve kuzeybatı köşesi

pahlanmıştır.(62) Yıkılmış olan doğu cephe, güney köşenin 3,50 m. kuzeyinde 0,40 m. ve 3,90 m. kuzeyinde ikinci kez 1,20 m. içe kademe oluşturmaktadır. Güney cephede eksende ve doğusunda, kuzey cephede eksenin batısında düzgün olmayan birer açıklık yer alır.

Hamam tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Güney cephenin yaklaşık eksenindeki açıklıktan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı soyunmalığa girilir.(63) Soyunmalığın kuzey ve güney duvarlarında eksene simetrik olarak kuzey-güney doğrultusunda atılmış olduğu anlaşılan kemer başlangıçları bulunur. Kemer başlangıçları bu bölümü üst yapıda ortada yaklaşık kare, iki yanda dikdörtgen planlı olan üç bölüme ayırmıştır. Soyunmalığın kuzey duvarının batısında ılıklığa açılan, doğusunda doldurulmuş düzensiz birer açıklık yer alır. Ilıklık ve sıcaklık mekânları yaklaşık kare planlıdır.(64) Sıcaklığın kuzey duvarının batı köşesinde doldurulmuş bir pencere vardır. Kuzeydeki su deposu, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(65)

Hamamın örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Su deposu ile soyunmalığın doğu ve batısı beşik tonozla örtülüdür. Soyunmalığın tonozunun batısı yıkılmıştır. Su deposunun tonozunda yaklaşık eksende dikdörtgen biçiminde bir tepe açıklığı vardır. Soyunmalığın orta bölümü ile ılıklık ve sıcaklık örtüsü yıkılmış olmakla birlikte, kubbeye geçişte soyunmalıkta pandantiflerin, ılıklıkta üçgen kuşakların varlığı kubbeyle örtülmüş olduklarını göstermektedir.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 139a-b)

Yapı, oldukça eğimli bir arazi üzerinde yer alır. Doğu cephe tümüyle, kuzey ve güney cephelerin doğu bölümü toprak seviyesinin yükselmesi nedeniyle algılanamamaktadır.

Hamamın güney cephesinde iki açıklık bulunmaktadır (Lev. 139a). Eksendeki açıklık yaklaşık 0,50 m. yüksekliğindedir. Açıklığın iki yanındaki sövelerden, yapıya girişi sağlayan kapı olduğu anlaşılmaktadır. Kapının üst bölümü yıkıldığından biçimi algılanamamaktadır. Cephenin doğusundaki açıklığın, duvarın yıkılması sonucu oluştuğu görülmektedir.

Yapının batı ve kuzey cepheleri sağırdır (Lev. 139b). Batı cephenin güneyinde alt seviyede ve kuzey cephede duvarın yıkılması sonucu oluşan birer açıklık bulunmaktadır.

İÇ TASVİR:
(Lev. 140a-143)

Hamamın güney cephesindeki açıklıktan soyunmalığa girilmektedir (Lev.140a-b). Soyunmalığın kuzey duvarı büyük ölçüde yıkıldığından açıklıkların biçimi algılanamamaktadır. Batıdaki açıklığın zemin seviyesinde söve kalıntıları görülür. Ayrıca mekânın kuzey ve güney duvarları ekseninde sivri kör kemerler ile kuzeydoğu ve kuzeybatı köşede pandantif kalıntılarının varlığı dikkati çeker. Böylece mekânın üst yapıda üç bölüme ayrıldığı anlaşılmaktadır. Mekânın yalnızca doğu bölümünün beşik tonozu ayaktadır. Tonozun düzensiz biçimde yıkıldığı görülür.

Ilıklığın doğu ve batı duvarlarında yaklaşık eksende duvarın yıkılmasıyla oluşan düzensiz soyulmalar bulunmaktadır. Mekânda zemin seviyesinin yükselmesiyle duvarların örtü sistemine kadar olan bölümü toprak altında kalmıştır. Özellikle doğu duvardaki soyulmanın, orijinalde bir açıklığın üst bölümü olabileceği anlaşılmaktadır. Ilıklığın örtüsünün kubbe olduğunu geçişi sağlayan üçgen kuşaklardan anlamaktayız (Lev. 141a). Üçgen kuşaklar arasında kuzeyde dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli bir niş dikkati çeker (Lev. 142a).

Sıcaklık mekânı tümüyle toprakla dolmuştur. Hamamın su deposuna kuzey cephedeki açıklıktan girilmektedir. Su deposunun güney duvarında, eksenden doğuya kaymış dikdörtgen bir pencere yer alır. Açıklığı dolmuş olan 0,70 m. yüksekliğindeki pencere özgününde doğudaki sıcaklığa açılmaktadır (Lev. 143).

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, harç ve sıva olmak üzere beş tür malzeme kullanılmıştır. Hamamda moloz taşın örgü malzemesi olarak cephelerde ve duvarlarda, soyunmalık ile su deposunun tonozunda düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür (Lev. 139a-140b, 143). Su deposunun kuzey ve güney duvarlarında moloz taşlar arasında küçük tuğla parçalarına rastlanır.

Kesme taş, yer yer moloz taşların arasında, batı cephede eksenin kuzeyinde ve su deposunun güneyindeki pencere lentosunda kullanılmıştır (Lev. 139b).

Tuğla, su deposunun tonoz örgüsünde moloz taşların arasında karşımıza çıkar. Tuğla boyutları 7x2, 22x6, 22x5 cm. arasında değişmektedir.

Yapıda beyaz kireç harç kullanılmıştır. Sert dokulu olan beyaz kireç harcın bileşiminde küçük taş parçacıkları bulunur.

Sıva hamamın su deposu duvarlarında kullanılmıştır. Pembe renkli olan sıvanın kuzey duvarda altı kat olduğu görülür.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

GELENDOST AVŞAR KÖYÜ HAMAM

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Gelendost İlçesi, Avşar Köyü'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı,halk arasında "Eski Hamam" adıyla tanınmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunmamaktadır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan
1935 "Eski Çağlarda Hamit Livası"
Ün: 1/9. 141-144.

Hamit Sancağının incelendiği makalede Isparta'nın ilçeleri, gölleri ve komşu illeri tanıtılmıştır. Eğirdir Gölü'ne yakın konumlanan Avşar'ın bağlık bahçelik olduğu belirtilerek yerleşim merkezindeki cami ve hamamdan söz

edilmektedir. Ancak, yerleşim biriminin en eski yapısı olan incelediğimiz hamama yönelik bilgiler mevcut değildir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 23-24 Ağustos 1989, 20 Ağustos 1990 ve 18-19 Ağustos 1991 tarihlerinde incelenerek, planı çıkartılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan hamamın yapım tarihi ve banisi bilinmemektedir.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız incelemelerde, hamamın tescil ve onarım fişinin olmadığı görülmüştür. Onarım fişlerinin olmaması ve kaynaklarda yapıdan söz edilmemesi nedeniyle hamamın onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. 20 yüzyılda birçok onarım geçirdiği cephelerde ve örtü sisteminde kullanılan beton harçlardan anlaşılmaktadır. Yapı, bugün kullanılmamaktadır.

PLAN:
(Lev. 144)

Yapı, dıştan 7.50x13.70 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[66] Hamamın batısındaki dilatasyondan, sonradan bitiştirildiği anlaşılan kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı bir bölüm ile güney duvarının doğu köşesinde güneye 2.10 m. devam eden bir duvar parçası yer alır. Yapının doğu cephesi güneyden 10.10 m. den sonra 93°

lik, orijinal olmayan batı cephesi de kuzeyden 84° lik açıyla doğuya eğim yapmaktadırlar. Kuzey ve doğu cepheleri sağır olan yapının güney cephesi yaklaşık ekseninde külhan açıklığı, özgün olmayan batı cephesinde eksenin kuzeyinde bir kapı ile güneyinde iki pencere bulunur.

Hamam; soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, çift halvet ve su deposundan oluşmaktadır. Batı cephede eksenin kuzeyindeki kapıdan orijinal olmayan yamuk planlı soyunmalık mekânına girilir. Soyunmalık mekânı kuzeyde doğu-batı doğrultusundaki bölme duvarla iki bölüme ayrılmış ve eksenin doğusundaki kapı ile bağlantı sağlanmıştır. Soyunmalık mekânının doğu duvarının kuzeyindeki kapıdan ılıklık mekânına girilir.

Ilıklık mekânı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(67) Mekânın kuzey duvarına bitişik, orijinal olmayan çift yönlü bölme duvarlarla oluşturulan dikdörtgen planlı dört birim yer alır. Birer kapıyla ılıklığa açılan birimler temizlik işlevine yönelik olarak kullanılmış olmalıdır. Ilıklığın güney duvarında, eksenin batısındaki sivri kemerli kapıdan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı sıcaklık mekânına girilir.(68) Sıcaklık, "ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çift halvetli" plan şeması yansıtır. Sıcaklık, eksene simetrik duvarlara kuzey-güney doğrultusunda atılan sivri kemerlerle ortada kare, iki yanda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı üç bölüme ayrılmıştır. Mekânın doğu duvarının güney köşesinde bölme duvarlarla olşturulan ve kuzeydoğu köşesindeki kapıyla girilen bir birim yer alır. Sıcaklık mekânından soyutlanan bu birim özel yıkanma yeri olarak düşünülmüş olabilir. Mekânın batı duvarı önünde eksende beş cepheli bir kurna görülür. Sıcaklığın güney duvarındaki eksene simetrik sivri kemerli kapılar, kare planlı halvetlere açılmaktadır.(69) Halvetlerden doğudakinin güney duvarı önünde dikdörtgen, batıdakinin güney duvarı önünde ise beş cephe-

li birer kurna bulunur. Ayrıca, batıdaki halvetin güney duvarı ekseninde su deposuna açılan bir pencere vardır.

Su deposu, 1.85x6.25 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve ortasında yuvarlak bir havuz yer alır. Güney duvarı ekseninde külhan açıklığı bulunur.

Örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Ilıklık mekânı, sıcaklık mekânının doğu ve batısı ile su deposunun üzeri sivri tonozla, sıcaklık mekânının orta bölümü ile halvetlerin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülmüştür. Ilıklık mekânının tonuzunun ekseni ile halvetlerin kubbeleri ekseninde birer, sıcaklık mekânının kubbesinde beş yuvarlak tepe açıklığı vardır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 145a-147a)

Yapının cepheleri sade bir düzenleme gösterir. Hamamın kuzey ve doğu cepheleri sağırdır (Lev. 145a). Güney cephesinde eksenin doğusunda yuvarlak kemerli niş içine açılmış düzensiz külhan kemeri bulunmaktadır. Bugün külhan, zemin seviyesinin yaklaşık 1.50 m. altındadır (Lev. 146b). Batı cephenin kuzeyindeki kapı ve pencereler dikdörtgen biçimindedir. Orijinal olmayan pencereler saçak seviyesine kadar devam etmektedir. Hamamın örtü sistemi dışa yansımaktadır. Kuzeydeki sivri tonozun kavsi ile tüm birimlerin kubbeleri dıştan algılanmaktadır (Lev. 145a).

İÇ TASVİR:
(Lev. 147b-150b)

Batı cephedeki kapıdan soyunmalığa girilir. Soyunmalığın kuzey duvarındaki kapı dikdörtgen biçiminde, doğu duvarındaki ılıklığa açılan kapı basık kemerlidir. Son-

radan soyunma birimi olarak kullanıldığı anlaşılan mekânlar zemin seviyesinden 20 cm. yüksekte bulunur (Lev. 147b-148a). Mekânlar dikdörtgen biçimindeki kapılarla ılıklığa açılmaktadır. Ilıklığın sıcaklığa açılan güney duvarındaki kapı sivri kemerlidir. Sıcaklık kemerleri kuzey ve güney duvarlarda düzgün olmayan konsollara oturmaktadır (Lev. 148b). Sıcaklığın güneydoğu köşesinde oluşturulan özel yıkanma yeri olarak düşündüğümüz mekânın duvarları güneydoğudaki kemer başlangıcına kadar devam etmektedir. Kuzeybatı köşesi yuvarlatılan mekâna kuzeyindeki dikdörtgen biçiminde kapıdan girilmektedir. Sıcaklığın kuzey duvarı önünde yaklaşık 0.50 m. yüksekliğinde bir seki vardır (Lev. 149a). Sıcaklık mekânındaki kapıların yükseklikleri 1.60-1.65 m. arasında değişmektedir.

Batıdaki halvetin güney duvarındaki pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 150b). Pencere zeminden 2.00 m. yüksekte ve 0.60 m. yüksekliğindedir. Su deposunun ortasındaki havuz büyük ölçüde toprakla dolmuştur.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, tuğla, devşirme malzeme, harç ve sıva kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olarak cephelerde karşımıza çıkar (Lev. 145a-147a). Hamamın içi tümüyle sıvalı olduğundan malzemesi algılanamamaktadır. Cephelerde kullanılan farklı boyutlardaki moloz taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Diğer cephelere göre kuzey ve doğu cephelerde moloz taşlar kısmen düzenli bir işçilik yansıtmakla birlikte, cephenin 20. yüzyıl onarımlarının birinde beton harçla kaplanmış olması bu etkiyi azaltmaktadır. Güney cephede kullanılan moloz taşların daha büyük boyutlu olmaları dikkati çeker. Yapının orijinal olmayan batı cephesinde farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz bir teknikte örüldüğü görülür.

Tuğla, sıcaklığın kemerlerinde, külhan açıklığının içteki kemeri ile çerçevesinde kullanılmıştır. Kemerin çerçevesindeki tuğlalar yatay olarak istiflenmiştir.

Devşirme malzeme, sıcaklık mekânının kuzey duvarı önünde bulunur. 0.52x2.00 m. ölçülerindeki bezemeli devşirme parça oturma sekisi olarak kullanılmaktadır.

Yapıda özgün harç görülmemekle birlikte, cephelerde beton harcın kulanıldığı görülür.

Hamamın içi tümüyle sıvayla kaplıdır.

SÜSLEME:

Yapıda bezemeyle yalnızca sıcaklığın kuzey duvarı önündeki devşirme malzemede karşılaşmaktayız. Devşirme malzemenin yüzeyi birbirlerine düğüm motifiyle bağlanan yuvarlak madalyonlar içindeki sekiz yapraklı çiçeklerle süslüdür (Lev. 149a).

GÖKÇE KÖY HAMAM

YAPININ YERİ:

Hamam, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ne bağlı göl kıyısında yer alan Gökçe Köyü'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, halk arasında "Eski Hamam" olarak tanınmaktadır

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hamamın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde hamamın vakfiyesi bulunamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 16 Kasım 1988, 20 Mayıs 1989 ve 8 Ağustos 1990 tarihleri arasında incelenmiştir. Hamamın rölövesi çıkartılarak, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının tarihi ve banisi bilinmemektedir. Bu nedenle hamamın tarihlendirilmesi, mimari özellikleri ele alındıktan sonra yapılacaktır.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde hamamın dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Hamamın soyunma mekânı, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümleri ayaktadır. Yapı, bugün kullanılmamaktadır.

PLAN:
(Lev. 151)

Yapı dıştan 6.80x8.40 m. boyutlarında kuzey-güney doğrultusunda düzgün dikdörtgen planlıdır.(70) Hamamın güney cephesi ekseninde bir kapı ile batı cephesinin güneyinde bir pencere yer alır. Yapı, tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamamın güney cephesi eksenindeki düzgün olmayan açıklıktan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı soyunmalığa girilir.(71) Mekânın doğu ve batı duvarları önünde 1.40 m. genişliğinde seki ve batı duvarının kuzey köşesinde dışa açılan bir pencere bulunur. Kuzey duvarında eksenin batısındaki düzgün olmayan açıklıktan kare planlı ılıklığa girilir. Ilıklığın doğu duvarında eksenin kuzeyinde, sıcaklık mekânına açılan düzgün olmayan bir açıklık yer alır.(72) Ilıklık mekânı ile benzer özellikler gösteren sıcaklık kare planlıdır. Sıcaklık mekânının kuzey duvarında eksenin doğusunda su deposuna açılan düzgün ol-

mayan bir açıklık bulunur. Su deposu, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.(73)

Hamamın örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Soyunmalık ve su deposu sivri tonoz, ılıklık ve sıcaklık mekânları ise tromplarla geçilen birer kubbeyle örtülüdür.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 152a-154b)

Eğimli bir arazi üzerinde yer alan hamamın doğu cephesi sağırdır. Kuzey cephesi ise eğimden dolayı algılanamamaktadır. Güney cephe ekseninde, üst bölümü büyük ölçüde yıkılmış olan bir açıklık görülür. Açıklığın orijinalde kemerli bir kapı olabileceği zemin seviyesinden 0.30 m. yükseklikte bulunan kemer başlangıcından anlaşılmaktadır. Bu bölümde zemin seviyesinin yükselmesi ile kapı açıklığının büyük ölçüde dolduğu görülmektedir (Lev. 153a). Hamamın batı cephesindeki pencere dikdörtgen biçimindedir. Zeminden 0.60 m. yükseklikte bulunan pencere 0.35 m. yüksekliğindedir (Lev. 153b).

Örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmış olan yapının yalnızca ılıklığının kubbesi dıştan algılanmaktadır.

İÇ TASVİR:
(Lev. 155a-156b).

Güney cephedeki açıklıktan hamamın soyunmalığına girilir. Soyunmalığın batı duvarının kuzey köşesindeki pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 155a). Soyunmalıkta duvarların üst bölümünü dolaşan künk yuvaları dikkati çeker (Lev. 155b). Mekânın doğu ve batı duvarları önündeki sekiler yaklaşık 0.03 m. yüksekliğindedir. Mekânın kuzey duvarının doğusundaki üst bölümü yıkılmış düzensiz

açıklıktan ılıklığa girilir. Ilıklığın kuzey ve batı duvarlarında yaklaşık eksende dikey olarak uzanan künk yuvaları ile yer yer künkler bulunur (Lev. 156b). Ilıklığın doğu duvarının kuzeyindeki düzensiz açıklıktan sıcaklığa girilir (Lev. 156a). Sıcaklığın duvarları üst seviyede yer yer tahrip olmuştur. Doğu duvarında künk yuvaları dikkati çeker. Mekânın kubbesi yıkılmıştır. Yalnızca kubbeye geçiş ögeleri olan tromplar algılanabilmektedir. Büyük ölçüde tahrip olan trompların sivri kemerli oldukları anlaşılmaktadır (Lev. 156b). Sıcaklığın kuzey duvarının doğusunda su deposuna açılan bir açıklık yer alır. Büyük ölçüde toprakla dolmuş olan su deposu, güçlükle algılanabilmektedir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda, moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak cephelerde ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür (Lev. 152a-153b).

Kesme taş, cephelerin köşelerinde, doğu cephedeki pencere lentosunda, güney cephedeki kapı üzengisinde kullanılmıştır (Lev. 152b-153a). Kesme taşların boyutları 12x26 cm.; 20x47 cm.; 18x32 cm. arasında değişmektedir.

Tuğla, cephelerde ve örtü sisteminde moloz taşların arasında küçük parçacıklar halinde karşımıza çıkar. Tuğla parçacıkları güney ve batı cephelerde daha yoğun kullanılmıştır.

Devşirme malzeme, batı cephede eksenin güneyinde zemin seviyesinde bulunur. 0.25x0.64 m. boyutlarındaki devşirme parça geometrik ve bitkisel bezemelidir (Lev. 154a).

Yapıda beyaz kireç harç kullanılmıştır. Sert dokulu olan harcın içinde büyük taş parçacıkları bulunmaktadır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme yalnızca batı cephedeki devşirme malzemede karşımıza çıkar. Devşirme malzemede sütunlara atılan yuvarlak kemerlerle biçimlendirilmiş yüzeysel nişlerin içi akantus yaprakları ve iç içe geçmiş olan köşeleri yuvarlatılmış dörtgenlerle süslüdür (Lev. 154a).

Yapı, tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşan plan şeması ile daha çok Beylikler dönemi hamamlarında görülen bir düzenlemeye sahiptir.[74] Ayrıca, hamam, duvarları ve örtü sisteminde moloz taşın yoğun olarak kullanımı açısından da Beylikler dönemi yapılarıyla benzerlik gösterir. Bu nedenle, yapının mimari ve malzeme-teknik özellikleri dikkate alındığında, 14. yüzyılda Beylikler döneminde inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz.

ŞARKİKARAAĞAÇ ASLANDOĞMUŞ KÖYÜ ILICASI

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Şarkikaraağaç İlçesi'ne bağlı Aslandoğmuş Köyü'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Halk arasında "Eski Hamam" adıyla bilinen yapı, bir sıcak su kaynağının üzerinde yer almasından dolayı da "Ilıca" olarak tanınmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:
Ilıca'nın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulanamamıştır.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 22 Kasım 1988, 2 Eylül 1990 ve 30 Ekim 1992 tarihlerinde incelenerek, rölövesi çıkartılmış, fotoğrafları çekilerek ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BİNASI:

Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan Ilıca'nın tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak, Ilıca'nın bulunduğu Şarkikaraağaç İlçesi ve çevresinde Selçuklu döneminden çok, Karamanoğulları, Germiyanoğulları ve Hamidoğulları beyliklerinin egemen olması, yapının Beylikler döneminde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir (Üçok 1955:74; Uzunçarşılı 1969:65).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız incelemelerde, yapının tescil ve onarım fişinin bulunmadığı görülmüştür. Onarım fişleri bulunmaması ve kaynaklarda da yapıdan söz edilmemesi nedeniyle Ilıca'nın onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Ancak, 1988 ve 1990 yıllarında yaptığımız araştırmalarda iki mekândan oluşan Ilıca'nın, 30 Ekim 1992 tarihinde yaptığımız incelemelerde batıdaki mekânının tümüyle yıkıldığı görülmüştür. Bugün tek mekânlı olan yapı, hamam olarak kullanılmaktadır.

PLAN:
(Lev. 157)

Dıştan 3.10x7.05 m. ölçülerindeki yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki mekândan oluşmaktadır. Doğudaki doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mekânın batısına, dilatasyondan anladığımıza göre aynı doğrultuda dikdörtgen planlı ikinci bir mekân eklenmiştir.[75] Doğudaki mekânın güney cephesinin batı köşesinde dışa taşkınlık yapan bir duvar parçası bulunur.

Yapının kuzey cephesinde yaklaşık eksendeki kapı, batıdaki mekâna açılmaktadır. Mekânın doğu duvarının

kuzeyindeki kapıdan doğudaki mekâna girilir. Doğudaki mekânın doğu duvarının güneyinde doldurulmuş bir pencere ile kuzey duvarının yaklaşık ekseninde bir niş görülür. Mekânlardan doğudaki beşik tonozla, batıdaki ise düz tavanla örtülüdür. Beşik tonozun ekseninde de yuvarlak bir tepe açıklığı bulunur.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 158a-160a)

Yapının kuzey ve güney cepheleri sağırdır (Lev. 158a-b). Batı cephenin kuzeyinde kapı basık kemerlidir. Kapının yüksekliği yaklaşık 1.25 m.dir. Kuzey cephenin batı köşesinde yaklaşık 0.40 m. yüksekliğinde bir söve parçası bulunur. Daha önceki çalışmalarımızda yapının batısına bitişik ikinci bir mekânın varlığı ve söve parçasının da bu mekâna girişi sağlayan kapıya ait olduğu görülmüştür. Cephe saçak seviyesinde yer yer düzensiz biçimde yıkılmıştır. Doğu cephenin güneyindeki doldurulmuş olan pencere dikdörtgen biçimindedir (Lev. 159a). Ilıca, dıştan düz bir çatıyla örtülüdür.

İÇ TASVİR:
(Lev. 160b-162b)

Batı cephedeki kapıdan Ilıca'ya girilir. Ilıca'nın doğu duvarında bulunan 0.40 m. yüksekliğindeki dikdörtgen biçiminde pencere büyük ölçüde doldurulmuştur (Lev. 161a). Yapının kuzey duvarındaki yuvarlak kemerli niş yaklaşık 0.75 m. yüksekliğindedir. Bir sıcak su kaynağı üzerinde kurulan Ilıca'nın içi su ile doludur.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, harç ve sıva kullanımı görülür. Moloz taş, örgü malzemesi olarak cephelerde ve

içte duvarlarda kullanılmıştır. Cephelerde farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür (Lev. 159a-159b). İçte, duvarlarda kullanılan yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşlar düzenli bir teknikte örülmüştür. Cephe köşelerinde ve doğu cephede alt seviyede düzensiz kesme taş kullanımı görülür. Farklı boyutlardaki kesme taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Kesme taş boyutları; 12-36x28-60 cm. arasında değişmektedir (Lev. 159a, 160a).

Yapıda, beyaz kireç harcı kullanılmıştır. Sert dokulu olan harcın içinde küçük, taş ve kum parçacıkları bulunur.

Sıva, Ilıca'nın içte duvarları ve örtüsünde karşımıza çıkar. Doğu ve güney duvarlardaki sıvalar yer yer dökülmüştür.

SÜSLEME:

Yapının doğu ve güney duvarlarında malakâri süslemeler görülür. Geometrik ve bitkisel motifler içeren süslemelerde rozetler ve gülbezeklerin yanı sıra, palmet motifleri yer alır. Palmet motiflerinin arasındaki rozetlerin yüzeyi on ve oniki yapraklı çiçek motifleriyle bezelidir. Oniki yapraklı çiçeklerle süslü rozetlerin çevresinde daire oluşturacak biçimde dizilen yedi palmet motifi görülür (Lev. 161b-162b). Doğu duvarda üst seviyede vazodan çıkan palmet motifleri dikkati çeker. Süslemeler büyük ölçüde tahrip olmuştur. Orijinalde mekânın duvarlarının örtü sistemi seviyesine kadar bezemeli olduğu anlaşılmaktadır.

Mimarisi açısından önemli bir özellik taşımayan ve tarihi de bilinmeyen yapı, 14-15. yüzyıl özelliği taşıyan malakâri süslemeleri dikkate alınarak kataloğa alınmıştır.

D. ÇEŞMELER

ULUBORLU BÜYÜK ÇEŞME

YAPININ YERİ:

Çeşme, Isparta İli, Uluborlu İlçesi, eski yerleşim merkezinin sur dışında bulunan Büyük Çeşme Mahallesi'nde yer alır.

YAPININ ADI:

Onarım kitabesinde yapının adı "Büyük Çeşme" olarak geçmektedir (Edhem 1914-15:151). Yayınlar ve halk arasında da "Büyük Çeşme" olarak tanınan yapının bulunduğu mahalleye bu çeşmeye izafeten "Büyük Çeşme Mahallesi" adı verilmiştir (Demirdal 1968:90-91).

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:
(Lev. 165a-166)

Çeşme nişinin ekseninde, mermer üzerine sülüsle yazılmış dört satırlık onarım kitabesi yer alır. Kitabenin üzerinde, güneydoğu köşede mermer üzerine sülüsle yazılmış tek satırlık ikinci bir kitabe vardır (Edhem 1914-15:151).

السلطانى

اكل هذه العمارة المبار كة فى ايام دولة السلطان الا عظم

ظل الله فى العالم غياث الدنيا والدين ابوالفتح كيخسرو بن كيقباد

برهان المؤمنين العبد الضعيف المحتاج الى رحمة ربه اللطيف .....فى سنة

ثمانين و ستماية

Kitabenin Transkripsiyonu :

Es-sulṭānī
Ekmele hāẕihi'll-ᶜimāret el-mübareket fī
eyyāmı devlet es-sulṭān el-aᶜẓam zillu'llāhi
fi'l-ᶜālem Ġıyāṣe'd-dünyā ve'd-dīn ebü'l-feṭḥ
Keyḫüsrev bin Keyḳubād burhan el-mü'minīn el-ᶜabd üz-żaīf
el-muḥtāc ilā raḥmeti Rabihi'l-laṭīf fī-sene
sitte ve ṣelāsīn ve sitte miᵓe
(Halil Edhem 1914:151'den düzeltilerek)

Kitabenin Tercümesi:

Bu kutsal imaretin onarımı,dünya ve dinin yardımcısı, büyük sultan, fatihler babası, mü'minlerin önderi,Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Keykubad oğlu Keyhüsrev'in devleti günlerinde 636 H/1238-39 M. senesinde yapıldı.(76)

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

EDHEM, Halil
1914-15 "Anadolu'da İslamî Kitabeler: Uluborlu" Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, 27:148-154, 151.

Makale, Uluborlu'daki Selçuklu dönemi ile Hamidoğulları Beyliği dönemine ait bazı eserlerin kitabe metinlerinin ilk kez verilmiş olması açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde, Büyük Çeşme'nin konumu ile kitabenin metni verilmiştir.

KÖŞE, Neşet
1935 "Uluborlu Kitabeleri" Ün: 2/13:124-177,176.

DEMİRDAL, Said
1968 Bütünüyle Uluborlu
İstanbul: Acar Matbaası, 90-91.

Eser, Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın olması açısından önemlidir. Yayında, Uluborlu'nun ayrıntılı olarak tarihçesi ile Selçuklu, Hamidoğulları ve Osmanlı dönemi eserlerinin kitabeleri metin ve fotoğraflarıyla birlikte verilmiştir. Büyük Çeşme'nin kitabe metni ile tercümesi, eserin kitabeler bölümünde tanıtılmıştır.

İNCELEME TARİHİ:

Çeşme, 24 Ocak 1990 ve 20 Ocak 1991 tarihlerinde incelenmiştir. Fotoğrafları çekilerek, cephe çizimi yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Yapının çeşme nişinde yer alan kitabesinde 636 H/1238-39 M. yılında Selçuklu sultanlarından II. Giyaseddin Keyhüsrev zamanında onarıldığı belirtilmektedir. Bu nedenle yapının 1238-39 yılından önceki bir tarihte inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kanımızca yapı, 13. yüzyılın başında ya da ilk çeyreğinde inşa edilmiş olmalıdır.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yapının dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememiştir. Çeşme nişinin duvarlarındaki beton harçlar yapının 20. yüzyılda onarıldığını göstermektedir. Terkedilmiş olan eski yerleşim merkezindeki çeşme bugün kullanılmamaktadır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:
(Lev. 163-164b)

Büyük Çeşme, su haznesi ile dikdörtgen biçimindeki çeşme nişi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sivri kemerli olan çeşme nişi, sivri tonozla örtülmüştür. Çeşme, saçak seviyesinde eksene simetrik olarak hafif aşağıya eğimlidir. Nişin doğu duvarı ekseninde zeminden yaklaşık 0.35 m. yükseklikte, 0.95x1.10 m. boyutlarında dört satırlık kitabe levhası bulunur. Kitabeliğin üzerinde, güneydoğu köşeye yerleştirilmiş 0.35x0.45 m. boyutlarında ikinci bir kitabe levhası vardır (Lev. 165a-166). Alttaki kitabeliğin üzerinde, eksenden güneye kaymış 0.50x0.55 m. boyutlarında dikdörtgen bir pencere yer alır. Pencerenin su seviyesini kontrol etmek amacıyla açıldığı bilinmektedir.

Birinci kitabenin yaklaşık ekseninde ve güneyinde birer lüle dikkati çeker. Çeşme nişinde kitabeliklerin altında 0.50x2.00 m. boyutlarında yalak kısmı bulunmaktadır.

MALZEME VE TEKNİK:

Çeşmede moloz taş, kesme taş, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülür. Yapının su haznesi ve çeşme nişinde moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır Lev. 164a-b). Moloz taşlar düzensiz bir teknikte uygulanmıştır. Kesme taş, yer yer çeşme nişinin doğu ve batı duvarlarında kullanılmıştır. Kesme taş boyutları 28x73x32 cm.; 26x41 cm.; 35x61 cm. arasında değişmektedir. Çeşmenin yalak kısmı devşirme malzemeden oluşmaktadır (Lev. 164a). Çeşme nişinin duvarlarında 20. yüzyıl onarımlarında yapıldığı anlaşılan beton harç görülür.

ULUBORLU MUHİDDİN ÇEŞMESİ

YAPININ YERİ:

Çeşme, Isparta İli, Uluborlu İlçesi, eski yerleşim merkezinin sur dışında bulunan Salih Efendi Mahallesi'nde yer alır.

YAPININ ADI:

Çeşme inşa kitabesinde adı geçen banisine izafeten "Muhiddin Çeşmesi" adıyla tanınmaktadır (Köseoğlu 1935: 176). Halk arasında ise yapı "Miyedin Çeşmesi" olarak da bilinmektedir.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:
(Lev. 168b)

Yapının inşa kitabesi bulunmaktadır. Çeşme nişinin eksenindeki dikdörtgen çerçeve ile kuşatılan sivri kemerli kitabelikte mermer üzerine sülüsle yazılmış dört satırlık inşa kitabesi vardır.

بسم الله الرحمن الرحيم

و انزلنا من السماء ماء طهورا لنحيي بسه بلدة ميتا ويتا و نسقيه مما خلقنا أنعاما

عمر هذه العين فى أيام ملك الامراء ملك الدنيا والدين

عزّ نصره شيخ محي الدين بن يعقوب سنة اربع و عشرين و سبعمائه

Kitabenin Transkripsiyonu :

1. Bismillāhirrahmānirrahīm
2. Ve enzelnā mine'ssema'i māen tahūra li-nuhyiye bihi beldeten meyten ve nuskıyehü mimma halaknā en'āmen (El Furkan Suresi, 48.- 49. Ayetler).
3. Emere hāzihi'i ayn fi-eyyām-ı melik el-ümerā melik'üd-dünyā ve'd-dīn.
4. Azze nasrehu Şeyh Muhyi'd-dīn bin Yakub fi sene erba'a ve işrin ve seb'a mi'e.

Kitabenin Tercümesi:

1. Esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyla

2. Ve kuru bir memlekete yeniden can verelim ve yarattıklarımızdan davarları, çölde bulunan birçok insanları suvaralım diye gökten tertemiz su indirdik.

3. Bu pınar, emirlerin meliki, dünya ve dinin talihi (Felekeddin) günlerinde

4. Yardımı bol olsun, Yakub oğlu Şeyh Muhyiddin tarafından 724 (1323-24) senesinde yaptırıldı.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

KÖSEOĞLU, Neşet
1935 "Uluborlu Kitabeleri"
Ün.2/13:174-177.

Makalede Uluborlu'daki Selçuklu ve Hamidoğulları dönemi eserleri incelenmektedir. Yayın, Muhiddin Çeşmesi'nin kitabe metnini ilk kez vermesi açısından önem

taşımaktadır.

DEMİRDAL, Said
1968 Bütünüyle Uluborlu
İstanbul: Acar Matbaası. 92-93.

Eser, Uluborlu'yu tanıtan tek monografik yayın olması açısından önemlidir. Yayında, Uluborlu'nun ayrıntılı olarak tarihçesi ile Selçuklu, Hamidoğulları ve Osmanlı dönemi eserlerinin kitabeleri metin ve fotoğraflarıyla birlikte verilmiştir. Muhiddin Çeşmesi'nin kitabe metni ile tercümesi eserin kitabeler bölümünde tanıtılmıştır.

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sukûti
1972 Eğirdir-Felekâbâd Tarihi
İstanbul: İstanbul Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şti. 44.

KOÇ, Mustafa
1983 Baris-Hamit, Hamitâbat Tüm Yönleriyle Isparta
Isparta: Türk Köyü Yayınları: 64.

İNCELEME TARİHİ:

Çeşme 24 Ocak 1990 ve 20 Ocak 1991 tarihlerinde incelenerek, fotoğrafları çekilmiş ve cephe çizimi yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Çeşme, inşa kitabesine göre Hamidoğullarından Dündar Bey zamanında Yakub oğlu Şeyh Muhyiddin tarafından 724 H./1323-24 M. yılında yaptırılmıştır.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yapının onarımları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Terkedilmiş olan eski yerleşim merkezindeki çeşme bugün kullanılmamaktadır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:
(Lev. 168a)

Muhiddin Çeşmesi, su hazinesi ile dikdörtgen biçimindeki çeşme nişi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Yuvarlak kemerli olan çeşme nişi beşik tonozla örtülmüştür. Yapının kuzey cephesinin saçak seviyesinde eksene simetrik olacak biçimde aşağıya eğimli olduğu görülür. Çeşme nişinin güney duvarı ekseninde zeminden yaklaşık 0.35 m. yüksekte, 0.81x1.07 m. ölçülerinde dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemerli olan bir kitabelik yer alır (Lev. 168a). Kitabeliğin alt kısmında yaklaşık eksende bir lüle görülür. Kitabeliğin 35 cm. üzerinde 0.60x0.70 m. ölçülerinde dikdörtgen bir pencere yer alır. Kitabeliğin alt kısmında bulunan yalak kısmı yaklaşık 0.70x1.80 m. ölçülerindedir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin su hazinesi ve nişinde moloz taş örgü malzemesi olarak karşımıza çıkar (Lev.168a). Düzensiz kesme taş çeşme nişinin kemeri ile doğu ve batı duvarlarında kullanılmıştır. Kesme taş boyutları 28x73x32 cm., 26x19x41 cm., 23x41x35 cm.dir. Çeşmedeki kitabe levhası devşirme bir bloktur (Lev. 168b).

E. HANLAR

GELENDOST (ERTOKUŞ) HAN

YAPININ YERİ:

Yapı,Antalya'dan Konya'ya uzanan kervan yolu üzerindedir. Isparta ili, Eğirdir ve Gelendost İlçeleri yol güzergahında, Eğirdir'e yaklaşık 35 km. uzaklıkta bulunan Yeşilköy mevkiinin göl kıyısındaki Hanönü Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, yayınların çoğunda "Gelendost Ertokuş" veya "Kudret Hanı" (Turan 1947:426; Aslanapa 1956-58:97; Erdmann 1961:51; Özergin 1965:149; Özbek 1976:293; Demir 1990:22), bazı yayınlarda "Dâdil Hanı" (Böcüzade 1983:53; Şekercioğlu 1989:194), bazılarında ise "Selçuk Hanı" (Erten 1940:80) adlarıyla tanıtılmıştır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hanın, kapalı bölüm portalinin basık kemerli kapısı üzerinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Mermer üzerine sülüsle yazılmış olan kitabe dört satırdan oluşmaktadır (Aslanapa 1956-58:100).

السلطاني

عمره في سبيل رب

العالمين مبارزالدين

ارتقش سنة عشرين وستمئة

Kitabenin Transkripsiyonu :

Es-Sulṭānî
ʿAmerehü fi Sebîli Rabb
El-ʿālemîn Mübārizeʿd-dîn
Ertoḳuş fî-sene ʿişrîn sitte miʾe

Kitabenin Tercümesi :

Sultanî
Dünyanın kaimi, dinin kılıcı (Mübarizeddin)
Ertokuş tarafından 620 (1223) senesinde yaptırılmıştır.

VAKFİYE:

Yapının vakfiyesi O.Turan tarafından yayınlanmıştır. Araştırmacı vakfiyenin Ertokuş'un ölümünden sonra 669H/1270-71 yılında Antalya'da düzenlendiğini belirtir (Turan 1947:427). Vakfiye Mübarizeddin Ertokuş'un Agros Köyü'nde (Atabey) yaptırttığı medreseye, Dâdil Köyü'ndeki (Gelendost ?) kervansaraya ve Antalya'daki camiine aittir. Vakfiyede Agros Köyü'nün (Atabey) gelirinin beşte birinin mütevelliye,kalanının ise medresenin müderris ve talebelerine, hana gelen yolculara, caminin imam ve müezziniyle bunlara ait masraflara tahsis edildiği açıklanmaktadır (Turan 1947:424). Agros çevresinde Pamuklu ve Dâdil gibi köylerden söz edilen vakfiyede, hanın kullanımına yönelik bilgi mevcut değildir.

SEYAHATNAMELER:

ARUNDELL, F.V.J.
1834 Discoveries in Asia Minor I
London: Richard Bentley, New Burlington Street. 324.

Seyahatnamede Gelendost'un Isparta'dan Konya'ya uzanan kervan yolu üzerinde bulunduğundan söz edilerek, "Eski Han" adıyla tanıtılan yapının kısaca konumu ile kapısı üzerindeki kitabesinin olduğu belirtilmektedir.

HAMİLTON, William.J.
1842 Researches Asia Minor. I
London: John W.Parker. 479.

Seyahatnamede, hanın göl kıyısında bulunduğu, kare biçimindeki büyük taşlardan yapıldığı ve kapısı üzerinde arapça bir kitabesinin bulunduğundan söz edilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

TURAN, Osman
1947 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. II. Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi"
Belleten: 11/43.415-429.

ERDMANN, Kurt
1955 "Notizen Zum İnneranatolischen Karavansaray"
Kunst Des Orients:2:5-29, 26

ASLANAPA, Oktay
1956-58 "Selçuk Devlet Adamı Mübarizeddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler"
İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi: 1-4, 97-111.

Mübarizeddin Ertokuş'un yaptırmış olduğu eserlerin incelendiği makalede, hanın açık ve kapalı bölümlerden oluştuğu, cephelerinde dikdörtgen ve üçgen biçiminde

payandaların bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Ertokuş'un vakfiyesinde adı geçen Dâdil Köyü'ndeki hanın bu yapı olup olmadığı tartışılarak; Dâdil isminde bir köy bulunmadığı ileri sürülmektedir. Makalede hanın planı ile kitabe metni ve bazı fotoğraflarına yer verilmiştir.

ERDMANN, Kurt

1961 Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts.I
Berlin: Gebr Mann Verlag. 51-54.

Anadolu'da Selçuklu hanlarının incelendiği üç ciltlik eser, bu konudaki ilk monografik yayın olması açısından önem taşımaktadır. Eserin ilk cildinde açık ve kapalı bölümden oluşan hanın önce kapalı bölümünün yapıldığı, daha sonra avlusu ile cephelerindeki payandaların Selçuklu dönemi içindeki bir zaman sürecinde yapıya eklendiği belirtilmektedir. Araştırmacı, avlunun güneydoğu köşesindeki mekânın mescit işleviyle kullanılmış olabileceğini ileri sürerek, yapının Altınapa, Kuruçeşme ve Kızılören hanlarıyla olan benzer özellikleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca, planı ile bazı fotoğrafları verilmiştir.

ÖZBEK, Ömer

1976 "Eğridir Mübarizüddin Ertokuş Kervansarayı"
Vakıflar Dergisi: 11.293-311.

Makale, Ertokuş Han'la ilgili ilk ve ayrıntılı monografik çalışma olması açısından önemlidir. Hanın konumu, ayrıntılı olarak plan tanıtımı ve mimari ögeleri üzerinde durularak rölöve ve restitüsyon planları, kesitleri ve cephe çizimleri ile yapıya ait ayrıntılı fotoğraflar verilmiştir.

DEMİR, Ataman
1990 "Anadolu Selçuklu Hanları. Ertokuş Han" İlgi:60.22-25.

Makalede, hanın konumu ile kapalı bölümünün avludan daha büyük olduğu ve güneydoğu köşe mekânının mescit işleviyle kullanılmış olamayacağı belirtilmektedir. Kısaca Ertokuş'un hayatının anlatıldığı makalede, K. Erdmann'dan alınma bir plan ile yapıya ait bazı fotoğraflar bulunmaktadır.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 19-21 ve 24 Ağustos 1990, 23-26 Nisan 1992 tarihlerinde incelenmiştir. Çalışmalarımızda yapının rölövesi çıkartılarak, fotoğrafları çekilmiş, ayrıntılı tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Han, kapalı bölüm portali üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 620 H/1223 M. yılında Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırılmıştır (Aslanapa 1956-58:100). Dilatasyonlardan avlunun ve payandaların yapıya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Araştırmacılardan K. Erdmann, avlu ile payandaların yapının inşaasından sonra 13. yüzyıl içindeki bir zaman diliminde yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Erdmann 1961:51).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yaptığımız araştırmalarda yapının onarımları hakkında bilgiye rastlanılmamıştır.

Han, bugün büyük ölçüde orijinalliğini korumaktadır.

Güney cephedeki portalin üst kısmı ile kuzey cephenin yaklaşık eksenindeki duvarın üst bölümü yıkılmıştır (Lev. 171a, 173a). Kapalı bölümün cephelerindeki payandalar ile avlunun dilatasyonlarından anlaşıldığı üzere, Selçuklu dönemi içinde belirlenemeyen bir tarihte yapıya eklendiği ileri sürülmektedir (Erdmann 1961:52). İçte ise avluyu kuşatan batıdaki galerinin tonozu ile giriş eyvanı ve bitişiğindeki mekânların büyük ölçüde tahrip olduğu görülür. Kapalı bölümde orta sahnın tonozunun kuzey ve güney bölümü yıkılmıştır. Tonozu destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu payelerden eksenin doğusundaki güneyden ilk ve üçüncüsü ile batısındaki güneyden ikincisinin yıkıldığı görülür. K. Erdmann, yan sahınların tonozunu destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu konsolların kemerlerden daha geniş olduğunu belirterek konsolların onarımlardan sonra yapılan tuğla kemerler için ikinci kez kullanılmış olabileceğini ileri sürer (Erdmann 1961:52). Kemerlerdeki tuğlaların oldukça kalın olması, Osmanlı döneminin belirleyemediğimiz onarımlarının birinde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

PLAN:
(Lev. 169-170)

Yapı, dıştan yaklaşık 21.40x55.00 m. ölçülerinde açık ve kapalı bölümlerden oluşan karma tipte bir handır.(77) Her iki bölümü de kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapının kapalı bölümünün doğu ve batı cephelerinde eksenin güneyinde üçgen, köşelerinde dikdörtgen biçiminde payandalar vardır. Avlu doğu ve batı cephelerde kapalı bölümden 1.86 m. dışa taşkındır. Dilatasyonlardan avlunun ve payandaların yapıya sonradan eklendikleri anlaşılmaktadır.(78) Kapalı bölümün kuzey cephesi ekseni ile doğu ve batı cephelerinde eksene simetrik birer mazgal pencere yer alır. Doğu ve batı cephelerin güneyindeki pencereler sonradan eklenen payandalara karşılık geldiğinden

kapanmışlardır. Ayrıca, avlunun doğu cephesinin güneyinde de bir mazgal pencere vardır.

Güney cephe eksenindeki dışa taşkın portalden 6.50x20.70 m. ölçülerindeki avluya girilir. Avlunun güneyinde eksende kuzey-güney doğrultusunda giriş eyvanı ile doğusunda farklı doğrultularda iki, güneydoğu köşede kare planlı bir, batısında yine farklı doğrultularda dikdörtgen planlı üç mekân yer alır. Doğu duvarı ekseninde mazgal bir pencere bulanan güneydoğu köşe mekânının diğerlerinden farklı olarak kare planlı ve kubbeyle örtülmüş olması farklı bir işlevle kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. K. Erdmann, çevre halkı tarafından hamam olarak nitelendirilen mekânın duvarlarında gördüğü sıva kalıntılarına dayanarak alçı kaplı bir mihrabının olabileceğini, bu nedenle mekânın mescit işleviyle kullanıldığını ileri sürer (Erdmann 1961:52). Bu mekânların kuzeyine bitişik doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı birer eyvan ile doğu ve batı kanatta galeriler yer alır. Galeriler T biçiminde üçer paye ile duvar payelerine kuzey-güney yönünde atılan kademeli sivri kemerlerle oluşturulmuştur. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı galeriler doğu-batı yönünde atılan takviye kemerleri ile üst yapıda dört bölüme ayrılmıştır. Kuzey kanadı ekseninde, kapalı bölüme girişi sağlayan dışa taşkın portal bulunur. Portal çıkıntısı ile iki yandaki duvar payeleri arasında dikdörtgen birer niş oluşmuştur.

15.50x21.50 m. ölçülerindeki kapalı bölüm, iki sıra halinde dörder dikdörtgen biçimli paye ile kuzeyde duvar payelerine kuzey-güney doğrultusunda atılan sivri kemerlerle ortadaki daha geniş üç sahına ayrılmıştır. Payelerin iç yüzlerine bitişik dikdörtgen biçimli payeler ile dış yüzlerine bitişik üst seviyedeki konsollara oturan doğu-batı doğrultusundaki takviye kemerleri üst yapıyı beş bölüme ayırmaktadır. Bu bölümde kapının önündeki birim

hariç orta sahnı kaplayan bir seki yer alır.

Hanın örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanımı görülür. Giriş eyvanının bitişiğindeki mekânlar, yan eyvanlar, galeriler ve kapalı bölüm sivri tonozlarla; güneydoğu köşe mekânı tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Batı galerinin tonozunu destekleyen takviye kemerleri büyük ölçüde yıkılmıştır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 171a-173b)

Yapının cepheleri sade bir düzenleme yansıtır. Güney cephe saçak seviyesinden itibaren düzensiz biçimde yıkılmıştır. Bu nedenle duvarın üst bölümü, batısı daha alçak olacak biçimde kademelidir. Cephenin ekseninde 2.12 m. yüksekliğinde basık kemerli kapısı bulunan portal yer alır. Portalın dışa taşkınlık yapan bölümü ile üst kısmı büyük ölçüde tahrip olmuştur (Lev. 171a). K. Erdmann'ın verdiği fotoğraflarda daha iyi durumda görülen portal, kapalı bölüm portali ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle, portalin tonoz kavsaralı olabileceğini düşünebiliriz (Erdmann 1961:res.62).

Doğu ve batı cepheler benzer özellikler gösterir (Lev. 172a-b). Bu cephelerde eksenin güneyi avlu, kuzeyi kapalı bölümün cephelerini oluşturmaktadır. Batı cephenin güneyi sağırdır. Doğu cephenin güneyinde ise dikdörtgen biçiminde bir pencere vardır. Cephelerdeki payandalar beden duvarları boyunca yükselmektedir. Payandalar arasındaki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Pencerelerin güneyi ile batı cephenin güneyinde birer çörten bulunur.

Kuzey cephenin üst bölümü, duvarın yıkılması nedeniyle düzensiz biçimde kademelenmiştir. Cephenin yaklaşık ekseninde bir pencere olduğu anlaşılmaktadır.

Pencerenin yalnızca alt kısmı görülebilmektedir. Cephenin üst kısmı yıkıldığından kapalı bölümün sivri tonozu algılanmaktadır (Lev. 173a-b).

İÇ TASVİR:
(Lev. 174a-181b)

Giriş eyvanının doğu ve batı duvarları ile bitişiğindeki dikdörtgen mekânları birbirinden ayıran duvar yıkılmıştır.(79) Bu nedenle, köşe mekânlarına açılan düzensiz açıklıklar oluşmuştur (Lev. 175a). Güneydoğu köşe mekânın doğu duvarındaki 1.03 m. yüksekliğindeki pencere sivri kemerlidir. İşlevi tartışmalı olan bu mekânda yaptığımız çalışmalarda batı ve kuzey duvarları ile bitişiğindeki mekânın doğu duvarında zemin seviyesinin yaklaşık 0.30 m. üzerinde künk yuvaları olabilecek izlere rastlanılmıştır Lev. 175b). Bu nedenle mekânın hamam işleviyle kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Eyvanlardan doğudaki avluya sivri kemerle açılmaktadır. Tonoz başlangıcına kadar toprakla dolan eyvanın üst bölümü yıkılarak saçak seviyesinde kademelenme oluşturmaktadır (Lev. 176a). Batıdaki eyvanın güney, batı ve kuzey duvarının batısı ayaktadır. Örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmıştır. Yalnızca, batı duvarının üst bölümünde tonoz kavisleri algılanabilmektedir. Galerilerdeki T biçimi payelerin içte sivri, dışta kademeli sivri kemerlerle bağlandığı görülür (Lev.178b). Batıdaki galerinin tonozu büyük ölçüde yıkılmıştır. Yalnızca kuzeyi ayaktadır. Bu bölümde de tonozun yer yer düzensiz biçimde yıkıldığı görülür.

Dıştan dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatıldığı anlaşılan kapalı kısım portalinin üst bölümü ile batısının yaklaşık zeminden 3.00 m. lik kısmı yıkılmıştır (Lev. 179a). 3.10 m. yüksekliğindeki basık kemerli kapının üzerinde dört satırlık sülüs yazının bulunduğu dikdörtgen biçiminde

kitabelik yer alır (Lev. 179b). Portalin sivri kuşatma kemeri dikdörtgen biçimindeki payandalar üzerinde bulunan kademeli başlıklara oturmaktadır. Kapı içten sivri kemerli niş içine açılmış basık kemerlidir (Lev. 180a). Kapalı bölümdeki payeler sivri kemerlerle bağlanmaktadır (Lev. 180b). Yalnızca kuzeybatıdaki paye ile kuzey duvardaki duvar payesine atılan sivri kemer kademelidir. Doğu ve batı duvarlardaki 0.54 m. yüksekliğindeki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Kuzey duvardaki pencere zeminden 3.20 m. yüksekliktedir. Üst kısmı yıkılmış olan pencerenin dikdörtgen biçiminde ve mazgal tipinde olduğu anlaşılmaktadır. Kapalı bölümdeki seki 0.70 m. yüksekliğindedir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla ve harç kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak cephelerde, avludaki galerilerin kemer araları ile üst kısmında, giriş eyvanının iki yanındaki birimlerin duvarlarında ve tüm birimlerin örtü sisteminde karşımıza çıkar (Lev. 171a-172b, 175a-179a). Doğu ve batı cephelerde kullanılan moloz taşlar yaklaşık eş boyutlardadır ve daha düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Avludaki galerilerin kemer aralarında moloz taşların bir sıra büyük ve küçük olacak şekilde dönüşümlü olarak yinelendiği görülür. Kapalı bölümün orta sahnında da küçük boyutlu moloz taşların yer yer büyük boyutlu taşlara çerçeve oluşturduğu dikkati çeker (Lev. 180a-181b).

Kesme taş kaplama malzemesi olarak kuzey ve güney cephelerde, doğu cephenin kuzeyinde, cephe köşelerinde, payandalarda, portallerde, avlu ve kapalı bölümün payeleri ile kemerlerinde kullanılmıştır (Lev. 173a-174b, 176a-180b). Ayrıca, orta sahnın tonozunu destekleyen takviye kemerlerinin örgüsünde de kesme taş kullanımı görülür. Kesme taş boyutları 27x52 cm.; 30x46 cm.; 41x83cm.; 68x83

cm. arasında değişmektedir. Araştırmacılardan K. Erdmann, taşlarda yer yer taşçı işaretleri bulunduğunu belirtmektedir (Erdmann 1961:53).

Tuğla, kapalı bölümde doğu ve batıdaki sahınların tonozunu destekleyen takviye kemerlerinde kullanılmıştır (Lev. 181a-b). Takviye kemerlerinde kullanılan tuğla boyutları 16x6x33 cm., 17x6x33 cm., 21x6x33 cm., 17x6x36 cm. arasında değişmektedir. Selçuklu döneminde kullanılan tuğla boyutlarının çoğunlukla 10-11x4-4.5x21-22 cm. ölçülerinde olması nedeniyle takviye kemerlerinin Osmanlı dönemi onarımlarında yapılmış olduklarını düşünmekteyiz (Erdmann 1961:53; Bakırer 1981:203).

Yapıda beyaz kireç harç kullanılmıştır. Oldukça sert dokulu olan harcın bileşiminde küçük taş ve kum parçacıkları bulunmaktadır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

EĞİRDİR HAN

YAPININ YERİ:

Han, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'nin Yeni Mahalle veya Kervansaray Mahallesi adıyla bilinen mevkiinde göl kenarında yer almaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, bazı kaynaklarda "Eğirdir Hanı" (Erdmann 1955:26-27:1961:125-126), bazılarında ise "Pınar Pazarı Hanı" (Özergin 1965:159) adlarıyla tanıtılmaktadır. Halk arasında ise yapıdan "Kervansaray" adıyla söz edilmektedir.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Büyük ölçüde yıkılmış olan yapının herhangi bir yerinde kitabesi mevcut değildir. Ancak, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin portali üzerindeki kitabenin medreseye değil, bir hana ait olduğu görülür. Bazı araştırmacıların belirttiği gibi, özgününde bu hana ait olan portalin yapının yıkılması sonucu medreseye taşınmış olabileceği düşünülebilir (Sözen 1970:169). Kanımızca, yaklaşık 3 km. arayla inşa edilmiş olan her iki yapının da han olması mümkün değildir. Bu nedenle, medresenin portalinde bulunan kitabe, Eğirdir Han'a ait olmalıdır. Hana ait olduğunu düşündüğümüz sülüsle yazılmış inşa kitabesi, Dündar Bey Medresesi'nin portalini kuşatan içten ilk bordürde yer alır (Uzunçarşılı 1929:228-229).

Kapının sağ kısmı:

امر بعمارة هذا الخان المبارك السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم مالك
رقاب الامم سلطان سلاطين العا[رب] والعجم سلطان ال[برين]
والبحرين ذوالقرنين الزمان صاحب خسرو ال[kırık] اسكندر
الثانى سلطان سلاطين العالم المؤيد من السما المظفر على الا

Kitabenin Transkripsiyonu:

Emere bi-imaret haz'el-han el-mübarek es-sultan el-azam şehinşah el-muazzam malik rikab el-imam sultan selahâddin el-a [rab] ve'l-acem sultan el [-berrin] ve-bahreyn zulkarneyn el-zeman sahib cisrû el- [.....] İskender el-sanî sultan Selahaddin el-âlem el-müeyyed min el-seman el-muzaffer haniullah

Kitabenin Tercümesi:

Bu mübarek hanın inşaası büyük sultan, sultanlar sultanı büyük melik imamların kulları Arap ve Acem ve Rum ve denizler sultanı tüm zamanların zülkareyn kral ikinci İskender'in koruyucusu imamların güçlü sultanı tüm dünyanın galibi yüce âla.

Kapının üst kısmı:

عدا ..... قاهر الكفرة والمشركين قامع الزنادقة والمتمردين
قالع الخوارج والباغيين عمدة الحق عدة الخلق معين خليفة

Kitabenin Transkripsiyonu:

ᶜAdā ..... kāhir el-keferet ve'l-müşrikīn ḳāmiᶜ el-zenādikāt ve'l-mütemerridīn ḳāliᶜ el-ḫavāric ve'l-baġiyyīn ᶜumdet el-hak ᶜiddet el-ḫalk muᶜīn ḫalīfet

Kitabenin Tercümesi:

Müşriklerin ve kafirlerin kahredicisi dik başlıların ve zındıkların yok edicisi isyankarların ve din düşmanlarının kökünü kurutucu hakka güvenen ve halkın güvendiği halifenin yardımcısı

Kapının sol kısmı:

الله مغيث خليفة الله سلطان بلاد الروم والارمن والشام وديار بكر
والافرنج تاج آل سلجوق غياث الدنيا والدين ابو الفتح كيخسرو
بن كيقباد ابن [1] السلطان السعيد قيلج ارسلان بن مسعود بن قيلج
ارسلان قسيم امير المؤمنين خلد الله ملكه في مشارق الارض و مغاربها
في سنة خمس وثلاثين وستمايه

Kitabenin Transkripsiyonu :

Allah muġis halifet-ullah sultan bilad el-rum ve'l-ermen ve'ş-Şam ve Diyerbekr ve'l frenc taç-ı Āl-i Selçuk Gıyas'ed-dünyā ve'd-dīn ebu'l feth Keyhüsrev bin Keykubad ibn (bir) es-sultan es-said Kılıç Arslan bin Mes'ud bin Kılıç Arslan Kasım emīr el-mü'minIn haledullahu mülkehu meşarik el-arz ve meġaribhā fī-seneti ḫamsu şelāşīn ve sittemi'e 635

Kitabenin Tercümesi:

Allah'ın ve halifenin yardımcısı, Rum ve Ermenistan ve Şam ve Diyarbakır ve Avrupa'nın hakimi Selçuklu'nun tacı dünyanın yardımcısı fatihler babası Kılıçarslan oğlu Mesud oğlu kutlu Sultan Kılıç Arslan oğlu Keykubad oğlu Keyhüsrev..... müminlerin emiri Allah'ın yardımcısı meliklerin ve yabancı hükümdarların ve tüm dünyanın hakimi 635(80).

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

SEYAHATNAMELER:

SÜLEYMAN, Şükrü
1907 Seyahat'ül Kübra
Petersburg:El-Sekterik Matbaası 34.

Anadolu'daki Isparta, Burdur, Antalya, Aydın, İzmir, Adana, Mersin, Tokat, Kayseri ve Sivas illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerin tarihçeleri ve coğrafi özelliklerinin incelendiği seyahatnamede, kısaca tarihi eserlere de yer verilmiştir. Eğirdir'in ayrıntılı olarak tanıtıldığı seyahatnamede yerleşimin güneyinde Selçuklular

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

döneminde yapılmış olan harap bir kervansaray olduğu belirtilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
1929 Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malûmat. İstanbul: Devlet Matbaası. 228-229.

Eserde, Isparta kitabelerinin incelendiği bölümde Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin portalinde bulunan, hana ait olduğunu düşündüğümüz kitabe verilmektedir. Yayın inşa kitabesinin verildiği ilk eser olması açısından önemlidir.

ERDMANN, Kurt
1961 Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts. I-II
Berlin: Verlag Gebr. Mann. 125-126.

Anadolu'daki Selçuklu hanlarının incelendiği iki ciltlik eser, bu konudaki ilk monografik yayın olması açısından önem taşımaktadır. Eserin ilk cildinde Eğirdir Han'ın sultan hanları ile aynı plan şeması yansıttığı ve yaklaşık aynı boyutlarda olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmacı açık ve kapalı bölümlerin birlikte inşa edildiğini ileri sürerek, cephelerde dikdörtgen biçiminde payandalar ile yedi sahınlı olan kapalı bölümün ortasında kubbeli bir birim olduğunu belirtmektedir. Eserin ikinci cildinde yapının plan ve fotoğraflarına yer verilmiştir.

ERDMANN,Kurt-Hanna
1976 Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts.
Berlin: Verlag Gebr. Mann. 130-134. Lev.39-47.

Anadolu Selçuklu hanlarının süslemelerinin tanıtıldığı eserde, Eğirdir Han'ın portalindeki bezemeli parçaların yapının yıkılması sonucu kale kapısı ve iki yanındaki sur duvarlarında kullanılmış olduğu belirtilir. Sur duvarındaki bezemeli parçaların gruplanmasıyla portalin restitüsyonunun yapıldığı eserde, süslemelerin çizimlerde ayrıntılı olarak tanıtıldığı görülür.

ÖZERGİN, Kemal
1965 "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları"
Tarih Dergisi. 15:141-170.

Anadolu'daki Selçuklu hanlarının alfabetik bir sırayla incelendiği makalede, Eğirdir Han "Pınar Pazarı Hanı" adıyla tanıtılmıştır. Göl kıyısındaki hanın Eğirdir-Denizli yolu üzerinde bulunduğu ve kitabesinin mevcut olmadığı belirtilmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 22 Ağustos 1989 ve 20-21 Ağustos 1990 tarihlerinde incelenmiştir. Hanın rölöve planı çıkarılarak, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Yapı, bugün Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nde bulunan portali üzerindeki inşa kitabesine göre, 635 H/1237-38 M. yılında Selçuklu sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır.

I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu dönenimin yükselme devrinde Selçuklu tahtına oturmuştur. I. Alâeddin Keykubad ölümünden sonra, oğullarından İzzeddin Kılıç Arslan'ın tahta geçmesini vasiyet etmişse de, Sâadettin Köpek, Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Lala Cemaleddin gibi dönemin ileri gelen devlet adamları II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-46) tahta geçmesini uygun bulmuşlardır (İbni Bibi 1941:188-189).

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Harezmliler ve Eyyubi ayaklanmaları başlamıştır. Bu ayaklanmalar kısa sürede bastırılmıştır. Ancak,Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Baba İshak adlı bir kişi, halkın dini inançlarını kullanarak ve Harezmlilerle işbirliği yaparak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı savaş ilan etmiştir. Baba İshak isyanı 1240 yılında kazanılan bir zaferle sona erdirilmiştir (İbni Bibi 1941:206-210). Baba İshak isyanıyla Selçuklu devletinin zayıflamasını fırsat bilen Moğollar, Anadolu' daki birçok şehri yağmalamaya başlamışlardır. 1243 yılında Moğollarla yapılan Kösedağ Savaşı'nda Selçukluların bozguna uğraması devletin merkezi hakimiyetinin çökmesine neden olmuştur (İbni Bibi 1941:217). II. Gıyaseddin Keyhüsrev önce Antalya'ya çekilmiş, daha sonra Konya'ya gelmiştir.

Selçuklu ordusunun Tarsus'u kuşattığı sırada, Alanya'da bulunan II. Gıyaseddin Keyhüsrev burada ölmüştür (1245-46).

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuştur.

Konumuzu oluşturan Eğirdir Han'ın banisi olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, Anadolu'da birçok dini ve sosyal işlevli yapı inşa edilmiş olduğunu kaynaklardan

öğrenmekteyiz. Bunlar arasında Kayseri Huand Hatun Külliyesi, Amasya Burmalı Minare Camii ile Kırkgöz ve Kargı hanlarını sayabiliriz (Sönmez 1989:16-17).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde dosyası bulunmadığından onarımları hakkında bilgi edinilememektedir. Açık ve kapalı bölümden oluştuğu anlaşılan karma tipteki han, bugün oldukça harap durumdadır. Yapının cepheleri ile payandaların duvarları tümüyle soyulmuş durumdadır. Kaplama malzemesi olarak kullanılmış olan kesme taşların, çevredeki binaların yapımında kullanılmak amacıyla taşındığı görülmektedir.

Kapalı bölümde güney ve batı duvarların üst seviyesinde tonozların varlığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, avlunun güneyinde duvarları büyük ölçüde yıkılmış olan yedi mekân mevcuttur.

Yapı, bugün Eğirdir'in göl kenarında yoğunlaşan modern binaları arasında sıkışmış durumdadır.

PLAN:
(Lev. 182-183)

Dıştan yaklaşık 40x85 m. ölçülerindeki yapı, açık ve kapalı bölümlerden oluşan karma tipte bir handır.[81] Her iki bölümü de doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapının açık bölümü yaklaşık 39x42 m., kapalı bölümü 31x42 m. ölçülerindedir. Avlu, kuzey ve güney cephelerde kapalı bölümden 5.00 m. dışa taşkındır. Kapalı bölümde batı cephede köşelerde ve eksenin simetriğinde birer olmak üzere dört, kuzey ve güney cephelerde eksene simetrik birer dikdörtgen biçiminde payanda yer alır. Ayrıca, açık

bölümde kuzey ve güney cephelerin köşeleri ile eksende ve simetriğinde olmak üzere beşer, doğu cephesinde ise eksene simetrik olan dikdörtgen biçiminde birer payanda vardır.

Yapının doğu cephesi ekseninde bulunan düzensiz açıklıktan yaklaşık 29x40 m. ölçülerindeki doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan avluya girilir. Avlunun güneyinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı yedi mekân yer alır. Güneydoğu ile güneybatı köşe ile yaklaşık eksende bulunan mekânlar daha büyük boyutludur. Mekânların kuzey duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Avlunun batı duvarının yaklaşık orta bölümündeki düzensiz açıklıktan kapalı bölüme girilir.

Kapalı bölüm altı sıra halinde dörder kare biçimli payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle enlemesine yedi sahına ayrılmıştır. Sahınlar dikey eksene simetrik olan payelere doğu-batı yönünde atılan kemerlerle oluşturulan boylamasına bir sahınla kesilmektedir. Kapalı bölümün kuzey ve güney duvarlarında sahınları karşılayacak biçimde yerleştirilmiş yedişer mazgal pencere yer alır. Yalnızca, güneydoğudaki sahında pencere yoktur. Ayrıca, batı duvarı ekseninde de boylamasına sahına açılan bir mazgal pencere vardır.

Örtü sisteminde tonoz ve kubbe kullanımı görülür. Kapalı bölümde enlemesine sahınlar kuzey-güney, boylamasına sahın ise takviye kemerleri ile desteklenen doğu-batı doğrultusunda atılmış sivri tonozla örtülüdür. Enlemesine sahınlar ile boylamasına sahınların kesiştiği yaklaşık orta birim pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür.

DIŞ TASVİR:

Yapının cepheleri büyük ölçüde tahrip olmuştur. Doğu

cephede eksenin güneyinde yaklaşık 1.00 m. yüksekliğinde duvar parçası bulunur (Lev. 184a). Doğu cephenin yaklaşık ekseninde özgününde bu yapıya ait olduğunu düşündüğümüz bugünkü Dündar Bey Medresesi'nin portali yer almış olmalıdır.

Portal, beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksektir (Lev. 37b-40b). Beş sıra mukarnas kavsaralı olan portal nişi, dıştan farklı genişlikte bezemeli dört bordür ve beş silmeyle sınırlandırılmıştır. Kavsara iki yandaki yatık U biçimi kaideli, silindirik gövdeli ve üç kademeli korint başlıklara oturan yüksek bir sivri kemerle kuşatılmıştır. Kavsara köşeliğinde bitkisel bezemeli birer, kemer köşeliğinde ise geometrik bezemeli ikişer rozet yer alır. Portal nişinin karşılıklı cephelerinde bulunan beş cepheli yan nişler dört sıra mukarnas kavsaralıdır. Kavsara, iki yandaki yatık U biçimi kaideli, silindirik gövdeli ve çift kademeli korint başlıklı sütuncelere oturan sivri kemerle kuşatılmıştır. Kemer köşeliğinde geometrik bezemeli birer rozet bulunan nişler, dıştan bezemeli bir bordür ve iki silmeyle sınırlandırılmıştır. Nişlerin üzerinde altta geometrik, üstte kademeli üç sıra mukarnaslarla bezemeli olan yatay birer pano bulunur. Portalde bordürler, silmeler, sütunceler ve yan nişler bir oturmalık üzerinde yer alır. Portal nişinin kuzeyindeki basık kemerli kapı, geometrik bezemeli bir bordürle kuşatılmıştır. Geçmeli taşlarla biçimlendirilen kapının kemeri iki yandaki profilli konsollara oturmaktadır.

Yapıda, kuzey, güney ve batı cephelerin üst bölümünün yıkıldığı görülür (Lev. 184b). Özellikle güney cephenin batısında duvarda düzensiz biçimde açıklık oluşturan soyulmalar dikkati çeker. Kuzey cephenin batısında ise duvar üst seviyede düzensiz biçimde kademelenmiştir. Cephelerdeki payandalar örgüsündeki soyulmalardan dolayı düzgün olmayan biçimler yansıtır.

İÇ TASVİR:

Yapının doğusundaki düzgün olmayan açıklıklan avluya girilir. Duvarların üst bölümü büyük ölçüde yıkılmış olan avlunun güneyindeki mekânlarda 0.30-2.10 m. yükseklikleri arasında değişen duvar parçaları algılanabilmektedir. Büyük ölçüde yıkılmış olan avlunun batı duvarı oldukça düzensiz bir biçimde kademelenmiştir. Duvarın orta bölümünde bulunan düzensiz açıklıktan kapalı bölüme girilir (Lev. 185a-b).

Kapalı bölümün duvarları ve örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmış olmakla birlikte, güney ve batı duvarları kısmen daha iyi algılanabilmektedir (Lev. 186b-187b). Güney duvarın üst bölümü tonoz kavislerinin biçimini yansıtacak şekilde kademelenmiştir. Ayrıca, kademeli olan bölümlerin duvarlarında aynı özellikler gösteren düzensiz açıklıklar mevcuttur. Kanımızca bu açıklıklar, özgününde duvarda mevcut olan mazgal pencerelerin yıkılması sonucu oluşmuştur. Ayrıca, duvarın üst seviyesinde doğuda kemerin oturduğu konsol parçası olabilecek bazı kalıntılar mevcuttur. Güney duvarın simetriği olan kuzey duvarın üst bölümü tümüyle yıkıldığından tonoz kavisleri algılanamamaktadır. Kapalı bölümün batı duvarı kısmen iyi durumda günümüze gelmiştir. Duvarın üst seviyede yıkılması sonucu yer yer kademelenme görülür. Duvarda eksenden güneye kaymış bir konsol yer alır. Konsol, boylamasına sahının güneybatısındaki kemerin oturduğu konsol olmalıdır.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olarak duvarlarda karşımıza çıkar (Lev. 184a-187b). Kesme taşın ise kaplama malzemesi olarak kullanıldığı soyulan duvarlardan anlaşılmaktadır. Kesme taşların yakın çevredeki konutlarda kullanılmak üzere ta-

şınması sonucu bugün yalnızca moloz taş örgüyü algılamamız mümkün olmaktadır. Yapıda farklı boyutlardaki moloz taşların oldukça düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür.

SÜSLEME:

Büyük ölçüde yıkılmış olan yapıda süsleme olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Araştırmacılardan K.Erdmann, yapının portalindeki bezemeli parçaların hanın yıkılması sonucu Eğirdir'deki kale kapısı ile iki yanındaki sur duvarlarında kullanılmak üzere taşınmış olduğunu belirtmektedir (Erdmann 1961:125-12; Erdmann 1976:130-134, Lev.39-47). Kanımızca sur duvarlarında kullanılan bezemeli parçalar, Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüz Dündar Bey Medresesi portaline ait olmalıdır. Taşınma sırasında bezemeli olan bazı bordürlerin kayıp ya da tahrip olması nedeniyle sur duvarlarında kullanılması düşünülmüş olmalıdır. Bu nedenle çalışmamızda, Dündar Bey Medresesi'nin portal süslemeleri tanıtılacaktır (Lev. 37b-40b).

Portali kuşatan dıştan ilk ve üçüncü bordür ile kapıyı kuşatan ilk bordür ve yan nişlerin uzerindeki yatay panonun yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan altı kollu yıldız motifleriyle süslüdür. Yatay panoyu süsleyen altı kollu yıldızların ortasında altı yapraklı çiçek motifi bulunur. Aynı bezeme bordürünün oturtmalık üzerinde yatay olarak devam ettiği görülür. Dıştan ikinci bordür, kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen ve dönüşümlü olarak dizilen dokuz ve oniki kollu yıldız motifiyle bezelidir (Lev. 38b). Dördüncü bordür ise sülüsle yazılmış inşa kitabesini oluşturmaktadır. Kuşatma kemerinin yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan sekiz kollu yıldızlarla süslenmiştir. Dıştaki sütuncelerin gövdeleri stilize palmet, yan nişlerin iki yanındaki sütunce gövdeleri ise zikzak

motifiyle bezenmiştir. Üç katlı akantus yapraklarıyla bezemeli olan dıştaki sütuncelerin başlıkları üzerinde volütler arasında yer alan aslan başı görülür. Ayrıca yan nişler silmelerle biçimlendirilmiş altı kollu yıldız ve baklava kesitlerinden oluşan dendan motifleriyle süslü birer bordürle kuşatılmıştır. Kavsara köşeliğindeki rozetlerin yüzeyinde, ortada oniki kollu yıldız ile yıldız kollarının dönüşümlü olarak palmet ve lotuslara sap oluşturduğu bir süsleme dikkati çeker. Kemer köşeliğinde bulunan rozetlerden alttaki on, üstteki oniki kollu yıldız motifiyle süslüdür (Lev. 39a-b). Yan nişlerin kemer köşeliğinde bulunan rozetlerin yüzeyi ise çarkı felek motifiyle bezelidir.

PINARBAŞI HAN

YAPININ YERİ:

Han, Isparta İli, Uluborlu İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Senirkent'e giden yol üzerinde yer alır.

YAPININ ADI:

Kitabesi olmayan yapı kaynaklarda "Pınarbaşı Han" adıyla tanıtılmıştır (Aslanapa 1956-58:103; Erdmann 1961:54-55; Özergin 1965:159). Halk arasında ise yapı, "Eski Han" adıyla bilinmektedir.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Hanın inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır.

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır. Ancak, araştırmacılardan K., Erdmann, Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesinde adı geçen Uluborlu yakınlarındaki Dâdil Han'ın bu yapı olabileceğini ileri sürer (Erdmann 1961:55). Araştırmacılardan O. Turan ise vakfiyede adı geçen Dâdil veya Dâdik Köyü'nün yerinin tesbit edilemediğini belirtmektedir (Turan 1947:426). Isparta İli yer adlarını inceleyen F. Aksu'nun yayınında ise Dâdil Köyü, Gelendost ilçesine bağlı olarak gösterilmiştir (Aksu 1936:21). Bu görüşlerden hareketle, K. Erdmann'ın Pınarbaşı Han olarak tanıttığı yapının Uluborlu yakınlarındaki han olduğunu düşünmekteyiz. Ancak,

Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesinde sözü edilen hanın bu yapı olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamaktadır.

SEYAHATNAMELER:

ARUNDELL, F.V.J.
1834 Discoveries in Asia Minor I
London : Richard Bentley, New Burlington Street. 188.

Seyahatnamede, Uluborlu yakınlarındaki Pınarbaşı Han olarak tanınan eski bir yapının varlığından söz edilmektedir.

HAMİLTON, William S.
1842 Researches in Asia Minor II
London: John W.Parker. 365.

Seyahatnamede, Uluborlu ve Keçiborlu yakınlarındaki Dombai ovasında bulunan yollardan ve bu çevrede Pınarbaşı adı verilen bir han kalıntısının varlığından söz edilmektedir.

WİLSON, C.
1895 Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia.
London: John W. Parker. 147.

Seyahatnamede Dombai ovası civarındaki eski yollardan bahsedilmektedir. Bu yol üzerinde Pınarbaşı mevkiinin önemine değinilerek, eski bir hanın varlığı belirtilmektedir.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

AKSU, Fehmi
1936 Isparta İli Yeradları.
Isparta: Isparta İlkadım Basımevi. 20.

TURAN, Osman
1947 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. II. Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi"
Belleten: 11/43:415-429.

ASLANAPA, Oktay
1956-58 "Selçuk Devlet Adamı Mübarizeddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler"
İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi:
1-4:97-111.

Mübarizeddin Ertokuş'un yaptırmış olduğu eserlerin incelendiği makalede, Pınarbaşı Hanı'nın konumu tartışılmaktadır. Yayında, Keçiborlu-Sandıklı demiryolu üzerinde, Karakuyu İstasyonuna yakın Pınarbaşı mevkiinde yıkık bir hanın bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, açık ve kapalı bölümden oluşan yapının Selçuklu hanları plan şeması yansıttığı ileri sürülmektedir.

ERDMANN, Kurt
1961 Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts. I
Berlin: Gebr, Mann Verlag. 54-55

Anadolu'daki Selçuklu hanlarının incelendiği üç ciltlik eser, bu konudaki ilk ayrıntılı yayın olması açısından önem taşımaktadır. Eserin ilk cildinde Pınarbaşı Han'ın konumu, bugün oldukça harap bir durumda olduğu,

açık ve kapalı bölümlerden oluştuğu belirtilmektedir. Yayında tartışmalı olmakla birlikte, hanın Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesinde adı geçen Uluborlu yakınlarındaki yapı olabileceği de ileri sürülmektedir.

ÖZERGİN, Kemal
1965 "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları" Tarih Dergisi: 15.159.

Anadolu'daki Selçuklu hanlarının alfabetik bir sırayla incelendiği makalede, yapı "Pınarbaşı Han" adıyla tanıtılmıştır. Uluborlu'nun 10-15 km. batısındaki hanın Eğirdir-Denizli yolu üzerinde bulunduğu ve kitabesinin mevcut olmadığı belirtilmektedir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 24-25 Ocak 1990 ve 19-20 Ocak 1991 tarihlerinde incelenmiştir.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan hanın tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak, bazı kaynaklarda yapının Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesinde adı geçen han olduğu belirtilerek, Ertokuş tarafından 1220 yılında yaptırılmış olduğu ileri sürülmektedir (Erdmann 1961:55; Özergin 1965:159).

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi'nde yapının dosyası bulunamamıştır. Büyük ölçüde yıkık durumdaki yapının onarım geçirdiği sanılmamaktadır. Planı ve mimari özellikleri algılanamayan yapının, K., Erdmann'ın yayınındaki

otuz yıl öncesini gösteren fotoğraflarında da yaklaşık bugünkü haliyle ayakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu da hanın uzun yıllardan beri harap bir durumda bulunduğunu göstermektedir.

PLAN:
(Lev. 188)

Yapı, açık ve kapalı bölümlerden oluşan karma tipte han plan şeması yansıtmaktadır.[82] Avlu, doğu ve batı cephelerde kapalı bölümden 4. m. dışa taşkındır. Büyük ölçüde yıkılan avlunun yalnızca güneydoğu ve güneybatı köşelerinde yaklaşık 6.00 m.lik duvarları ayaktadır. Kapalı bölüm dıştan 19.70x25.50 m. ölçülerinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Doğu ve batı cephelerin yaklaşık eksenlerinde dikdörtgen biçiminde birer payanda yer alır.

Avlunun güney duvarının yaklaşık eksenindeki düzensiz açıklıktan kapalı bölüme girilir. Kapalı bölümün güney ve doğu duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Kapalı bölüm iki sıra halinde dörder kare biçiminde payelere kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle, ortadaki daha geniş üç sahına ayrılmıştır. Sahınların üzeri aynı doğrultuda sivri tonozlarla örtülmüştür.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 189a-191b)

Hanın büyük ölçüde yıkılmış olması nedeniyle cephelerin özellikleri algılanamamaktadır. Ancak, gerek açık, gerekse kapalı bölüme ait duvarlar 0.50-3.00 m. arasında değişen yüksekliklerde algılanabilmektedir. Günümüzde tümüyle soyulmuş olan duvar kalıntıları mevcuttur.

İÇ TASVİR:

Duvarların dışta olduğu gibi, içten de benzer özellikler yansıttığı görülmektedir.

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, tuğla ve harç kullanılmıştır. Örgü malzemesi olarak moloz taş kullanımı görülür (Lev. 191a-b). Düzensiz bir teknikte örülen duvarlarda yer yer tuğla kullanımına da rastlanır (lev. 191b). Duvarların tümüyle soyulmuş olması nedeniyle kaplama malzemesi algılanamamaktadır.

Yapıda beyaz kireç harç kullanılmıştır. Sert dokulu olan harcın içinde küçük taş, kum ve tuğla parçacıkları bulunmaktadır.

SÜSLEME:

Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

V.2. YENİLENMİŞ YAPILAR

A. CAMİLER

EĞİRDİR HIZIR BEY (ULU) CAMİİ:

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ndeki Cami Mahallesi, Çınaraltı Caddesi'nde bulunmaktadır. Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin karşısında yer alan yapı şehir surlarına dıştan bitişik olarak yapılmıştır.

YAPININ ADI:

Yapı, kaynaklarda "Hızır Bey Camii" (Uzunçarşılı 1929:230; Erdem 1938:670-72), halk arasında ise "Ulu Cami" adıyla anılmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

I. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Camide ikisi kuzey, diğeri batı cephedeki portal üzerinde yer alan üç ayet kitabesi bulunmaktadır. Ancak, kuzey portalde kapının üzerinde yer alan kitabe onarım tarihi olabilecek bir tarih de içermektedir. Ancak, 1301 H/1883-84 M. tarihi, üzerindeki ayetin yazılış tarihi de olabilir.(83)

VAKFİYE:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının vakfiyesi bulunamamıştır.

SEYAHATNAMELER:

SARRE, Friedrich
1896 Reise in Kleinasien.
Berlin: Druck Von Elsner.

Seyahatnamede, Orta Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgesin'ndeki yerleşim merkezleri tanıtılmaktadır. Konya'dan sonra Isparta'yı gezen seyyah, Eğirdir'deki Hızır Bey Camii, Dündar Bey Medresesi ve Niş Adası'ndaki kiliseyi incelemiştir. Cami ile medresenin karşılıklı olduğu belirtilerek, caminin dikdörtgen planlı, çok destekli ve tavanının orta bölümünde alttaki kuyu ile ilişkili bir açıklık bulunduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, seyyah cami portalinin mukarnaslı kavsarası ile tahrip olan süsleme şeritlerinin Dündar Bey Medresesi portaline benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır.

SÜLEYMAN, Şükrü
1907 Seyehat'ül Kübra
Petersburg: El-Sekterik Matbaası. 38-40.

Isparta, Burdur, Antalya, Aydın, İzmir, Adana, Mersin, Tokat, Kayseri ve Sivas illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerin tarihçeleri ve coğrafi özelliklerinin incelendiği seyahatnamede, kısaca tarihi eserlere de yer verilmiştir. Eğirdir'in tanıtıldığı bölümde Ulu Cami'nin Selçuklu yapısı olduğu ve Yılanlıoğlu Şeyh Ali tarafından onarıldığı belirtilmektedir. Cami ile medrese arasındaki kale kapısı üzerinde bulunan minarenin tek şerefeli ve eşsiz güzellikte olduğundan bahsedilmektedir.

İBN BATUTA,
1914 İbn Batuta Seyahatnamesi
(Çev: Mehmed Şerif)
İstanbul: Matbaa-i Amire.315

Seyahatnamede Eğirdir'in doğal güzelliklerinden kısaca söz edilir. Seyyah, "Eğirdir'de büyük camiye mükabil medreseye indik" derken camiden bahseder.

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat. İstanbul: Devlet Matbaası. 230.

ERDEM, Tahir
1938 "Eğirdirde Hızırbey Camisi" Ün: 47. 670-72.

Makale, yapıyı tanıtan ilk monografik yayın olması açısından önem taşımaktadır. Caminin onarımlarından, araştırma tarihindeki durumundan ve ahşap destekli planından söz edilmektedir. Yapıdaki süslemelerin Dündar Bey Medresesi'nin portal süslemesi ile benzerliğine dikkat çekilerek, Selçuklu döneminde inşa edildiği ileri sürülmektedir. Hamidoğulları zamanında Hızır Bey tarafından büyük ölçüde onartıldığı belirtilmektedir.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan
1941-42 "Vesikalar" Ün: 8/91-96. 1317-1321.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan
1942 "Hızır Bey Vakfiyesi" Ün:9/99-102, 1405-1406.

833 H/1429-30 M. tarihli vakfiyenin düşünüldüğü gibi Hamidoğullarından Hızır Bey'e ait olmadığı belirtilmek-

tedir. Vakfiyede geçen kişi ve yer adları ile düzenleniği hakkında bilgi verilmektedir.

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sukûti
1972 Eğirdir-Felekâbad Tarihi.
İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şti.
134-135.

Eser, Eğirdir'i konu alan ilk monografik yayın olması açısından önemlidir. Eğirdir'in tarihçesi, coğrafi durumu, sosyal yaşamı ve tarihi eserlerinin incelendiği yayında, Turizm başlığı altında Hızır Bey Camii tanıtılmıştır. Araştırmacıya göre cami, Hamidoğulları zamanında Hızır Bey tarafından eski bir kilise ya da depo üzerine inşa ettirilmiştir. Caminin onarımlarının ayrıntılı olarak tanıtıldığı eserde yapıya ait bazı fotoğraflar verilmiştir. Ayrı bir başlık altında incelenen minarenin İslâm dünyasında benzeri olmayan kale kapısı üzerindeki konumu ile kitabesinin bulunmadığından söz edilir.

MEINECKE, Michael
1976 Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien I-II
Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth. II.121-122.

Özellikle caminin tarihlendirme sorununa değinen araştırmacı, yapının tarihini Selçuklu, Selçuklu sonrası, Erken Osmanlı ve yangından sonraki dönemler olarak dört evreye ayırmaktadır. Araştırmacı, minarede firuze, yeşil ve sarı renkli sırlı tuğlaların kullanımına değinerek, 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebileceğini ileri sürmektedir. Minarede kullanılan sırlı tuğlaların yanı sıra, caminin batı cephesinde de aynı renklerde sırlı tuğlaların kullanıldığı belirtilerek renk zenginliği vurgulanmaktadır. Ayrıca, Ereğli Ulu Camii ve Karaman İbrahim Bey İmareti minarelerinde de benzer özellikte çini kullanımına

dikkat çekilerek, örneklerin 14. yüzyılın ilk yarısına ait oldukları belirtilmektedir.

YETKİN, Şerare

1986 Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 131.

Araştırmacı, 1350-1400 yıllarına tarihlenen caminin duvarları ile minaresinde firuze ve yeşil sırlı tuğlaların kullanıldığını belirtir.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Mayıs 1988, 23-24 Ağustos 1989 ve 20 Ağustos 1990 tarihlerinde incelenerek rölövesi çıkarılmış, fotoğrafları çekilerek tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

İnşa kitabesi olmayan yapının tarihi ve banisi tartışmalıdır. Yayınlarda caminin özgününde Selçuklu dönemine ait 13. yüzyıl yapısı olduğu belirtilerek Hamidoğulları döneminde Hızır Bey tarafından onartıldığı ileri sürülmektedir (Uzunçarşılı 1929:230; Erdem 1938:670-72). Araştırmacılardan S.S. Yiğitbaşı, kilise veya depo olarak kullanılan bir Bizans yapısının Hızır Bey tarafından camiye çevrildiğini belirtir (Yiğitbaşı 1972:134). 732-33 H/1331-32 M. yılında Eğirdir'i ziyaret eden seyyahlardan İbn Batuta, medresenin karşısındaki Ulu Cami'den söz eder (İbn Batuta 1914-15:315). Seyyahın camiyi 1331-32 yılında görmüş olması, yapının bu tarihte veya bu tarihten önce yapılmış olduğunu göstermektedir. Caminin banisi olarak kabul edilen Hızır Bey'in kimliği ve yaşadığı tarihler hakkında kesin bilgiler mevcut değildir (Uzunçarşılı 1929:230; Erdem 1938:671). Çoğunlukla yapının ikinci

banisi olarak belirtilen Hızır Bey'in Hamidoğullarından Dündar Bey'in oğlu olup olmadığı tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar Hızır Bey'in Dündar Bey'in oğlu olamayacağını belirterek, Hamidoğullarından İlyas Bey'den sonra yaşamış olabileceğini ileri sürerler (Erdem 1938:671; Dağlıoğlu 1942:1385). Araştırmacıların bu görüşleri kesin verilerle desteklenmediğinden caminin tarihlendirme sorununa çözüm getirmemektedir. Ancak, İbn Batuta'nın 1330-31 tarihinde yapıyı görmüş olması, caminin bu tarihte ya da bu tarihten daha önce 14. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olabileceğini göstermektedir.

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Cami, günümüze kadar çeşitli onarımlar geçirmiştir. Yapının kuzey portalindeki kitabe dikkate alındığında yapının 1301 H/1883-84 M. yılında onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.(84) 1230 H/1814-15 M. yılında büyük bir yangın geçiren cami, 1819 yılında Eğirdir muhassılı Yılanlıoğlu Şeyh Ali Ağa tarafından onarılarak ibadete açılmıştır (Erdem 1938:670; Yiğitbaşı 1972:135). Kaliteli işçilik yansıttığı belirtilen müezzin mahfilinin de 1295 H/1878-79 M. yılındaki onarım sırasında tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Bu onarımda caminin çatısı, batıdaki kapısı, pencere, mihrap ve minberi yeniden yapılmıştır.(85) Cami 1885 yılında da Burhanzade Hacı Murat Ağa adlı bir kişi tarafından onartılmıştır. Bu onarımda ahşap tavanı kiremitle kaplanmış, sıva ve badanaları yenilenmiştir (Yiğitbaşı 1972:135).

Eğirdir Hızır Bey Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1950, 1969, 1976 ve 1977 yılında onarılmıştır. 1969 yılı onarımlarında göl sularının kış aylarında yükselip caminin içine sızması nedeniyle ahşap döşemenin altına betonarme kaplanmıştır.(86)

PLAN:
(Lev. 192)

Dıştan, 32.00x38.00 m. ölçülerindeki kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı yapı, boylamasına yöneliş gösteren çok destekli tipte ve altı sahınlıdır.[87] Doğu cephenin güneyden 14. m.lik bölümü 2.80 m. içe girintilidir. Dışa taşkın olan bölüm 10°lik açıyla batıya eğimlidir. Kuzey cephe eksenindeki portalin ve güney cephe eksenindeki mihrabın dışa taşkın olduğu görülür. Mihrabın dışa taşkın olan bölümü üçgen biçimindedir. Eksene simetrik olarak doğu ve kuzey cephelerde ikişer, güney cephede ise birer pencere bulunur. Batı cephede eksenin güneyinde üç, kuzeyinde bir pencere ile kapı yer alır. Ayrıca, doğu cephede eksenin güneyinde iki batı cephedeki kapı ile güneyindeki üç pencerenin üzerinde birer pencere vardır.

Harime, kuzey ve batı cephede yer alan portallerle girilir. Kuzeydeki portalin önünde doğu ve batıda yer alan ve kare biçimli kaidelere oturan ikişer sütunun kemerlerle bağlanması ile bir birim oluşturulmuştur. Altı basamaklı merdivenle inilen portal nişinin doğu ve batısında üç cepheli nişler ile güneyinde harime girişi sağlayan kapı bulunur.

Harimde sahın bölüntüsü serbest ve duvarlara bitiştirilmiş sütunlar ile bunları bağlayan kemer ve kirişlerle sağlanmıştır. Yirmidört serbest, yirmisi duvara bitişik olarak yerleştirilmiş kırkdört destek bulunur. Serbest desteklerin dikey eksene simetrik beşerden iki sıra halinde yerleştirilmesi ve doğuda eksenin kuzeyindeki dört sütun ile düzensiz biçimde boylamasına altı sahın oluşturulmuştur. Duvara bitişik sütunlar ise kuzey ve güney duvarlarda eksene simetrik üçer, doğu ve batı duvarlarda eksenin güneyinde dört, batı duvarda eksenin

kuzeyinde üç olmak üzere yerleştirilmişlerdir. Batı duvarda eksene simetrik sütunların dikdörtgen biçiminde kaideleri bulunur. Güneydeki dört serbest destek ile güney duvara bitişik dört desteğin çift yönlü atılan kemerlerle bağlanmasıyla mihrap önünde enlemesine, yaklaşık kare planlı üç ve ortadaki iki serbest desteğin, kuzeydeki iki sütuna kemerlerle bağlanmasıyla boylamasına, yaklaşık kare planlı iki birim oluşturulmuştur. Böylece mihrap önünde T biçiminde bir vurgulama söz konusudur. Ayrıca, kuzeyde eksene simetrik iki sütuna dört yönden atılan kemerlerle kare birim oluşturularak kuzeydeki girişin de vurgulandığı görülür. Diğer sütunlar ise kuzey-güney yönünde atılan kirişlerle bağlanmıştır.

Caminin güney duvarı ekseninde harime taşkınlık yapan yarım yuvarlak mihrap nişi bulunur. Mihrabın batısındaki duvara bitişik desteğin yanında onyedi basamaklı merdivenle çıkılan minber yer alır. Kuzeyde altı sütuna oturan kadınlar mahfili bulunur. Mahfile kuzey duvarda eksenin doğusundaki onaltı basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Ayrıca, mahfil doğusunda minareyle bağlantılı yirmiüç basamaklı bir merdiven bulunur. Harimde batıdan ikinci sütun sırasının güneyden üçüncü sütununa bitiştirilen ve kuzey-güney yönünde yerleştirilen ikinci bir mahfil yer alır. Mahfile kuzeybatısındaki onüç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Harimin güney duvarı önündeki dört sütun doğu-batı yönünde uzanan seki üzerinde bulunur.

Yapının üzeri düz tavanla örtülüdür. Minaresi doğu cephenin kuzeyindeki sur kapısı üzerinde yer alır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 193a-200b)

Caminin cepheleri düzenleme ve süsleme özellikleri açısından farklılıklar gösterir. Kuzey cephe ekseninde

beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek portal, doğusunda dikdörtgen, batısında yuvarlak kemerli ikişer pencere yer alır (Lev. 193a-b). Batıdaki pencereler kademeli kaval silmelerle kuşatılmıştır. Portal, bugünkü zemin seviyesinden yaklaşık 0.70 m. aşağıdadır. Dıştan farklı genişlikte üç bordür ve aralarındaki silmeyle kuşatılan portal on sıra mukarnas kavsaralıdır.[88] Kavsara sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Kuşatma kemerinin köşeliklerinde birer gülbezek ile üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık yatay kitabe şeridi bulunur. Kitabenin yaklaşık ekseninde de yüzeyi geometrik bezemeli bir kabara vardır. Portal nişinin karşılıklı cephelerindeki nişler yuvarlak, kapı ise basık kemerlidir. Kapının üzerinde eksendeki yatay dikdörtgen panoda onarım kitabesi vardır. Kitabenin üzerinde nişin doğu ve batısında da devam eden biri kaval, diğeri düz iki silme görülür. Portalin önünde özgün olmayan, dört sütuna atılan aynalı kemerlerle oluşturulan bir sundurma yer alır (Lev. 193b-194b).

Doğu cephenin dışa taşkın olan kuzey bölümünü sur duvarı oluşturmaktadır (Lev. 195a). Bu bölümde tek, güneyde ise çift katlı pencere düzenlemesi görülür (Lev. 195b). Kuzeydeki ve güneyde alt seviyedeki pencereler yuvarlak kemerlidir.[89] Güneydeki üst seviye pencereleri ise dikdörtgen biçimindedir.

Yapının güney cephesi sade bir düzenleme yansıtır. Eksende üçgen biçiminde yaklaşık 2.00 m. yüksekliğinde bir çıkıntı ile doğu ve batısında zeminden başlayan yuvarlak kemerli pencereler bulunur. Pencereler kademeli kaval silmelerle kuşatılmıştır. Pencerelerin 0.50 m. üzerinde sağır yuvarlak kemerler bulunmaktadır (Lev. 197a-b) Ancak, dilatasyondan bu kemerlerin bir bölümünün doldurularak mevcut olan daha küçük boyutlu pencerelere dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Batı cephe çift katlı düzenleme yansıtır. Alt seviyedeki pencereler kademeli silmelerle hareketlendirilmiş yuvarlak kemerli, üst seviyedeki pencereler ise dikdörtgen biçimindedir. Kuzeydeki kapı yuvarlak kemerlidir. Üzerindeki yatay dikdörtgen panoda ayet kitabesi yer alır. Kapının üzerinde orijinal olmayan bir sundurma bulunur (Lev.198b). Cepheler saçak seviyesinde kademeli silmelerle sonlandırılmıştır.

Yapı, beşik çatıyla örtülüdür. Çatının orta bölümünde beşik çatıyla örtülü kademeli bir bölüm vardır (Lev. 196b).

Minare sur kapısının üzerindeki duvarın konsollara oturan yuvarlak kemerle sonlandığı bölümde yer alır (Lev. 199a-b). Minare kaidesi sekizgendir. Cephelerinde üst seviyede sivri kemerli yüzeysel nişler bulunur. Sekizgen biçimli pabuçluktan bir bilezik ile çokgen gövdeye, ikinci bir bilezik ile de beş sıra mukarnas dolgulu şerefe altına geçilir. Gövdenin batısında üst seviyede yuvarlak kemerli bir pencere vardır. Minarenin silindirik gövdeli petek kısmı konik bir külahla sonlanır.

İÇ TASVİR:
(Lev 201a-206b).

Harimdeki sütunlardan yuvarlak kemerlerle bağlananlar, kirişlerle bağlananlara oranla daha küçük boyutludur. Kemerlerle bağlananların üzerinde dikdörtgen biçiminde, diğerlerinin üzerinde ise profilli yastıklar bulunur (Lev. 202b).

Caminin duvarlarında bulunan pencerelerin çoğunlukla dışta olduğu gibi içe yansıdığı görülür.[90] Yalnızca güney cephedeki yuvarlak kemerli pencerelerin içten dikdörtgen biçiminde olduğu dikkati çeker (Lev. 205a-b).

Doğu duvarın güneyinde bulunan üst seviyedeki pencerelerden kuzeydeki daha yüksektedir. Duvarın bu bölümü kuzeyden başlayarak üst seviyedeki pencerenin altına gelecek biçimde dışa kademelidir. Kademelenme pencereler arasındaki sütunun güneyinde 0.30 m. yükselerek güneydoğu köşede sonlanmaktadır (Lev. 205b).

Güney duvarın eksenindeki mihrap nişi yuvarlak kemerlidir (Lev. 206a). Mihrabın batısında minber, doğusunda iki basamakla çıkılan vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Lev. 203b, 206a).

Batı duvarda bulunan kapı, içten dikdörtgen biçimindedir.[81] İki basamaklı merdivenle ulaşılan kapının önünde özgün olmayan camekânlı bir birim oluşturulmuştur.

Kuzey duvarın önünde eksenin doğu ve batısında zeminden 0.22 m. yüksekliğinde sekiler yer alır. Üstte yer alan kadınlar mahfili ters U biçiminde düzenlenmiştir.

Caminin üzeri kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülüdür.Bugün, orta sahının orta bölümünün tavanı daha yüksek olacak biçimde kademelidir. Kademeli bölümün doğu ve batısında tavan eteğinde dört bölüm halinde sivri kemerli beşer pencere görülür (Lev. 205a, 206b).

MALZEME VE TEKNİK:

Yapıda moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme, harç ve ahşap kullanımı görülür. Moloz taşın cephelerde örgü malzemesi olarak kullanıldığı görülür. Düzensiz bir teknikte uygulanan moloz taşlar, kuzey cephede, batıdaki pencerelerin altında, batı cephede eksenin kuzeyinde, doğu cephede alt seviyedeki pencerelerin üzeri ile güney cephede benzer özellikler gösterir. Bu bölümlerde küçük boyutlu moloz taşların arasında yer yer tuğla parçacıkları

karşımıza çıkar (Lev. 193b, 195a-b, 197a-b, 198b).

Kesme taş, örgü ve kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Cephelerde ve zemin seviyesine yakın bir konumda, köşelerde düzensiz biçimde uygulanmıştır (Lev. 193b, 198b). Kaplama malzemesi olarak portalde, örgü malzemesi olarak da minarede kullanıldığı görülür (Lev. 200b).

Tuğla, batı cephenin kuzeyinde, doğu cephede eksenin kuzeyindeki pencerelerin söve ve kemerlerinde, güney cephedeki alınlıklarında kullanılmıştır (Lev. 197b). Ayrıca, minarenin kaidesinde ve batı cephenin kuzeyinde sırlı ve sırsız tuğla kullanımı dikkati çeker. Minarede kullanılan tuğlalar kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır (Lev. 200b). Batı cephedeki tuğlalar eğik olarak istiflenmiştir. Kemerlerdeki tuğlaların boyutları 10x5.5x23 cm., 10.5x5.5x24 cm. arasında değişmektedir.

Devşirme malzeme yer yer cephelerde kullanılmıştır. Devşirme malzemelerin küçük parçalar halinde moloz taşlar arasında kullanıldığı görülür (Lev. 195b).

Camide beyaz kireç harcı ile beton harcın kullanımı dikkati çeker. Daha çok cephelerin üst seviyesinde kullanılmış olan beton harç 20. yüzyıl onarımlarına işaret eder.

Yapının içte destek ve örtü sistemi ile minber, vaaz kürsüsü ve mahfilleri ahşaptır. Caminin duvarları sıvalı olduğundan malzemesi algılanamamaktadır.

SÜSLEME:

Yapının portali, batı cephesi ve minare kaidesinde süslemeler yer alır. Portalde kuşatma kemerinin köşeliklerinde, sekiz yapraklı çiçek motifiyle süslü gül bezekler

bulunur. Kitabenin üzerindeki kabaranın yüzeyi ise ajure tekniğinde yapılmış on kollu yıldızlar ile kollar arasında biçimlenen beş kollu yıldızlarla bezemelidir (Lev. 194a-b). Batı cephenin kuzeyinde firuze ve yeşil sırlı tuğlaların çift yönlü eğik yerleştirilmesiyle oluşturulan zikzak motifleri yer alır. Minare kaidesinde de yatay ve düşey olarak istiflenen firuze, yeşil ve sarı sırlı tuğlalar kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır.(92)

BARLA ÇAŞNİGİR PAŞA (ULU) CAMİİ

YAPININ YERİ:

Yapı, Isparta İli, Eğirdir İlçesi'ne bağlı Barla Kasabası'nın Cami Mahallesi'nde bulunmaktadır.

YAPININ ADI:

Yapı, bazı yayınlarda "Çaşnigir Paşa Camii" (Uzunçarşılı 1929:224; Köseoğlu 1943:1601-1602; Okan 1962:6), bir yayında ise "Çaşnigir Sinan Paşa Camii" adıyla tanıtılmaktadır (Böcüzade 1983:109). Ayrıca, Başbakanlık Arşivi, 438 no.'lu 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde yapıdan "Çaşnigir Mescidi" olarak söz edilmektedir. Halk arasında da yaygın olarak "Çaşnigir", ya da "Ulu Camii" adları kullanılmaktadır.

YAPIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR:

BİRİNCİ EL KAYNAKLAR:

KİTABE:

Caminin inşa kitabesi mevcut değildir. Günümüzde kuzey cephede üç, doğu cephede bir, kuzey duvarın doğusunda iki ve mihrabın üst kısmında bir olmak üzere yedi kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden kuzey cephede yaklaşık eksendeki ile doğu cephedeki kitabe tarih vermektedir. Tarihlerin onarımla ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz. Kuzey cephede batıdaki portalin üzerinde bulunan ve içte kuzey duvarın önünde yer alan iki kitabe mezar taşı kitabesidir. Kuzey cephedeki kitabe 777 H/1375-76 M. tarihini, içte batıdaki kitabe 794 H/1391-92 M. tarihi ile Karaman'lı El-Hafız Tûtî Ebûbekir adını vermektedir.

Kuzey cephede yaklaşık eksendeki kitabe:

Dikdörtgen çerçeveli olan sivri kemerli niş içindeki onarım kitabesi mermer üzerine sülüsle yazılmış altı satırdan oluşmaktadır (Lev. 210b).

الهی بنی تعمیر ایدنلرك ذنوبین عفو ایلیوب

خدیه هر بریانده سجدهٔ رحمان ایلینلرك

شفیعی اوله مصطفی کارو کسبه حیله کار اولانلوك

بریکیب نصیبلکنه یارب روز محشر لرنده شفا

عت ایله حبیب الله سنه ١٢١٦

Kitabenin Transkripsiyonu :

İlāhī beni taᶜmīr idenleriŋ ẕünūbın ᶜafv eyleyüp Ḫudāya her bir yanda secde-i Raḥmān eyleyenleriŋ şefīᶜi ola Mustafa kāru kisbe ḥīlekār olanlarıŋ birikip naṣîbine ya rūz-i maḥşerde şefāᶜat eyleye Ḥabîbu'llāh 1216.

Kitabenin Tercümesi :

Tanrım beni tamir edenlerin suçlarını affedip Tanrı'ya ulaşmayı engelleyenlere, yalan ve hileyi kendilerine kâr sayanlara, kıyamet gününde kurtulmaları için yardım et. 1216 H / 1801-02 M. senesi (93)

Doğu cephedeki kitabe:

Mermer üzerine sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe dikdörtgen çerçevelidir (Lev. 213b).

ماشاء الله

Kitabenin Transkripsiyonu:

Maşallah 1210

Kuzey cephenin batısında portal üzerinde yer alan mezar taşı kitabesi:

İki yandan zar başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmış dilimli kemerli mermer üzerine sülüsle yazılmış kitabe,üç satırdan oluşmaktadır (Lev. 212a).

المرحوم المغفور المحتاج (الى)
رحمة ربه اللطيف الحاج مرجان
تاريخ فى سنة سبعة و تسعين و سبعة مأ

Kitabenin Transkripsiyonu :

1. El-merḥūm el-maġfūr el-muḥtāc ilā
2. Raḥmetli rabbihi'l-laṭīf el-hācc Mercān
3. Tarīḫ fi-sene sebʿa ve sebʿīn ve sebʿa miʾe (777)

Kitabenin Tercümesi:

Merhum, Allah'ın rahmetine muhtaç Hacı Mercan 777 H/1375-76 M. senesinde.(94)

Kuzey duvarın önünde batıda yer alan mezar taşı kitabesi:

İki yandan zar başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmış iki satırlık kitabe sülüsle yazılmıştır.(95)

الحافظ طوطى بن ابوبكر رحمة الله

القرمانى فى تاريخ سنه اربعة وتسعين وسبحة مائه.

Kitabenin Transkripsiyonu :

El-Hāfız Ṭūtī bin Ebū Bekr Raḥmetu'llāhi
El-Ḳaramānī fī-tārīḫ sene erba'a ve tis'īn ve sebʿa mi'e 794 H (1391-92).

Kitabenin Tercümesi:

Karaman'lı Ebu Bekir Oğlu Hâfız Tûtî 794 H/1391-92 M. senesinde hakkın rahmetine kavuşmuştur.(96)

Kuzey duvarın önündeki diğer kitabede iki Arap atasözü yer almaktadır.(97)

VAKFİYE:

Caminin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1288 no.'lu Isparta Vakıf Defteri'nde 9/1 Esas, 2143 sıra no.'lu kayıtta yalnızca yapının adından söz edilmektedir.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ:

Yapı, İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 438 no.'lu 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde "Çeşnigir Mescidi" olarak tanıtılmıştır. Barla'da oturan halkın bir kısmı ile Agros (Atabey) dan 20 askerin Çaşnigir Camiinin vakfına bağlandığı belirtilmektedir. Ayrıca, caminin Barla'daki Çeşnigir Hamamı ile Ahi Ali Hamamı'ndan hisse aldığı kayıtlıdır. Ayrıca caminin vakıfları da belirtilmektedir (TT 438:314). Ankara Başbakanlık Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunan 566 no.'lu, 1570-71 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde de yapının adı geçmektedir (TK 566:73b).

II. İKİNCİ EL KAYNAKLAR:

YAYINLAR:

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı

1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat. II İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası. 224

KÖSEOĞLU, Neşet
1943 "Barla'da Çeşnigir Paşa Camii ve Eserleri" Ün:10/116-117. 1601-1602.

Makale, yapıyla ilgili ilk monografik yayın olması açısından önemlidir. Yapının içinde ve dışında bulunan iki mezar kitabesi tanıtılmıştır. İçinde bulunan kitabede adı geçen El-Hafız Tûtî bin Ebubekir'in Karaağaç'daki bir kitabede adı geçen mimar Ebubekir'in oğlu olabileceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle caminin ilk inşaasının Çaşnigir Paşa tarafından değil, Ebubekir ya da oğlu tarafından yapılmış olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, yapının minaresindeki süslemeler ile onarımlardan bahsedilmektedir.

OKAN, Kenan
1962 Isparta'daki Tarihi Eserler. Isparta: Altıntuğ Matbaası: 6

BÖCÜZADE, Süleyman Sami
1983 Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi. Birinci ve İkinci Cilt. (Çev. Suat Seren) İstanbul: Serenler Yayını:109.

Isparta'nın tarihi, coğrafi özellikleri, ilçeleri ve köylerinin ayrıntılı olarak tanıtıldığı eserde portal üzerindeki 777 H/1375-76 M. ve içte 794 H/1391-92 M. tarihli kitabelerden söz edilmektedir. Araştırmacı, 1376 tarihli kitabeye dayanarak caminin Isparta'nın Osmanlı idaresine geçmeden altı yıl önce Çaşnigir Sinan Paşa tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir.

ARIKAN, Zeki
1988 XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 142.

İNCELEME TARİHİ:

Yapı, 20 Mayıs 1988, 19 Kasım 1988, 21 Ağustos 1989 ve 17-18 Ocak 1991 tarihlerinde incelenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden sağlanan plan kontrol edilmiş, yapının fotoğrafları çekilerek tasvirleri yapılmıştır.

YAPIM TARİHİ VE BANİSİ:

İnşa kitabesi ve vakfiyesi olmayan caminin yapım tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacılardan İ.H.Uzunçarşılı, kuzey cephenin batısındaki portal üzerinde yer alan kitabeye göre 777 H/1375-76 M. yılında Çaşnigir Paşa tarafından yaptırıldığını belirtir (Uzunçarşılı 1929:224). N. Köseoğlu ise caminin kuzey duvarı önünde bulunan mezar taşındaki kitabede adı geçen "Ebubekir El-Karamani" veya oğlu "Hafız Tûtî" tarafından 794 H/1391-92 M. yılında yaptırılmış olabileceğini ileri sürer (Köseoğlu 1943:1602). Araştırmacı, Çaşnigir Paşa'nın camiyi inşa değil, tamir ettirmiş olabileceğini belirtir. Ayrıca, Barla'daki Çaşnigir Paşa Camii'nin İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 438 no.'lu 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde de kayıtlı olması yapının bu tarihten önce yapılmış olduğunu kesin olarak göstermektedir. Araştırmacılardan Z.Arıkan'ın 1528 tarihli defterdeki tahrirlerin 1522 tarihli tahrirlerin olduğunu vurgulaması bize yapının yüzyılın başı, hatta 15. yüzyılın sonunda mevcut olduğunu doğrulamaktadır. Tahrirlerin en erken tarihlilerinin Fatih Dönemin'nden (1451-81) itibaren yapıldıkları dikkate alınırsa, 16. yüzyılın başında yapılmış bu tahrirde caminin kayıtlı olması önem kazanmaktadır. Araştırmacıların tarihlemede esas aldıkları kitabelerin mezar taşı kitabeleri olması, bunların yapıya herhangi bir zamanda getirilmiş olabileceğini düşündürdüğünden, tarihlemede birinci derecede önemli olmamalıdır. Ancak, yapının minare gövdesinde 14. yüzyıl özelliği olan yeşil sırlı

tuğla ile oluşturulan süslemeleri dikkate alındığında, caminin 14. yüzyılın 3. çeyreği ya da sonuna tarihlendirilmesi uygun düşmektedir. (İncelediğimiz yayınlarda Çaşnigir Paşa'yla ilgili hiç bir bilgiyi rastlanmamıştır.)

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU:

Yapının bilinen ilk onarımı doğu cephesindeki kitabesine göre 1210 H/1795-96 M. yılında yapılmış olmalıdır. Kaynaklarda caminin 1216 H/1801-02 M. yılında onarıldığı belirtilmektedir (Böcüzade 1983:109). Araştırmacılardan N. Köseoğlu yapının onarımlarından "kuzey cephesi duvarı 1310 H/1892-93 M. yılında bir metre eklenerek uzatılmış ve toprak çatı da kiremit çatıya tahvil edilmiştir. Kitabede bu eklenen yere konmuştur" olarak söz eder. Araştırmacı minare şerefesinin üst kısmının 1330 H/1911-12 M. yılındaki büyük depremde yıkıldığını ve halkın yardımıyla İldos'lu Hacı Reşit Usta tarafından yapıldığını belirtir (Köseoğlu 1943:1062). Minarenin daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1920 yılında tekrar onarıldığı bilinmektedir.[98] Mayıs 1990 tarihinde camide yaptığımız incelemeler sırasında Vakıflar Genel Müdürülüğü tarafından başlatılan onarımı yerinde izleme olanağı bulduk. Bu onarımlarda harimin döşemesi ile minarenin şerefesinin yenilendiği görülmüştür. Geçirdiği onarımlarla büyük ölçüde özgünlüğünü yitiren yapı, yerleşim merkezinin en büyük yapısıdır ve bugün kullanılmaktadır.

PLAN:

(Lev. 207)

Cami, dıştan yaklaşık 17.00x22.50 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.[99] Güney cephe doğu cepheden 8° lik, kuzey cephe yaklaşık ekseninde 6° lik açıyla güneye, doğu ve batı cephelerde kuzey köşeden yaklaşık 5°lik açılarla batıya eğimlidir. Kuzey cephenin doğudan 13.80 m.lik

bölümü 0.40 m. dışa kademelidir. Cephenin batısında yaklaşık köşeye paralel minare ile orijinal olmayan bölme duvarlarla oluşturulmuş ve kuzeydoğu köşesi yuvarlatılmış doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânı yer alır. Yapıda kuzey cephenin doğu ve batısı ile giriş mekânının doğusunda birer kapı ile kuzey cephedeki kapılar arasında bir, güney cephede eksenin batısında iki, doğusunda bir ve batı cephede eksene simetrik olan sekiz pencere yer alır. Ayrıca, güney ve batı cephelerdeki pencerelerin üzerinde ve güney cephenin doğusunda üst seviyede bir pencere bulunur.

Kuzey cephenin batısındaki orijinal olmayan giriş mekânına doğusundaki kapıdan girilir. Mekânın batısındaki minare köşeye kuzey-güney yönünde bir duvarla bağlanmıştır. Giriş mekânının güney duvarının doğusundaki kapıdan harime girilir. Yaklaşık 15.00x20.90 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı harimde, eksene simetrik yerleştirilen kare kaideli ve silindirik gövdeli ikişerden dört sütuna çift yönlü atılan kemerlerle kare bir birim oluşturulmuştur. Güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi ile batısındaki pencereler arasında on basamaklı merdivenle çıkılan minber yer alır. Kuzey duvarı önünde biri batı duvarın kuzeyine bitişik, diğer ikisi serbest olan sütunlar ile aralarındaki üç payeye oturan mahfil bulunur. Mahfile doğudaki sütunun güneyine yerleştirilen yedi basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Harime çıkıntılı mahfilin doğusunda iki kapalı mekân ile bitişiğinde ve batısında sekiler bulunur.

Düz tavanla örtülü olan harimin ortasındaki sütun ve kemerlerle oluşturulan kare birimin pandantifler ve sekizgen kasnakla geçilen kubbe izlenimi veren bindirmeli tavanla örtüldüğü görülür.

Kuzey cephenin batı köşesine parelel olan ve yapıdan

ayrı olarak inşa edilen minare kübik kaidelidir ve köşeye kuzey-güney yönündeki 0.90 m.lik bir duvarla bağlanmaktadır.

DIŞ TASVİR:
(Lev. 208a-216b)

Yapının cepheleri düzenleme ve süsleme özellikleri açısından farklılıklar gösterir (Lev. 208b). Kuzey cephe oldukça eğimli bir arazi üzerinde yer alır. Cephedeki kapılar ile pencere dikdörtgen biçimindedir. Kadınlar mahfiline açılan doğudaki kapı yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindedir. Kanımızca, çevre halkı tarafından da belirtildiği gibi, yalnızca kadınlar mahfili ile ilişkili olan bu kapı, orijinalde batısındaki pencere ile benzer özellikler yansıtan bir açıklığın büyütülmesi sonucu kadınlar ve erkeklerin camiye giriş kapılarını ayırmak amacıyla sonradan açılmış olmalıdır (Lev. 209b). Kapının üzerinde biri sivri kemerli, diğeri dikdörtgen çerçeveli olan iki niş yer alır. Sivri kemerli olan nişin yüzeyinde bir ayet kitabesi bulunmaktadır (Lev. 210a-b). Batıdaki orijinal olmayan mekânın duvarları, cami duvarının yaklaşık ortasına kadar yükselmektedir. Bu nedenle batıdaki portalin yalnızca üst bölümü algılanabilmektedir. Portalin üst kısmında dikdörtgen çerçeve ile sınırlandırılmış basık kemerli yüzeysel nişin içinde kademeli silmelerle kuşatılmış dikdörtgen bir niş yer alır. Portalin üzerinde eksende silindirik gövdeli ve zar başlıklı sütuncelere oturan dilimli kemerli ve kitabeli bir mezar taşı ile doğu ve batısında yatay olarak yerleştirilmiş birer sütun dikkati çeker. Doğudaki sütun sivri kemerli bir niş içindedir (Lev. 212a).

Doğu cephe sağırdır (Lev. 213a). Yalnızca cephenin ekseninde, üst seviyede dikdörtgen çerçeveli bir kitabelik bulunur (Lev. 213b). Cephenin saçak seviyesinde iki yana

eğimli olacak biçimde sonlandığı görülür.

Güney cephe çift katlı bir düzenleme yansıtır (Lev. 214a). Cephedeki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Alt seviyedeki pencerelerin daha büyük boyutlu olduğu görülür. Ayrıca, batıdaki üst pencereler arasında batıdaki daha büyük boyutlu olan sivri kemerli iki niş dikkati çeker.

Caminin fevkani olan batı cephesi üç katlı bir düzenleme yansıtır (Lev. 215a). Güneye eğimli olan cephede alt seviyede eksenden hafif güneye kaymış olan basık kemerli kapı, caminin altındaki tabutların bulunduğu tabutluk olarak niteleyebileceğimiz bir bölüme açılmaktadır. Kapının güneyindeki dikdörtgen biçimindeki mazgal pencere de aynı mekâna açılmaktadır.(100) Kapının üzerinde çift sıra olarak düzenlenmiş pencereler dikdörtgen biçimindedir. Simetrik olarak düzenlenen pencerelerden alt seviyedekiler büyük, üsttekiler ise daha küçük boyutludur. Eksenin güneyindeki üst pencereler arasında güneyde sivri kemerli, kuzeydeki sivri kemer yayı biçiminde olan iki niş yer alır. Kuzeydeki niş daha alt seviyededir. Ayrıca, nişlerin ortasında üst seviyede yuvarlak bir rozet bulunur (Lev. 215b).

Kuzey cephenin batı köşesine bir duvarla bitiştirilen minare kübik kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir (Lev. 212b). Kübik kaidenin köşeleri pahlanarak üst bölümü sekizgene dönüştürülmüştür.Pahın yüzeyi dört sıra mukarnas dolguludur. Sekizgenin köşelerinin pahlanmasıyla sekizgen pabuçluk oluşturulmuştur. Bir bilezik ile pabuçluktan silindirik gövdeye geçilir. Ayrıca, gövdenin üst bölümünde de bir bilezik vardır. İki kaval silmeyle sınırlandırılan şerefe altı dört sıra mukarnas dolguludur. Çokgen petek kısmı üç kademeli silmeye oturan bir kubbe ve tepesindeki alemle sonlanır. Cami, çift pahlı çatıyla örtülüdür.

İÇ TASVİR:
(Lev. 217a-221b)

Caminin kuzey cephesinde bulunan doğudaki kapı kadınlar mahfiline, batıdaki ise harime açılmaktadır. Harimin ortasındaki sütunların başlıkları iki dilimli yelpaze pandantif biçimine sokularak sekizgen kasnağa geçilmiştir (Lev. 217a-b). Böylece kemer bağlantıları ortası düzleştirilmiş yuvarlak kemer izlenimi veren ögelerle sağlanmıştır. Pandantif, kasnak ve kademeli tavan ile de yalancı kubbe görünümü kazandırılmıştır. Caminin duvarlarındaki kapı ve pencereler dıştan olduğu gibi, içten de dikdörtgen biçimindedir.[101]

Güney duvar ortasındaki mihrap dört sıra mukarnas kavsaralıdır (Lev. 218a-b). Kavsaranın üzerinde tek satırlık ayet kitabesi yer alır. Mihrap dıştan içe doğru ikisi kaval silmeli, bezemeli oniki süsleme şeridi ile kuşatılmıştır (Lev. 219a-b). Mihrap ve batısındaki minberin son yıllarda yapıldığı çevre halkından öğrenilmiştir. Ayrıca, kullanılan malzeme ve süsleme özellikleri de sonradan yapıldıklarını göstermektedir.

Kadınlar mahfilinin doğusunda çift katlı kapalı mekân ile doğu ve batısında harime çıkıntılı sekiler yer alır. Kapının iki yanındaki sekiler 0.29 m. yüksekliğindedir (Lev. 217a-b).

Harim, kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülüdür. Yalnızca mekânın ortasında sütunlar ve kemerlerle oluşturulan kare birimin tavanı kademelendirilerek yükseltilmiştir (Lev. 217b).

MALZEME VE TEKNİK:

Camide moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme,

ahşap, sıva ve harç kullanılmıştır.

Moloz taş, örgü malzemesi olarak cephelerde ve minare kaidesinde düzensiz bir teknikte uygulanmıştır (Lev.208a-210a). Kesme taş, kaplama malzemesi olarak cephelerde alt seviyede ve köşelerde, kuzey cephenin batısındaki kapının lento ve söveleri ile sundurmanın üst kısmındaki niş ve içindeki kemerin örgüsünde, batı cephedeki kapı sövesinde, minare kaidesi ve pabuçluk kısmında kullanılmıştır (Lev. 212b-215b). Cephelerde farklı boyutlarda düzensiz biçimde kullanılan kesme taşların, minarenin pabuçluk kısmında düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Kesme taş boyutları; 22x42 cm., 25x65 cm., 30x46 cm., 65x73 cm. arasında değişmektedir.

Tuğla, minare gövdesinde, batı ve güney cephelerdeki nişlerin kemerleri ile çerçevesinde kullanılmıştır (Lev. 212b-215b). Batı cephede nişlerin arasında ve eksenin güneyinde yatay olarak istiflenen tuğlaların kesme ve moloz taşlara çerçeve oluşturduğu dikkati çeker. Eksenin kuzeyinde de yer yer tuğla kullanımı görülür. Ayrıca, minare gövdesinde yatay olarak istiflenen tuğlaların sırlı ve sırsız olarak uygulandığı görülür. Devşirme malzeme, kuzey ve batı cephelerde karşımıza çıkar. Batı cephede üst seviyede sivri kemerli nişin içinde ortası delik olan bezemesiz, altında ise bezemeli bir devşirme parça yer alır (Lev.212a, 216b). Kuzey cephenin batısındaki kapının üst kısmında da devşirme sütunların yatay olarak yerleştirildiği görülür.

Ahşap, sütunlar, kapılar, pencere kasaları, mahfil, minber ve örtü sisteminde kullanılmıştır.

Yapının içi tümü ile sıvalıdır. Camide beyaz kireç harç ve beton harç kullanımı görülür. Beyaz kireç harç minare gövdesinde tuğlaların arasında, beton harç ise

cephelerde karşımıza çıkar. Cephelerde moloz taşlara uygulanan oldukça kaba beton harç 20. yüzyıl onarımlarının birinde yapılmış olmalıdır.

SÜSLEME:

Yapıda bezeme, minare gövdesi, batı cephedeki devşirme parça ile güney cephede eksenin batısındaki yatay panoda karşımıza çıkar. Mihrap ve minberdeki bezemelerin orijinal olmadıkları gözönüne alınarak, bu bölümde süslemeleri ele alınmayacaktır.

Minare gövdesinde, yeşil sırlı tuğlalar ve sırsız tuğlaların yatay olarak istiflenerek her sırada kaydırılmasıyla zikzaklar oluşturulmuştur (Lev.212b). Batı cephedeki devşirme parça, dairelerin iç içe geçmesiyle oluşan düğüm motifleri içerir. Güney cephedeki panoda ise lotus-palmet dizisinden oluşan bir süsleme görülür.

BÖLÜM NOTLARI

1. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan Araş.Gör Abdulkadir Gürer'e teşekkür ederim.

2. Tanıtımda Aynur Durukan'dan alınan rölöve planı ile Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. tarafından hazırlanan kesitleri ve cephe çizimleri esas alınmıştır. Çizimlerin bize ulaşmasını sağlayan Vakıf İnşaat yetkilileri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı Ali Işık ve Yüksek Mimar Hayati Binler'e teşekkür ederim.

3. Medresenin eski resimlerinde kapıların yanı sıra, cephelerde dikdörtgen biçiminde pencerelerin olduğu görülür. Araştırmacılardan A. Kuran'ın planında pencerelerin kapatılmış olduğu, M. Sözen'in planında ise cephelerde mazgal tipinde pencerelerin olduğu dikkati çeker (Kuran 1969a:şek.20; Sözen 1972: şek.8).

4. Kuzeydoğu köşe mekânında, batı duvarının ortasında orijinalde bir ocak nişi olduğu ileri sürülmektedir. Mekânın, ocak nişine dayanılarak imaret işleviyle kullanılmış olabileceği belirtilmektedir (Kuran 1969a:60).

5. Pencere, ana eyvanın batı duvarı ekseninde, üst seviyede bulunan sivri kemerli ikiz pencereye karşılık gelmektedir.

6. Avludaki kapıların boyutları doğu kanatta 0.80-1.10x1.60-1.92 m; kuzey ve güney kanatlarda 0.75-0.80x1.50-1.70 m.;batı kanatta 0.90-1.17x1.70-1.75 m. arasında değişmektedir. Kapılarla yaklaşık aynı genişlikteki pencerelerin yüksekliği 0.75-0.80 m. arasındadır. Yalnızca, doğu kanadın eksenindeki pencere 1.00 m. yüksekliğindedir.

7. Kitabenin transkripsiyonunu yapan Araş. Gör. Abdulkadir Gürer'e teşekkür ederim.

8. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, 32.03.01/2 no.'lu Tescil Dosyası.

9. Tanıtımda Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı'nda Restorasyon projesi olarak hazırlanan planlar kullanılmıştır. Projelerinden yararlanma olanakları sağladıkları için Restorasyon Anabilim Dalı yetkililerine teşekkür ederiz. Tek eyvanlı olarak ele aldığımız medreseyi bazı araştırmacılar iki eyvanlı olarak değerlendirmektedir. Bkz. Aslanapa 1984:196; Öney 1989:17. Araştırmacılardan M.Sözen, yapının tek veya iki eyvanlı şemaya bağlanabileceğini ileri sürmektedir (Sözen 1970:166). Avlunun güney kanadında giriş eyvanı olarak değerlendirilen birim eyvan kuruluşunda değil, bitişiğindeki mekanlar gibi kapalı mekân özelliği yansıtmaktadır. Bu nedenle yapı tek eyvanlı grup içinde incelenmelidir.

10. Araştırmacılardan M.Sözen'in planında doğudaki mekânda da merdiven gösterilmiştir (Sözen 1970: şek. 30).

11. M.Sözen'in planında eyvanın batısındaki mekân yaklaşık kare planlı ve bölüntüsüzdür (Sözen 1970:30).

12. Öğrenci hücrelerinin kapıları 1.67-1.75 m. yüksekliğinde, merdiven sahınlığı olan mekânların kapıları ise 3.00 m. yüksekliğindedir.

13. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan rölöve planı esas alınmıştır.

14. Bu mekânlar yaklaşık 2.45x2.60 m.; 2.50x2.55 m.; 2.60x2.65 m. ölçülerindedir.

15. Eyvanın 5.10x5.65 m. ölçülerinde olduğu görülür.

16. Eyvanın güneyindeki mekân 2.60x2.90 m., batısındaki mekân 3.00x3.10 m. ölçülerindedir.

17. Eyvanın kuzeyindeki mekân 3.10x6.80 m. boyutlarındadır.

18. Kuzey kanattaki iki mekân yaklaşık 2.40x2.90 m. ölçülerindedir.

19. Tanıtımında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan rölöve planı esas alınmıştır.

20. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan rölöve planı esas alınmıştır.

21. Soyunmalığın yaklaşık 9.60x12.70 m. ölçülerinde olduğu görülür.

22. Ilıklık mekânı 4.20x4.30 m. ölçülerindedir.

23. Ilıklığın gütneyindeki mekânlardan doğudaki 1.20x1.40 m., batıdaki 1.20x2.30 m. boyutlarındadır.

24. Ilıklığın kuzeyindeki mekânlardan doğudaki 1.20x1.70 m., batıdaki 2.40x2.45 m. ölçülerindedir.

25. Sıcaklığın orta bölümü yaklaşık 3.50x4.20 m. ölçülerindedir.

26. Halvetler 2.80x3.10 m. boyutlarındadır.

27. Su deposu, 2.00x9.20 m. ölçülerindedir.

28. Kapıların yükseklikleri, 1.58-1.65 m. arasında değişmektedir.

29. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan röl öve planı esas alınmıştır.

30. Ilıklık Mekânı, 3.20x6.50 m. ölçülerindedir.

31. Sıcaklık mekânının boyutları 3.50x8.00 m.dir.

32. Halvetler yaklaşık 2.60x2.70 m. ölçülerindedir.

33. Su deposu, 2.40x6.30 m. boyutlarındadır.

34. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan Araş. Gör. Abdulkadir Gürer'e teşekkür ederim.

35. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan plan şeması esas alınmıştır.

36. Ilıklık 6.10x6.10 m. boyutlarındadır.

37. Temizlik mekânları yaklaşık 3.00x3.30 m. ölçülerindedir.

38. Kadınlar bölümünün ılıklığı 1.90x6.00 m. boyutlarındadır.

39. Sıcaklık 3.40x5.20 m. ölçülerindedir.

40. Eyvanlardan, kuzey ve güneydeki 3.40x3.40 m., batıdaki 3.30x3.50 m. ölçülerindedir.

41. Halvetler yaklaşık 3.30x3.30 m. boyutlarındadır.

42. Su deposu, 2.00x12.00 m. ölçülerindedir.

43. Kapıların yükseklikleri 1.70-1.78 m. arasında değişmektedir.

44. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan rölöve planı esas alınmıştır.

45. Mekânın uzunlamasına bölümü yaklaşık 1.35x3.45 m. ölçülerindedir. Kuzeybatı köşesi ise 1.05x1.30 m. boyutlarındadır.

46. Temizlik mekânı 1.30x2.05 m. boyutlarındadır.

47. Ilıklık ve sıcaklık mekânları yaklaşık 2.70-2.80x2.80x 2.90 m. ölçülerindedir.

48. Halvet 3.35x3.40 m. boyutlarındadır.

49. Su deposunun boyutları 2.65x4.65 m. dir.

50. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan rölöve planı esas alınmıştır.

51. Soyunmalık mekânı 7.10x8.20 m. ölçülerindedir.

52. Ilıklık 1.65x3.25 m. boyutlarındadır.

53. Temizlik mekânı 1.45x1.55 m. ölçülerindedir.

54. Sıcaklık ve bitişiğindeki halvet 2.45x2.45 m. boyutlarındadır.

55. Su deposu, 1.65x5.40 m. ölçülerindedir.

56. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan plan esas alınmıştır.

57. Ilıklık 2.00x7.65 m. ölçülerindedir.

58. Sıcaklık 4.40x7.20 m. boyutlarındadır.

59. Halvetler 2.80x2.80 m. ölçülerindedir.

60. Su deposu 1.65x6.90 m. boyutlarındadır.

61. Odunluk 4.45x7.80 m. ölçülerindedir.

62. Tanıtımda tarafımızdan çıkantılan rölöve ve restitüsyon planları esas alınmıştır.

63. Soyunma mekânı 2.02x7.40 m. ölçülerindedir.

64. Ilıklık mekânı 3.20x3.35 m. boyutlarındadır. Sıcaklık mekânının da yaklaşık aynı boyutlarda olduğu görülür. Sıcaklığın tümüyle yıkılmış olması mekânın ılıklık ile ortak duvarında mevcut olduğunu düşündüğümüz kapıyı kapatmış olmalıdır.

65. Su deposu 2.15x5.75 m. ölçülerindedir.

66. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan plan esas alınmıştır

67. Ilıklık 2.65x6.00 m. boyutlarındadır.

68. Sıcaklık 3.10x6.00 m. ölçülerindedir.

69. Halvetler 2.60x2.60 m. boyutlarındadır.

70. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan plan esas alınmıştır

71. Soyunmalık 1.58x5.40 m. boyutlarındadır.

72. Ilıklık ve sıcaklık mekânları 2.40x2.40 m. ölçülerindedir.

73. Su deposu 1.50x5.40 m. boyutlarındadır.

74. Beylikler dönemi hamamlarıyla ilgili olarak bkz. Ayverdi 1966:435-36, pl. 116. R.; 1972:171, pl.288 R.; Erken 1977:353-54; Durukan 1982:243-252, 347.

75. 30 Ekim 1990 tarihinde yaptığımız incelemelerde yapının batısına bitişik ve orijinal olmayan mekânın yıkıldığı görülmüştür. Ancak, yapının plan tanıtımında Ilıca'nın çift mekânlı durumu esas alınmıştır.

76. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan Araş. Gör. Abdulkadir Gürer'e teşekkür ederim.

77. Tanıtımda K. Erdmann'ın planı esas alınmıştır (Erdmann 1961:Lev. 4/9).

78. Araştırmacılardan K. Erdmann'da dilatasyonlara dayanarak payandalar ile avlunun hanın inşaasından bir süre sonra 13. yüzyıl içinde yapılmış olabileceğini belirtir (Erdmann 1961:52).

79. Giriş eyvanın bitişiğinde bulunan mekânların duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır (Erdmann 1961: Lev. 4/3).

80. Kitabelerin transkripsiyon ve tercümesini yapan Araş. Gör. Abdulkadir Gürer'e teşekkür ederim.

81. Tanıtımda K. Erdmann'dan alınan plan esas alınmıştır. Bkz. Erdmann 1961:Lev. 18.

82. Bugün büyük ölçüde yıkılmış olan yapının plan özellikleri tesbit edilemediği için rölövesi alınamamıştır Bu nedenle K. Erdmann'ın yayınındaki plan esas alınmıştır (Erdmann 1961:Lev. IV/2).

83. Kuzey cephe, kapı üzerindeki kitabe (1):
Transkripsiyon:
İnnâ fetahnâ fethan mübiynâ
Tercüme:
Muhakkak ki biz sana muazzam ve aşikâr bir fetih ve zafer verdik (Fetih Suresi 1. ayet)
Kuzey cephe, portal üzerindeki kitabe (2):
Transkripsiyon:
İnnemâ ya'mûrû mesâcidallahi men âmene billâhi velyevmil'âhiri ve ekaâmessalâte ve âtezzekâte ve lem yahşe illallahe fe'asâ velâike en yekûnû minelmüktedir
Tercüme:
Allah'ın mescitlerini yalnız Allah'a ahiret gününe iman getirip namazı dosdoğru kılan, zekatını veren, din bab'ında ancak Allah'tan korkan kimse mamur kılar. İşte bunlar yol bulanlardan olabilirler (Et-Tevbe Sûresi, 18. âyet).

84. Araştırmacılardan M. Meinnecke, yapının Selçuklu döneminde inşa edildiğini ileri sürerek, ilk onarımın 1350-1400, ikinci onarımın 1400-1450, sonraki onarımın ise 1814-15 yıllarında yapılmış olduğunu belirtir (Meinecke 1986:122).

85. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Dosyası. 32.03.01/1.

86. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Dosyası. 32.03.01/1.

87. Tanıtımda tarafımızdan çıkartılan rölöve planı esas alınmıştır.

88. Bordürlerin alt kısmı büyük ölçüde tahrip olmuştur.

89. Alt seviyedeki pencereler zeminden 0.30-0.50 m. yükseklikte ve 2.05 m. yüksekliğindedir.

90. Pencerelerin yükseklikleri 2.15-2.30 m. arasında değişmektedir.

91. Kapı, 1.96x2.83 m. boyutlarındadır.

92. Araştırmacılardan M. Meinecke, yapıdaki sırlı tuğlaların alışılmışın dışında örnekler olduğunu vurgulamaktadır (Meinecke 1976:122).

93. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan Araş. Gör. Hulusi lekesiz'e teşekkür ederiz.

94. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan Araş. Gör. Hulusi lekesiz'e teşekkür ederiz.

95. Mezar taşının üst bölümü kırıldığından bugün yalnızca kitabenin iki satırı algılanabilmektedir.

96. Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesini yapan hocam Doç. Dr. Aynur Durukan'a teşekkür ederim.

97. Bu ata sözlerinin transkripsiyon ve tercümeleri;
ed-dünya cîfetün ve tâlibuhâ kilâbun: Dünya bir leştir, taliplileri de köpeklerdir.
Mevtü'l-âlimu, mevtûl-âlemu: Alimin ölümü, âlemin ölümüdür. Transkripsiyon ve tercümeleri yapan Araş. Gör. Hulusi Lekesiz'e teşekkür ederiz.

98. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Tescil Şubesi, 32.03.03/3 no.'lu Tescil Dosyası.

99. Tanıtımda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan ve bazı eksiklikleri tamamlanan plan esas alınmıştır.

100. Bu bölümün orijinal olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak, yapıyla ilgili N. Köseoğlu'nun 1943 tarihli yayınında bu bölümden söz edilmemesi ile kapının iki yanında beton harcın kullanımının yoğun olması kapının 20. yüzyılın ortalarında açılmış olabileceğini düşündürmektedir (Köseoğlu 1943:1601-02).

101. Güney duvarda eksenin doğusundaki alt pencere zeminden 1.00 m. yükseklikte ve 1.60 m. yüksekliğindedir. Mihrabın batısındaki pencereler zeminden yaklaşık 0.52-0.54 m. yüksekliktedir. Pencerelerin yüksekliği 1.43-1.48 m. arasında değişmektedir.

VI. DEĞERLENDİRME

Değerlendirmenin Tanıtımı:

Çalışmamızın altıncı bölümünü Değerlendirme oluşturmaktadır. Bu bölüm, Isparta ve Çevresindeki Yapıların Kendi İçinde Değerlendirilmesi ile Isparta ve Çevresindeki Yapıların Anadolu'daki Yapılarla Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmıştır.

Değerlendirmenin her iki bölümünde de medreseler, türbeler, hamamlar, ılıcalar, hanlar ve camiler yapı türlerine göre gruplandırılarak katalogdaki sıralama izlenmiştir. Özgün durumlarını tümüyle veya kısmen koruyan yapılar ayrıntılı, yenilenmiş yapılar grubunda incelediğimiz camiler ise kısaca ele alınmıştır. Isparta ve çevresindeki eserlerin gerek kendi içindeki, gerekse Anadolu'daki örneklerle karşılaştırılmalı değerlendirilmesinde yapıların plan şeması, mimari ögeleri, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından benzer ve farklı yönleri belirlenerek, Anadolu Türk Sanatı içindeki önemleri vurgulanmıştır.

Konumuzu oluşturan eserlerin ortak özelliklerinin vurgulanması amacıyla kendi içindeki değerlendirilmeleri yapılmıştır.

"Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları"nın çalışma konumuzu oluşturması nedeniyle, ikinci bölümde Anadolu'daki benzer işlev ve ortak mimari özellikler gösteren özellikle 13-15. yüzyıl yapılarıyla karşılaştırmalı değerlendirilmeleri amaçlanmıştır. Tarihi tartışmalı olan örneklerimizin de 14. yüzyılda Isparta ve çevresinde etkin olan Hamidoğulları Beyliği döneminde inşa edilmiş olabileceklerini düşündüğümüzden karşılaştırma örneklerimizi çoğunlukla 13-15. yüzyıl yapıları oluştur-

maktadır. Bu nedenle eserlerin yaklaşık tarihlendirilmeleri bu bölümde yapılacaktır.

VI.1. ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ YAPILARIN KENDİ İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

MEDRESELER

Isparta ve çevresindeki Selçuklu ve Beylikler dönemi eğitim yapıları dikkate alındığında ikisi kapalı avlulu, biri de açık avlulu olan üç medrese karşımıza çıkmaktadır. Atabey'deki Ertokuş Medresesi ile Uluborlu'daki Gargılı Lala (Taş) Medresesi kapalı avlulu, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi ise açık avlulu örneğimizi oluşturmaktadır. Çalışmamızda öncelikle Isparta ve çevresindeki medreseleri kendi içinde, daha sonra da Anadolu'daki benzer özellikler gösteren medreselerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Atabey'deki Ertokuş Medresesi 621 H/1224 M. yılında Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırılmıştır. Medrese; yenilenmiş cami ve çeşme ile bugün yıkılmış olan hamamdan oluşan külliyenin parçasıdır (Önge 1967:16). Medresenin batı cephesinin ortası ile içte eyvanın batısına, dikey eksenine bitiştirilen kare kaideli ve sekizgen gövdeli türbe bulunur. Geçirdiği onarımlar sonucu orijinalliğini büyük ölçüde yitiren cami, medresenin doğusunda yer alır. Medreseyi araştırmacılardan M. Sözen; "İki veya tek eyvanlı ve revaklı örtülmesinden oluşan tek katlı" olarak tanımlanmaktadır (Sözen 1972:42-47). Çoğunlukla kapalı avlulu medreseler grubunda incelenen yapıya eyvan düzeni açısından bakıldığında, avlunun doğu kanadı ortasında bulunan ve giriş eyvanı olarak nitelenen bölümün eyvan kuruluşunda olmadığı ve avluya bitiştiğinde birimler gibi kapı ile açılan kapalı mekân özelliği yansıttığı görülür. Bu nedenle bu bölüm bir giriş eyvanı değil, giriş mekânı olarak tanımlanmalıdır. Ertokuş Medresesi'nin bu özellikleri dikkate alınarak yapı, serbest desteklerle bölüntüye uğratılmış kapalı avlulu ve tek eyvanlı

medreseler grubunda incelenmelidir.

Uluborlu'daki Gargılı Lala Medresesi, bugünkü yerleşimin kuzeydoğusundaki eski yerleşim biriminin sur dışında bulunan Emrem Mahallesi'nde yer alır. Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan medrese yayınlarda Selçuklu yapısı olarak tanıtılmaktadır (Demirdal 1968:257). 1528 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde de adı geçen medresenin en geç 15. yüzyılda yapılmış olabileceğini ileri sürebiliriz (TT 438:274). Ayrıca, Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerin 12. yüzyılın ortalarından başlayarak, yoğun olarak 13.-14. yüzyıllarda inşa edilmiş olmaları ile Uluborlu'nun Hamidoğulları Beyliği'nin başkenti olan bir yerleşme olduğu da dikkate alındığında, medresenin 14. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünebiliriz. Bugüne kadar medreselerle ilgili yayınlarda tanıtılmayan yapı, kapalı avlulu, avlunun tek yönden (doğudan) sütunlarla sınırlandırıldığı serbest destekli ve iki eyvanlı medreseler grubunda incelenmelidir.

Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreseleri doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Ertokuş Medresesi'nde batı cephenin eksenine bitişik türbe, Gargılı Lala Medresesi'nde batı cephenin güneyindeki türbe olabileceğini düşündüğümüz mekân tümüyle dışa taşkındır. Ayrıca, Gargılı Lala Medresesi'nde kuzey duvarın 4.70 m. doğuya doğru devam ettiği görülür.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde yaklaşık kare planlı avlu, eksenlere simetrik yerleştirilmiş dört silindirik sütun ile duvarlara enine ve boyuna atılmış sivri kemerlerle bölüntüye uğratılarak farklı doğrultularda dikdörtgen planlı dokuz bölüme ayrılmıştır. Böylece, avluda haçvari bir plan ortaya çıkmıştır. Orta bölüm pandantiflerle geçilen ortası açık eliptik bir kubbeyle, eksenlerdeki birimler sivri, köşelerdeki birimler beşik tonozla

örtülüdür. Avlunun ortasında kare biçiminde bir havuz ile kuzey ve güneyinde dışarıyla bağlantılı olan su yolları görülmektedir.

Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı avlu, doğusundaki üç silindirik sütunla sınırlandırılmıştır. Sütunlar kuzey-güney yönünde atılan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Avlunun örtüsü tümüyle yıkılmıştır. Ancak, avlunun güneydoğu ve güneybatı köşelerinde kubbeye geçiş elemanları olan köşe üçgenlerinin bulunması, dikdörtgen planlı avlunun eliptik bir kubbeyle örtülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Ertokuş Medresesi'nin avlusunda eksenlere simetrik birerden dört, Gargılı Lala Medresesi'nde ise farklı olarak yalnızca avlunun doğusunda kuzey-güney yönünde dizilmiş üç sütun yer alır. Gargılı Lala Medresesi'nde bugün yıkılmış olmakla birlikte, avlunun özgününde Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, eliptik bir kubbeyle örtülmüş olabileceğini düşündüğümüzde, örneklerdeki kubbelerin aynı biçimsel özellikleri yansıttığı görülür. Ancak, kubbeye Ertokuş Medresesi'nde pandantiflerle, Gargılı Lala Medresesi'nde köşe üçgenleriyle geçilmesi farklılık gösterir. Ertokuş Medresesi'nin avlusunda serbest desteklere oturan kubbenin dört yöne açılımı sağlanarak merkezi bir şema oluşturulmuştur. Buna karşın Gargılı Lala Medresesi'nde, kubbenin eyvan ve sütunlar aracılığıyla doğuya açılımı avluda daha sınırlı bir mekân anlayışı yansıtmaktadır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun batısında, yaklaşık dikey eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üzeri sivri tonozla örtülü bir eyvan bulunmaktadır. Eyvanın batı duvarı ekseninde, bitişiğindeki türbeye açılan üç kapı ile üzerlerinde birer pencere bulunur. Eksendeki kapı ve pencerenin üzerinde de bir sütuna atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş ikiz pencere yer alır.

Eyvanın güney duvarı ortasında dikdgörtgen mihrap nişi vardır. Mihrap nişi iki yandan birer sütunla sınırlandırılmıştır. Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun batısı ile doğu duvarın güneyinde doğu-batı doğrultusunda dikdgörtgen planlı ve batıdakinin üzeri sivri tonozla örtülü birer eyvan yer alır. Doğudaki eyvanın kuzey duvarı ile örtüsü büyük ölçüde yıkılmıştır. Avluya sivri kemerle açılan batıdaki eyvanın güney duvarında eksende ve batı duvarında eksenin güneyinde birer kapı bulunur. Ayrıca, eyvanın batı duvarının kuzeyin de de düzensiz bir açıklık görülür. Ertokuş Medresesi tek, Gargılı Lala Medresesi çift eyvanlıdır. Eyvan sayısının farklılık gösterdiği örneklerde, avlunun yaklaşık dikey eksenide konumlanan eyvan sayısı ortak özelliktir. Eyvanların duvarlarında Ertokuş Medresesi'nde üç, Gargılı Lala Medresesi'nde farklı olarak iki kapı yer alır. Örneklerde kapıların sayısal diziminin yanı sıra konumlarının da farklı olduğu dikkati çeker. Ertokuş Medresesi'nde eyvanın batı duvarındaki kapılardan bitişiğindeki sekizgen planlı türbeye girilir. Buna karşın, Gargılı Lala Medresesi'nde eyvanın batı duvarının güneyindeki kapı kare planlı ve köşe üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülü türbe ya da kütüphane olabileceğini düşündüğümüz bir mekâna açılmaktadır. Mekân, eyvana yaklaşık dikey eksende bitişik konumu açısından Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya benzerlik gösterir. Bu nedenle mekânın Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi türbe olarak yapılmış olabileceğini düşünebiliriz.

Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğinde avluya birer kapıyla açılan kare planlı ve tromplarla geçilen kubbe ile örtülü mekânlar yer alır. Buna karşılık, Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvana bitişik güneyde kare planlı ve pandantif geçişli kubbeyle örtülü, kuzeyde ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer mekân vardır. Mekânlardan güneydeki eyvana, kuzeydeki ise avluya birer kapıyla açılmaktadır. Güneydeki

mekânın güney duvarı ekseninde basık kemerli bir pencere ile kuzey duvarının batısı ve batı duvarının ekseninde dikdörtgen birer niş bulunur. Nişlerden kuzeydekinin dolap, batıdakinin ocak nişi olduğu görülmektedir. Ertokuş ve Gargılı Lala Medreselerinde ana eyvanın bitişiğinde birer mekânın bulunması özelliği ortak, mekânların plan, örtü sistemi ve mimari ögelerinin düzenlenişi farklıdır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun kuzey ve güney kanatlarında birbirine simetrik kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer öğrenci hücresi ile doğusunda kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan uzunlamasına birer mekân yer alır. Avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücreleri birer kapıyla avluya açılırlar. Kapıların üzerinde de pencereler bulunur. Gargılı Lala Medresesi'nde ise avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücreleri, Ertokuş Medresesi'nden farklı olarak asimetrik bir düzenleme gösterirler. Medresede avlunun kuzeyinde yaklaşık kare planlı iki, güneyinde üç öğrenci hücresi bulunur. Avluya birer kapıyla açılan mekânlardan, güneydeki öğrenci hücreleri pandantiflerle, kuzey kanadın doğusundaki mekân köşe üçgenleriyle geçilen kubbelerle, batısına bitişik olan mekân ise aynalı çapraz tonozla örtülüdür. Kuzeydeki mekânların batı ve güney duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Güneydeki hücrelerin güney duvarları ekseninde birer pencere ile duvarlarında çok sayıda dikdörtgen niş bulunmaktadır. Buna karşın Ertokuş Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin duvarında nişlere rastlanmamaktadır.

Görüldüğü gibi, Ertokuş ve Gargılı Lala Medreseleri, avluların yan kanatlarında bulunan öğrenci hücrelerinin konumu, plan şeması ve örtü sistemi açısından önemli farklılıklar gösterir. Ancak Ertokuş Medresesi'nin öğrenci hücrelerinde bugün kapatılmış olmakla beraber, orijinalde mevcut olduğunu bildiğimiz dikdörtgen biçiminde pencereler, Gargılı Lala Medresesi'nin güney kanadındaki öğrenci

hücrelerinde de görülür.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun doğu kanadı ekseninde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü giriş mekânı ile bitişiğinde çift sıralı olarak dizilmiş farklı boyut ve biçimsel özelliklere sahip üçer mekân yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise avlunun doğu kanadında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı giriş eyvanı ile güneyine bitişik kare planlı ve pandantif geçişli kubbeyle örtülü bir mekân yer alır. Giriş eyvanının kuzey kanadı ile örtüsü büyük ölçüde yıkılmıştır. Giriş eyvanına bir kapıyla açılan güneydeki mekânın güney duvarı ortasında bir pencere ile doğu ve kuzey duvarlarında dikdörtgen birer niş bulunur. Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânının bitişiğindeki birimlerin çift sıralı konumu, Gargılı Lala Medresesi'ndeki uygulamadan çok farklıdır. Ancak, Gargılı Lala Medresesi'nde giriş eyvanının kuzeyinin tümüyle yıkılmış olması bu bölümün özgün durumunu algılayabilmemizi güçleştirmektedir.

Atabey Ertokuş Medresesi avlusunun yaklaşık ekseninde güneyde ince uzun, kuzeyde yaklaşık eksendeki dikdörtgen planlı mekânla su yolu bağlantısı bulunan kare planlı bir havuz yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nin avlusunda ise bir havuzun bulunup, bulunmadığı zemininin toprakla dolması nedeniyle anlaşılamamaktadır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ekseninde portal ile kuzey ve güney cephelerin doğusunda birbirine simetrik dikdörtgen biçiminde birer kapı yer alır. Gargılı Lala Medresesi'nde doğu cephenin yaklaşık eksenindeki portal yıkıldığından bu bölümde düzensiz bir açıklık görülür. Ertokuş Medresesi'nin portalı cepheden hafif dışa taşkın ve profillidir. Portal, dıştan farklı genişlikte üç bordür ve üç silmeyle sınırlandırılmıştır. Tonoz kavsaralı portal nişinin iki yanında sivri kemerlerle kuşatılan, çift sıra

mukarnas kavsaralı beş cepheli birer niş bulunur. Portalın profilli konsollara oturan basık kemerli kapısı üzerinde kare biçiminde bir kitabelik yer alır. Ertokuş ve Gargılı Lala Medreselerinde avluyu kuşatan mekânların kapıları dikdörtgen biçimindedir. Ertokuş Medresesi'nde lentolu ve söveli olan öğrenci hücrelerinin kapıları 0.70-0.80x1.60-1.90 m. arasında değişen boyutlara sahiptir. Eyvanın bitişiğindeki mekânların kapıları ise 1.15x2.00-2.10 m. arasında değişen boyutlarıyla diğerlerinden daha büyüktür. Medresede içteki mekânların kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler bulunur. Pencerelerin yükseklikleri 0.60-1.00 m. arasında değişmektedir. Lentolu ve söveli kapı ile üzerlerindeki sivri kemerli pencere düzenlemesi eyvanın batı duvarındaki türbeye açılan kapılarda da yinelenir. Ayrıca, eksendeki kapı ve pencerenin üzeninde de sivri kemerli ikiz pencere yer alır. Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun güneyindeki öğrenci hücrelerinin kapıları yaklaşık 75-82x1.40-1.70 m. arasında değişen boyutlardadır. Kapıların üzerinde, bugün dolguları büyük ölçüde yıkılmış, sivri kemerli alınlıklar dikkati çeker. Örneklerde avluya açılan kapıların dikdörtgen biçiminde olması ortak, kapıların üzerinde Ertokuş Medresesi'nde sivri kemerli pencere, Gargılı Lala Medresesi'nde sivri kemerli alınlıkların bulunması farklı özelliklerdir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin kuzey, güney ve batı cephelerinde alt seviyede restarosyon sonucu tümü ile kapatılmış olan ve özgününde var olduğu resimlerden anlaşılan dikdörtgen biçiminde pencereler bulunur. Batı cephenin ekseninde, bitişiğindeki türbenin doğu cephesine karşılık gelen sivri kemerli bir pencere yer alır. Ayrıca, üst seviyede güney cephede sivri kemerli, doğu cephede dikdörtgen biçiminde birer pencere vardır. Doğu cephedeki pencere içten sivri kemerlidir. Gargılı Lala Medresesi'nde güney ve batı cephelerde üst seviyede dikdörtgen biçiminde pencereler bulunur. Büyük ölçüde yıkılmış olan pencerele-

rin içten basık kemerli oldukları anlaşılmaktadır. Örneklerimizde cephelerde dikdörtgen biçiminde pencerelerin bulunması özellikleri ortaktır. Pencerelerin Ertokuş Medresesi'nde alt seviyede büyük boyutlu, Gargılı Lala Medresesi'nde üst seviyede küçük boyutlu oldukları görülür.

Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın güney duvarı ortasında dikdörtgen mihrap nişi yer alır. Ayrıca restorasyon sonucu kapatılmış olan giriş eyvanının güneyindeki mekânının batı duvarının kuzey köşesinde sivri kemerli, kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarı ekseninde de yarım yuvarlak birer niş bulunur. Kuzeydoğu köşe mekânındaki nişin ocak nişi olduğu belirtilerek, girişe yakın konumu nedeniyle bu birimin imaret işleviyle kullanılmış olabileceği ileri sürülmektedir (Kuran 1969a:60). Gargılı Lala Medresesi'nde güney kanattaki öğrenci hücreleri ile giriş eyvanının güneyindeki ve ana eyvanın batısındaki mekânların duvarlarında çok sayıda dikdörtgen niş karşımıza çıkar. Çoğunlukla eşya koymaya yarayan ve dolap nişi olarak kullanılan nişlerden, batıdan bir ve üçüncü mekânların batı duvarlarının ortasındaki nişler ocak nişidir. Ertokuş Medresesi'nin ana eyvanındaki mihrap nişi uygulaması, Gargılı Lala Medresesi'nde karşımıza çıkmaz.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde dıştan örtü sistemi büyük ölçüde algılanmaktadır. Avluyu örten ortası açık kubbeyle, yatay ve dikey eksenlerdeki sivri tonozların kavisi içte olduğu gibi dışta da haçvari bir plan şeması yansıtmaktadır. Ayrıca, eyvanın bitişiğindeki mekânların kubbeleri de dıştan belirgindir. Gargılı Lala Medresesi'nde örtü sistemi büyük ölçüde yıkıldığından, yalnızca ana eyvanın sivri tonozu dışa yansımaktadır.

Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreselerinde moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür. Her iki yapıda da moloz taş örgü mal-

zemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ertokuş Medresesi'nin doğu hariç, diğer cepheleri ile Gargılı Lala Medresesi'nde içte ve dışta bütün duvarlarda moloz taş kullanılmıştır. Yapılarda moloz taşların düzensiz bir teknikte uygulandığı dikkati çeker.

Kesme taş, kaplama malzemesi olarak Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ile avlu duvarlarında, kemerlerde ve bitişiğindeki türbenin cephelerinde kullanılmıştır. Gargılı Lala Medresesi'nde ise yalnızca cephe köşeleri ile avlunun güney duvarında alt seviyede kesme taş kullanımı görülür.

Örneklerimizden Atabey Ertokuş Medresesi'nde devşirme malzeme kullanımı yoğundur. Cephelerde, avluyu kuşatan mekânların kapı lento ve sövelerinde, havuzun su yolu ile eyvanın önünde, türbeye girişi sağlayan kapıların lento ve söveleri ile merdiven basamaklarında bezemeli devşirme malzemeler kullanılmıştır. Ayrıca, avludaki sütunlar da devşirmedir. Gargılı Lala Medresesi'nde doğu cephenin güney köşesinde, batı cephede, güney cephedeki batıdan ikinci pencerenin lentosunda devşirme malzeme kullanılmıştır. Gargılı Lala Medresesi'nde de, Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi avludaki sütunlar devşirmedir.

Tuğla, Ertokuş Medresesi'nde eyvan kemeri ile kubbeyi taşıyan kemerlerde, avluyu kuşatan mekânlar ve eyvanın batı duvarındaki pencere kemerlerinde, eyvanın kuzeyindeki mekânın kubbesinde, güneyindeki mekânın kubbe eteğinde kullanılmıştır. Gargılı Lala Medresesi'nde ise kapı ve pencere kemerleri ile örtü sisteminde tuğla kulanımı görülür.

Süsleme, Atabey Ertokuş Medresesi'nde portal ve mihrap ile devşirme malzemelerde karşımıza çıkar. Buna karşın, Gargılı Lala Medresesi'nde bezeme görülmemektedir.

Ertokuş Medresesi'nin portalini kuşatan dış bordür, baklava ve kare kesitlerinin oluşturduğu dendanlarla süslüdür. İkinci bordür bezemesizdir. Üçüncü bordür de silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle oluşturulan, aralarda düzgün olmayan baklava ve stilize palmet motifleri yer alır. Kavsarayı kuşatan ve silmeler arasında yer alan yüksek sivri kemerin yüzeyi düz ve yuvarlatılmış silmelerin iç içe geçmesiyle ve aralarda düğümlenmesi ile oluşan baklava ve yürek motifleriyle süslenmiştir. İçte burmalı silmelerle biçimlendirilmiş bir kemer daha yer alır. Kemerin kilit taşının altındaki rozetin yüzeyi ortada sekiz kollu yıldız ile sekizgenler ve sekizgen kesitlerinden oluşan geometrik motiflerle bezemelidir. Yıldızın ortasında da sekiz yapraklı bir çiçek bulunur. Portal nişinin karşılıklı yüzlerindeki nişleri kuşatan sivri kemerlerin yüzeyi silmelerle biçimlendirilmiş aynalı kemerlerle süslenmiştir. Kapının basık kemerinin oturduğu konsollar zencirek motifiyle bezelidir.

Mihrabın dış bordürü, kuşatma kemeri, mihrap nişi ve kemer köşeliklerindeki rozetlerin yüzeyi bezemelidir. Dış bordürde dilimli kemerlerin biçimlendirdiği bir süsleme yer alır. Kuşatma kemerinin yüzeyi alt seviyede düğüm, üst seviyede çift zincirek motifiyle süslenmiştir. Rozetlerin yüzeyinde, kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan ortada on kollu yıldız ile yıldız kolları arasında beş kollu küçük yıldızlar bulunmaktadır. Mihrap nişinin bezemesine aynalı kemerlerle kuşatılan yuvarlak bir madalyon hakimdir. Madalyonun yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen dokuz kollu yıldız ile aralarındaki beş kollu küçük yıldızlarla süslenmiştir. Aynalı kemerin köşeliği ise kıvrık dal ile iç içe geçmiş rumi motifleriyle bezenmiştir.

Görüldüğü gibi, Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreseleri Isparta ve çevresindeki kapalı avlulu

medreselerin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Her iki yapı da plan şeması, mimari ve malzeme-teknik özellikleriyle önem taşımaktadır. Özellikle bugüne kadar tanıtılmayan Gargılı Lala Medresesi tek yönden sütunlarla sınırlandırılmış kapalı avlulu plan şeması ile dikkati çekmektedir.

TÜRBELER

Isparta ve çevresinde biri bağımsız, diğeri bir medreseye bitişik kare kaideli ve sekizgen gövdeli iki türbeyle karşılaşmaktayız. Örneklerden medreseye bitişik olanı daha erken tarihli ve çift katlıdır.

Eğirdir İlçesi'nin sur dışında bulunan Yazla Mahallesi'ndeki "Baba (Dede) Sultan Türbesi" bağımsız; Atabey (Agros) İlçesi'nin Müftü mahallesi, Etibey Sokakta yer alan Ertokuş Medresesi'nin batı cephesine bitişik olan "Ertokuş Türbesi" ise bir yapıya bağımlı örneği oluşturmaktadır. Ertokuş Türbesi dışta medresenin batı cephesinin ortası ile içte ana eyvanın batı duvarına bitişiktir.

Baba Sultan Türbesi'ne ait olduğu ileri sürülen ve bugün Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nin avlusunda bulunan kitabesine göre yapı, Hamidoğullarından İlyas bey zamanında 759 H/1357-58 M. yılında yaptırılmıştır (Uzunçarşılı 1929: 231). İnşa kitabesi olmayan Ertokuş Türbesi'nin bitişiğindeki medrese, kitabesine göre 621 H/1224 M. yılında Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırılmıştır. Araştırmacılardan Y.Önge'nin de belirttiği gibi, türbenin medreseyle bağlantısının ana eyvandan doğrudan bir kapıyla değil, kapıların açıldığı uzun koridorlar aracılığıyla olması, bir başka deyişle iki yapı arasında akıcı bir organik ilişkinin kurulamaması gibi özellikleri dikkate alındığında, türbenin medreseye sonradan bitiştirildiği anlaşılmaktadır (Önge 1967:16; Tuncer 1986:130-132). Ayrıca, medrese ve bitişiğindeki türbenin banisi Mübarizeddin Ertokuş'un nerede ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, türbenin medreseye sonradan bitiştirildiğinden hareketle yapının 1224'lerden sonraki bir tarihte, Mübarizeddin Ertokuş'un II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-46) Erzincan Atabekliği'ne

atanması ile ölümünden sonra 669 H/1270-71 M. yılında düzenlendiği belirtilen vakfiyesinin varlığı dikkate alındığında, 13. yüzyılın 3. çeyreğinde inşa edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Görüldüğü gibi, türbelerden biri 13. yüzyılın 3. çeyreğine ait Selçuklu, diğeri 14. yüzyılın ortalarına tarihlenen Hamidoğulları Beyliği eseridir.

Ertokuş ve Baba Sultan türbeleri plan şeması ve mimari özellikleri açısından büyük benzerlikler gösterir. Kare kaideli ve sekizgen gövdeli oluşlarının yanı sıra, cephelerinde dönüşümlü olarak dizilen sivri kemerli pencerelerin bulunması iki türbenin en belirgin ortak özelliğidir. Ertokuş Türbesi'nin çift, Baba Sultan Türbesi'nin tek katlı oluşu örneklerin en belirgin farklarıdır. Her iki örnekte de cephelerin köşelerinde pilasterler bulunmakla birlikte, Ertokuş Türbesi cephelerinde dikdörtgen, Baba Sultan Türbesi'nde dikdörtgen çerçeveli olan sivri kemerli yüzeysel nişler oluşturulmuştur.

Ertokuş Türbesi'nin mescit hücresine doğu cephesine karşılık gelen ve bitişiğindeki medresenin ana eyvanının batı duvarında bulunan eksende ve simetriğindeki dikdörtgen biçimindeki kapılarla, Baba Sultan Türbesi'ne ise doğu cephesi eksenindeki sivri kemerli bir kapıyla girilmektedir. Örneklerde kapıların doğu cephe ekseninde konumlanması benzerlik gösterirken, kapıların biçimsel özellikleri farklıdır. Her iki türbede de mescit hücresi sekizgen planlı ve kubbeyle örtülüdür. Kubbeye geçiş, Ertokuş Türbesi'nde köşe taşları, Baba Sultan Türbesi'nde ise tromplarla sağlanmaktadır. Ertokuş ve Baba Sultan türbeleri dıştan piramidal külahla örtülüdür. türbelerin mescit hücrelerinde birer sanduka bulunmaktadır. Baba Sultan Türbesi'ndeki sanduka bugün mevcut değildir. Ancak, Baba Sultan Türbesi'nde orijinalde muvcut olan sandukanın

Mayıs 1990 yılında yaptığımız çalışmalar sırasında türbede devam eden onarımlarda kaldırıldığı görülmüştür.

Ertokuş ve Baba Sultan türbelerinde kesme taş, tuğla, harç ve sıva kullanımı görülür. Ayrıca, Ertokuş Türbesi'nin kaidesinde moloz taş, kapıların lento ve söveleri ile önlerinde bulunan merdiven basamaklarında bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır.

Her iki türbenin cephelerinde sarı ve beyaz renkli kesme taş sıralarının dönüşümlü kullanımıyla renk almaşıklığı oluşturulmuştur. Ertokuş Türbesi'nden farklı olarak Baba Sultan Türbesi'nin külahında da kesme taşın kullanıldığı dikkati çeker.

Tuğla, Ertokuş Türbesi'nin cephelerindeki pilasterler ile külahında, Baba Sultan Türbesi'nde ise kapı kemeri ile iki yanındaki duvarın örgüsünde kullanılmıştır.

Türbelerde beyaz kireç harç kullanılmıştır. Sert dokulu olan harcın içinde küçük taş ve kum parçacıkları bulunmaktadır.

Ertokuş ve Baba Sultan türbelerinde mescit hücreleri ile kubbelerinin tümüyle sıvalı olması nedeniyle, malzemeleri algılanamamaktadır.

Örneklerden Ertokuş Türbesi'nin saçak altında, sandukasında ve devşirme malzemelerinde Baba Sultan Türbesi'nin kitabeliğinin kemer köşeliğinde süslemeyle karşılaşmaktayız. Ertokuş Türbesi'nin saçak altında baklava ve yıldız kesitleri ile sandukasında ajure tekniğinde firuze renkli çinilerle biçimlendirilmiş düğüm, beşgen ve dörtgenlerden oluşan bezemeler yer alır. Yapının devşirme malzemeleri geometrik ve bitkisel süslemeler içerir. Baba Sultan Türbesi'nin kitabeliğindeki kemer köşelikleri,

yuvarlak madalyonların yüzeyinde firuze renkli çinilerin biçimlendirdiği altı yapraklı çiçek ve kıvrık dallardan çıkan dilimli rumi motifleriyle süslenmiştir. Her iki türbede de firuze renkli çini kullanımı ortak olmakla birlikte, bezeme türü farklılık gösterir.

HAMAMLAR

Isparta ve çevresinde su yapıları grubunda incelediğimiz temizlik yapıları dokuzu hamam, biri ılıca olmak üzere on örnekle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Türk Mimarisi'nde hamam tipolojisine yönelik tek çalışmayı S. Eyice'nin makalesi oluşturmaktadır (Eyice 1960:99-120). Ancak, bu çalışma, başka çalışmalarla genişletilmediğinden farklı plan şemaları gösteren diğer Anadolu yapılarının değerlendirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle S. Eyice'nin gruplandırması dışında kalan örneklerimizi makalede yapılan tipolojiden hareketle sınıflandırmaya çalıştık. Buna göre örneklerimiz dört grupta incelenebelir.

I. Üç eyvanlı iki köşe hücreli tip
II. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip
III. Tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden oluşan tip
IV. Soğukluk, sıcaklık ve halveti eş boyutlu mekânlar halinde olan tip

I. Üç eyvanlı iki köşe hücreli tip: Bu grubun iki örneğini Eğirdir Dündar Bey (Aşağı) ile Uluborlu Balta bey hamamları oluşturmaktadır. Her iki yapı da doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Yapılar soyunmalık, ılıklık, temizlik mekânları, sıcaklık, çift halvet ve su deposu bölümlerini içermektedir. Bazı farklılıklar dışında, her iki yapı da plan şeması açısından büyük benzerlikler göstermektedir. Soyunmalık bölümü Dündar Bey Hamamı'nda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, Baltabey Hamamı'nda ise yaklaşık kare planlıdır ve ortasında yuvarlak bir havuz bulunur. Hamamlarda ılıklık yaklaşık kare planlıdır. Ancak, Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın güneyinde kare planlı iki, kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekân bulunurken, Baltabey Hamamı'nın ılıklığının güneyinde

dikdörtgen planlı, kuzeyinde kare planlı ikişer mekân yer alır. Ilıklığa açılan kare planlı mekânların temizlik, diğerlerinin ise usturalık olarak kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Her iki yapının da sıcaklık bölümü üç eyvanlı, iki halvetli plan şeması yansıtmaktadır. Buna karşın, Dündar Bey Hamamı'nda sıcaklığın ortasında dikdörtgen, Baltabey Hamamı'nda ise sekizgen bir göbek taşı vardır. Yapıların su depoları kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Ortalarında yuvarlak birer havuz yer alır. Ayrıca, Baltabey Hamamı'nın batı cephesinde yaklaşık eksende sivri kemerli külhan bulunur. Dündar Bey Hamamı'nda soyunmalığın kuzeydoğusundaki ve ılıklığın kuzeyindeki dikdörtgen mekânlar ile kuzeydeki eyvan ve halvetin diğer birimlerden soyutlanarak kadınlar bölümüne dahil edildiği görülür. Böylece yapı, geç dönemlerde çifte hamam olarak kullanılmıştır.

II. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli tip: Örneklerimizden Uluborlu Karabey ile Yalvaç hamamları bu gruba girmektedir. Gelendost Avşar Köyü Hamamı da bugünkü durumu ile bu plan şemasını yansıtmakla birlikte, büyük ölçüde özgürlüğünü yitirmiştir. Uluborlu Karabey Hamamı kuzey-güney, Yalvaç Hamamı ise doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Soyunmalık mekânları yıkılmış olan hamamlar; ılıklık, sıcaklık, çift halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Yalvaç Hamamı'nın batısında dilatasyonlarından sonradan eklendiği anlaşılan bir odunluk bölümü vardır. Ilıklık Karabey Hamamı'nda doğu-batı, Yalvaç Hamamı'nda ise kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Karabey Hamamı'nda ılıklığın kuzey duvarının doğusu ile doğu duvarının güneyinde, Yalvaç Hamamı'nda ise doğu duvarının güneyi ile güney duvarının yaklaşık ekseninde birer kapı yer alır. Ayrıca, Karabey Hamamı'nda ılıklığın güney duvarının batısında yarım yuvarlak; Yalvaç Hamamı'nda ise kuzey duvarının batısında sivri kemerli, doğu duvarının kuzeyinde

dikdörtgen biçiminde birer niş vardır.

Sıcaklık, Karabey Hamamı'nda doğu-batı, Yalvaç Hamamı'nda kuzey-güney yönüne enine dikdörtgen planlıdır. Üst yapıda ortada kare, yanlarda dikdörtgen planlı üç bölüme ayrılmıştır.Sıcaklık bölümleri birer kapı ile ılıklığa, birer kapıyla da halvetlere açılmaktadır. Her iki yapıda da halvetler kare planlıdır. Karabey Hamamı'nda batıdaki, Yalvaç Hamamı'nda kuzeydeki halvet birer pencere ile su deposuna açılmaktadır. Su deposu, Karabey Hamamı'nda doğu-batı, Yalvaç Hamamı'nda ise kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve halvetler boyunca uzanmaktadır. Ayrıca, Yalvaç Hamamı'nın su deposunda ortada yuvarlak planlı bir havuz ile batı duvarı ekseninde külhan kemeri yer alır.

III. Tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden oluşan tip: Bu grubun örneklerini Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamları oluşturmaktadır. Büyük Gökçeli Köyü Hamamı da plan şeması açısından aynı özellikleri yansıtmakla birlikte, orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Hamamlar kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Ancak, Gökçe Köyü Hamamı dıştan düzgün dikdörtgen bir şema yansıtırken, Göçeri Hamamı'nın doğu cephesinde kuzeye doğru çift kademelenme görülmektedir. Yapılar soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Bazı farklılıklar dışında her iki yapı da plan şeması açısından büyük benzerlik göstermektedir. Yapılarda soğukluk mekânı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Her iki mekâna da güney cephe eksenindeki kapıdan girilmektedir. Ayrıca, Gökçe Köyü Hamamı'nda batı duvarda eksenin kuzeyinde bir pencere yer almaktadır. Hamamlarda ılıklık ve sıcaklık kare planlıdır. Ilıklıklar birer kapı ile soyunmalığa ve sıcaklığa, ayrıca Göçeri Hamamı'nda sıcaklık bir kapı ile soyunmalığa açılmaktadır. Sıcaklık mekânlarının güney duvarlarında su

deposuna açılan birer pencere vardır. Örneklerde su deposu doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.

IV. Soğukluk, sıcaklık ve halveti eş boyutlu mekânlar halinde olan tip: Bu grubun tek örneği Barla Çaşnigir Hamamı'dır. Yapı dıştan düzgün olmayan bir plan şeması yansıtmaktadır. Soyunmalık, temizlik, ara mekân, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Yapının Isparta ve çevresinde plan şeması ve mimari özellikleri açısından bir örneği bulunmamaktadır. Plan özellikleri ile de bugüne kadar yapılmış hamam tipolojileri içinde bir yere oturtulamamıştır. Ancak, ılıklık, sıcaklık ve halvetin yaklaşık eş boyutlarda kare planlı ve aynı eksen üzerinde bulunmaları dikkate alındığında, S. Eyice'nin yaptığı gruplamalardan soğukluk, sıcaklık ve halveti eş odalar halinde olan tipin bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilir (Eyice 1960:99-120).

Isparta ve çevresindeki hamamların örtü sisteminde kubbe ve tonoz kullanılmıştır. Çoğunlukla ılıklık, temizlik mekânları, sıcaklık ya da sıcaklığın orta bölümleri ile halvetlerin üzeri kubbe, diğer birimlerin üzeri ise sivri ya da beşik tonozla örtülmüştür. Eğirdir Dündar Bey ve Uluborlu Baltabey hamamlarında ılıklık ve temizlik mekânlarının üçgen kuşakla, Uluborlu Karabey, Yalvaç ve Afşar Köyü hamamlarında ise sıcaklığın orta bölümlerinin pandantiflerle geçilen kubbeleri örnek verilebilir. Ayrıca Ulubolu Baltabey Hamamı'nın halvetleri ile Gökçe Köyü Hamamı'nın ılıklık ve sıcaklığının üzeri tromplarla geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Örneklerimizde çoğunlukla eyvanlar ve su depoları ile bazı yapılarda soyunma mekânlarının örtüsünü sivri ya da beşik tonoz oluşturmaktadır. Eğirdir Dündar Bey ve Uluborlu Baltabey hamamlarında eyvanlar ile su depolarının, Gökçe Köyü Hamamı'nda ise soyunma mekânı ile su deposunun sivri tonozları örnekler arasında sayılabilir. Barla Göçeri Hamamı'nda ise soyunma

mekânının doğu ve batısı ile su deposunun üzeri beşik tonozla örtülüdür. Örneklerimizde kubbeler ile tonozlarda yuvarlak tepe açıklıkları bulunmaktadır. Eğirdir Dündar Bey ve Uluborlu Baltabey hamamları örnek olarak verilebilir.

İncelediğimiz hamamların cephelerinde çoğunlukla dikdörtgen biçiminde ve yuvarlak kemerli kapılar yer alır. Eğirdir Dündar Bey, Barla Göçeri ve Barla Çaşnigir hamamlarında dikdörtgen biçiminde, Uluborlu Baltabey, Karabey ve Gökçe Köyü hamamlarında ise yuvarlak kemerli kapılar bulunur. örneklerimizde içteki kapıların genellikle yuvarlak ya da sivri kemerli oldukları dikkati çeker. Yalvaç, Uluborlu Karabey, Barla Çaşnigir ve Eğirdir Dündar Bey hamamlarında yuvarlak, Uluborlu Baltabey, Yalvaç ve Avşar hamamlarında ise sivri kemerli kapılar vardır.

Örneklerimizden Uluborlu Baltabey Hamamı'nda güneydeki eyvan, Barla Çaşnigir Hamamı'nda ara mekân, Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda ise kuzeydeki ılıklık ile soyunma biriminin birer pencere ile dışa açıldığı görülür. Dışa açılan pencereler sınırlı örnekte karşımıza çıkmakla birlikte, çoğunlukla hamamların sıcaklık ya da halvetlerinden su deposuna açılan birer pencere bulunmaktadır. Örnek olarak Uluborlu Baltabey, Gökçe Köyü, Barla Çaşnigir ve Barla Göçeri hamamlarındaki pencereler verilebilir.

Konumuzu oluşturan Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın güneyindeki iki temizlik mekânında, eyvanlarda ve halvetlerde; Yalvaç Hamamı'nda sıcaklık ve halvetlerde; Barla Çaşnigir Hamamı'nda ılıklık, sıcaklık ve halvetler ile Gökçe Köyü Hamamı'nda soyunmalık mekânının duvarları önünde sekiler yer alır. Uluborlu Karabey ve Barla Göçeri hamamlarında ise sekilere rastlanmamaktadır.

Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın, Barla Çaşnigir Hamamı'nda soyunmalığın ortasında sekizgen; Uluborlu Baltabey ile Büyük Gökçeli Köyü hamamlarında soyunmalığın ortasında yuvarlak planlı havuzlar yer alır. Ayrıca, hamamların su depolarında çoğunlukla yuvarlak planlı birer havuz vardır. Örneklerimizden Uluborlu Karabey, Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamlarının su depolarında havuz bulunmamaktadır.

Örneklerimizden bazılarında sıcaklığın ortasında dikdörtgen ve sekizgen biçiminde göbek taşı yer alır. Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda dikdörtgen, Uluborlu Baltabey ve Yalvaç hamamlarında ise sekizgen planlı göbektaşı vardır.

Isparta ve çevresindeki hamamlarda moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır.

Hamamlarda moloz taşın çoğunlukla içte ve dışta örgü malzemesi olarak kullanıldığı görülür.Dündar Bey Hamamı'nın kuzey cephesinde, Uluborlu Baltabey, Karabey, Yalvaç, Gökçe Köyü, Barla Göçeri ve Çaşnigir hamamlarının cepheleri ile duvarlarındaki moloz taş kullanımını örnek olarak verebiliriz. Ayrıca, Uluborlu Karabey Hamamı'nda ılıklık, sıcaklık ve su deposu ile Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamlarının örtü sistemlerinde moloz taş kullanılmıştır. Örneklerde moloz taşların düzensiz bir teknikte uygulandığı dikkati çekmektedir.

İncelediğimiz hamamlarda kesme taş, çoğunlukla cephelerin köşelerinde ve yer yer cephelerde, Yalvaç, Barla Çaşnigir ve Büyük Gökçeli Köyü hamamlarında külhan kemeri ile çevresinde, Gökçe Köy Hamamı'nda ise kapı ve pencerelerin lentolarında kullanılmıştır. Kesme taşların külhan kemerleri çerçevesinde kaplama malzemesi olarak kullanıldığı görülür.

Örneklerimizde tuğla kullanımı genellikle kemerler ve örtü sistemleri ile yer yer cephelerde karşımıza çıkmaktadır. Uluborlu Karabey, Baltabey ve Yalvaç hamamlarında kemerler ve örtü sistemlerinde, Barla Çaşnigir Hamamı'nda ara mekânın kuzeybatısındaki kemerde,Gökçe Köyü Hamamı'nda yer yer cephelerde ve Barla Göçeri Hamamı'nda su deposunun tonozunda tuğla kullanılmıştır.

Hamamlarda devşirme malzeme kullanımı oldukça yoğundur. Devşirme malzemelerin bezemeli oldukları dikkati çekmektedir. Yalvaç Hamamı'nda güney, Gökçe Köy Hamamı'nda batı, Barla Çaşnigir Hamamı'nda kuzey cephelerde, Dündar Bey Hamamı'nda ılıklık, Büyük Gökçeli Köy Hamamı'nda soyunmalık mekânlarında bulunan havuzların fıskıyelerinde devşirme malzeme kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Devşirme sütunların gövdesi ile başlığının fıskıye olarak değerlendirildiği örneklerin yanı sıra, Barla Çaşnigir Hamamı'nın halvetinde de sütun başlıklarının oyulmasıyla biçimlendirilmiş kurnalar bulunmaktadır.

Isparta ve çevresindeki örneklerden yalnızca Uluborlu Karabey Hamamı'nda süslemeye rastlanır. Hamamda sıcaklık ile halvetlerin duvarlarında malakâri süslemeler yer alır. Bu süslemelerde geometrik ve bitkisel motiflerin kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, biçimleri tam olarak algılanamamaktadır.

Ilıca:

Bu grubun tek örneğini Şarkikaraağaç Arslandoğmuş Köyü Ilıca'sı oluşturmaktadır. Yapı, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve doğudaki yıkılmış iki mekânlıdır. Batıdaki mekânın sonradan eklendiği dilatasyondan anlaşılmaktadır. Kuzey cephedeki kapıdan batıdaki mekâna, bu mekânın doğu duvarının kuzeyindeki kapıdan ise doğudaki mekâna girilmektedir. Doğu mekânın doğu duvarının güney

köşesinde doldurulmuş bir pencere ile kuzey duvarında yaklaşık eksende dikdörtgen biçimli bir niş yer almaktadır.

Yapıda batıdaki mekân düz tavan, doğudaki mekân ise beşik tonozla örtülüdür. Tonozda yaklaşık eksende yuvarlak bir tepe açıklığı vardır.

Ilıca'nın kuzey cephesindeki kapı dikdörtgen, içteki kapı ise basık kemerlidir. Büyük ölçüde doldurulmuş olan doğu cephedeki pencere dikdörtgen biçimindedir.

Yapıda, moloz taş ve kesme taş kullanımı görülür. Moloz taş, örgü malzemesi olarak cephelerde, duvarlarda ve tonozda kullanılmıştır. Cephelerde farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz, duvarlarda yaklaşık eş boyutlu moloz taşların düzenli bir teknikte örüldüğü görülür. Farklı boyutlardaki kesme taşlar, cephe köşelerinde ve doğu cephede alt seviyede düzensiz bir teknikte karşımıza çıkmaktadır.

Ilıca'nın doğu ve güney duvarlarında malakâri süslemeler görülür. Geometrik ve bitkisel motifler içeren süslemelerde rozetler ve gülbezeklerin yanı sıra, palmet motifleri yer alır. Rozetlerin yüzeyi on ve oniki yapraklı çiçek motifleriyle bezelidir. Oniki yapraklı çiçeklerle süslü rozetlerin etrafında daire oluşturacak biçimde dizilen yedi palmet motifi görülür. Doğu duvarda üst seviyede vazodan çıkan palmet motifleri dikkati çeker. Süslemeler büyük ölçüde tahrip olmuştur. Orijinalde mekânın duvarlarının örtü sistemi seviyesine kadar bezemeli olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda su yapıları grubunda incelediğimiz temizlik yapılarından hamamlar en çok sayıda örnek içeren yapı grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca bir de Ilıca

bulunmaktadır. Plan şemaları açısından çeşitlilik gösteren hamamlar, mimari ve malzeme-teknik özellikleriyle benzerlik göstermektedirler. Bugüne kadar plan tipleri ve mimari özellikleri açısından incelenmeyen hamamlar Anadolu Türk Mimarisi'nde önemli bir yere sahiptir.

HANLAR

Bu bölümde, Isparta ve çevresindeki ticaret ve konaklama yapılarından karma tipte hanlar grubunda incelediğimiz, Selçuklu dönemine ait Konya-Isparta yolu üzerindeki Gelendost Ertokuş ve Eğirdir hanları ile Uluborlu Senirkent yolu üzerindeki Pınarbaşı Han'ını birbirleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Gelendost Ertokuş, Eğirdir ve Pınarbaşı hanları karma tipte plan şeması yansıtmaktadır. Ancak, Pınarbaşı ve Eğirdir hanlarının bugün büyük ölçüde yıkılmış olmaları nedeniyle bu bölümde K. Erdmann'ın planları değerlendirmede esas alınacaktır (Erdmann 1961:Lev.IV/2, XVIII). Örneklerimizden Ertokuş Han'ın açık ve kapalı bölümleri kuzey-güney yönünde boyuna dikdörtgen planlıdır. Pınarbaşı Han'ın kapalı bölümü de Ertokuş Han'daki gibi, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olmakla birlikte, açık bölümü yıkıldığından planı anlaşılamamaktadır. Buna karşın Eğirdir Han'ın kapalı bölümü doğu-batı yönünde boyuna dikdörtgen, açık bölümü ise yaklaşık kare planlıdır. Açık bölümün kapalı bölümden Eğirdir Han'da yaklaşık 5.00 m., Pınarbaşı Han'da 4.00 m., Ertokuş Han'da ise 1.90 m. dışa taşkın olması her iki bölümünde vurgulanmasını sağlamıştır.

Ertokuş Han'da güney cephe eksenindeki portalden avluya girilir. Avlunun güneyinde, eksende giriş eyvanı ile bitişiğinde farklı plan özelliklerine sahip üçer mekân vardır. Bu mekânların kuzeyinde, simetrik olarak yerleştirilmiş birer eyvan ile doğu ve batıda T biçimi üçer payeye kuzey-güney yönünde atılan kademeli sivri kemerlerle biçimlendirilmiş galeriler bulunur. Pınarbaşı ve Eğirdir hanlarının açık bölümleri büyük ölçüde tahrip olmuştur. Ancak, Eğirdir Han'da avluya doğu cephe ekseninde yer aldığını düşündüğümüz ve günümüzde düzensiz

bir açıklığa dönüşmüş olan portalden girilmektedir. Avlunun güney kanadında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, farklı boyutlarda yedi mekân yer alır.

Ertokuş Han'da avlunun kuzey duvarı eksenindeki dışa taşkın portalden, Pınarbaşı Han'da avlunun güney duvarındaki düzensiz açıklıktan kapalı bölümlere girilir. Kapalı bölümler Ertokuş Han'da dikdörtgen, Pınarbaşı Han'da kare biçimli iki sıra halinde dörder payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle ortadaki daha geniş olan üç sahına ayrılmıştır. Eğirdir Han'da avlunun batı duvarının yaklaşık orta bölümündeki düzensiz açıklıktan kapalı bölüme girilir. Yapının kapalı bölümü diğer iki örnekten farklı olarak altı sıra halindeki dörder kare biçimli payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle enlemesine yedi sahına ayrılmıştır. Sahınlar dikey eksene simetrik payelere doğu-batı yönünde atılan kemerlerle oluşturulan boylamasına bir sahınla kesilmektedir. Sahınların kesiştiği orta bölümde yaklaşık kare bir birim oluşturulmuştur.

Ertokuş Han'da avlu portalinin dışa taşkınlık yapan bölümü ile üst kısmı büyük ölçüde yıkılmıştır. Bugün yalnızca basık kemerli kapısı algılanabilmektedir. Kapalı bölümün portali büyük ölçüde ayaktadır. Yalnızca batısı ve üst kısmı yer yer yıkılmıştır. Dıştan dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatıldığı anlaşılan portal tonoz kavsaralıdır. Portalin sivri kuşatma kemeri dikdörtgen biçimindeki payandalar üzerinde bulunan kademeli başlıklara oturmaktadır. Basık kemerli kapının üzerinde sülüsle yazılmış dört satırlık yazının bulunduğu dikdörtgen biçiminde kitabelik yer alır. Örneklerimizden Pınarbaşı ve Eğirdir Hanlarının ise her iki portali de yıkılmıştır. Ancak, bugün Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nde bulunan ve üzerindeki inşa kitabesinden bir hana ait olduğu anlaşılan portalin büyük ölçüde yıkılmış olan Eğirdir Han'dan medreseye

taşınmış olabileceğini düşünmekteyiz. Bu nedenle söz konusu portalin özellikleri burada tanıtılacaktır. Beş sıra mukarnas kavsaralı portal nişi, dıştan farklı genişlikte bezemeli dört bordür ve beş silmeyle sınırlandırılmıştır. Kavsara iki yandaki yatık U biçimi kaideli, silindirik gövdeli ve üç kademeli korint başlıklara oturan yüksek bir sivri kemerle kuşatılmıştır. Kavsara köşeliğinde bitkisel bezemeli birer, kemer köşeliğinde ise geometrik bezemeli ikişer rozet yer alır. Portal nişinin karşılıklı yüzlerindeki beş cepheli yan nişler dört sıra mukarnas kavsaralıdır. Kavsara iki yandaki yatık U biçimi kaideli, silindirik gövdeli ve çift kademeli korint başlıklı sütuncelere oturan sivri kemerlerle kuşatılmıştır. Kemer köşeliğinde geometrik bezemeli birer rozet bulunan nişler, dıştan bezemeli bir bordür ve iki silmeyle sınırlandırılmıştır. Nişlerin üzerinde altta geometrik, üstte kademeli üç sıra mukarnas bezemeli yatay birer pano bulunur. Portalde, bordürler, silmeler, sütunceler ve yan nişler oturtmalık üzerinde yer alır. Portal nişinin kuzeyindeki kapı, geometrik bezemeli bir bordürle kuşatılmıştır. Geçmeli taşlarla biçimlendirilen basık kemer, iki yandaki profilli konsollara oturmaktadır. Görüldüğü gibi Ertokuş Han'ın tonoz kavsaralı portali sade bir düzenleme yansıtırken, Eğirdir Han'ın mukarnas kavsaralı portali kuruluş ve süsleme özellikleriyle oldukça anıtsaldır.

Ertokuş Han'da kapalı bölümün doğu ve batı duvarlarında eksene simetrik birer ve kuzey duvarda eksende bir mazgal pencere yer alır. Doğu ve batı duvarların güneyindeki pencereler dıştaki payandalara karşılık geldiğinden kapanmıştır. Ayrıca, avlunun doğu cephesinin güneyinde de mazgal bir pencere vardır. Eğirdir Han'ın kapalı bölümü ise daha fazla sayıda pencere ile dışa açılır. Güney duvarda altı, kuzey duvarda yedi ve batı duvarın ekseninde bir mazgal pencere vardır. Pınarbaşı Han'da ise kapalı bölümün büyük ölçüde yıkılmış olması

nedeniyle, pencerelerin olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

Ertokuş, Eğirdir ve Pınarbaşı hanları dıştan payandalarla desteklenmiştir. Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında yalnızca kapalı bölümün cephelerinde payandalar kullanılırken, Eğirdir Han'da hem açık, hem de kapalı bölümün cephelerinde payandalar yer alır. Kapalı bölümde Ertokuş Han'ın doğu ve batı cephelerinde eksenin güneyinde üçgen, köşelerinde dikdörtgen biçiminde, Pınarbaşı Han'da ise doğu ve batı cephelerin yaklaşık ekseninde dikdörtgen biçiminde payandalar bulunur. Eğirdir Han'da cephelerin köşelerinde kare, aralarında dikdörtgen biçiminde payandalar vardır.

Örneklerimizden yalnızca Ertokuş Han'ın kapalı bölümünde güneydeki birim hariç orta sahını kaplayan bir seki bulunur. Eğirdir ve Pınarbaşı hanlarının büyük ölçüde yıkılmış olması nedeniyle kapalı bölümlerinde sekinin olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

Örtü sisteminde Ertokuş ve Eğirdir hanlarında tonoz ve kubbe, Pınarbaşı Han'da ise yalnızca tonoz kullanımı görülür. Ertokuş Han'da avlunun güneydoğu köşesindeki birim tromplarla, Eğirdir Han'da kapalı bölümün ortasındaki aydınlık açıklığının üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Ertokuş Han'daki kubbeli birimin işlevi tartışmalıdır. Araştırmacılardan K. Erdmann, çevre halkı tarafından hamam olduğu belirtilen mekânın duvarlarındaki sıva kalıntılarından söz ederek mescit işleviyle kullanıldığını ileri sürmektedir (Erdmann 1961:52). Çalışmalarımızda kuzey ve batı duvarlarında zemin seviyesine yakın konumda künklere ait olabilecek yuvaların görülmesi, mekânın hamam olabileceğini düşündürmektedir. İncelediğimiz her üç örnekte de diğer birimlerin örtüsünü sivri tonoz oluşturmaktadır. Ertokuş Han'ın galerileri ve kapalı bölümü ile Eğirdir Han'ın

kapalı bölümündeki boylamasına sahnın sivri tonozları takviye kemerleriyle desteklenmiştir.

Her üç yapıda da moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca, Pınarbaşı ve Ertokuş hanlarında tuğla kullanımı da görülmektedir. Ertokuş Han'ın cephelerinde, avludaki galerilerin kemer araları ile üst kısmında, giriş eyvanının iki yanındaki birimlerin duvarlarında ve tüm birimlerin örtü sisteminde moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Büyük ölçüde yıkılmış olmakla birlikte Pınarbaşı ve Eğirdir hanlarında da moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı görülür. Ertokuş Han'ın kuzey ve güney cephelerinde, doğu cephenin kuzeyinde, cephe köşelerinde, payandalarda, portallerde, kapalı bölümün destek sisteminde kesme taş kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Pınarbaşı ve Eğirdir hanlarının cephelerinde de kesme taşın kaplama malzemesi olarak kullanıldığı, soyulan duvarlardan anlaşılmaktadır. Tuğlanın Ertokuş Han'da kapalı bölümdeki yan sahınların takviye kemerlerinde, Pınarbaşı Han'da ise yer yer moloz taşların arasında kullanıldığı görülür.

Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında süsleme görülmemektedir. Buna karşılık, Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüz portal oldukça süslüdür. Geometrik, bitkisel, yazı ve figürlü bezemeler içerir. Portali kuşatan ilk ve üçüncü bordür ile kapıyı kuşatan ilk bordür ve yan nişlerin üzerindeki yatay panonun yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen ve dönüşümlü olarak dizilen dokuz ve oniki kollu yıldız motifiyle bezelidir. Dördüncü bordür ise sülüsle yazılmış inşa kitabesini oluşturmaktadır. Kuşatma kemerinin yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan sekiz kollu yıldızlarla süslenmiştir. Dıştaki sütuncelerin gövdeleri stilize palmet, yan nişlerin iki yanındaki sütuncelerin gövdeleri ise zikzak motifiyle bezenmiştir. Üç katlı akantus yapraklarıyla

bezemeli olan dıştaki sütuncelerin başlıkları üzerinde volütler arasında yer alan arslan başı görülür. Ayrıca, yan nişler silmelerle biçimlendirilmiş altı kollu yıldız ve baklava kesitlerinden oluşan dendanlarla süslü birer bordürle kuşatılmıştır. Kavsara köşeliğindeki rozetlerin yüzeyinde, ortada oniki kollu yıldız ile yıldız kollarının dönüşümlü olarak palmet ve lotuslara sap oluşturduğu bir süsleme dikkati çeker. Kemer köşeliğindeki rozetlerden alttaki on, üstteki oniki kollu yıldız motifiyle süslüdür. Yan nişlerin kemer köşeliğinde bulunan rozetlerin yüzeyi ise çarkı felek motifiyle bezelidir.

Ertokuş, Pınarbaşı ve Eğirdir hanları Antalya'dan Konya'ya uzanan kervan yolu üzerinde bulunmaları ile karma tipte plan şeması yansıtmaları açısından benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Ertokuş ve Eğirdir hanlarının Eğirdir Gölü kıyısında konumlanmaları da ortak özellikleridir. Örneklerimizden Eğirdir Han, diğerlerinden daha büyük boyutlu olması ve portalindeki yoğun bezeme programıyla farklılaşmaktadır. İnşa kitabesinden II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırıldığı anlaşılan Eğirdir Han, Anadolu'da Selçuklu sultanları tarafından yaptırılmış ve "Sultan Hanları" olarak adlandırılan büyük boyutlu yapılardan biri olması özelliğiyle de önem taşımaktadır.

CAMİLER

Isparta ve çevresinde dini yapıların alt grubu olarak incelediğimiz ibadet yapılarından biri Eğirdir'deki Hızır Bey (Ulu) Camii, diğeri Barla'daki Çaşnigir (Ulu) Camii olmak üzere iki örnek bulunmaktadır. Kitabesi ve vakfiyesi olmayan camilerin tarihleri tartışmalıdır. Her iki yapı da büyük ölçüde özgünlüğünü yitirdiğinden yenilenmiş yapılar grubunda incelenmiştir.

Eğirdir'deki Hızır Bey Camii, dıştan kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. boylamasına yöneliş gösteren yapı, çok destekli tipte ve altı sahınlıdır. Yapıda, kuzey cephe eksenindeki portal ile güney cephe eksenindeki mihrap dışa taşkındır. Eksene simetrik olarak doğu ve kuzey cephelerde ikişer, güney cephede ise birer pencere bulunur. Batı cephede eksenin güneyinde üç, kuzeyinde bir pencere ile kapı yer alır. Harime kuzey ve batı cephelerde ya alan portallerle girilir. Harimde sahın bölüntüsü serbest ve duvarlara bitiştirilmiş sütunlar ile bunları bağlayan kemer ve kirişlerle sağlanmıştır. Serbest desteklerin dikey eksene simetrik beşerden iki sıra halinde yerleştirilmesi ve doğuda eksenin kuzeyindeki dört sütun ile düzensiz biçimde boylamasına altı sahın oluşturulmuştur. Harimde mihrap önündeki ve kuzeydeki sütunlara çift yönlü kemer atılımıyla kare birimler oluşturulmuştur. Diğer sütunlar ise kirişlerle bağlanmıştır. Harimin güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi ile batısında minber bulunur.

Yapı, ahşap destekli ve ahşap tavanlıdır. Harim ahşap kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülüdür.

Caminin minaresi doğu cephenin kuzeyindeki sur kapısı üzerinde yer alır.

Barla'daki Çaşnigir Camii, doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Yapıda kuzey cephenin doğu ve batısında birer kapı ile kapılar arasında bir, güney cephede eksenin batısında iki doğusunda bir ve batı cephede eksene simetrik olan birer pencere yer alır. Kuzey cephenin batısındaki kapıdan harime girilir. Harimde eksene simetrik yerleştirilen kare kaideli ve silindirik gövdeli ikişerden dört sütuna çift yönlü atılan kemerlerle kare bir birim oluşturulmuştur. Yapının güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi ile batısında minber yer alır.

Yapı, ahşap destekli ve ahşap tavanlıdır. Ahşap kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülü olan harimin ortasındaki sütun ve kemerlerle oluşturulan kare birimin pandantiflerle ve sekizgen kasnakla geçilen kubbe izlenimi veren bindirmeli tavanla örtüldüğü görülür.

Kuzey cephenin batı köşesine paralel olan ve yapıdan bağımsız olarak inşa edilen minare kübik kaidelidir.

Görüldüğü gibi, Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camileri plan şeması açısından oldukça farklı özellikler yansıtmaktadır. Yalnızca her iki yapının da ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması ortak özellikleridir. Ayrıca, camilerde bağımsız olarak inşa edilen minarelerin özgün mimari ögeler olması önem taşımaktadır. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin portali büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, orijinalliğini korumaktadır.

Hızır Bey Camii'nin dıştan farklı genişlikte üç bordür ve aralarındaki silmeyle kuşatılan portali, on sıra mukarnas kavsaralıdır. Kavsara sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Kuşatma kemerinin köşeliklerinde birer gülbezek ile üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe şeridi bulunur. Kitabenin yaklaşık eksenin de de yüzeyi

geometrik bezemeli bir kabara vardır. Portal nişinin karşılıklı cephelerindeki nişler üç cephelidir. Kapı ise basık kemerlidir.

Her iki yapının da cepheleri çift katlı bir düzenleme yansıtan çok sayıda pencereler ve dışa açılmaktadır. Barla Çaşnigir Camii'nde alt ve üst seviyedeki pencereler dikdörtgen biçimindedir. Eğirdir Hızır Bey camiinde ise farklı olarak alt seviyedeki pencereler yuvarlak kemerlidir.

Örneklerimizde minarelerin konumu, biçimi, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri önem taşımaktadır. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin minaresi yapının doğu cephesini oluşturan sur duvarının orta bölümünde yer alır. Barla Çaşnigir camii'nin kuzey batıda yer alan minaresi ise bir duvarla kuzey duvarın batı köşesine birleştirilmiştir. Hızır Bey Camii'nin minaresi sekizgen kaideli, çokgen gövdeli, Barla Çaşnigir Camii'nin minaresi ise kübik kaideli ve silindirik gövdelidir.

Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camilerinde moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür. Her iki yapının da cephelerinde moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Örneklerde moloz taşın düzensiz bir teknikte uygulandığı dikkat çekmektedir. Kesme taş, Hızır Bey Camii'nde yer yer cephelerde, portalde ve minarede, Barla Çaşnigir Camii'nde ise cephelerin alt seviyesinde, köşelerde ve minare kaide ile pabuçluğunda kaplama malzemesi olarak kulanılmıştır.

Hızır Bey Camii'nde batı cephenin kuzeyinde, doğu cephedeki pencerelerin söve ve kemerleri ile güney cephedeki pencerelerin üzerindeki kemerlerde tuğla kullanımı görülür. Barla Çaşnigir Camii'nde ise batı ve güney cephelerdeki nişlerin kemerleri ile çerçevesinde

tuğla kullanılmıştır. Her iki caminin minaresinde sırlı tuğla kullanımı dikkati çeker. Hızır Bey Camii minaresinin kaidesinde kesme taşlara çerçeve oluşturan firuze, sarı ve yeşil sırlı, Barla Çaşnigir Camii'nin minaresinde ise yeşil sırlı ve sırsız tuğla kullanımı görülür. Devşirme malzeme, Hızır Bey Camii'nin cephelerinde yer yer küçük parçalar halinde karşımıza çıkar. Barla Çaşnigir Camii'nde ise devşirme malzeme kullanımı daha yoğundur. Batı cephenin güneyinde bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayrıca, kuzey cephenin batısındaki kapının üst kısmında devşirme sütunların yatay olarak yerleştirildiği görülür.

Süsleme, Eğirdir Hızır Bey Camii'nin portali ile her iki yapının minarelerinde karşımıza çıkar. Portalde kuşatma kemerinin köşeliklerinde, sekiz yapraklı çiçek motifiyle süslü gülbezekler bulunur. Kitabenin üzerindeki kabaranın yüzeyi ise ajure tekniğinde yapılmış on kollu yıldızlar ile kollar arasında biçimlenen beş kollu yıldızlarla bezelidir. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin minare kaidesinde yatay ve dikey olarak istiflenen firuze, yeşil ve sarı sırlı tuğlalar kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır. Barla Çaşnigir Camii'nin minare gövdesinde yeşil sırlı ve sırsız tuğlaların yatay olarak istiflenerek her sırada dörtte bir tuğla boyutu kaydırılmasıyla biçimlenen zikzak motifleri yer alır.

Görüldüğü gibi, Isparta ve çevresindeki ibadet yapılarından Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir Paşa Camileri orijinalliklerini yitirdiğinden daha çok minarelerinin konum, biçim ve süsleme özellikleri ile dikkati çekmektedir. Ayrıca, Hızır Bey Camii'nin mukarnas kavsaralı portali, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen portal düzenlemeleriyle benzerlik göstermektedir. Her iki yapının minarelerinde kullanılan özellikle sarı ve yeşil sırlı tuğlaların Beylikler döneminden itibaren yaygınlaştıkları bilinmektedir. Minarelerdeki sırlı tuğlaların

Beylikler dönemi özelliklerini yansıtması, her iki caminin de orijinalde 14. yy'da inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

VI.2. ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ YAPILARIN ANADOLU'DAKİ BENZER ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

MEDRESELER

Bu bölümde Isparta ve çevresindeki eğitim yapılarından kapalı avlulu medreseler grubunda incelediğimiz Atabey'deki Ertokuş ve Uluborlu'daki Gargılı Lala (Taş) medreselerini Anadolu'daki örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Anadolu'daki medreseler, avluların açık ya da üzerlerinin kubbe veya tonozla örtülmesiyle oluşturulan açıklık-kapalılık özelliklerine göre sınıflandırılmıştır (Kuran 1969a:, 131; Sözen 1970:4;1972:1). Ayrıca kapalı avlulu medreseler, avluyu örten kubbe veya tonozun duvarlara ve serbest desteklere oturduğu örnekler olarak iki grupta incelenmektedir (Kuran 1969a:60). Araştırmacılardan M. Sözen, aynı gruplamayı revaklı veya revaksız bir avlunun kubbe ya da tonozla örtüldüğü kapalı medreseler olarak da yapmaktadır (Sözen 1972:I). Bu gruplama esas alındığında, Atabey Ertokuş Medresesi tek eyvanlı ve revaklı avlunun kubbe ile örtüldüğü örneği oluşturmaktadır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi çift eyvanlıdır ve avluyu örten kubbe doğuda üç sütuna atılan kemerlere, batıda eyvan kemerine, kuzey ve güneyde ise duvarlara oturmaktadır. Medreseler bu özellikleriyle, avluyu örten kubbenin duvarlara ve serbest desteklere oturduğu örnekler grubunda incelenmelidir. Ayrıca, kubbenin serbest desteklere oturduğu örneklerde avlu, sütun yada payelerle bölüntüye uğratılmıştır. Kubbenin duvarlara oturduğu örneklerde ise avlu bölüntüsüzdür. Bu nedenle kapalı avlulu medreseler, avlularının bölüntülü ya da bölüntüsüz olması özellikleriyle de gruplanabilir.

Anadolu'da örneklerimizin de içinde bulunduğu kapalı avlulu onsekiz medreseden onbiri Selçuklu, yedisi Beylikler dönemine tarihlenmektedir.(1) Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreseleri dıştan doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Ertokuş Medresesi'nin batı cephesine bitişik türbe, Gargılı Lala Medresesi'nin doğu ve batı cephelerinin güneyindeki mekânlar ile kuzeydoğu köşedeki duvar dışa taşkındır. örneklerimizde olduğu gibi Konya'daki Karatay (1251-51) ve Sahip Ata (1279), Erzurum Yakutiye (1310-11) ve Karaman Emir Musa (1356) medreseleri doğu-batı; Konya'daki Ali Gav (13. yy. başı) ve İnce Minareli (1258-64), Çay Taş (1278-79), Erzurum Ahmediye (1314), Kütahya Vacidiye (1314), Bursa Lala Şahin Paşa (1339), Karaman İbrahim Bey (1432-33) medreseleri kuzey-güney yönlerinde boyuna dikdörtgen planlıdırlar. Ayrıca, Tokat Yağıbasan (1151-52), Niksar Yağıbasan (1157-58), Kırşehir Caca Bey (1272-73) ve Gümüş Hacı Halil Paşa (1413-15) medreselerinin örneklerimizden farklı olarak yaklaşık kare planlı olduğu görülür.

Ertokuş Medresesi yaklaşık kare, Gargılı Lala Medresesi ise dikdörtgen planlı avlu şeması açısından Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerle benzerlik gösterir. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi Tokat'taki ve Niksar'daki Yağıbasan, Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli ve Sahip Ata, Kırşehir'deki Caca Bey, Çay'daki Taş, Kütahya'daki Vacidiye, Bursa'daki Lala Şahin Paşa, Karaman'daki Emir Musa ve İbrahim Bey, Gümüş'deki Hacı Halil Paşa ile Bitlis'deki İhlasiye medreselerinde avluların yaklaşık kare planlı olduğu görülür. Gargılı Lala Medresesi'ndeki boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Erzurum'daki Yakutiye Medresesi ile kapalı medrese özelliği yansıtan Divriği'deki Turan Melik Darüşşifası (1228-29) ve işlev tartışması bulunan Afyon'daki Boyalıköy Hanikâhı'nın (13. yy. ilk çey) avlularında karşımıza çıkar.(2)

Atabey Ertokuş Medresesi, yaklaşık kare planlı avlusu ve eksenlere simetrik olarak yerleştirilen dört sütun ile duvarlara çift yönlü atılan sivri kemerlerle oluşturulan bölüntülü avlu şeması açısından, kısmen ayakta ve restitue edilebilecek durumda olan Konya'daki Ali Gav Medresesi ile büyük benzerlik göstermektedir.(3) Ayrıca, avlunun örtüsünün kubbe değil, çapraz tonoz olduğu yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş geç bir örnek olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nde avluda serbest destek kullanımı görülmekle birlikte, destek sistemini örneğimizden farklı olarak T biçimi payeler oluşturmaktadır (Ünal 1968:32-51). Aynı tipin benzer bir çeşitlemesi ve en gelişmiş uygulamasını yansıtan Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde ise, diğer örneklerden farklı olarak pandantif geçişli küresel kubbe, kuzeyde duvar payelerine, güneyde L biçimi iki serbest payeye oturmaktadır (Kuran 1969a:56, şek. 25). Duvar payelerinin kullanılmış olması mekânı sınırlayıcı bir etken gibi düşünülmekle birlikte, mekânın yanlara tonoz örtülü birimlere açılımı dikkate alındığında, hiç kuşkusuz en gelişmiş örnek olarak değerlendirilmelidir. Medresede kubbenin doğudaki ve güneydeki eyvanlara açılımı ile avluda T şeması oluşturularak merkezi bir mekân yaratılmıştır. Ancak, Atabey Ertokuş Medresesi'ni bazı asimetrik özelliklere rağmen bu tipin en gelişmiş ikinci ve yaklaşık elli yıl önce inşa edilmiş olması açısından Caca Bey Medresesi'ndeki uygulamayı hazırlayıcı bir ön örneği olarak değerlendirmek gerekir. Ertokuş Medresesi'nde desteklerle duvarlar arasındaki alanın çok sınırlı kalması ve kubbenin batıdaki eyvana açılması nedeniyle yapı, Caca Bey Medresesi'ndeki uygulamaya göre daha sınırlandırılmış merkezi bir mekân anlayışı yansıtır.

Atabey Ertokuş Medresesi'ne serbest desteklerle bölüntüye uğratılmış avlu şeması açısından benzeyen diğer bir örnek de Divriği Turan Melik Darüşşifası'dır (Kuran 1969a:61,şek. 29). Yapıda örneğimizde olduğu gibi dikdört-

gen planlı avlu, eksenlere simetrik olarak yerleştirilmiş dört sütun ile duvarlara çift yönlü atılan sivri kemerlerle bölüntüye uğratılarak farklı doğrultularda dikdörtgen planlı dokuz bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm kemerler ve sütunlara oturan iki yandan yarım haç tonozlarla desteklenen üçgen kuşak geçişli ortası açık küresel kubbeyle, diğer bölümler ise farklı türdeki tonozlarla örtülüdür. Afyon Boyalıköy Hanikâhı'nın avlusu, eksenlere simetrik dört sütunun bulunması açısından Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya benzerlik göstermesine karşın, sütunların doğu ve batıda duvarlarla birleştirilmiş olması özelliğiyle örneğimizden ayrılmaktadır. Sütunların duvara bitiştirilmesiyle mekânın yalnızca kuzey ve güneye açılımı sağlanmaktadır. Ayrıca, avlunun üzerinin küresel kubbeyle örtülmüş olması da örneğimizden farklıdır. Gargılı Lala Medresesi avlunun doğusundaki üç sütuna kuzey-güney yönünde atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş düzenlemesi ile kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Sütunları bağlayan sivri kemerler ile örtü sisteminin büyük ölçüde yıkılmış olması bu bölümün tanımlanmasını güçleştirmektedir. Gargılı Lala Medresesi'nin avlusu kuzey ve güneyden duvarlarla sınırlandırılmış olmakla birlikte, sütunlar aracılığı ile doğuya ve avlu genişliğindeki eyvanla batıya açılımı sağlanarak sınırlı da olsa merkezi bir mekân anlayışı yansıtmaktadır. Kapalı avlulu medreselerden yaklaşık kare planlı avluları bulunan örneklerin çoğunda avlunun üzeri Ertokuş ve Gargılı Lala medreselerinde olduğu gibi, farklı geçiş sistemleri ve biçimsel özelliklere sahip kubbelerle, avlunun dikdörtgen planlı olduğu medreselerde ise tonozlarla örtüldüğü görülür.(4) Örneklerimizden Ertokuş Medresesi'ne pandantif geçişli kubbeyle örtülü olmaları açısından Kırşehir Caca Bey, Bursa Lala Şahin Paşa ve Karaman Emir Musa medreseleri; Gargılı Lala Medresesi'ne köşe üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülü olmaları özellikleriyle Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli, Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey

medreseleri benzerlik gösterir.[5] Yapılar geçiş sistemlerinin özellikleriyle örneklerimize benzerlik göstermelerine karşın, çoğunlukla küresel kubbeyle örtülmüş olmaları açısından ayrılırlar. Ertokuş Medresesi'nde görüldüğü gibi, Tokat Yağıbasan, Konya Karatay, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Konya Sahip Ata, Kütahya Vacidiye ve Karaman İbrahim Bey medreselerinde kubbelerin ortasında yuvarlak tepe açıklığı bulunur.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun batı duvarı ortasında, yani dikey eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü eyvan bulunmaktadır. Eyvanın batı duvarında eksende ve bitişiğinde olmak üzere üç kapı bulunur. Eyvanın güney duvarı ortasında iki sütunla sınırlandırılmış dikdörtgen mihrap nişi yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun doğu ve batısında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı birer eyvan bulunur. Kuzey duvarının doğusu yıkılmış olan sivri tonoz örtülü batıdaki eyvanın güney duvarının ortası ile batı duvarının güneyinde birer kapı bulunur. Doğudaki giriş eyvanının kuzey duvarı ile örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmıştır.

Atabey Ertokuş Medresesi avlunun dikey eksenlerine yerleştirilen tek eyvanlı düzenlemesi ile serbest destekli kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Ancak,kuzey bölümü tümüyle yıkılmış olan Konya Ali Gav Medresesi'nin tek eyvanlı olma olasılığı düşünülebilir (Önge 1967:13; Kuran 1969a:49-50, şeki. 22). Diğer kapalı avlulu medreselere bakıldığında, avlunun dikey eksenine yerleştirilen tek eyvan şemasının Selçuklu dönemine ait Konya'daki Karatay ve İnce Minareli medreseleri olmak üzere Konya'daki iki örnekte uygulanmış olması ilginçtir.[6] Belki de bu özellik baninin kişiliği ve başkent ile yakın ilişkisine bağlanabilir. Ancak unutulmamalı ki her iki örnek de Ertokuş Medresesi'nden

yaklaşık otuz yıl sonrasına tarihlenmektedir. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, her iki yapıda da eyvanların doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü olduğu görülür. Ayrıca, Beylikler dönemine tarihlenen Bursa'daki Lala Şahin Paşa Medresesi'de avlunun dikey ekseninde konumlanan tek eyvanlı düzenlemesiyle Ertokuş Medresesi'ne benzerlik gösterir. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'ne avlunun yaklaşık dikey ekseninde konumlanan çift eyvan düzenlemesi açısından benzeyen ikisi Selçuklu, üçü Beylikler dönemine tarihlenen beş örnek bulunmaktadır. Çay Taş, Erzurum Ahmediye, Kütahya Vacidiye, Karaman Emir Musa ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreselerinde avluların dikey eksenine yerleştirilen boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü eyvan yer alır.(7) Örneklerimizden farklı olarak Kütahya Vacidiye Medresesi'nde giriş eyvanının üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülüdür (Sözen 1972:80-83,şek.15). Ayrıca kapalı avlulu örneklerden Tokat ve Niksar Yağıbasan medreseleri çift eyvanlı olmaları açısından Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik göstermekle birlikte, eyvanların yatay eksende konumlanması özelliğiyle ayrılırlar. Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın güney ve batı duvarlarında bulunan ve bitişiğindeki mekânlara açılan kapılar kapalı avlulu medreselerden sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nde eyvanın batı duvarı ortasında bitişiğindeki birime açılan bir kapı vardır (Ayverdi 1966:91-93,pl.108.R). Ayrıca Konya'daki Karatay ve Sahip Ata medreselerinde kapı yerine, eyvanın kuzey ve güney duvarları ekseninde bugün kapatılmış olan, orijinalde mevcut olduğu anlaşılan ve bitişiğindeki mekânlara açılan birer pencere bulunur (Sözen 1972:63-68, şek.12a; Önge 1984:281-292,şek.1).

Atabey Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğinde avluya birer kapı ile açılan kare planlı ve tromplarla geçilen kubbeyle örtülü birer mekân yer alır. Uluborlu

Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğinde ikisi eyvana, diğeri avluya birer kapıyla açılan üç mekân vardır. Eyvanın güney ve batısına bitişik olan mekânlar yaklaşık kare planlı ve kubbeyle örtülü, kuzeyine bitişik olan mekân ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülüdür. Kubbeye batıdaki mekânda köşe üçgenleriyle, güneydeki mekânda ise pandantiflerle geçilmektedir. Ana eyvanın iki yanındaki kubbeli mekânlar dikkate alındığında Ertokuş Medresesi'ndeki uygulama, oldukça gelişmiş ve ancak 1240'lardan sonra görülecek bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest destekli kapalı avlulu örneklerden yalnızca Konya'daki Ali Gav Medresesi'nde, ana eyvanın bitişiğindeki mekânların üzeri üçgen kuşakla geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Diğer kapalı avlulu medreselerden yedisinde örneğimizde olduğu gibi ana eyvanın bitişiğinde kubbeli mekânlar bulunmaktadır.(8) Ertokuş Medresesi'ne eyvanın bitişiğindeki mekânların tromp geçişli kubbelerle örtülü olması açısından benzeyen tek örnek Karaman'daki Emir Musa Medresesi'dir (Sözen 1972:58-62,şek.11). Ayrıca ana eyvanın bitişiğindeki Konya'daki Karatay ve İnce Minareli, Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey medreselerinde üçgen kuşaklarla, Konya Sahip Ata ve Kütahya Vacidiye medreselerinde pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülü mekânlar yer alır. Yapılarda eyvanın bitişiğindeki pandantif ve üçgen kuşakla geçilen kubbeli birimlerin bulunması örneklerimizden Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik göstermektedir. Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânlar simetrik bir düzenleme yansıtır. Buna karşın Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın güneyi ile batısına bitişik kubbeli birimler ile kuzeyine bitişik boyuna dikdörtgen planlı bir mekânın bulunması asimetrik bir düzenleme gösterir. Gargılı Lala Medresesi, ana eyvanın batısına yaklaşık dikey eksenine bitişik kubbeli bir mekânın bulunması açısından kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Eyvanın bitişiğindeki bu birimin, Ertokuş Medresesi'ndeki

türbenin konumuyla benzerliği de dikkate alınarak türbe olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca, medreselerde ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânların çoğunlukla kışlık dershane, türbe ya da kütüphane işleviyle kullandıkları belirtilmektedir (Kuran 1969a:134-139). Ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânların işlevi ne olursa olsun, daha sonra Osmanlı döneminde görülecek olan tüm mekânların kubbe ile örtüldüğü medrese örneklerine geçişte önemli bir katkısı olduğu düşünülebilir.(9) Genelde Osmanlı medreselerindeki uygulamalarda Selçuklu medreselerinden farklı olarak daha küçük çapta kubbe kullanımı görülür. Selçuklu medreselerinde işlevleri farklı olan mekânların plan ve örtü sistemi özellikleriyle vurgulanması amaçlanmıştır. Bu nedenle farklı işlevdeki birimler, diğer mekânlarda olduğu gibi dikdörtgen planlı ve tonozla örtülü değil, çoğunlukla daha büyük boyutlu olan kare planlı ve kubbeyle örtülü mekânlardır. Buna karşın, Osmanlı medreselerinde çoğunlukla eş boyutlarındaki kare ya da dikdörtgen planlı mekânların kubbeyle örtülü oldukları görülür. Genellikle medreselerde avlunun dikey yatay eksenlerinde konumlanan daha büyük boyutlu ve dışa taşkın olan kubbeyle örtülü dershane odalarıyla karşılaşılmaktadır (Ötüken 1978:337-371,şema.1-45). Gargılı Lala Medresesi, ana eyvanın kuzeyine bitişik boyuna dikdörtgen planlı mekânın bulunması açısından yalnızca Bursa'daki Lala Şahin Paşa Medresesi ile benzerlik göstermektedir. Lala Şahin Paşa Medresesi'nde eyvanın batısına bitişik boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü bir mekânın bulunması örneğimize benzemekle birlikte, mekânın bir kapı ile eyvana açılımı farklılık gösterir. Ayrıca, ana eyvanın bitişiğinde avluya birer kapı ile açılan Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde enine dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer, Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer mekân yer alır. Örnekler yalnızca ana eyvanın bitişiğinde dikdörtgen planlı mekânın bulunması açısından

Gargılı Lala Medresesi'ndeki uygulamaya benzerdir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun kuzey ve güney kanatlarında birbirine simetrik kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer öğrenci hücresi yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun güney kanadında üç, kuzey kanadında iki yaklaşık kare planlı öğrenci hücresi bulunur. Güneydeki öğrenci hücreleri pandantif geçişli, kuzeydoğudaki öğrenci hücresi ise köşe üçgenleriyle geçilen kubbelerle örtülüdür. Kuzeyde yaklaşık eksendeki mekânın çapraz tonozla örtüldüğü görülür. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, yalnızca yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan kapalı avlulu örneklerden Erzurum Ahmediye Medresesi'nde avlunun yan kanatlarında ikişer öğrenci hücresi bulunur (Ünal 1968:52-57,şek.29; Sözen 1972:55, şek.10). Ayrıca, Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun kuzeyinde iki öğrenci hücresinin bulunması da Ahmediye Medresesi'ndeki düzenlemeye benzer bir uygulamadır.(10) Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde de avlunun yan kanatlarında yan eyvanların kuzeyine bitişik birbirine açılan dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer öğrenci hücresi yer alır. Kapalı avlulu medreselerde avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücrelerinin konumu ve sayısal dizimi yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Restitüsyon planlarında görüldüğü gibi, yan kanatlarda Konya'daki Karatay Medresesi'nde üçer, İnce Minareli Medrese'de dörder öğrenci hücresi bulunmaktadır. Beylikler dönemi kapalı avlulu örneklerden Kütahya Vacidiye, Bursa Lala Şahin Paşa ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreselerinde yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi dikkati çeker. Öğrenci hücreleri Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi sivri tonozlarla örtülüdür. Gargılı Lala Medresesi'ndeki avlunun yan kanatlarında da kuzeyde iki, güneyde üç olmak üzere asimetrik olarak konumlanan öğrenci hücreleri, kapalı avlulu örneklerden ikisinden farklı sayısal dizimiyle karşımıza çıkar.(11) Avlunun yan kanatlarında Tokat

Yağıbasan Medresesi'nde batıda bir, doğuda dört, Niksar Yağıbasan Medresesi'nde doğuda bir, batıda üçer olmak üzere asimetrik olarak dizilen öğrenci hücreleri yer alır. Öğrenci hücrelerinin asimetrik konumuyla örneğimize benzeyen yapılar, mekânların tonozla örtülmüş olmaları özelliğiyle ayrılırlar. Gargılı Lala Medresesi, öğrenci hücrelerinin pandantif geçişli kubbelerle örtülü olması açısından kapalı avlulu örnekler içinde tek kalmaktadır.(12) Beylikler dönemine tarihlediğimiz Uluborlu Gargılı Lala Medresesi eyvan ile kuzeydeki bir birim dışında tüm mekânların kubbeyle örtüldüğü medreselere geçişte önemli bir ön örnek olarak ele alınmalıdır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde dikkati çeken diğer önemli özellik de giriş mekânının iki yanında bulunan hücrelerin düzensiz biçimde çift sıralı konumudur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü giriş mekânının iki yanında çift sıralı olarak dizilen farklı boyut ve biçimsel özelliklere sahip üçer mekân yer alır. Kapalı avlulu medreselerde giriş mekânının bitişiğinde çift sıralı olarak dizilen mekân düzenlemesine az rastlanılmaktadır. örneklerden yalnızca daha geç tarihli bir yapı olan Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde giriş eyvanının iki yanında eyvan-kapalı mekân düzenine çift sıralı konumlandırma dikkati çeker. Ayrıca, Konya Sahip Ata Medresesi'nde giriş mekânının bitişiğinde üç sıralı olarak yerleştirilen üçer mekân bulunur.(13) Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi örneklerde iki veya üç sıralı olarak düzenlenmiş mekânlar sivri tonozla örtülüdür.İkinci örneğimiz olan Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun doğusunda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş eyvanı ile güneyine bitişik yaklaşık kare planlı ve pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülü bir mekân vardır. Kapalı avlulu medreselerde giriş eyvanının bitişiğinde kubbeli birimin bulunması özelliği yalnızca örneğimizde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Gargılı Lala

Medresesi'nde giriş eyvanının özellikle kuzey bölümünün yıkılmış olması, giriş kanadının özgün durumunu algılayabilmemizi güçleştirmektedir. Kapalı avlulu örneklerden Konya Karatay Medresesi'nin restitüsyon planında ise giriş mekânı ile aynı kanatta bulunan kuzeydoğu köşe mekânının üçgen kuşakla, Kütahya Vacidiye Medresesi'nde ise giriş eyvanının tromp geçişli birer kubbeyle örtüldüğü görülür (Sözen 1972:şek.12a,15).Yapılar, giriş mekânı kanadında kubbeli birimlerin bulunması açısından örneğimize benzerlik gösterirler.

Açık ve kapalı medreselerde giriş eyvanının bitişiğindeki planlı ve tonozla örtülü birimlerin daha çok aşhane işlevine yönelik olarak düzenlendiği, yaklaşık kare planlı ve kubbeyle örtülü mekânların genellikle mescit ya da türbe olarak değerlendirildiği görülür. Örneklerimizden Ertokuş Medresesi'nde, giriş mekânının kuzeyine bitişik olan kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarı ortasında özgününde mevcut olan yarım yuvarlak ocak nişinin varlığı dikkate alınarak bu birimin aşhane olduğu belirtilmektedir (Kuran 1969a:60). Gargılı Lala Medresesi'ndeki giriş eyvanının bitişiğinde bulunan kubbeli birim, kapalı avlulu örneklerde görülmemekle birlikte, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açık avlulu medreselerde karşımıza çıkmaktadır.(14) Gargılı Lala Medresesi'nde giriş eyvanına bitişik olan kubbeli birimin işlevi bilinmemektedir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin en önemli özelliklerinden biri; yan kanatlardaki öğrenci hücreleri olarak kullanıldığını düşündüğümüz mekânlar arasında yer alan ve avlunun ortasındaki havuzla su yolu aracılığı ile bağlantılı olan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ince uzun mekanlara Selçuklu dönemindeki hiçbir örnekte rastlanmamasıdır. Beylikler döneminde bu uygulamanın benzer bir örneği açık avlulu olan Karaman Hatuniye Medresesi'nde (1383) görülür.(15)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Atabey Ertokuş Medresesi avlusunun yaklaşık ekseninde güneyde ince uzun, kuzeyde yaklaşık eksendeki dikdörtgen planlı mekânla su yolu bağlantısı bulunan kare planlı bir havuz yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nin avlusunda ise bir havuzun bulunup bulunmadığı, zemininin toprakla dolması nedeniyle anlaşılamamaktadır. Kapalı avlulu medreselerin avlusunda çoğunlukla havuz bulunmaktadır.(16) Konya'daki Karatay, İnce Minareli, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Kütahya Vacidiye, Bursa Lala Şahin Paşa ve Karaman Emir Musa medreselerinin avlularında, örneğimizde olduğu gibi kare biçiminde havuzlar yer alır. Ayrıca, Karatay Medresesi avlusundaki havuzun batısında spiral biçiminde yaklaşık 50 cm. uzunluğunda bir su yolu dikkati çeker. Gerek kapalı, gerekse açık avlulu medreselerin avlularının ortasında bulunan havuzlar, çoğunlukla medreselerin su ihtiyacını karşılamaktadır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ekseninde portal ile kuzey ve güney cephelerin doğusunda birbirine simetrik dikdörtgen biçiminde birer kapı yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde doğu cephenin yaklaşık eksenindeki portal yıkıldığından bu bölümde düzensiz bir açıklık bulunur. Ertokuş Medresesi'nin portali cepheden hafif dışa taşkın ve profillidir. Dıştan farklı genişlikte üç bordür ve üç silmeyle sınırlandırılan portal nişi tonoz kavsaralıdır. Portal nişinin iki yanında sivri kemerle kuşatılmış, çift sıra mukarnas kavsaralı beş cepheli birer niş ile batısında profilli konsollara oturan basık kemerli bir kapı yer alır. Kapının üzerinde kare biçiminde bir kitabelik vardır. Kapalı avlulu örnekler içinde Ertokuş Medresesi'ne portal düzenlemesi açısından benzeyen bir grup bulunmamaktadır. Ancak portalin; tonoz kavsaralı sivri kemerle kuşatılan beş cepheli yan nişleri ve basık kemerli kapısı bulunması gibi tek tek elemanları incelendiğinde, kapalı avlulu medrese portallerinin bazılarıyla benzer özellikler görülür.(17) Ertokuş Medresesi'nin por-

talinde olduğu gibi Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey medreselerinin portalleri cepheden hafif dışa taşkın ve profillidir. Kapalı avlulu örneklerden Konya Sahip Ata Medresesi olmak üzere yalnızca bir yapıda tonoz kavsaralı portal düzenlemesi görülür (Önge 1984:res.1). Çay Taş Medrese portali cepheden hafif dışa taşkın olması, beş cepheli yan nişleri ve basık kemerli kapısı bulunması özellikleriyle Ertokuş Medresesi'nin portal düzenlemesine en yakın örneği oluşturmaktadır (Ünal 1982:şek.51,res.64). Örneğimizdeki portal nişinin iki yanında bulunan ve sivri kemerlerle kuşatılmış olan beş cepheli yan nişler Erzurum Yakutiye Medresesi'nin portalinde de karşımıza çıkar (Ünal 1982: şek.67, res.87). Ayrıca, Ertokuş Medresesi'nin portalinde basık kemerli kapının bulunması özelliği, kapalı avlulu örneklerden yedisinde görülür. Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Konya Sahip Ata, Erzurum Yakutiye, Kütahya Vacidiye, Gümüş Hacı Halil Paşa ve Karaman İbrahim Bey medreselerinin portallerini örnek verebiliriz (Ayverdi 1972:res.306; Sözen 1972:res.3,7b). Örneklerimizden farklı olarak diğer kapalı avlulu medreselerde cepheden dışa taşkın ve beden duvarlarından yüksek, mukarnas kavsaralı, dilimli, yıldız kesitli ya da yüzeysel yan nişlere sahip, sivri ya da düz atkı kemerli kapıları bulunan portal düzenlemeleri dikkati çeker.[18] Atabey Ertokuş Medresesi'nin kuzey ve güney cephelerindeki simetrik olan dikdörtgen biçimindeki yan kapılara diğer kapalı avlulu medreselerde rastlanmamaktadır.[19] Yalnızca yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nin doğu cephesinde eksenin kuzey ve güneyinde farklı konumda dikdörtgen biçiminde kapılar bulunmaktadır. Ancak, kuzeydeki kapının sonradan açıldığı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Kuran 1969a:126; Sözen 1972:5). Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreselerinde öğrenci hücreleri ile diğer mekânlar dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açılmaktadır. Ertokuş Medresesi'ndeki kapılar lentolu ve sövelidir. Kapalı avlulu medreselerden bazılarında avluya

açılan öğrenci hücrelerinin kapıları örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen biçimindedir. Niksar Yağıbasan, Konya'daki Ali Gav, İnce Minareli, Erzurum Ahmediye, Gümüş Hacı Halil Paşa medreseleri olmak üzere belirlediğimiz altı yapıda öğrenci hücrelerinin dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açıldığı görülür. Örneklerimizden farklı olarak avlulu medreselerin bazılarında öğrenci hücrelerinin kapıları sivri ya da basık kemerlidir.(20)

Atabey Ertokuş Medresesi'nde, restorasyon sunucu tümü ile kapatılmış olan ve özgününde mevcut olduğu eski resimlerinden anlaşılan dikdörtgen biçiminde pencereler yer alır. Ayrıca, doğu ve güney cephelerin ekseninde üst seviyede sivri kemerli birer pencere bulunur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise yalnızca güney cephede dikdörtgen biçiminde mazgal pencereler dikkati çeker. Dikdörtgen biçiminde pencereler diğer kapalı avlulu medreselerde de görülür. Örnek olarak Tokat Yağıbasan Medresesi'nde doğu cephenin kuzeyi ile güney cephede, Yağıbasan Medresesi'nde kuzey cephede, Konya Ali Gav Medresesi'nde güney cephede, Karatay ve İnce Minareli medreselerinin batı cephelerinde, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş ve Kütahya Vacidiye medreselerinin güney cephelerinde, Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nde doğu ve batı cephelerde, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nin cephelerindeki dikdörtgen biçimindeki pencereleri verebiliriz.(21) Ertokuş Medresesi'nin doğu ve güney cephelerinde olduğu gibi, Niksar Yağıbasan ve Konya Karatay medreselerinin batı cephelerinde, Bitlis İhlasiye Medresesi'nin doğu ve batı cephelerinde üst seviyede sivri kemerli pencereler bulunur. Ertokuş ve Gargılı Lala medreselerinde içte öğrenci hücreleri ile diğer mekânların kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler dikkati çeker.(22) Gargılı Lala Medresesi'nde kapıların üzerindeki açıklıkların orijinalde pencere değil, dolguları yıkılmış olan sivri kemerli alınlıklar olduğu görülür. Ertokuş Medresesi, öğrenci

hücrelerinin kapıları üzerinde sivri kemerli pencerelerin bulunması özelliğiyle, Konya'daki Ali Gav, Karatay ve İnce Minareli medreseleriyle benzerlik gösterir. Ancak, Karatay ve İnce Minareli medreselerinde kapıların üzerindeki pencerelerin doldurularak sivri kemerli nişlere dönüştürüldüğü görülür.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın güney duvarı ortasında, iki yandan sütunlarla sınırlandırılmış, profilli ve oldukça süslü tutulmuş dikdörtgen mihrap nişi yer alır. Beş sıra mukarnas kavsaralı mihrap nişi, iki yandaki kübik kaideli, silindirik gövdeli sütuncelere oturan sivri kemerle kuşatılmıştır. Örneklerimizden Gargılı Lala Medresesi'nde ise ana eyvanın güney duvarında mihrap nişine rastlanmamaktadır. Ana eyvanın güney duvarında mescit işlevine bağlı olarak bulunan mihrap nişi uygulaması, gerek kapalı avlulu, gerekse açık avlulu medreselerin büyük bir bölümünde karşımıza çıkmaktadır.[23] Kapalı avlulu medreseler dikkate alındığında, mihrap nişinin en erken tarihli uygulanması yapımızdan yaklaşık elli yıl önce inşa edilmiş olan Tokat Yağıbasan Medresesi'nde görülür. Ancak, örnekte farklı olarak ana eyvanın yanı sıra, bitişiğindeki mekânların güney duvarlarında da yarım yuvarlak nişler bulunur. Örneğimizden sonra inşa edilen kapalı avlulu medreselerin çoğunda ana eyvanın güney duvarında benzer ve farklı biçimlerde mihrap nişleri yer alır. Konya'daki Ali Gav ve İnce Minareli, Kırşehir Caca Bey, Karaman İbrahim Bey medreseleri ana eyvanlarında Ertokuş Medresesi'ndeki gibi dikdörtgen mihrap nişleri görülür.[24] Kapalı avlulu örneklerden Çay Taş Medrese'nin mihrabı kavsaranın sivri kemerle kuşatılması, dıştan iki bordür ve silmeyle sınırlandırılması özellikleriyle Ertokuş Medresesi'nin mihrabına benzerlik gösterir. Medreselerdeki dikdörtgen nişli mihraplar, nişin biçimsel özellikleriyle örneğimize benzerlik göstermelerine karşın, kavsara, köşe sütunceleri, kuşatma kemeri ve bordürlerin

olmaması açısından ayrılırlar. Ayrıca, Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânının bitişiğindeki kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarı ekseninde bugün kapatılmış olan ve orijinalde mevcut olduğu ileri sürülen yarım yuvarlak ocak nişi bulunmaktadır. Araştırmacılardan A.Kuran, yukarıda belirttiğimiz gibi ocak nişinden hareketle mekânın imaret işleviyle kullanılmış olabileceğini vurgulamaktadır (Kuran 1969a:102,140). Ertokuş Medresesi'nde sınırlı sayıda niş bulunurken. Gargılı Lala Medresesi'nde güney ve batı kanattaki tüm birimlerin duvarlarında sayıları iki ile üç arasında değişen dikdörtgen biçiminde toplam onyedi niş vardır. Güney kanatta bulunan batıdan bir ve üçüncü mekânların batı duvarlarındaki nişlerin ocak nişi olduğu görülür. Medreselerde ocak nişleri çoğunlukla ısınma işlevine yönelik olarak kullanılırken, diğer nişler genellikle eşya koymaya yarayan dolap işlevini yüklenmektedir.[25] Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânının bitişiğindeki, kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarında yer alan yarım yuvarlak ocak nişinin benzer konumda bir uygulaması kapalı avlulu medreselerde bulunmamaktadır. Ocak nişi olmamakla birlikte, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğinde değil, örneğimizden farklı olarak giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarının güneyinde dikdörtgen biçiminde nişler dikkati çeker. Gargılı Lala Medresesi'nde görülen çok sayıda dikdörtgen nişin bulunması özelliği, kapalı avlulu medreselerde yaygın değildir. Kapalı avlulu örneklerden yalnızca Niksar Yağıbasan Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki mekânların duvarlarında birer, batı kanattaki üç mekândan birinde iki, diğerlerinde birer, güneydoğudaki mekânda bir olmak üzere dikdörtgen biçiminde yedi ocak nişi karşımıza çıkar. Ayrıca, Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nde beş, Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde dört, Çay Taş Medrese'de iki dikdörtgen niş bulunur. Gümüş'deki Hacı Halil Paşa Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin duvarlarında, örneğimizden farklı olarak yarım yuvarlak biçiminde birerden on niş yer

alır. Yapı, çok sayıda nişin bulunması özelliğiyle Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik gösterir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânına bitişik kuzeydeki birimin güney duvarının doğusundan başlayan; doğuya doğru dönerek devam eden ve çatıya çıkışı sağlayan bir merdiven yer alır. Kapalı avlulu örneklerden Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğinde bulunan batıdaki mekânın duvarlarında aynı biçimde dönerek devam eden, Çay Taş Medrese'de batıdaki koridorun kuzeyi ile batı duvarın kuzeyinde çatıya çıkışı sağlayan merdivenler vardır (Kuran 1969a:şek.25,27). Erzurum Yakutiye Medresesi'nde ise giriş mekânına bitişik olan güneydeki mekânın batı duvarında üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven bulunur.(26)

Atabey Ertokuş Medresesi'nde batı cephenin ortası ile içte ana eyvanın dikey eksenine bitiştirilen kare kaideli ve sekizgen gövdeli türbe yer alır. Türbenin doğu cephesi tümüyle, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri yaklaşık eksenlerindeki birer duvarla medresenin batı cephesine bitişiktir. Türbeye medresenin ana eyvanının batı duvarında bulunan eksende ve bitişiklerinde olmak üzere üç kapıdan girilmektedir. Lentolu ve söveli dikdörtgen biçimindeki kapıların üzerinde eksenleri daha yüksek olan sivri kemerli pencereler bulunur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde de batı cephenin güneyi ile içte ana eyvanın yaklaşık dikey eksenine bitişik olan kare planlı bir mekân bulunur. Mekâna ana eyvanın batı duvarındaki yaklaşık eksende bulunan dikdörtgen biçimindeki kapıdan girilmektedir. İşlevi kesin olarak bilinmeyen mekânın orijinalde Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi türbe olarak kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz. Ertokuş Medresesi'nde görülen medresenin bir cephesi ile ana eyvanın dikey eksenine bitişik türbe şeması, Anadolu'daki bazı medreselerde karşımıza çıkmakla birlikte, yaygın bir uygulama değildir.

Ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbe şemasının gerek kapalı, gerekse açık avlulu medreselerdeki tek örneğinin Erzurum'da bulunması ilginçtir. Ertokuş Medresesi'nden yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan ve kapalı avlulu örneklerden Erzurum'daki Yakutiye Medresesi'nde doğu cephenin ortası ile içte ana eyvanın dikey eksenine bitişik kare kaideli ve onikigen türbe yer alır. Yapıda örneğimizden farklı olarak onikigen gövdeli türbenin batı, kuzeybatı ve güneybatı cepheleri tümüyle medresenin doğu cephesine bitişiktir. Ayrıca,türbe kuzeyindeki yaklaşık kare planlı bir mekân aracılığı ile ana eyvanın kuzeyindeki mekâna açılır. Eyvanın kuzeyindeki birimden türbenin alt katına, doğusuna bitişik olan mekândan üst katına girilmektedir. Ana eyvanın dikey ekseninde türbe bulunan örnekte, Ertokuş Medresesi'nden farklı olarak türbeye giriş eyvandan değil, eyvanın kuzeyine bitişik mekân aracılığı ile sağlanmaktadır. Yalnızca, ana eyvanın doğu duvarı ekseninde üst seviyede türbeye açılan dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır (Tuncer 1991:184). Ayrıca Ertokuş Medresesi'nin bitişiğindeki çift katlı olduğunu düşündüğümüz sekizgen gövdeli türbe, bugün tek katlıdır. Erzurum Yakutiye Medresesi Türbesi çift katlı özelliğiyle Ertokuş Medresesi'ne benzerlik gösterirken, onikigen gövdeli olması açısından ayrılır. Kapalı avlulu olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nde olduğu gibi, açık avlulu örneklerden Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese (1285-91)'de de ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan kare kaideli, onikigen ve çift katlı bir türbe yer alır. Çifte Minareli Medrese'de güney cephenin dışa taşkın olan orta bölümü ile ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbenin kuzey ile kuzeydoğu ve kuzeybatıda ikişer olmak üzere beş cephesi medreseye bitişiktir. Ana eyvanın güney duvarı ortasındaki basık kemerli kapıdan türbenin mahzen hücresine, çift yönlü merdivenlerle çıkılan dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemerli bir kapıyla da mescit hücresine girilmektedir. Yapı, türbenin ana eyvana açılımı açısından

Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örneği oluşturmaktadır. Ayrıca, medresenin ana eyvanına dikey eksende bitiştirilen türbe şemasının hem kapalı, hem de açık avlulu medreselerdeki tek örneğinin Atabey dışında Erzurum'da bulunması bölgesel bir özelikten çok, baninin kişiliği ve beğenisi ile ilgili olmalıdır. Araştırmacılardan H.Karamağaralı, Anadolu'daki İlhanlı dönemi ya da İlhanlı Üslubunun devamı olan geç tarihli eserlerde, yapıya bitişik olan türbenin yapıyla bağlantılı ve dışa taşkın olarak inşa edildiğini belirtmektedir (Karamağaralı 1971: 226). Anadolu'daki diğer kapalı avlulu medreseler dikkate alındığında, türbenin ana eyvan ya da yan eyvanlara bitişik olarak konumlandığı görülür.(27) Konya Ali Gav Medresesi'nde ana eyvanın doğusuna, Konya Karatay Medresesi'nde ana eyvanın güneyine, Kırşehir Caca bRy Medresesi'nde doğudaki yan eyvanın kuzeyine, Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda ana eyvanın kuzeyine bitişik türbeler yer alır. Ayrıca, kapalı avlulu olan iki örnekte türbenin medreselerin cephelerine bitişik olduğu görülür. Çay Taş Medrese'de batı cephenin kuzey köşesinde, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde batı cephenin güney köşesinde türbeler bulunur. Örneklerde eyvanlar ya da yapıya bitişik olarak inşa edilen türbelerin kare prizmal tipte olduğu gözlenir. Karatay Medresesi'nde türbe, ana eyvana bugün kapatılmış olan dikdörtgen biçimindeki bir pencereyle açılmaktadır. Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde ise yan eyvanın kuzey duvarı ekseninde bulunan dikdörtgen biçimindeki kapılarda çift katlı olan türbenin mahzen ve mescit hücrelerine girilmektedir. Caca Bey Medresesi türbenin eyvana dikdörtgen biçimindeki kapılarla açılımı özelliği ile Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örnektir. Konya Ali Gav Medresesi ile Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda ana eyvana bitişik olan türbeler, örneğimizden farklı olarak ana eyvana değil, sivri kemerli birer kapıyla avluya açılırlar. Medreseye bitişik türbenin bulunduğu kapalı avlulu örneklerden Çay Taş Medrese

türbesi sivri kemerli bir kapıyla, Karaman İbrahim Bey Medresesi ise dikdörtgen biçimindeki bir pencereyle bitişiğindeki yapılara açılmaktadır. Çay Taş Medrese'nin bitişiğindeki türbenin yapıya bir kapıyla açılması özelliği, Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya benzerlik gösterir.Buna karşın Karaman İbrahim Bey Medresesi'ne bitişik olan türbenin yapıya bir pencereyle açılması örneğimizden farklıdır. Ertokuş Medresesi'nde görülen ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbenin eyvana kapılarla açılımı iki yapı arasındaki organik ilişkiyi vurgulamaktadır. Eyvanların iki yanına bitişik olan kare prizmal tipteki türbelerde ise çoğunlukla türbenin avluya birer kapıyla açılımı organik bir ilişki yaratmaktadır.

Örneklerimizden Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreselerinde moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür.

Moloz taş her iki örneğimizde de örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Ertokuş Medresesi'nin doğu dışındaki diğer cepheleri ile Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde içte ve dışta bütün duvarlarda moloz taş kullanımı dikkati çeker. Örneklerimizde olduğu gibi, Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerde de moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanımı yaygındır. Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan ile Konya'daki Ali Gav ve Karatay medreselerinin bütün cephelerinde, Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin doğu, Çay Taş ve Kütahya Vacidiye medreselerinin kuzey ve Erzurum Yakutiye Medresesi'nin batı cephesi hariç, diğer cephelerindeki moloz taş kullanımı örnek verilebilir.[28]

Kesme taş, Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ile içte duvarlarında ve kemerlerde; Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise cephe köşelerinde kullanılmıştır. Kaplama malzemesi olarak kullanılan kesme taşlar, Ertokuş Medresesi'nin giriş cephesini oluşturan doğu cephesinde

düzenli bir teknikte uygulanarak bu bölümün vurgulanmasını sağlamıştır. Örneğimizde olduğu gibi, bazı kapalı avlulu medreselerin giriş cephelerinde de kesme taşın kaplama malzemesi olarak kullanıldığı görülür. Konya İnce Minareli, Çay Taş, Erzurum Yakutiye ve Kütahya Vacidiye medreseleri örnek verilebilir.(29) Ayrıca medreselerde cephelerin köşelerinde yer yer kesme taş kullanımına rastlanır. Tokat Yağıbasan, Konya'daki Ali Gav ve Karatay medreselerinin cephelerinde yer yer kesme taş kullanımı dikkati çeker. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, bazı medreselerin içteki kemerlerinde de kesme taş kullanılmıştır. Örnekler arasında Tokat Yağıbasan, Kırşehir Caca Bey, Kütahya Vacidiye ve Karaman İbrahim Bey medreselerini sayabiliriz.(30)

Tuğla, Ertokuş Medresesi'nde içteki bütün kemerlerde, eyvanın kuzeyindeki mekânın kubbesinde, güneyindeki mekânın kubbe eteğinde; Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise kemerler ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Örneklerimizde olduğu gibi, kapalı avlulu medreselerde de tuğlanın çoğunlukla kemerler ve örtü sisteminde kullanıldığı görülür. Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli, Sahip Ata ve Çay Taş medreseleri örnek verilebilir.(31) Ertokuş Medresesi'ndeki eyvanın kuzeyine bitişik mekânın kubbesinde olduğu gibi, Konya'daki Karatay Medresesi'nde, eyvanın güneyine bitişik olan türbenin kubbesinde tuğlaların çift yönlü eğik istiflenmesiyle zikzaklar oluşturulmuştur (Bakırer 1981:res.132-134).

Örneklerimizden Atabey Ertokuş Medresesi'nde bezemeli ve bezemesiz devşirme malzeme kullanımı yoğundur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise devşirme malzeme yer yer cephelerde karşımıza çıkar. Ayrıca, her iki yapının da avlusundaki sütunlar devşirmedir. Ertokuş Medresesi'nde cephelerde, içte havuzun su yolunda, avluya ve eyvana açılan kapıların lento ve sövelerinde, eyvan oturtmalığında, türbeye açılan koridorların merdiven basamaklarında

devşirme malzeme kullanılmıştır. Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerde devşirme malzeme kullanımı görülmekle birlikte, yaygın değildir. Örneklerimizde olduğu gibi Konya Ali Gav ve Bursa Lala Şahin Paşa medreselerinin avlularında bulunan sütunlar devşirmedir.(32) Ertokuş Medresesi'ndeki gibi, Konya Karatay Medresesi'nde de eyvanın kuzeyine bitişik mekânın kapı lento ve sövelerinde bezemeli devşirme malzemeler kullanılmıştır. Atabey Ertokuş Medresesi devşirme malzeme kullanımının yoğunluğu ve çeşitliliği açısından kapalı avlulu medreseler içinde önemli bir yere sahiptir.

Süsleme, Atabey Ertokuş Medresesi'nin portali ve mihrabında karşımıza çıkmaktadır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise süslemeye rastlanmamaktadır.

Ertokuş Medresesi'nin portal dışı bordüründe yer alan baklava ve kare kesitlerinden oluşan dendanlar, diğer kapalı avlulu medreselerin portallerinde görülmemektedir. Ancak, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nin portal iç bordüründe olduğu gibi, iki yanı yuvarlatılmış yıldız kesitli dendanlar karşımıza çıkmaktadır (Sözen 1972: res.7c). Örneğimizdeki portalin üçüncü bordürü, silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle oluşturulan, aralarında baklava ve stilize palmet motifleriyle süslüdür. Silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerler, Konya Karatay Medresesi'nin portal süsleme şeritlerinde de vardır. Karatay Medresesi'ndeki kapıyı kuşatan ilk bordürde yer alan ve sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle değil, yan yana dizilmesiyle oluşturulan bezeme, örneğimizden farklıdır (Ögel 1966:res.62). Örneğimizde kavsarayı kuşatan kemerin yüzeyi, düz ve yuvarlatılmış silmelerin iç içe geçmesi ve aralarda düğümlenmesiyle oluşan düğüm ve baklava motifleriyle süslüdür. Bu bezemeye, Anadolu'daki diğer medreselerin süslemelerinde rastlanılmamaktadır.(33)

Örneğimizde mihrabın dış bordüründe dilimli kemerlerin biçimlendirdiği bir süsleme yer alır. Kuşatma kemerinin yüzeyi alt seviyede düğüm, üst seviyede çift zencirek motifiyle bezenmiştir. Rozetlerin yüzeyinde kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan ortada on kollu yıldız ile yıldız kolları arasında beş kollu küçük yıldızlar bulunmaktadır. Mihrap nişinin bezemesine aynalı kemerin çerçeve oluşturduğu yuvarlak bir madalyon hakimdir. Madalyonun yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen dokuz ve beş kollu yıldız motifleriyle süslüdür. Bazı medreselerin mihraplarında süsleme bulunmasına karşın, bezemeleri örneğimizden çok farklıdır.(34)

Isparta ve çevresindeki Atabey Ertokuş ve Gargılı Lala medreseleri plan şeması, malzeme-teknik ve süsleme özellikleriyle kapalı avlulu medreselerin önemli iki örneğini oluşturmaktadır. Örneklerden Atabey Ertokuş medresesi serbest destekli, Gargılı Lala Medresesi tek yönden sütunlarla sınırlandırılmış avlu plan şemalarıyla sınırlı da olsa merkezi bir mekân anlayışı yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi yapılar, Anadolu'daki kapalı avlulu medreseler içinde avlu plan şemalarının özellikleriyle oldukça önemlidir.

Isparta ve çevresinde eğitim yapıları incelendiğinde, Eğirdir'deki Dündar Bey (Taş) Medresesi'nin açık avlulu plan şeması yansıtan tek örnek olduğu görülür. Dündar Bey Medresesi Eğirdir'de yerleşim merkezinin ortasında bulunan Cami Mahallesi'ndeki şehir surlarına dıştan bitişik olarak yapılmıştır. Medresenin karşısında, aynı sur duvarına bitişik olarak yapılan Hızır Bey Camii yer alır. Cami ile medresenin doğu cephesini oluşturan sur duvarının orta bölümünde sur kapılarından biri bulunur.

Eğirdir Dündar Bey Medresesi, portal kitabesine göre 635 H/1237-38 M. yılında Selçuklu sultanlarından II. Gıyasedin Keyhüsrev tarafından han, ana eyvan kemeri üzerindeki 701 H/1301-02 M. tarihli kitabeye göre ise Hamidoğullarından Dündar Bey tarafından medrese olarak yaptırılmıştır. Bu çalışmada, portal kitabesinin Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüzden, Hamidoğulları dönemi medresesinin plan şeması, mimari özellikleri ve işlevi dikkate alınarak Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Dündar Bey Medresesi, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu ve tek eyvanlı plan şeması yansıtmaktadır. Yapıyı araştırmacılardan M.Sözen; "tek veya iki eyvanlı şemaya bağlı iki katlı" olarak tanımlamaktadır (Sözen 1970:166-172;şek.30). Çoğunlukla çift eyvanlı medreseler grubunda tanıtılan yapı, eyvan düzeni açısından incelendiğinde avlunun güney kanadı ortasında bulunan ve giriş eyvanı olarak nitelenen bölümün eyvan kuruluşunda olmadığı ve avluya bitişiğindeki birimler gibi kapı ile açılan kapalı mekân özelliği yansıttığı görülür. Bu özelliklerinden dolayı bu bölüm, giriş eyvanı değil, giriş mekânı olarak adlandırılmalıdır. Bugün tek katlı olan yapının orijinalde çift katlı olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, yayınlarda çoğunlukla çift katlı medreseler grubunda incelenmektedir (Uzunçarşılı

1929:225; Erdem 1934b:107; Sözen 1970:166; Aslanapa 1984a:201). Medresenin çift katlı olduğu aşağıda belirteceğimiz mimari özelliklerinin yanı sıra, eski fotoğraflarından da anlaşılmaktadır.

Dündar Bey Medresesi'nde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı avlu üç yönden doğu ve batıda eksende ve simetriğirde olmak üzere üçer, güneyde eksene simetrik ikişerden dört sütuna atılan sivri kemerlerle oluşturulan revaklarla kuşatılmıştır. Örneğimizde görülen boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Beylikler, Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemleri açık avlulu medreselerinde de karşımıza çıkar. Beylikler dönemine ait açık avlulu plan şeması yansıtan örneğimizin de dahil olduğu yedisi çift, onikisi tek katlı ondokuz medrese bulunmaktadır.(35) Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi, örneklerden yedisinde avlunun boyuna dikdörtgen planlı olduğu görülür. Örneklerden Korkuteli Emir Sinaneddin (1319-20), Peçin yelli (1344 öncesi), Peçin Kara Ahmed Paşa (14. yy. ort), Karaman Hatuniye ve Aksaray Zinciriye (15. yy. ort.) medreselerinin avluları boyunca dikdörtgen planlıdır.(36) Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi çift katlılığın yanı sıra, avlu plan şeması ve Hamidoğulları Beyliği'nin eseri olması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzeyen en yakın örnektir. Beylikler dönemi öncesinde, Selçuklu döneminin açık avlulu ve çift katlı medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması görülür. Çift katlı örneklerden Konya Sırçalı (1242), Tokat Gök (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (1285-91) medreselerinin avluları aynı plan şemasını yansıtmaktadır.(37) Boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Selçuklu döneminin tek katlı medreselerinde daha yaygın olarak karşımıza çıkar.(38) Beylikler döneminden başlayarak, özellikle de Erken Osmanlı medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı avlu şemasının azalarak devam ettiği görülür.(39) Dündar Bey Medresesi'nde avluyu üç yönden kuşatan ve sütunlarla oluşturulan revak düzeni,

Beylikler, Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemlerinin açık avlulu medreselerinde de desteklerin biçimi ya da sayısal dizimindeki farklılıklarla karşımıza çıkaktadır. Avluyu üç yönden kuşatan ve sütunlarla oluşturulan revak düzeni, Beylikler dönemi örneklerinden yalnızca Ermenek Tol Medrese'de (1339) görülmektedir. (Kuran 1969b:210-211, şek.1; Sözen 1970:131-134,şek.23). Tol Medrese kareye yakın dikdörtgen planlı avlusu ve avlunun kuzeyindeki sütun sayısının iki olmasıyla Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Beylikler dönemine ait çift katlı olan Niğde Ak (1409) ve Mardin Kasımiye (1487-1502) medreselerinde avluyu üç yönden kuşatan ve payelerle biçimlendirilen revaklar görülür.(40) Örnekler avlunun üç yönden revaklı olması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzerlik gösterirken, desteklerde payelerin kullanılmış olması özelliği ile ayrılır. Ayrıca, tek katlı olan Aksaray Zirciriye Medresesi'nde avluyu üç yönden kuşatan ve payelerle oluşturulan revak düzeni bulunur. Desteklerin sayısal dizimi Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamayı yansıtmasına karşın, sütun yerine profilli payelerin kullanılmış olması farklılık göstermektedir (Kuran 1969b:219-220,şek.10). Örneğimizde olduğu gibi, Selçuklu döneminin bazı medreselerinde de sütun ya da paye dizilerine atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş avluyu üç yönden kuşatan revak düzenlemesi görülür.Selçuklu dönemine ait çift katlı örneklerden Konya Sırçalı ve Tokat Gök Medreseleri, tek katlı olan Diyarbakır Mesudiye (1193-94/122), Kayseri'deki Huand Hatun, Hacı Kılıç (1249) ve Sahibiye medreselerinin avluları üç yönden payelerle biçimlendirilen revaklarla kuşatılmıştır.(41) Konya Sırçalı Medrese'nin revakları yan kanatlarda üçer, giriş eyvanı kanadında dört payenin yerleştirilerek sayısal dizimiyle, Tokat Gök Medrese'de alt kat revaklarının sütunlarla biçimlendirilmiş olması özelliği ile Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamaya en yakındır. Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinde görülen avluyu üç yönden

kuşatan revak düzenlemesi, Erken Osmanlı medreselerinde sınırlı örnekte de olsa uygulamaya devam eder. Avluyu üç yönden kuşatan revaklar, Bursa'daki Yıldırım ve Muradiye (1425-26) medreseleri ile İstanbul Fatih Baş Kurşunlu Medresesi'nde payelerle, Bursa Yeşil ve Edirne Peykler Medresesi'nde sütunlarla biçimlendirilmiş- tir.(42) Beylikler dönemi medreselerinde avluyu üç yönden kuşatan revakların yanı sıra, bazı örneklerde avluyu çift yönden kuşatan revak düzenlemesi dikkati çeker. Çift katlı olan Korkuteli Emir Sinaneddin, tek katlı örneklerden Karaman Hatuniye medreselerinde avluyu çift yönden kuşatan sütunlarla oluşturulmuş revaklar bulunur.(43) Selçuklu döneminin açık avlulu medreselerinde ise avlunun genellikle yan kanatlarında bulunan öğrenci hücreleri önünde olmak üzere çift yönden sütun ya da payelere atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş revaklarla kuşatıldığı görülür.(44) Buna karşın, Erken Osmanlı dönemi medreselerinde az sayıda örneğin avlusu çift yönden revaklıdır.(45) Görüldüğü gibi revaklı avlu şeması Selçuklu döneminde yaygın olarak uygulanırken, Beylikler döneminde daha sınırlı örnekte karşımıza çıkar.(46) Revaklı avlu düzeninin Erken Osmanlı döneminden başlayarak özellikle klasik Osmanlı dönemi medreselerinde yaygınlaşarak devam ettiği görülür.(47)

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun kuzey duvarı ortasında, yani dikey eksende kuzey-güney doğrulutusunda dikdörtgen planlı ve üzeri sivri tonozla örtülü eyvan bulunur. Eyvan, kuzey duvarının eksenindeki dikdörtgen biçimindeki kapı ile dışa, güneyde ise kademeli sivri kemerlerle avluya açılmaktadır. Kemerler iki yandaki silindirik gövdeli, korint başlıklı sütuncelere oturmaktadır. Dündar Bey Medresesi'nde görülen tek eyvan şeması açık avlulu örneklerde yaygın olmamakla birlikte, bazı medreselerde karşımıza çıkar. Açık avlulu olan beylikler dönemine ait ondokuz medreseden üçü, örneğimizde

olduğu gibi tek eyvanlıdır. Peçin kara Ahmet paşa, Balat İlyas Bey (1404) ve Adana Ulu Cami (1540) medreseleri tek eyvanlı örneklerdir.[48] Peçin Kara Ahmet Paşa Medresesi, avlunun dikey ekseninde konumlanan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı tek eyvan şeması açısından Dündar bey Medresesi'ndeki uygulamay en yakın örnektir. Adana Ulu Camii Medresesi'nde avlunun doğu duvarı ortasında, yani yatay eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer eyvan bulunur. Adana Ulu Camii Medresesi'ndeki eyvan, örneğimizden farklı olarak giriş eyvanı olarak düzenlenmiştir. Balat İlyas Bey Medresesi'nde avlunun kuzey duvarının batısında konumlanan eyvanın, yaklaşık kare planlı ve üçgen kuşakla geçilen kubbeyle örtülü olması Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Beylikler dönemi örneklerinde olduğu gibi, Selçuklu dönemine ait açık avlulu medreselerde de tek eyvan şeması yaygın değildir. Diyarbakır Mesudiye, Harzem Taceddin Mesud ve Afyon Hisarardı medreseleri Selçuklu döneminin belirleyebildiğimiz tek eyvanlı örnekleridir.[49] Harzem Taceddin Mesud ve Afyon Hisarardı medreseleri avlunun dikey ekseninde konumlanan dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü eyvanın bulunması açısından örneğimize benzerlik gösterir. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde eyvanın avlunun yatay ekseninde bulunması örneğimizden farklıdır. Erken Osmanlı döneminde de açık avlulu ve tek eyvanlı olan bazı medreselerle karşılaşmaktayız. Örnek olarak Bursa Ahmet Paşa Medresesi'ni (15. yy.) verebiliriz.[50] Tek eyvan şemasının açık avlulu medreselerde değil, daha çok kapalı avlulu medreselerde uyglandığı dikkati çeker.[51] Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın kuzey duvarı ortasında orijinalde pencere olan ve sonradan kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan dikdörtgen biçiminde bir açıklık yer alır (Sözen 1970:171). Beylikler döneminin çift katlı medreselerinden Korkuteli Emir Sinaneddin ve Peçin Ahmet Gazi (1375) medreseleri ile tek katlı yapılardan Ermenek Tol, Karaman

Hatuniye ve Balat İlyas Bey medreselerinde ana eyvanın dış duvarları ekseninde birer dikdörtgen pencere bulunur.(52) Ayrıca, Aksaray Zinciriye Medresesi'nin ana eyvanında bugün kapatılmış olan bir pencere vardır.(53) Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklı olarak, bazı örneklerin eyvanları ikişer pencere ile dışa açılır.(54) Eyvanların avluya hareket ve yön veren, medresenin güneş ve yağmurdan korunmuş, kapalı olmayan çalışma ve dinlenme mekânları olduğu dikkate alınırsa, dış duvarlarında yer alan pencerelerle de aydınlatılarak ferah olması sağlanmıştır. Beylikler döneminden başlayarak Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreselerinde ana eyvanın dışa taşkın, kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı ve kubbeyle örtülü kapalı birime dönüştüğü örneklerde, mekân çok sayıda pencere ile dışa açılmaktadır.(55) Bu gruba beylikler dönemine ait Maraş Taş (1431-32) ve Kastamonu İsmail Bey (1475) medreselerini örnek verebiliriz.(56)

Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın bitişiğinde yer alan yaklaşık kare planlı mekânlar, kuzey-güney yönünde uzanan bir duvarla ikiye bölünmüştür. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan mekânlar, ortak duvarlarının güneyindeki basık kemerli kapılarla birbirlerine, eyvanın bitişiğindekiler ise güney duvarlarındaki basık kemerli birer kapıyla avluya açılmaktadır. Eyvanın bitişiğindeki mekânlar beşik, köşe mekânları ise yarım sivri tonozla örtülüdür. Ana eyvanın bitişiğindeki mekânların kendi içinde bölüntülü olması özelliği, Beylikler döneminin açık avlulu medreselerinde karşımıza çıkmamaktadır. Medreselerde ana eyvanın bitişiğindeki mekânlar, Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi çoğunlukla kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı olmakla birlikte, örneğimizden farklı olarak mekânlar bölüntüsüzdür ve genellikle farklı geçiş sistemlerine sahip kubbelerle örtülüdür. Örnek olarak beylikler dönemine ait çift katlı yapılardan Niğde Ak Medrese, tek katlı olan Ermenek Tol, Oba Köyü (14. yy. 2.

yarısı), Karaman ve Kayseri Hatuniye ile Aksaray Zinciriye medreselerinin ana eyvanlarının bitişiğindeki mekânlar verilebilir.[57] Örneklerden Oba Köyü Medresesi'nde farklı olarak ana eyvanın doğusuna bitişik olan yalnızca bir mekân bulunur (Sözen 1965:143-154; Kuran 1969b:214-216, Şek 5). Dündar Bey Medresesi'ne eyvanın bitişiğindeki mekânların bölüntülü olması açısından en çok benzeyen örnek Selçuklu yapılarından Sivas Buruciye Medresesi'dir (Kuran 1969a:90-92,şek. 49). Sivas Buruciye Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki dikdörtgen planlı mekân, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvarla, eyvanın bitişiğinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, örneğimizden farklı olarak köşe mekânları kare olan iki bölüme ayrılmıştır. Eyvanın bitişiğindeki mekânlar, Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi beşik tonoz, köşe mekânları ise farklı olarak pandantif geçişli kubbelerle örtülmüştür. Ayrıca, eyvanın iki yanındaki mekânlarda üst kata çıkışı sağlayan ve örneğimizde bulunmayan merdivenler dikkati çeker. Ana eyvana bitişik mekânların kendi içinde bölüntülü olması özelliği, bazı medreselerde farklı uygulamalarla karşımıza çıkar. Kayseri Huand Medresesi'nde ana eyvanın kuzeyine bitişik olan mekân örtü sisteminde güneyine bitişik olan mekân ise kendi içinde üç bölümlü olan bölüntülü mekânlardır. Eyvanın güneyindeki bölüntülü mekânlar farklı doğrultularda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülüdür (Kuran 1969a:70-73,şek.35). Anadolu'daki açık ve kapalı avlulu medreselerde ana eyvanının bitişiğindeki kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı olan bölüntüsüz mekânların genellikle dershane, kütüphane ve türbe işlevine yönelik olarak tasarlandığı görülür (Kuran 1969a:101). Örneğimizdeki ana eyvanın bitişiğindeki bölüntülü mekânların işlevi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, birimlerin birbirleriyle bağlantılı oldukları dikkate alınırsa, dershane ya da kütüphane olarak kullanılmış olabileceklerini düşünebiliriz.

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun doğu ve batı kanadında simetrik olarak düzenlenmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü üçerden altı öğrenci hücresi yer alır. Avluya dikdörtgen biçimindeki birer kapıyla açılan öğrenci hücrelerinden batı kanattakilerin dış duvarları ekseninde doldurulmuş olan mazgal pencereler bulunur. Örneğimiz avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi bulunması açısından, Beylikler dönemine ait biri çift katlı, üçü tek katlı olan dört medreseyle benzerlik göstermektedir. Avlunun yan kanatlarında çift katlı örneklerden Korkuteli Emir Sinaneddin, tek katlı olan Oba Köyü ve Peçin Kara Ahmed paşa medreselerinde örneğimizde olduğu gibi dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü üçer öğrenci hücresi yer alır.[58] Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi çift katlılık özelliğinin yanı sıra, avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücrelerinin konumu ve sayısal dizimiyle Dündar Bey Medresesi'ne en çok benzeyen örneği oluşturmaktadır. Dündar Bey Medresesi'nin ikinci katı yıkıldığından öğrenci hücrelerinin konumu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Ancak 19. yüzyılın sonuna ait yapıyı gösteren eski fotoğraflardan öğrenci hücrelerinin üzerinde orijinal olmayan kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı kapalı mekânların varlığı algılanmaktadır. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde de ikinci katta revaklı bir düzenleme yansıtmayan, kapalı birimlerden oluşan ve orijinalliği tartışmalı olan öğrenci hücreleri yer alır (Sözen 1970:res.31c). Her iki yapının da ikinci katında orijinal olmamakla birlikte, benzer bir düzenlemenin bulunması dikkat çekicidir. Ayrıca, Dündar Bey ve Korkuteli Emir Sinaneddin medreseleri Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan açık avlulu iki örneği olması açısından da önem taşımaktadır. Bu örneklerin dışında Karaman Hatuniye Medresesi öğrenci hücrelerinin konumu ve sayısal dizimiyle Dündar Bey Medresesi'ne benzerlik gösterirken, mekânların kare planlı ve kubbeyle örtülmüş olmaları özellikleriyle ayrılır

(Kuran 1969b:216-217, şek. 6). Beylikler dönemi örneklerinin yanı sıra, Selçuklu döneminin tek katlı olan bazı açık avlulu medreselerinde de avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi bulunur. Mardin Hatuniye, Antalya Karatay (1250), Kalehisar Hüsamiye (13. yy. ilk yarısı) ve Afyon Hisarardı medreselerinin yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi yer alır.(59) Sivri tonozla örtülü olan öğrenci hücrelerinin Antalya Karatay ve Afyon Hisarardı medreselerinde dikdörtgen, Mardin Hatuniye ve Kalehisar medreselerinde ise örneğimizden farklı olarak yaklaşık kare planlı oldukları görülür. Örnekler avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresinin simetrik olarak konumlanması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzerlik gösterir. Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreseleri söz konusu olduğunda, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde görülen çoğunlukla dikdörtgen planlı ve avlulu plan şeması yerine, kare, dikdörtgen ve genillekle de U ve L tipindeki medreselerin avluları çevresinde simetrik olarak düzenlenmiş kare planlı ve kubbeyle örtülü öğrenci hücreleri bulunur (Ötüken 1978:337-371, şema.1-45). U tipinde bir avlu çevresinde öğrenci hücrelerinin bulunduğu örnekler arasında İznik Süleyman Paşa (1326-59), Afyon Gedik Ahmet Paşa (1477) ve İnegöl İshak Paşa(1482) medreselerini sayabiliriz.(60)

Dündar Bey Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin güneyinde birbirine simetrik olarak düzenlenmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı uzunlamasına mekânlar bulunur. Batıdaki uzunlamasına mekânda, batıya ve güneye doğru dönerek devam eden ve bugün çatıya çıkışı sağlayan merdivenler görülür. Araştırmacıların da belirttiği gibi, bugün mevcut olmamakla birlikte, merdivenin simetriğinde doğuda da bir merdivenin bulunduğu ve medresenin ikinci katına çıkışı sağladığını düşünmekteyiz (Uzunçarşılı 1929: 225; Erdem 1934b:107; Sözen 1970:166-172,şek.30). Dündar Bey Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin güneyindeki

uzunlamasına mekânlarda yer alan ve ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenler konumu açısından Beylikler dönemine ait çift katlı medreselerden hiç bir benzer örnek bulunmamaktadır.[61] Beylikler döneminin çift katlı medreselerinde merdivenlerin örneğimizden farklı olarak çoğunlukla giriş mekânı ya da eyvanına bitişik olan birimlerde konumlandığı görülür.[62] Selçuklu dönemine ait çift katlı olan Konya'daki Sırcalı ve Erzurum'daki Çifte Minareli medreseler, merdivenlerin konumu ve işlevi açısından Dündar Bey Medresesi'ne en çok benzeyen iki örnektir (Akok 1969a:5-35,pl.1-2; Karamağaralı 1971:209-242,pl). Konya Sırcalı Medrese'de avlunun kuzey ve güney kanadındaki öğrenci hücrelerinin doğusunda, Erzurum Çifte Minareli Medrese'de doğu ve batı kanattaki öğrenci hücrelerinin güneyindeki uzunlamasına mekânlarda, örneğimizde olduğu gibi üst kata çıkışı sağlayan merdivenler bulunur.

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun güney kanadı ekseninde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü giriş mekânı ile bitişiğinde yaklaşık kare, güneydoğu ve güneybatı köşelerde ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer mekân yer alır. Dündar Bey Medresesi'nde görülen giriş mekânı ile bitişiğinde yer alan çift mekân düzenlemesi Beylikler döneminin bazı açık avlulu medreselerinde karşımıza çıkmaktadır. Çift katlı olan Manisa İshak Bey ve Niğde Ak medreseler ile tek katlı olan Karaman Hatuniye ve Aksaray Zirciriye medreselerinde giriş eyvanının bitişiğinde ikişer, Ermenek Tol ve Ürgüp Taşkın paşa medreselerinde giriş eyvanlarının yalnızca kuzeyinde iki mekân bulunur.[63] Aksaray Zinciriye Medresesi, eyvanın bitişiğindeki mekânların yaklaşık kare, köşe mekânlarının dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü olması açısından da Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örnektir. Beylikler dönemi örneklerinin dışında, Selçuklu yapılarından çift katlı olan Konya Sırcalı, tek katlı olan

Kayseri Huand Hatun, Akşehir Taş, Antalya'daki Karatay ve İmaret, Sivas'daki Gök ve Buruciye medreselerinde giriş eyvanının bitişiğinde ikişer,Kayseri Sahibiye Medresesi'nde ise giriş eyvanının batısında iki mekân yer alır.(64) Örneklerden Akşehir Taş, Antalya'daki Karatay ve İmaret medreseleri dışındaki yapılarda Dündar bey Medresesi'nde olduğu gibi giriş eyvanının bitişiğindeki mekânlar yaklaşık kare, köşe mekânları ise dikdörtgen planlıdır. Mekânların örtü sistemi çoğunlukla sivri tonoz olmakla birlikte, farklı uyugulamalar da görülür.(65) Örneğimizde olduğu gibi, Erken Osmanlı dönemi medreselerinden sınırlı örnekte giriş eyvanı ile bitişiğinde yer alan çift mekân düzenlemesi dikkati çeker. Bursa'daki Yıldırım Medresesi'nde dikdörtgen planlı olan giriş eyvanının bitişiğinde, aynı planda ikişer mekân yer alır. Giriş eyvanı üçgen kuşakla geçilen dilimli kubbe, bitişiğindeki mekânlar ise beşik tonozla örtülüdür (Ayverdi-Yüksel 1976:84,pl.85). Ayrıca Selçuklu ve Beylikler döneminin açık avlulu medreselerinde olduğu gibi, bazı kapalı avlulu örneklerde de giriş mekânı ya da eyvanının bitişiğinde çift mekân düzenlemesi yer alır.(66) Giriş mekânı ya da eyvanına bitişik olan mekânların bazı örneklerde mescit, türbe, imaret gibi farklı işlevlere yönelik olarak tasarlandığı görülür. Beylikler dönemi yapılarından Ürgüp Taşkın Paşa Medresesi'nde giriş eyvanının güneyindeki mekân ile, Selçuklu dönemi örneklerinden Kayseri Huand Hatun, Sivas'daki Buruciye ve Gök medreselerinde giriş eyvanlarının güneyine bitişik olan mekânların mescit, Konya Sırcalı ve Sivas Buruciye medreselerinin giriş eyvanlarının kuzeyine bitişik olan mekânların türbe olarak değerlendirildiği görülür.(67) Alaca Hüseyin Gazi Medresesi'nde giriş eyvanının kuzeyindeki bölüm, Atabey Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânına açılan kuzeydoğu köşe mekânının imaret işlevine yönelik olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Kuran 1969a:şek.20-40). Ancak, örneğimizdeki giriş mekânına bitişik olan birimlerde herhangi bir mimari

ögenin bulunmaması, bu birimlerin işlevini belirleyebilmemizi güçleştirmektedir.

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun ortasında kare planlı bir havuz bulunur. Orijinalde havuzun kare biçiminde değil, yuvarlak planlı olduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır (Sarre 1876:Lev.LXV). Beylikler ve Selçuklu döneminde açık ve kapalı avlulu medreselerin avlularında ender olarak yuvarlak, genellikle kare, bazı örneklerde dikdörtgen, bazılarında ise çokgen biçiminde havuzlar bulunur. Beylikler dönemi yapılardan Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinin avlularında kare, Ermenek Tol Medrese'nin avlusunda ise dikdörtgen biçiminde havuz yer alır.(68) Dünder Bey Medresesi'nin avlusunda orijinalde mevcut olan yuvarlak planlı havuzun benzer örnekleri Selçuklu dönemine ait Sivas Gök ve Erken Osmanlı yapılarından Bursa Yeşil medreselerinin avlularında da görülür (Kuran 1969a:şek.51; Ayverdi 1972:res.153). Ayrıca Selçuklu yapılarında kare biçiminde havuz Diyarbakır Zinciriye (1123), Kayseri'deki Çifte ve Huand Hatun, Konya Sırçalı;dikdörtgen biçiminde havuz Mardin Şehidiye; sekizgen havuz Sinop Alaiye medreselerinin avlularında karşımıza çıkmaktadır.(69) Erken Osmanlı dönemi medreselerinin avlularında da çoğunlukla çokgen ve yuvarlak planlı havuzlar yer alır. Örnek olarak Bursa'daki Yıldırım ve Muradiye medreselerinin avlularında bulunan sekizgen planlı havuzlar verilebilir (Ayverdi-Yüksel 1976:84, 88).

Dündar Bey Medresesi'nin güney cephesi ekseninde portal yer alır. Portali kuşatan iç bordürdeki sülüsle yazılmış inşa kitabesinden yapının II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde "han" olarak yaptırıldığı belirtilmektedir. Araştırmacıların da öne sürdüğü gibi, büyük ölçüde yıkılmış olan Eğirdir yakınlarındaki hana ait olabileceğini düşündüğümüz portal ayrıntılı olarak Katalog bölümünde Eğirdir Han'ın tanıtımında ele alınmıştır (Erdmann

1961:125-126; Sözen 1970:169).

Dündar Bey Medresesi'nde öğrenci hücreleri ile güney kanattaki mekânların kapıları lentolu ve söveli olan dikdörtgen biçimindedir. Beylikler döneminin bazı medreselerinde de öğrenci hücrelerinin kapıları örneğimizde olduğu gibi dikdörtgen biçimini yansıtmaktadır. Ürgüp Taşkın Paşa, Oba Köyü, Balat İlyas Bey ve Aksaray Zinciriye medreselerinde öğrenci hücreleri dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açılır.(70) Beylikler dönemine ait medreselerin çoğunda avluya açılan kapıların örneğimizden farklı olarak basık ya da sivri kemerli oldukları dikkati çeker. Selçuklu medreselerinde öğrenci hücrelerinin kapıları çoğunlukla basık kemerli olmakla birlikte, dikdörtgen biçiminde ve sivri kemerli kapılara da rastlanmaktadır.(72) Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın bitişiğindeki mekânlar ile güneydoğu ve güneybatı köşe mekânlarının kapıları basık kemerlidir. Korkuteli Emir Sinaneddin ve Aksaray Zinciriye medreselerinde de eyvanın bitişiğindeki mekânlar örneğimizde olduğu gibi, basık kemerli kapılarla avluya açılırlar (Sözen 1970:res.7,31 c.). Ayrıca, Beylikler ve Selçuklu dönemi örneklerinin yanı sıra, Erken Osmanlı dönemi medreselerinde de öğrenci hücrelerinin kapıları az sayıdaki örnekte dikdörtgen biçiminde, çoğunlukla da kemerli oldukları dikkati çeker. Örneğimizde olduğu gibi Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve Bursa Eynebey medreselerinde öğrenci hücrelerinin kapıları dikdörtgen biçimindedir.(73)

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun batı kanadındaki öğrenci hücrelerinin batı, güney kanadındaki mekânların güney duvarları ekseninde dikdörtgen biçiminde mazgal pencereler yer alır. Batı kanattaki öğrenci hücrelerinin pencereleri doldurulmuştur. Örneğimizin güney cephesinde bulunan ve batı cephesinde orijinalde mevcut olduğu anlaşılan dikdörtgen biçimindeki mazgal pencerelerin açık

ve kapalı avlulu medreselerde kullanımı yaygındır. Beylikler dönemi yapılarından Koruketi Emir Sinaneddin medresesinde kuzey ve güney, Ermenek Tol Merese'de kuzey, güney ve doğu, Ürgüp Taşkın Paşa Medresesi'nde doğu ve kuzey, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak Medrese'lerinin doğu ve batı cephelerinde örneğimizde olduğu gibi dikdörtgen biçiminde mazgal pencereler yer alır.(74) Beylikler dönemi örneklerinin yanı sıra,Selçuklu medreselerinin cephelerinde de dikdörtgen biçiminde mazgal pencere kullanımı oldukça yaygındır. Konya Sırçalı, Antalya Karatay, Sinop Alaiye, Tokat ve Sivas Gök ve Erzurum çifte Minareli medreselerinin cephelerindeki mazgal pencereler örnek verilebilir.(75) Dündar Bey medresesinde ana eyvanın kuzey duvarı ekseninde orijinalde dikdörtgen biçiminde bir pencere olduğu ve sonradan kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan bir açıklık yer alır. Açıklığın üzerinde de sivri kemerli bir pencere vardır. Ayrıca, avluyu kuşatan doğu, batı ve güney kanattaki mekânların kapıları üzerinde de sivri kemerli pencereler bulunur. Dündar Bey Medresesi'nde görülen ana eyvanın dış duvarında alt seviyede dikdörtgen biçiminde, üst seviyede sivri kemerli olan çift katlı pencere düzenlemesi, Beylikler dönemine ait üç medresede karşımıza çıkmaktadır. Korkuteli Emir Sinaneddin, Ermenek Tol ve Oba Köyü medreselerinin eyvanlarında örneğimizde olduğu gibi altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli olan çift katlı pencere düzenlemesi görülür.(76) Selçuklu dönemine ait kapalı avlulu örneklerden yalnızca Konya'daki Karatay Medresesi'nde (1251-52) ana eyvanın dış duvarında örneğimizdeki gibi, aynı biçimsel özelliklere sahip çift katlı pencere düzenlemesi yer alır (Kuran 1969a:res.98). Açık avlulu medreselerin bazılarında ise örneğimizden farklı olarak ana eyvanlar dikdörtgen bir pencereyle dışa açılmaktadır.(77) Ayrıca, Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi, Beylikler döneminin bazı medreselerinde avluyu kuşatan mekânların kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler bulunur. Kapıların üzerinde Korkuteli Emir Sina-

neddin Medresesi'nde sivri, Kayseri Hatuniye Medresesi'nde ise örneğimizden farklı olarak yuvarlak kemerli pencereler yer alır (Sözen 1970:res.31c; Gündoğdu 1986:res.15h-i). Öğrenci hücrelerinin kapıları üzerindeki sivri kemerli pencereler Selçuklu döneminin kapalı avlulu medreselerinde de karşımıza çıkmaktadır.(78) Örneklerde görüldüğü gibi, Anadolu'daki açık avlulu medreseler öğrenci hücrelerinin dış duvarlarında yer alan üst seviyedeki mazgal pencerelerle aydınlatılmaktadır. Giriş ya da ana eyvan kanadında ise çoğunlukla orta bölümde yarı açık bir mekân olan eyvanın bulunması nedeniyle pencerelerin iki yandaki kapalı mekânlara açıldığı dikkati çeker. Ayrıca, Dündar Bey Medresesi'nde doğu kanatta bulunan öğrenci hücrelerinin dış duvarlarının sur duvarı olduğu düşünüldüğünde mekânların kapıları üzerinde yer alan sivri kemerli pencerelerle aydınlatıldığı görülür. Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin cephelerinde yaygın olarak görülen mazgal tipi pencereler, Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreselerinde çok sayıda ve farklı biçimlerde büyük boyutlu açıklıklar olarak karşımıza çıkar. Bursa Yıldırım, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve İstanbul Kara Ahmed Paşa (1554-58) medreselerinin cephelerindeki sivri kemerli alınlıklı olan dikdörtgen biçimindeki büyük boyutlu pencereler örnek verilebilir.(79)

Dündar Bey Medresesi'nde moloz taş, kesme taş ve devşirme malzeme kullanımı görülür. Moloz taş örgü malzemesi olarak doğu, batı ve kuzey cephelerde kullanılmıştır. Cephelerde yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşlar düzenli bir teknikte uygulanmıştır. Kesme taş, güney cephede, portalde avlunun duvarlarında, revakların kemer aralarında ve öğrenci hücrelerinin duvarlarında kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Kesme taşın, özellikle giriş cephesini oluşturan güney cephede düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Medresenin avlusundaki sütunlar devşirmedir. Moloz taş, örneğimizin güney hariç diğer cephelerinde

olduğu gibi, Beylikler dönemi medreselerinde de çoğunlukla örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Peçin Yelli, Ürgüp Taşkın Paşa, Oba Köyü, Beyşehir İsmail Aka, Peçin Ahmet Gazi, Peçin kara Ahmet Paşa ve Balat İlyas Bey medreselerinin cephelerinde örneğimizde olduğu gibi, moloz taş kullanımı görülür.(80) Ayrıca, medreselerde örneğimizden farklı olarak içte de moloz taş kullanılmıştır. Bazı medreselerin cephelerinde ise kesme taşların arasında yer yer moloz taş kulanımına rastlanır.(81) Beylikler dönemi medreselerinde farklı boyutlardaki moloz taşların çoğunlukla düzensiz bir teknikte örüldüğü görülür. Beylikler döneminin yanı sıra, Selçuklu dönemi medreselerinin cephelerinde de moloz taş, örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Alaca Hüseyin Gazi (13. yy. ort.), Sinop Alaiye ve Tokat Gök medreseleri örnek verilebilir.(82) Dündar Bey Medresesi'nde kesme taşın kaplama malzemesi olarak giriş cephesi, portal, avlu duvarları ve revak kemerleri aralarında kullanılması özelliği, Beylikler dönemi medreselerinde de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Korkuteli Emir Sinaneddin, Ermenek Tol, Oba Köyü, Karaman Hatuniye, Niğde Ak, Kayseri Hatuniye, Maraş Taş, Aksaray Zirciriye ve Mardin Sultan Kasım medreselerinin cephelerinde ve avlu duvarlarında kesme taş kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.(83) Karaman Hatuniye ve Aksaray Zinciriye medreselerinin yalnızca giriş cepheleri örneğimizde olduğu gibi, kesme taşla kaplanmıştır. Kesme taş Selçuklu dönemi medreselerinin cephelerinde de kaplama malzemesi olarak uygulanmıştır. Örnek olarak Kayseri'deki çifte ve Hacı Kılıç, Sivas'daki Buruciye ve Gök ile Kırşehir Caca Bey medreselerini verebiliriz.(84) Kesme taş kaplama malzemesi olarak Erken Osmanlı ve özellikle Osmanlı dönemi medreselerinin cephelerinde ve duvarlarında daha düzenli bir teknikte karşımıza çıkar. Örnek olarak Amasya II. Bâyezid (1486) ile İstanbul'daki Mihrimah Sultan (1547) ve Süleymaniye (1550-57) külliyelerinin medreselerini verebiliriz (Yüksel 1983:res.46-48); Aslanapa 1988:24-40).

Dündar Bey Medresesi'nde avluda devşirme sütunların bulunması, Beylikler döneminin bazı yapılarıyla benzerlik gösterir. Korkuteli Emir Sinaneddin, Karaman ve Kayseri Hatuniye medreselerinin avlularında da örneğimizde olduğu gibi devşirme sütunlar yer alır.(85) Devşirme sütun kullanımı Beylikler dönemi medreselerinde sınırlı, Selçuklu dönemi medreselerinde ise altı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Konya Ali Gav (13. yy. başı), Atabey Ertokuş (1224), Akşehir Taş, Sinop Alaiye, Tokat ve Sivas Gök medreselerinin avlularında devşirme sütunlar bulunur.(86) Örneğimizde bazı sütun başlıklarının geometrik ve bitkisel bezemeli, bazılarının ise figürlü olduğu dikkati çeker. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde de sütun başlıklarının örneğimizdeki gibi bitkisel ve geometrik bezemeli olduğu görülür (Sözen 1970:res.31).

Dündar Bey Medresesi'nin eyvan kemeri ile sütun başlıkları bezemelidir. Eyvan kemerinin yüzeyi ortada baklava kesiti olan iki tarafı yuvarlatılmış dendanlarla süslüdür. Dendanların çizgisel olarak biçimlendirilmiş palmetlere sap oluşturduğu dikkati çeker. Beylikler dönemi medreselerinde eyvan kemerinin bezemeli olması yaygın bir özellik değildir. Örneklerden Niğde Ak ve Aksaray Zinciriye medreselerinin ana eyvan kemerleri bezemelidir.(87) Selçuklu yapılardan Kayseri Huand Hatun, Konya Sırçalı, Tokat Gök ve Erzurum Çifte Minareli medreselerinin ana eyvan kemerleri Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi süslüdür. Ancak, Konya Sırçalı ve Tokat Gök medreselerinde ana eyvan kemerleri örneğimizden farklı olarak çini ile bezenmiştir (Yetkin 1986:res.22-23,61). Ayrıca, Selçuklu döneminin kapalı avlulu örneklerinden Konya Karatay ve Çay Taş medreselerinde de eyvan kemerleri çini ile süslenmiştir (Yetkin 1986:res.32,34,67). Eyvan kemerlerinin bezemeli olması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzerlik gösteren örneklerde, süsleme özellikleri farklıdır.

Dündar Bey Medresesi'nin plan şeması, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, beylikler dönemine ait Korkuteli Emir Sinaneddin ve Selçuklu dönemine ait Konya Sırçalı medreselerinin en çok benzeyen örnekler olduğu dikkati çeker. Ayrıca, Dündar Bey ve Korkuteli Emir Sinaneddin medreseleri Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan iki medresesidir. Açık avlulu ve çift katlı plan şeması yansıtan her iki yapı da, Anadolu'daki Beylikler dönemi medreseleri içinde önemli bir yere sahiptir.

TÜRBELER

Bu bölümde dini yapıların alt grubu içinde incelediğimiz anıtsal mezar yapılarından Isparta ve çevresindeki türbelerin Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Isparta ve çevresinde biri bağımsız, diğeri bir medreseye bitişik kare kaideli, sekizgen gövdeli biri tek, diğeri çift katlı olan iki türbeyle karşılaşmaktayız. 13. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlediğimiz Atabey Ertokuş Türbesi çift katlıdır ve medresenin batı cephesinin ortasına bitişik inşa edilmiştir. Bağımsız örneği oluşturan Baba Sultan Türbesi ise tek katlıdır ve Hamidoğullarından İlyas Bey zamanında 759 H/1357-58 M. yılında yaptırılmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen türbeler incelendiğinde, çokgen prizmal tipteki türbelerden sekizgen plan şeması yansıtan örneklerin en yaygın grubu oluşturduğu görülür. Selçuklu dönemine ait yirmialtısı çift, onbiri tek katlı olan ve sekizgen plan şeması yansıtan otuzyedi türbeyle karşılaşmaktayız.[88] Beylikler dönemi türbelerinden de onüçü tek, dokuzu çift katlı olan yirmiki örnek bulunmaktadır.[89]

Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilmiş olan çift katlı türbelerde kare kaideli ve sekizgen gövdeli şema oldukça yaygındır. Çift katlı olan selçuklu dönemine ait yirmialtı türbeden onaltısı, Beylikler dönemine ait dokuz türbeden dördü kare kaideli ve sekizgen gövdelidir.[90] Örnek olarak Boyalıköy Kureyş Baba (c.1210), Konya Alâeddin (Anonim c.1219), Amasya Halifet Gazi (1225), Konya Necmeddin Karaarslan (1237-46), Beyşehir Eşrefoğlu (1301-02), Kayseri Köşk Hanikâhı (1339 ve Bayburt Şeyh Hayranı (14. yy. ilk yarısı) türbelerini verebiliriz.[91] Türbeler kare kaideli,sekizgen gövdeli ve çift katlı oluşlarıyla Atabey Ertokuş Türbesi'ne benzerlik gösterirler.

Tek katlı olan Selçuklu dönemine ait onbir türbeden beşi, Beylikler dönemine ait önüç türbeden dördü kare kaideli ve sekizgen gövdelidir. Aksaray Bekâr Sultan (12.yy.3. çey), Kayseri Huand Hatun (1238-43), Kayseri Han Camii (13. yy. Ort.), Konya Tac'ül Vezir (13. yy. ort.), Antalya Zincirkıran Mehmed Bey (1377), Burdur Hıdırlık (14. yy. sonları), Mut Hocendi (14. yy) türbeleri kare kaideli, sekizgen gövdeli oluşlarıyla Ertokuş ve Baba Sultan türbelerine benzerlik gösteren en yakın örneklerdir.(92) Ayrıca örnekler Baba Sultan Türbesi'ne tek katlı özellikleriyle benzemekle birlikte, çift katlı olan Ertokuş türbesi'nden ayrılmaktadırlar. Baba Sultan Türbesi gibi, Antalya Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi de Hamidoğulları Beyliği'nin eseridir. Türbeler Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan iki örneği olması açısından önem taşımaktadır. Ertokuş ve Baba Sultan Türbelerine sekizgen gövdeli plan şeması ile benzerlik gösteren türbelerden bazıları dıştan sekizgen planlı olmakla birlikte, örneklerimizden farklı olarak içten silindirik ya da kare planlıdır. İçten Kemah Mengücek Gazi (1191-1225), Erzurum Feruh Hatun (1324), Seyitgazi Kümbet Dede (14. yy. ilk çey.) ve Iğdır Kul Yusuf (1485) türbeleri silindirik,Konya Ateşbaz Veli türbesi (1285) ise kare plan şeması yansıtır.(93)

Atabey Artokuş Türbesi'ne doğu cephesine karşılık gelen bitişiğindeki medresenin ana eyvanının batı duvarı ekseni ile simetriğinde yer alan dikdörtgen biçimindeki lentolu ve söveli birer kapıyla girilmektedir. Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nin ise doğu cephesi ekseninde sivri kemerli bir kapı bulunur. Gerek dikdörtgen biçiminde, gerekse sivri kemerli kapılar örneklerimide olduğu gibi Anadolu'daki diğer Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle türbelerin farklı cephelerinde konumlanan kapılar, biçimsel özellikleriyle örneklerimize benzerlik gösterir. Ertokuş Türbesi'nde görülen dikdörtgen biçimindeki kapı, Selçuklu

dönemine ait yirmibir, Beylikler dönemine ait beş örnekte, Baba Sultan Türbesi'ndeki sivri kemerli kapı ise selçuklu türbelerinden altısı, Beylikler dönemi örneklerinden birinde karşımıza çıkar.(94) Selçuklu dönemi türbelerinde dikdörtgen biçiminde kapılar yaygın olarak kullanılırken, kemerli kapılar ikinci derecede yeğlenmiştir. Beylikler dönemi türbelerinde ise çoğunlukla basık kemerli kapılar dikkati çekmektedir.(95) Dikdörtgen biçiminde kapısı bulunan yapılara Niksar Kulak (1170), Erzurum Emir Saltuk (1190), Divriği Emir Kamerüddin (1196) Kemah Mengücek Gazi, Kayseri Üç Kümbetlerden Ortadaki (13. yy. 2. çey), Kayseri Afgunu (1270-80), Konya Seyfeddin Karasungur (13. yy. son çey.), Seyitgazi Kümbet Dede (14. yy. 1lk çey.), Erzurum Ahi Baba (14. yy. 2. yar.), sivri kemerli kapısı bulunan yapılara Aksaray Bekâr Sultan (12. yy. 3. çey.), Boyalıköy Kureyş baba (c.1210), Konya Necmeddin Karaarslan (1237-47), Konya Ulaş Baba (13. yy. 2.yar.), Aksaray Selime Köyü (13. yy.2. yar.), Konya Kesikbaş (13. yy. son.çey.) ve Konya Kalender Baba (14. yy. 1.çey.) türbelerini örnek verebiliriz.(96) Ayrıca, Kemah Melik Mengücek Gazi, Kayseri Afgunu, Konya Seyfeddin Karasungur ve Seyitgazi Kümbet Dede türbelerinde yer alan dikdörtgen biçiminde kapıların doğu cephe ekseninde bulunması da Ertokuş türbesi'ndeki uygulamaya benzerdir. Sivri kemerli kapısı bulunan örneklerin Konya'da yoğunlaştığı görülür. Konya'daki Kesikbaş ve Kalender Baba türbelerinde de Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nde olduğu gibi, sivri kemerli kapılar doğu cephe ekseninde konumlanmıştır.

Atabey Ertokuş Türbesi'nin batı, kuzey ve güney; Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nin güneydoğu, güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinin ekseninde üst seveyede dönüşümlü olarak dizilen sivri kemerli pencereler bulunur. Örneklerimizde olduğu gibi, Selçuklu dönemine ait dokuz, Beylikler dönemine ait beş türbenin cephelerinde sivri kemerli pencere kullanımı görülür.(97) Selçuklu ve Beylik-

ler dönemi türbelerinin cephelerinde sivri kemerli pencere kullanımı görülmekle birlikte, yaygın değildir. Genellikle türbelerin cephelerinde dikdörtgen biçiminde pencereler yer alır.(98) Sivri kemerli pencereleri bulunan örnekler arasında Niksar kulak, Divriği Sitte Melik (1195-96), Divriği Emir Kamerüddin, Konya Necmedin Karaarslan, Kayseri Melike Adile (Çifte, 1247-48), Konya Ulaş Baba, Kayseri Köşk Hanikâhı ve Karaman Eminüddin (15. yy. ort.) türbelerini sayabiliriz. Ayrıca, Divriği Emir Kamerüdin Türbesi'nin doğu, batı ve güney, Konya Necmeddin Karaarslan Türbesi'nin doğu, batı, kuzey ve güney, Kayseri Melike Adile Türbesi'nin güneydoğu, güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı, Kayseri Köşk Hanikâhı Türbesi'nin doğu, batı ve güney cephelerindeki sivri kemerli pencereler örneklerimizde olduğu gibi dönüşümlü olarak dizilmişlerdir.(99)

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinde, cephelerin köşelerinde pilasterler yer alır. Her iki örneğimizde de pilasterlerin üst seviyede yatay olarak birleşmesiyle yüzeysel nişlerin oluştuğu görülür. Ayrıca Baba Sultan Türbesi'nde dikdörtgen nişlerin içinde pilasterlere atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş, sivri kemerli yüzeysel nişler vardır. Örneklerimizde olduğu gibi Anadolu Selçuklu dönemi türbelerinin bazılarında, beylikler dönemi türbelerinden çok azında cephelerin köşelerinde pilasterler bulunur. Örneklerin cephelerinde pilasterle biçimlendirilmiş dikdörtgen ya da sivri kemerli yüzeysel nişler karşımıza çıkar. Boyalıköy Kureyş Bey, Konya Alâeddin (Anonim), Niksar Kırkkızlar, Kemah Melik Mengücek Gazi, Aksaray Selime Köyü Selime Sultan ve Beyşehir Eşrefoğlu türbeleri olmak üzere altı yapıda cephelerin köşelerindeki pilasterler, örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen nişler oluşturmaktadır.(100) Ayrıca Niksar Kırkkızlar Türbesi, dikdörtgen nişler içinde sivri kemerli yüzeysel nişlerin bulunması açısından da, Baba Sultan

Türbesi'nin cephe düzenlemesine en yakın örnektir. Bazı türbelerde, cephelerin köşelerindeki pilasterlere atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş sivri kemerli yüzeysel nişler bulunur. Kayseri Hasbeg Hoca Hasan, Erzurum Ferruh Hatun ve Kayseri Köşk Hanikâhı türbelerinin cephelerinde sivri kemerli nişler yer alır.[101] örnekler, cephelerinde sivri kemerli nişlerin bulunması açısından, Baba Sultan Türesi'ndeki uygulamaya benzerlik gösterir.

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbeleri içten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür. Kubbeye Ertokuş Türbesi'nde köşe taşı, Baba Sultan Türbesi'nde ise tromplarla geçilmektedir. Örneklerimizde olduğu gibi Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde "çift kat örtü sistemi" oldukça yaygın bir özelliktir. Kubbeye geçiş sistemi örneklerde yer yer farklılık göstermekle birlikte, çoğunlukla tromptur. İncelediğimiz örneklerden Selçuklu dönemine ait ondokuz, Beylikler dönemine ait yedi türbenin içten tromp geçişli kubbe, dıştan primidal külahla örtüldüğü görülür.[102]

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinin mescit hücrelerinde birer sanduka bulunur. Baba Sultan Türbesi'ndeki sanduka bugün mevcut değildir.[103] Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinin mescit hücresinde çoğunlukla bir ya da daha fazla sayıda sanduka ile karşılaşmaktayız. Boyalıköy Kureyş Bey, Amasya Halifet Gazi, Konya Necmeddin Karaarslan, Kırşehir Melik Gazi (1246-47), Ilgın Şeyh Bedreddin (1264), Kayseri Lala Muslihiddin (13. yy. 3. çey.) Konya Kesikbaş, Konya Emir Nureddin Sebhan (13. yy. sonu) ve Erzurum Ferruh Hatun (ö.1324) türbelerinin mescit hücrelerindeki birer sanduka örnek verilebilir.[104]

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinde moloz taş, tuğla ve çini kullanımı görülür. Atabey Ertokuş

türbesi'nde devşirme malzeme de kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olarak Ertokuş türbesi'nin kaidesinde, Baba Sultan Türbesi'nin duvarlarında karşımıza çıkar. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinin bazılarında da örneklerimizde olduğu gibi moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Amasya Halifet Gazi, Harput Mansur Baba (13. yy. ilk yarısı), Konya'daki Mursaman (13. yy. ort.) ve Tac'ül Vezir türbelerinin kaidelerinde Ertokuş Türbesi'ndeki gibi moloz taş kullanımı görülür. Ayrıca, Konya'daki Tavus baba (13. yy. ort.) ve Evhadeddin-i Kirmani (13. yy. 2. yarısı) türbelerinin cephelerinde de moloz taş kullanımı dikkati çeker.(105)

Ertokuş Türbesi'nin cephelerinde, Baba Sultan Türbesi'nin cephelerinde ve külahında kesme taş kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi, yalnızca cephelerde kesme taşın kullanıldığı örnekler bulunmakla birlikte, yaygın bir uygulama değildir. Buna karşın, örneklerimizden Baba Sultan Türbesi'nde görüldüğü gibi tümüyle kesme taşın kullanıldığı türbeler çoğunluktadır. Örneklerden Boyalıköy Kureyş Baba, Konya'daki II. Kılıç Arslan (1156-92), Seyfeddin Karasungur (13. yy. 2. yarısı) Kesikbaş, Şeyh Osman Nuri (13. yy. 2. yarısı) ve Amasya Turumtay (1266-67) türbelerinin sadece cephelerinde kesme taş kullanılmıştır.(106) Tümüyle kesme taşın kullanıldığı yapılara örnek olarak Divriği Sitte Melik, Amasya Burmalı Minare (1237-46), Kayseri Huand Hatun, Divriği Nureddin Salih (Kemankeş 1240-41), Kırşehir Melik Gazi, Ahlat Şirin Hatun(1281), Beyşehir Eşrefoğlu, Niğde Hüdavend Hatun, Kayseri Köşk Hânikahı, Kastamonu Karanlık Evliya (14. yy. ort.) ve Antalya Zincirkıran Mehmed Bey türbelerini verebiliriz.(107) Ertokuş ve Baba Sultan türbelerinin cephelerindeki sarı ve beyaz renkli taş sıralarının oluşturduğu renk almaşıklığı, Anadolu'daki bazı türbelerin cephelerinde de karşımıza çıkar. Erzurum

Emir Saltuk (1190) ve Konya Kesikbaş türbelerinin cephelerinde beyaz ve sarı renkli kesme taş kullanımıyla renk almaşıklığı oluşturulmuştur.(108)

Atabey Ertokuş Türbesi'nde kapıların lento ve sövelerinde bezemeli devşirme malzemeler kullanılmıştır. Örneğimizde olduğu gibi Anadolu'da devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı yapı türbelerinden biri türbelerdir. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde gerek kapıların lento ve sövelerinde, gerekse cephelerde devşirme malzeme kullanımı yaygındır. Örnek olarak Konya Anonim (c.1219) ve Evhadeddin-i Kirmani türbelerinin kapı lentolarında, Konya Tac'ül Vezir ve Bursa Lala Şahin paşa (14. yy. son çey.) türbelerinde kapı lento ve sövelerinde ve Sivrihisar Hoca Yunus Kümbeti'nin (1275) kapı sövesinde kullanılan devşirme malzemeler verilebilir.(109) Ayrıca Amasya Halifet Gazi Türbesi'nin doğu ve güney, Akşehir Seyid Mahmud Hayrani Türbesi'nin (1269-70) güney ve doğu, Ankara Ahi Şerafeddin türbesi'nin (1330) cephelerinde devşirme malzeme kullanımı dikkati çeker.(110)

Ertokuş Türbesi'nin cephelerindeki pilasterler ile külahında tuğla kullanılmıştır. Örneğimizdeki gibi, bazı yapıların cephelerinde bulunan pilasterler ile külahında tuğla kullanımı görülür. Konya'daki Ulaş Baba, Kesikbaş ve Seyfeddin Karasungur ile Aksaray selime Köyü Selime Sultan türbeleri örnek verilebilir.(111) Yapılar, hem cephelerindeki pilasterler, hem de külahlarında tuğla kullanılmaları açısından Ertokuş türbesi'ne en çok benzeyen örneklerdir. Ayrıca, Bekâr Sultan, Yazlıca Kuzucu Sultan, Konya Necmeddin Karaarslan, Ilgın Şeyh Bedreddin, Seyitgazi Kümbet Dede ve Sivrihisar Alemşah (1327) türbelerinin külahlarında da tuğla kullanılmıştır.(112)

Çini kullanımı Ertokuş Türbesi'nin sandukasında, Baba Sultan Türbesi'nin ise kitabeliğinde görülür. Ertokuş Türbesi'nin firuze rengi çiniden ajure tekniğinde yapılmış sandukasının Anadolu Selçuklu Dönemi türbelerinde benzer bir örneği bulunmamaktadır. Anadolu'daki bazı türbelerin sandukalarında da örneğimizde olduğu gibi çini kullanılmıştır. Ancak, sandukaların çini mozaik tekniğinde yapılmış olmaları Ertokuş türbesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Çini mozaikle kaplı sandukası bulunan örnekler arasında Konya II. Kılıç Arslan (1156-1192), Sivas Keykavus (1217), Konya Sırçalı Medrese (1242), Konya Necmeddin Karaarslan, Amasya Gök medrese (1266-67) ve Konya Sahip Ata (1283) türbelerini sayabiliriz (Taşkın 1970-71:235-57). Baba Sultan türbesi'nin kitabeliğinde kemer köşeliklerinde firuze rengi çini kullanımı görülür. Örneğimizin kitabeliğinde görülen çini kullanımı yaygın bir özellik değildir.

Ertokuş Türbesi'nin saçak altında ve sandukasında, Baba Sultan Türbesi'nin ise kitabeliğindeki kemer köşeliğinde süslemeyle karşılaşmaktayız. Ertokuş türbesi'nin saçak altında kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlenen baklava motifleri ile sekiz kollu yıldız kesitlerinden oluşan geometrik bezemeler yer alır. Anadolu'daki türbelerin saçak altında örneğimizdeki gibi, bir süsleme görülmemekle birlikte, bazı türbelerde farklı biçim ve türde uygulanmış bezemeler dikkati çekmektedir. Örnek olarak Boyalıköy Kureyş Baba Türbesi'nin saçak altında yer alan iç içe geçmiş uzatılmış altıgenlerle biçimlendirilen, Aksaray Bekâr Sultan Türbesi'nin saçak altında bulunan baklava ve daire motifinin dönüşümlü dizimiyle oluşturulan süslemeler verilebilir.[113] Ertokuş türbesi'nin çinili sandukası geometrik bezemeler içerir. Sandukada kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlenen beşgen ve düzgün olmayan dörtgenlerden oluşan süslemeler yer alır. Anadolu'daki türbelerde yer alan çinili sandukalar, örneğimizden farklı olarak oldukça süslüdür.

Sivas Keykavus Türbesi'ndeki sanduka oniki kollu yıldız, Konya Sahip Ata Türbesi'ndeki sandukalardan Melike Hatun'a ait olanı sekiz kollu yıldız motifleriyle süslü geometrik bezemeleri ile dikkat çekmektedir.(114) Sandukalar yalnızca geometrik bezemenin uygulanmış olması açısından örneğimize benzerlik göstermektedir. Baba Sultan Türbesi'nde kitabeliğinin kemer köşeliğinde yer alan yuvarlak madalyonlarla kuşatılmış firuze rengi çinilerle oluşturulan altı yapraklı çiçek motifinin aynı konum ve biçimde bir uygulaması bulunmamaktadır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbeleri plan şemasının yanı sıra, bağımsız ve bir yapıya bitişik olan bağımlı konumlarıyla da incelenmektedir. Atabey Ertokuş Türbesi bir yapıya bağımlı, yani bir medreseye bitişik türbe örneğini oluşturmaktadır. Türbenin doğu cephesi tümüyle, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri yaklaşık eksenlerindeki birer duvarla medresenin dışta batı cephesinin ortası ile içte ana eyvanın batı duvarına yani dikey eksenine bitişiktir. Ertokuş Türbesi'ne medresenin ana eyvanının batı duvarında bulunan eksende ve simetriğindeki dikdörtgen biçiminde birer kapıyla girilmektedir. Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi, Anadolu'daki örneklerde medresenin bir cephesi ile ana eyvanın dikey eksenine bitişik türbe şeması; Erzurum'da bulunan biri Selçuklu, diğeri Beylikler dönemine ait iki yapıda karşımıza çıkmaktadır. Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'de (1285-91) güney, Yakutiye Medresesi'nde (1310-11) doğu cephelerin orta bölümleri ile içte ana eyvanların dikey eksenlerine bitişik kare kaideli, onikigen gövdeli ve çift katlı birer türbe yer alır (Ünal 1968:32-51,şek. 12; 58-101, şek.33). Çifte Minareli Türbe, kuzey ile kuzeydoğu ve kuzeybatıda ikişerden beş; Yakutiye Türbesi ise batı,kuzeybatı ve güneybatı olmak üzere üç cepheleriyle medreseye bitişiktir. Çifte Minareli Türbe'ye giriş, ana eyvanın güney duvarı eksenindeki kapılar aracılığıyla sağlanmaktadır.

Türbenin alt katına basık kemerli , üst katına çift yönlü merdivenlerle ulaşılan sivri kemerli birer kapıyla girilmektedir. Yakutiye Türbesine giriş ise ana eyvandan değil, türbe ile eyvanın kuzeyine bitişik olan mekânlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Örnekler, medreseye bitişiklik, kare kaideli ve çift katlı olmaları açısından Ertokuş Türbesi'ne benzemekle birlikte, onikigen gövdeli özelikleriyle ayrılırlar. Medresenin, türbeye açılımı açısından örnekler incelendiğinde, Çifte Minareli Türbe'ye Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi bitişiğindeki medresenin ana eyvanından girildiği görülür. Örneğimizde eyvanın batı duvarında bulunan dikdörtgen biçimindeki kapılar türbeye açılırken, Çifte Minareli türbe'de ise eyvanın güney duvarı ekseninde yer alan alttaki basık kemerli kapı yapının alt, üstteki sivri kemerli kapı ise üst katına açılmaktadır. Yakutiye Türbesi'nin örneğimizden farklı olarak medresenin eyvanına kapı ile değil, üst seviyedeki bir pencereyle açıldığı görülür. Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi kare kaideli ve sekizgen gövdeli plan şeması gösteren örneklerden Selçuklu döneminde dört, Beylikler döneminde bir yapı medreseye bitişik olarak inşa edilmiştir. Medreseye bitişik türbelerden bazıları cephelere, bazıları eyvanlara bitişik olarak konumlanmıştır. Amasya Halifet Gazi Türbesi medresenin batı cephesine, Kayseri Çifte Medrese Türbesi doğudaki yan eyvanın kuzeyine, Konya Tac'ül Vezir Türbesi ana eyvanın batısına, Kayseri Afgunu Türbesi giriş eyvanının batısına bitişik olarak inşa edilmiştir.[115] Beylikler dönemine ait Yenişehir Süleyman Paşa Türbesi (1337-38) ise medresenin kuzey cephesinin batısına bitişiktir (Ayverdi 1966:208-209,pl.295 R.). Türbelerden üçü medresenin içte eyvanlarına, diğer ikisi dışta cephelerine bitişik olarak yapılmıştır.[116] Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi, Konya Tac'ül Vezir Türbesi de medresenin ana eyvanının batı duvarına bitişiktir (Sözen 1972:127-129, şek.25). Örneğimizden farklı olarak, Tac'ül Vezir Türbesi'ne giriş eyvanın duvarlarındaki kapılarla değil,

kuzeydoğu cephesinin ekseninde yer alan dikdörtgen biçimindeki bir kapıyla sağlanmaktadır. Türbe, medresenin ana eyvanına doğu duvarı ekseninde bulunan dikdörtgen biçiminde bir pencereyle açılmaktadır. Medrese yerine camiye bitişik örneklerden Amasya Burmalı Minare Camii Türbesi'nde (1237-46), örneğimizde olduğu gibi bir cephesi tümüyle, birer cephesi de yaklaşık eksenlerinden camiye bitişiktir.[117] Örnekte kare kaideli, sekizgen gövdeli ve çift katlı türbeye caminin kuzey duvarının doğusundaki kapıdan girilmektedir (Tuncer 1986:56-59, pl.57). Burmalı Minare Türbesi, kare kaideli ve sekizgen gövdeli plan şemasının yanı sıra, türbeye girişin bitişiğindeki camiden sağlanması ve benzer bitişiklik özellikleri yansıtması açısından Ertokuş Türbesi'ndeki uygulamanın en yakın örneğini oluşturmaktadır.

Ertokuş Türbesi'nin bitişiğindeki medreseye açılımı ya da iki yapı arasındaki organik ilişki incelendiğinde, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Türbesi ile medrese yerine camiye bitişik örneklerden Amasya Burmalı Minare Camii ve Türbesi örneğimize benzerlik gösteren önemli iki yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Medrese veya camiye bitişik kare kaideli, sekizgen ya da onikigen gövdeli türbeler söz konusu olduğunda, yukarıda belirttiğimiz örneklerin çoğunlukla 13. yüzyılın ortaları ya da daha sonraki tarihlerde inşa edilmiş olduğu görülür. Araştırmacılardan H. Karamağaralı, İlhanlı döneminin ya da İlhanlı dönemi üslubunun devamı olan geç tarihli eserlerde, türbenin bitişiğindeki yapıyla bağlantılı olarak inşa edildiğini belirtir (Karamağaralı 1975:226). Bu düşünceden hareketle Selçuklu dönemine ait 13. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlediğimiz Atabey Ertokuş Türbesi medreseye bitişiklik özelliği ile bu şemanın erken tarihli uygulamalarından biri olarak önem taşımaktadır.

HAMAMLAR VE ILICALAR

Bu bölümde Isparta ve çevresindeki hamamların Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeleri amaçlanmıştır.

Anadolu'daki hamamlar, tabii sıcak su ile çalışan hamamlar yani kaplıcalar ve sun'i sıcak su ile çalışan hamamlar olarak iki grupta incelenebilir. Örneklerimizden Şarkikaraağaç Arslandoğmuş Köyü'ndeki yapı hariç, diğerleri sun'i su ile çalışmaktadir. Bağımsız ya da bir yapı topluluğunun parçası veya kervansaray gibi büyük boyutlu yapılarda bazı birimlerin değerlendirilmesiyle oluşan hamamlar, Anadolu'daki yerleşim birimlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çok sayıda örnekle karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda da hamamlar en çok sayıda örnek içeren yapı grubunu oluşturmaktadır. Örneklerimizin hepsi bağımsız olarak inşa edilmiştir.

İlk grupta üç eyvanlı ve iki köşe hücreli plan şeması yansıtan Selçuklu dönemine ait Uluborlu Balta Bey Hamamı ile Hamidoğulları dönemine tarihlenen Eğirdir Dündar Bey Hamamı değerlendirilecektir. Örneklerimiz dıştan doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümleri ayni eksen üzerinde yer alır. Bu özellik Anadolu'daki 13-14 ve 15. yüzyıla tarihlenen pek çok hamamda görülmektedir. Kayseri Huand Hatun, kadınlar bölümü (1226 sonrası), Ezine Sefer Şah (1393 öncesi), Balat 2 no'lu (14. yy), Peçin b (14. yy.), Sivrihisar Seydiler (14. yy.), Konya Meram (1424), Bursa Emir Sultan (1426), Edirne Topkapı (1444), Afyon Gedik Ahmet Paşa, kadınlar bölümü (1472), Karaman Sekizçeşme, erkekler bölümü (15. yy) ve İstanbul Langa (15. yy) hamamları üç eyvanlı ve iki köşe hücreli plan şeması yansıtmaktadır.[118] Hamamlarda soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümleri örneklerimizde

olduğu gibi aynı eksen üzerinde konumlanmıştır. Ancak, Kayseri Huand Hatun, Ezine Sefer Şah, Konya Meram, Edirne, Topkapı, Afyon Gedik Ahmet Paşa, Karaman Sekizçeşme ve İstanbul Langa hamamları çifte hamam olma özellikleriyle örneklerimizden farklılaşmaktadır.

Soyunmalık, örneklerimizden Dündar Bey Hamamı'nda kuzey-güney, Balta Bey Hamamı'nda ise kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Anadolu'daki hamamlarda soyunmalık çoğunlukla kare planlı olmakla birlikte, örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen planlı uygulamalarda görülür. Kayseri Huand Hatun ve Balat 2 no'lu hamamlarda soyunmalık örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen planlıdır (Yurdakul 1970:şek.1; Durukan 1982:lev.127). Ancak, Balat 2 no'lu Hamam'ın soğukluğu bölüntülü olması açısından yapılarımızdan farklıdır.

Uluborlu Balta Bey ve Eğirdir Dündar Bey hamamlarının ılıklığı kare planlıdır. Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın güneyinde kare planlı iki, kuzeyinde dikdörtgen planlı bir mekân vardır. Balta Bey Hamamı'nda ise kare planlı iki mekân kuzeyde, dikdörtgen planlı iki mekân ise güneyde yer alır. Anadolu'daki hamamlarda da ılıklık çoğunlukla kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve bu mekânla bağlantılı temizlik veya usturalık işlevi ile kullanılmış olabilecek birimler yer alır. Kayseri Huand Hatun, Göynük Süleyman Paşa, Ezine Sefer Şah, Peğin b, Konya Meram, Bursa Emir Sultan, İstanbul Gedik Ahmet Paşa, Karaman Sekizçeşme ve İstanbul Langa hamamları ılıklığın kare planlı ve bu mekâna açılan temizlik birimlerinin olması açısından örneklerimizle aynı düzenlemeye sahiptir.(119)

Balta Bey ve Dündar Bey hamamlarında sıcaklık kare planlı, üç evyanlı ve iki halvetli bir düzenleme yansıtır. Bu açıdan Kayseri Huand Hatun, kadınlar bölümü, Göynük Süleyman Paşa kadınlar bölümü, Ezine Sefer Şah, Balat 2.

no.'lu, Sivrihisar Seydiler, Peçin b, Konya Meram, Bursa Emir Sultan, Edirne Topkapı, erkekler bölümü, Afyon Gedik Ahmet Paşa, Karaman Sekizçeşme ve İstanbul Langa hamamları örneklerimize benzerlik gösterir.[120] Ancak, Balat 2 no.'lu Hamam da farklı olarak güneydeki halvet dikdörtgen planlı bir mekâna açılmaktadır. Ayrıca örneklerden İznik Orhan Gazi (1324-62), İstanbul Gedik Ahmet Paşa (1475) ve Bursa Perşembe hamamları sıcaklığın üç eyvanlı olması özellikleriyle örneklerimize benzerlik göstermekle birlikte, Göynük Süleyman Paşa Hamamı üç, diğerleri dört halvetli olmalarıyla farklıdır (Aru 1949:pl.49; Ayverdi 1966:pl.258 R; Anonim 1983b:379).

Uluborlu Baltabey ve Eğirdir Dündar Bey hamamlarında su deposu sıcaklık boyunca uzanan kuzey-güney yönünde enine dikdörtgen planlıdır. Ortalarında yuvarlak planlı bir havuz yer alır. Anadolu'daki hamamlarda da su depoları, çoğunlukla sıcaklık mekânı boyunca uzanan enine dikdörtgen planlıdır. Ancak, pek çok planda su depolarında mevcut olduğunu düşündüğümüz havuzlar gösterilmemiştir. Kayseri Huand Hatun, İznik Orhan Gazi, Göynük Süleyman Paşa, Peçin Hamam b, Balat 2 no'lu, Sivrihisar Seydiler, Konya Meram, Bursa Emir Sultan, Afyon Gedik Ahmet Paşa, Edirne Topkapı, Karaman Sekizçeşme ve İstanbul Langa hamamlarında da su depoları örneklerimizde olduğu gibi enine dikdörtgen planlı ve sıcaklık boyunca uzanmaktadır.[121]

Uluborlu Karabey ve Yalvaç hamamları ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli grubun örnekleridir. Gelendost Avşar Hamam da aynı plan şemasını yansıtmakla birlikte, orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Selçuklu dönemine ait olan Karabey Hamamı dıştan kuzey-güney, Beylikler dönemine tarihlediğimiz Yalvaç Hamam ise doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Örneklerimizde ılıklık, sıcaklık, halvetler ve

su deposu bölümleri aynı eksen üzerinde yer alır. Benzer özelliğe Anadolu'daki diğer hamamlarda da rastlanılmaktadır. Tokat Pervane, kadınlar bölümü (1275), Mudurnu Yıldırım (1382), Bursa Haydarhane (1383), Balat 3 no'lu (14. yy.), Peçin a (14. yy.), Zile Taceddin İbrahem Paşa (14. yy), İnegöl Yıldırım (1389-1402), Bursa Nalıncılar, kadınlar bölümü (1412 öncesi), Edirne Gazi Mihail Bey (1422), Bursa Muradiye (1426), Edirne Tahtakale (1435), Edirne Mezitbey (1442), Afyon Gedik Ahmet Paşa, erkekler bölümü (1472), Bursa Eski-Yeni (ördekli 1496) ve Edirne İbrahim Paşa (15. yy.) hamamları plan şeması açısından örneklerimize benzerlik göstermektedir.[122] Örneklerimizden Uluborlu Karabey ile Yalvaç hamamlarının soyunmalıkları yıkıldığından planları anlaşılamamaktadır.

Ilıklık bölümü her iki yapıda da enine dikdörtgen planlıdır. Karabey Hamamı'nda ılıklığın kuzey, doğu ve güney duvarlarında birer kapı ile güney duvarının batısında yarım yuvarlak bir niş; Yalvaç Hamam'ın ılıklığında ise doğu, güney ve batı duvarlarda birer kapı, kuzey ve doğu duvarlarda dikdörtgen biçiminde birer niş yer alır. Yalvaç Hamam'ın ılıklığı orijinal olmayan bölme duvarlarla bölüntüye uğratılmıştır. Örneklerimizle aynı plan şeması yansıtan Zile Taceddin İbrahim Paşa, İnegöl Yıldırım ve Edirne'deki Mezitbey ve İbrahim Paşa ile Afyon Gedik Ahmet Paşa hamamlarının ılıklığı da enine dikdörtgen planlıdır.[123] Tokat Pervane, Mudurnu Yıldırım, kadınlar bölümü, Bursa Haydarhane, Bursa Nalıncılar, Edirne Gazi Mihail Bey, Bursa Muradiye, Edirne Tahtakale, Balat 3. nolu ve Bursa Eski-Yeni hamamları da aynı plan şeması yansıtmakla birlikte, kare planlı ılıklık bölümleriyle örneklerimizden ayrılmaktadır.[124]

Örneklerimizden Uluborlu Karabey ve Yalvaç hamamlarının sıcaklıkları enine dikdörtgen planlıdır ve birer kapı ile kare planlı halvetlere açılmaktadır. Sıcaklıklar

üst yapıda ortadaki kare, iki yanda dikdörtgen olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı bu gruba giren hamamlar enlemesine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip olarak adlandırılmıştır. Tokat Pervane, Mudurnu Yıldırım, Bursa Haydarhane, Balat 3 no'lu, Peçin Hamam a, Zile Taceddin İbrahim paşa, İnegöl Yıldırım, Bursa Nalıncılar, Edirne Gazi Mihail Bey, Bursa Muradiye, Edirne Tahtakale, Edirne Mezitbey, Afyon Gedik Ahmet Paşa, Bursa Eski-Yeni, Edirne İbrahim paşa hamamlarının sıcaklıkları da örneklerimizle aynı plan şeması yansıtmaktadırlar.(125) Ancak, örneklerden Mudurnu Yıldırım, Balat 3 no'lu İnegöl Yıldırım, Edirne Gazi Mihail, Bursa Muradiye hamamlarında sıcaklığın ortasındaki kare birim kademelendirilerek örtü sistemindeki üçlü bölüntü, alt yapıda da vurgulanmıştır.(126)

Her iki örneğimizde de su depoları sıcaklık boyunca uzanan enlemesine dikdörtgen planlıdır. Yalvaç Hamam'da su deposunun ortasında yuvarlak bir havuz yer alır. Peçin a, İnegöl Yıldırım, Bursa Nalıncılar, Edirne Gazi Mihail Bey, Bursa Muradiye, Edirne Tahtakele, Edirne Mezitbey, Afyon Gedik Ahmet Paşa ve Edirne İbrahim Bey hamamlarının su depoları da örneklerimizde olduğu gibi enine dikdörtgen planlıdır ve sıcaklık mekânı boyunca uzanmaktadır.(127)

Tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden olşan tipin Isparta ve çevresinde Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamları olmak üzere iki örneği bulunmaktadır. Büyük Gökçeli Köyü Hamamda aynı plan şeması yansıtmakla birlikte orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Örneklerimizden Gökçe Köy Hamam dıştan kuzey-güney yönünde düzgün dikdörtgen planlıdır. Buna karşın, Barla Göçeri Hamam doğu cephesindeki kademelenmeden dolayı aynı doğrultuda düzgün olmayan dikdörtgen plan yansıtmaktadır. Her iki yapı da soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam-

lardaki ana birimlerin tek bir mekânla temsil edildiği ve mekânlar arasında organik bütünlüğün sağlandığı bu tip hamamlar çoğunlukla küçük yerleşim berimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneklerimizden Gökçe Köy ve Barla Göçeri hamamlarıyla mekân düzenlemeleri açısından tam bir enzerlik göstermemekle birlikte, aynı grupta değerlendirilebilecek bazı örnekler bulunmaktadır. Tuzhisarı sultan han (1232-36), Gölpazarı Mihâl Bey (c.1318), Ezine Kemalli Köyü (1354), Yarhisar Orhan Gazi (1324-62), Yenişehir Saray (1324-62), Balat 4. no'lu (14. yy.), İznik, İsmail Bey (14. yy.) hamamları örnek verilebilir.(128)

Örneklerimizden Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamlarında soyunmalık doğu-batı yönünde enine dikdörtgen planlıdır. Gökçe Köy Hamam'ın soyunmalığında güney duvar ekseninde ve kuzey duvarın batısında birer kapı ile batı duvarın kuzey köşesinde bir pencere; Göçeri Hamam'ın soyunmalığında ise güney duvar ekseninde ve kuzey duvarda eksene simetrik birer kapı ile güney duvarın doğusunda düzensiz bir açıklık yer alır. Yalnızca, Gölpazar Mihâl Bey Hamamının soyunmalığı örneklerimizde olduğu gibi enine dikdörtgen planlıdır (Ayverdi 1966:pl.288R.). Tuzhisarı Sultan Han, Ezine Kemalli Köyü, Yarhisar Orhan Gazi, Yenişehir Saray ve İznik İsmail Bey hamamlarında ise örneklerimizden farklı olarak soyunmalığın kare planlı olduğu görülür.(129)

Barla Göçeri ve Gökçe Köy hamamlarında ılıklık ve sıcaklık mekânları eşboyutlu ve kare planlıdır. Birbirlerine bir kapı ile bağlanan mekânlardan sıcaklıkta su depolarına açılan birer pencere bulunur. Örneklerimizde olduğu gibi Yenişehir Saray hamamı'nda ılıklık ve sıcaklık mekânları kare planlı ve yaklaşık eşboyutludur (Ayverdi 1966:15-16,pl.18.R.). Aynı plan şeması yansıtan diğer hamamlarda da kare planlı sıcaklık ve ılıklık mekânları bulunmakla birlikte, birimlerin eş boyutlu olmaması

örneklerimizden farklıdır. Tuzhisarı Sultan Han, Gölpazarı Mihal Bey, Ezine Kemalli Köyü ve İznik İsmail Bey hamamları örnek verilebilir.(130)

Her iki örneğimizde de su deposu, ılıklık ve sıcaklık boyunca uzanan doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. Su deposunun enine dikdörtgen planlı olması açısından, Tuzhisarı Sultan Hanı, Yarhisar Orhan Gazi, Balat 4 no'lu ve İznik İsmail Bey Hamamları örneklerimize benzerlik gösterir.(131)

Soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tipin çeşitlemesi olarak alabileceğimiz Barla Çaşnigir Hamamı bu grubun Isparta ve çevresindeki tek örneğini oluşturmaktadır. Barla Çaşnigir Hamamı dıştan kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Hamam, soyunmalık, ara ve temizlik mekânları, ılıklık, sıcaklık, halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Örneğimize mekânların konumlanışı açısından benzerlik göstermemekle birlikte, soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tipin bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilecek bazı hamamlar bulunmaktadır. Ağzıkara Han Köyü (13. yy. ort.), İzmit Yukarı Pazar (Süleyman Paşa, 14. yy.), Düzce Konuralp (14. yy.) ve İnönü Sadık bey (?) hamamları örnek olarak verilebilir.(132)

Barla Çaşnigir Hamamı'nın soyunmalığı yamuk planlıdır. Soyunmalığın kuzey duvarında dışa, güney duvarında ara mekâna açılan birer kapı ile güneydoğu köşesinde bir eyvan, eyvanın doğu duvarı ekseninde ve güney duvarın doğusunda sivri kemerli birer niş yer alır. Ayrıca, soyunmalığın batısında orijinal olmayan bölme duvarlarla oluşturulan birimler bulunur. Barla Çaşnigir Hamamı soyunmalığın yamuk planlı olması özelliğiyle tek kalmaktadır. Aynı plan şeması yansıtan diğer hamamlarda ise soyunmalıklar çoğunlukla enine dikdörtgen planlıdır.

Ağzıkara Han Köyü, Düzce Konuralp ve İnönü Sadık bey hamamları örnek verilebilir.(133) Barla Çaşnigir Hamamı'nda ara mekân L doğusundaki temizlik mekânı doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. Ara mekânın kuzey, güney ve doğu duvarlarında birer kapı ile batı duvarlarında dışa, kuzey duvarında soyunmalığa açılan birer pencere yer alır. Aynı plan şeması yansıtan diğer örneklerde benzer bir düzenlemeye rastlanılmamıştır.

Örneğimizde yatay eksende konumlanan ılıklık, sıcaklık ve halvet kare planlıdır. Ilıklık ve sıcaklığın yaklaşık eş, halvetin ise daha büyük boyutlu olduğu görülür. Ilıklık birer kapı ile ara mekâna ve sıcaklığa, sıcaklıkta bir kapı ile halvete ve güney duvarındaki pencere ile de su deposuna açılmaktadır. Barla Çaşnigir Hamam'da olduğu gibi ılıklık, sıcaklık ve halvetin yatay eksende düzenlendiği örnek bulunmamaktadır. Ancak, örneklerden Ağzıkara Han Köyü, İzmit Yukarı Pazar, Düzce Konuralp ve İnönü Sadık Bey hamamları ılıklık, sıcaklık ve halvetin kare planlı ve yaklaşık eş boyutlu olmasıyla örneğimize benzerlik gösterir.(134)

Barla Çaşnigir Hamam'da su deposu, doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. Benzer plan şeması gösteren yapılardan Ağzıkara Han Köyü, Düzce Konuralp ve İnönü Sadık Bey hamamları da örneğimizde olduğu gibi enine dikdörtgen planlı su depolarına sahiptir.(135)

Isparta ve çevresindeki hamamlarda ılıklık, temizlik mekânları, sıcaklığın orta bölümü ile halvetlerin, birbaşka deyişle çoğunlukla kare planlı mekânların üzeri kubbe, diğer birimlerin üzeri ise sivri tonozla örtülmüştür. Örneklerimizde olduğu gibi Anadolu'daki hamamlarda da genellikle kare planlı birimlerin kubbe, diğer birimlerin ise sivri ya da beşik tonozla örtüldüğü görülür. Ayrıca, hamamlar örtü sisteminde kubbenin en yaygın kullanıldığı

yapı türleri olarak dikkati çekmektedir. Örnek olarak Kayseri Huand Hatun, Ezine Sefer Şah, Balat 2. no'lu, Peçin b, Konya Meram, Bursa Emir Sultan, Ağzıkara Han Köyü, Düzce Konuralp ve Bursa Nalıncılar hamamlarını verebiliriz.(136)

Dıştaki kapılar Dündar Bey, Barla Göçeri ve Barla Çaşnigir hamamlarında dikdörtgen biçimli, Uluborlu Karabey, Balta Bey ve Gökçe Köyü hamamlarında ise yuvarlak kemerlidir. İçteki kapılar Yalvaç, Uluborlu Karabey ve Eğirdir Dündar Bey hamamlarında yuvarlak, Uluborlu Balta Bey, Yalvaç ve Avşar hamamlarında sivri kemerlidir. Anadolu'daki hamamlarda da örneklerimizde olduğu gibi, cephelerde yer alan kapılar genellikle dikdörtgen biçimlidir. Bazı örneklerde ise kemerli kapılara da rastlanmaktadır. İçteki kapılar ise örneklerimizde olduğu gibi kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kayseri Huand Hatun, İznik Orhan Gazi, Göynük Süleyman Paşa, Konya Meram, Bursa Emir Sultan, İstanbul Gedik Ahmet Paşa, İstanbul Langa, Bursa Nalıncılar ve Edirne Gazi Mihail hamamlarında cephelerde yer alan kapılar dikdörtgen biçimli; Ezine Sefer Şah, Zile Taceddin İbrahim ve Edirne Mezitbey hamamlarında basık; Balat 2. no'lu, Busa Yıldırım hamamlarında yuvarlak kemerlidir.(137) örneklerimizde olduğu gibi Mudurnu Yıldırım, Zile Taceddin İbrahim Paşa, İnegöl Yıldırım ve Balat 3. no'lu hamamlarda iç kapılar yuvarlak, Bursa Haydarhane, Bursa Eski-Yeni, Edirne İbrahim Paşa ve Gebze Çoban Mustafa Paşa hamamlarında sivri kemerlidir.(138)

Örneklerimizden Uluborlu Balta Bey Hamamı'nda güneydeki eyvan, Barla Çaşnigir Hamamı'nda ise ara mekân birer pencereyle dışa açılmaktadır. Ancak, Anadolu'daki hamamlarda dışa açılan pencere sık rastlanan bir özellik değildir. Hamamlarda genellikle eyvandan, sıcaklıktan ya da halvetden su deposuna açılan bir içlik pencere

bulunmaktadır. Su deposuna açılan bu pencereler su seviyesini kontrol etmek amacıyla açılmaktadır. Hamamlar özellikle mahremiyet isteyen yapılar oldukları için aydınlatma örtü sisteminde yer alan ve genellikle de yuvarlak biçimli olan tepe açıklıkları ile sağlanmaktadır (Önge 1978b:121-125). Kayseri Huand Hatun, Tokat Pervane, Sivrihisar Seydiler. ve Bursa Demirtaş hamamlarında da örneklerimizde olduğu gibi, aydınlatma işlevine yönelik tepe açıklıkları görülmektedir (Önge 1978:30,şek M.2, 263,res.17, 324-328,res.1).

Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın güneyindeki iki temizlik mekânında, eyvanlarda ve halvetlerde, Yalvaç hamam da sıcaklık ve halvetlerde, Barla Çaşnigir Hamam'da ılıklık, sıcaklık ve halvetler ile Gökçe Köyü Hamam'da soyunmalık mekânının duvarları önünde sekiler yer alır. Anadolu'daki hamamlarda seki kullanımı yaygın olmakla birlikte, pek çok yapının planında sekilerin işlenmediği dikkati çekmektedir. Sekiler oturma işlevine ya da eşya koymaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Örneklerimizde olduğu gibi Göynük Süleyman Paşa Hamamı'nda ılıklık ve eyvanların, Ezine Sefer Şah Hamamı'nda sıcaklığın, Sivrihisar Seydiler Hamamı'nda ılıklığın, Konya Meram Hamamı'nda soyunmalık ve ılıklığın, Bursa Emir Sultan Hamamı'nda ise eyvanların duvarları önünde sekiler bulunur.(139)

Konumuzu oluşturan Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda ılıklığın, Barla Çaşnigir Hamamı'nda soyunmalığın ortasında sekizgen; Uluborlu Balta Bey ile Büyük Gökçeli Köyü hamamlarında soyunmalığın ortasında yuvarlak planlı havuzlar yer alır. Ayrıca, hamamların su depolarında da çoğunlukla yuvarlak planlı birer havuz vardır. Örneklerimizden Uluborlu Kara Bey, Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamlarının su depolarında ise havuz bulunmamaktadır. Örneklerimizdeki gibi Anadolu'daki hamamlarda da genel-

likle soyunmalık mekânlarında bulunan sekizgen planlı havuzlarla karşılaşılmaktadır (Önge 1978:42-50). Göynük Süleyman Paşa ve Ezine Sefer Şah hamamlarının soyunmalığındaki sekizgen, İzmit Yukarı Pazar Hamamı'nın soyunmalığındaki yuvarlak planlı havuzlar örnek verilebilir.(140)

Sıcaklığın ortasında örneklerimizden Eğirdir Dündar Bey Hamamı'nda dikdörtgen, Uluborlu Balta Bey ve Yalvaç hamamlarında ise sekizgen planlı göbektaşı vardır. Anadolu'daki hamamlarda da sıcaklık mekânlarının ortasında konumlanan çoğunlukla sekizgen biçimli göbektaşlarına rastlanılmaktadır. Örnek olarak Kayseri Huand Hatun, Ezine Seferşah ve Konya Meram hamamlarındaki sekizgen, Göynük Süleyman Paşa ve Bursa Haydarhane hamamlarındaki dikdörtgen biçimli göbektaşları verilebilir.(141)

Isparta ve çevresindeki hamamlarda moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür.

Örneklerimizde moloz taş, içte ve dışta örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi hamamlarında da moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanımı yaygındır. Divriği Bekir Çavuş (1228), Kayseri Huand Hatun, Balat 1-4 no'lu, Peçin Hamam a-b ile Konya Meram hamamları örnek verilebilir.(142) Hamamlarda örneklerimizde olduğu gibi moloz taşın düzensiz bir teknikte uygulandığı görülür.

Çalışma bölgemizdeki hamamlarda kesme taş, çoğunlukla cephelerin köşelerinde ve yer yer cephelerde, Yalvaç, Barla Çaşnigir ve Büyük Gökçeli Köyü hamamlarında külhan kemeri ile çerçevesinde, Gökçe Köy Hamam'da ise kapı ve pencerelerin lentosunda kullanılmıştır. Kesme taşların külhan kemerleri çerçevesinde kaplama malzemesi olarak kullanıldığı dikkati çeker. Anadolu'daki hamamlarda da kesme taş kullanımı yaygın olmakla birlikte, yer yer cep-

helerde, kapı-pencere kemerleri ile söve ve lentolarında kullanıldığı görülür. Örnek olarak Divriği Bekir Çavuş, Ağzıkara Han Köyü, Tokat Pervane, Mudurnu Yıldırım (1382) ve Konya Meram hamamlarını verebiliriz.(143)

Tuğla, örneklerimizde çoğunlukla kemerlerde ve örtü sisteminde, yer yer de cephelerde kullanılmıştır. Uluborlu Karabey ve Baltabey ile Yalvaç hamamlarında kemerlerde ve örtü sisteminde, Gökçe Köy Hamam'da yer yer cephelerde, Barla Göçeri Hamam'da su deposunun tonozunda ve Barla Çaşnigir Hamam'da ise ara mekânın kuzeybatısındaki kemerde tuğla kullanımı dikkati çeker. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi hamamlarında da tuğlanın genellikle kemerler ile örtü sisteminde kullanımı yaygındır. Alanya İçkale (13. yy.), Kayseri Huand Hatun, Konya Sahip Ata (1258-79), Balat 1-4 no'lu, Konya Meram hamamlarını örnekler arasında sayabiliriz.(144)

Isparta ve çevresindeki devşirme malzemenin en çok kullanıldığı yapı türü hamamlardır. Örneklerimizde çoğunlukla bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Yalvaç Hamam'da güney, Gökçe Köyü Hamam'da batı, Barla Çaşnigir Hamam'da kuzey cephelerde, Dündar Bey Hamamı'nda ılıklık, Büyük Gökçeli Köyü Hamamı'nda soyunmalık mekânlarında bulunan havuzların fiskiyelerinde bezemeli devşirme malzeme kullanımı görülür. Ayrıca, Barla Çaşnigir Hamamı'nın halvetindeki kurnalar da devşirme sütun başlıklarının içinin oyulmasıyla biçimlendirilmişlerdir. Anadolu'daki hamamlarda da devşirme malzeme kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Örneklerimizdeki gibi, Balat 1-4 nolu hamamların cephelerinde ve Karaman Sekizgeşme Hamamı'nın (15.yy.) soyunmalığındaki havuzun fiskiyesinde, Akşehir Meydan (1329-30), Sivrihisar Seydiler ile Afyon Alaca (15. yy.) hamamlarındaki kurnalarda devşirme malzeme kullanılmıştır.(145) Hamamlar, fiskiyenin devşirme bir sütun gövdesi ile başlığından, kurnaların sütun başlığının oyulma-

sıyla biçimlendirilmiş olmasından dolayı örneklerimize en çok benzeyen yapılardır.

Konumuzu oluşturan yapılardan yalnızca Uluborlu Karabey hamamı'nın sıcaklık ile halvetlerinin duvarlarında malakâri süslemeler görülür. Kesin olarak algılanamayan bu süslemelerde geometrik ve bitkisel motifler kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, biçimleri tam olarak seçilememektedir. Sıva üzerine kalıplama tekniğiyle yapılan malakâri süslemeler Anadolu'daki 12.-15. yüzyıllara tarihlenen bazı hamamlarda karşımıza çıkmaktadır.(146) Örnek olarak Mardin Sitte Radviyye (12. yy.sonu), Beyşehir Eşrefoğlu (1299), Balat 2 no.lu (14. yy), İshaklı Çifte (15. yy), Bursa Demirtaş (15. yy.) ve Gemlik Büyükkumla Köyü 1 no.lu (?) hamamlarını verebiliriz.(147) Örneğimizden farklı olarak Anadolu'daki bazı hamamların zemin döşemeleri ile duvarlarında çini süslemeye rastlanır.(148)

Isparta ve çevresindeki temizlik yapıları içinde Arslandoğmuş Köyü Ilıca'sı bu grubun tek örneğini oluşturmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, iki mekândan oluşmaktadır. Dilatasyondan batıdaki mekânın sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Bir sıcak su kaynağı üzerinde kurulan yıkanma veya temizlik yerinden çok, bir sağlık tesisi olarak önem kazanan kaplıcaların Anadolu'da çok eski tarihlerden beri kullanıldıkları bilinmektedir (Ünver 1939:1509-1521; Önge 1978a:2-3). Anadolu'daki kaplıcalar örneğimizden farklı olarak çoğunlukla daha çok birimleri içeren kompleks yapılardır. Kütahya Yoncalı (1223),Ilgın Sahip Ata (1267), Bursa Eski (14. yy.), Kırşehir Karakurt (15. yy.) ve Ankara Sey Köyü (15. yy.) kaplıcaları örnek verilebilir (Önge 1978a:3). Örneğimizin orijinalde de çift mekânlı olabileceğini düşündüğümüzde, yapı Kütahya Yoncalı Kaplıcası'nın kadınlar bölümüne benzerlik göstermektedir.

Yoncalı Kaplıcasının kadınlar bölümü çift mekânlı düzenlemesiyle örneğimize benzerlik göstermekle birlikte, birimlerin kare planlı olması özellikleriyle ayrılmaktadır (Önge 1978a:366-369, şek.1).

Şarkikaraağaç Arslandoğmuş Köyü Ilıcası'nda mekânlardan doğudaki beşik, batıdaki düz tavanla örtülüdür. hamamlarda olduğu gibi, Anadolu'daki kaplıcaların örtü sisteminde de kubbe ve tonoz kullanımı görülmektedir. Örneğimizdeki gibi, Ilgın Sahip Ata Kaplıcası'nın kadınlar ve erkekler bölümlerinde birer birimin örtüsü beşik tonozdur (Önge 1978a:374-381, şek.1).

Örneğimizde kuzey cephedeki kapı dikdörtgen, doğudaki mekânın batı duvarındaki kapı ise basık kemerlidir. Anadolu'daki kaplıcalarda da dikdörtgen biçiminde ve basık kemerli kapılara rastlanmaktadır. Kütahya Yoncalı Kaplıcası'nda cephelerdeki kapıların basık kemerli, Ilgın Sahip Ata Kaplıcası'nda ise dikdörtgen biçiminde ve sivri kemerli oldukları görülür.(149)

Arslandoğmuş Köyü Ilıcası'nda moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş, örgü malzemesi olarak cephelerde ve duvarlarda, kesme taşın ise cephe köşeleri ile yer yer doğu cephede kullanıldığı dikkati çeker. Anadolu'daki kaplıcalarda da moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanımı yaygındır. Örnek olarak Kütahya Yoncalı, Ilgın Sahip Ata, Kırşehir Karakurt ve Ankara Sey Köyü kaplıcalarını verebiliriz.(150) Örneklerde kesme taşın kapı lento-söve ve kemerleri ile yer yer cephelerde kullanıldığı görülür. Kütahya Yoncalı ve Ilgın sahip Ata kaplıcalarını örnekler arasında sayabiliriz (Önge 1978a:370-371, res.3-4, 384-385, res. 1-2).

Şarkikaraağaç Arslandoğmuş Köyü Ilıcası'nın doğu ve güney duvarlarında malakari süslemeler görülür. Geometrik

ve bitkisel motifler içeren süslemelerde rozetler ve gülbezeklerin yanı sıra, palmet motifleri yer alır. Palmet motifleri arasındaki rozetlerin yüzeyi on ve oniki yapraklı çiçek motifleriyle bezelidir. Örneğimize malakâri süslemeleri açısından benzerlik gösteren bir ılıca bulunmamaktadır. Ancak, çalışma bölgemizdeki Uluborlu Karabey Hamamı'nın yanı sıra, yukarıda belirttiğimiz bazı hamamlarda da malakâri süslemeler yer alır. Gemlik Büyükkumla Köyü Hamam 1'deki malakâri süslemeler örneğimize büyük benzerlik göstermektedir (Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986:71-72, 666,res.3). Büyükkumla Köyü hamam 1'deki malakâri süslemelerde rozetlerin içine çok yapraklı çiçek ile aralarına palmet motiflerinin yerleştirilmiş olması örneğimizle ortak özellikleridir. Ayrıca Beyşehir Eşrefoğlu Hamamı'nın halvetlerinde yer alan malakâri süslemeler de palmet motiflerinden oluşan kompozisyonlarıyla örneğimize benzerlik göstermektedir (Önge 1968:139-144,şek.1-3).

Isparta ve çevresinde dokuzu hamam, biri ılıca olmak üzere on örnekle karşımıza çıkan temizlik yapıları, plan şemaları ve mimari özellikleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Eğirdir Dündar Bey Hamamı dışındaki örneklerin kitabeleri ile vakfiyelerinin olması yapıların tarihlendirilmelerini zorlaştırmaktadır. Ancak, bu bölümde yoğun olarak 13-14. yüzyıl hamamlarıyla yaptığımız karşılaştırmalı değerlendirmenin sonucunda; plan şeması, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından örneklerin bu yapılarla olan benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle incelediğimiz hamamların 13.-14. yüzyıla tarihlendirilmeleri uygun görülmektedir.

HANLAR

Eski çağlarda Isparta ve çevresinin içinde bulunduğu Pisidya Bölgesi'nin ormanlık ve dağlık olması nedeniyle ulaşım güçlüğü gösterdiği belirtilmektedir (Özsait 1980:52). Bu çevrede M.Ö. 6 tarihinden itibaren yapımına başlanan yolların odak noktasını Yalvaç (Antiokheia) oluşturmaktadır. Bu yol bazı kollarla Isaura, Pamfilya ve Frigya yol şebekelerine bağlanmaktadır (Belke,K.,N.Mersich 1990:140).Roma ve Bizans döneminde de aynı yolun kullanıldığı, önemli bir koloni şehri ve piskoposluk merkezi olan Yalvaç'ın kavşak noktası oluşturduğu dikkati çekmektedir (Belke,K., N.Mersich 1990:152-157). Bu dönemde Sultan Dağları üzerindeki bir geçitle Akşehir'e bağlanan yol üzerinde yer alan Yalvaç'ı başlangıç noktası olarak aldığımızda; Eğirdir-Çamlık-Döşemealtı'ndan Antalya'ya; Şarkikarağaç-Anamas-Sütçüler üzerinden Perge'ye; Şarkikaraağaç-Beyşehir ve Uluborlu-Akşehir üzerinden Konya'ya uzanan işlek yollar bulunmaktadır (Özsait 1980:52-54; Belke, K.,N.Mersich 1990:140, 152-158). Böylece, Isparta'nın eski çağlardan beri güneyde Antalya ile orta Anadolu arasında önemli bir ticaret yolu üzerinde konumlandığı ortaya çıkmaktadır.

12. yüzyılın sonundan itibaren Isparta ve çevresinin Selçuklular tarafından fethedilmesiyle Roma ve Bizans döneminde kullanılan yolların işlerliliğini korudukları anlaşılmaktadır (Turan 1990:104-105). Selçuklu döneminin başkenti olan Konya, doğu-batı ile kuzey-güneyden gelen yolların kavşak noktasıdır. Bu dönemde başkent Konya'da düğümlenen Selçuklu karayollarının eksenini Karaman - Aksaray - Kayseri üzerinden Sivas'a ulaşan kervanyolu oluşturmaktadır (Turan 1990:106-107). Güneyde Antalya ve Alanya'dan başlayan bu yol başkent Konya üzerinden Kayseri-Sivas-Tokat-Amasya aracılığıyla kuzeyde Samsun, Trabzon ve Sinop'a kadar uzanmaktadır. Yolun başlangıcında

Antalya ve Alanya, sonunda ise Trabzon, Samsun ve Sinop limanları dikkati çekmektedir (Heyd 1975:328,335; Turan 1990:106). Ayrıca, Isparta ve ilçelerinin de Antalya ve Alanya liman- larından Konya'ya uzanan işlek bir yol üzerinde konumlan- ması önem taşımaktadır. Bu yollar ve limanlar aracılığıyla Suriye, Mısır, İtalya, İran ve Avrupa ülkeleriyle olan ticaretin oldukça canlı olduğu ve Selçuklu sultanlarının Anadolu'yu doğu-batı ticaretinde önemli bir transit bölgesi haline getirdikleri anlaşılmaktadır (Heyd 1975:328-335; Akdağ 1979a:435; Turan 1990:96). Mısır ve Suriye'ye yapılan yoğun demir ve kereste ticaretinin yanı sıra, diğer ülkelere hububat, baharat, şap, sebze, meyve, pamuk, halı ve deri gibi ürünlerin ihraç edildiği bilinmektedir (Akdağ 1979a:434-435; Turan 1990:97-103).

Selçuklu döneminin ilerleme ve genişleme siyasetinde en parlak dönem olan I. Alaeddin Keykubad (1220-37) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-46) zamanlarında, başkent Konya ve çevresinde odaklaşan ticaret ve konaklama yapılarının varlığı Anadolu'nun önemli bir karayolu ağına sahip olduğunu göstermektedir. Isparta ve çevresindeki hanlar da bu dönemde inşa edilmiş örnekleri oluşturmaktadır.

Bu bölümde Isparta ve çevresindeki ticaret ve konaklama yapılarından karma tipteki hanlar grubunda incelediğimiz Konya-Isparta yolu üzerindeki 1220 tarihli Pınarbaşı, 1223 tarihli Ertokuş ve 1237 tarihli Eğirdir hanlarını Anadolu'daki hanlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Anadolu'daki hanlar plan şemalarına göre dört grupta sınıflandırılmaktadır.

1. AÇIK TİP:

Bir avlu çerçevesinde yatay ve dikey eksenlerde olmak üzere yerleştirilmiş dört eyvan ile çift sıra revaklardan oluşmaktadır.

2. KAPALI TİP:

Bu tipteki hanlar iki gruba ayrılabilir.
a. Dikdörtgen planlı olan tek sahınlı hanlar
b. Dikdörtgen planlı olan çok sahınlı hanlar.

3. EŞODAKLI TİP:

Dıştan kare ya da dikdörtgen planlı olan yapıda avlu çevresinde simetrik olarak yerleştirilen bir eyvan, bir kapalı mekân düzenlemesi ile bu birimleri kuşatan galeriler bulunur.

4. KARMA TİP:

Bu tipteki hanlar iki farklı plan şeması yansıtmaktadır.
a. Kapalı ve açık bölümlerin tek kütle olarak yapıldığı küçük boyutlu hanlar.
b. Kapalı ve açık bölümlerin iki ayrı kütle olarak tasarlandığı büyük boyutlu hanlar.

Konumuzu oluşturan Pınarbaşı, Ertokuş ve Eğirdir hanları karma tipte plan şeması yansıtan hanların b grubunda değerlendirilebilir. Örneklerimizden Pınarbaşı ve Eğirdir hanları bugün büyük ölçüde yıkılmış olmaları nedeniyle değerlendirmede K.Erdmann'ın planları esas alınmıştır (Erdmann 1961:lev. IV/2, XVIII).

Ertokuş Han, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı

iki bölümden oluşmaktadır. Pınarbaşı Han'da da kapalı bölüm aynı doğrultuda dikdörtgen planlı olmakla birlikte, açık bölüm yıkıldığından planı anlaşılamamaktadır. örneklerde avlu kapalı bölümden daha büyük boyutludur. Ertokuş Han'da açık bölüm, kapalı bölümden yaklaşık bir duvar kalınlığı kadar 1.90 m. dışa taşkındır. Bu nedenle dıştan açık bölüm, kapalı bölümün devamı izlenimi vermektedir. Ertokuş Han'a açık bölümün bir duvar kalınlığı kadar dışa taşkın olması özelliğiyle en yakın örnek eski Malatya'daki 13. yüzyıl otalarına tarihlenen Çingene Han'ıdır (Ünal 1983:106-118, şek.5). Diğer bir benzer örnek Zazadin Han (1235-37)'dır. Ancak hanın yalnızca kuzey cephesi dışa taşkındır. Yapı cephenin eksenin doğusunda ikince kez kademelendirilmiş olmasıyla örneğimizden ayrılmaktadır (Erdmann, 1961 Lev. 14). Kayseri-Tomarza yolu üzerindeki Sarı Han'da (1220) ise örneğimizin tam tersi olarak içe doğru çift kademelenme söz konusudur (Erdmann 1961 lev. II/1). Ertokuş Han'a, kapalı ve açık bölümlerin aynı doğrultuda boyuna dikdörtgen planlı olmalarıyla benzeyen, kapalı ve açık bölümler arasında bir kademelenme bulunmaması özellikleriyle de ayrılan bazı örnekler de bulunmaktadır. AkbaşHan (1200, Konya-Aksaray), Altınapa Han (1201-02, Konya-Beyşehir), Argıt han (1201-02, Konya-Akşehir), Kuru Çeşme Han (1204-10, Kony-Beyşehir), Dokuzun Derbent Han (1210; Konya-Akşehir), Kameruddin Han (13. yy.ort. Konya-Adana) bu grubun örnekleri arasında sayılabilir.[151] Yapıların yaklaşık 13. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olmaları, Konya-Akşehir ya da Konya-Beyşehir yolu üzerinde konumlanmaları ve dönemin ileri gelen devlet adamları ile vezirleri tarafından yaptırılmış olmaları dikkat çekicidir. Örneğimiz olan Ertokuş Han'da aynı yol güzergâhı üzerindedir ve I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-37), Isparta ve çevresinin subaşılık görevini üstlenen Mübarizeddin Ertokuş tarafından yaptırılmıştır. Bu özelliklerinden ve yapılar arasındaki uzaklığın

yaklaşık 20-30 km. olmasından dolayı hanların plan şeması açısından da birbirlerini etkilediklerini düşünmekteyiz.

Diğer iki örneğimizde olduğu gibi, Eğirdir Han'ın kapalı bölümü de boyuna dikdörtgen planlı olmakla birlikte, açık bölümün yaklaşık kare planlı olması farklıdır. Eğirdir Han'da avlunun kapalı bölümden belirgin bir şekilde taşkın olması yaklaşık kare planlı avlunun vurgulanmasını sağlamıştır. Avlusu yıkılmış olduğundan planı kesin olarak anlaşılamayan Pınarbaşı Han'ın da açık bölümü dışa taşkınlık özelliğiyle vurgulanmıştır. Bu özellikleri açısından Alay Han (1220-37, Kayseri-Aksaray), Hekim Han (1220-37, Malatya-Sivas), Çardak Han (1230, Eğirdir-Denizli), Sarı Han (1230-36, Avanos-Nevşehir), İncir Han (1238-39), Antalya-Isparta), Ağzıkara Han (1220-37/1240, Kayseri-Aksaray), Çinçinli Sultan Han (1239-40, Zile-Kırşehir), Hatun Han (1238-40, Amasya-Tokat), Karatay Han (1220-37/1240-41, Malatya-Kayseri), Çekereksu Han (13. yy.ort, Zile-Kırşehir), Obruk Han (13. yy. ort., Konya-Aksaray), Ak Han (1253-54, Eğirdir-Denizli) örneğimizle benzerlik göstermektedir.[152] Bazı yapılar açık bölümlerinin dışa taşkın olması özellikleriyle örneğimizle benzerlik gösterirken, enlemesine dikdörtgen planlı avlu şemalarıyla farklılaşmaktadır. Örnekler arasında sultan Han (1232-36, Kayseri-Sivas), Durak Han (1266, Boyabat-Vezirköprü), Kesik Köprü Han (1268, Kırşehir-Aksaray), sayılabilir (Erdmann 1961: Lev.VIII/1-2, XII.). Sultan Han (1229, Konya-Aksaray) ile Çay Han (1278-79, Afyon-Çay) açık bölümlerinin dışa taşkın olması özellikleriyle Eğirdir Han'la benzerlik gösterirken, boyuna dikdörtgen planlı avlu şemalarıyla farklıdırlar (Erdmann 1961:lev. XI, XXIV). Açık bölümün kare, enlemesine ya da boylamasına dikdörtgen planlı olarak tasarlanması ve kapalı bölümden dışa taşkın olması özelikleriyle vurgulanan örneklerin ortak özelliği büyük boyutlu olmalarıdır. Anadolu'da sultanlar tarafından yaptırılan ve büyük boyutlu hanlar grubunu

oluşturan yapılarda bu grup içinde incelenmektedir. Araştırmacılardan K.Erdmann'ın belirttiği gibi Eğirdir Han, Kayseri ve Aksaray Sultan Hanları ile Evdir Han (1215-19, Antalya-Korkuteli)'dan sonra dördüncü büyük boyutlu yapıdır (Erdmann 1961:125-126). Büyük boyutlu olan her üç hanın da sultanhanı olması örneğimizin de Sultan hanı olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca, Eğirdir Han'a ait olabileceğini düşündüğümüz portal kitabesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in adının geçmesi de bu görüşümüzü desteklemektedir.

Ertokuş Han'da güney cephe eksenindeki dışa taşkın portalden, Eğirdir Han'da doğu cephenin yaklaşık ekseninde-ki düzensiz açıklıktan avluya girilmektedir. Eğirdir Han büyük ölçüde yıkıldığından portali bugün mevcut değildir. Ancak, daha önce belirttiğimiz gibi, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nde bulunan ve kitabesinden bir hana ait olduğu anlaşılan portalin bu hana ait olduğunu düşünmek-teyiz. Ertokuş Han'da avlunun güneyinde eksende giriş eyvanı ile bitişiğinde güneydoğudaki köşe mekânı dışında dikdörtgen planlı üçer mekân bulunur. Eyvanın bitişiğin-deki mekânlar çift sıralı düzenlenmiştir. Mekânların kuzeyine bitişik birer eyvan yer alır. Anadolu'daki han-larda girişin eyvan olarak düzenlendiğini belirleyebildi-ğimiz onsekiz örnek bulunmakla birlikte, eyvana açılan kapalı mekânların bulunması az sayıda yapıda karşımıza çıkmaktadır.[153] Girişin eyvan olarak düzenlendiği örnek-ler arasında Altınapa, Obruk, Hekim, Ağzıkara, Aksaray, Sultan, Avanos sarı, Kargı ve Hatun hanlarını sayabiliriz (Erdmann 1961:Lev.I/1, VI/2, XI, XIII, XIX- XXI, XXXI). Eyvanın bitişiğinde birbirlerine ve eyvana açılan mekân-ların bulunması özelliği ile örneğimize en çok benzeyen yapı Karatay Han'dır. Ancak Karatay Han'da örneğimizden farklı olarak eyvanın bitişiğinde farklı sayıda ve biçimsel özeliklere sahip üç sıralı mekân düzenlemesi vardır (Erdmann 1961: Lev. XVII). Ayrıca, hanlarda giriş

eyvanının bitişiğinde eyvana ya da doğrudan avluya açılan tek sıralı mekân düzenlemesi daha yaygındır. Örnek olarak Altınapa, Kuruçeşme, Obruk, Aksaray Sultan, Avanos Sarı, Kayseri Sultan, Zazadin, Tahtoba ve Hatun hanlarını verebiliriz (Erdmann 1961:Lev.I/1,3,XI-XII, XIV,XIX-XXI). Araştırmacılardan K.Erdmann Ertokuş Han'daki eyvana bitişik güneydoğu köşe mekânının çiftçiler tarafından hamam olarak kullanıldığını belirtmesine karşın, duvarlarındaki sıva izlerine dayanarak mescit işleviyle kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir (Erdmann 1961:52). Ancak,çalışmalarımız sırasında mekânın doğu ve kuzey duvarlarında künklere ait olabilecek yuvaların görülmesi nedeniyle söz konusu mekânın hamam işleviyle kullanıldığını düşünmekteyiz. Ayrıca, küçük boyutlu hamamların bile birden fazla mekândan oluşması ve kubbeli birimler içermesi dikkate alındığında, Ertokuş Han'da eyvanın doğsuna bitişik köşedeki kare planlı ve kubbeli, bitişiğinde birbirlerine açılan dikdörtgen planlı iki mekânın bulunması yani üçlü mekân düzenlemesi de hamam olduğunu göstermektedir. Hanlarda hamamlar, dışarıdan gelecek insanların da rahat bir şekilde yararlanmaları nedeniyle girişe yakın konumlandırılmışlardır. Hamam olarak kullanıldığını kesin olarak bildiğimiz Aksaray Sultan ve Karatay hanlarında olduğu gibi, örneğimizde de bu birimlerin girişe yakın yerleştirilmeleri görüşümüzü destekler niteliktedir (Erdmann 1961:Lev.XII, XVII). Hanlarda mescitler girişin bitişiğinde ya da üzerinde, avlunun çevresindeki mekânların birinde veya avlunun ortasında köşk mescit olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişin bitişiğinde, üzerinde, ya da avlunun herhangi bir kanadında mescit olarak değerlendirilen mekânlar incelendiğinde tek birimden oluştukları ve çoğunlukla mihrapla vurgulandıkları görülmektedir.[154] Bu nedenle örneğimizdeki üçlü mekân düzenlemesinin mescit özelliği taşımadığı dikkati çekmektedir. Eğirdir ve Pınarbaşı hanlarının büyük ölçüde yıkılmış olmaları nedeniyle giriş kanatlarının

düzenlemesi hakkında bilgi edinilememektedir. Ertokuş Han'da giriş kanadının kuzeyinde yer alan simetrik eyvanlar ile giriş eyvanı T şeması oluşturan bir düzenleme yansıtmaktadır. Karma tipteki diğer hanlarda rastlanmayan bu uygulama eş odaklı hanlar grubunda incelenen Afşin Eshap-ı Kehf Han (1210-25) da karşımıza çıkmaktadır (Tükel Yavuz 1976:184-204, şek.11).

Karma tipteki hanlarda eyvan kullanımı yaygın olarak görülmektedir. Ancak, örneğimizden farklı olarak eyvanlar çoğunlukla avlunun çevresindeki değişik yerlerde konumlandırılmıştır. Bu gruba örnek verebileceğimiz yapılardan Kızılören Han'da (1205, Konya-Beyşehir) avlunun kuzey ve güneyindeki dörder, Hekim han'da avlunun çevresindeki ondört mekân, Avanos sarı Han'da giriş eyvanının güneyine bitişik birim ve Kargı Han'da giriş eyvanının doğu ve batısındaki ikişer mekân eyvan olarak düzenlenmiştir (Erdmann 1961:Lev. III,VI,XX,XXXI).

Ertokuş Han'da avlunun doğu ve batısında T biçimi üçer payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle oluşturulan galeriler yer alır. Galeri düzenlemesi açısından Altınapa ve Kuruçeşme hanları örneğimize benzerlik göstermektedir (Erdmann 1961:Lev. I/1,3). Ancak, Altınapa Han güneyindeki galerinin kare biçimli dört paye, kuzeydekinin ise duvarlarla sınırlandırılması; Kuruçeşme Han ise kare biçiminde paye kullanımının yanı sıra, farklı yöndeki tonoz atılımıyla Ertokuş Han'dan ayrılmaktadır. Görüldüğü üzere avlunun etrafında galeri kullanımı sayılı örnekte karşımıza çıkmakla birlikte, çoğunlukla revak, eyvan ve kapalı mekânlardan oluşan düzenleme dikkati çekmektedir. Örneklerden Kırkgöz, Hatun ve Ishaklı hanlarında avlu iki yönden çift sıra revaklarla; Aksaray Sultan, Avanos Sarı, Karatay ve Kargı hanlarında bir yönden çift sıra revak ve bir yönden kapalı mekânlarla, Kızılören, Hekim ve Kesikköprü hanlarında eyvanlarla, Çinçinli Sultan Han'da

ise kapalı mekânlarla kuşatılmıştır.[155] Örneklerimizden Eğirdir han'da avlunun kuzey kanadı büyük ölçüde yıkılmış olduğundan düzenlemesi hakkında kesin bilgi edinilememektedir. Ancak, güney kanadındaki kapalı mekânların varlığı, diğer kanatta da benzer bir düzenlemeyi akla getirmektedir. Pınarbaşı Han ise avlunun güney kanadı dışında yıkık olması nedeniyle, düzenlemesi algılanamamaktadır. Ertokuş Han'da avlunun kuzey kanadı eksenindeki portalden, Pınarbaşı Han'da avlunun güney, Eğirdir Han'da ise avlunun batı duvarları ortasındaki düzensiz açıklıktan kapalı bölümlere girilir.

Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında kapalı bölüm iki sıra halindeki dörder payeye kuzey-güney doğrultusunda atılan kemerlerle ortadaki daha geniş olan üç sahna ayrılmıştır. Ertokuş han'da dikdörtgen, Pınarbaşı Han'da ise kare biçiminde payeler kullanılmıştır. Ayrıca, Ertokuş Han'da payelerin iç yüzlerine bitişik dikdörtgen biçimli payeler dış yüzlerine bitişik üst seviyedeki konsollora oturan doğu-batı yönündeki takviye kemerleri ile üst yapıda beş bölüm oluşturulmuştur. Ertokuş Han'da olduğu gibi Akbaş, Kızılören, Hekim, Sarı (1220, Malatya-Kayseri), Kadın (1223, Konya-Çay), Eli Kesik (13.yy.1.çey, Konya-Eğirdir), Çiftlik (1238-40, Tokat-Sivas), Paşa (1238-46, Tokat-Sivas),Çingene, Kemareddin ve Durak hanlarında da dikdörtgen biçiminde payelerle oluşturulmuş ortadaki daha geniş olan boylamasına üçlü sahın düzenlemesi görülür.[156] Ayrıca, Altınapa, Argıt,Kuruçeşme, Dokuzun Derbent, Ezinepazarı, Çekereksu, Kesikköprü ve Çakallı hanları sahın düzenlemesi açısından örneklerimize benzerlik göstermektedir.[157] Örneklerde sahın bölüntüsünün kare biçiminde payelerle sağlanması, Pınarbaşı Han'a benzerlik gösterirken, Ertokuş Han'dan ayrılmaktadır. Üçlü sahın düzenlemesi yansıtan kapalı bölüm, çoğunlukla küçük boyutlu karma tipteki hanlarda karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz örneklerden onikisinde sahın bölüntüsü dikdörtgen, dokuzunda

ise kare biçimli payelerle sağlanmıştır.

Eğirdir Han'da kapalı bölüm altı sıra halinde dörder kare biçimli payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle enlemesine yedi sahna ayrılmıştır. Sahınlar dikey eksene simetrik payelere doğu-batı yönünde atılan kemerlerle oluşturulan boylamasına bir sahınla kesilmektedir. Sahın düzenlemesi açısından Alay, Karatay, Kayseri Sultan ve İncir hanları örneğimize benzerlik göstermektedir (Erdmann 1961:Lev. X, XII,XV, XVII). Kapalı bölümde enlemesine yöneliş gösteren sahınların boylamasına bir sahınla kesilmesi ve bölüntünün kare biçimli payelere atılan sivri kemerlerle sağlanması özelliğiyle örneğimize benzeyen, ancak sahın sayısıyla farklılaşan hanlar da bulunmaktadır. Dolay, Avanos sarı, Horozlu (1237-42, Ankara-Konya), Çinçinli Sultan ve Susuz hanları beş, Ağzıkara ve Zazadin hanları altı, Obruk Han sekiz ve Aksaray Sultan Han dokuz enlemesine sahından oluşmaktadır.[158] Kapalı bölümlerinde enlemesine sahın düzenlemesi yansıtan örneklerin, Eğirdir Han gibi büyük boyutlu oldukları ve bölüntülerin kare biçimli payelere atılmış sivri kemerlerle sağlandığı dikkati çekmektedir.

Ertokuş Han'ın hem avlu, hem de kapalı bölüm portali dışa taşkındır. Avlu portali büyük ölçüde yıkılmıştır. Sadece basık kemerli kapısı ile iki yanda dışa taşkınlık yapan bölümleri kısmen ayaktadır. Kapalı bölüm portali ise tonoz kavsaralıdır. Kavsaranın sivri kemeri ile kuşatma şeridi iki yanda yer alan dikdörtgen biçimli payandalar üzerindeki kademeli başlıklara oturmaktadır. Basık kemerli kapının üzerinde silmelerle kuşatılmış dikdörtgen çerçeveli kitabelik yer alır. Kalıntılardan avlu portalinin daha büyük boyutlu olduğu ve düzenlemesi açısından da kapalı bölüm portaliyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Altınapa, Kızılören, Kuruçeşme, Ağzıkara, Dokuzun Derbent, Eli Kesik, Kadın, Çardak, Zazadin, Karatay,

Horozlu, Kırkgöz, Kargı, Hatun, Ak ve Kesik Köprü hanlarında da örneğimizde olduğu gibi portaller tonoz kavsaralıdır.[159] Ancak, Altınapa, Kuruçeşme, Dokuzun Derbent, Eli Kesik ve Kadın hanlarında örneğimizden farklı olarak giriş kapıları sivri kemerlidir. Tonoz kavsaralı portallerde, örneğimizin kapalı bölüm portalinde olduğu gibi kapıların üzerinde çoğunlukla kitabeliğin bulunması ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pınarbaşı ve Eğirdir hanlarının her iki portali de yıkılmıştır. Ancak, Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi'nin kitabesinden bir hana ait olduğu anlaşılan portalinin Eğirdir Han'a ait olduğunu düşünmekteyiz. Bu portal beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksektir. Beş sıra mukarnas kavsaralı portal nişi dıştan farklı genişlikte bezemeli dört bordür ve beş silmeyle sınırlandırılmıştır. Eğirdir Han'ın da dahil olduğu büyük boyutlu hanlarda, yapının anıtsallığı ile bütünlük oluşturmak ve cephede dengeyi sağlamak amacıyla özellikle dış portallerin beden duvarlarından taşkın ve yüksek tutuldukları gözlenmektedir. Çoğunlukla yedi, dokuz ya da onbir sıra mukarnas kavsaralı olan portallerde, küçük birer portal gibi düzenlenmiş yan nişlerin örneğimizde olduğu gibi beş cepheli oldukları dikkati çekmektedir. Eğirdir Han'ın portali beş sıra mukarnas kavsaralı düzenlemesiyle tek kalmaktadır. Örneklerden Evdir. Alay, Aksaray Sultan, Avanos Sarı, Ağzıkara, Tuzhisarı Sultan, Karatay, Susuz ve İshaklı hanlarının portalleri mukarnas kavsaralı oluşlarının yanı sıra, beş cepheli yan nişlerin bulunması açısından da Eğirdir Han'a en çok benzeyen yapılardır.[160] Ayrıca, Aksaray Sultan, Avanos Sarı ve Ağzıkara hanlarında portal yan nişlerinin beş sıra mukarnas kavsaralı olması da örneği- mizin portaliyle ortak özelliklerdir (Erdmann 1961: res. 126,175,259). Portaller dıştan çoğunlukla farklı sayılarda bordürlerle kuşatılmıştır. Bezemeli dört bordür düzenlemesiyle Eğirdir Han'ın portaline benzeyen tek örnek Alay

Han portalidir (Erdmann 1976:Lev.6-7). Örneklerde görüldüğü gibi mukarnas kavsaralı portal düzenlemesi, çoğunlukla Sultan hanlarının portallerinde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda de belirtildiği üzere boyutları, plan şeması ve mimari özellikleri açısından Sultan hanlarıyla benzerlik gösteren Eğirdir Han'ın, portal düzenlemesiyle bu gruba girdiği dikkati çekmektedir.

Gelendost Ertokuş ve Eğirdir hanları dikdörtgen biçimindeki mazgal pencerelerle dışa açılmaktadır. Anadolu'daki hanlar aynı zamanda savunma amacıyla da kullanıldıklarından çoğunlukla üst seviyede yer alan mazgal pencerelerle aydınlatılmaktadır. Örneklerimizde olduğu gibi, Anadolu'daki hanlarda da avluyu kuşatan revak ya da eyvan gibi yarı açık birimlerin bulunması nedeniyle, mazgal pencerelerin özellikle kapalı bölümde konumlandıkları görülür. Örnek olarak Alay, Zazadin, Karatay, Kayseri Sultan, Horozlu, Kargı, İncir ve Obruk hanlarını verebiliriz.(161)

Her üç örneğimizin de cepheleri payandalarla desteklenmiştir. Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında yalnızca kapalı bölümün cephelerinde payandalar vardır. Eğirdir Han'da ise hem açık hem de kapalı bölümün cephelerinde payandalar kullanılmıştır. EtokuşHan'da doğu ve batı cephelerin güneyinde üçgen, köşelerde dikdörtgen; Pınarbaşı Han'da doğu ve batı cephelerin yaklaşık ekseninde dikdörtgen; Eğirdir Han'da ise cephelerin köşelerinde kare aralarında dikdörtgen biçiminde payayda yer alır. Anadolu'daki hanlarda dikdörtgen biçiminde payandalar kullanımı yaygın olmakla birlikte, üçgen payandalar bazı örneklerde dikkati çekmektedir. Örneklerimizden Ertokuş Han payandaların konumu açısından ünik kalmaktadır. Ancak üçgen biçimli payanda örneğimizdeki gibi yerleştirilmemiş olmakla birlikte, bazı yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Alara Han'da (1229-30 Antalya-

Alanya) güney cephede eksene simetrik, batı cephede eksende ve simetriğinde birer, Çardak Han'da avlunun güney cephesinde eksende ve kapalı bölümün kuzey cephesinde eksene simetrik, Avanos Sarı Han'da kapalı bölümün batı cephesinde eksene simetrik, Kargı Han'da (1237-46, Antalya-Konya) avlunun doğu ve batı cephelerinin güneyinde üçgen biçimli payandalar yer alır (Erdmann 1961:Lev.V/2, XX, XXX; Tükel Yavuz 1976: şek. 1). Örneklerimizden Eğirdir Han'da olduğu gibi, Anadolu'daki hanlarda köşelerde kare, aralarında dikdörtgen biçimli payandaların kullanımı oldukça yaygındır. Alay, Aksaray Sultan, Çinçinli Sultan, Karatay, Kırkgöz ve Ishaklı hanları örnek verilebilir (Erdmann 1961:X-XI, XVII, XXII, XXIII, XXX). Bu örneklerin dışında bazı hanlarda çokgen, yarım yuvarlak ya da yıldız kesitli payandaların arasında dikdörtgen biçimli payandaların kullanıldığı da görülür. Örnekler arasında Ağzıkara, Avanos Sarı, Zazadin, Hatun, Goncalı Ak ve Durak hanlarını sayabiliriz (Erdmann 1961: Lev. VIII, XIII-XIV, XX-XXI).

Örneklerimizden yalnızca Ertokuş Han'ın kapalı bölümünde güneydeki kapının önü hariç, orta sahını kaplayan 0.70 m. yüksekliğinde bir seki bulunur. Kapalı bölüm hayvanların çözülmesi, yüklerin boşaltılması, hayvanların beslenmesi ve bağlanması ile yolcuların yatması için kullanılmaktadır. İnsanlar ve hayvanlar aynı mekânda bir arada olmakla birlikte, aynı düzlemde bulunmamaktadır. Hayvanlar için ahır, insan ve yükler için sekiler olarak bölünmeler vardır (Tükel Yavuz 1992:261). Kapalı bölümlerin plan şemalarına göre sekilerin düzenlenmesi farklılaşmaktadır. Ertokuş Han'a kapalı ölümün plan özellikleriyle olduğu gibi, seki düzenlemesi açısından da en çok benzeyen örnek Goncalı Ak Han'dır (Erdmann 1961:Lev. VII, Tükel Yavuz 1992:280/35). Sahın sayısının fazlalaştığı örneklerle, Aksaray Sultan ve Ağzıkara hanlarında olduğu gibi ahır ve seki düzenlemesinin

dönüşümlü olarak yinelendiği görülmektedir (Tükel yavuz 1992:281/36, 282/37).

Gelendost Ertokuş Han'da avlunun güneydoğu köşesindeki kare mekân tromplarla, Eğirdir Han'da ise kapalı bölümün ortasındaki kare birimin üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Her üç han da da diğer birimlerin örtü sisteminde sivri tonoz kullanılmıştır. Anadolu'daki hanların örtü sisteminde sivri tonoz kullanımı oldukça yygındır. Ancak, işlevleri farklı olan birimler değişik örtü sistemleriyle de vurgulanmıştır. Örneklerimizden Gelendost Ertokuş Han'da olduğu gibi Kayseri Sultan ve Karatay hanlarında hamam; Aksaray Sultan, Karatay, Ağzıkara ve Goncalı Ak hanlarında mescit diğer birimlerden farklı olarak kubbeyle örtülmüştür (Erdmann 1961:Lev. VII, XI-XIII, XVII). Eğirdir Han'daki gibi kapalı bölümde enlemesine ve boylamasına sahınların keşiştiği ortadaki kare birimin kubbeyle örtülmesi yaygın bir özelliktir. Bu kubbeler orta sahının vurgulanmasının yanı sıra, eteklerinde yer alan pencerelerle aydınlatma işlevine de yöneliktir. Bu özellikleri yansıtan yapılara örnek olarak Aksaray Sultan, Avanos Sarı, Tuzhisarı Sultan, Alay,İncir ve Karatay hanlarını verebiliriz (Erdmann 1961:Lev. X-XII, XV,XVII, XX). Örneklerimizde olduğu gibi hanlarda sivri tonozla örtülü birimler çoğunlukla takviye kemerleriyle desteklenmektedir. Kadın, Karatay, İshaklı, Goncalı Ak, Durak ve Kesikköprü hanları örnekler arasındadır (Erdmann 1961:IV/1, VII, VIII/1-2, XVII, XXIII).

Örneklerimizin üçünde de moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca, Gelendost Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında tuğla kullanımına da rastlanmaktadır. Konumuzu oluşturan hanlarda görüldüğü gibi, Anadolu'daki hanların çoğunluğunda moloz taş örgü, kesme taş ise kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Moloz taş, içte beden duvarları ile örtü sisteminde yaygın olarak kullanırken, kesme

taşın cephelerde, destek sisteminde ve kemerlerde kullanımı görülür. Anadolu Selçuklu yapılarında kesme taş özellikle giriş cepheleri ile vurgulanması gereken ögelerde daha düzenli bir teknikte uygulanmıştır. Moloz taşın örgü, kesme taşın kaplama malzemesi olarak kullanıldığı yapılara örnek olarak Altınapa, Kuruçeşme, Kızılören, Çardak, Goncalı Ak, Aksaray Sultan, Tuzhisarı Sultan, Ağzıkara ve Susuz hanlarını verebiliriz (Erdmann 1961:res. 5,7,12,51, 71,83-84,124,133,161-162, 172-176, 197-199). Hanlarda tuğla kullanımı sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Ertokuş Han'da olduğu gibi Zalmanda Han'da da (13. yy. ort., Konya-Ankara) takviye kemerlerinin örgüsü tuğladır (Erdmann 1961:res.291,293). Ayrıca, Horozlu ve Çay hanlarının aydınlık açıklığı kubbeleri ile kubbeye geçişlerinde tuğla kullanılmıştır (Erdmann 1961: res.211,284; Bakırer 1981: 395-97, 465-66, res.14).

Örneklerimizden Ertokuş ve Pınarbaşı hanlarında süsleme görülmemektedir. Buna karşın, Eğirdir Han'ın portali oldukça bezemelidir. Portale hakim olan yıldız kompozisyonları, Anadolu'daki yapıların süsleme programında önemli bir yere sahiptir. Eğirdir Han'ın portalindeki yıldız şemaları, diğer hanların portal süslemelerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, portal düzenlemesinde süslemelerin yerleri değişebilmektedir. Örneğimizdeki altı kollu yıldızlar Aksaray Sultan, Ağzıkara ve Avanos Sarı hanlarının portallerinde de görülmektedir (Erdmann 1976: Lev. 13/12, 52/10, 69/8). Aksaray Sultan han'da portal yan nişlerinin üzerinde bulunan yatay panonun yüzeyindeki altı kollu yıldızlar konum açısından örneğimizle benzerlik göstermektedir. Örneğimizdeki portalde kuşatma kemerinin yüzeyinde bulunan sekiz kollu yıldız kompozisyonları farklı konumlarda da olsa, Alay, Avanos Sarı, Ağzıkara, Aksaray Sultan, Karatay ve Goncalı Ak hanlarının portallerinde de görülmektedir.[162] Eğirdir Han'ın portalinde dıştan ikinci bördürün yüzeyinde yer alan geometrik kom-

pozisyon dokuz ve oniki kollu yıldızlarla oluşturulmuştur. Ağzıkara ve Susuz hanlarının portallerinin dıştan üçüncü bordürlerinde de aynı kompozisyon yer alır (Erdmann 1969:Lev. 62/29, 120/3). Ayrıca, Aksaray Sultan ve Iğdır (13.yy. sonu, Doğubeyazıt-Batum)hanlarının portallerinde sadece oniki kollu yıldız uygulaması görülmektedir (Erdmann 1976:Lev. 18/30; Önal 1969-70:7-15, res.7). Eğirdir Han portalinin sütunce gövdelerinin stilize palmetle bezeli olması açısından en yakın benzeri İncir Han portali sütunceleridir (Erdmann 1976:Lev. 115/5). Sütunce başlıklarındaki üç katlı akantus yapraklarıyla üzerindeki volütlü bezemenin en yakın örneği Aksaray Sultan Han portalinin sütuncelerinde görülür (Erdmann 1976:Lev. 27/57). Ayrıca örneğimizde, portal yan nişlerinin sütunce gövdeleri zikzak motifiyle bezelidir. Bu açıdan da Aksaray Sultan Han portalinin sütunceleriyle benzerlik göstermektedir (Erdmann 1976:Lev. 27). Eğirdir Han portalinde sütunce başlıklarının üzerinde yer alan volütler arasındaki arslan başı motifinin hanların portallerinde aynı konumda benzer bir örneği bulunmamaktadır. Ancak bazı hanların portallerinde farklı konumda arslan figürü karşımıza çıkar. Örnek olarak Alay, Çardak, İncir, Goncalı Ak hanlarının portallerindeki arslan figürlerini verebiliriz.[163] Eğirdir Han'ın portalinin kavsara köşeliğindeki rozetin yüzeyi oniki kollu yıldız kollarının dönüşümlü olarak dizilmesiyle lotus ve palmetlere sap oluşturduğu bir düzenleme, kemer köşeliklerindeki rozetlerin yüzeyi ise on ve oniki kollu yıldız motifleriyle süslüdür. Örneğimizde olduğu gibi Anadolu'daki bazı hanların portallerinde kemer köşeliklerinde yer alan rozetlerin yüzeyi yıldızların kolları çevresinde biçimlenen lotus ve palmet motifleriyle süslüdür. Ağzıkara Han'da on, Karatay, Kayseri Sultan ve İncir hanlarında sekiz kollu yıldızlar etrafında biçimlenen lotus ve palmet motifleriyle bezeli rozetler yer alır (Erdmann 1976:Lev. 56/32, 86/37, 110/48, 115/4). Ayrıca, Aksaray Sultan ve Ağzıkara hanlarının portallerindeki

rozetlerin yüzeyi on, Kayseri Sultan Han portalindeki rozetlerin yüzeyi on ve oniki kollu yıldız motifleriyle süslüdür.(164) Eğirdir Han'ın portalinde olduğu gibi örneklerde de yıldız kolları arasında biçimlenen beş kollu küçük yıldızlar bulunur.

Ertokuş, Eğirdir ve Pınarbaşı hanları Anadolu Selçuklu döneminin başkent Konya'dan güneydeki en önemli limanları olan Antalya ve Alanya'ya uzanan kervan yolu üzerinde konumlanmaları ile açık ve kapalı bölümlerden oluşan karma tipteki ikisi küçük, diğeri oldukça anıtsal boyutlardaki plan şemaları ve süsleme özellikleriyle dönemi içinde önemli bir yere sahiptir.

13. yüzyılın başından ortalarına kadar olan dönemde Anadolu Selçuklu ticaret hayatının canlılığı dikkate alındığında, Isparta'nın Eğirdir, Gelendost ve Uluborlu ilçelerinde konumuzu oluşturan ticaret ve konaklama yapılarının bulunması yerleşimin önemini ortaya koymaktadır.

CAMİLER

Isparta ve çevresinde dini yapılar grubunda incelediğimiz ibadet yapılarından biri Eğirdir'deki Hızır Bey (Ulu), diğeri Barla'daki Çaşnigir (ulu) camileri olmak üzeke iki örnek bulunmaktadır. İnşa kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapıların tarihleri tartışmalıdır.

Eğirdir'deki Hızır Bey camii 19. yüzyılın başında büyük bir yangın geçirdiğinden, Barla'daki Çaşnigir Camii ise yıkıldığından orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir. Sadece her iki yapının minaresi ile Hızır Bey Camii'nin portalinin bir bölümü orijinalliğini korumaktadır. Bu nedenle değerlendirme kapsamında da bu mimari ögeler ele alınacaktır. Ancak, plan şemalarının özgününde de çok destekli olduğunu düşündüğümüzden bu bölümde kısaca değerlendirilmeleri amaçlanmıştır.

Eğirdir Hızır Bey camii dıştan kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı, boylamasına yöneliş gösteren çok destekli tipte ve altı sahınlıdır. Kuzey cephe eksenindeki portal ile güney cephe eksenindeki mihrap dışa taşkındır. Harimde sahın bölüntüsü serbest ve duvarlara bitiştirilmiş sütunlar ile bunları bağlayan kemer ve kirişlerle sağlanmıştır. Serbest desteklerin dikey eksene simetrik beşerden iki sıra halinde yerleştirilmesi ve doğuda eksenin kuzeyindeki dört sütun ile düzensiz biçimde altı sahın oluşturulmuştur. Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde örneğimizde olduğu gibi boylamasına yöneliş gösteren ve düzensiz altı sahından oluşan başka bir yapı bulunmamaktadır. Ancak, bazı yapılar sahın sayıları farklılaşmakla birlikte, boylamasına yöneliş gösteren çok destekli plan şemalarıyla örneğimize benzerlik göstermektedir. Bünyan Ulu (1256) üç, Karaman Yollarbaşı Köyü (14. yy.), Karaman Kazımkarabekir (14. yy.), Konya Meram (1402-1424) ve Ankara Ahi Elvan (15. yy.

başı) camileri dörder, Konya Sahip Ata (1258), Ankara Arslanhane (1289-90) ve Bayındır Köyü camileri beşer, Akşehir Ulu (1213), Beyşehir Eşrefoğlu (297-98) camileri yedişer, Maraş Ulu Camii (1501-1502) sekiz, Afyon Ulu Camii (1272) dokuz ve Sivas Ulu Camii (1197) onbir sahından oluşan ve boylamasına yöneliş gösteren çok destekli plan şemalarına sahiptir.(165)

Örneklerimizden Barla Çaşnigir Camii ise doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephenin batısındaki kapıdan harime girilir. Harimde eksene simetrik yerleştirilen ikişer sütuna çift yönden atılan kemerlerle kare bir birim oluşturulmuştur. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi camilerinde örneğimize plan şeması açısından benzerlik gösteren bir yapı bulunmamaktadır.

Her iki örneğimizin destek ve örtü sisteminde ahşap kullanılmıştır. Yapılar kirişlemesi alttan kaplamalı tavanla örtülüdür. Anadolu'da destek ve örtü sistemlerinde ahşap kullanılan yapılar, çoğunlukla "ahşap destekli ve ahşap tavanlı camiler" olarak gruplandırılmaktadır (Kuran 1972:179-186; Önge 1975:179-195). Kanımızca çok destekli plan şeması yansıtan bu camilerde destek ve örtü sisteminin malzemesine bakılmaksızın, benzer plan şeması gösteren Anadolu'dak idiğer örneklerle birlikte değerlendirilmelidir. Ancak örnekler incelendiğinde boylamasına yöneliş gösteren çok destekli plan tipinin ahşap destekli ve tavanlı camilerde oldukça yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Örneklerimizden Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camilerinin de dahil olduğu ahşap destekli ve tavanlı camiler, çoğunlukla Orta ve İç Batı Anadolu Bölgesi'nde toplanmış yapılardır (Kuran 1972:182). Anadolu'da ahşap desteğin kullanıldığı örnekler oldukça fazladır. Afyon Ulu, Sivrihisar Ulu (1275), Ankara Arslanhane, Karaman Yollarbaşı, Karaman Dikbasan (14.yy.), Kastamonu

Kasaba Köyü Mahmud Bey (1367) camileri örnek verilebilir.[166] Örneklerimizde olduğu gibi, kirişlemesi alttan kaplamalı tavan sistemi ise az sayıda camide karşımıza çıkmaktadır. Ankara Alâeddin (1178), Konya Sahip Ata, Niğde Sungur Bey (1335), Karaman Arapzade (1374-1420) ve Karaman Dikbasan camileri örnekler arasında sayılabilir.[167]

Örneklerimizden Hızır bey Camii'nin portali büyük ölçüde orijinalliğini korumaktadır. Dıştan farklı genişlikte üç bordür ve aralarındaki silmeyle kuşatılan portal on sıra mukarnas kavsaralıdır. Kavsara sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Kuşatma kemerinin köşeliklerinde birer gülbezek ile üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık yatay kitabe şeridi bulunur. Kitabenin yaklaşık ekseninde yüzeyi geometrik bezeli bir kabara vardır. Portal nişinin karşılıklı cephelerindeki nişler üç cepheli, kapı ise basık kemerlidir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi camilerinde mukarnas kavsaralı portal düzenlemesi oldukça yaygındır (Ünal 1982:37-39). Kayseri Kölük (1210), Niğde Alâeddin (1223), Malatya Ulu (doğu p. 1224), Kayseri Huand Hatun (1237-38), Kayseri Hacı Kılıç (1249), Konya Sahip Ata (1258), Beyşehir Eşrefoğlu, Maraş Ulu ve Elbistan Ulu (1515-22) camilerinin mukarnas kavsaralı portalleri örnek verilebilir.[168] Portallerin çoğunlukla farklı sayıda bordürlerle kuşatıldığı görülür. Kayseri Kölük ve Huand camilerinin portalleri üç bordürle kuşatılması açısından örneğimize benzerlik gösterir (Ünal 1982:res.10-38).

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarının portallerinde yan nişler farklı biçimsel özelliklere sahiptir. Yalnızca Kayseri Hacı Kılıç Camii'nin portalinde örneğimizde olduğu gibi üç cepheli yan nişler dikkati çekmektedir (Ünal 1982: şek, 62). Eğirdir Hızır Bey Camii'nin portalindeki basık kemerli kapı, çok sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak Kayseri Kölük,

Niğde Alâeddin, Kayseri Huand Hatun, Malatya Ulu ve Kayseri Hacı Kılıç camilerinin portalleri verilebilir (Ünal 1982:10,18,38,71,80).

Her iki yapının da minareleri günümüze ulaşan orijinal mimari ögeleridir. Örneklerimizden Hızır Bey Camii'nin minaresi, caminin karşısındaki Dündar Bey Medresesi'nin de doğu cephesini oluşturan sur duvarının yaklaşık orta bölümündeki sur kapısı üzerinde yer alır. Sekizgen kaideli minare duvara binen yükü hafifletmek amacıyla yapılan ve konsollara oturan yuvarlak kemerli bir niş üzerinde bulunur. Kaidenin cephelerinde üst seviyede sivri kemerli yüzeysel nişler vardır. Sekizgen biçimli pabuçluktan bir bilezik ile çokgen gövdeye, ikinci bir bilezik ile de beş sıra mukarnas dolgulu şerefe altına geçilir. Gövdenin batısında üst seviyede yuvarlak kemerli bir pencere yer alır. Minarenin silindirik gövdeli petek kısmı konik bir külahla sonlanır.

Barla Çaşnigir Camii'nin minaresi ise kuzeydoğu köşede yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiş, ancak bir duvarla yapıya birleştirilmiştir. Minare kübik kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kübik kaidenin köşeleri pahlanarak üst bölümü sekizgene dönüştürülmüştür. pahın yüzeyi dört sıra mukarnas dolguludur. Sekizgenin köşelerinin pahlanmasıyla konik babuçluk oluşturulmuştur. Birbilezik ile pabuçluktan silindirik gövdeye geçilir. Ayrıca gövdenin üst bölümünde de bir bilezik vardır. İki kaval silmeyle sınırlandırılan şerefe altı dört sıra mukarnas dolguludur. Çokgen petek kısmı üç kademeli silmeye oturan bir kubbe ve tepesindeki alemle sonlanır.

Bu bölümde her iki yapının da minaresi konum, biçim, malzeme teknik ve süsleme özellikleri açısından ele alınacaktır.

Minareler ait oldukları yapıdaki konumlarına göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre yapıya çok yakın mesafede inşa edilmiş, yapının bir kenarına eklenmiş, yapının kütlesine dahil edilmiş ve portal kompozisyonu ile birlikte tasarlanmış minareler olarak dört grupta incelenebilir (Bakırer 1971). Bu gruplamaya göre her iki örneğimizin minaresi de yapıdan bağımsız inşa edilen minareler grubunda değerlendirilebilir. Ancak, Hızır Bey Camii minaresinin sur duvarı üzerinde bulunması, Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarından sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleri ile örneğimize kale burcu üzerinde konumlanan Erzurum Kale Camii'nin (12. yy. 2.yar.) minaresi en yakın örneği oluşturmaktadır (İnal 1968:18-22,res. 13-14). Buna karşın, Barla Çaşnigir Cimii'nin minaresinde olduğu gibi yapıya yakın konumda inşa edilen minareler daha yaygındır. Sivas Ulu (1197), Kayseri Ulu (1205), Akşehir Ulu (1213), Alanya Akçebe Sultan (1230), Konya Hatuniye (1230), Ermenek Meydan (14. yy.) ve Maraş Ulu camilerinin minareleri ile Aksaray Kızıl Minare (1220-37), Antalya Yivli Minare (1220-37), Malatya İsimsiz Minare (c.1224) örnek verilebilir (Kızıltan 1958:16,res.3; Bakırer 1971:339; Gündoğdu 1986:res. 12e-f).

Minareler Kübik, yatay ve dikey dikdörtgen prizmal ile sekizgen kaideli olarak dört grupta incelenmektedir (Bakırer 1971:344-345). Örneklerimizden Hızır Bey Camii'nin minare kaidesi sekizgenbiçimindedir. Kaidenin cephelerinde sivri kemerli yüzeysel nişler yer alır. Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinin bazıları da sekizgen kaidelidir. Örneğimiz sekizgen kaideli olması açısından Harput Arap Baba (1279) ve Bergama İncirli (15. yy. İlk yar.) mescitleri ile Sivas Ulu ve Tire Kazirzade (Caziroğlu 14.yy.) camilerinin minare kaideleriyle benzerlik göstermektedir (Bakırer 1971:345, res.6.58; Aslanoğlu 1978:11-14,şek. 6, res.12; Ersoy 1989:19-21, şek.6). Sivas

Ulu camii'nin minare kaidesinde örneğimizde olduğu gibi sivri kemerli nişler vardır. Barla Çaşnigir Camii'nin minare kaidesi ise altta kübik, üstte sekizgen biçimli olması özeliğiyle Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minareleri içinde ünik kalmaktadır. Kübik kaidenin köşeleri pahlanarak sekizgene dönüştürülmüştür. Böylece, kaide çift katlı bir görünüm yansıtmaktadır.

Minarelerde çoğunlukla kaide ile gövde arasındaki geçişi sağlayan pabuç kısımları bulunmaktadır. Pabuçlar, sekizgen, köşeleri pahlı ve üst köşeleri çıkıntılı kübik, köşeleri çıkıntılı dikdörtgen prizmal ve üçgen kuşaklı biçimleriyle beş grupta incelenmektedir (Bakırer 1971:345-46). Örneklerimizden Eğirdir Hızır Bey ile Barla Çaşnigir camilerinin minarelerinde pabuçlar sekizgen biçimindedir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinde çoğunlukla sekizgen pabuçlar karşımıza çıkmaktadır. Kayseri Ulu, Bayburt Ulu (13. yy.ilk yar.), Konya Zemburi (13. yy. ilk yar.), Ankara Arslanhane ve Maraş Hatuniye (1509) camilerinin minareleri ile Malatya İsimsiz ve Ak (c.1224) minareler örnek verilebilir. Ancak, minarelerin pabuçlarında örneklerimizden farklı olarak genellikle sivri kemerli nişler dikkati çeker.[170]

Minareler gövdelerinin biçimine göre sınıflandırılmaktadır. Kare ve dikdörtgen prizmal ile silindirik ve çokgen gövdeli minareler olmak üzere dört grupta incelenebilir. Örneklerimizden Eğirdir'deki Hızır Bey Camii'nin minaresi çokgen biçimindedir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinin bazıları çokgen gövdeli olmakla birlikte, yaygın değildir. Buna karşın, çokgen gövdeli minarelerin Erken Osmanlı döneminden itibaren yaygınlaştıkları dikkati çekmektedir (Uysal 1990:526). Örnek olarak Konya Hatuniye Mescidi ile Edirne Üç Şerefeli (1437-47), Yarhisar Orhan Gazi (14. yy. 2. çey.), Maraş Ulu, Darende Ulu (1479-151) ve Adana Ulu (1513-41) camilerinin minare-

lerini verebiliriz.[171] Diğer örneğimiz olan Barla Çaşnigir Camii'nin minaresi ise silindirik gövdelidir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi örnekleri içinde silindirik gövdeli minareler en yaygın grubu oluşturmaktadır (Bakırer 1971:347; Uysal 1990:526). Silindirik gövdeli minarelerin erken dönemde bodur ve geniş, 13. yüzyılın ortalarından itibaren ise örneğimizde olduğu gibi düzgün biçimde incelenerek şerefe altında sonlandığı görülür (Bakırer 1971:347). Örnekler arasında Sivas Ulu, Akşehir Ulu, Birgi Ulu (1312), Niğde Sungur Bey (1335), Bursa Alâeddin (1335-36) ve Selçuk İsa Bey (1374) camilerinin minaresi ile Aksaray Kızıl, Malatya Ak ve İsimsiz minareleri sayabiliriz.[172]

Yukarıya doğru genişleyerek gövdeden peteğe geçişi kolaylaştıran şerefelerin altları genellikle mukarnas dolguludur. Ancak, kirpi saçaklı örneklere de rastlanmaktadır. Her iki örneğimizde de şerefe altı mukarnas dolguludur. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinde de mukarnas dolgulu şerefe altları yaygın olarak görülmektedir. Örneklerimizde olduğu gibi Konya Hatuniye Mescidi, Konya Hoca Hasan Mescidi, Aksaray Kızıl Minare, Antalya Yivli Minare, Konya Sahip Ata Camii ve Afyon Ulu cami minarelerinde şerefe altları mukarnas dolguludur.[173] Sivas ve Kayseri Ulu camii minarelerinde ise örneklerimizden farklı olarak kirpi saçak frizi görülür (Bakırer 1971: res.8,10).

Minarelerde çoğunlukla petekler daha ince ve küçük boyutlu olarak gövdenin biçimsel özelliklerini yinelerler. Örneklerimizden Hızır Bey Camii'nde minarenin petek kısmı gövdesi gibi çokgen biçimlidir. Buna karşın, Barla Çaşnigir camii'nde orijinal olmadığı anlaşılan petek, silindirik gövde üzerinde çokgen biçiminde yükselmektedir.

Örneklerimizi oluşturan Eğirdir Hızır Bey ve Barla

Çaşnigir camilerinin minarelerinde kesme taş ve tuğla kullanımı görülür.

Kesme taş, Hızır Bey Camii'nin minaresinde tümüyle, Barla Çaşnigir Camii'nin ise minare kaidesi ile pabuçluk kısmında kullanılmıştır. Sırlı ve sırsız olarak uygulanan tuğla ise Çaşnigir Camii'nin minare gövdesinde kullanılırken, Hızır Bey Camii'nin minare kaidesinde kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır. Örneklerimizde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinin kaidelerinde de kesme taş kullanımı yaygındır. Örnek olarak Kayseri Ulu, Akşehir Ulu ve Kütahya Kurşunlu (1377) camileri ile Konya Hoca Hasan ve Afyon Ak (1397) mescitlerinin minareleri ile Malatya Ak ve Aksaray Kızıl Minarelerin kaideleri verilebilir (Kızıltan 1958:res.59,63; Bakırer 1971:res.9,11,28-30,35). Selçuklu döneminde tümüyle kesme taştan inşa edilmiş minareler bazı örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Örnekler arasında Bünyan Ulu ve Konya Sadreddin Konevi (1274) camilerinin minarelerini sayabiliriz (Soyman-Tongur 1944:66; Dilaver 1966-68:185-193). Buna karşın, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi minarelerinde tümüyle kesme taşın kulanıldığı örnekler çoğunluktadır. Mut Lal Ağa (1359-90), Milas Firuz Bey (1394), Edirne Eski (1414), Kütahya Ishak Fakih (1433), Maraş ve Elbistan Ulu camilerin minareleri örnek verilebilir.[174] Örneklerimizden Barla Çaşnigir camii minaresinde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinin gövdelerinde de tuğla kullanımı oldukça yoğundur. Erzurum Kale, Harput (1155-56), Sivas, Kayseri, Akşehir, Birgi, Ereğli (1312-33) ve Manisa (1376) Ulu camilerinin minarelerini örnekler arasında sayabiliriz.[175] Eğirdir'deki Hızır Bey Camii'nin minare kaidesindeki kesme taşlara çerçeve oluşturan tuğla kullanımı ya da çerçeveli teknik Beylikler dönemi minarelerinin bazılarında karşımıza çıkmaktadır. İzmir Çeşme Köyü, Tire'deki Kara Kadı Mecdedtin (14. yy) ve Narin (15. yy) camileri ile Bergama Lonca Mescidi (15.

yy.ort.) minarelerinin kaideleri örnek verilebilir.[176] Örneklerden Hızır Bey Camii minare kaidesindeki uygulama tuğlaların sırlı olması özelliğiyle ayrılır.

Hızır Bey Camii'nin minare kaidesi ile Barla Çaşnigir Camii'nin minare gövdesinde sırlı tuğlalarla oluşturulan süslemeler görülür. Hızır Bey Camii'nin minare kaidesinde yatay ve dikey olarak yerleştirilen firuze, yeşil ve sarı sırlı tuğlalar kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır. Çaşnigir camii'nin minare gövdesinde ise dokuz ya da sekiz sıra dizilen yeşil sırlı ve sırsız tuğlaların dönüşümlü olarak yinelenmesiyle renk almaşıklığı yaratılmıştır. Ayrıca yeşil sırlı tuğlaların da her sırada dörtte bir tuğla boyutu kaydırılmasıyla biçimlenen zikzaklar bezemeyi zenginleştirmektedir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi minarelerinin gövdelerinde de sırlı tuğla kullanımı yaygındır. Çoğunlukla firuze sırlı tuğlalar kullanılmakla birlikte, Beylikler dönemi örneklerinde yeşil ve sarı sırlı tuğla kullanımına da raslanmaktadır. Örneklerimiz firuzenin yanı sıra, sarı ve yeşil sırlı tuğlaların kullanımıyla renk çeşitliliği ortaya koymakta ve bu özellikleri ile önem taşımaktadır. Minarelerde sırlı tuğla kulanılan örnekler arasında Kayseri, Siirt (minare 1260 c.), Bayburt, Afyon, Birgi ve Ereğli Ulu, Konya Sahip Ata ve İznik Yeşil (1378) camileri ile Akşehir Taş Mescidi (1250) ve Tire Yeşil İmaret (1441)'in minarelerini sayabiliriz.[177] Örneklerde minarelerin gövdeleri genellikle sırlı ve sırsız tuğlaların kaydırılmasıyla biçimlendirilen zikzak ya da baklava motifleriyle süslüdür. Manisa Ulu Camii'nin minaresi yeşil sırlı tuğlalarla oluşturulan zikzak bezemeleri açısından, Barla Çaşnigir Camii minaresine en çok benzeyen örnektir (Meinecke 1976:Lev. 44/1).

Konumuzu oluşturan Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camilerinin özgün mimari ögeleri olan minareleri konum, biçim, malzeme-teknik ve süsleme özellikleriyle

Anadolu Türk Mimarisi'nde önemli bir yere sahiptir.Minarelerde sarı ve yeşil sırlı tuğlaların kullanılmış olması da örneklerin Beylikler döneminde inşa edilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Bu nedenle yenilenmiş olan Eğirdir'deki Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camilerinin orijinalde 14. yüzyılın ortaları ya da 3. çeyreğinde inşa edilmiş olabileceklerini ileri sürebiliriz.

BÖLÜM NOTLARI

1. Selçuklu döneminin kapalı avlulu örnekleri; Tokat Yağıbasan (1151-52), Niksar Yağıbasan (1157-58), Atabey Ertokuş (1224), Konya'daki Ali Gav (13. yy. başı), Karatay (1251-52), İnce Minareli (1258-64), Kırşehir Caca Bey (1272), Çay Taş (1278), Konya Sahip Ata (1279), Erzurum'daki Yakutiye (1310-11) ve Ahmediye (1314) medreseleridir (Bkz. Sözen 1972:1-7, şek.1, 15-20, şek. 3, 21-25, şek.4, 26-29, şek.5, 48-54, şek.9, 54-57, şek.10, 63-68, şek.12-12a, 69-74, şek.13-13a, 75-79, şek.14; Önge 1984:281-292, şek.1). Beylikler dönemi örnekleri; Kütahya Vacidiye (1314-15), Bursa Lala Şahin Paşa (1339), Karaman Emir Musa (1356), Uluborlu Gargılı Lala (14. yy.), Gümüş Hacı Halil Paşa (1413-15), Karaman İbrahim Bey (1432-33) ve Bitlis İhlasiye (1589) medreseleridir. Yapılarla ilgili olarak bkz. (Sözen 1972:30-33, şek.6, 34-41, şek. 7-7a, 58-62, şek.11,80-83, şek.15, Ayverdi 1966:91-93, pl. 108 R; Ayverdi 1972:171-178, pl. 289.R).

2. Divriği Turan Melik Darüşşifası için bkz. (Sözen 1972:8-14, şek.2-2a); Afyon Boyalıköy Hanikâhı, araştırmacılardan A. Kuran ve O.Aslanapa tarafından kapalı avlulu medreseler grubunda incelenmektedir (Kuran 1969a: 44-46, şek.17-18; Aslanapa 1984:82, pl.72). Ayrıca, örneklerden farklı olarak Erzurum Ahmediye Medresesi'nde doğu-batı yönünde enine dikdörtgen planlı bir avlu bulunur. Bkz. Kuran 1969a:şek.68.

3. İşlev tartışması blunan yapı, bazı yayınlarda "Ali Gav Zaviyesi" (Konyalı 1964:909-914), bazılarında ise "Ali Gav Medresesi" (Önge 1967:13-14; Sözen 1972:48-53, şek.9) olarak tanıtılmıştır. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, yapının avlusu, eksenlere simetrik olarak dizilen dört sütun ile duvarlara enine ve boyuna atıl-

mış sivri kemerlerle bölüntüye uğratılarak, ortadaki kare, diğerleri farklı doğrultularda dikdörtgen planlı olan dokuz bölüme ayrılmıştır. Medrese, avlusunun bölüntülü olması açısından örneğimize benzerlik göstermesine karşın, orta bölümün köşe üçgenleriyle geçilen küresel kubbe ve köşelerindeki birimlerin haç tonozlarla örtülmesi özelliğiyle ayrılır.

4. Dikdörtgen planlı avluları bulunan Erzurum'daki Yakutiye ve Ahmediye medreselerinde avluların örtüsünü çapraz tonozlar oluşturmaktadır.

5. Ayrıca, kapalı avlulu medreselerden bazıları örneklerimizden farklı olarak tromp ve üçgen kuşak geçişli kubbelerle örtülüdür. Avlunun örtüsünü; Niksar Yağıbasan, Tokat Yağıbasan ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreselerinde tromplarla, Konya Sahip Ata ve Kütahya Vacidiye medreselerinde üçgen kuşaklarla geçilen kubbeler oluşturmaktadır. Bkz. Ayverdi 1972:171-178, pl. 289.R; Sözen 1972:21-29, şek.4-5, 80-83, şek.15; Önge 1984:281-292, şek.1

6. Kapalı avlulu medreselerin yanı sıra, açık avlulu medreselerde de sınırlı olsa da tek eyvanlı örneklerle karşılaşmaktayız. Örnek olarak Harzem Taceddin Mesud Medresesi'ni verebiliriz. Bkz. Kuran 1969a:31, şek. 13-14.

7. Açık avlulu medreselerde de avlunun dikey ekseninde konumlanan çift eyvanlı düzenleme görülür. Örnek olarak Diyarbakır Zinciriye (1123), Kayseri Huand Hatun (1238-39), Konya Sırçalı (1242), Antalya Karatay (1250), Sinop Alaiye (1262), Korkuteli Emir sinaneddin (1319-20 ve Oba Köyü medreselerini verebiliriz. Bkz. Kuran 1969a: 28-30,şek.11, 70-73, şek.35, 74-75, şek.37, 82-85, şek.45, 86-88; Sözen 1970: 135-139,

şek. 24, 173-178, şek. 31-31a.

8. Kapalı avlulu örneklerin dışında, açık avlulu medreselerin bazılarında da ana eyvanın bitişiğinde kubbeli birimler yer alır. Tüm medreseler söz konusu olduğunda bu şemanın en erken tarihli ikinci örneği açık avlulu, iki eyvanlı ve çift katlı medreseler grubunda değerlendirdiğimiz Konya Sırçalı Medrese (1242)'dir. (Akok 1969a:5-35; Kuran 1969a: 74-şek.37). Açık avlulu örneklerden Mardin Hatuniye (1176/77-1184/85), Akşehir Taş (1250), Sivas Buruciye (1271-72) ve Ermenek Tol (1339) medreselerinde de ana eyvanın bitişiğinde kubbeli birimler yer alır. Bkz. (Kuran 1969a: 79-82, şek.42, 90-92, şek.49; Kuran 1969a: 210-211, şek.1; Sözen 1972: 96-100, şek.19a).

9. Osmanlı dönemi medreseleriyle ilgili olarak bkz (Ötüken 1978:337-371).

10. Açık avlulu medreseler incelendiğinde avlunun yan kanatlarında ikişer öğrenci hücresinin konumlandığı az sayıda örnek bulunmaktadır. Bunlar arasında Kayseri Çifte (1205-1206), ve Alaca Hüseyin Gazi (13. yy. ort.) medreselerini sayabiliriz. Yapılarla ilgili olarak bkz. Kuran 1969a:65-67,şek.32, 77-79,şek.40).

11. Açık avlulu medreselerin bazılarında da yan kanatlarında asimetrik olarak konumlanan öğrenci hücreleri dikkati çeker. Avlunun yan kanatlarında Akşehir Taş ve Ermenek Tol medreselerinde kuzeyde iki, güneyde dört, Peçin Yelli Medrese'de (1344) batıda iki, doğuda beş öğrenci hücresi yer alır. Peçin Yelli Medrese için bkz. Arel 1968:93-94,şek. 13; Sözen 1970:75-79, şek. 12.

12. Beylikler dönemine ait açık avlulu örneklerden Karaman

Hatuniye Medresesi'nde de örneğimizde olduğu gibi öğrenci hücrelerinin üzeri pandantif geçişli kubbelerle örtülüdür (Kuran 1969b:216-217,şek.6).

13. Açık avlulu medreselerin bazılarında da 13. yüzyılın başlarından itibaren giriş mekânı ya da giriş eyvanının bitişiğinde çift sıralı düzenlenmiş mekânlar yer alır. Sinop Alaiye Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğinde çift sıralı olarak dizilmiş üçer mekân bulunur. Ayrıca, açık avlulu medrese plan şeması yansıtan Sivas Keykavus Darüşşifası'nda (1217) giriş eyvanının bitişiğinde çift sıralı dizilen ikişer mekân bulunur (Kuran 1969a:103-104, şek.55).

14. Açık avlulu örneklerden Sıvas Bucuriye Medresesi'nde giriş eyvanının güneyindeki kubbeli birim mescit, kuzeyindeki mekân türbe, Sivas Gök Medrese'de (1271-72) giriş eyvanının güneyindeki kubbeli birim mescit, Erzurum Çifte Minareli Medrese'de (1285-91) giriş eyvanının batısına bitişik olan kubbeli mekânın mescit işleviyle kullanıldığı dikkati çeker. Örneklerle ilgili olarak bkz. (Kuran 1969a:92-93, şek.51, 116-124, şek.64-65).

15. Büyük ölçüde restorasyon geçirmiş olan yapıda örneğimizden farklı olarak bugün su yolu görülmez.

16. Kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi açık avlulu medreselerin avlusunda da çoğunlukla bir havuz bulunmaktadır. Açık avlulu örneklerden Kayseri'deki Çifte ve Huand Hatun, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak (1409) medreselerinde kare, Ermenek Tol Medrese'de dikdörtgen, Sinop Alaiye Medresesi'nde ise sekizgen planlı havuzlar görülmektedir. Niğde Ak Medrese için bkz. (Kuran 1969b: 217-219, şek.7-8; Sözen 1970:194-201).

17. Ertokuş Medresesi portali tonoz kavsaralı oluşu özelliği dışında, sivri kemerlerle kuşatılan beş cepheli yan nişleri ve basık kemerli kapısı bulunması açısından açık avlulu medreselerden bazılarının portalleri ile benzerlik gösterir. Açık avlulu örneklerden Kayseri Hacı Kılıç, Akşehir Taş, Alaca Hüseyin Gazi, Sivas ve Erzurum Çifte Minareli, Eğirdir Dündar Bey, Niğde Ak ve Aksaray Zinciriye Medreselerinin portallerinde beş cepheli yan nişler bulur (Bkz. Ünal 1982: 69-70). Portallerinde basık kemerli kapısı bulunan örnekler. Kayseri Huand Hatun, Konya Sırçalı, Kayseri Hacı Kılıç, Akşehir Taş, Sinop Alaiye, Kayseri Sahibiye, Sivas Gök, Eğirdir Dündar Bey ve Dimseköy Taşkınpaşa medreseleridir (Ünal 1982:46-48).

18. Örneklerden Konya Karatay, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Erzurum Yakutiye ve Bitlis İhlasiye medreselerinin portalleri mukarnas kavsaralıdır. Portal nişinin iki yanında Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde sivri kemerlerle kuşatılan dilimli, Bitlis İhlasiye Medresesi'nde üç dilimli kemerle kuşatılan çift sarı mukarnas kavsaralı ve yıldız kesitli, Konya İnce Minareli Medrese'de sivri kemerlerle kuşatılan yüzeysel yan nişler bulunur. Örneklerden Konya'daki Karatay Medresesi portalinde düz atkı kemerli, İnce Minareli Medrese'nin portalinde sivri kemerli kapılar karşımıza çıkar. Bkz. (Sözen 1972: res.3,6; Ünal 1982:res.53,63-64, 87).

19. Buna karşın, Ertokuş Medresesi'nde bulunan dikdörtgen biçimindeki yan kapılar, yaklaşık 150 yıl sonra inşa edilmiş olan açık avlulu medreselerden Karaman Hatuniye medresesi'nde doğu cephenin kuzeyinde benzer konum ve biçimde bulunur. Bkz. Sözen 1970:şek.25.

20. Öğrenci hücreleri Çay Taş, Konya Sahip Ata ve Karaman İbrahim Bey medreselerinde sivri, Kırşehir Caca Bey

Medresesi'nde basık kemerli kapılarla avluya açılmaktadır. Bkz. Sözen 1972:res.3d, 7e, 14j; Önge 1984: res.5.

21. Örnekler için bkz. Ayverdi 1966:108. R; Sözen 1972: Şek.3-5,7,9,12a,13a,14,15. Ayrıca kapalı avlulu örneklerin yanı sıra, açık avlulu medreselerin cephelerinde de çoğunlukla üst seviyede pencereler bulunur. Bunlar arasında Mardin Şehidiye Medresesi'nin doğu, batı, Konya Sırçalı Medrese'nin doğu, Sinop Alaiye Medresesi'nin doğu, batı ve güney cephelerindeki pencereleri sayabiliriz. Bkz. Kuran 1969a: res. 59,63,170, şek.47.

22. Açık avlulu örneklerden Eğirdir Dündar Bey ve Korkuteli Emir Sinaneddin Medreselerinde de öğrenci hücrelerinin kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler yer alır. Bkz. Sözen 1970:res. 30g, 31c.

23. Açık avlulu medreseleri: Konya Sırçalı, Kayseri Hacı Kılıç, Tokat Gök, Sivas Buruciye medreseleri ile Sivas Keykavus Darüşşifası ana eyvanlarında dikdörtgen, Antalya Karatay Medresesi ana eyvanında ise yarım yuvarlak mihrap nişi bulunur. Bkz. Kuran 1969a:şek. 37-38,44,49,53.

24. Ayrıca kapalı avlulu örneklerden Çay Taş Medrese ana eyvanında yarım yuvarlak, Erzurum Ahmediye Medresesi ana eyvanında üç cepheli, mihrap nişleri vardır. Konya Sahip Ata Medresesi'nin ise güneydeki yan eyvanın güney duvarında beş cepheli bir mihrap nişi yer alır. Bkz. Kuran 1969a: şek. 27,68; Önge 1984:şek.1.

25. Kapalı avlulu örneklerde olduğu gibi, açık avlulu medreselerden; Kayseri Hacı Kılıç Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin duvarlarında çok sayıda yarım yuvarlak, Sinop Alaiye Medresesi'nde ise dikdörtgen

biçiminde ocak nişleri bulunur. Ayrıca, Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde giriş eyvanının güneyindeki mekânın kuzey ve güney duvarlarında dikdörtgen birer niş bulunur. Bkz. Kuran 1969a: şek.35,38,47.

26. Ayrıca, açık avlulu örneklerden Kayseri Hacı Kılıç Medresesi'nde giriş eyvanının kuzeyindeki, Ermenek Tol Medrese'de giriş eyvanının güneyindeki, Ürgüp Taşkın Paşa Medresesi'nde giriş mekânının kuzeyindeki birimlerde çatıya çıkışı sağlayan merdivenler yer alır. Bkz. Kuran 1969a:şek.38, Kuran 1969b:şek.13.

27. Açık avlulu medreselerde de türbelerin çoğunlukla bir eyvana bitişik olduğu görülür. Türbeler Mardin Hatuniye, Sinop Alaiye ve Karaman Hatuniye medreselerinde ana eyvanların doğusuna; Kayseri Çifte Medrese'de doğudaki yan eyvanın kuzeyine; Konya Sırçalı Medrese'de giriş eyvanının kuzeyine, Manisa Ishak Bey Medresesi'nde (1366) doğudaki eyvanın güneyine bitişiktir. Bkz. Sözen 1970:şek.13,21,25,29,33.

28. Örnekler için bkz. Sözen 1972:res.4-5,9,12-13,14a,15a

29. Kapalı avlulu örneklerden Kırşehir Caca Bey, Karaman İbrahim Bey ve Bitlis İhlasiye medreselerinin bütün cephelerinde kesme taş kullanımı dikkati çeker. Bkz. Sözen 1972:res. 3a-d,6, 7a-b.

30. Yapılar için bkz. Sözen 1972:res. 3d, 4b-c,7e-g, 15c.

31. Bkz. Bakırer 1981:405-407, 422-427, 462-465, 467-469.

32. Devşirme malzeme için bkz. Ayverdi 1966:res.11; Sözen 1972:res.9c-d.

33. Diğer yapı türlerinde de sınırlı örnekte karşımıza

çıkan geometrik süslemenin benzer bir örneği Tercan Mama Hatun Türbesi (13. yy. ort.) portalinde görülür (Ögel 1966:res.60).

34. Çay Taş Medrese mihrabında çini, Konya Sahip Ata mihrabında alçı süslemeyle karşılaşmaktayız. Bkz. Bakırer 1976: res. 120-12.

35. Beylikler döneminin açık avlulu ve çift katlı medreseleri; Korkuteli Emir Sinaneddin (1319-20), Peçin Yelli (1344 öncesi), Peçin Ahmed Gazi (1375), Manisa İshak Bey (1376), Niğde Ak (1409) ve Mardin Sultan Kasım (1487-1502) medreseleridir. Tek katlı olan örnekler ise Ermenek Tol (1339) ürgüp Taşkın Paşa (14. yy. yarısı),Alanya Oba Köyü (14. yy. ilk yarısı), Beyşehir İsmail Aka (Taş, 1369-70), Karaman Hatuniye (1383), Peçin Kara Ahmet Paşa (14. y.), Balat İlyas Bey (1404), Kayseri Hatuniye (1431-32), Maraş Taş (1431-32), Aksaray Zinciriye (15. yy. ort.), Kastamonu İsmail Bey (1475) ve Adana Ulu Camii (1540) medreseleridir. Örneklerle ilgili olarak bkz. Arel 1968:76-80, şek.4, 93-94, şek.13,94-96, şek.14; Kuran 1969b:210-211, şek.1, 212-213, şek.3,214-216, şek.4 216-217, şek.6, 217-219, şek.7-8,219-220, şek.10; Sözen 1970: 149-152, şek.27, 173-178,şek.31-31a, 183-187,şek.33, 202-206,şek.36; Aslanapa 1984:217, pl.105d, 243-244, pl.112; Gündoğdu 1986:44-47, pl.9, Durukan 1988:28.

36. Medreselerle ilgili olarak bkz. Arel 1968:93-94, şek.13, 94-96, şek.14; kuran 1969b:216-217, şek.6, 219-220, şek.10; Sözen 1970:149-152, şek. 27, 173-178, şek. 31-31a; Gündoğdu 1986:44-47, pl.9.

37. Medreseler için bkz. Kuran 1969a:74-75, şek.37, 96-99, şek. 54-55, 116-117, şek.64-65.

38. Örnek olarak Mardin'deki Necmeddin (1108-9/1122-23), Hatuniye (1176-77/1184-85), Harzem Taceddin Mesud (1211), Kayseri Huand Hatun (1238-39), Akşehir Taş (1250), Kalehisar Hüsamiye (13. yy. ort.), Antalya İmaret (13. yy. ort.), Afyon Hisarardı (13. yy.ort.), Sinop Alaiye (1262), Kayseri Sahibiye (1267), Sivas'daki Gök ve Buruciye (1271) medreselerinin avlularını verebiliriz. Yapılarla ilgili olarak bkz. Kuran 1969a: 30-33, şek.13-14, 70-73, şek.35, 79-82, şek.41, 82-85, şek. 45, 85-86, şek.46, 88-90, şek.48, 90-92, şek.49, 92-96, şek.51; Sözen 1970:115, şek.19, 127-130, şek.22; Altun 1971:71-74, pl.18; Sözen 1972:96-100, şek.19-19a; Aydın 1973:251-253, şek.10.

39. Bu avlu şemasının uygulandığı Erken Osmanlı medreselerine Bursa'daki Yıldırım (1399), Yeşil (1415-24), İstanbul Fatih Baş Kurşunlu (1462-70) ve Edirne Peykler (1451-81) medreselerini örnek verebiliriz. Örnekler için bkz. Ayverdi-Yüksel 1976:84-85, pl. 85,88, pl.97,99-100,pl.99-100.

40. Yapılarla ilgili olarak bkz. Kuran 1969b: 217-219, şek.7-8; Sözen 1970:203-204, şek.36-36a.

41. Bkz. Kuran 1969a:24-28, şek.9, 70-73, şek.35, 74-75, şek.37, 75-77, şek.38, 88-90, şek.48, 96-99, şek.53-54.

42. Örneklerle ilgili olarak bkz. Ayverdi-Yüksel 1976:84-85, pl.85-88,98-100, pl.97,98.

43. Bkz. Kuran 1969b: 216-217, şek.6; Sözen 1970:173-178, şek. 31-31a.

44. Avlusu çift yönden revaklı Selçuklu örnekleri arasında Mardin Hatuniye (1176-77/1184-85), Akşehir Taş

(1250), Kalehisar Hüsamiye (13. yy. ort.), Afyon Hisarardı (13. yy. ort.), Sinop Alaiye (1262), Sivas' daki Gök (1271-72) ve Buruciye (1271-72) medreselerini sayabiliriz. Bkz. Kuran 1969a:79-82, şek.41, 90-92, şek.49, 92-96, şek.51; Sözen 1970:114-117, şek. 19, 127-130, şek. 22; Sözen 1972:96-100, şek. 19-19a; Aydın 1973:251-273, şek.10-11.

45. Örnek olarak Bursa Ahmed Paşa Medresesi'ni (15. yy.) verebiliriz. Bkz. Anonim 1983b:311-312, pl. 312.

46. Hatta beylikler dönemi medreselerinden bazılarında avlunun revaksız olduğu dikkati çeker. Örnek olarak Ürgüp Taşkın Paşa (14. yy. ilk yarısı), Oba Köyü (14. yy. ilk yarısı), Peçin Ahmed Gazi (1375) ve Peçin Kara Ahmed Paşa (14. yy.) medreselerini verebiliriz. Yapılar için bkz. Arel 1968:76-80, şek.4, 94-96, şek.14; Kuran 1969b:212-213, şek.3, 214-216, şek.5.

47. Revaklı avlulu klasik Osmanlı dönemi örnekleri arasında İstanbul'daki Haseki (1539), Şehzade (1544-48), Mihrimah Sultan (1547), Süleymaniye (1550-57) ve Kılıç Ali Paşa (1577) medreselerini sayabiliriz. Medreseler için bkz. Aslanapa 1988:12, pl.2, 22,pl.5, 24, pl.6,40, pl.9-10.

48. Tek eyvanlı örneklerle ilgili olarak bkz. Arel 1968:94-96, şek.14; Aslanapa 1984a:243-244, pl.112; Durukan 1988:28.

49. Selçuklu döneminin tek eyvanlı örnekleri için bkz. Kuran 1969a:24-28, şek.9, 30-33,şek.13-14; Sözen 1970:127-130,şek.22.

50. Bursa Ahmed Paşa Medresesi ile ilgili olarak bkz. Anonim 1983b:311-312.

51. Kapalı avlulu örneklerden Atabey Ertokuş (1224) ile Konya'daki Karatay (1251-52) ve İnce Minareli (1258-64) medreseleri tek eyvanlıdır. Bkz. Kuran 1969a: şek.20, 23-24.

52. Eyvanın dış duvarlarındaki pencereler için bkz. Arel 1968: şek.4; Kuran 1969b:şek.1,6, 31-31a; Durukan 1988:28.

53. Aksaray Zinciriye Medresesi için bkz. Kuran 1969b: şek.10.

54. Ürgüp Taşkın Paşa (14. yy.) ve Niğde Ak (1409) medreselerinin ana eyvanlarında eksene simetrik olarak açılmış dikdörtgen biçiminde ikişer yer alır. Bkz. Kuran 1969b:şek.3,7-8.

55. Erken Osmanlı yapılarından İznik Süleyman Paşa (1326-59), Afyon Gedik Ahmet Paşa (1477), İnegöl İshak Paşa (1482), Amasya II. Bayezit (1486) ve Edirne II. Bayezit (1486) medreselerini örnek verebiliriz.

56. Kastamonu İsmail Bey Medresesi için bkz. Aslanapa 1984a:217, pl.105d; Maraş Taş Medrese ile ilgili olarak bkz. Gündoğdu 1986:44-47, pl.9.

57. Ana eyvanın bitişiğindeki mekânlar için bkz. Kuran 1969b:1,6,10; Sözen 1970:şek.27.

58. Örnekler için bkz. Arel 1968: pl.14;Kuran 1969b:şek.5; Sözen 1970:şek.31-31a, ayrıca beylikler dönemine ait bazı medreselerde avlunun yalnızca bir kanadında üç öğrenci hücresinin konumlandığı görülür. Maraş Taş Medrese de avlunu batı, Kastamonu İsmail Bey Medresesi'nde avlunun doğu kanatlarında dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü üç öğrenci hücresi bulunur

(Aslanapa 1984a:217, pl.105d; Gündoğdu 1986:44-47, pl.9).

59. Avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresinin konumlandığı selçuklu medreseleri için bkz. Kuran 1969a: şek.45; Sözen 1970: şek.19,22; Sözen 1972: şek.19-19a.

60. Örneklerden İznik Süleyman Paşa Medresesi için bkz. Ayverdi 1966:pl.239 R., İnegöl İshak Paşa Medresesi'yle ilgili olarak bkz. Ayverdi 1973:pl.498 R.; Afyon Gedik Ahmet Paşa Medresesi için bkz. Anonim 1983a:117.

61. Ancak, Manisa İshak Bey Medresesi'nde (1376) sütunun yalnızca batı kanadında öğrenci hücrelerinin kuzeyinde örneğimizdeki merdivenle yaklaşık aynı konumda bir merdiven vardır (Sözen 1970:183-187, şek.33).

62. Örneklerden Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğindeki mekânların doğu duvarlarında, Peçin Yelli Medrese'de (1344 öncesi) avlunun kuzey batı köşesinde, Peçin Ahmet Gazi Medresesi'nde güneydoğu ve güneybatı köşe mekânlarında, Niğde Ak Medrese'de giriş eyvanın doğu ve batısındaki mekânlarda bulunmaktadır. Söz konusu örnekler için bkz. Arel 1968: şek.4,13; Kuran 1969b:şek.7-8;Sözen 1970:şek.31-31a.

63. Giriş mekânının bitişiğinde yer alan çift mekân düzenlemesi için bkz. Kuran 1969b:şek.1,3,6-8,10; Sözen 1970:şek.27,33.

64. Selçuklu örnekleri için bkz. Kuran 1969a:şek.35,37,41, 45-46, 48-49,51.

65. Sivas Gök Medrese'de giriş eyvanı yıldız tonoz, bitişiğindeki mekânlar pandantif geçişli kubbe, Sivas Buruciye Medreşesi'nde ise giriş eyvanı pandantif, bitişiğindeki mekânlar üçgen kuşakla geçilen kubbeyle örtülüdür. Kuran 1969a:şek.49,51.

66. Örnek olarak Kırşehir Caca Bey (1271-72), Erzurum Yakutiye (1310-11) ve Karaman Emir Musa (14. yy. ort.) medreselerinin giriş eyvanlarına bitişik olan çift mekân düzenlemesi verilebilir. Bkz. Sözen 1972: şek.1, 3,11.

67. Giriş eyvanına bitişik olan birimlerin özelliği için bkz. Kuran 1969a:şek.35,37,49,51; Kuran 1969b:şek.3.

68. Havuzlarla ilgili olarak bkz. Kuran 1969b: şek.1,6-8.

69. Selçuklu medreselerinin avlularında yer alan havuzlar için bkz. Kuran 1969a:şek.11,15,32,35,37,47.

70. Öğrenci hücrelerindeki dikdörtgen biçimindeki kapılar için bkz. Kuran 1969b:res.8,16,32, şek.11; Durukan 1988:28.

71. Kapılar, Korkuteli Emir Sinaneddin, Ermenek Tol, Kayseri Hatuniye ve Maraş Taş medreselerinde basık, Manisa Ishak Bey, Karaman Hatuniye, Niğde Ak ve Mardin Sultan Kasım medreselerinde ise sivri kemerlidir. Belirtilen örnekler için bkz. Kuran 1969b: res.3, 20-22, 26-28; Sözen 1970:res.31b-c, 33b-c,36.

72. Örnek olarak Sivas Gök Medrese'de dikdörtgen biçiminde. Tokat Gök Medrese'de sivri kemerli, Kayseri Hacı Kılıç, sivas Buruciye, Erzurum Çifte Minareli medreselerinde basık kemerli kapılar görülür. Bkz. Kuran 1969a: res. 75-77, 179,246, 291, şek.50,52.

73. Kapılar, Erken Osmanlı dönemi örneklerinden İznik Süleyman Paşa Medresesi'nde sivri, Bursa'daki Yıldırım, Yeşil ve Muradiye Medreselerinde basık kemerlidir. Bkz. Ayverdi 1966:res.248,759,673; Ayverdi 1972:res.154,320.

74. örneklerdeki dikdörtgen biçimindeki mazgal pencereler için bkz. Kuran 1969b: reş.1,3,6-8, res.7,9,20; Sözen 1970:res.31a.

75. Selçuklu dönemi medreselerinin cephelerindeki mazgal pencerelerle ilgili olarak bkz. Kuran 1969a: şek.45, 47,51,54,64.

76. Eyvanın dış duvarlarındaki pencerelerin özellikleri için bkz. Kuran 1969b: şek.1,5, res. 4,18; Sözen 1970:şek.31-31a.

77. Örnek olarak Kayseri'deki Çifte, Hacı Kılıç, Sinop Alaiye ve Sivas Buruciye medreselerini verebiliriz. Kuran 1969a:şek.47,49, res.143,182.

78. Kapalı avlulu örneklerden Atabey Ertokuş, Konya'daki Ali Gav, Karatay ve İnce Minareli medreselerinde öğrenci hücrelerinin kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler yer alır. Bkz. Sözen 1972: res.8c-d, 9c-d, 12ı,13h.

79. örneklerdeki pencerelerle ilgili olarak bkz. Ayverdi 1966: res.768-770; Ayverdi 1972: res.322; Aslanapa 1988: res.40.

80. Medreselerdeki moloz taş kullanımı için bkz. Kuran 1969b:res.7-8, 10-11, 12-14, 15-19; Sözen 1970: res.12-12a, 26,32; Durukan 1982: lev. 75b, 79a, 80a, 91a.

81. Manisa Ishak Bey ve Karaman Hatuniye medreselerinin cepheleri örnek verilebilir. Bkz. Kuran 1969b: res.20-22; Sözen 1970:res.33b-c.

82. Medreselerdeki moloz taş kullanımı için bkz. Kuran 1969a: res.185-193, 220-225, 244.

83. Örneklerdeki kesme taş kullanımıyla ilgili olarak bkz. Kuran 1969b: res.1-4, 15-18, 22, 26-29, 30-35; Sözen 1970: res.31b-c, 36a-g; Gündoğdu 1986: 14a-g, 15a-o.

84. Selçuklu dönemi medreselerindeki kesme taş kullanımı için bkz. Kuran 1969a: res.113-121, 142-148, 179-184, 234-243.

85. Örneklerdeki devşirme sütunlar için bkz. Kuran 1969b: res.22; Sözen 1970:res.31c; Gündoğdu 1986: res.15k-m.

86. Selçuklu medreselerindeki devşirme sütunlarla ilgili olarak bkz. Kuran 1969a: res.202-203, 223, 240-41, 246-47; Sözen 1972: 8c,9c-d.

87. Niğde Ak Medrese de ana eyvan kemerinin yüzeyi ok ucu motifleriyle bezelidir (Kuran 1969b: res.28). Aksaray Zinciriye Medresesi'nde ise eyvan kemerinin kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlenen beşgen ve altıgen motifleriyle süslendiği görülür (Kuran 1969b:res.34).

88. Çift katlı türbeler; Erzurum Emir Saltuk (1190), Boyalıköy Kureyş Bey (1210), Konya Alâeddin (Anonim 1219c.), Kayseri Gevher Nesibe (Çifte 1210-19), Niksar Kırkkızlar (1220c.), Kemah Melih Mengücek Gazi (1191-1225), Amasya Halifet Gazi (1225c.), Divriği Nureddin Salih (Kemankeş 1240-41), Konya Necmeddin Karaarslan (1237-47), Amasya Burmalı Minare Camii (1237-47), Kırşehir Melik Gazi (1246-47), Kayseri Çifte (Melike

Adile 1247-48), Kayseri üç Kümbetlerden ortadaki (13. yy. ilk ya da 2. çey.), Kayseri üç Kümbetlerden batıdaki (13. yy. ilk ya da 2. çey.), Harput Mansur Baba (13. yy. ilk yarısı), Yazlıca Kuzucu Sultan (13. yy. ort.), Ilgın Şeyh Bedreddin (1264), Konya Ulaş Baba (13. yy. 2. yarısı), Aksaray Selime Sultan (13. yy. 2. yarısı), Kayseri Afgunu (1270-80), Kayseri Lala Musluhiddin (13. yy. 3. çey.), Konya Ateşbaz Veli (1285), Konya Seyfeddin Karasungur (13. yy. sonu), türbeleri Bkz. Tuncer 1986:53-56, pl.54, 56-59, pl. 57, 64-68, pl.65, 104-106, pl.106, 107-111, pl.107, 122-128, pl.123, 133-135, pl.133, 135-138, pl.136, 138-140, pl.139,140-142, pl.141, 142-146, pl.144, 151-155, pl. 152, 172-175, pl.173, 183-186, pl.184, 189-191, pl.190, 191-195, pl.192, 195-200, pl.196, 200-203, pl.201, 203-205, pl.204, 205,208, pl.206, 208-210, pl.209, 210-213, pl.211, 213-216, pl.214, 230-232, pl.231, 240-245, pl.241; Tuncer 1992:6-11, pl.7-8.

Tek katlı türbeler; Niksar Kulak (1170), Aksaray Bekâr Sultan (12. yy. 3. çey.), Kayseri Hasbeg Hoca Hasan (1184), Divriği Sitte Melik (1195-96), Divriği Emir Kamerüddin (1196), Kayseri Huand Hatun (1238-43), Kayseri Han Camii (13. yy. ort.), Konya Tac'ül Vezir (13.yy.ort.), Mazgirt Elti Hatun (1252c.), Aksaray Kılıç Arslan (13. yy. 2. yarısı) türbeleri. Bkz. Tuncer 1986:146-148, pl.147, 148-151, pl.149, 164-172, pl.164, 187-189, pl.187, 216-220, pl.217, 220-223, pl.221, 223-225, pl.224, 225-230, pl. 227, pl.238-240, pl.38, 251-252, pl.251.

89. Beylikler dönemine ait tek katlı türbeler; Erzurum-Miyadin Ferruh Hatun (1324c.), Seyitgazi Kümbet Dede (14. yy. ilk çey.), Niğde Sungur Bey (1335), Yenişehir Süleyman Paşa (1337-38), Erzurum Ahi Baba (14. yy. 2. yar.) , Antalya Zincirkıran Mehmet Bey (1377), Sinur

Kutluk Bey (1389), Burdur Hıdırlık (14.yy.sonu), Mut Hocendi (Büyük, 14. yy.), Karaman Eminüddin (15. yy. ort.), Karaman Kızlar (1463-87), Osmancık Koyun Baba (15. yy.4.çey.) türbeleri. Bkz. Diez-Aslanapa-Koman 1950:96-98,şek.134; Ayverdi 1966:207-208, pl.295.R; Sözen 1981:145-147, şek.46; Tuncer 1991:46-48, pl.47, 121-123, pl.121, 139-141,pl.140, 197-200, pl.198, 209-210, pl.209, 212-215, pl.213, 224-226, pl.225, 253-256, pl.254; Tuncer 1992: 154-156, pl.155. Çift katlı türbeler; Beyşehir Eşrefoğlu (1301-02), Çay Esirüddin Ebheri (1310c.), Niğde Hüdavent Hatun (1312), Konya Kalender Baba (14. yy. 1. çey), Kayseri Köşk Hanikâhı (1339), Bayburt Şeyh Hayrani (14.yy. ilk yarısı), Kastamonu Karanlık Evliya (14.yy.ort.), Bursa Yeşil (1421), Iğdır Kul Yusuf (1485) türbeleri. Bkz. Ayverdi 1972:101-118, pl.168 R; Sözen 1981:153-55, şek.49; Tuncer 1986:51-53 pl.51; Tuncer 1991:56-59, pl.57, 266-267, pl.266; Tuncer 1992:14-20, pl.15, 82-87, pl.83,87-91, pl.88, 146-150, pl.147.

Her iki döneme ait tek ve çift katlı türbelerde kendi içlerinde "kare kaideli ve sekizgen gövdeli", "sekizgen kaideli ve gövdeli" ve "sekizgen gövdeli" olmak üzere üç grupta incelenebilir.Tek katlı olan sekizgen kaideli ve gövdeli örnekler arasında Kayseri Hasbey Hoca Hasan, Divriği Sitte Melik, Mazgirt Elti Hatun, Karaman Emünüddin, Osmancık Koyun Baba türbeleri ile çift katlı olan Erzurum Emir Saltuk, Niksar Kırkkızlar, Aksaray Selime Sultan ve Niğde Hüdavent Hatun türbelerini sayabiliriz. Bkz. Tuncer 1986:122-128, pl.123, 148-151, pl.149, 213-216, pl.214, 225-230, pl.227, 240-245, pl.241, 251-252, pl.251; Tuncer 1991: 139-141, pl.140, 253-256, pl.254; Tuncer 1992:146-150, pl.147. Ayrıca, tek katlı olan sekizgen gövdeli yapılara örnek olarak Niksar Kulak, Divriği Emir Kemarüddin, Seyitgazi Kümbet Dede ve Sinur Kutluk Bey türbelerini verebiliriz. Bkz. Sözen 1991: 145-146, şek.46;

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tuncer 1986:223-225, pl. 224, 238-240, pl.238; Tuncer 1991:212-215, pl.213 Erzurum Ferruh Hatun Türbesi ise silindirik kaideli ve sekizgen gövdeli örneği oluşturmaktadır. Bkz. Tuncer 1991:197-200, pl.198.

90. Ayrıca, çift katlı olan Selçuklu dönemi örneklerinden dokuzu, Beylikler dönemi türbelerinden beşi sekizgen kaideli ve gövdelidir. Bu yapılar Erzurum Emir Saltuk, Niksar Kırkkızlar, Kemah Melik Mengücek Gazi, Kayseri Üç Kümbetlerden Ortadaki, Harput Mansur Baba, Aksaray Selime Sultan, Konya Seyfeddin Karasungur, Develi Dev Ali, Konya Emir Nureddin Sebhan, Çay Esirüddin Ebheri, Niğde Hüdavent, Konya Kalender Baba, Bursa Yeşil ve Iğdır Kul Yusuf türbeleridir. Örneklerle ilgili olarak bkz.Ayverdi 1972:101-118, pl.103, 168.R; Tuncer 1986:51-53, pl.51, 104-106, pl.106, 107-111, pl.107, 122-128, pl.123, 135-138, pl.136, 140-142, pl.141, 205-208, pl.206, 208-211, pl.209, 213-216, pl.214, 240-245, pl. 241; Tuncer 1991:261-265, pl. 262.

91. Örneklerle ilgili olarak bkz. Eyice 1958:107-114, şek.2; Tuncer 1986:53-56, pl.54, 64-68, pl.65, 183-186, pl.184, 189-191, pl.190; Tuncer 1991: 56-59, pl.57; Tuncer 1992:82-87, pl.83.

92. Yapılarla ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:146-148, pl.147, 164-172, pl.164, 187-189, pl.187, 216-220, pl.217; Tuncer 1991:46-48, pl.47, 120-123, pl.121, 224-226, pl.225.

93. Örneklerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:107-111, pl.107, 203-205, pl.204; Tuncer 1991:197-200, pl.108, 212-215, pl.213, 262-265, pl.262.

94. Dikdörtgen biçiminde kapısı bulunan örnekler, Niksar Kulak, Kayseri Hasbey Hoca Hasan, Erzurum Emir Saltuk,

Divriği Sitte Melik, Divriği Emir Kemarüddin, Konya Alâeddin (Anonim), Niksar Kırkkızlar, Kemah Melih Mengücek Gazi, Divriği Nureddin Salih (Kemahkeş), Kayseri Huand Hatun, Amasya Burmalı Minare, Kırşehir Melik Gazi, Kayseri üç Kümbetlerden Ortadaki ve Batıdaki, Kayseri Han Camii, Konya Tac'ül Vezir, Mazgirt Elti Hatun, Kayseri Afgunu, Kayseri Lala Muslihiddin, Konya Seyfeddin Karasungur, Develi Dev Ali, Seyitgazi Kümbet Dede, Yenişehir Süleyman Paşa, Erzurum Ahi Baba, Bursa Yeşil, Iğdır Kul Yusuf türbeleridir. Sivri kemerli kapısı bulunan örnekler; Aksaray Bekâr Sultan, Boyalıköy Kureyş Bey, Konya Necmedin Karaarslan, Konya Ulaş Baba, Aksaray Selime Köyü Selime Sultan, Konya Kesikbaş ve Konya Kalender Baba türbeleridir.

95. Basık kemerli kapısı bulunan örnekler arasında Beyşehir Eşrefoğlu, Niğde Hüdavendi Hatun, Erzurum Ferruh Hatun, Kayseri Köşk Hânikâhı, Kastamonu Karanlık Evliya, Antalya Zincirkıran Mehmet Bey, Mut Hocendi türbelerini sayabiliriz. Bkz. Tuncer 1991: 46-48, pl.47, 197-200, pl.198, 224-227, pl.225, 266-267, pl.266; Tuncer 1992:14-20, pl.16, 82-87, pl.83, 146-150, pl.147.

96. Örneklerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:53-56, pl.54, 107-111, pl.107, 122-128, pl.123, 135-138, pl.136, 138-140, pl.139, 189-191, pl.190, 191-195, pl.195, pl.193, 203-208, pl.206, 210-213, pl.211, 213-216, pl.214, 216-220, pl.217, 223-225, pl.224, 238-240, pl.238; Tuncer 1991: 209-210, pl.209, 212-215, pl.213; Tuncer 1992:87-91, pl.89.

97. Cephelerinde sivri kemerli pencere bulunan örnekler; Niksar Kulak, Divriği Sitte Melik, Divriği Emir Kemarüddin, Divriği Nureddin Salih (Kemankeş), Konya Necmeddin Karaarslan, Kayseri Melike Adile (Çifte),

Kayseri Üç Kümbetlerden Ortadaki, Konya Ulaş Baba, Konya Emir Nureddin Sebhan, Konya Kalender Baba, Yenişehir Süleyman Paşa, Kayseri Köşk Hanikâhı, Bursa Yeşil ve Karaman Eminüddin türbeleridir. Bkz. Ayverdi 1966:208-209, res.295; Ayverdi 1972: 101-118, pl. 168.R; Tuncer 1986: 135-138, pl.136, 151-154, pl.15, 189-191,pl.190, 191-195, pl.192, 208-210, pl.209, 223-225, pl.224, 225-230, pl.227, 230-232, pl.231, 238-240, pl.238; Tuncer 1991: 253-256, pl.254; Tuncer 1992:14-20, pl.15, 87-91, pl.88.

98. Cephelerinde dikdörtgen biçiminde pencereler bulunan örnekler arasında Kayseri Hasbeğ Hoca Hasan, Boyalıköy Kureyş Bey, Niksar Kırkkızlar, Amasya Halifet Gazi, Kırşehir Melik Gazi, Beyşehir Eşrefoğlu, Niğde Hüdavent Hatun, Kayseri Köşk Hanikâhı ve Antalya Zincirkıran Mehmet Bey türbelerini sayabiliriz. Bkz. Tuncer 1986:53-56, 64-67,148-151, 172-175, 240-245; Tuncer 1991: 46-48; Tuncer 1992:14-20, 82-87, 146-150.

99. Türbelerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:151-154, 189-191, 223-225; Tuncer 1992: 14-20.

100. Örneklerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:53-56, pl.54, 107-111, pl.108, 183-186, pl.184, 213-216, pl.215, 240-245, pl.243; Tuncer 1992: 82-87, pl.85.

101. Bkz. Tuncer 1986: 148-151, pl.149; Tuncer 1991: 197-200, pl. 198; Tuncer 1992: 14-20, pl.16.

102. Selçuklu dönemine ait Niksar Kulak, Aksaray Bekâr Sultan, Kayseri Hasbeğ Hoca Hasan, Boyalıköy Kureyş Baba, Niksar Kırkkızlar, Amasya Halifet Gazi, Konya Necmeddin Karaarslan, Amasya Burmalı Minare, Kayseri Üç Kümbetlerden Ortadaki ve Batıdaki, Harput Mansur Baba, Yazlıca Kuzucu Sultan, Konya Tac-ül Vezir, Konya

Ulaş Baba, Kayseri Afgunu, Kayseri Lala Muslihiddin, Konya Seyfeddin Karasungur, Develi Dev Ali, Konya Emir Nureddin Sebhan; Beylikler dönemine ait Çay Esirüddin Ebheri, Niğde Hüdavent Hatun, Konya Kalender Baba, Niğde Sungur Bey, Kayseri Köşk Hanikâhı, Antalya Zincirkıran Mehmet Bey ve Mut Hocendi (Büyük) türbesi örneklerimizi oluşturmaktadır. Bkz. Tuncer 186: 51-53, pl.51, 53-56, pl.54, 56-59, pl.57, 64-67, pl.65, 104-106, pl.105, 133-135, pl.133, 135-138, pl.136, 138-140, pl.139, 140-142, pl.141, 148-151, pl.149, 187-189, pl.187, 189-191, pl.190, 191-195, pl.192, 200-203, pl.201, 205-208, pl.206, 208-210, pl.209, 216-220, pl.217, 238-240, pl.238, 240-245, pl.241; Tuncer 1991: 46-48, pl.47; Tuncer 1992: 6-11, pl.7, 14-20, pl.15, 87-91, pl.88, 146-150, pl.147, 154-158, pl.155.

103. Türbede 1988-89 yıllarında yaptığımız çalışmalar sırasında mevcut olan sandukanın, Mayıs 1992 yılında yapılan onarımlarda kaldırıldığı görülmüştür.

104. Örneklerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986: 53-56, pl.54, 64-67, pl.65, 171-173, pl.173, 195-200, pl.199, 208-210, pl.209, 210-213, pl.211; Tuncer 1991: 197-200, pl.198; Tuncer 1992: 6-11, pl.7. Ayrıca, bazı türbelerin mescit hücrelerinde birden çok sanduka bulunur. Divriği Nureddin Salih (Kemankeş) türbesinde iki, Konya Tac'ül Vezir Türbesi'nde üç, Divriği Sitte Melik ve Kemah Melik Mengücek Gazi türbelerindeki beşer sanduka örnek verilebilir. Bkz. Tuncer 1986: 107-111, pl.107, 187-189, pl. 187, 225-230, pl.227, 230-232, pl.231.

105. Bkz. Konyalı 1964: 590, 614, 696-99; Tuncer 1986: 64-68, 104-106, 187-189.

106.Yapılarla ilgili olarak bkz. Konyalı 1964:753-55; Tuncer 1986:53-56, 59-64, 178-183, 205-208.

107.Örnekler için bkz. Tuncer 1986:56-59, 87-91, 164-172, 172-175, 225-230,230-232; Tuncer 1991: 46-48, 266-267; Tuncer 1992:14-20, 82-87, 146,150.

108.Bkz. Tuncer 1986:122-128, 210-213.

109.Türbeler için bkz. Konyalı 1964:590; Tuncer 1986:128-130, 183-186, 187-189; Tuncer 1991:127-131.

110.Bkz. Tuncer 1986:64-68; Tuncer 1991: 22-25; Tuncer 1992:103-107.

111.Yapılar için bkz. Tuncer 1986:191-195, 205-208, 210-213, 213-216.

112.Bkz. Tuncer 1986:53-56, 189-191, 195-200, 200-203, 216-220; Tuncer 1991:215-222.

113.Yapılarla ilgili olarak bkz. Tuncer 1986:53-56, 216-220.

114.Çinili sanduka için bkz. Taşkın 1970-71: 235-257; Yetkin 1986:36-40, res. 6, 77-82,res.48.

115.Türbelerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986: 64-68, pl.65, 138-140, pl.139, 142-146, pl.144, 187-189, pl.187.

116.Kare kaideli ve sekizgen gövdeli, bir yapıya bağımlı olan türbeler medreselerin yanı sıra, camiye bitişik olarak da karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu dönemine ait beş, Beylikler dönemine ait iki türbenin camiye bitişik olarak konumlandığı görülür. Selçuklu dönemi

yapılarından Kayseri Huand Hatun Türbesi camiinin kuzeybatısına, Amasya Burmalı Minare türbesi Camiinin kuzey cephesinin doğusuna, Yazlıca Kuzucu, Sultan Türbesi caminin güney cephesine, Kayseri Han Türbesi caminin güneydoğusuna, Kayseri Lala Muslihiddin Türbesi caminin doğu cephesinin güneyine bitişiktir. Beylikler dönemi örneklerinden Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi caminin doğu cephesinin yaklaşık eksenine, Niğde Sungur Bey Türbesi caminin doğu cephesinin güneyine bitişik olarak inşa edilmiştir. Örneklerle ilgili olarak bkz. Tuncer 1986: 56-59, pl.57, 144-148, pl.147, 164-172, pl.164, 200-201, pl.201; Tuncer 1992: 6-10, pl.7-8, 32-87, pl.83, 154-156, pl.155.

117. Ayrıca, bu örneklerin dışında bir yapıya bitişik kare prizmal tip ile kare kaideli ve onikigen gövdeli türbeler de bulunmaktadır. Kare prizmal tipteki Çay Taş Medresesi Türbesi (1278), Medresenin batı cephesinin kuzeyine, Karaman İbrahim Bey Medresesi Türbesi (1432-33), Medresenin batı cephesinin güneyine; Amasya Gök Medrese Camii Türbesi (1267) caminin doğu cephesinin kuzeyine; Kare kaideli ve onikigen gövdeli tipteki Karaman Alâedin Ali Bey Türbesi (1351-98) caminin kuzey cephesine bitişiktir. Bkz. Kuran 1969a: 57-59, şek.27; Tuncer 1986:59-64, pl.59-60; Tuncer 1991: 248-253, pl.251, 256-260, pl.257.

118. Üç eyvanlı ve iki köşe hücreli hamamlar için bkz. Aru 1949: 61-62, pl.41; Ayverdi 1966:497-498, pl. 857 R; Arel 1968: 86-87, şek. 9; Yurdakul 1970: 141-151, şek. 1; Önge 1973:367-383, Lev.11; Erken 1973:409-411, pl.4; Önge 1978a:şek.M.2; Durukan 1982: 97-104, lev. 127; Anonim 1983a: 118-120; Anonim 1983b: 379.

119. Ilıklık mekânlarının düzenlemesi için bkz. Aru 1949:61-62, pl.41,65, pl.49; Ayverdi 1966:145-149

pl.191 R, 497-498, pl.857 R; Arel 1968: 86-87, şek.9; Yurdakul 1970: 141-151, şek.1; Ayverdi 1972: 360, pl.628 R; Önge 1973: 367-383, lev.11; Önge 1978a: şek.M.8.

120. Sıcaklıkları üç eyvanlı ve iki köşe hücreli olan örnekler için bkz. Aru 1949: pl.41; Ayverdi 1966: pl. 191R, 857 R; Arel 1968: şek.9; Yurdakul 1970: şek.1; Önge 1973:Lev.11; Erken 1973: pl.4; Önge 1978a: şek.M.2, M.8; Durukan 1982:Lev.127; Anonim 1983a:119.

121. Su depolarıyla ilgili olarak bkz. Aru 1949:pl. 41; Ayverdi 1966: pl.191 R; Arel 1968: şek.9; Yurdakul 1970: şek.1; Önge 1973:Lev.11; Erken 1973: pl.4; Önge 1978a: şek.M.2, M.8; Durukan 1982:Lev.127; Anonim 1983a:119.

122. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli hamamlar için bkz. Ayverdi 1966: 287-289, pl. 436 R, 349-354, pl.581 R, 476-478, pl.820R; Arel 1968:84-85, şek.8; Ayverdi 1972:320-321, pl.573R; Erken 1973: 406-415, pl.2-3,7,9; Önge 1978a:329; Durukan 1982:234-242,lev.136; Anonim 1983a:118-120; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986:130-131, pl.38; Çal 1988:107-109, pl.4.

123. Enine dikdörtgen planlı ılıklık mekânları için bkz. Erken 1973: pl.7,9; Anonim 1983a:118-120; Çalı 1988: pl.4.

124. Kare planlı ılıklık mekânı bulunan örnekler için bkz. Ayverdi 1966: pl.436 R, 581 R, 820 R; Ayverdi 1972: pl.573R; Erken 1973: pl.2-3; Önge 1978a:329; Durukan 1982: lev.136.

125. Örnekler için bkz.not.122.

126.Sıcaklık bölümlerinin vurgulandığı hamamlar için bkz. Ayverdi 1966:pl.581 R; Ayverdi 1972: pl.573 R; Erken 1973: pl.2; Durukan 1982: lev.136; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: pl.38.

127.Su depolarının enlemesine dikdörtgen planlı olmaları özellikleri için bkz. Ayverdi 1966: pl.436 R; Arel 1968: şek.8; Ayverdi 1972: pl.573 R; Erken 1973: pl.3,7,9; Anonim 1983a:118-120.

128.Tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşan hamamlar grubunda değerlendirebileceğimiz örnekler için bkz. Ayverdi 1966:15-16, pl. 18 R, 204-205, pl.288 R, 340-341, pl.557 R; Ayverdi 1972:171, pl. 288 R; Önge 1978a:241-244,şek.1; Durukan 1982: 243-247, Lev.152a; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: 221-224, pl.70. Bu örneklerin dışında, aynı plan şeması yansıtan Bursa ve çevresinde birçok örnek bulunmaktadır. Ancak, hamamların tarihinin bilinmemesi ve tartışmalı olması nedeniyle çalışmamızda incelenmiştir.

129.Soyunmalık mekânları ile ilgili olarak bkz. Ayverdi 1966: pl.18 R, 557 R; Ayverdi 1972: pl.288 R; Önge 1978a:245, şek.1; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986:pl.70.

130.Örneklerle ilgili olarak bkz. Ayverdi 1966: pl.557 R; Ayverdi 1972: pl.288 R; Önge 1978a: 241-244, şek.1.

131.Su deposunun özellikleri için bkz. Ayverdi 1966: pl.288 R; Önge 1978a: 241-244, şek.1; Durukan 1982: Lev.152a; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: pl.70.

132.Soğukluk sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tipteki hamamlar için bkz. Aru 1949:128,130, pl.129;

Ayverdi 1966: 158-159, pl.214a R; Erken 1977: 353-354; Önge 1978a: 292-295, şek.1

133.Soyunmalıkları enine dikdörtgen planlı örnekler için bkz. Aru 1949: pl.129; Erken 1977: 353-354; Önge 1978a: 292-295, şek.1.

134.Örnekler için bkz. not. 132.

135.Enine dikdörtgen planlı su depoları için bkz.Aru 1949: pl.129; Erken 1977:353-354; Önge 1978a: 292-295, şek.1

136.Hamamlarda kubbe kullanımı için bkz. Ayverdi 1966: pl.436 R, 857 R; Arel 1968: şek.9; Yurdakul 1970: şek.1; Erken 1977: 353-354; Önge 1978a: 292-295, şek.1; Durukan 1982: lev.127.

137.Hamamlardaki kapılar için bkz. Aru 1949: 61,62,65; Ayverdi 1966: 145-149, 287-289, 497-498; Yurdakul 1970: 141-151; Ayverdi 1972: 360; Önge 1973: 369-375, res.4-28; Erken 1973: 406-408, 414-415;Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: 245-246; Çal 1988: 107-109, res.9

138.Hamamlardaki iç kapılarla ilgili olarak bkz.Klinghardt 1927:32; Ayverdi 1966: 349-354, 476-478; Ayverdi 1973: 138-139; Erken 1973: 413-414; Durukan 1982: 239-240, lev. 143a-144a-b, 151a; Acun 1982: 413-415; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: 130-131; Çal 1988:107-109, res 9.

139.Hamamlardaki sekiler için bkz. Ayverdi 1966: pl.191 R, 857 R; Ayverdi 1972: pl. 628 R; Önge 1973: lev.11, res.4-8; Önge 1978a:şek. M.2

140.Havuzlarla ilgili olarak bkz. Klinghardt 1927:26, şek. 22; Ayverdi 1966: 145-149, pl.191 R, 497-498,pl.857 R.

141.Hamamlardaki göbektaşları için bkz. Ayverdi 1966: pl.191 R; Yurdakul 1970: şek.1; Ayverdi 1973: pl.213R; Önge 1973: lev.11.

142.Moloz taşın kullanıldığı örnekler için bkz. Arel 1968: 84-88, res.1-10; Önge 1973:369-375, res.4-6; Önge 1978a: 233-235, res.2-6, 252-262, res.1-2; Durukan 1982: lev.119a-122a, 130a-134a, 139a-151b, 152b-155a.

143.Kesme taş kullanımı için bkz. Ayverdi 1966: 349-354; Önge 1973: res.4-6; Önge 1978a: 233-235, res.2-6, 292-295, res.2-6.

144.Hamamlardaki tuğla kullanımı için bkz. Önge 1973:369-375, res.4-6; Önge 1978a: 199-202, res.7-12, 252-262, res.1-2, 303-308; Durukan 1982:222,233,241,247,lev. 119b-124a, 131b-133b, 141, 152b-155a.

145.Devşirme malzeme kulanımı için bkz. Önge 1978a: 44-45,48, res.5, 11; Durukan 1982: 222,233,241,247, Lev.119a-122a,139a, 154b-155b.

146.Hamamlarda süsleme için bkz. Önge 1978a: 89-98.

147.Malakâri süslemeler için bkz. Önge 1968: 139-147; Önge 1978a:94-96; Durukan 1982: 233; Ötüken-Durukan-Acun ve Pekak 1986: 71-72, res.3

148.Çini süslemenin bulunduğu örnekler arasında Alara Kalesi Köşk (1224-25), Kayseri Huand Hatun, Bursa Demirtaş (15. yy.) ve Afyon Alaca (15.yy.) hamamlarını sayabiliriz. Kayseri Kölük (13. yy. ilk yarısı), Kastamonu Vakıf (13.yy. sonu) ve Bursa Mahkeme (1421) hamamlarının zemin döşemelerinde mozaik süslemeler dikkati çeker. Bkz. Yurdakul 1970: 141-151; Önge 1978a: 89-92.

149.Kaplıcalardaki kapılar için bkz. Önge 1978a: 370-371, res.2-3, 384-385, res.1-4.

150.Kaplıcalarla ilgili olarak bkz. Önge 1978a: 2-3, res. G.1-G.2, 366-369, 374-381.

151.Açık ve kapalı bölümleri boyuna dikdörtgen planlı olan hanlar için bkz. Erdmann 1961: Lev.I/1-4, II/3; Ünal 1983 107, şek.1.

152.Açık bölümü dışa taşkınlık yapan hanlar için bkz. Erdmann 1961:Lev. IV/4, V/2, VI/2, VII, X, XIII, XV, XVII, XIX-XXI, XXII/1.

153.Girişin eyvan olarak düzenlendiği örnekler: Altınapa (1201-02), Kızılören (1205), Kuruçeşme (1207-10), Obruk (1210-19), Hekim (1218-20), Eshab-ı Kehf Han (1210-25), Aksaray Sultan (1229), Ağzıkara (1231-37), Avonos Sarı (1230-36), Zazadin (1235-37), Tuzhisarı Sultan (1232-36/37-38), Hatun (1239), Karatay (1235-40), Kırkgöz (1237-46), Kargı (1237-46), Tahtoba (1238-48), Durak (1266), Kesik Köprü (1268), Hanlarla ilgili olarak bkz. Erdmann 1961:Lev.I/1, I/3, III, IV/3, V/1, VI/2, VIII/1-2, XI-XIV, XVII, XIX-XXI, XXX-XXXI, XXXII/2.

154.Mescidin Kuruçeşme Han'da giriş eyvanının güneyine bitişik, Karatay Han'da girişeyvanının doğusuna bitişik, Zazadin Han'da giriş eyvanının üzerinde, Kargı Han'da ise avlunun kuzeydoğusunda konumlanması örnek verilebilir. Bkz. Erdmann 1961: Lev. I/3, XIV; XVII, XXXI.

155.Avlu çevresindeki düzenlenmeler için bkz. Erdmann 1961: Lev.III, VI/2, VIII/2, XI,XVII, XX-XXI, XXIII, XXX-XXXI.

156.Hanlarla ilgili olarak bkz. Erdmann 1961: Lev.II/1-3, III, IV/1, VI/2, VIII/1, IX/2, XXV/4; Önal 1983: 107, 116, Şek.1,5.

157.Yapılar için bkz.Erdmann 1961: Lev.I/1-4, IV/4, VIII/2, IX/1, XXVI/1.

158.Hanlar için bkz. Erdmann 1961:Lev. II/4, XI,XIII-XIV, XVI/1-2, XIX-XX, XXII.

159.Tonoz kavsaralı portaller için bkz. Erdmann 1961:res.2 15,18,22,48,53,75,164,179,185,207,217,263,332,338.

160.Mukarnas kavsaralı portaller için bkz. Erdmann 1961: res.114,124-126,147,172,175,200,225,259,279,327.

161.Mazgal pencerelerle ilgili olarak bkz. Erdmann 1961: Lev. X-XI, XIV-XV, XVI/2, XVII, XIX, XXXI.

162.Portallerdeki sekiz kollu yıldız kompozisyonları için bkz.Erdmann 1976:Lev.7/2, 15/15, 51/5, 68/7, 101/12, 129/4.

163.Arslan figürleri içir bkz. Ögel 1962: 529-534; Öney 1978:37-40. Ayrıca örneklerden Alay Han portalindeki arslan diğerlerinden farklı olarak çift gövdelidir (Ögel 1962:res.3).

164.Rozetler için bkz. Erdmann 1976:Lev.14/22, 49/18, 61/45, 86/39, 95/60.

165.Yapılar için bkz. Diez, E.,O.Aslanapa ve M.M.Koman 1950:102-105, şek.146; Kızıltan 1958:24, res.6, 36-46, res.14; Öney 1965:171-184; Dilaver 1966-68:184-199, pl.1; Öney 1971:20-24, pl.2, 25-29, pl.4; Karamağaralı 1982:49-76, pl.2-3; Anonim 1983a:94-100; Aslanapa

1984b:109-110; Gündoğdu 1986:37-41, pl.7; Erdemir 1988:193-206, pl.1.

166.Ahşap tavanlı camiler için bkz.Diez, E.,O.Aslanapa ve M.M.Koman 1950:102-105, şek.146; Kızıltan 1958:26, res.8, 5-62, res.26; Otto Dorn 1965:161-168; Öney 1971:20-24, pl.2; Anonim 1983a:94-100; Karamağaralı 1983: 49-76, şek.3.

167.Örneklerle ilgili olarak bkz. Kızıltan 1958:26, res.8; Öney 1971:17-20, pl.1; Karamağaralı 1983: 49-76, şek.2-3.

168.Portaller için bkz. Ünal 1982:res.10,18,38,62,71,80, 84; Gündoğdu 1986:23-27, res 7L, 37-41, res.12L.

169.Minareler için bkz. Diez 1960:322-329; Eyice 1960a: 329-335.

170.Minare pabuçları için bkz. Bakırer 1971:345-347, res.9,11,13-14,24,26,28,37; Gündoğdu 1986:32-36, res.10f.

171.Çokgen gövdeli minareler için bkz. Bakırer 1971:348, res.19; Aslanapa 1984a:235-236, 241-243, res.325a, c, 327f; Uysal 1990:526, res.16.

172.Silindirik gövdeli minareler için bkz. Bakırer 1971: 347, res.5-8, 9-11,27-31; Aslanapa 1977:21,35,41.

173.Minareler için bkz. Bakırer 1971:res.19,30-31,35-38,57

174.Minarelerle ilgili olarak bkz. Aslanapa 1977:122; 1984a:219, res.316,226, res.322, 231, res.324a, 235, res.325a-b; Uysal 1990:518, res.10.

175.Minarelerdeki tuğla kulanımı için bkz. Bakırer 1971: res.2-3, 7-11; Aslanapa 1977:38,40; Yetkin 1986:134.

176.Minare kaidelerinde çerçeveli teknik uygulaması için bkz. Aslanoğlu 1978: res.27,79; Önal 1988: 117-123, res.4; Ersoy 1989:28-30; res.11.

177.Sırlı tuğla kullanılan minareler için bkz. Öney 1978: 82-83; Yetkin 1986: 27-28, 59-60, 74, 128-131.

SONUÇ

Isparta ve çevresi eski çağlardan günümüze kadar kesintisiz olarak yerleşime sahne olmuştur. Konumuzu oluşturan Isparta ve çevresindeki Selçuklu-Beylikler dönemi eserlerinden bazıları yeterince, bazıları ise hiç incelenmemiştir.

Isparta'nın Selçuklu döneminde başkent Konya ile güneydaki önemli ticaret limanları olan Alanya ve Antalya arasındaki konumu, Beylikler döneminde ise ilçelerden önce Uluborlu, daha sonra Eğirdir'in başkentlik yapmış olması yerleşimin önemini artırmıştır.

Çalışmamızda özgün durumlarını tümüyle veya kısmen koruyan yapılar başlığı altında sırasıyla üç medrese, iki türbe, dokuz hamam, bir ılıca, iki çeşme, üç han ile yenilenmiş yapılar grubunda ele aldığımız iki cami ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Konumuzu oluşturan eserlerin Eğirdir ve Uluborlu ilçelerinde yoğunlaşmaları dikkat çekicidir. Eğirdir'de merkez ilçede beş, Barla kasabası'nda üç, Gökçe Köyü'nde bir olmak üzere dokuz yapı bulunmaktadır. Uluborlu'nun eski yerleşim biriminde ise altı yapı yer alır. İlçelerdeki toplam yapı sayısının onbeş olduğu dikkate alındığında, Isparta'nın ilçeleri içinde Eğirdir ve Uluborlu'nun Türk dönemi eserleri açısından zengin oldukları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, incelediğimiz eserlerin Eğirdir'in yanı sıra, Barla (Kocapınar), Gökçe (Beydere), Gelendost ve Afşar gibi Eğirdir Gölü kıyısında konumlanan yerleşim birimlerinde bulunması önem taşımaktadır. Bu da Ortaçağda Eğirdir Gölü ve çevresinin doğal özelliklerinin yanı sıra, halkın geçim kaynağının balıkçılık yani göle bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Selçuklu döneminde özellikle Eğirdir, Gelendost ve Şarkikaraağaç ilçelerinin güneydeki Antalya ve Alanya gibi liman şehirleri ile başkent Konya'ya uzanan ana yol üzerinde

bulunmaları yerleşimlerin stratejik önemini artırmıştır.

Isparta ve çevresindeki Selçuklu ve Beylikler dönemi eğitim yapıları dikkate alındığında ikisi kapalı avlulu, biri de açık avlulu olan üç medrese karşımıza çıkmaktadır. Kapalı avlulu olan Atabey'deki Ertokuş Medresesi Selçuklu, Uluborlu'daki Gargılı Lala Medresesi ise Beylikler döneminin önemli örnekleridir. Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun dört serbest desteklerle bölüntüye uğratılarak haçvari bir şema oluşturulması önemlidir. Böylece, avlunun orta bölümünü örten kubbenin dört yöne açılımı sağlanarak sınırlı da olsa merkezi bir mekân anlayışı yaratılmıştır. Gargılı Lala Medresesi'nde ise avluyu örten eliptik kubbenin tek yönden doğrudan eyvana, diğer yönden sütunlarla sınırlandırılmış alana açılımı daha sınırlı bir mekân anlayışı yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi, kapalı avlulu olan her iki medrese de avlu plan şemaları açısından Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi kapalı avlulu medreseleri içinde oldukça önemlidir. Ayrıca Gargılı Lala Medresesi, öğrenci hücrelerinin pandantif geçişli kubbelerle örtülmesi açısından Erken Osmanlı döneminden başlayarak, özellikle Osmanlı dönemi medreselerinde yaygınlaşacak olan kare planlı ve kubbeyle örtülü öğrenci hücrelerine geçişte önemli bir ön örnek olarak ele alınmalıdır.

Açık avlulu tek eyvanlı ve çift katlı olan Eğirdir'deki Dündar Bey Medresesi Hamidoğulları Beyliği'nin eseridir. Bugün tek katlı olan yapının çift katlı olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, yapıda yaptığımız araştırma ve incelemelerin yanı sıra, medresenin eski fotoğraflarından çift katlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca,yapı Anadolu'daki Beylikler dönemi medreseleri içinde açık avlulu, tek eyvanlı ve çift katlı plan şemasıyla oldukça önemlidir. Dündar Bey Medresesi, Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan en erken tarihli

iki medresesinden biri olması açısından da önem taşımaktadır.

Isparta ve çevresinde biri bağımsız, diğeri bir medreseye bitişik olan kare kaideli, sekizgen gövdeli biri tek, diğeri çift katlı olan iki türbeyle karşılaşmaktayız. Yapılardan medreseye bitişik olan Atabey Ertokuş Türbesi, Selçuklu dönemine ait çift katlı örneği oluşturmaktadır. Hamidoğulları Beyliğine ait Eğirdir'deki Baba Sultan Türbesi ise bağımsız ve tek katlı bir yapıdır. Her iki örnekte Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde yaygın olan kare kaideli ve sekizgen gövdeli plan şeması yansıtır. Atabey Ertokuş Türbesi, medresenin dışta batı cephesinin orta bölümü ile içte ana eyvanının dikey eksenine bitişik konumuyla önemlidir. Çünkü, Anadolu'da İlhanlı döneminin ya da bu üslubun devamı olan geç tarihli eserlerde türbenin bitişiğindeki yapıyla bağlantılı dışa taşkın inşa edildiği dikkate alınırsa, bu şemanın Selçuklu dönemindeki ön örneklerinden biri olarak Atabey Ertokuş Türbesi ile bitişiğindeki medrese önem taşımaktadır (Karamağaralı 1971:226). Ayrıca Ertokuş Türbesi'nin ajure tekniğinde yapılmış firuze renkli çinili sandukası da Anadolu'da benzeri bulunmayan ünik bir örnektir.

Isparta ve çevresindeki temizlik yapıları dokuz hamam, bir ılıca olmak üzere on örnekle karşımıza çıkmaktadır. Yapılar plan şemaları ve mimari özellikleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Hamamlar plan şemaları açısından, üç eyvanlı ve iki köşe hücreli tip; ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip, tek mekânlı soyunmalık ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşan tip ile soğukluk sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tipin bir çeşitlemesi olarak dört grupta incelenmiştir.

Yapılarımızdan Eğirdir Dündar Bey ve Uluborlu Balta

Bey hamamları üç eyvanlı ve iki köşe hücreli tipte; Uluborlu Karabey, Yalvaç ve Afşar hamamları ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tipte, Büyük Gökçeli, Gökçe Köyü ve Barla Göçeri hamamları tek mekânlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su depolarından oluşan tipte, Barla Çaşnigir Hamam ise soğukluk sıcaklık ve halvet eş odalar halindeki tipin çeşitlemesi olarak değerlendirilmiştir. Örneklerimizden Eğirdir Dündar Bey Hamamı dışındaki hamamların kitabeleri ve vakfiyelerinin olmaması yapıların tarihlendirilmelerini güçleştirmektedir. Ancak, değerlendirme bölümünde özellikle Anadolu'daki 13-15 yüzyıl hamamlarıyla yaptığımız karşılaştırmanın sonucunda örneklerin daha çok 14. yüzyıl yapılarıyla olan benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hamamların 14. yüzyılda Hamidoğulları Beyliği döneminde inşa edilmiş olabileceklerini düşünmekteyiz.

Isparta ve çevresinde ticaret ve konaklama yapılarından Selçuklu dönemine ait üç örnek bulunmaktadır. Örneklerimizden Ertokuş, Pınarbaşı ve Eğirdir hanları karma tipte plan şeması yansıtmaktadır. Hanlar Anadolu Selçuklu döneminin başkent Konya'dan güneydeki önemli limanları olan Antalya ve Alanya'ya uzanan kervan yolu üzerinde konumlanmaları, açık ve kapalı bölümlerden oluşan ikisi küçük, diğeri oldukça anıtsal boyutlardaki plan şemaları ve mimari özellikleriyle dönemi içinde önemli bir yere sahiptir. Örneklerden Eğirdir Han boyutları, plan şeması, mimari ve süsleme özellikleri açısından Anadolu'daki büyük boyutlu yapılar olan ve sultanlar tarafından inşa ettirilen hanlarla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüz portalde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in adının geçmesi yapının Sultan han olduğu görüşünü desteklemektedir. Anadolu Selçuklu dönemi ticaret hayatının 13. yüzyılın ilk yarısındaki canlılığı dikkate alındığında, konumuzu oluşturan ticaret ve konak-

lama yapılarının varlığı yerleşimlerin önemini ortaya koymaktadır.

Isparta ve çevresindeki ibadet yapılarından Eğirdir'deki Hızır Bey ve Barla'daki Caşnigir camileri büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. Her iki yapının da orijinal olan mimari ögeleri minareleridir. Minareler her iki camide de yapıya yakın konumda bağımsız olarak inşa edilmiştir. Eğirdir Hızır Bey Camii minaresinin yapının doğu cephesini oluşturan sur duvarının orta bölümünde bulunan sur kapısı üzerinde yer alması, Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi minareleri içinde sınırlı örnekte karşımıza çıkan dikkat çekici bir uygulamadır. Barla Çaşnigir Camii'nin kuzeybatıda yer alan minaresi ise bir duvarla kuzey cephenin batı köşesine birleştirilmiştir. Konumlarının yanı sıra, Hızır Bey Camii minaresinin çokgen, Barla Çaşnigir Camii minaresinin ise silindirik gövdeli olması dikkat çekmektedir.

Isparta ve çevresindeki konumuzu oluşturan yapılar plan şemaları ve mimari özelliklerinin dışında, malzeme-teknik özellikleriyle de önem taşımaktadır. Örneklerimizde Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarında olduğu gibi, moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanımı görülmektedir. Isparta ve çevresindeki her türlü yapıda devşirme malzemenin oldukça yoğun kullanılması dikkati çeken en önemli özelliktir. Anadolu'da devşirme malzeme kullanımının en yoğun olduğu çevrelerden biri de bu bölgedir. Bunun nedeni, Isparta ve çevresinin eski çağlardan beri Pisidya bölgesinin önemli yerleşim merkezleri olmasıdır. Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde bu çevrenin önemli olduğu, Türk dönemi yapılarında mevcut olan, bezemeli ve bezemesiz devşirme malzemelerden anlaşılmaktadır. Devşirme malzemenin en çok kulanıldığı yapılar Atabey Ertokuş Medresesi ve Türbesi ile hamamlardır.

Süsleme, Isparta ve çevresindeki bazı yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Atabey Ertokuş Medresesi'nin portali ve mihrabı, Eğirdir Han'ın portali, Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir Paşa Camilerinin minareleri bezemelidir. Uluborlu Karabey Hamamı ile Arslandoğmuş Köyü Ilıcasında ise malakâri süslemeler yer alır. Eğirdir Han'ın oldukça süslü tutulmuş portali ile Atabey Ertokuş Medresesi'nin mihrabı özellikle yıldız kompozisyonlarının hakim olduğu bezemeleri açısından Anadolu Selçuklu sanatının süsleme programını yansıtmaktadır. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin minare kaidesinde yeşil, sarı ve firuze renkli sırlı tuğlaların kesme taşlarla çerçeve oluşturması oldukça ilginçtir. Barla Çaşnigir Camii'nin minare gövdesinde ise yeşil sırlı ve sırsız tuğlaların dönüşümlü kullanılmasıyla renk almaşıklığı yaratılırken, sırlı tuğlaların dörtte bir tuğla boyutu kaldırılmasıyla zikzaklar oluşturulmuştur. Örneklerimizde olduğu gibi özellikle sari ve yeşil sırlı tuğla kullanımı, Beylikler döneminden itibaren yaygınlaşan bir özelliktir. Anadolu'daki sınırlı örnekte karşımıza çıkan malakâri süslemelerin Uluborlu Karabey Hamamı ile Arslandoğmuş Ilıca'sında bulunması oldukça önemlidir. Karabey Hamamı'ndaki süslemeler büyük ölçüde tahrip olmuştur. Arslandoğmuş Ilıcası'ndaki malakâri süslemelere rozetler, gülbezekler ve palmet kompozisyonları hakimdir.

Görüldüğü gibi, Isparta ve çevresindeki Selçuklu dönemi eserleri döneminin özgün ve önemli örneklerini oluşturmaktadır. 14. yüzyılda bu çevreye etkin olan çoğunluğu Hamidoğulları Beyliği döneminde inşa edilen eserlerin plan şeması, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleriyle büyük ölçüde Selçuklu geleneklerini sürdürdükleri dikkati çekmektedir. Beylikler döneminde inşa edildiğini düşündüğümüz Uluborlu Gargılı Lala Medresesi avlusunun tek yönden serbest desteklerle sınırlandırılması ve öğrenci hücrelerinin pandantif geçişli kubbelerle örtülmesi açısından önemli bir örnektir. Yapı,

öğrenci hücrelerinin kubbeyle örtülü olması açısından, Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreselerinde görülen kare planlı ve kubbeyle örtülü öğrenci hücrelerine geçişte önemli bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, Hamidoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmış olan Eğirdir ve Uluborlu ilçelerinin büyük ölçüde Beylikler dönemi şehir dokusunu korudukları izlenmektedir.

KAYNAKÇA

AĞLARCI, Müzeyyen

1944 "Isparta Şehri."
İn: 11/131-132:1839-43.

1945 "Hamit Oğuları II".
İn 12/133-134: 1865-70.

AHMED b. MAHMUD

1977 Selçuk-nâme. II.
(Çev. Erdoğan Merçil)
İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

AKDAĞ, Mustafa

1979a Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi.I.
Ankara: Tekin Yayınevi.

1979b Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi.II.
Ankara: Tekin Yayınevi.

AKOK, Mahmut

1949 "Kastamonu'nun Kasaba Köyü'nde Candaroğlu Mahmut Bey Camii".
Belleten 10: 293-301.

1969a "Konya'da Sırçalı Medrese'nin Rölöve ve Mimarisi". Türk Arkeoloji Dergisi. 18/1:5-35.

1969b "Konya'da Karatay Medresesi Rölöve, Mimarisi". Türk Arkeolojisi Dergisi. 18/2:5-28.

1970 "Konya'da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi". Türk Arkeoloji Dergisi. 19/1:5-36.

1976 "Konya Beyşehir'inde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi". Türk Etnografya Dergisi. 15:5-13.

AKOZAN, Feridun

1963 "Türk Han ve Kervansarayları". Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri. 1:133-167.

AKSARAYİ, Kerimeddin Mahmud

1943 Selçuki Devletleri Tarihi. (Çev. M.Nuri Gençosman-F.Nafiz Uzluk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKSU, Fehmi

1936a Isparta İli Yeradları. Isparta: İlkadım Basımevi.

1936b "Isparta'da Mimar Sinan Eserleri". Ün. 3/31:438-442.

AKYURT, Yusuf

1940 "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi". Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi. 4:103-118.

ALTUN, Ara

1973 "Anadolu'da Artuklu Devri Medreselerinin Plan Şemaları Üzerine Notlar." Vakıflar Dergisi. 10:229-233.

1978 Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1988 Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet.
İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ANONİM

1952 Selçuknâme.
(Çev. M.Nuri Gençosman-F.N. Uzluk).
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1970 "Hamidoğulları".
Türk Ansiklopedisi. 18:445-446.

1983a Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler.I.
Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

1983b Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler.III.
Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

1983c Isparta Yıllığı.
Ankara: İlk-San. Matbaası Ltd.Şti.
Odak Ofset Matbaacılık.

AREL, Ayda

1968 "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri".
Anadolu Sanatı Araştırmaları. 1:69-98.

ARIK, Mehmet Oluş

1967 "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri".
Anadolu (Anatolia). 11:57-100.

1980 "Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Turkish Emirates."
The Art and Architecture of Turkey (Ed. Ekrem Akurgal).
Oxford: Oxford University Press:111-136.

ARIKAN, Zeki

1968 "16. Yüzyılda Isparta".
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.5:74-79.

1988 XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı.
İzmir: Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ARU, Kemal

1949 Türk Hamamları Etüdü.
İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

ARUNDELL, F.V.J.

1828 A Visit to the Seven Churches of Asia With An Excursion into Pisidia.
London: Published by John Rodwell. Bond-Street

1834 Discoveries in Asia Minor. I.
London: Richard Bentley, New Burlington Street.

ASLANAPA, Oktay

1956-58 "Selçuk Devlet Adamı Mübarizeddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abîdeler."
İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi.
1-4:97-111.

1977 Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl).
Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

1984a Türk sanatı I-II.
İstanbul: Kervan yayınları.

1984b Türk Sanatı.
İstanbul: Evrim Matbaacılık Ltd.

1988 Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri.
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ASALNAOĞLU, İnci
1978 Tire'de Camiler ve Üç Mescit.
Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

AYDIN, Filiz
1973 "Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi".
Vakıflar Dergisi. 10:251-172.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı
1962 "Mudurnu'da Yıldırım Bayezid Manzûmesi ve Taş Vakfiyesi.
Vakıflar Dergisi. 5:79-86.

1966 İstanbul Mimari Çağının Menşe'i
Osmanlı Mimarisinin İlk Devri. 630-805 (1230-1402) I.
İstanbul: Baha Matbaası.

1972 Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-51) II.
İstanbul: Baha Matbaası.

1973 Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481), III.
İstanbul: Baha Matbaası.

AYVERDİ, E.H.-İ.A. YÜKSEL
1976 İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi.
İstanbul: Baha Matbaası.

BAKIRER, Ömür

1971 "Anadolu'da 13. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri". Vakıflar Dergisi. 9:337-367.

1972 "Anadolu Selçuklularında Tuğla İşçiliği". Malazgirt Armağanı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi: 187-201.

1976 Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1981 Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

BALKAN, Kemal

1968 "Ani'de İki Selçuklu Hamamı". Anadolu (Anatolia) 12: 39-57.

BAŞTAV, Şerif

1989 Bizans İmparatorluğu Tarihi. Son. Devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

BAYKARA, Tuncer

1980 Selçuklu Devri Antalya'sı Üzerine Bazı Düşünceler. I. Milli Türkoloji Kongresi. İstanbul: 6-9 Şubat 1978, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Turkiyat Enstitüsü: 191-196.

1988 Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş.I.
Anadolu'nun İdari Taksimatı.
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

BAYRAK, Orhan
1982 Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu.
İstanbul: Remzi Kitabesi Yayınları.

BELKE, K.-N.MERSICH
1990 Tabula Imperii Byzantini 7 Phrygien und Pisidien
Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften.

BÖCÜZADE SÜLEYMAN SAMİ
1983 Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi.I-II.
(Çev. Suat Seren).
İstanbul: Serenler Yayınevi.

CAHEN, Claude
1968 Pre-Ottoman Turkey, A General Survey of The Material and Spiritual Culture and History c: 1071-1330.
New York: Toplinger Publisching Co.

1984 Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler.
(Çev. Yıldız Moran).
İstanbul: E Yayınları.

CANTAY, Tanju
1976-77 "Bir Kuzeybatı Anadolu Gezisinden Notlar".
Sanat Tarihi Yıllığı. 7:22-30.

CRONIN, H.S.

1972 "First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia". The Journal of Hellenistic Studies 22:94-125; 339-376.

CEZZAR, Mustafa

1981 "Türk Tarihinde Kervansaray". VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri.I. Ankara 11-15 Ekim 1976. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 921-929.

COOK,M.A.

1972 Population Pressure in Rural Anatolian 1450-1600. London: Oxford University Press.

COMBE, E.-J.SAUVAGET ve G. WIET

1939 Repertoire Chronologique d'Epigraphre Arabe 9 Caire: Imprimerie de L'Institut Français d'Archéologie Orientale.

1941-42 Repértoire Chranologique d'Epigraphie Arabe.11 Caire: Imprimerie de L'Institut Français d'Archéologre Orientale.

1943 Répertoire Chronologique d'Epigraphie Arabe.12 Caire: Imprimerie de L'Institut Français d'Archéologie Orientale.

1944a Repertoire Chronologique d'epigraphie Arabe.13 Caire: Imprimerie de L'Institut Français d'Archéologie Orientale.

1944b Répertoire Chronologique d'Epigraphie Arabe.14
Caire: Imprimerie de L'Institut Français
d'Archéologie Orientale.

CUINET, Vital

1892 Turquie d'Asie Géographie Administrative,
Statistique, Descriptive Et Raisonnele de
Chaque Province de L'Asie-Mineure.
Paris: Ernest Leroux, Editeur.

ÇAĞATAY, Neşet

1944a "Timurlenk'in Eğridir Seferi".
Ün 10: 118-120:1643-1646.

1944b "Hamid Sancağı Köylerine Ait Vesika".
Ün. 11: 125-126:1743-1746.

1992 İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi.
(Çev. E.Ziya Karal)
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇAL, Halit

"Zile Hamamları."
Türk Etnografya Dergisi. 18:103-123.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan

1934 "Isparta'da Selçukiler Devrine Ait Bir Çeşme
Kitabesi."
Ün. 1-2:29-36.

1942a "Eğirdir Gölü".
Ün. 8:91-96:1290-1299.

1942b "Vesikalar".
Ün. 8:91-96: 1317-1321.

1942 "Şarkî Karaağaç Kazası".
Ün. 8:92-98:1334-1388.

1942 "Eğirdir'de Mimari Eserler ve Türbeler".
Ün. 9:99-102:1383-1389.

1942 "Hızır Bey Vakfiyesi".
Ün. 9:99-102: 1405-1406.

DARKOT, Besim

1948 "Eğridir Maddesi".
İslam Ansiklopedisi. IV.: 199-201.

1950 "Isparta"
İslam Ansiklopedisi. V/2:681-683

DAVİS, E. J.

1874 Anatolica; The Journal of A Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia; Lycia and Pisidia.
London: Grant and co. Turnmill Street E.C.

1879 Life in Asia Turkey, A Journal of Travels in Cilicia, Isaura and Pers of Lycaonia and Cappadocia.
London: John Murray.

DEMİR, Ataman

1988 "Anadolu Selçuklu Hanları. Kargı Han".
İlgi. 52:8-11.

1989 "Anadolu Selçuklu Hanları. Eğirdir Taş Medrese".
İlgi. 59:24-27.

1990 "Anadolu Selçuklu Hanları. Ertokuş Han". İlgi. 60:22-25.

DEMİRDAL, Sait

1941 "Uluborlu'da Eski Eserler IV". Ün. 8:87-90:1204-1205.

1941-42 "Uluborlu'da Eski Eserler V". Ün. 8:91-96:1300.

1968 Bütünüyle Uluborlu. İstanbul: Acar Matbaası.

DEMİRİZ, Yıldız

1970-71 "Atabey'deki Ertokuş Medresesi'nde Bizans Devrine Ait Devşirme Malzeme". Sanat Tarihi Yıllığı. 4:87-100.

1979 Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453). İstanbul Kültür Bakanlığı Yayınları.

DİEZ, E.O. ASLANAPA ve M. KOMAN

1950 Karaman Devri Sanatı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

DİEZ, E., S.EYİCE

1960 "Minare" İslam Ansiklopedisi. VIII:322-335.

DİLAVER, Sadi

1966-68 "Bünyan Ulu Cami-Erbaa/Akçaköy (Fidi) Silahdar Ömer Paşa Camii". Sanat Tarihi Yıllığı. 2:184-199.

DORA, Rıza Ruşen

1982 "Osmanlılar Öncesi Türk Han ve Kervansarayları". İlgi. 33:9-14.

DURAN, Remzi

1988 "Konya Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii". Vakıflar Dergisi. 20:48-62.

DUKAS

1956 Bizans Tarihi
(Çev. V.L. Mirmiroğlu)
İstanbul: İstanbul Matbaası.

DURUKAN, Aynur

1982 Balat'da Türk Devri Eserleri.
(Yayınlanmamış Doktora Tezi).
Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

1988 Balat, İlyas Bey Camii.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EFLAKİ, Ahmed

1973 Ariflerin Menkıbeleri.
(Çev. Tahsin Yazıcı). I-II.
İstanbul: Hürriyet Yayınları.

ERDEM, Tahir

1934a "Isparta'da Selçuk Eserleri: Atabey Medresesi".
Ün.1/1:44-48.

1934b "Eğirdir'de Dündar Bey Medresesi".
Ün. 1/7:106-109.

1935 "Hamidoğulları Tarihine Ait Yeni ve Önemli Bir Belge". Ün. 2/16:223-225.

1938 "Eğridir'de Hızır Bey Camisi".
Ün. 4/47:670-672.

ERDEMİR, Yaşar
1985 "Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii".
Vakıflar Dergisi. 19:193-206.

EDHEM, Halil
1914-15 "Anadolu'da İslami Kitabeler: Uluborlu".
Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası. 27:148-154.

1926 Garbi Anadolu'da Selçukilerin Vârisleri-Tavâif-i Mülûk.
İstanbul: Matbaa-i Amire.

ERDMANN, Kurt
1955 "Notizen Zum Inneranatolischen Karavansaray".
Kunst Des Orients. 2: 5-29.

1959 "Der Kargı Han bei Alanya".
Kunst Des Orients. 3:5-13.

1961 Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts. I-II.
Berlin: Gebr Mann Verlag.

1965 "Vorosmanische Medresen und Imarets Vom Medresentyp in Anatolien".
Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of Professor K.A.C. Creswell: 49-62.

ERDMANN, K.-H. ERDMANN
1976 Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts
Berlin: Gebr. Mann Verlag.

ERKEN, Sabih

1973 "Edirne Hamamları". Vakıflar Dergisi. 10:403-419.

1977 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. II. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

ERTEN, Fikri Süleyman

1940 Antalya Vilayeti Tarihi. İstanbul: Tan Matbaası.

1955 Tekelioğulları. Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.

ERSOY, Bozkurt

1989 Bergama Camii ve Mescitleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EYİCE, Semavi

1960 "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme". Tarih Dergisi.15:99-120.

1971 "Orta Asya Sanat Geleneklerinin Temsilcisi Olan Bir Eser: Boyalıköy Hanikâhı". Türkiyat Mecmuası. 16:39-56.

FAROQHI, Suraiya

1978 "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe". (Çev. Melek Eğilmez). Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Gelişme Dergisi. Özel Sayı:39-85.

FLEMMING, Barbara

1964 Landschaftsgeschichte Von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spaämittelalter. Wiesbaden: Kommissionsverlag Franz Steiner GMBH.

FELLOWS, Charles

1852 Travels and Researches in Asia Minor, more Particularly in the Province of Lycia. London: John Murray.

FOSS, C.-D. WINFIELD

1986 Byzantine Fortifications. An Introduction. Pretoria: University of South Africa.

GIESE, Friedrich

1908 "Die Bauinschrift der Medresse zu Egherdir" Mitteilungen Des Seminars Für Orientalische Sprachen. 11/2:255-257.

GÜNDOĞDU, Hamza

1982 "Sivrihisar Alemşah Kümbedinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine". Vakıflar Dergisi. 16:133-142.

1986 Dulkadirli Beyliği Mimarisi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

HALLAÇOĞLU, Yusuf

1991 XIV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HAMILTON, William J.

1842 Researches in Asia Minor. I-II.
London: John W.Paker.

HEYD, William

1975 Yakın Doğu Ticaret Tarihi. I.
(Çev. E. Ziya Karal).
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HILLS, Denis

1964 My Travels in Turkey.
London: George Allen and Unwin Ltd.

HOCA SADEDDİN EFENDİ

1979 Tacü't-Tevârih. I.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HONIGMANN, Enrst

1970 Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı.
(Çev. Fikret Işıltan),
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayınları.

İBN BATUTA

1914 İbn Batuta Seyahatnamesi.
(Çev. Mehmed Şerif).
İstanbul: Matbaa-i Amire.

1981 İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler.
(Çev. İ. Parmaksızoğlu).
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

İBNİ BİBİ

1941 Anadolu Selçukî Devleti Tarihi.
(Çev. M.Nuri Gençosman-F.Nafiz Uzluk)
Ankara: Uzluk Basımevi.

İBN-İ KEMAL

1991 Tevârih-i Al-i Osman. I-II
(Yay. Şerafeddin Turan)
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İRTEŞ, Semih

1985a "Kalem İşlerimizin Bugünü ve Yarını".
Sanat Tarihinin Dünü-Bugünü Sempozyumu
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları: 425-432.

1985b Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını
(Tebliğler) 17-19 Nisan 1985.
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Yayınları.

KARAMAĞARALI, Haluk

1971 "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülâhazalar".
Selçuklu Araştırmaları Dergisi. 3:209-242.

1982 "Sâhib Atâ Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme".
Rölöve ve Restorasyon Dergisi. 3:49-75.

KATİP ÇELEBİ

1732 Cihannüma.
İstanbul: Matbaa-i Amire.

KIZILTAN, Ali
1958 Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler.
İstanbul: Güven Basımevi.

KLINGHARDT, Karl
1927 Türkische Bäder.
Stuttgart: Julius Hoffman.

KOÇ, Mustafa
1983 Baris-Hamit-Hamitâbat Tüm Yönleri ile Isparta.
Isparta: Türk Köyü Yayınları.

KOMAN, M. Mesut
1942 "Hamid Bey'in Adı Geçen Mühim Bir Vakfiye".
Ün. 9:97-98:1340-1341.

KONYALI, İbrahim Hakkı
1947 "Hamit Oğulları".
Ün. 13: 154-56:2086-2092.

1964 Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi.
Konya: Yeni Kitap Basımevi.

KÖSEOĞLU, Neşet
1934 "Hamit Oğulları Sülâlesine Ait Mühim Vesikalar 1".
Ün. 1/4:55-58.

1936a "Şarkı Karaağaç Kitabeleri ve Mezar Taşları".
Ün. 2:22-24:334-335.

1936b "Isparta Kitabeleri ve Eski Eserleri. III".
Ün. 3:29:401-410.

1937 "Eğirdir Kitabeleri ve Mezar Taşları". Ün. 3:34:474-478.

1943 "Barla'da Çeşnirgipaşa Camii ve Eski Eserler". Ün. 10/116-17:1601-1602.

1944 "Eğirdir'de Yazla Zaviyesine Ait Bir Vesika". Ün, 10/118-20:1640-1642.

KUBAN, Doğan

1965 Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

KURAN, Aptullah

1968 "Tokat ve Niksar'da Yağıbasan Medreseleri". Vakıflar Dergisi, 7:39-43.

1969a Anadolu Medreseleri I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1969b "Karamanlı Medreseleri". Vakıflar dergisi, 8:209-223.

1972 "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi". Malazgirt Armağanı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 179-186.

KUM, Naci

1925 Yalvaç Armağanı. (Çev. M. Tütüncü). Yalvaç.

LANCKORONSKY, Karl Grafen

1892 Städte Pamphyliens und Pisidiens. II. Wien: F. Tempsky.

LEAKE, William Martin

1824 Journal of a Tour in Asia Minor With Comparative Remarks on the Ancient and Modem Geography of that Country.
London: John Murray.

LEVICK,B.

1970 "Parlais".
Real-Encyc lopädie der Klassischen Altertumswiessenschaft, 12:990-1005.

LUTHER, M. Usha

1989 Historical Route Network of Ahnatolia (İstanbul-İzmir-Konya) 1550's to 1850's: A Methodological Study.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MEHMED, Arif

1912 "Anadolu Tarihinden: Hamidoğulları".
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 15:939-947.

MEHMED NEŞRİ

1987 Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi.I.
(Yay. F.Reşit Unat-M.Altan Köymen)
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MEINECKE, Michael

1976 Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien I-II.
Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth

MERÇİL, Erdoğan

1991 Müslüman-Türk Devletleri Tarihi.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

NACİ, Atabeyli
1935 "Isparta ve Çevresinde Eski Eserler". Ün, 118:132.

NEUMANN, George
1972 "Pisidien". Der Kleine Pauly, 4:868-870.

NIEMANN, G.
1906 "Die Seldschukischen Bauwerke in Ajasoluk". Forschungen In Ephesus, I:111-131.

OKAN, Kenan
1962 Isparta'daki Tarihi Eserler. Isparta: Altıntuğ Matbaası.

OSTROGORSKY, Georg
1986 Bizans Devleti Tarihi. (Çev. Fikret Işıltan) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Semra
1962 "Selçuk Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü". Belleten, 26:529-534.

1966 (1987) Anadolu Selçuklular'ının Taş Tezyinatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖNEY, Gönül
1965 "Akşehir Ulu Camii". Anadolu (Anatolia), 9:171-184.

1968 "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi". Anadolu (Anatolia), 12:17-26.

1971 Ankara'da Türk Devri Yapıları.
Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

1978 Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları.
Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

1989 Beylikler Devri Sanatı. XIV-XV. Yüzyıl (1300-1450).
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖNGE, Yılmaz

1967a "Emir Mübarizeddin Ertokuş'un Kümbeti ve Çinili Sandukası".
Önasya, 27:16-17.

1967b "Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi: Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi".
Önasya. 28:14-15,22.

1968 "Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı".
Vakıflar Dergisi, 7:139-144.

1971 "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi".
Vakıflar Dergisi, 9:291-296.

1973 "Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume".
Vakıflar Dergisi, 10:368-383.

1975 "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar".
Atatürk Konferansları, 5:179-195.

1978a Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları. (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.

1978b "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma". Vakıflar Dergisi, 12:121-135.

1984 "Konya Sahib Ata Hankâhı". Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları: 281-292.

ÖTÜKEN, Semiha Yıldız

1978 "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri Listesi". Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi. Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı. 9:337-371.

ÖTÜKEN, Y., A. DURUKAN., H. ACUN ve S.PEKAK

1986 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler.IV. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

ÖZBEK, Ömer

1976 "Eğridir Mübarizüddin Ertokuş Kervansarayı". Vakıflar Dergisi, 11:293-311.

ÖZERGİN, Kemal

1965 "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları". Tarih Dergisi, 15:141-170.

ÖZSAİT, Mehmet

1980 İlkçağ Tarihinde Pisidya. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

1985 Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

PACE, B.

1921 "La Zona Castiera da Adalia a Side". Annuario della R.Soula Archeological di Atene e delle Missioni in Oriente, III:29-71.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet

1971 İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

RAMSAY, William M.

1960 Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. (Çev. Mihri PEKTAŞ) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ROTT, Hans

1908 Kleinasiatische Denkmaeler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchandlung Theodor Weicher.

RUNCIMAN, Steven

1989 Haçlı Seferleri Tarihi. I (Çev. Fikret Işıltan) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SARAÇOĞLU, Hüseyin

1989 Akdeniz Bölgesi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

1990 Bitki Örtüsü. Akarsular ve Göller. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SARRE, Friedrich

1896 Reise in Kleinasien.
Berlin: Druck von Elsner.

SAYILI, Aydın

1948 "Vacidiye Medresesi: Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi".
Belleten, 12: 653-666.

SEVİM, A. ve Y. YÜCEL

1989 Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SOYMAN, F. ve İ. TONGUR

1944 Konya Eski Eserler Kılavuzu.
Konya: Yeni Kitabevi.

SÖNMEZ, Zeki

1989 Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslâm Mimarisinde Sanatçılar.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SÖZEN, Metin

1965 "Oba Pazarı Çevresi ve Oba Medresesi".
Sanat Tarihi Yıllığı. I:143-154.

1970 Anadolu Medreseleri. Selçuklu ve Beylikler Devri I.
İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.

1972 Anadolu Medreseleri. Selçuklu ve Beylikler Devri 2.
İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.

1981 Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi.
İstanbul: Yenilik Basımevi.

STEWING, Reinhard
1970 Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları.
(Çev. R. Turan-M.Ş. Yazman)
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.

SÜLDÜR, Enver
1951 Isparta Tarihi.
İzmir: Üstün Sanat Matbaası.

SÜLEYMAN, Şükrü
1907 Seyahat-ül Kübra.
Petersburg: El-Sekterik Matbaası.

ŞEKERCİOĞLU, Hüseyin
1989 Gelendost Tarihi.
İstanbul: Bayrak Yayımcılık.

ŞİKARİ
1946 Karaman Oğulları Tarihi.
(Çev. M.Mesud KOMAN)
Konya: Yeni Kitap Basımevi.

TAİB AHMED OSMANZADE
1271 Hadikat'ül-Vüzera.
İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.

TAŞKIN, Saadet
1970-71 "Anadolu Selçukluları'nda Çinili Lahitler".
Sanat Tarihi Yıllığı. 4:37-57.

TAŞLIALAN, Mehmet
1991 Yalvaç Pisidia Antiocheia.
İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin
1950 "Karamanlılar".
İslâm Ansiklopedisi. V: 396-430.

1974 "Teke Oğulları"
İslâm Ansiklopedisi. XII:128-133.

1976-77 "Teke-eli ve Teke-Oğulları".
Tarih Enstitüsü Dergisi, 7-8:55-93.

TEXIER, Charles
1862 L'Asie Mineure.
Paris: Piccard.

TSCHIHATSCHEFF, P.V.
1867 Reisen in Kleinasien und Armenien 1847-1863.
Gotha: Justus Perthes.

TUNCER, Orhan Cezmi
1986 Anadolu Kümbetleri. I. Selçuklu Dönemi.
Ankara: Güven Matbaası.

1991 Anadolu Kümbetleri. 2. Beylikler ve Osmanlı Dönemi. Ankara: Sevinç Matbaası.

1992 Anadolu Kümbetleri 3. Beylikler ve Osmanlı Dönemi. Ankara: Adalet Matbaacılık.

TURAN, Osman
1946 "Selçuklu Kervansarayları".
Belleten. 39:472-496.

1947 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. II. Mübarizeddin Er-tokuş ve Vakfiyesi".
Belleten. 43:415-429.

1984 Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi.
İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

TURAN, Şerafeddin
1990 Türkiye-İtalya İlişkileri. I. Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine.
İstanbul: Metiş Yayınları.

TÜKEL YAVUZ, Ayşıl
1976 "Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları".
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2:187-204.

1992 "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma".
IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 253-284.

UYSAL, Ali Osman
1990 "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler"
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 33:503-533.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
1929 Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamid Oğulları Hakkında Malumat.
İstanbul: Devlet Matbaası.

1933 "Teke Oğulları".
Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi
1:95-98.

1950 "Hamidoğulları".
İslâm Ansiklopedisi. V. 189-192.

1988 Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu
(1969) Devletleri.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜÇOK, Bahriye
1955 "Hamidoğulları Beyliği".
İlahiyat Fakültesi Dergisi. 1-2:73-80.

ÜNAL, Rahmi Hüseyin
1968 Les Monuments İslamques anciens de la ville
d'Erzurum et de sa régıon.
Paris: Librairie Adrien Maisonneuve.

1969-70 "Iğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı
ve Doğubayezit-Batum Kervan Yolu Hakkında
Notlar (1)".
Sanat Tarihi Yıllığı, 3:7-15.

1982 Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç
Kapılar.
İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

1983 "Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı"
Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, 2:106-118.

1988 "Çeşme Köyü Camisi (Çeşme-İzmir)"
Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, 4:117-123.

ÜNVER, Süheyl

1939 "Selçuklular Zamanında ve Sonra Anadolu Kaplıcaları Tarihi". Konya. 30:1509-1521.

1973 "Türk Hamamı". Belleten. 37:87-94.

VASILIEV, A.A.

1943 Bizans İmparatorluğu Tarihi. I. (Çev. A. Müfid Mansel) Ankara: Maarif Matbaası.

WİLSON, C.

1895 Handbook for Travellers in Asia Minor. Transcaucasia, Persia. London: John W.Parker.

YETKİN, Suut Kemal

1962 "Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri". Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi: 408-410.

YETKİN, Şerare

1986 Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

YİĞİTBAŞI, Süleyman Sükûti

1972 Eğirdir-Felekâbad Tarihi. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Kol. Şti.

YURDAKUL, Erol

1970 "Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı". Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 2:141-151.

YÜKSEL, İ. Aydın
1983 Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520). V.
İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Matbaası.

ZGUSTA, Ladislеav
1984 Kleinasiatische Ortsnamen.
Heidelberg: Carl Winter-Universitaetsverlag.

IX. EKLER

EK.1 ARAŞTIRMA KAPSAMINA ALINMAYAN YERLEŞİM-YAPI LİSTESİ

ISPARTA İLİ

MERKEZ İLÇE

3 Cami
1 Medrese (Mevcut değil)
1 Hamam
1 Çeşme

Aliköy : 1 Hamam
Bozanönü : -
Büyük Gökçeli (Büyük Findos : 1 Cami
Büyük Hacılar: -
Çobanisa : -
Çukur : -
Darıderesi : -
Darıören : -
Deregümü : 1 Çeşme
Direkli : -
Gelincik : -
Güneyce : -
Kayı : -
Kışla : -
Kuleönü : 1 Hamam
Küçük Gökçeli (Küçük Findos) : 1 Hamam
Küçük Hacılar : -
Küçük Kışla : -
Sav : 1 Türbe
Yakaören : 1 Türbe

AKSU İLÇESİ

Eldere : -
Elecik : -
Karacahisar (Pınargözü) : -

Karağı : -
Katip : -
Koçular : -
Kösre : -
Sofular : -
Terziler : -
Yakaavşar : -
Yılanlı : 1 Çeşme (Mevcut değil)
Yukarıyaylabel (Karapınar) : -

ATABEY İLÇESİ

2 Cami
1 Hamam (Mevcut değil)
4 Çeşme (1'i Mevcut değil)

Bayat : 1 Kilise
Harmanören : 1 Çeşme
İslamköy : 3 Çeşme
1 Kilise
Kapıcak : -
Pembeli : -

EĞİRDİR İLÇESİ

1 Cami
2 Türbe (Mevcut değil)
1 Hanikâh (Mevcut değil)
2 Hamam
1 Kilise

Ağılköy : -
Akbelenli : -
Akdoğan : -
Akpınar : -
Aşağı Gökdere : -
Bademli : -
Bağacık : -
Bağıllı : -
Bağören : 1 Hamam

Balkırı : -
Barla (Kocapınar): 1 Hamam (Mevcut değil)
5 Çeşme
1 Kilise
Çayköy : -
Gökçe (Beydere) : -
Gökçehöyük : -
Göktaş : -
Havutlu : -
Kırıntı : -
Mahmatlar : -
Sarıidris : -
Serpil : -
Sevinçbey : -
Sipahiler : -
Sorkuncak : -
Tepeli : -
Yılgıncak : -
Yukarı Gökdere : -
Yuvalı : -

GELENDOST İLÇESİ

Akdağ : -
Avşar : 1 Cami
1 Köprü
Balcı : -
Bağıllı : -
Çaltı : -
Esinyurt : -
Hacılar : -
Keçili : -
Köke : -
Madenli : -
Yaka : -
Yenice : -
Yeşilköy : -

GÖNEN İLÇESİ

1 Hamam

Gölbaşı : -
Gümüşgün : -
Güneykent : -
İğdecik : -
Kızılcık : -
Koçtepe : -

KEÇİBORLU İLÇESİ

Ardıçlı : -
Aydoğmuş : -
Çukurören : -
Gülköy : -
Kaplanlı : -
Kavak : -
Kılıç : -
Kozluca : -
Kuyucak : -
Özbahçe : -
Saracık : -
Senir : -
Yenitepe : -
Yeşilyurt : -

SENİRKENT İLÇESİ

Akkeçili : -
Başköy : -
Büyük Kabaca : -
Garip : -
Gençali : -
Ortayazı : -
Uluğbey : 1 Zaviye
Yassıören : -

SÜTÇÜLER İLÇESİ

1 Cami

Aşağı Yaylabel : -
Ayvalı : -
Bekirağalar: -
Belence : -
Beydilli : -
Boğazköy : -
Bucakdere : -
Çandır : 1 Köprü
Çobanisa : -
Çukurca : -
Darıbükü : -
Güldallı : -
Hacıahmetler : -
Hacıaliler : -
İbişler : -
İncedere : -
Karadiken : -
Kasımlar : -
Kesme : -
Kuzca : -
Melikler : -
Müezzinler : -
Pınarköy : -
Sağrak : -
Saray : -
Sarımehmetler : -
Sığırlık : -
Şeyhler : 1 Türbe
Yukarı Yaylabel : -
Yeniköy : -

ŞARKİKARAAĞAÇ İLÇESİ

2 Cami
1 Hamam (Mevcut değil)

Arak : -
Armutlu : -
Aslandoğmuş : -
Aşağıdinek : 1 Çeşme
Başdeğirmen : -
Beyköy : -
Çaltı : -
Çarıksaraylar : -
Çavundur : -
Çeltek : -
Çiçekpınar : -
Fakılar : -
Gedikli : -
Göksöğüt : -
Karayaka : -
Kıyakdere : -
Köprüköy : -
Muratbağı : -
Ördekçi : -
Örenköy : -
Salur : -
Sarıkabalı : -
Yakaemir : -
Yassıbel : -
Yenicekale : -
Yeniköy : -
Yukarıdirek : -

ULUBORLU İLÇESİ

8 Cami (4 ü Mevcut değil)
2 Hamam (Mevcut değil)
4 Çeşme
2 Köprü

Dereköy : -
İleydağı : -
İnhisar : -
Küçük Kabaca : -

YALVAÇ İLÇESİ

1 Cami
Akçaşar : 1 Cami
Altıkapı : -
Aşağıkaşıkara : -
Aşağıtırtar : -
Ayvalı : -
Bağkonak : -
Bağlarbaşı : -
Bahtiyar : -
Bücüllü : -
Celeptaş : -
Çakır : -
Çamharmanı : -
Çetince : -
Dedeçam : -
Eğirler : -
Eyuplar : -
Gökçeali : -
Hisarardı : 2 Kilise
Hüyüklü : -
Kırbaş : -
Koruyaka : -
Kozluçay : -
Körküler : -
Kumdanlı : -
Kurusarı : -
Kuyucak : 1 Cami
Mısırlı : -
Özbayat : -
Özgüney : 1 Cami

Sağır : -
Sücüllü : -
Taşevi : -
Terziler : -
Tokmacık : -
Yağcılar : -
Yarıkkaya : -
Yukarıkaşıkara : -
Yukarıtırtar : -

YENİŞARBADEMLİ İLÇESİ
Gölkonak : -

Not: Yerleşimlerin karşısında belirtilen yapılar mevcut olan örneklerdir. Mevcut olmayan yapılar parantez içinde belirtilmiştir. Yapı bulunmayan yerleşimler ise - ile işaretlenmiştir.

26669

ISPARTA VE ÇEVRESİNDEKİ SELÇUKLU-BEYLİKLER DÖNEMİ YAPILARI

Nermin Şaman

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır.
II. Cilt

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Nisan, 1993

LEVHA LİSTESİ

1. Isparta ili Haritası (Isparta Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü 1992)

2. Atabey, Ertokuş Medresesi, rölöve planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, düzeltilerek, A. Durukan-T.Yazar 1988-90).

3. Doğu cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

4a. Doğu cephe
b. Portal

5a. Portal, sivri kemer, ayrıntı
b. Portal, kuşatma şeridi, ayrıntı

6a. Portal, kuzey niş
b. Portal, kitabe

7. Kuzey cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

8a. Kuzey cephe (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b. Kuzey cephe, batıdan görünüm

9. Güney cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

10a. Güney cephe
b. Güney cephe, doğu bölüm

11a. Güney cephe, doğu üst köşe, büst
b. Güney cephe

12. Batı cephe rölövesi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

13a.Batı cephe, kuzeyden görünüm
b.Batı cephe, türbe-medrese bileşimi, ayrıntı

14a.Batı cephe, güneyden ayrıntı
b.Batı cephe, güneyden ayrıntı

15a.Türbe, gövde, üst seviyeden ayrıntı
b.Medrese ve türbe, üstten görünüm

16. Medrese, A-A rölöve kesidi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

17. B-B rölöve kesidi (Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret A.Ş. Arşivi 1992).

18a.Avlu, doğuya bakış
b.Avlu, ortadaki havuz ve su yolu

19a.Avlu, güneye bakış
b.Avlu, kuzeybatıya bakış

20a.Avlu, güneydoğuya bakış
b.Avlu, güney duvar, orta bölümün üstü

21a.Avlu, batıya bakış
b.Avlu, doğu duvar eksenindeki kapı

22a.Avlu, giriş mekânının doğu duvarındaki kapı
b. Avlu, kubbe

23a.Avlu, güneybatı mekân kapısının lentosu, ayrıntı
b.Avlu, batı eyvana doğudan bakış

24a.Avlu, güneybatıya bakış
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden birinci devşirme parça

25a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden birinci devşirme parça
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden ikinci devşirme parça

26a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça

27a.Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü ve dördüncü devşirme parçalar.
b.Avlu, eyvanın önünde, güneyden dördüncü devşirme parça

28. Avlu, eyvanın önünde, güneyden beşinci parça

29a.Ana eyvan, mihrap
b.Ana eyvan, mihrap, ayrıntı

30a.Ana eyvan, batı duvar
b.Ana eyvan, batı duvardaki kapılar, ayrıntı

31a.Ana eyvan, batı duvar, güney kapıdan ayrıntı
b.Türbe, iç mekân, batıya bakış

32a.Türbe, iç mekân sanduka, doğudan görünüm
b.Medrese bahçesindeki devşirme malzeme

33. Eğirdir, Dündar Bey Medresesi, rölöve planı (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

34. Üst kat restitüsyon planı (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

35. Üstten genel görünüm

36. Güney cephe rölövesi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

37a.Güney cephe
b.Güney cephe, portal

38a.Portal, kuşatma şeritleri, ayrıntı
b. Portal, kuşatma şeritleri, ayrıntı

39a.Portal, kemer köşeliği, ayrıntı
b.Portal, kemer köşeliği, ayrıntı

40a.Portal, batıdan ayrıntı
b.Portal, doğu niş

41a.Batı cephe
b.Kuzey cephe

42. A-A rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

43. B-B rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

44. D-D rölöve kesidi (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi 1978)

45a.Avlu, üstten görünüm
b.Avlu, kuzeye bakış

46a.Avlu, kuzeye bakış (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, doğu revak

47a.Avlu, doğu revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, batı revak

48a.Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
b.Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

49a.Avlu, batı revak, sütun başlığı, ayrıntı
b.Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık

50a.Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık
b.Avlu, batı duvar, eksendeki kapı, ayrıntı

51a.Avlu, kuzeydeki ana eyvan kemeri, ayrıntı
b.Avlu, ana eyvan kemeri, ayrıntı

52. Uluborlu, Gargılı Lala Medresesi, rölöve planı

53. Uluborlu, Gargılı Lala Medresesi, restitüsyon planı

54a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Doğu cephe, güney bölümü

55a.Doğu cephe, güney bölümü, ayrıntı
b.Güney cephe

56a.Güney cephe
b.Batı cephe

57a.Batı cephe, güney bölümü
b.Avlu, güneybatıya bakış

58a.Avlu, doğuya bakış
b.Avlu, güneydoğuya bakış

59a.Avlu, doğudaki sütunlar
b.Avlu, güney kanadın doğusu

60a.Avlu, güney kanadın doğusu
b.Avlu, sütun başlığı

61a.Avlu, güneydoğudaki kemer ve köşe üçgeni
b.Avlu, güneybatıya bakış

62a.Avlu, güney duvar, batı bölümü
b.Avlu, güneybatıya bakış

63a.Avlu, güneybatı köşe üçgeni
b.Avlu, güney kanatta batıdan ikinci mekanın batı duvarı, ayrıntı.

64a.Avlu, ana eyvana doğudan bakış
b.Avlu, ana eyvan kemer başlangıcı

65a.Avlu, batı kanat, ana eyvanın kuzeyindeki mekân, güneyden bakış
b.Avlu,ana eyvanın güneyindeki mekanın güney duvarı

66a.Avlu, ana eyvanın güneyindeki mekanın batı duvarı, ocak nişi
b.Avlu, ana eyvanın batısındaki mekan, batı duvarı

67. Eğirdir, Baba Sultan Türbesi, rölöve planı

68a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Kitabe (Dündar Bey Medresesi Avlusu)

69. Doğudan görünüm

70. Batıdan görünüm

71a.Kuzeyden görünüm
b.İç mekan, doğu duvar, kapı

72a.İç mekan, güneydoğu pencere
b.İç mekan, güneybatı pencere

73a.İç mekan, sanduka, batıdan görünüm
b.İç mekan, batıya bakış

74. Uluborlu, Balta Bey hamamı, rölöve planı

75a.Güneybatıdan görünüm
b. Güney cephe

76a.Soyunmalık, kuzeye bakış
b.Soyunmalık, ortadaki havuz

77a.Soyunmalık, kuzeybatıya bakış
b.Ilıklık, batı duvar, ayrıntı

78a.Ilıklık, doğu duvar
b.Ilıklık, kuzey duvar

79a.Ilıklık, kubbe
b.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi

80a.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, kuzey eyvan

81a.Sıcaklık, batı eyvan
b.Sıcaklık, güney eyvan

82a.Sıcaklık, güney eyvan, güneybatı köşe, ayrıntı
b.Sıcaklık, kubbe

83a.Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, güneybatı halvetin kapısı

84a.Sıcaklık, kuzeybatı halvetin kapısı
b.Sıcaklık, güney halvet, kubbe

85. Su deposu, güneye bakış

86. Uluborlu, Karabey Hamamı, rölöve planı

87. Restitüsyon planı

88a.Üstten görünüm
b.Kuzeydoğudan görünüm

89a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, kuzey bölüm

90a.Kuzey cephe
b.Batı cephe

91a.Ilıklık, doğuya bakış
b.Ilıklık, güney duvar

92a.Ilıklık, güneybatıya bakış
b.Sıcaklık, batıya bakış

93a.Sıcaklık, güney duvar
b.Sıcaklık, güney duvar, orta bölüm

94a.Sıcaklık, doğu duvar
b.Sıcaklık, güneybatıya bakış

95a.Sıcaklık, kuzeybatıya bakış
b.Sıcaklık, güneybatı köşe, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

96a.Sıcaklık, üstten görünüm
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, üstten görünüm

97a.Güneydoğu halvet, batıya bakış
b.Su deposu, batıya bakış

98. Eğirdir Dündar Bey Hamamı, rölöve planı

99a. Kuzey cephe
b. Üstten görünüm, kuzeye bakış

100a.Üstten görünüm, güneye bakış
b.Üstten görünüm, güneyden, ayrıntı

101a.Erkekler bölümü, soyunmalık, güney duvar, ayrıntı
b.Erkekler bölümü, ılıklık kuzeybatıya bakış

102a.Erkekler bölümü, ılıklık, havuz
b.Kadınlar bölümü, ılıklık, batıya bakış

103a.Kadınlar bölümü, ılıklık güney duvar
b.Kadınlar bölümü, ılıklık, doğu duvar

104. Barla, Çaşnigir Hamamı, rölöve planı

105a.Kuzey cephe
b.Kuzey cephe, batıdaki devşirme parça

106a.Kuzey cephe, batıdaki ikinci devşirme parça,ayrıntı
b.Kuzey cephe, batıdaki üçüncü devşirme parça,ayrıntı

107a.Doğu cephe, kuzeyden görünüm
b.Doğu cephe, güneyden görünüm

108a.Doğu cephe, güney bölüm
b.Güney cephe, külhan kemeri

109a.Batı cephe, güney bölüm
b.Batı cephe, kuzey bölüm

110a.Soyunmalık, kuzeye bakış
b.Soyunmalık, güneydoğu köşeye bakış

111a.Soyunmalık, güney duvar, batı köşedeki kapı

b.Soyunmalık, güney duvar, doğudaki niş

112a.Soyunmalık, ortadaki havuz, ayrıntı
b.Geçiş mekanı, batıya bakış

113a.Ilıklık, doğu duvar
b.Ilıklık, kubbe, ayrıntı

114. Sıcaklık, doğu halvet, kuzeydoğuya bakış

115. Büyük G ölçekli, Hamam, rölöve planı

116a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güney cephe, doğu bölüm

117a.Kuzey cephe, doğu bölüm
b.Batı cephe, kuzey bölüm

118a.Giriş mekanı, doğuya bakış
b.Soyunmalık, ortadaki havuz

119a.Soyunmalık, doğu duvar, kuzeydeki kapı
b.Ilıklık, kuzeye bakış

120a.Ilıklık, kuzeye bakış
b.Temizlik mekânı, batı duvarının alt bölümü

121a.Sıcaklık, doğuya bakış
b.Sıcaklık, doğu duvar, orta bölüm

122a.Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Sıcaklık, halvet, kuzey duvarın batı köşesindeki kapı

123a.Halvet, doğu duvar, orta bölüm
b.Halvet, kubbeye geçiş sistemi ayrıntı

124. Külhan, batıya bakış

125. Yalvaç, Hamam, rölöve planı

126a.Güney cephe
b.Güney cephe, doğu bölüm

127a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güney cephenin ortasındaki devşirme malzeme

128a.Ilıklık, kuzeybatıya bakış
b.Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki niş

129a.Ilıklık, kuzey duvar, batıdaki niş
b.Ilıklık, güney duvar

130a.Ilıklık, güney duvardaki kapı
b.Ilıklık kubbe.

131a.Sıcaklık, güneybatıya bakış
b.Sıcaklık, kuzeydoğuya bakış

132a.Sıcaklık, güney duvar
b.Sıcaklık, kuzey duvar, orta bölüm

133a.Sıcaklık, kuzeybatıya bakış
b.Sıcaklık, batı duvar, güney bölüm

134a.Sıcaklık, kubbe, ayrıntı
b.Sıcaklık, kuzey köşedeki geçiş sistemi

135a.Sıcaklık, kuzeybatı halvet, batı duvar, orta bölüm
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, batıya bakış

136a.Odunluk, kuzeye bakış
b.Odunluk, güneydoğuya bakış

137. Barla, Göçeri Hamamı, rölöve planı

138. Restitüsyon planı

139a.Güneybatıdan görünüm
b.Kuzeybatıdan görünüm

140a.Soyunmalık, doğuya bakış
b.Soyunmalık, doğuya bakış

141a.Ilıklık, kuzey ve doğuya bakış
b.Ilıklık, kuzeye bakış

142a.Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı
b.Ilıklık, kuzeybatı köşeye bakış

143a.Su deposu, doğuya bakış

144. Avşar, Hamam, rölöve planı

145a.Kuzeydoğudan görünüm
b.Güney cephe

146a.Güney cephe, batı bölüm
b.Güneycephe, batı bölüm, külhan kemeri

147a.Batı cephe
b.Ilıklık, batıya bakış

148a.Ilıklık, doğuya bakış
b.Sıcaklık, doğuya bakış

149a.Sıcaklık, kuzey duvar, ayrıntı
b.Sıcaklık, kubbe, ayrıntı

150a.Sıcaklık, güneydoğu halvet, güney duvar
b.Sıcaklık, güneybatı halvet, güney duvar

151. Gökçe, Hamam, rölöve planı

152a.Batıdan görünüm
b.Güneydoğudan görünüm

153a.Güney cephe
b.Batı cephe

154a.Batı cephe, kuzeydeki devşirme parça
b.Ilıklık kubbesi, üstten görünüm

155a.Soyunmalık, batıya bakış
b.Soyunmalık, doğuya bakış

156a.Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki kapı
b.Sıcaklık, güneydoğuya bakış

157. Arslandoğmuş, Ilıca, rölöve planı

158a.Kuzey cephe
b.Güney cephe

159a.Doğu cephe
b.Batı cephe

160a.Batı cephe, doğu bölüm
b.Batı mekan, güneyebakış

161a.Batı mekan, doğuya bakış
b.Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı

162a.Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı.
b.Batı mekan, güney duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı.

163. Uluborlu, Büyük Çeşme, batı cephe rölövesi

164a.Batı cephe
b.Kuzey cephe

165a.Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe
b.Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe

166. Niş, doğu duvar, eksenin güneyindeki üstteki kitabe

167. Uluborlu, Muhyiddin Çeşmesi, kuzey cephe rölövesi

168a.Kuzey cephe
b.Niş, güney duvar eksenindeki kitabe

169. Gelendost, Ertokuş Han, rölöve planı

170. Gelendost, Ertokuş Han, restitüsyon planı (Erdmann 1961).

171a.Güney cephe
b.Güneybatıdan görünüm

172a.Batı cephe
b.Batı cephe, kuzey bölüm

173a.Kuzey cephe, orta bölüm
b.Kuzey cephe, orta bölüm, ayrıntı

174a.Avlu, kuzeye bakış
b.Avlu, güneye bakış

175a.Avlu, güney kanat, orta bölüme bakış
b.Avlu, güneydoğu köşe mekanı, güneybatıya bakış

176a.Avlu, doğu kanat
b.Avlu, doğu galeri, kuzeye bakış

177a.Avlu, kuzeye bakış
b.Avlu, batı revak

178a.Avlu, batı galeri, kuzeye bakış
b.Avlu, batı revak, güneyden ikinci kemer

179a.Avlu, kuzeydeki kapalı bölüm portali, güneyden bakış
b.Kapalı bölüm portali, kapı kemeri üzerindeki yapım kitabesi

180a.Kapalı bölüm, orta sahından kuzeye bakış
b.Kapalı bölüm, orta sahnın doğu kanadı, güneyden üçüncü kemer

181a.Kapalı bölüm, doğu sahnın ortadaki takviye kemeri
b.Kapalı bölüm, takviye kemeri,ayrıntı

182. Eğirdir, Han, rölöve planı

183. Restitüsyon planı (Erdmann 1961)

184a.Doğudan görünüm
b.Güney cephe

185a.Avlu, batı duvar
b.Avlu, batıya bakış

186a.Kapalı bölüm, kuzey duvar
b.Kapalı bölüm, batı duvar

187a.Kapalı bölüm, kuzey duvar
b.Kapalı bölüm, güney duvar

188. Pınarbaşı (?), Han,rölöve planı (Erdmann 1961)

189a.Kuzeyden görünüm
b.Güneyden görünüm

190a.Güney cephe
b.Güney cephe, ayrıntı

191a.Batı cephe
b.Batı cephe, ayrıntı

192. Eğirdir, Hızır Bey Camii, rölöve planı

193a.Kuzey cephe
b.Kuzey cephe, batı bölüm

194a.Kuzey cephe, portal kemeri üzerindeki kitabe
b.Kuzey cephe, portal nişi,kapı kemeri üzerindeki kitabe

195a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, güney bölüm

196a.Cami ile medreseyi birleştiren sur duvarı, doğu cephe
b.Güneybatıdan görünüm

197a.Güney cephe
b.Güney cephe, orta bölümdeki pencere

198a.Kuzeybatıdan görünüm
b.Batı cephe

199a.Sur duvarı, batı cephe,. orta bölüm üzerindeki minare
b.Sur duvarı, batı cephe, kapı

200a.Sur duvarı, batı cephe, kapı kemerinin güneyi
b.Minare gövdesi, ayrıntı

201a.Harim, kuzeye bakış
b.Harim, güneye bakış

202a.Harim, güneye bakış
b.Harim, güneye bakış

203a.Harim, güneybatıya bakış
b.Harim, güneyden batıya bakış

204a.Harim, kuzeye bakış
b.Harim, batıya bakış

205a.Harim, batıya bakış
b.Harim, doğu duvar, orta bölüm

206a.Harim, mihrap
b.Harim, orta sahnın tavanı, ayrıntı

207. Barla, Çaşnigir Paşa Camii, rölöve planı

208a.Kuzeybatıdan görünüm
b.Kuzey cephe

209a.Kuzey cephe, doğuya bakış
b.Kuzey cephe, batıya bakış

210a.Kuzey cephe, doğu bölüm
b.Kuzey cephe, eksendeki onarım kitabesi

211a.Kuzey cephe, doğu bölüm, kapı üzerindeki kitabe
b.Kuzey cephe, batı bölüm, kapı

212a.Kuzey cephe, batı bölüm, ayrıntı
b.Kuzeybatı köşedeki minare

213a.Doğu cephe
b.Doğu cephe, eksende üstteki kitabe

214a.Güney cephe
b.Güney cephe, batı bölüm, ayrıntı

215a.Batı cephe
b.Batı cephe, güney bölüm, ayrıntı

216a.Batı cephe, güney bölüm ayrıntı
b.Batı cephe, güney bölüm, devşirme parça

217a.Harim, batıya bakış
b.Harim, batıya bakış

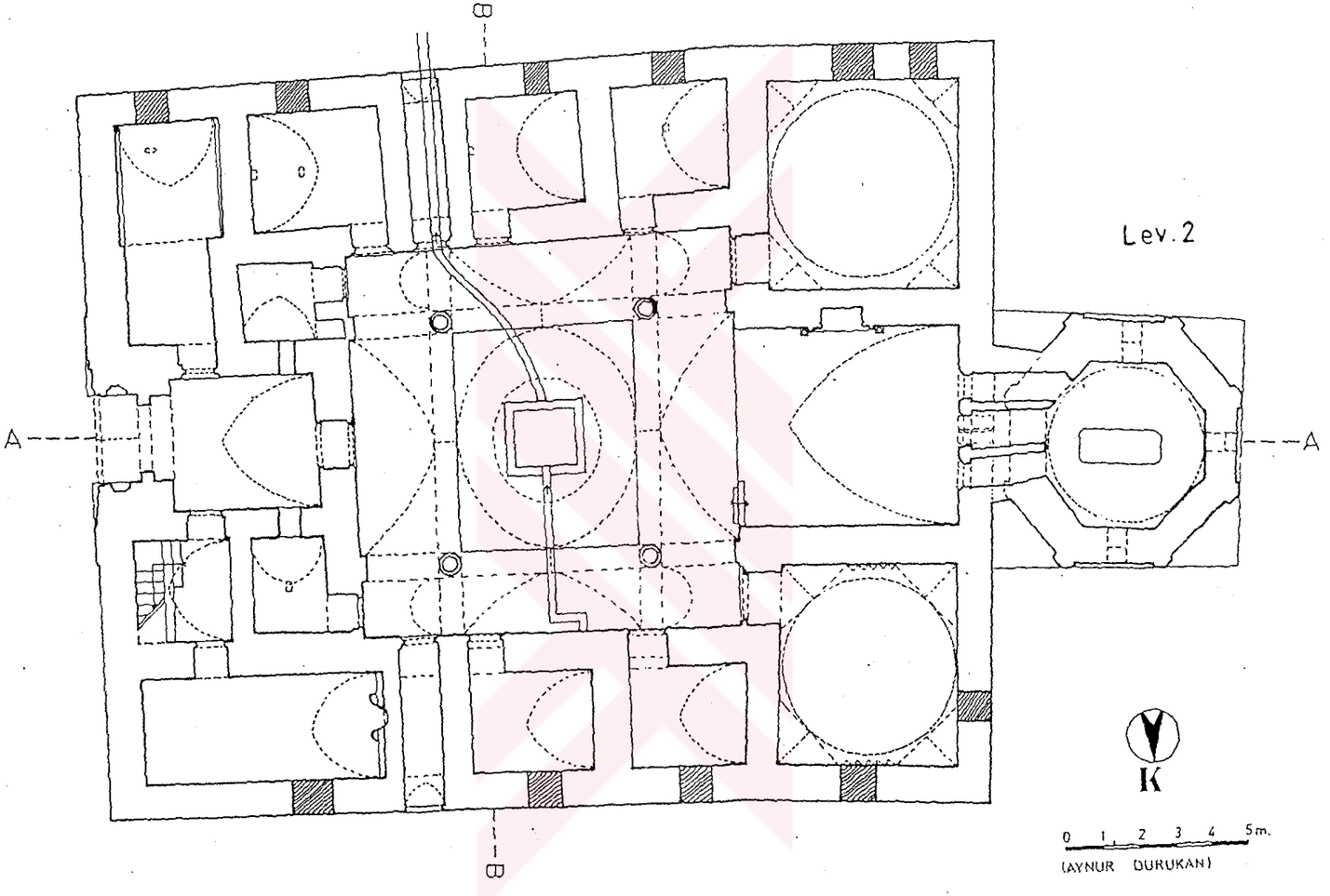
218a.Harim, güneybatıya bakış
b.Harim, mihrap

219a.Harim, mihrap kavsarası, ayrıntı
b.Harim, mihrap, nişi bezeme, ayrıntı

220a.Harim, mihrap, nişi bezeme, ayrıntı
b.Harim, kuzeydeki mahfile bakış

221a.Harim kuzey duvarın doğu bölümü önündeki kitabe
b.Harim, kuzey duvarın batı bölümü, önündeki kitabe

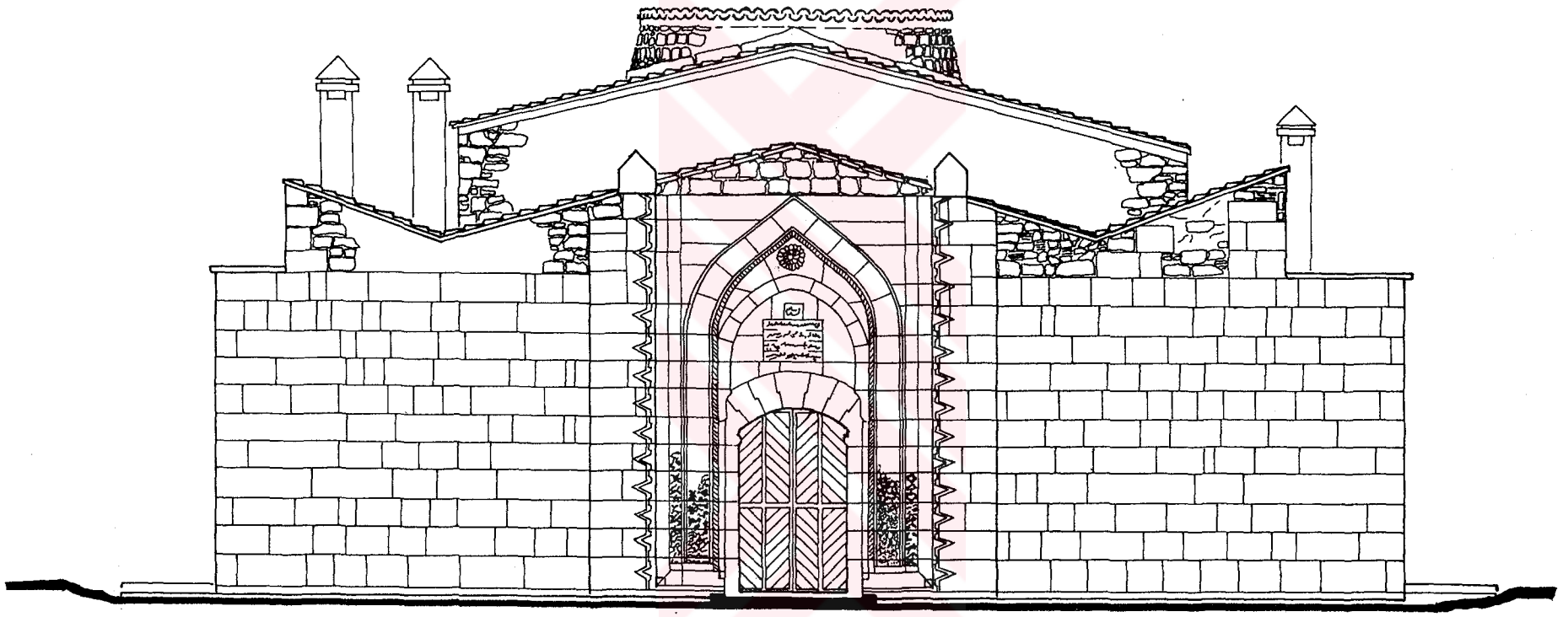

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ, PLAN, 1988-90

(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden düzeltilerek)

RÖLÖVE : AYNUR DURUKAN - TURGAY YAZAR
ÇİZEN : CANAN PARLA

Lev.3

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ DOĞU CEPHE

0 1 2 3 6m.

(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş. ARŞİVİ'NDEN 1992)

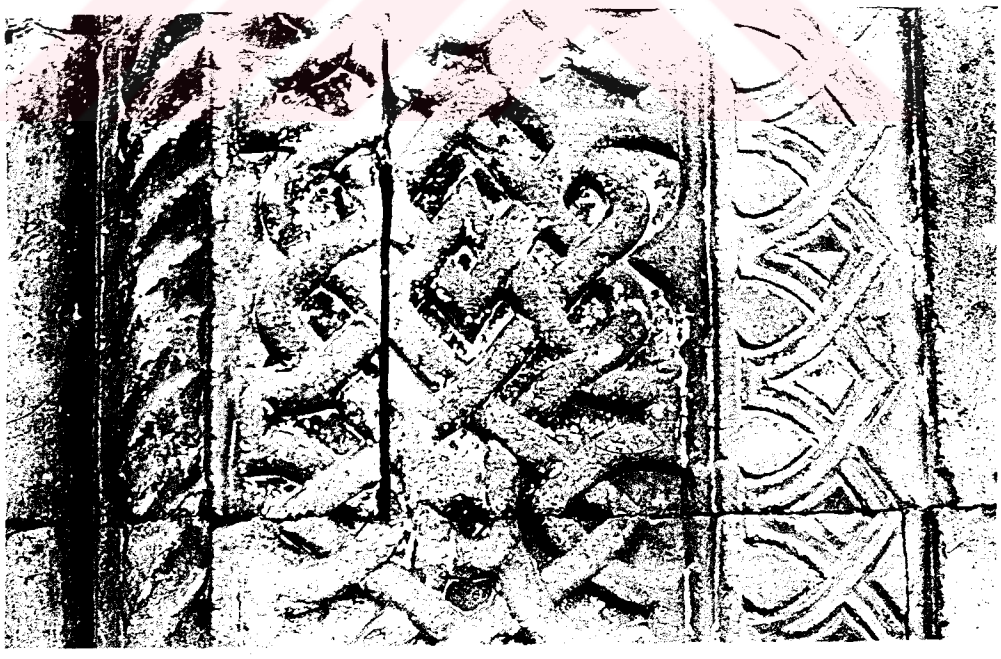
4a Doğu cephe

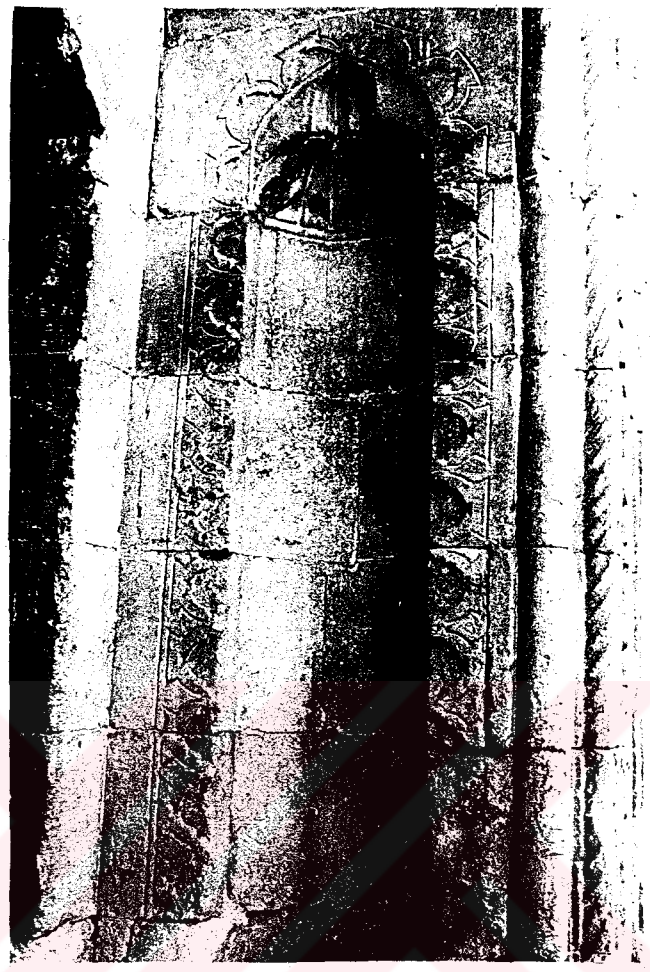
b Portal

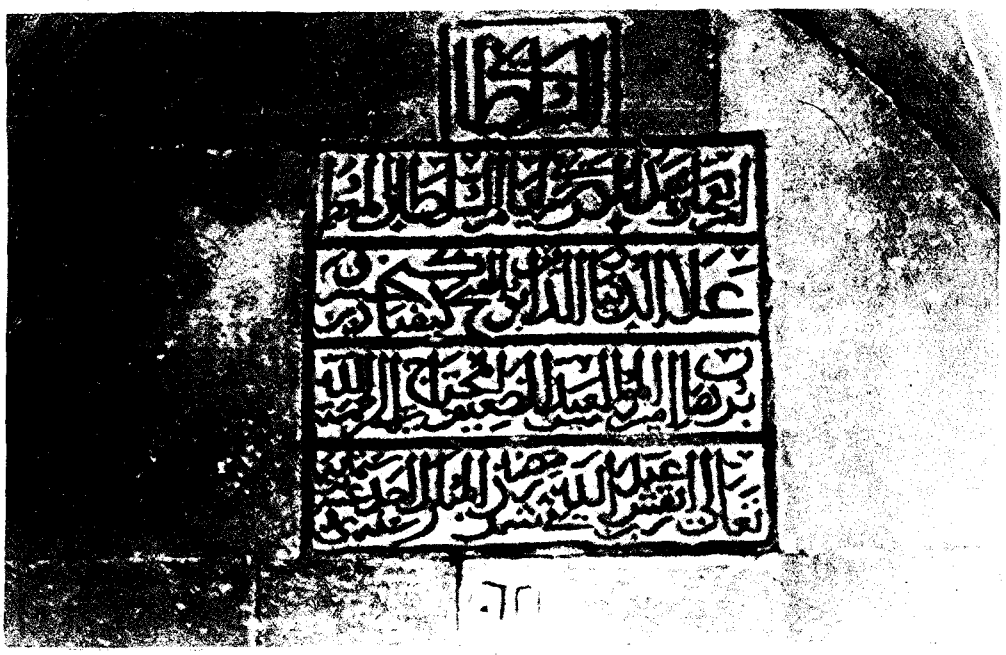
5a Portal, sivri kemer, ayrıntı

b Portal, kuşatma şeridi, ayrıntı

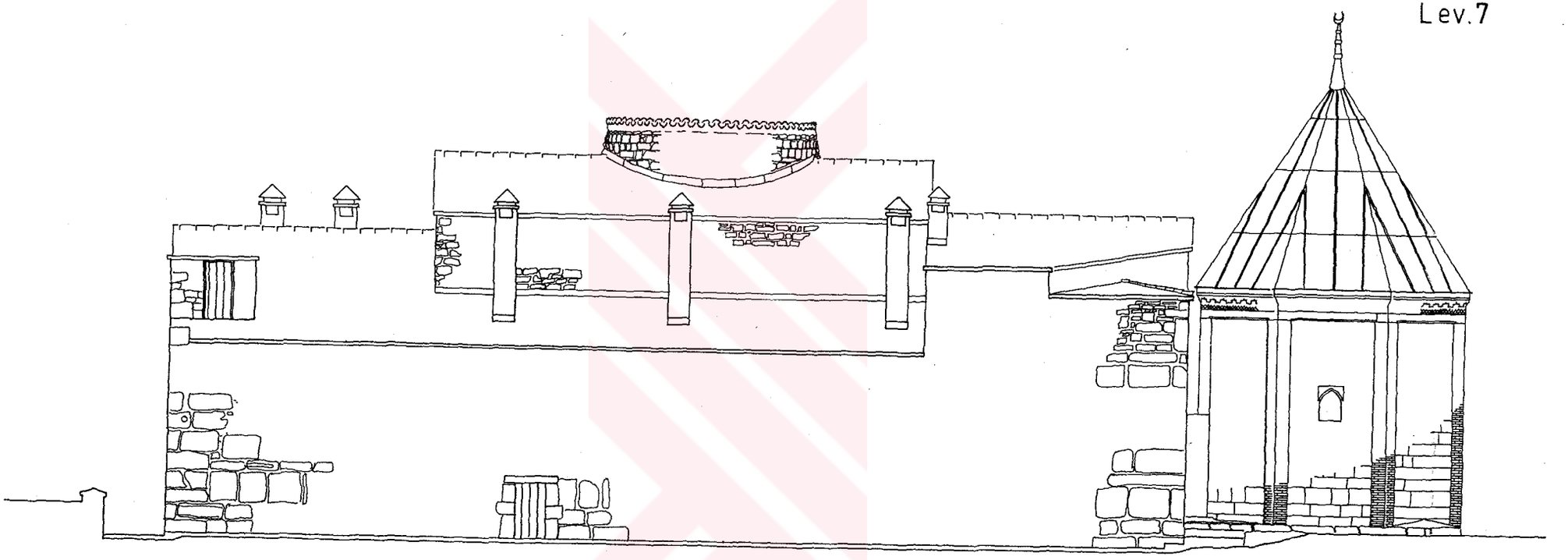

6a Portal, kuzey niş

b Portal, kitabe

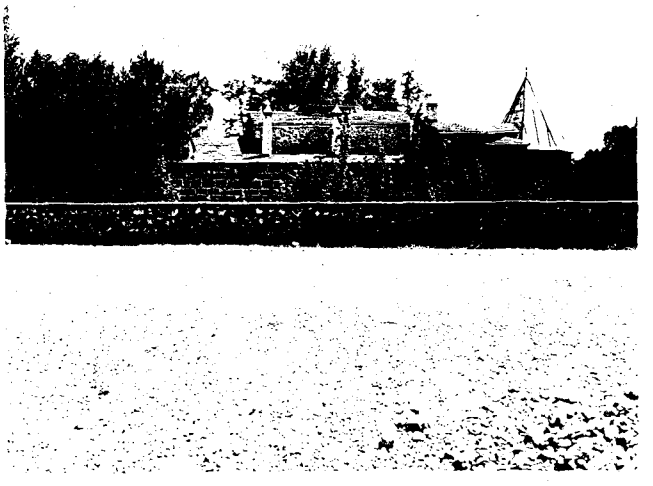
Lev.7

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ KUZEY CEPHE

0 1 2 3 6m.

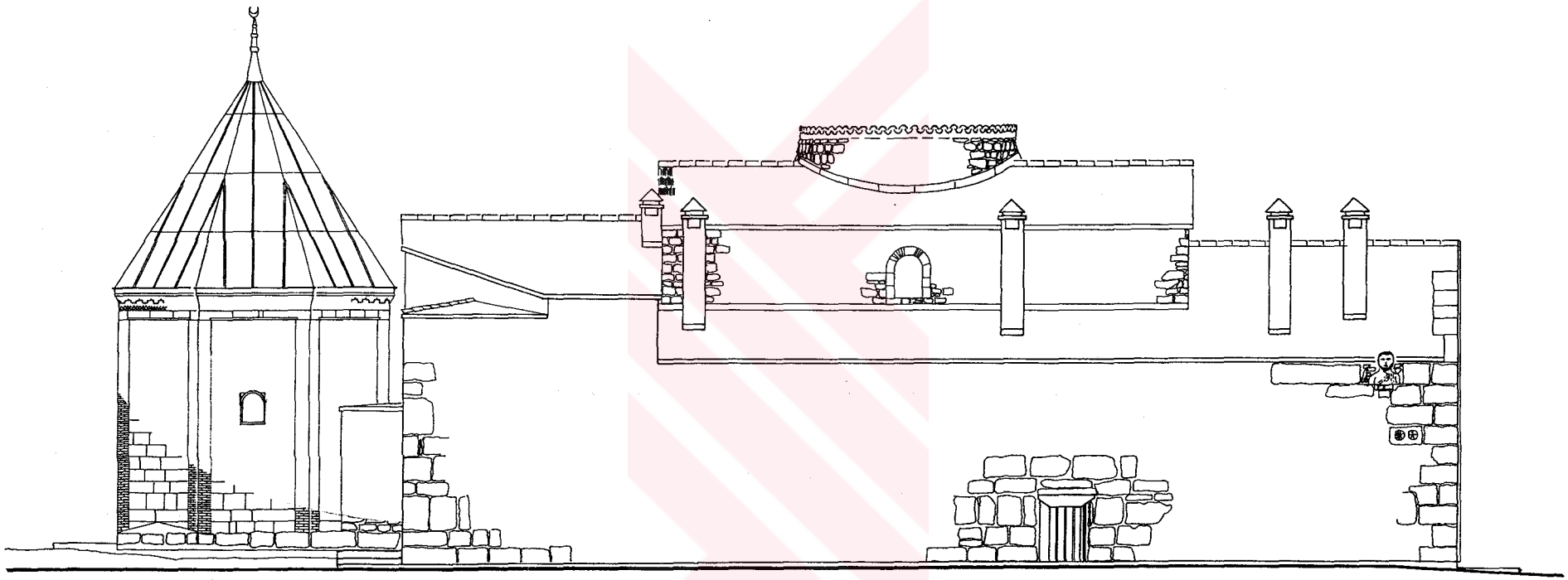
(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş. ARŞİVİ'NDEN 1992)

8a Kuzey cephe (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

b Kuzey cephe, batıdan görünüm

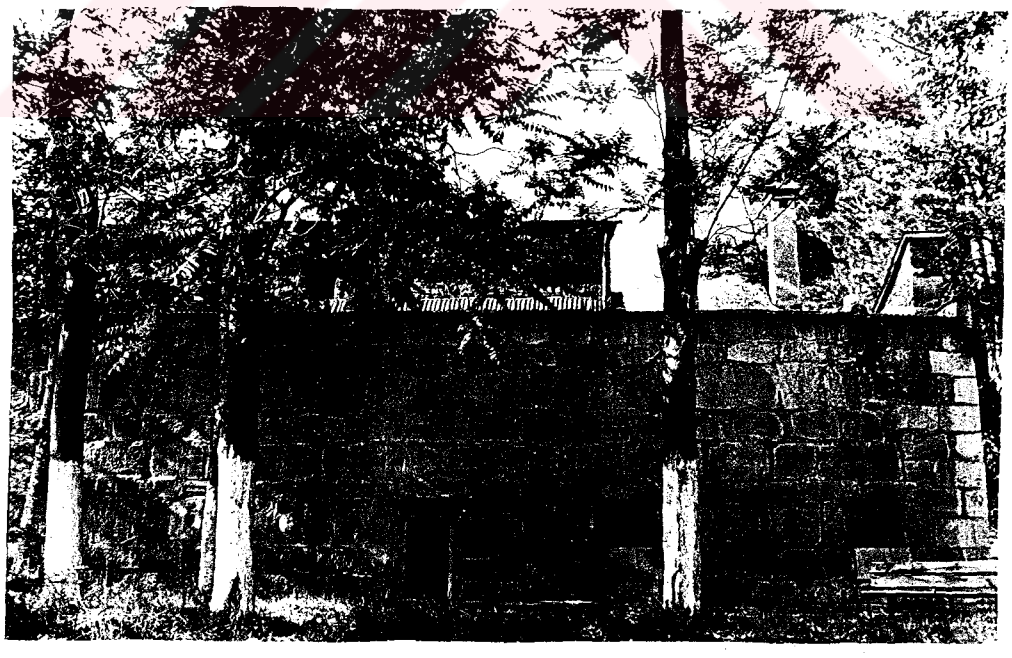
ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ GÜNEY CEPHE

0 1 2 3 6m.

(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş. ARŞİVİ'NDEN 1992)

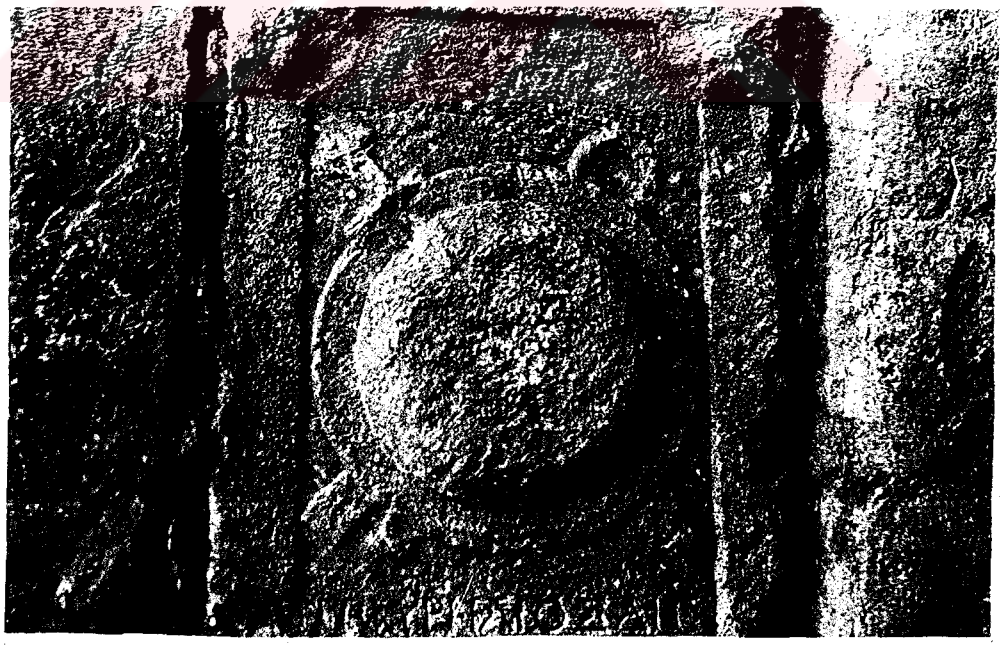
10a Güney cephe

b Güney cephe, doğu bölüm

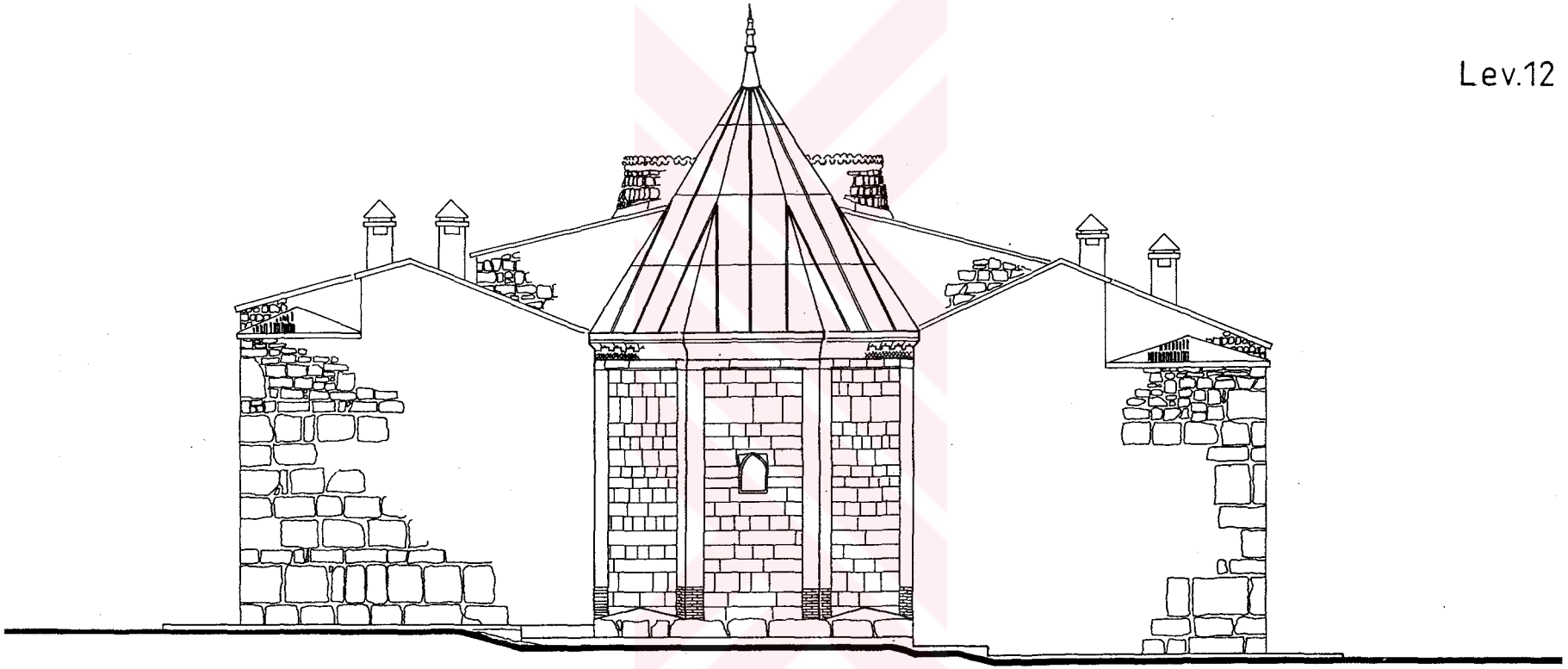

11a Güney cephe, doğu üst köşe, büst

b Güney cephe, batı bölüm, ayrıntı

Lev.12

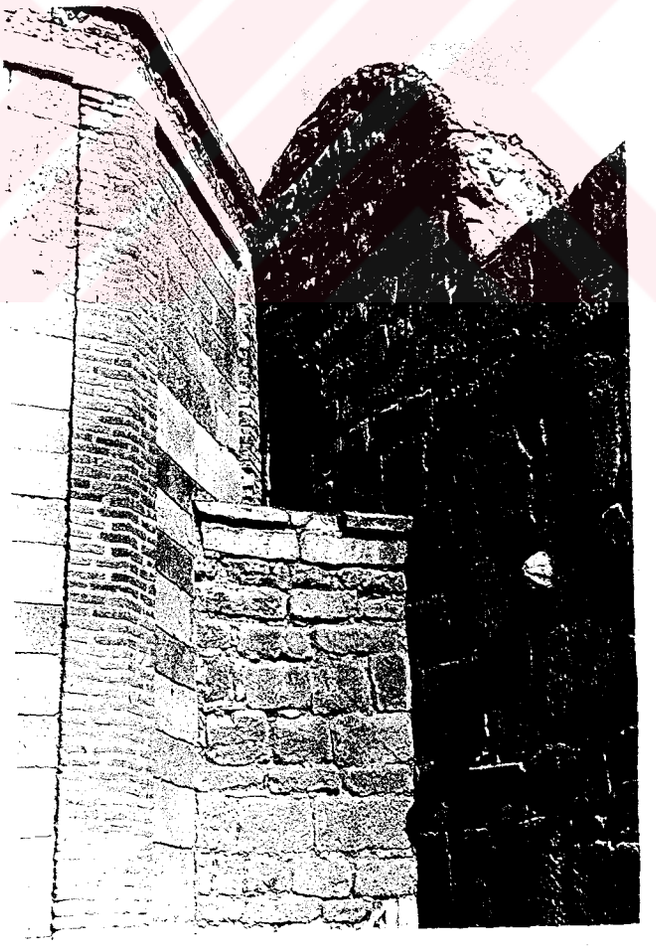
ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ BATI CEPHE RÖLÖVESİ

0 1 2 3 6m.

(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş. ARŞİVİ'NDEN 1992)

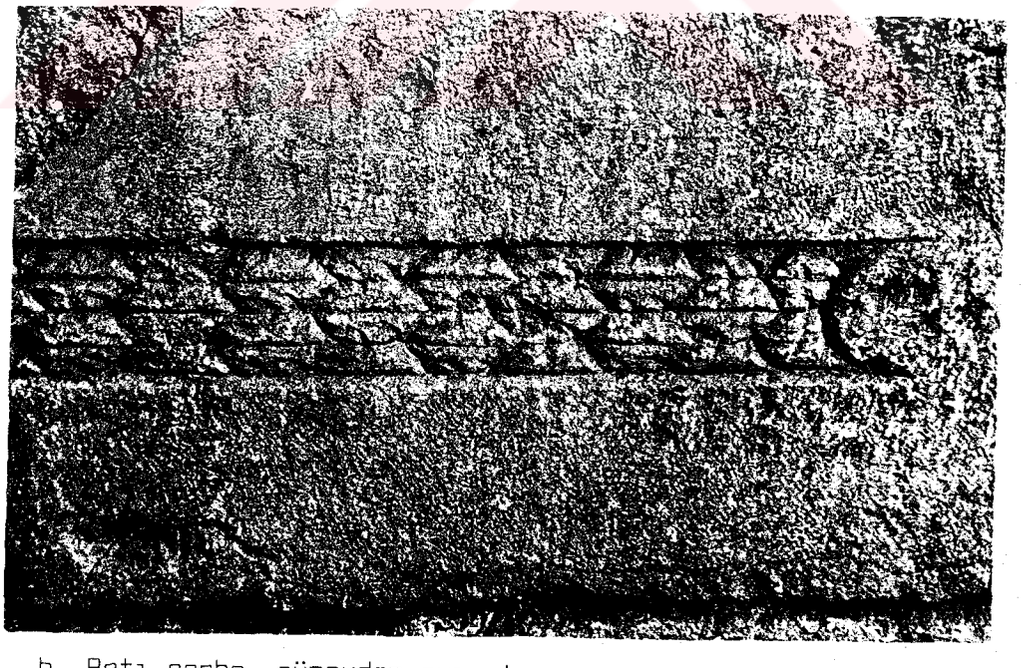
13a Batı cephe, kuzeyden görünüm

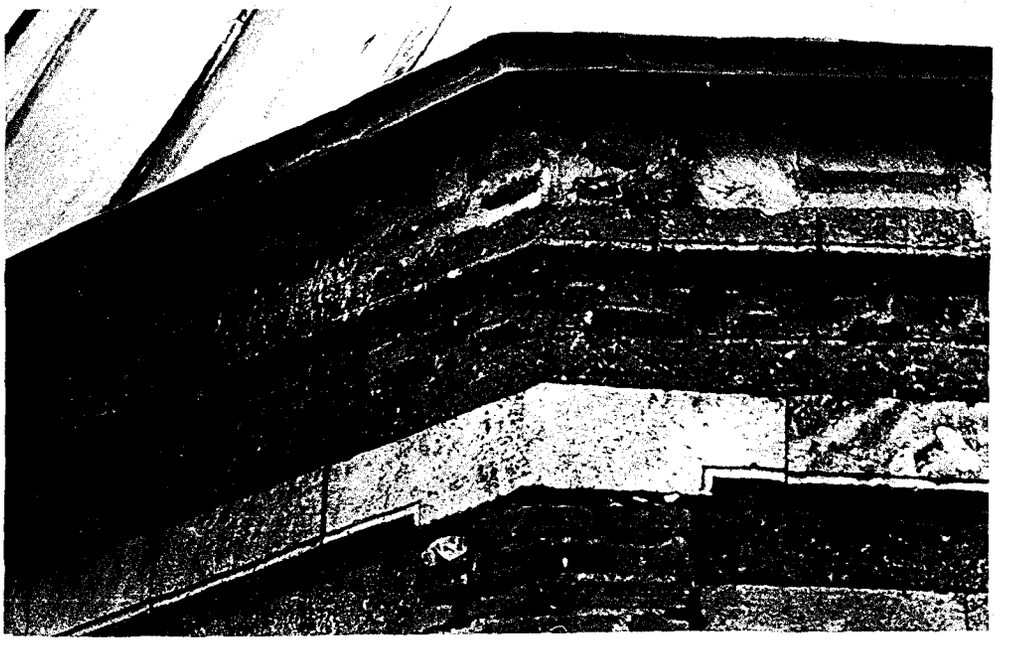
b Batı cephe, türbe - medrese bile - şimi, ayrıntı

14a Batı cephe, güneyden ayrıntı

b Batı cephe, güneyden ayrıntı

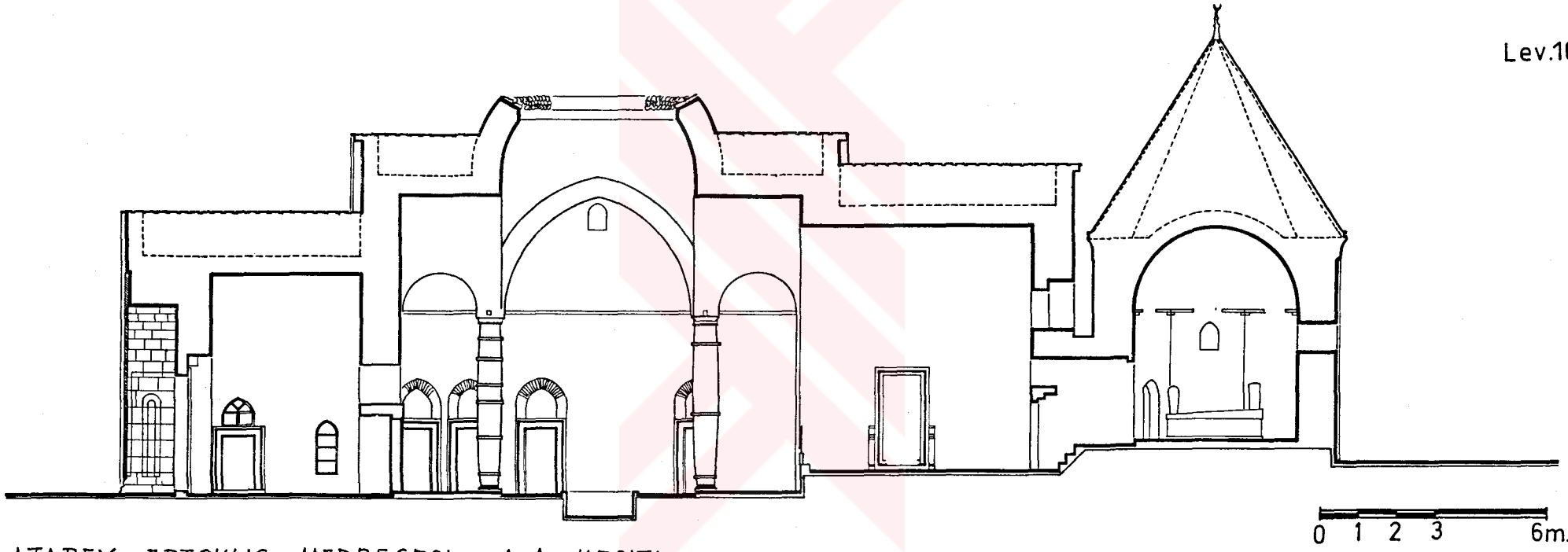

15a Türbe, gövde üst seviyeden ayrıntı

b Medrese ve türbe, üstten görünüm

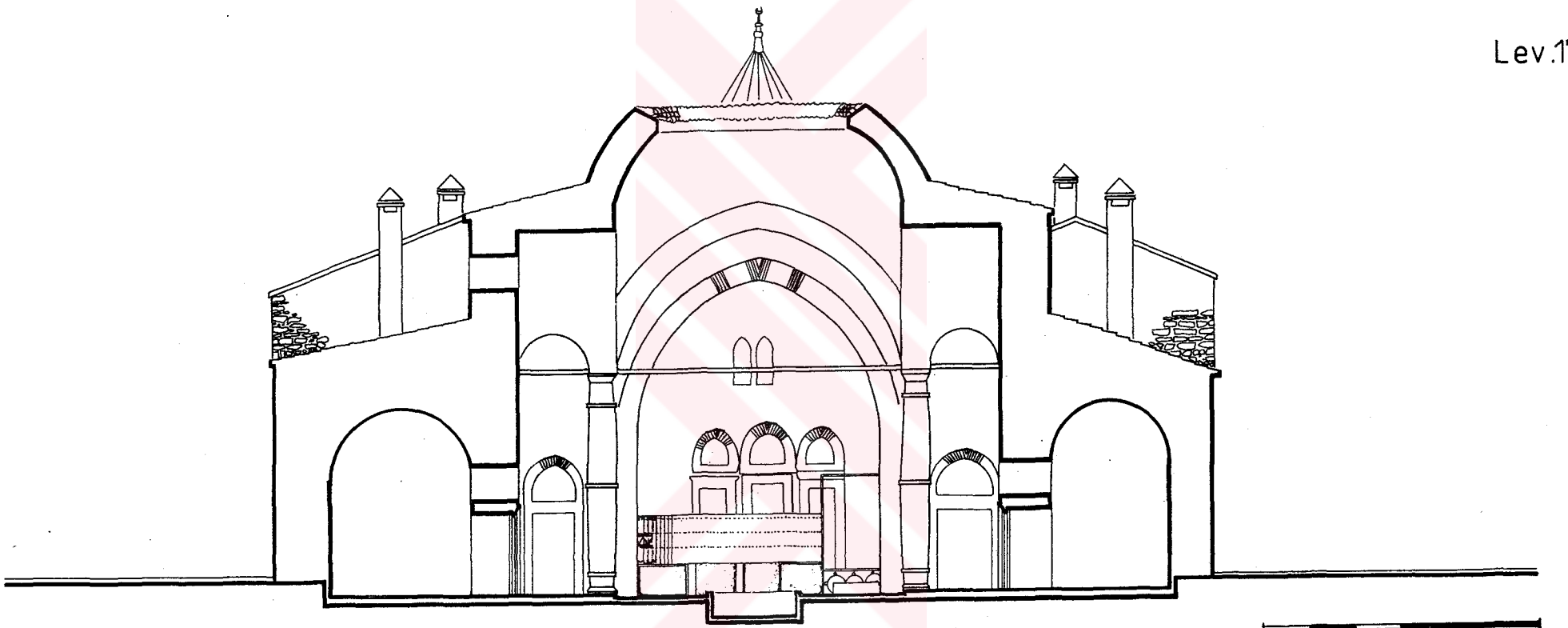
Lev.16

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ A-A KESİTİ

(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş. ARŞİVİ'NDEN)

Lev.17

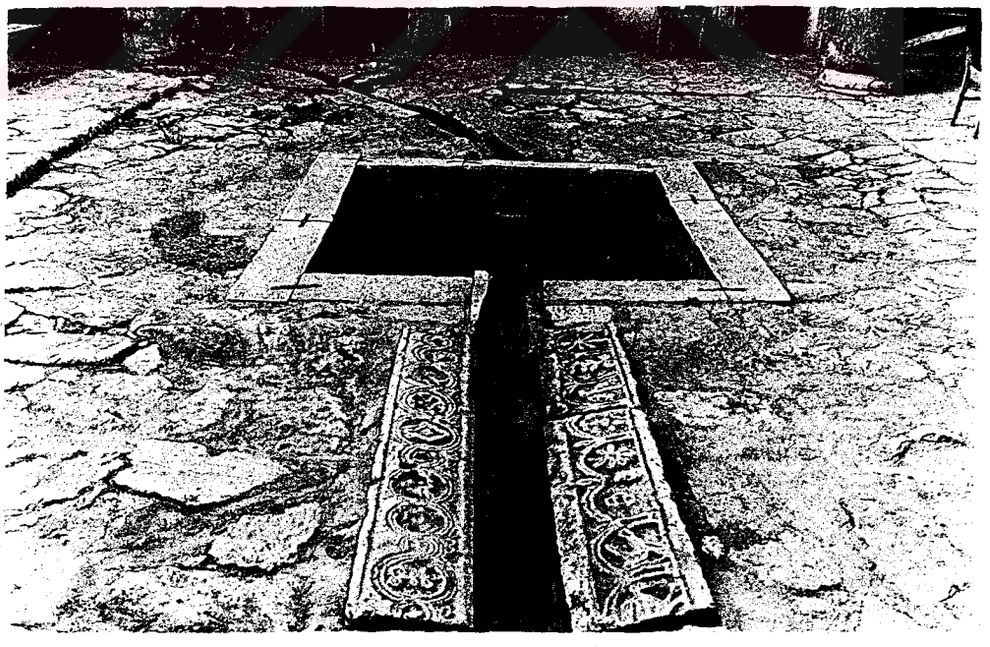
0 1 2 3 6m.

ATABEY ERTOKUŞ MEDRESESİ B-B KESİTİ

(VAKIF İNŞAAT RESTORASYON VE TİCARET A.Ş ARŞİVİNDEN 1992)

18a Avlu, doğuya bakış

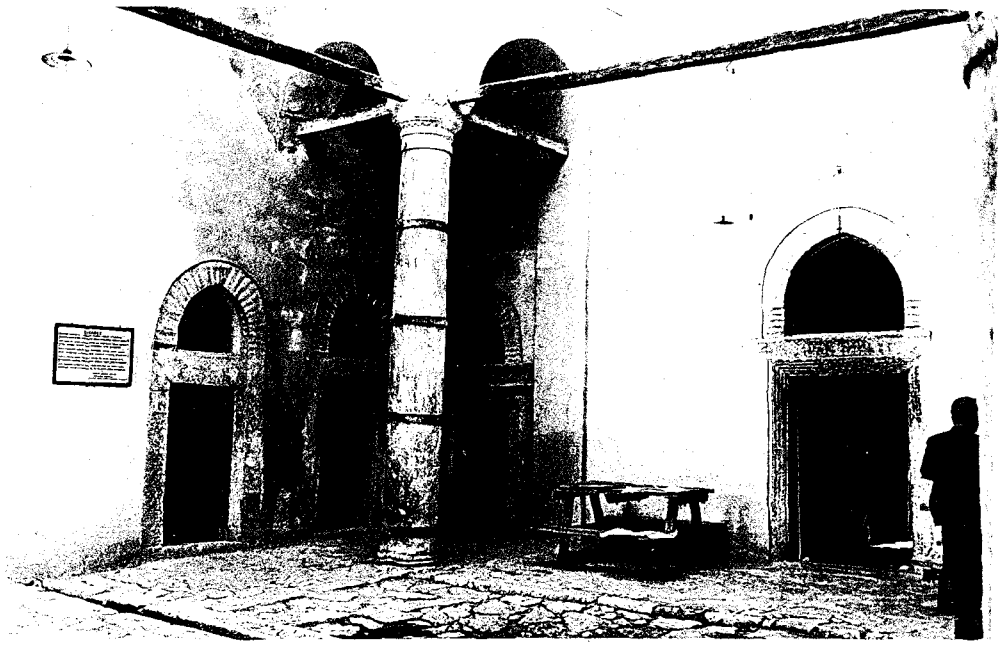
b Avlu, ortadaki havuz ve su yolu

19a Avlu, güneye bakış

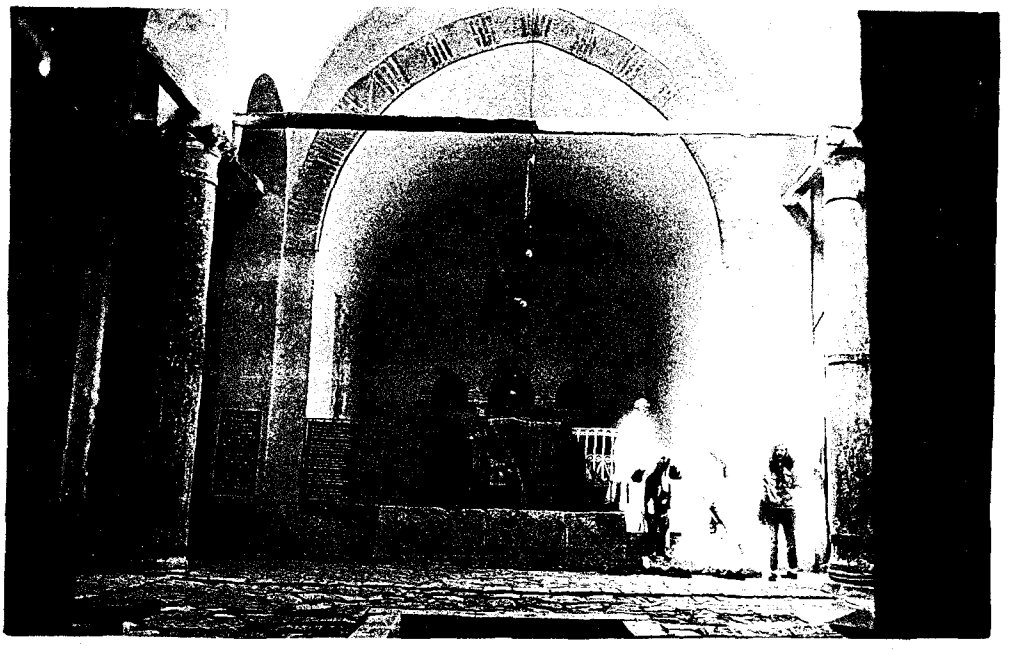
b Avlu, kuzeybatıya bakış

20a Avlu, güneydoğuya bakış

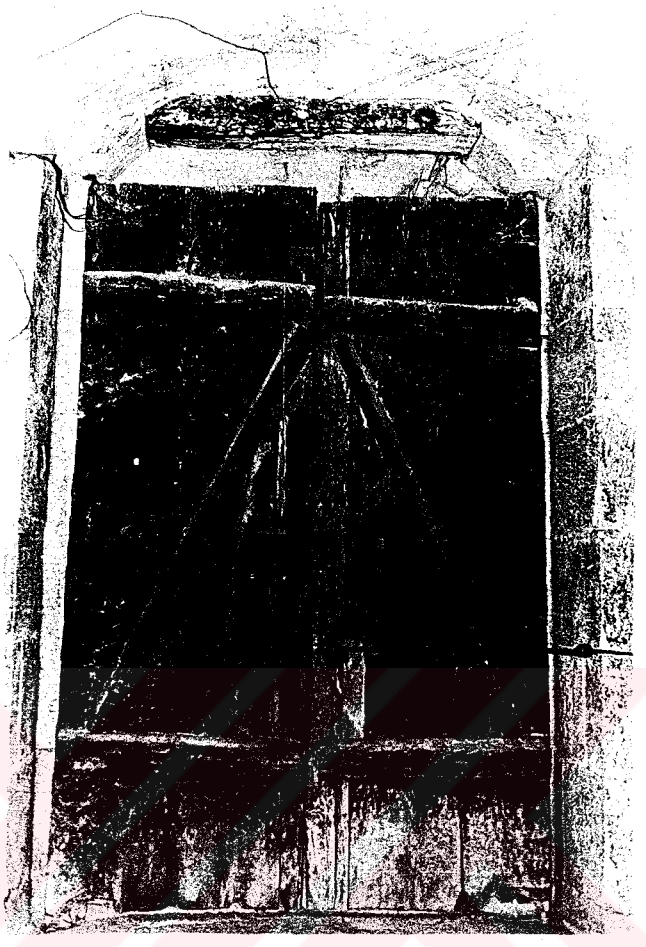
b Avlu, güney duvar, orta bölümün üstü

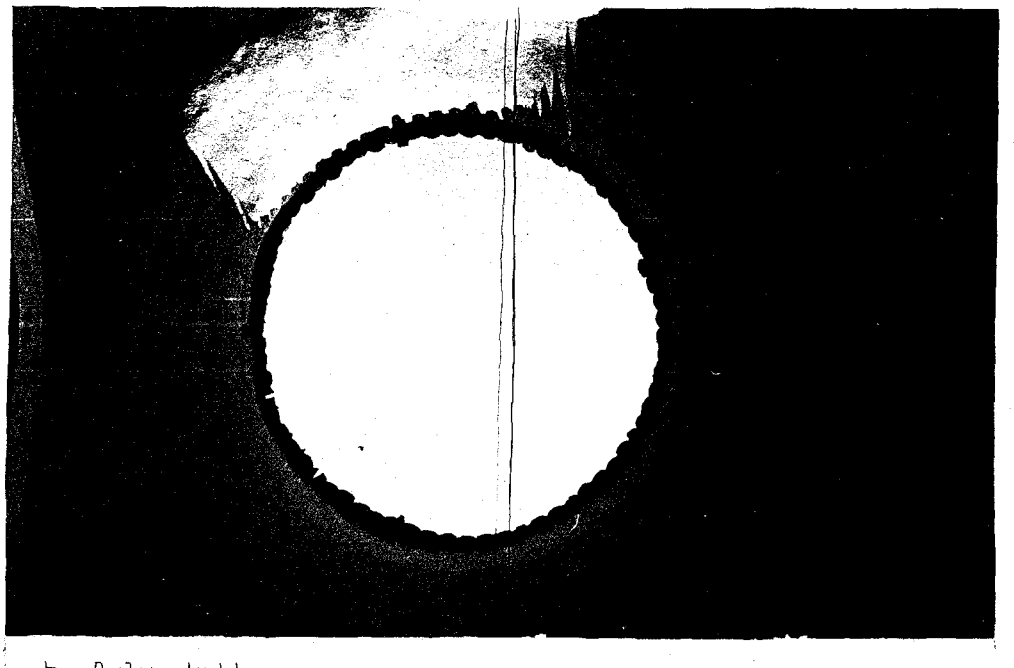
21a Avlu, batıya bakış

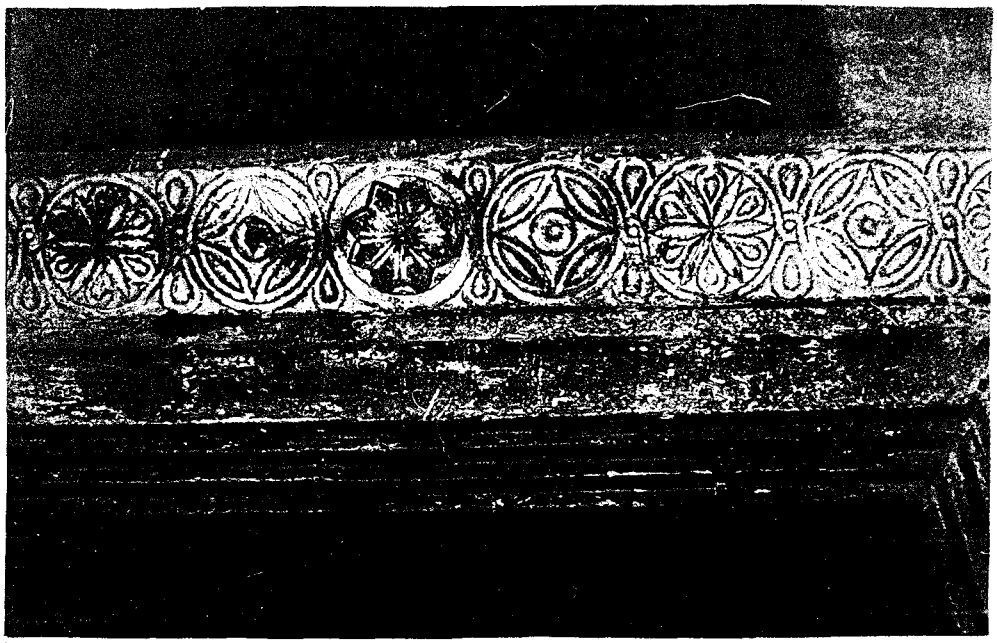
b Avlu, doğu duvar eksenindeki kapı

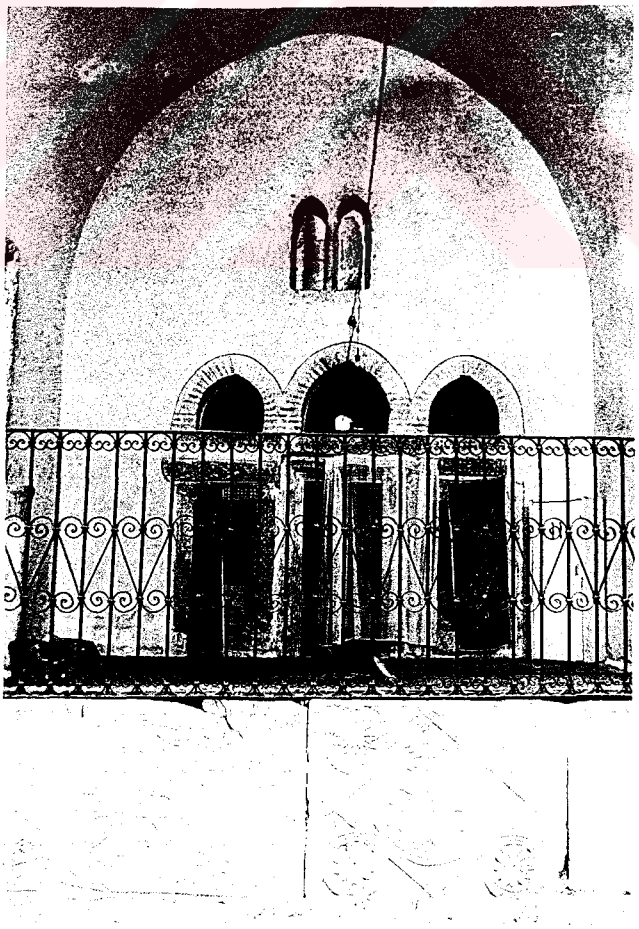
22a Avlu, giriş mekanının doğu duvarındaki kapı

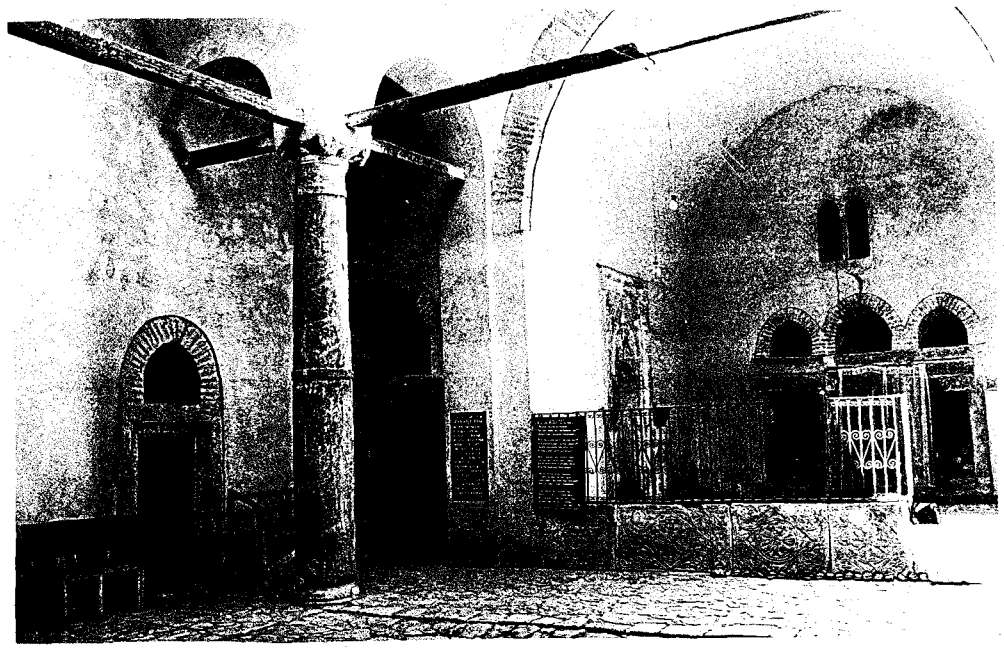
b Avlu, kubbe

23a Avlu, güneybatı mekan kapısının lentosu, ayrıntı

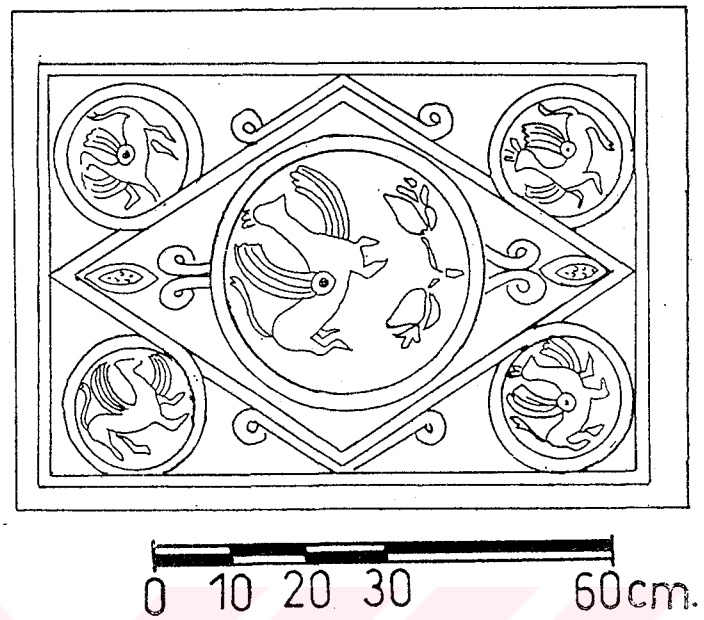
b Avlu, batı eyvana doğudan bakış

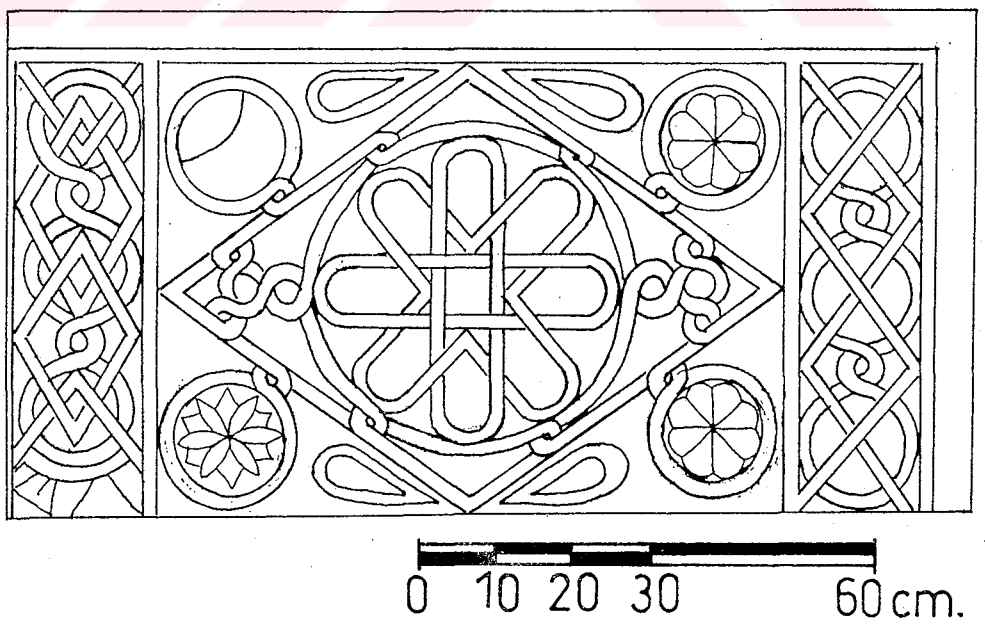
24a Avlu, güneybatıya bakış

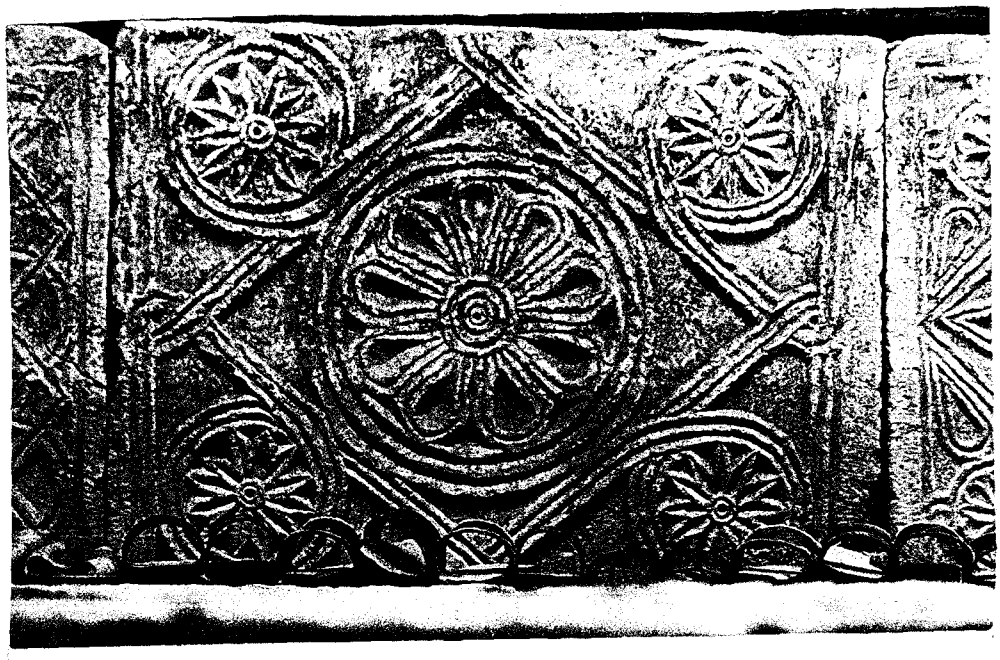
b Avlu, eyvanın önünde, güneyden birinci devşirme parça

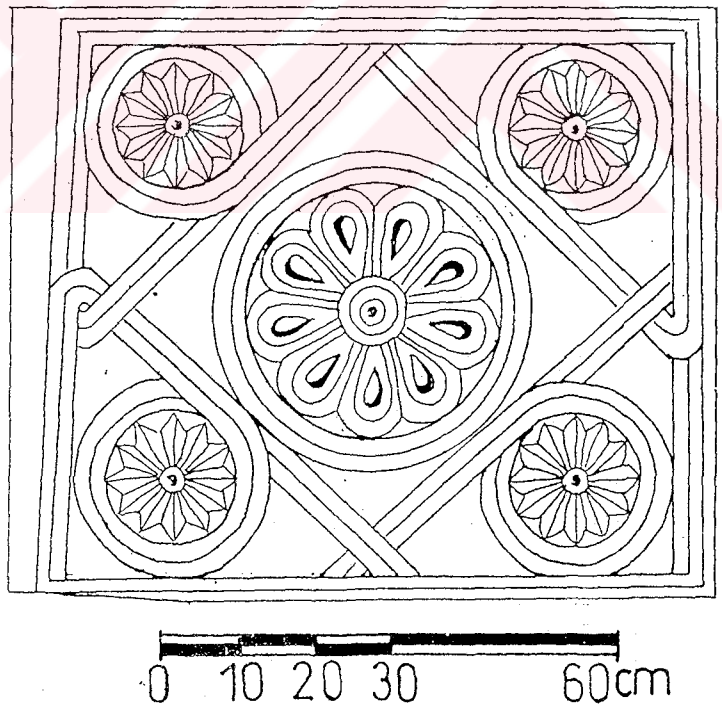
25a Avlu, eyvanın önünde, güneydeki
birinci devşirme parça çizimi(N.ÇORAĞAN,1993)

b Avlu, eyvanın önünde, güneydeki ikinci devşirme parça
çizimi(N.ÇORAĞAN,1993)

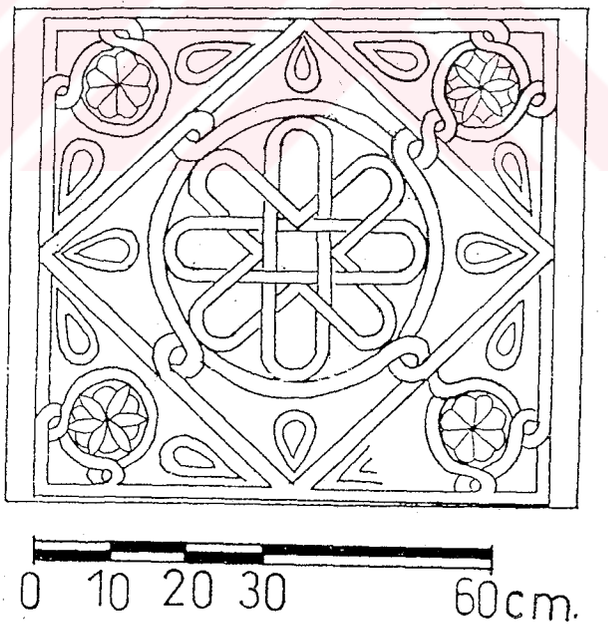
26a Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça

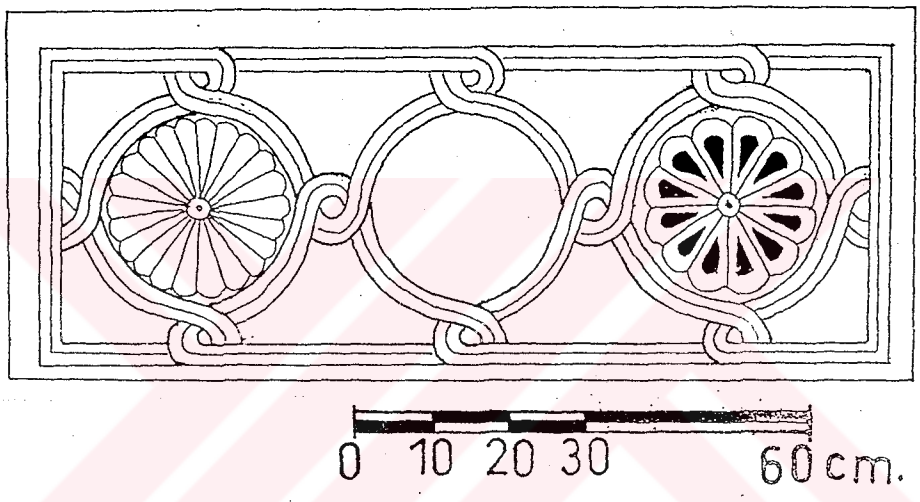
b Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü devşirme parça çizimi (N.ÇORAĞAN, 1993)

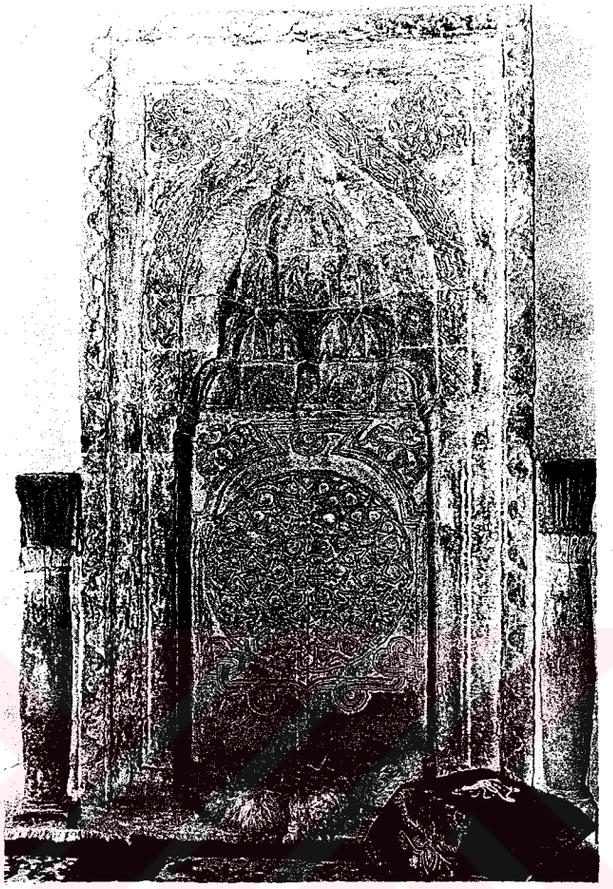
27a Avlu, eyvanın önünde, güneyden üçüncü ve dördüncü devşirme parçalar

b Avlu, eyvanın önünde, güneyden dördüncü devşirme parça çizimi (N.ÇORAĞAN, 1993)

28 Avlu, eyvanın önünde, güneyden beşinci devşirme parça çizimi (N.ÇORAĞAN, 1993)

29a Ana eyvan, mihrap

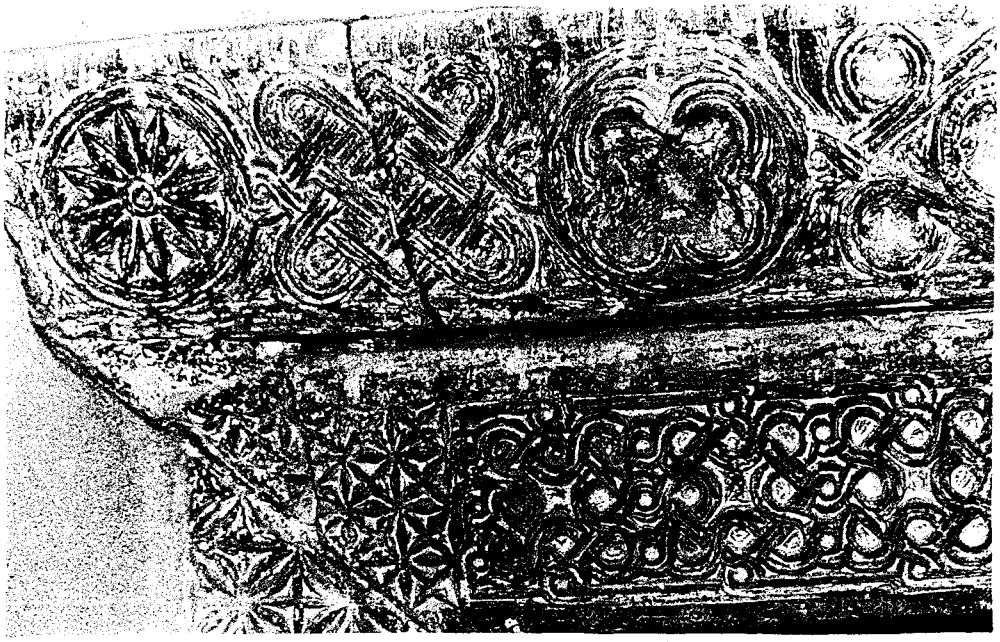
b Ana eyvan, mihrap, ayrıntı

30a Ana eyvan, batı duvar

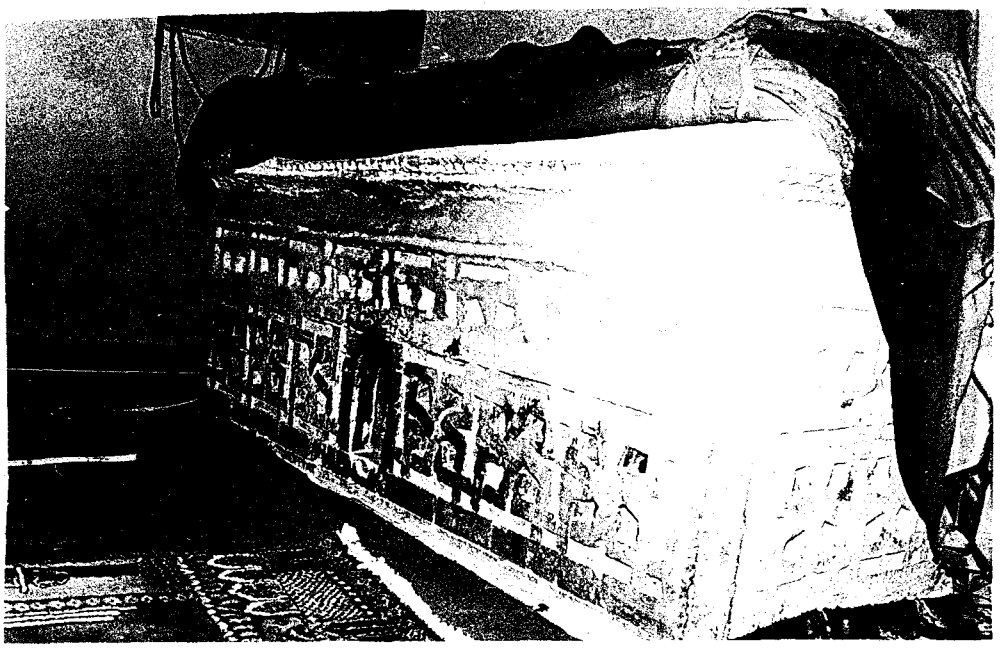
b Ana eyvan, batı duvardaki kapılar, ayrıntı

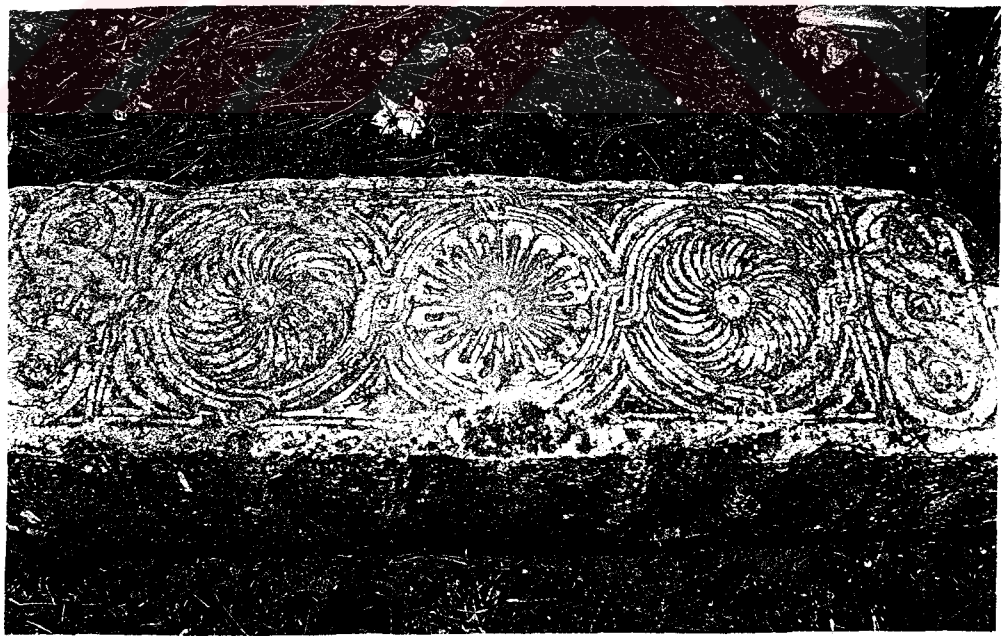
31a Ana eyvan, batı duvar, güney kapıdan ayrıntı

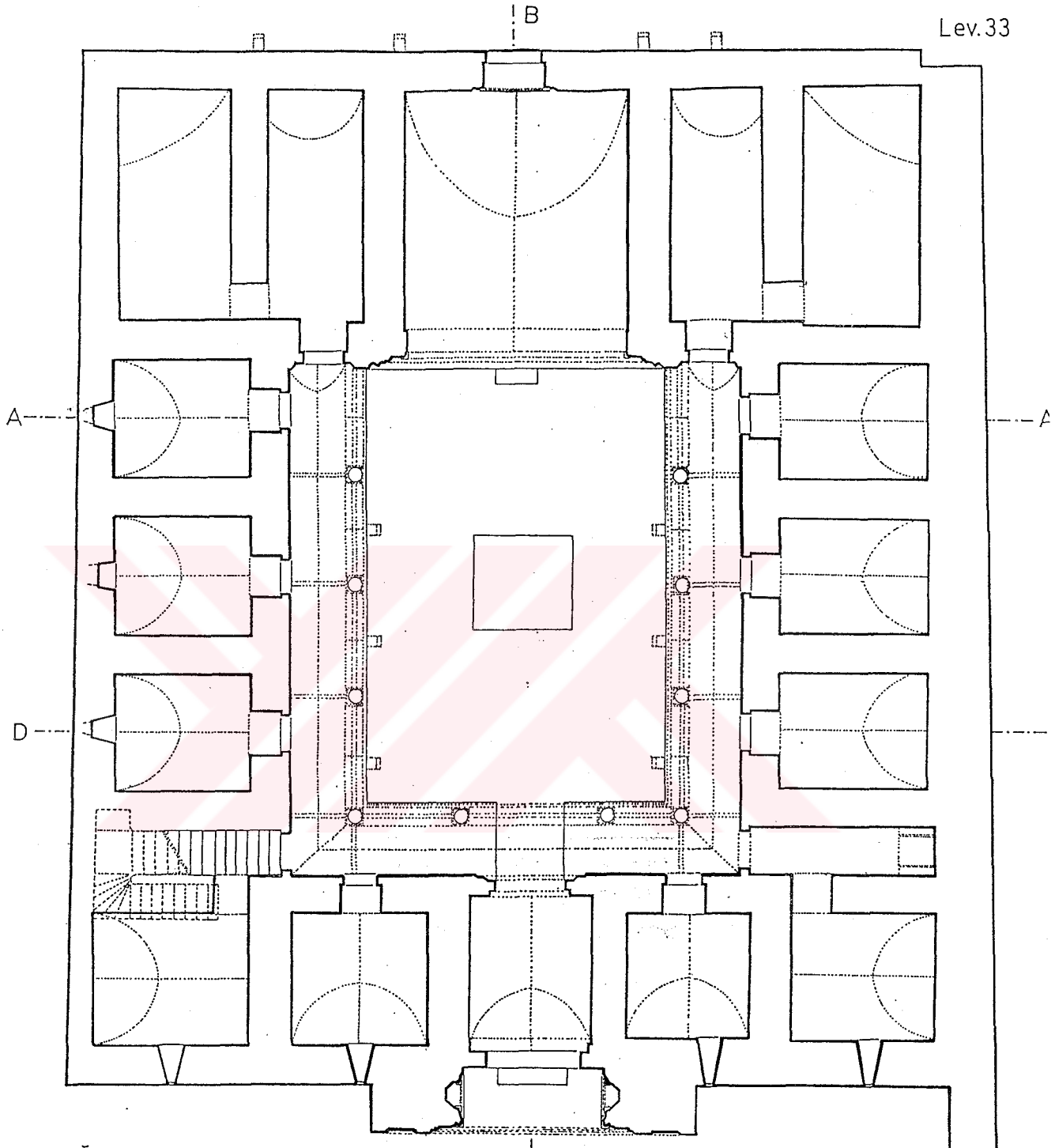
b Türbe, iç mekan, batıya bakış

32a Türbe, iç mekan, sanduka, doğudan görünüm

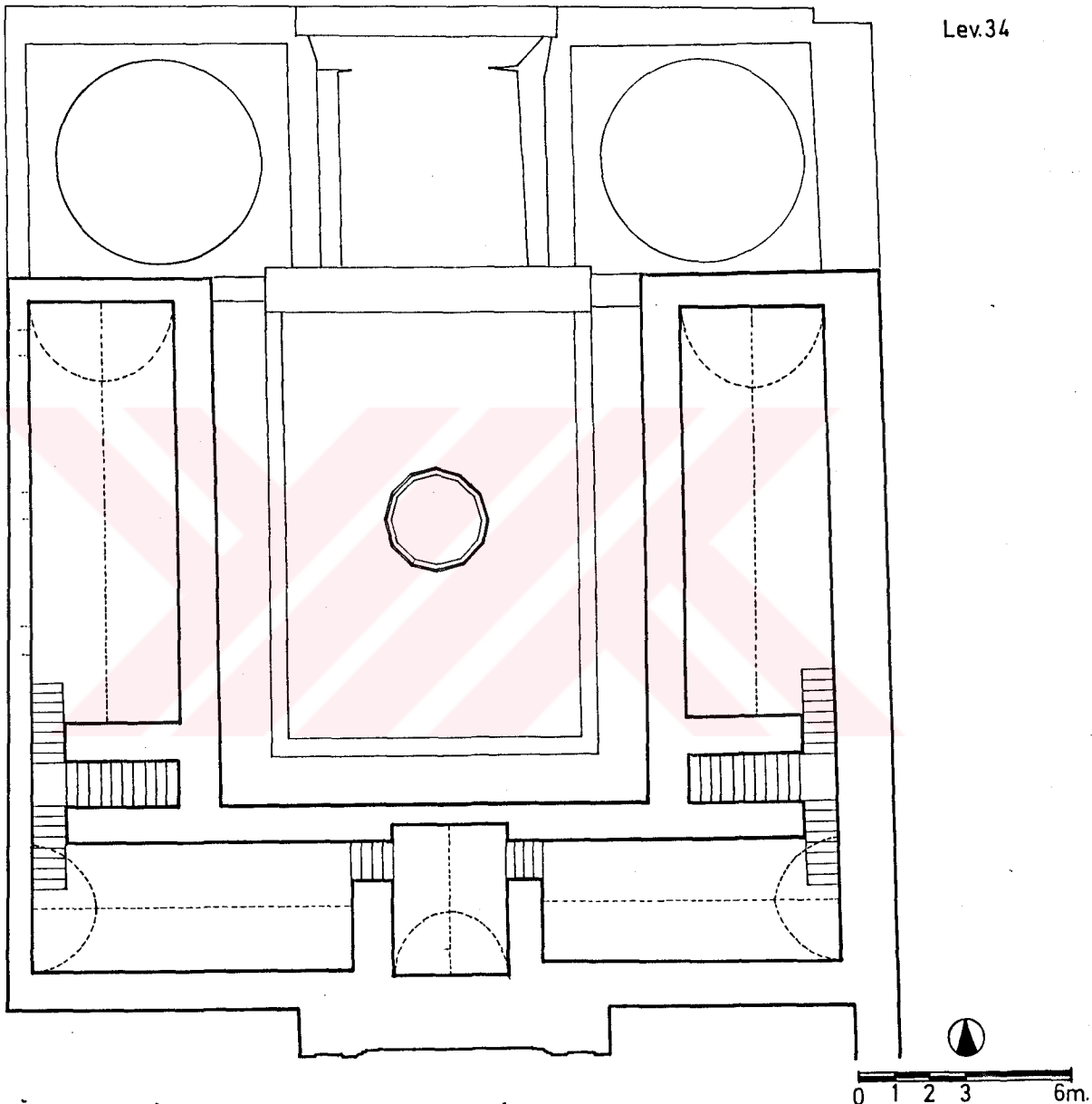
b Medrese bahçesindeki devşirme malzeme

EĞİRDİR
DÜNDAR BEY MEDRESESİ RÖLÖVE PLANI

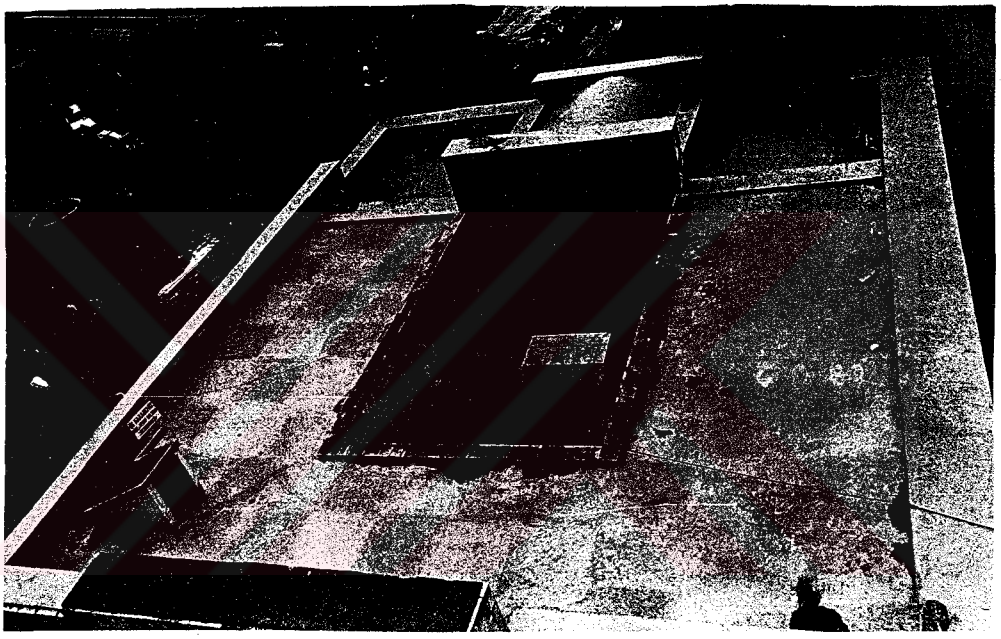
(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANABİLİM DALI ARŞİVİ'NDEN 1978)

Lev.34

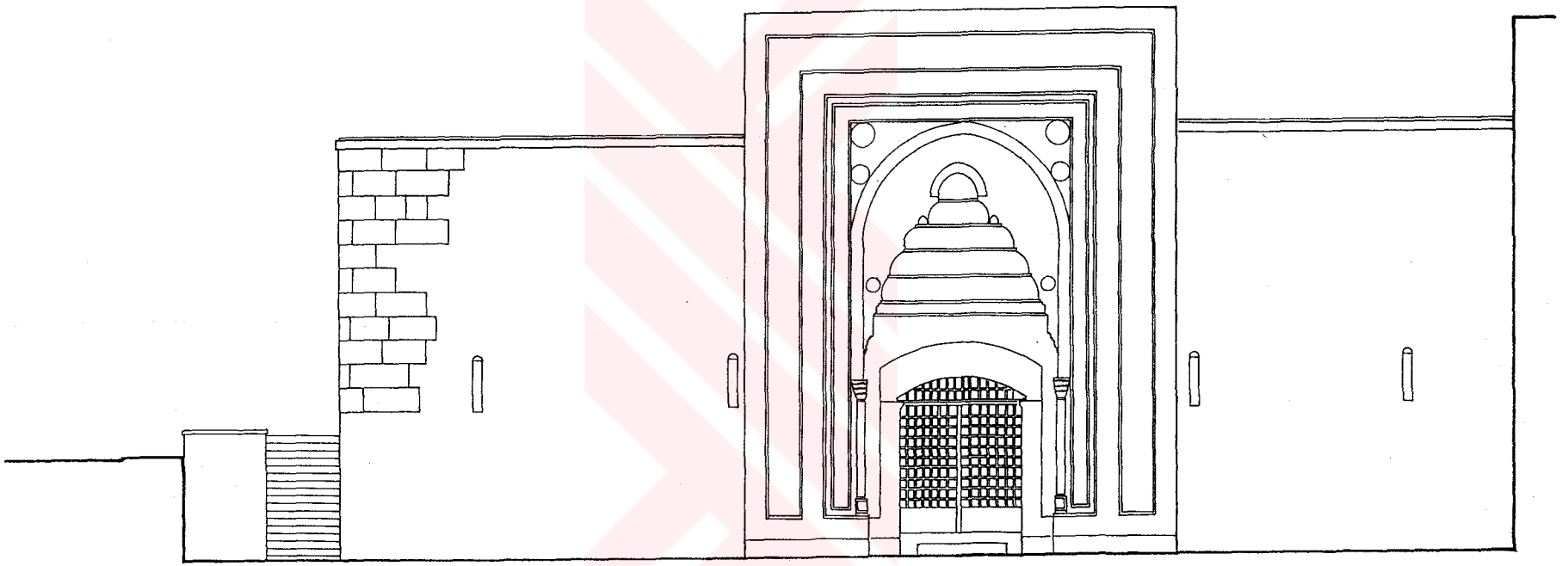
EĞİRDİR DÜNDAR BEY MEDRESESİ ÜST KAT RESTİTÜSYON PLANI

(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANABİLİM DALI ARŞİVİ'NDEN 1978)

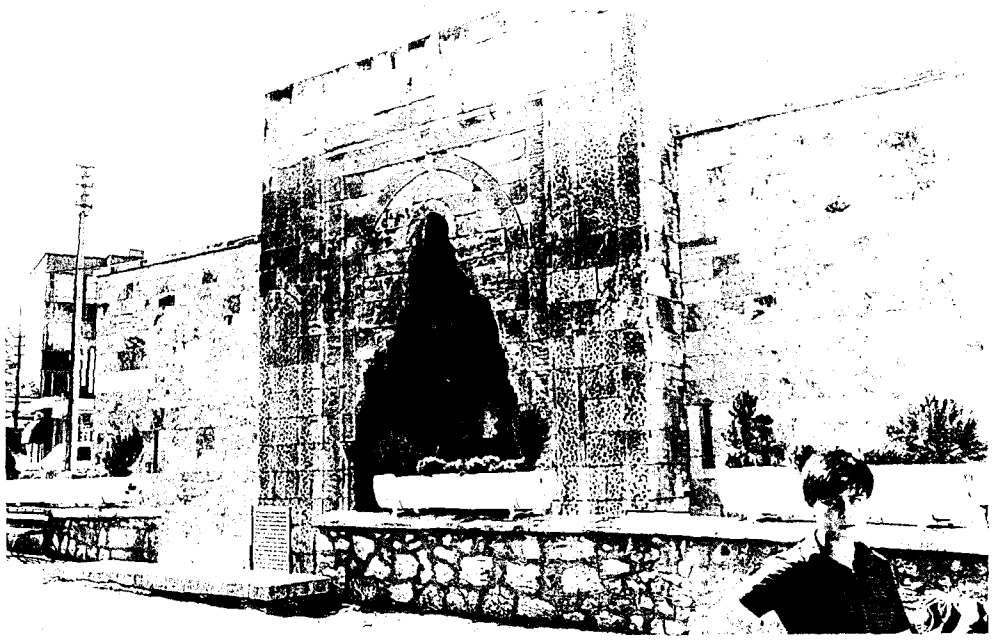
35 Üstten genel görünüm

Lev.36

EĞİRDİR DÜNDAR BEY MEDRESESİ GÜNEY CEPHE RÖLÖVESİ 0 1 2 3 6m.

(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANABİLİM DALI ARŞİVİNDEN 1978)

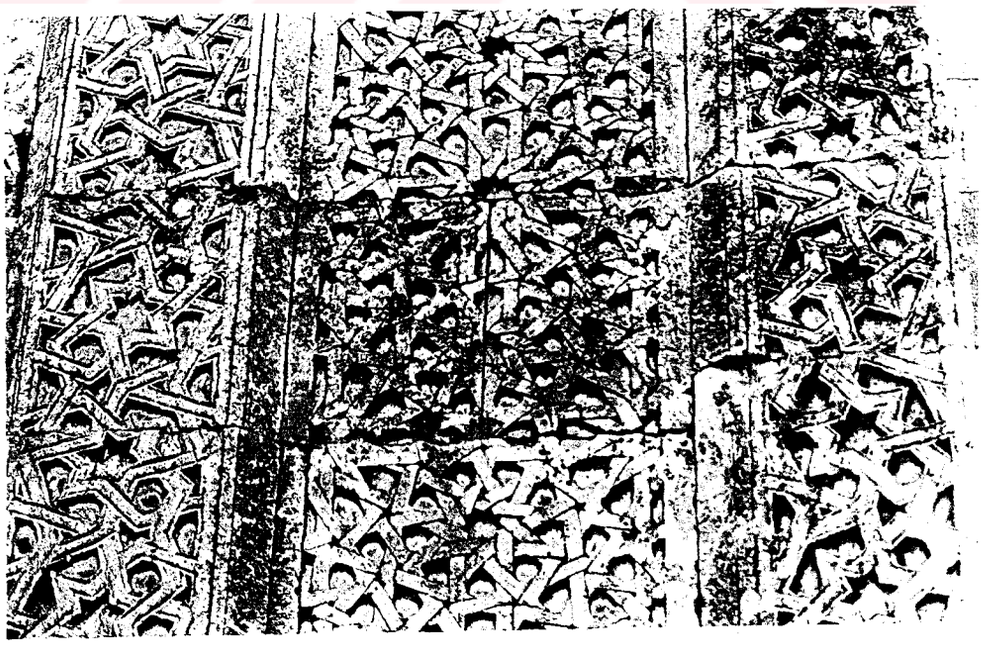
37a Güney cephe

b Güney cephe, portal

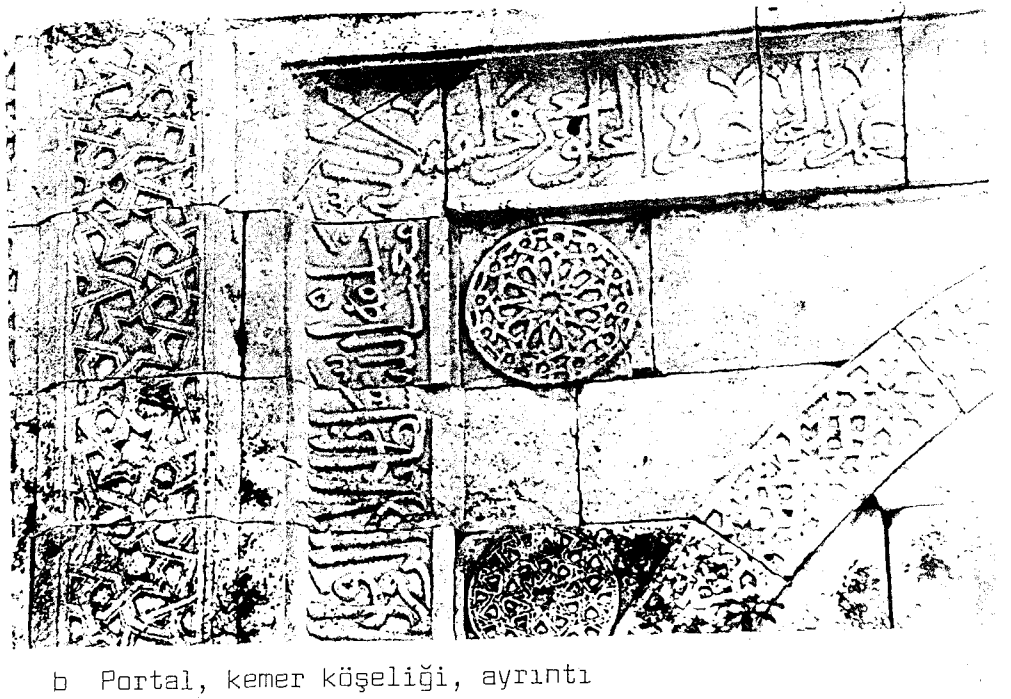
38a Portal, kuşatma şeritleri, ayrıntı

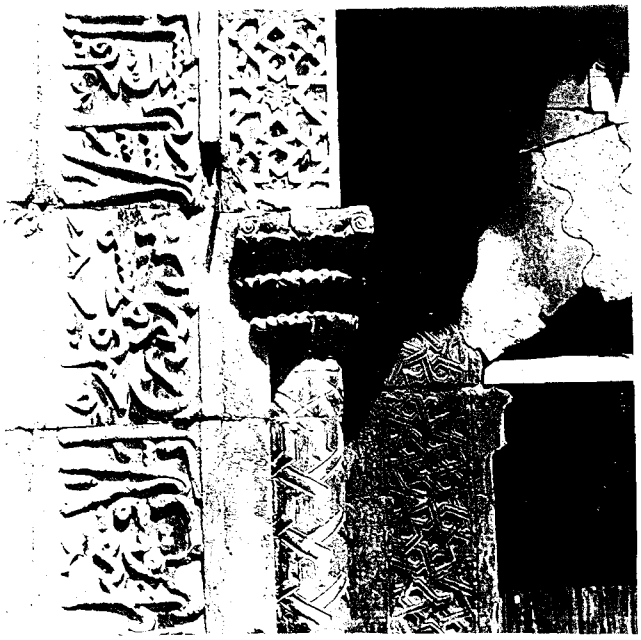
b Portal, kuşatma şeritleri ayrıntı

39a Portal, kemer köşeliği, ayrıntı

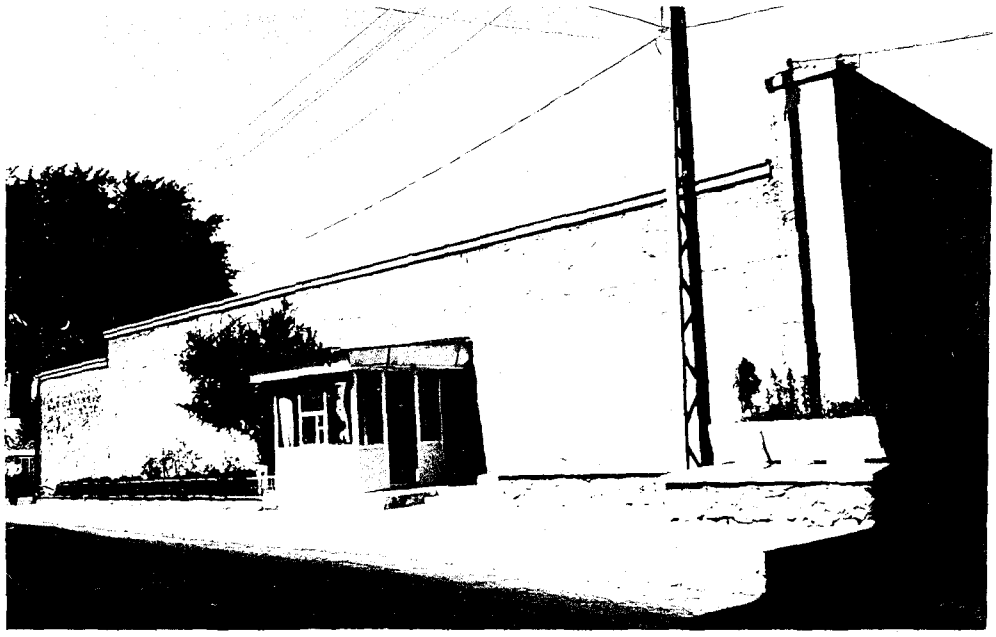
b Portal, kemer köşeliği, ayrıntı

40a Portal, batıdan ayrıntı

b Portal, doğu niş

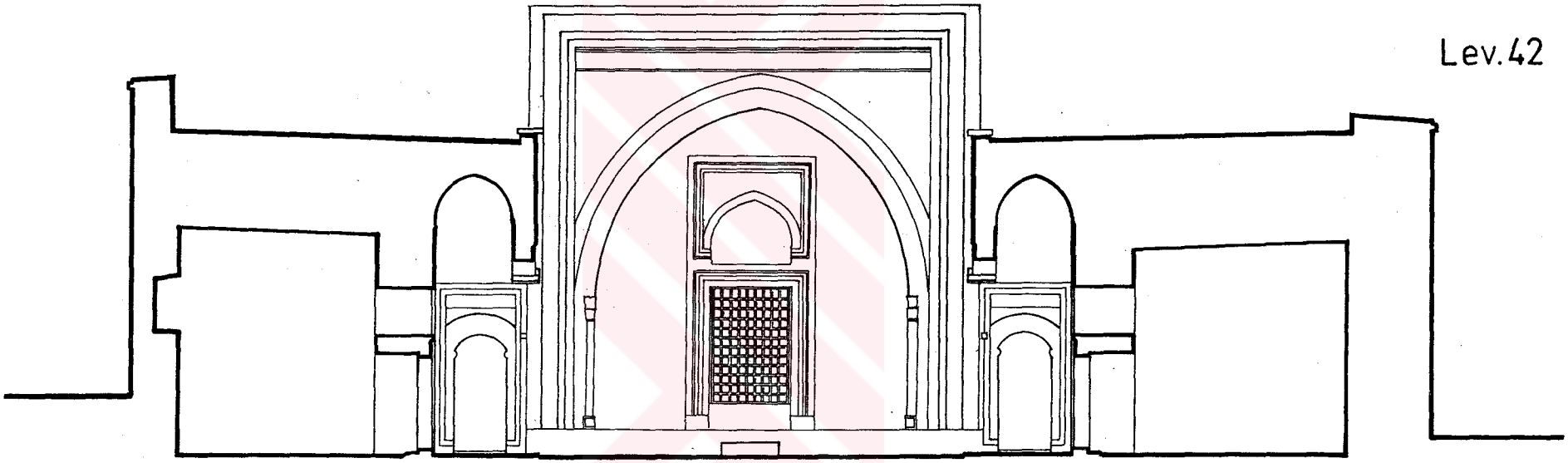

41a Batı cephe

b Kuzey cephe

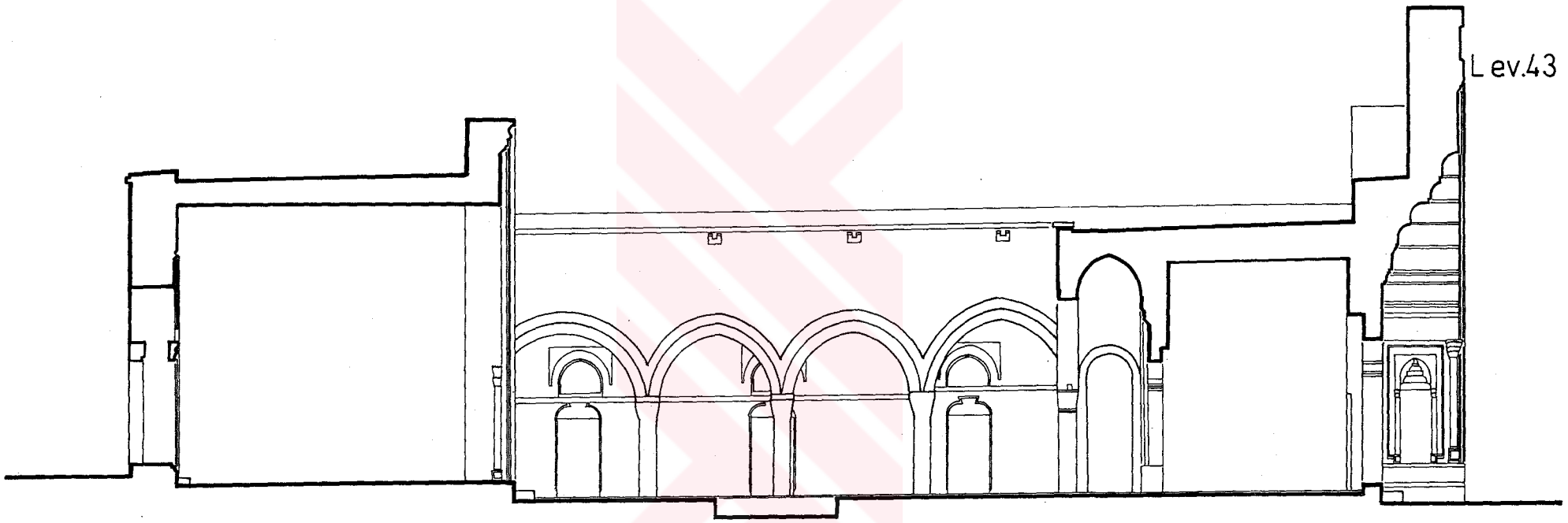
Lev.42

0 1 2 3 6m.

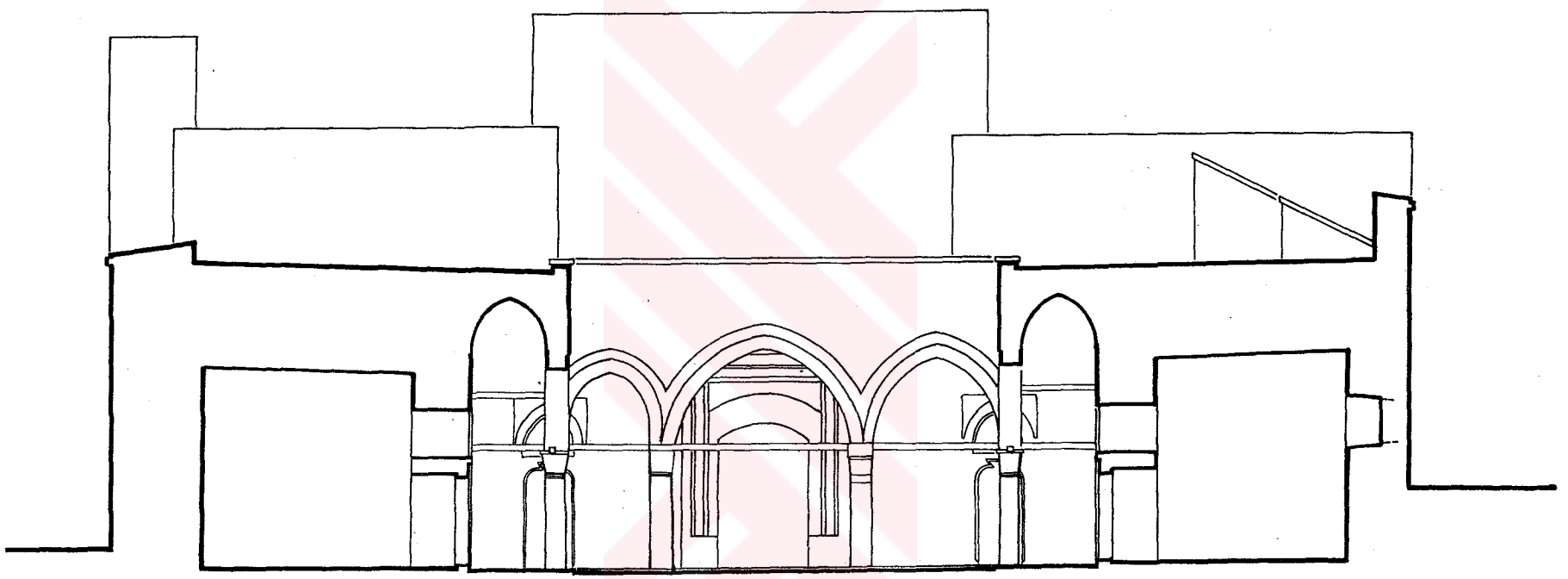
EĞİRDİR DÜNDAR BEY MEDRESESİ A-A KESİTİ

(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANA BİLİM DALI ARŞİVİNDEN 1978)

EĞİRDİR DÜNDAR BEY MEDRESESİ B-B KESİTİ

(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANABİLİM DALI ARŞİVİ'NDEN 1978)

EĞİRDİR DÜNDAR BEY MEDRESESİ D-D KESİTİ

0 1 2 3 6m.

(O.D.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ RESTORASYON ANABİLİM DALI ARŞİVİ'NDEN 1978)

45a Avlu, üstten görünüm

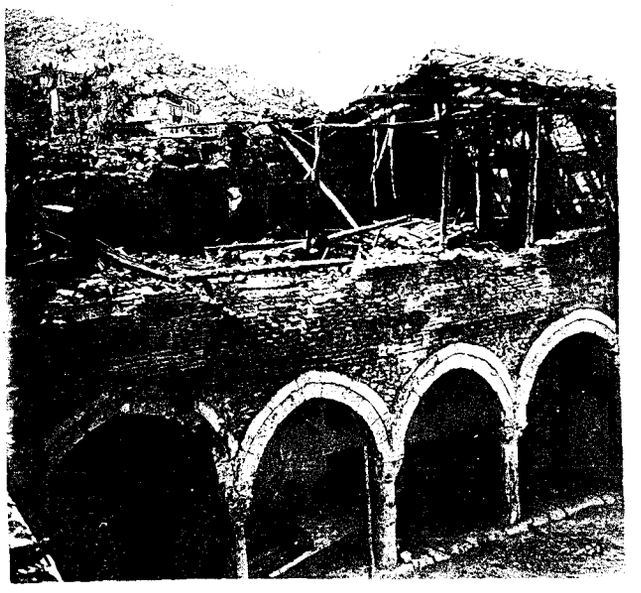
b Avlu, kuzeye bakış

46a Avlu, kuzeye bakış (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

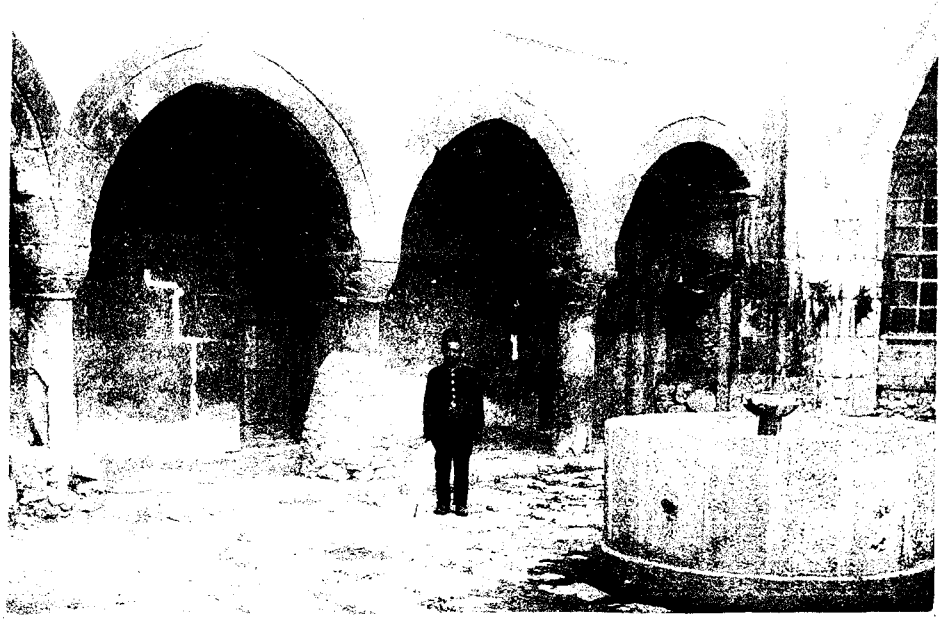
b Avlu, doğu revak

47a Avlu, doğu revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

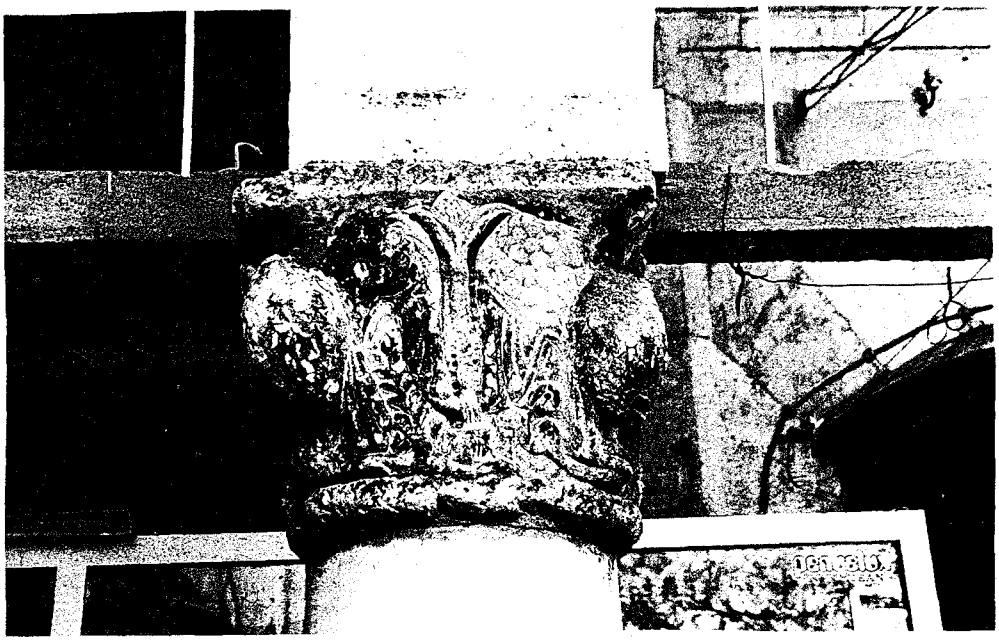
b Avlu, batı revak

48a Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

b Avlu, batı revak (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

49a Avlu, batı revak, sütun başlığı, ayrıntı

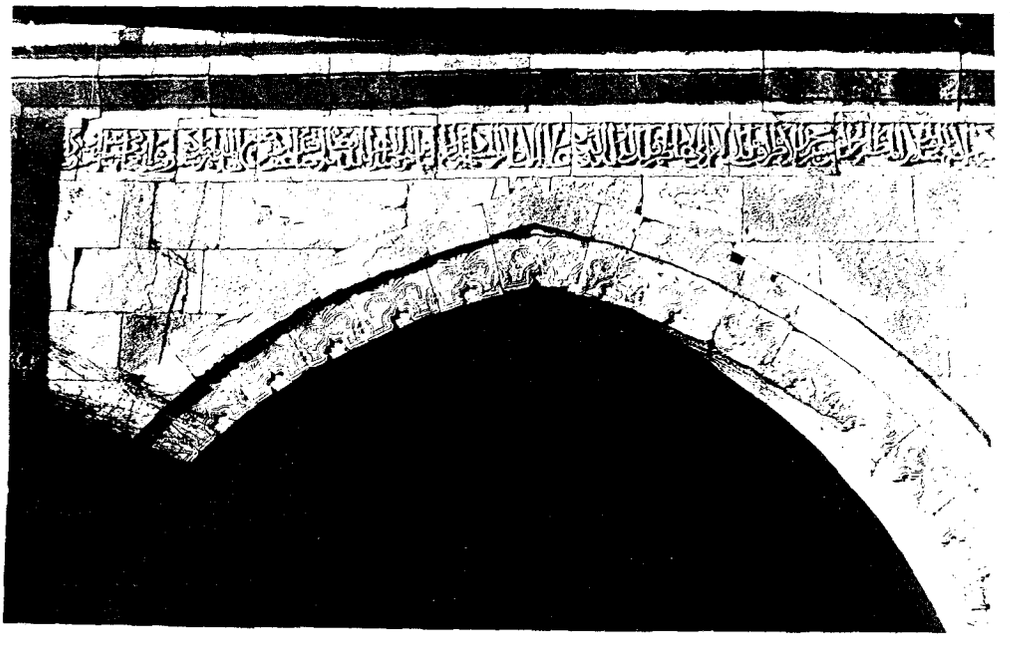
b Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık

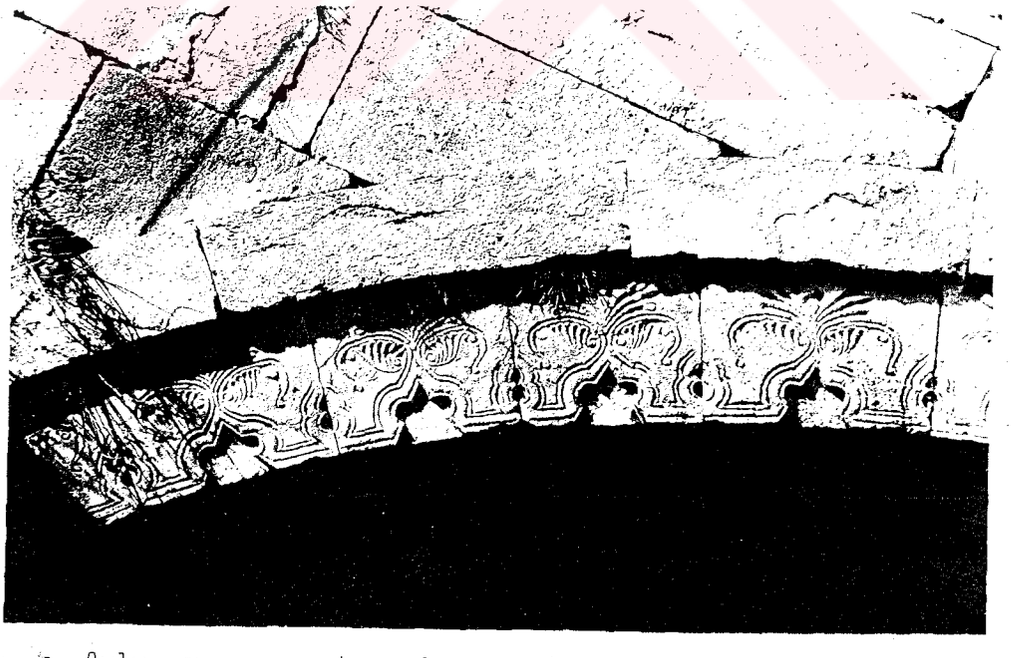
50a Avlu, batı revak, sütunlar arasındaki başlık

b Avlu, batı duvarda eksendekikapı, ayrıntı

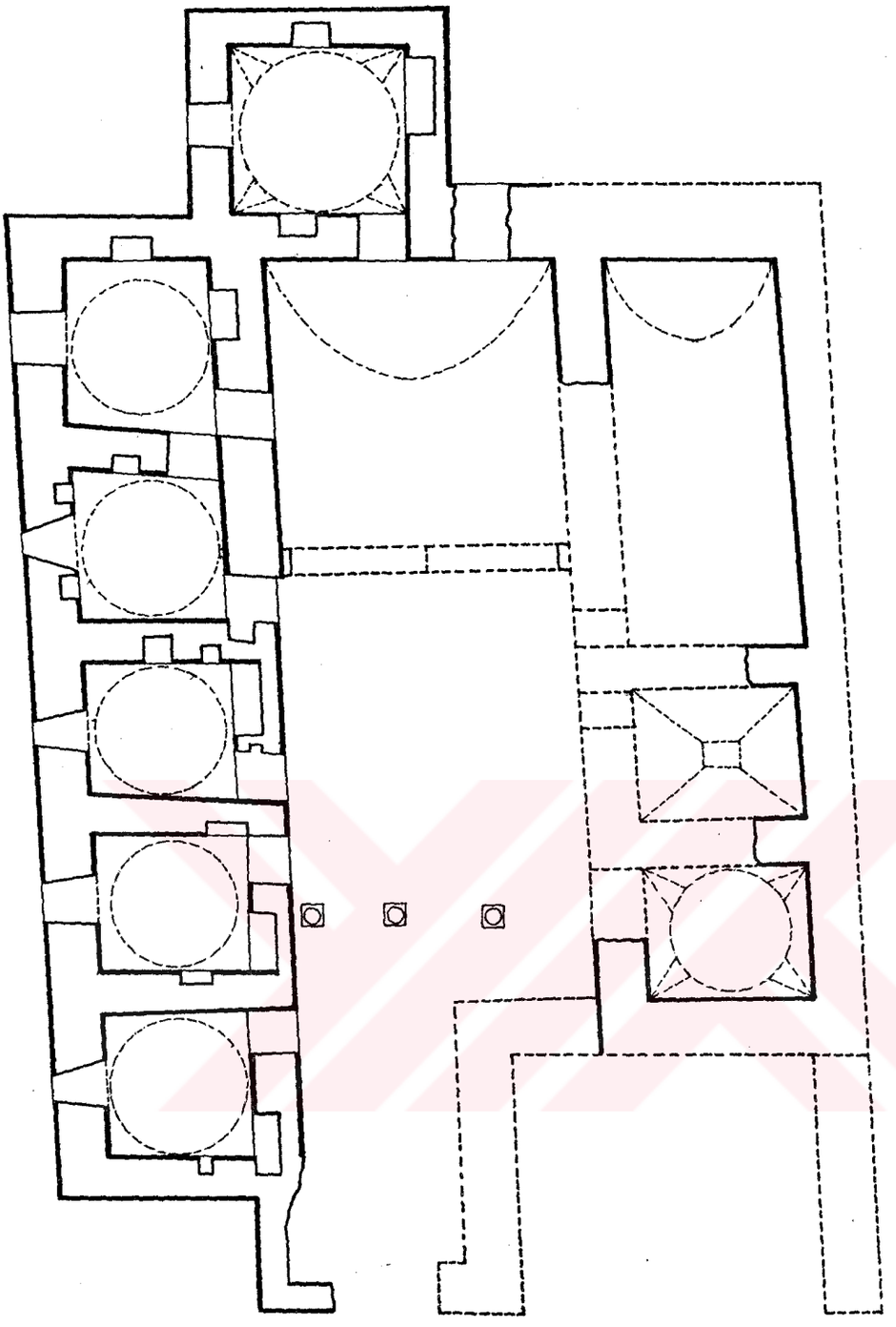

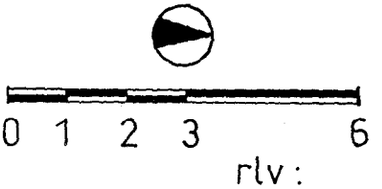
51a Avlu, kuzeydeki ana eyvan kemeri, ayrıntı

b Avlu, ana eyvan kemeri, ayrıntı

Lev.52

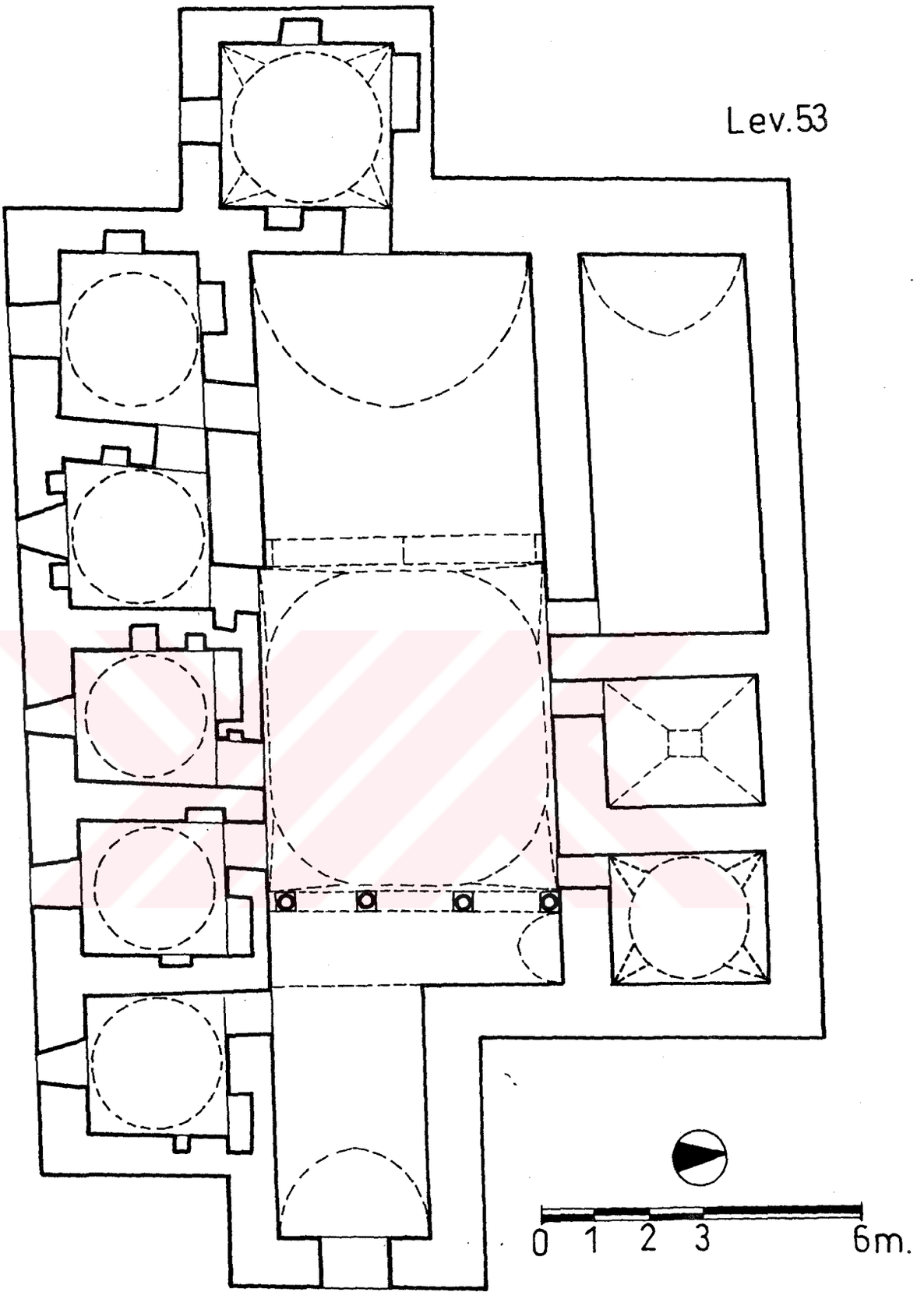

ULUBORLU GARGILI LALA MEDRESESİ
RÖLÖVE PLANI

rlv :
O. DOĞAN
E. TAŞDELEN
N. ŞAMAN

çizen :
M. GÖRÜR
Y. KILIÇ

ULUBORLU GARGILI LALA MEDRESESİ
RESTİTÜSYON PLANI
Çiz: T. YAZAR

54a Kuzeydoğudan görünüm

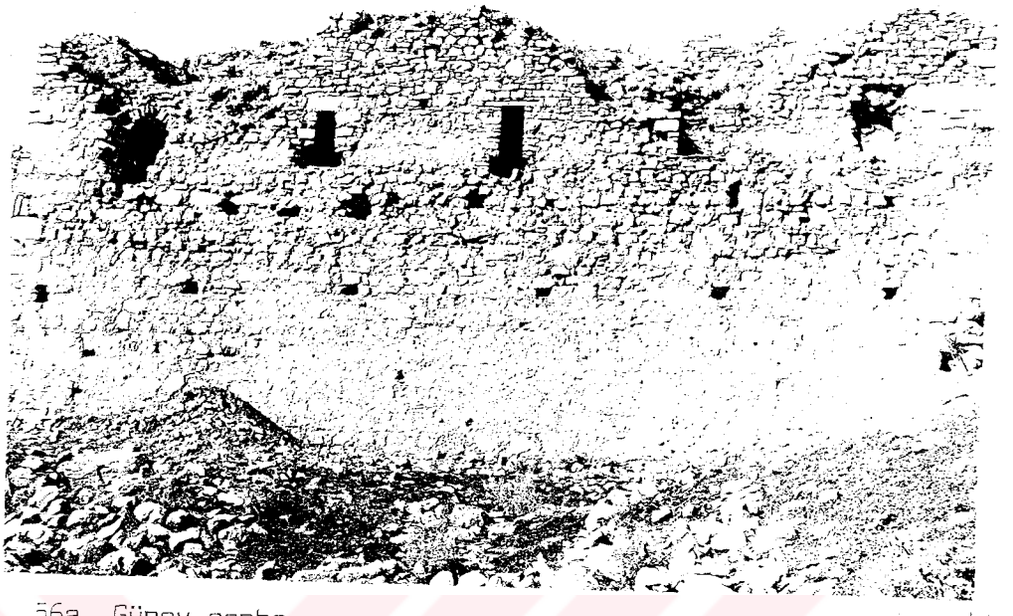
b Doğu cephe, güney bölümü

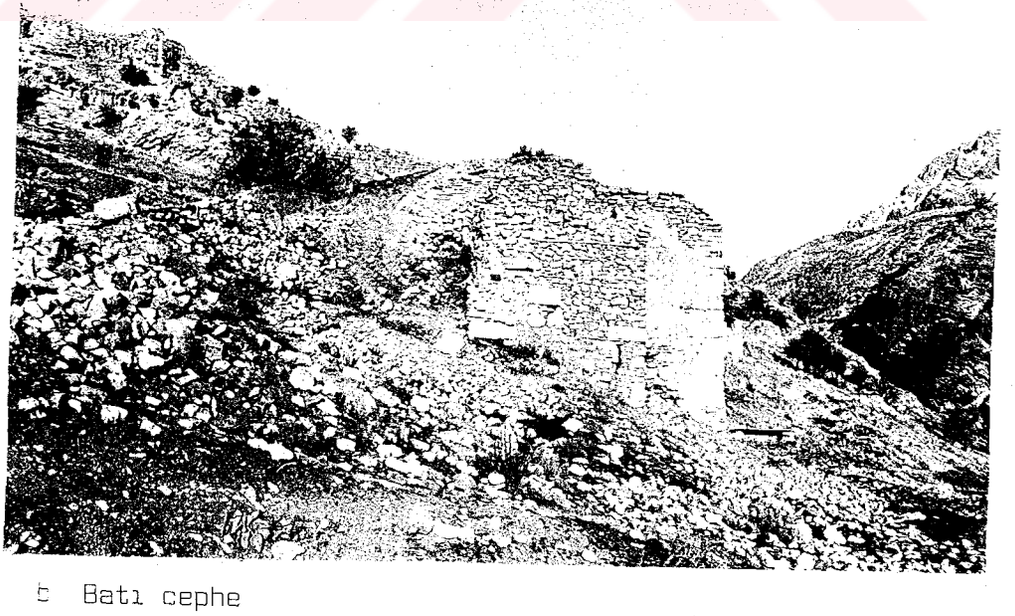
55a Doğu cephe, güney bölümü, ayrıntı

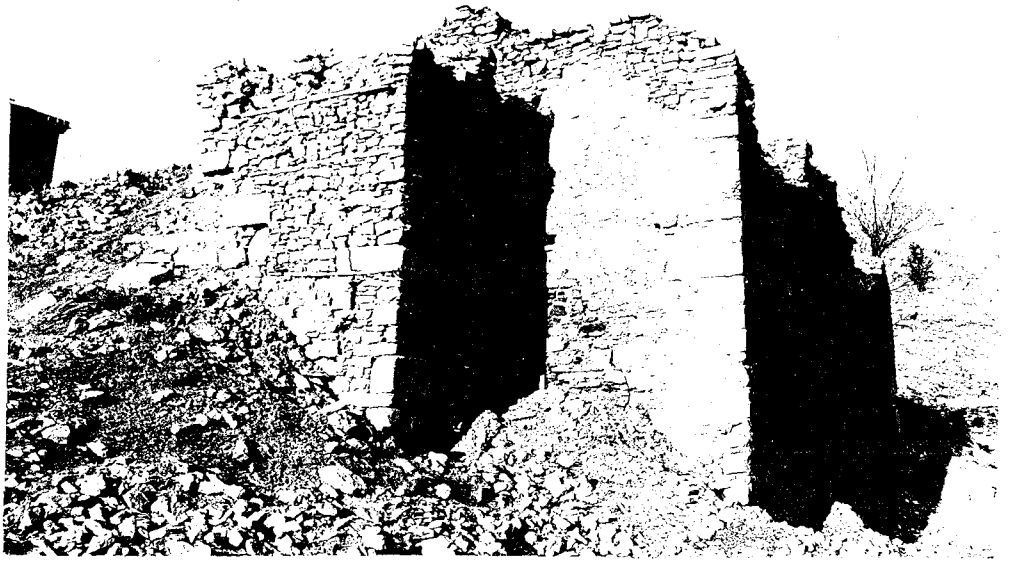
b Güney cephe

56a Güney cephe

b Batı cephe

57a Batı cephe, güney bölüm

b Avlu, güneybatıya bakış

58a Avlu, doğuya bakış

b Avlu, güneydoğuya bakış

59a Avlu, doğudaki sütunlar

b Avlu, güney kanadın doğusu

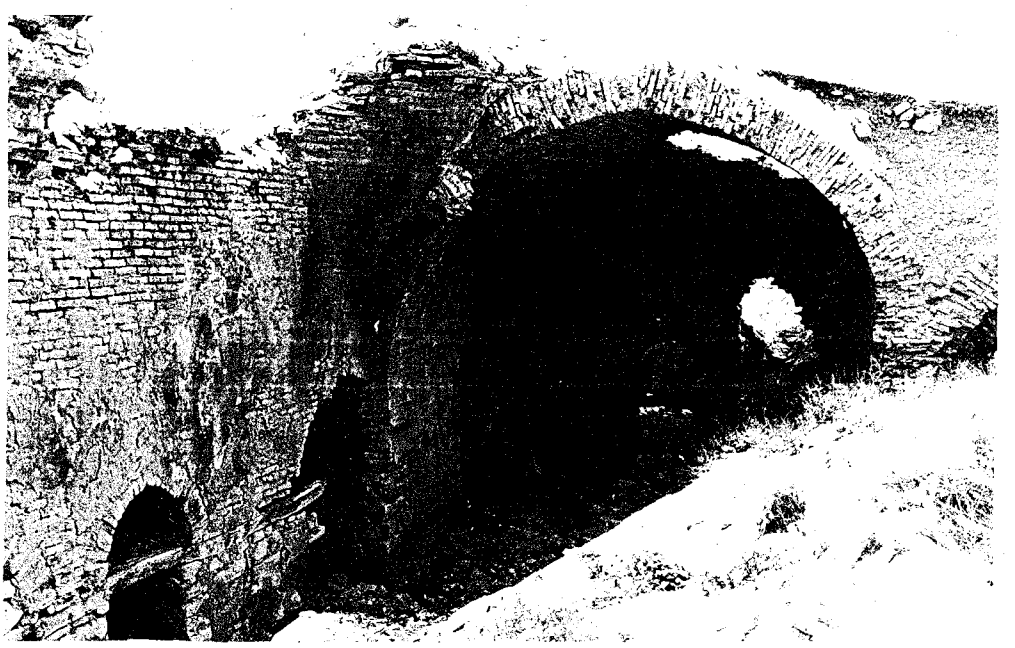
60a Avlu, güney kanadın doğusu

b Avlu, sütun başlığı

61a Avlu, güneydoğudaki kemer ve köşe üçgeni

b Avlu, güneybatıya bakış

62a Avlu, güney duvar, batı bölümü

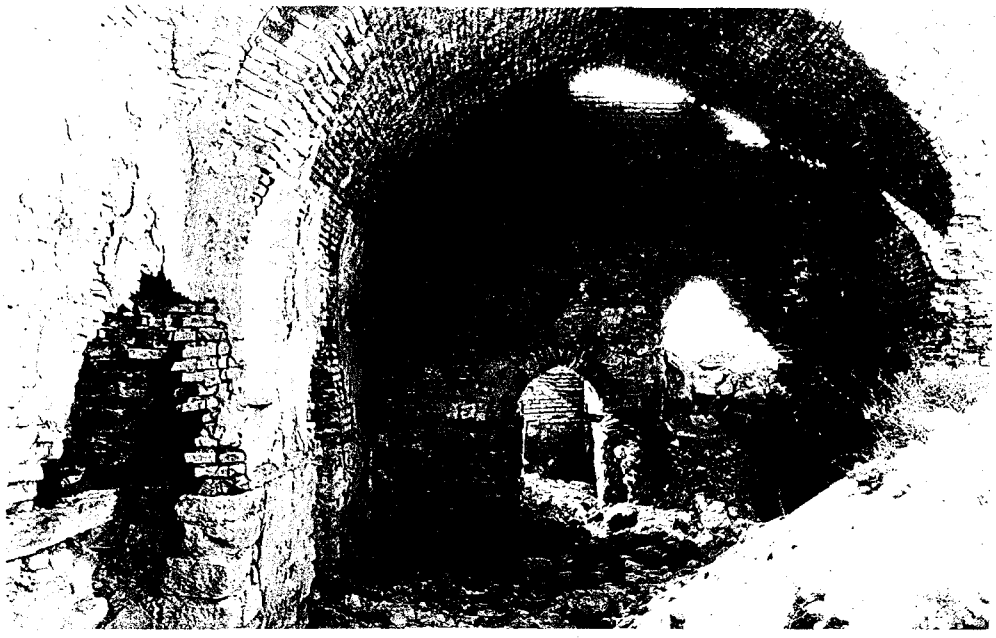
b Avlu, güneybatıya bakış

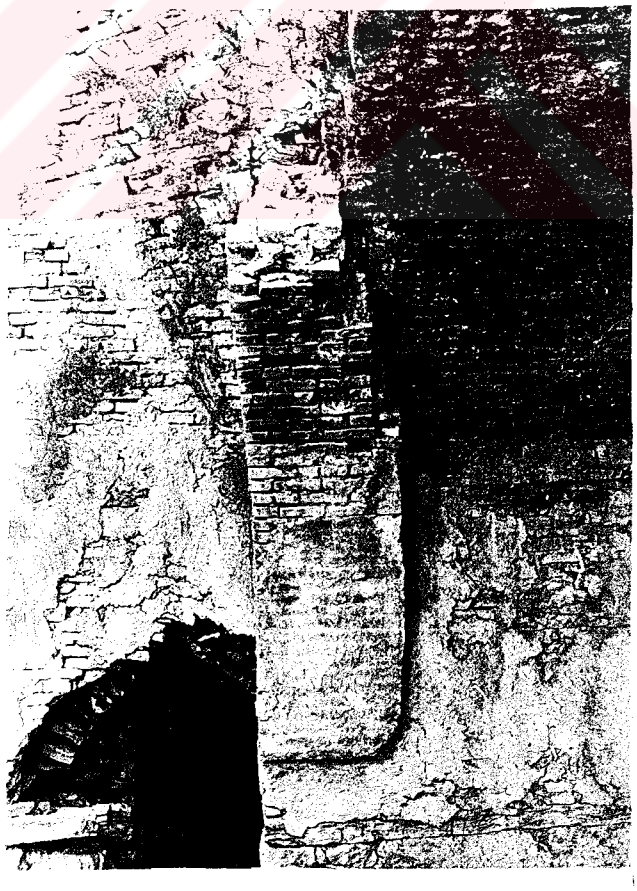
63a Avlu, güneybatı köşe üçgeni

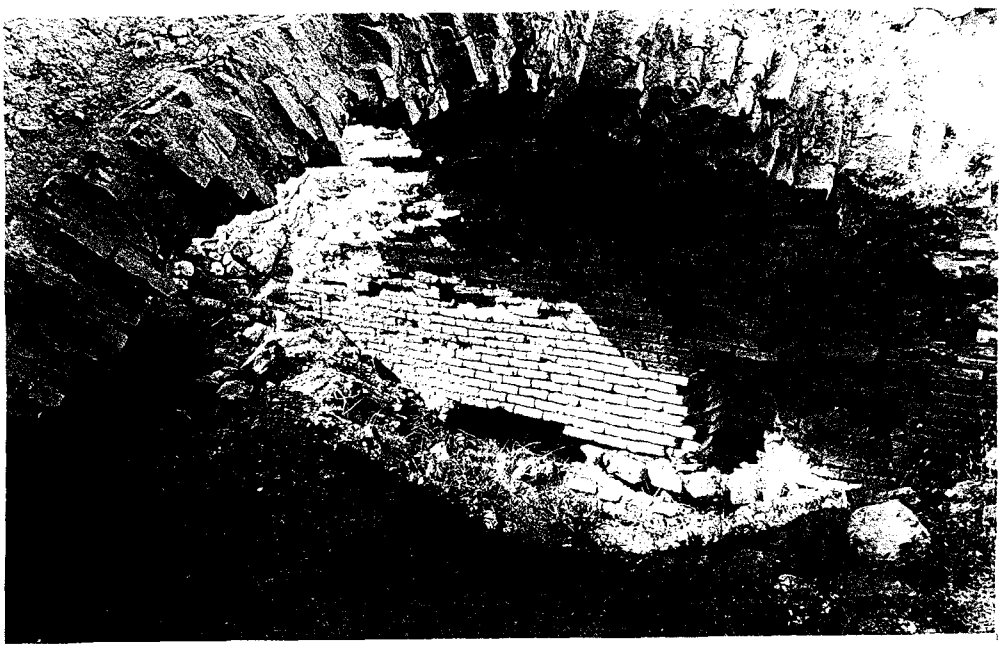
b Avlu, güney kanatta batıdan ikinci mekanın batı duvarı, ayrıntı

64a Avlu, ana eyvana doğudan bakış

b Avlu, ana eyvan kemer başlangıcı

65a Avlu, batı kanat, ana eyvanın kuzeyindeki mekan, güneyden bakış

b Avlu, ana eyvanın güneyindeki mekanın güney duvarı

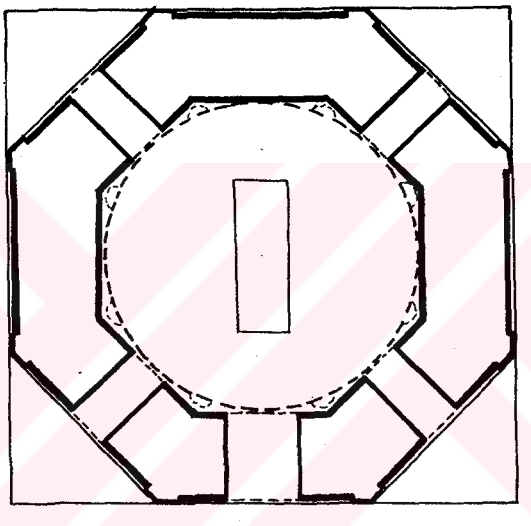

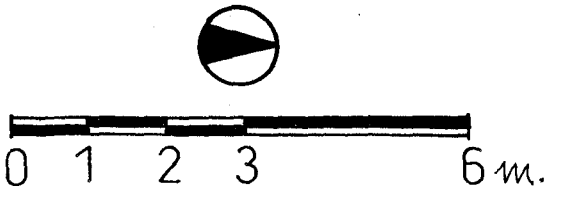
66a Avlu, ana eyvanın güneyindeki mekanın batı duvarı, ocak nişi

b Avlu, ana eyvanın batısındaki mekan, batı duvarı

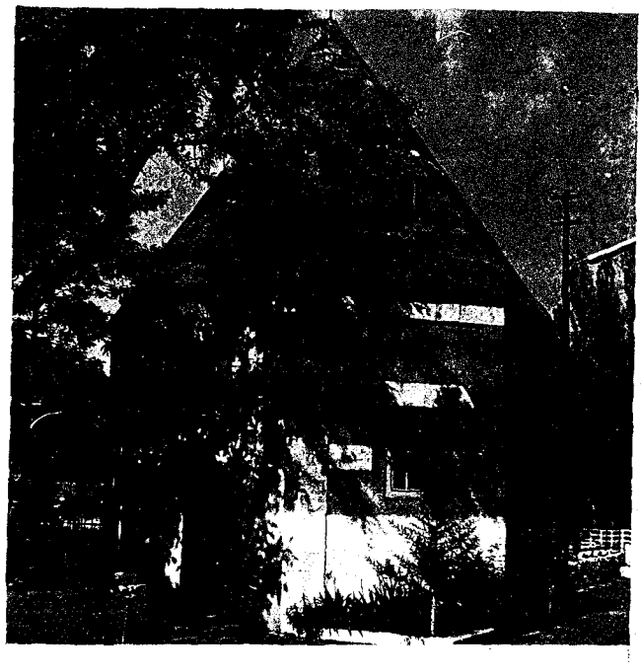
Lev.67

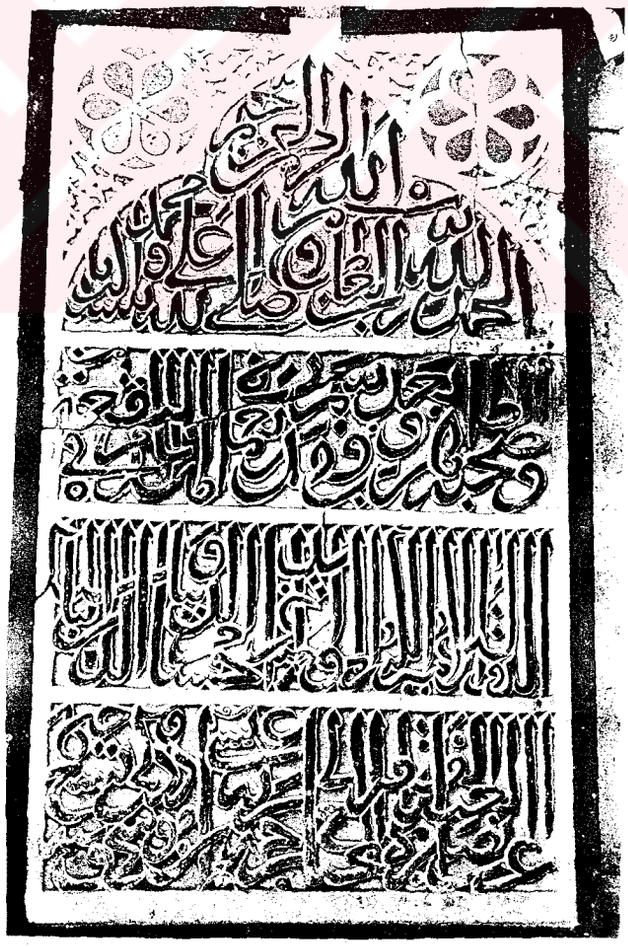

EĞİRDİR BABA SULTAN
TÜRBESİ, PLAN

RÖLÖVE: E. GÜREL, N. SAMAN
ÇİZEN : E. GÜREL, Y. KILIÇ

68a Kuzeydoğudan görünüm

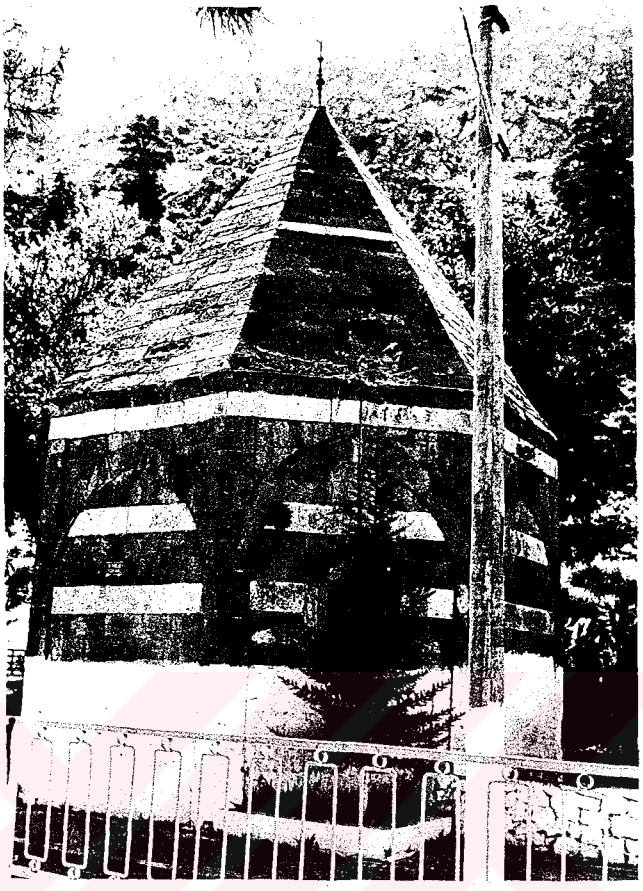
b Kitabe (Dündar Bey Medresesi avlusu)

69 Doğudan görünüm

70 Batıdan görünüm

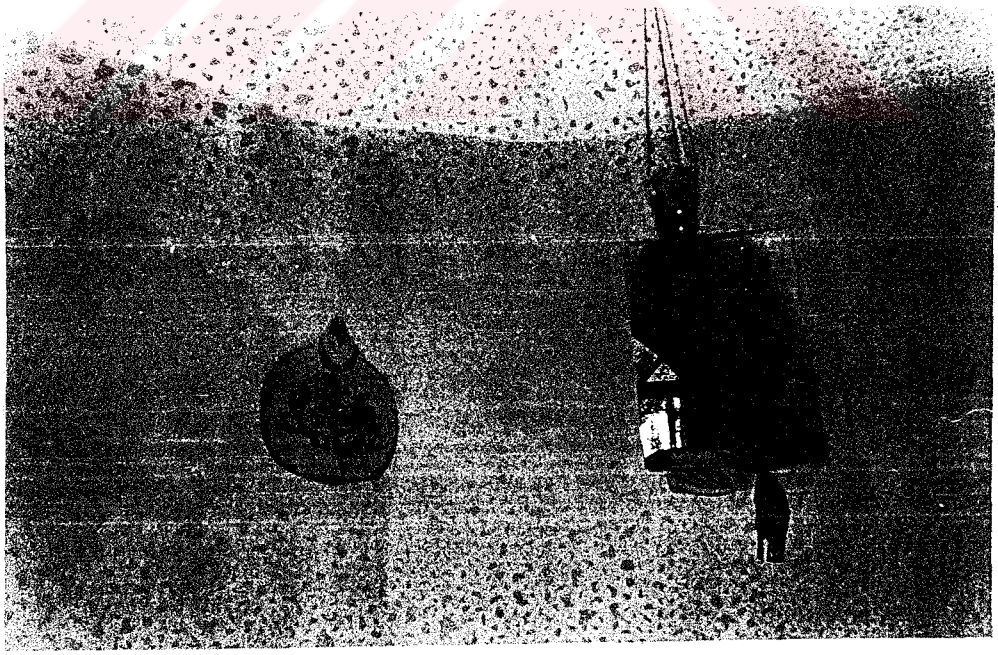
71a Kuzeyden görünüm

b İç mekan, doğu duvar, kapı

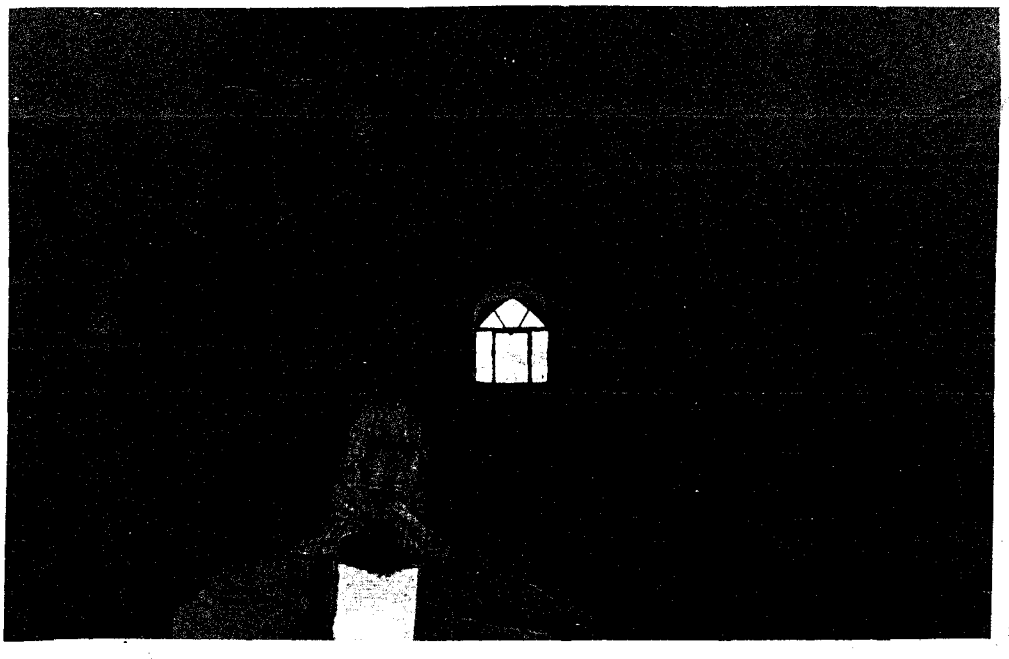
72a İç mekan, güneydoğu pencere

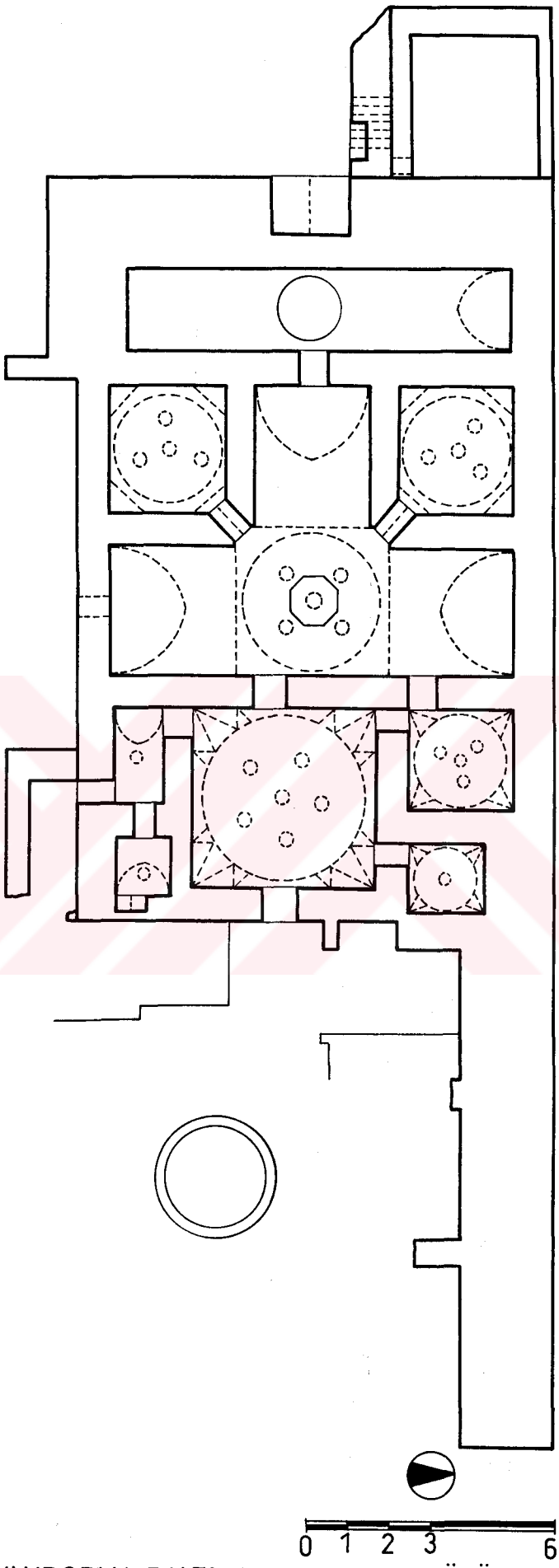
b İç mekan, güneybatı pencere

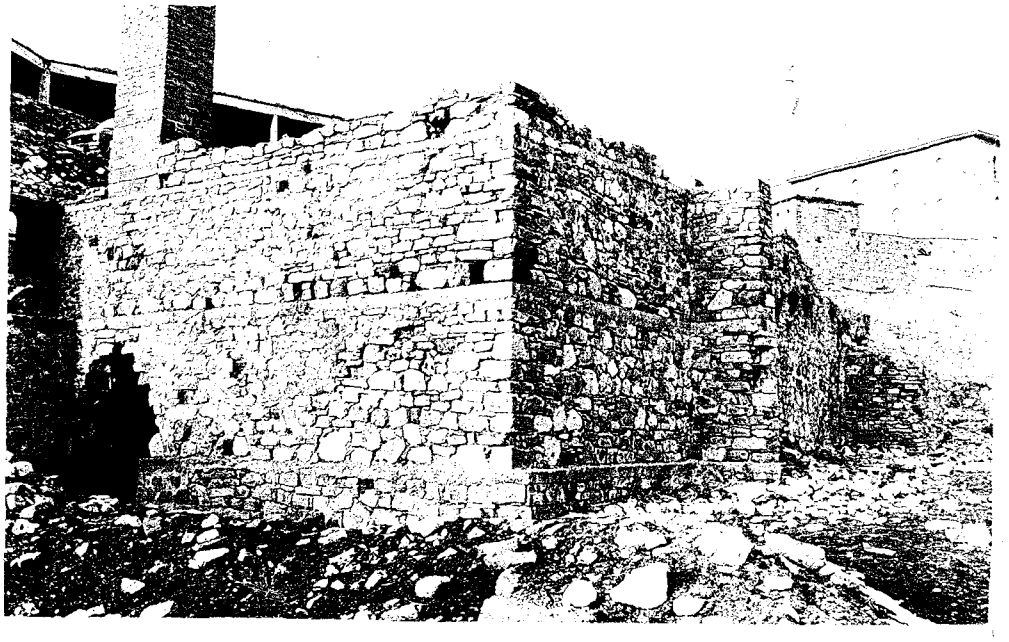
73a İç mekan, sanduka, batıdan görünüm

b İç mekan, batıya bakış

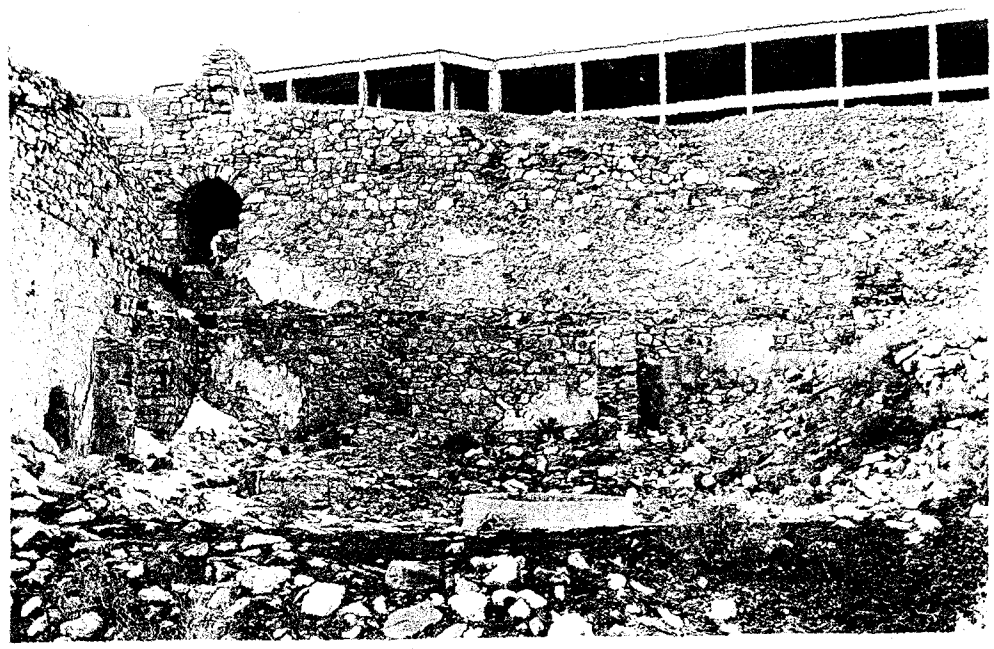
ULUBORLU BALTA BEY HAMAMI, RÖLÖVE PLANI

75a Güneybatıdan görünüm

b Güney cephe

76a Soyunmalık, kuzeye bakış

b Soyunmalık, ortadaki havuz

77a Soyunmalık, kuzeybatıya bakış

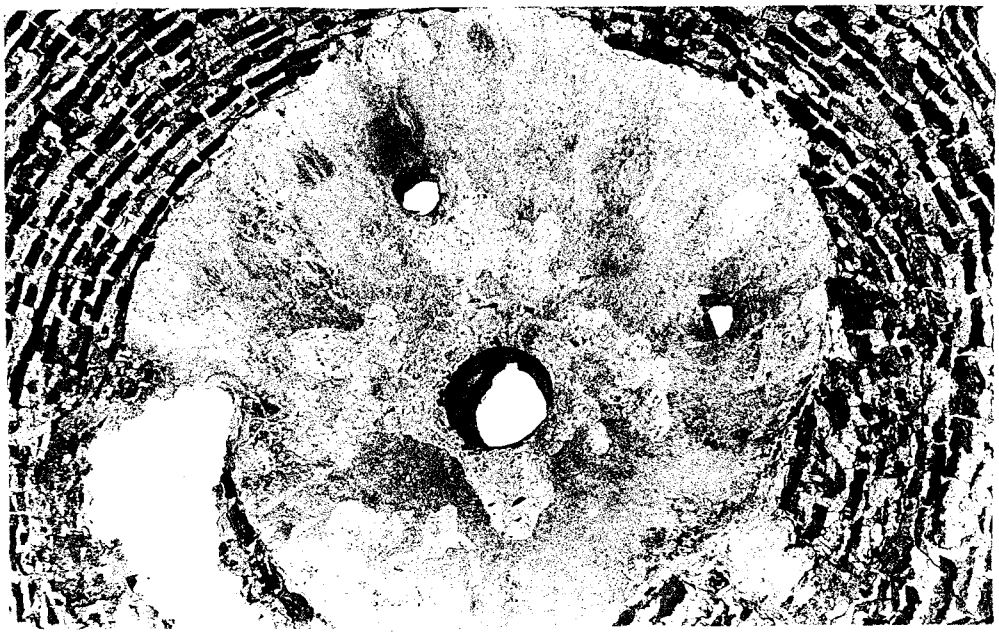
b Ilıklık, batı duvar, ayrıntı

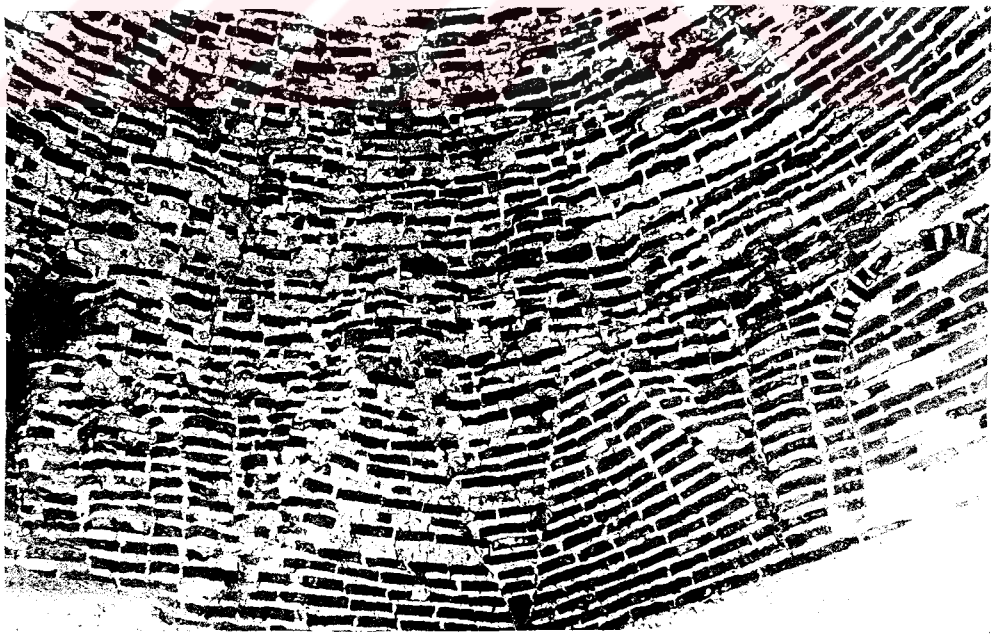
78a Ilıklık, doğu duvar

b Ilıklık kuzey duvar

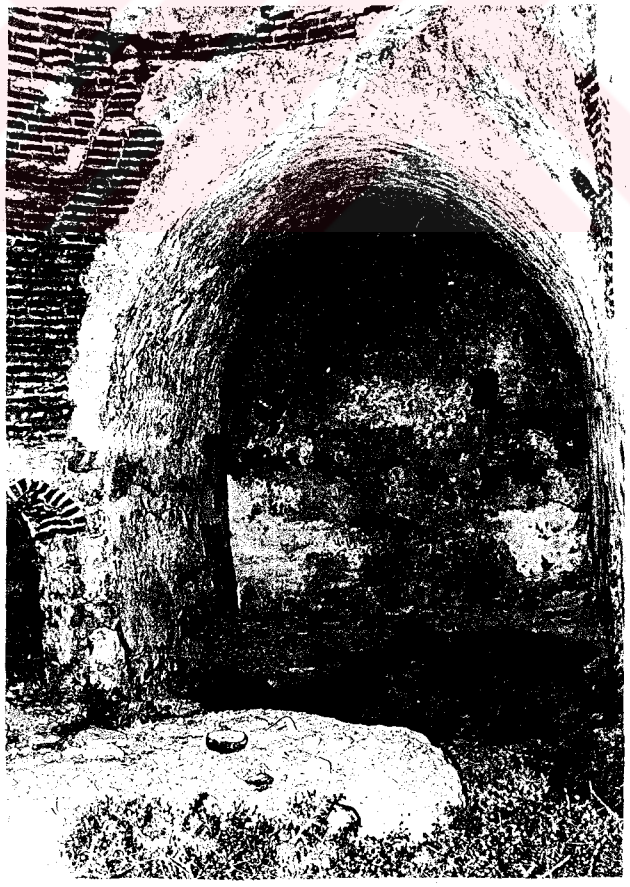
79a Ilıklık, kubbe

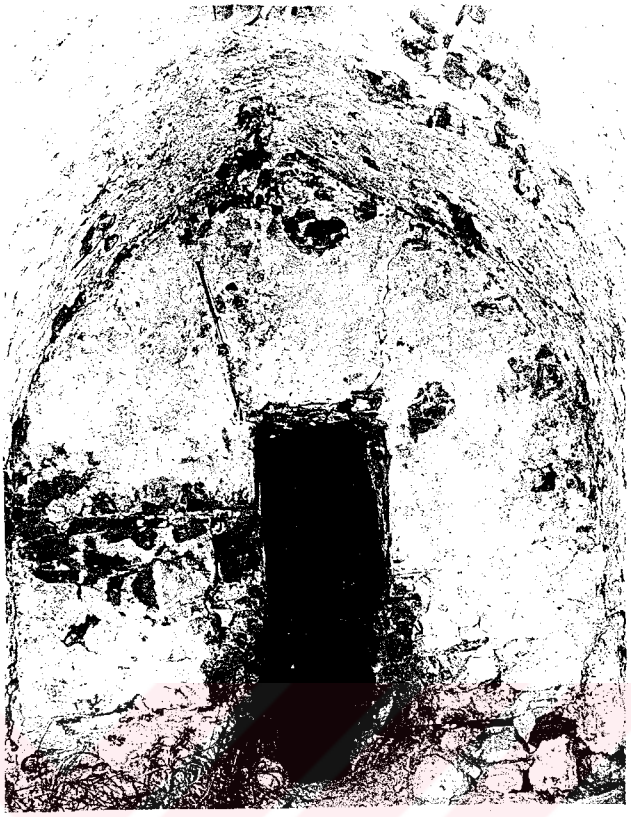
b Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi

80a Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

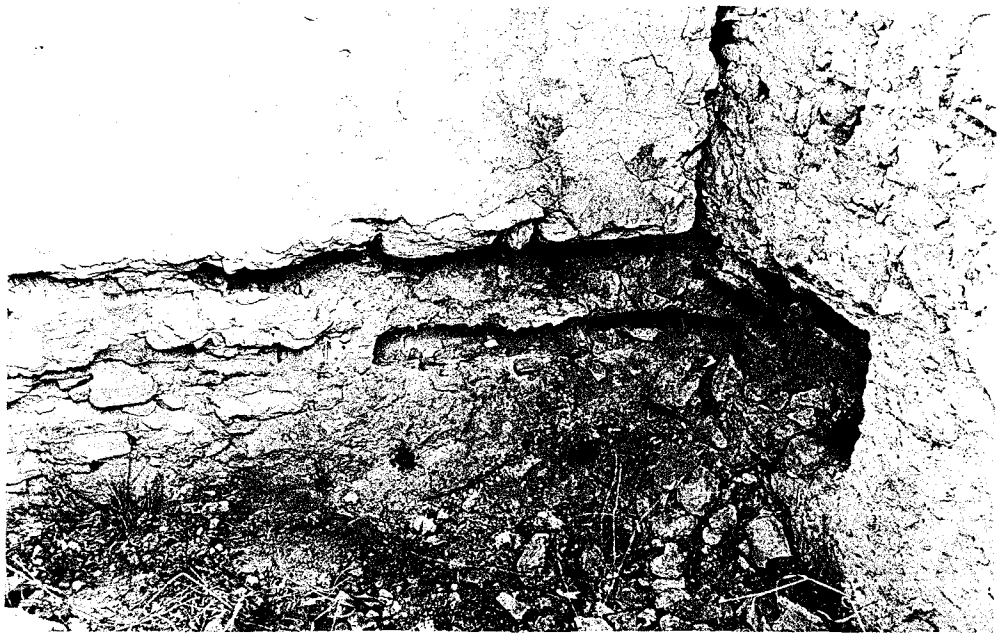
b Sıcaklık, kuzey eyvan

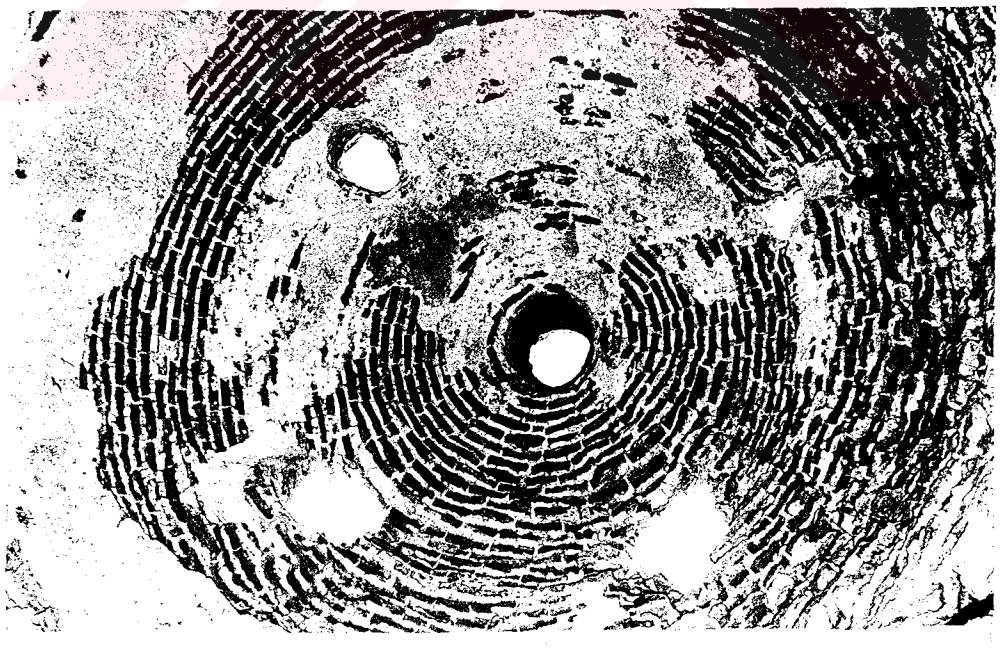
81a Sıcaklık, batı eyvan

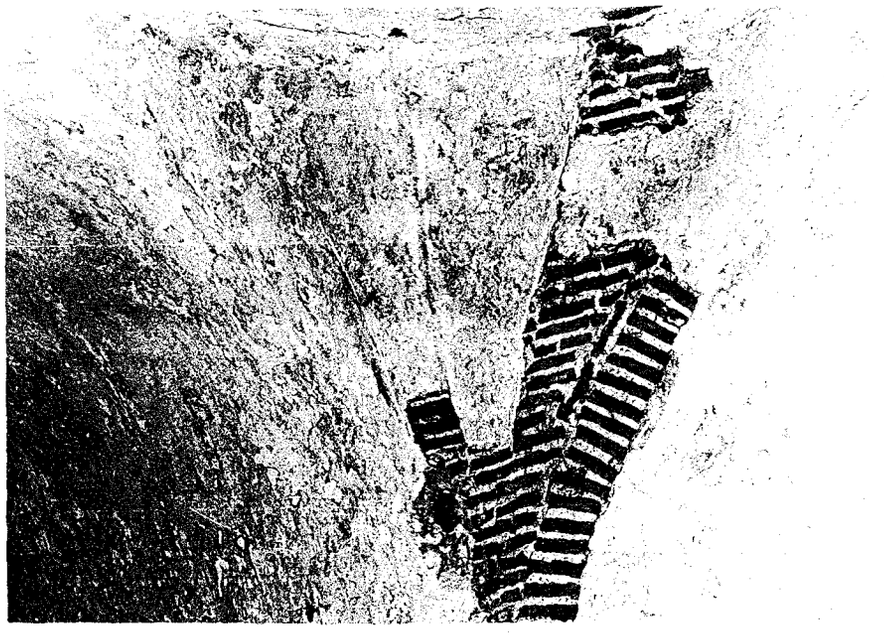
b Sıcaklık, güney eyvan

82a Sıcaklık,güney eyvan, güneybatı köşe, ayrıntı

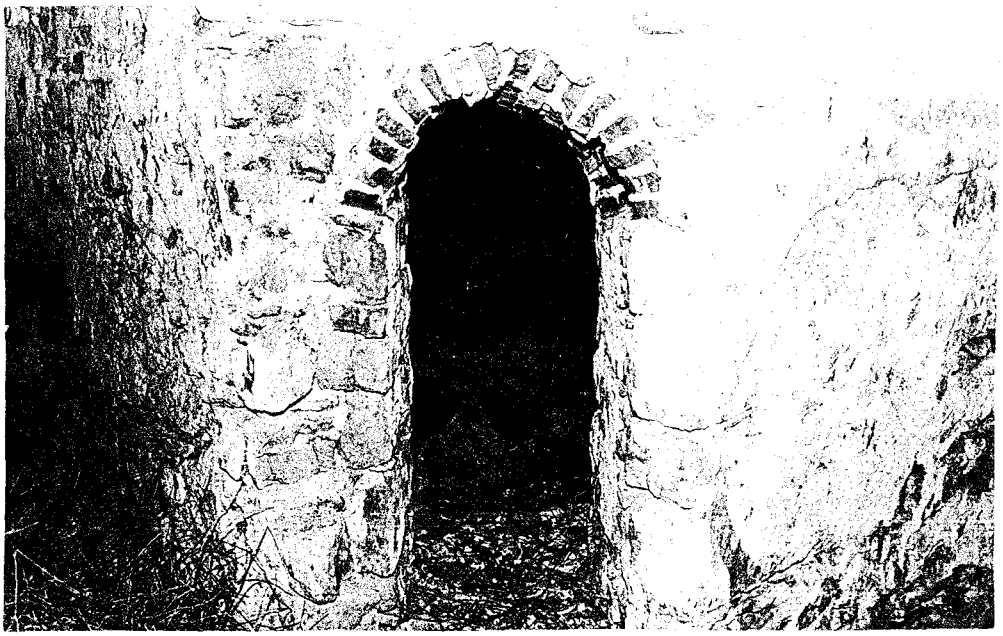
b Sıcaklık, kubbe

83a Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

b Sıcaklık, güneybatı halvetin kapısı

84a Sıcaklık, kuzey batı halvetin kapısı

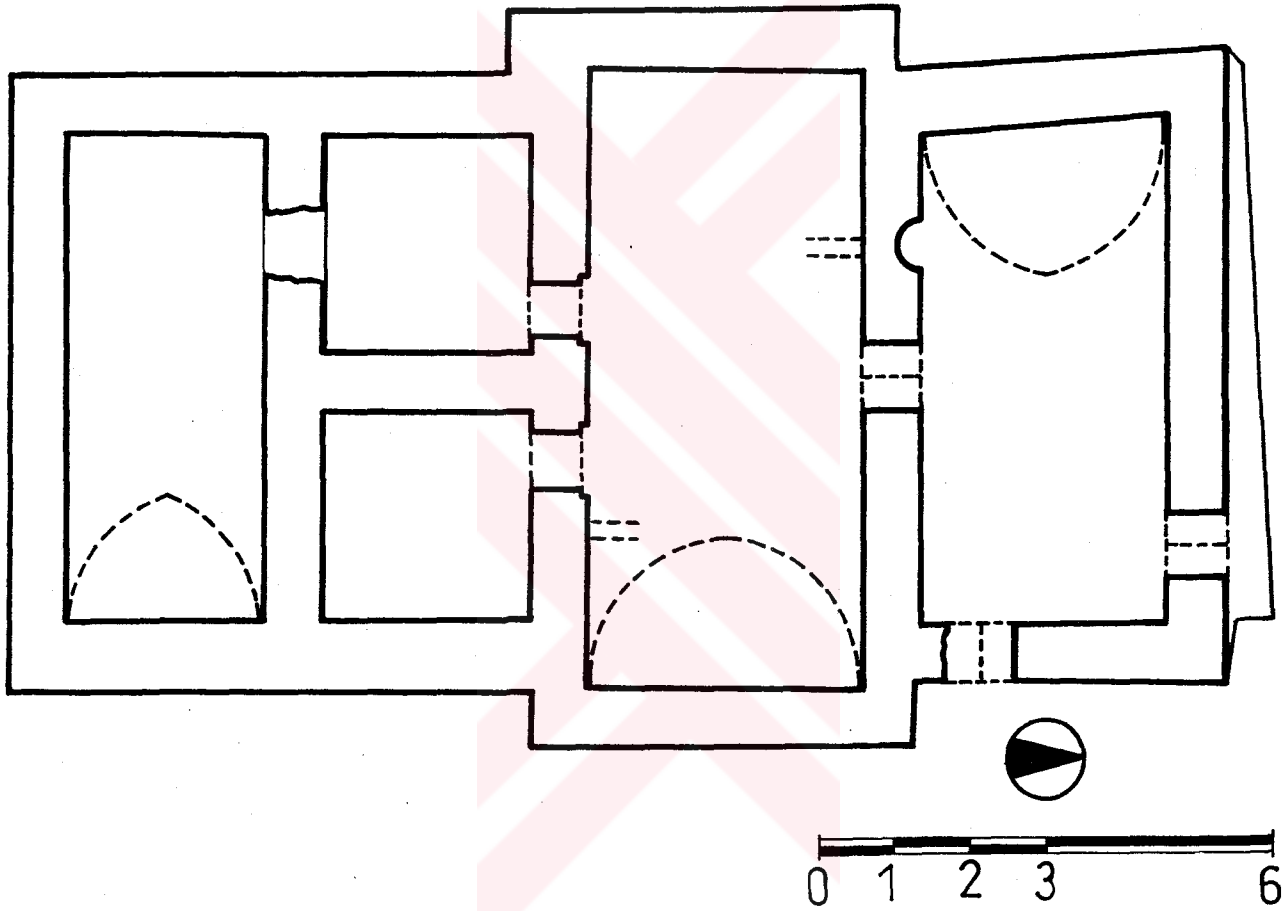

b Sıcaklık, güney halvet, kubbe

85 Su deposu, güneye bakış

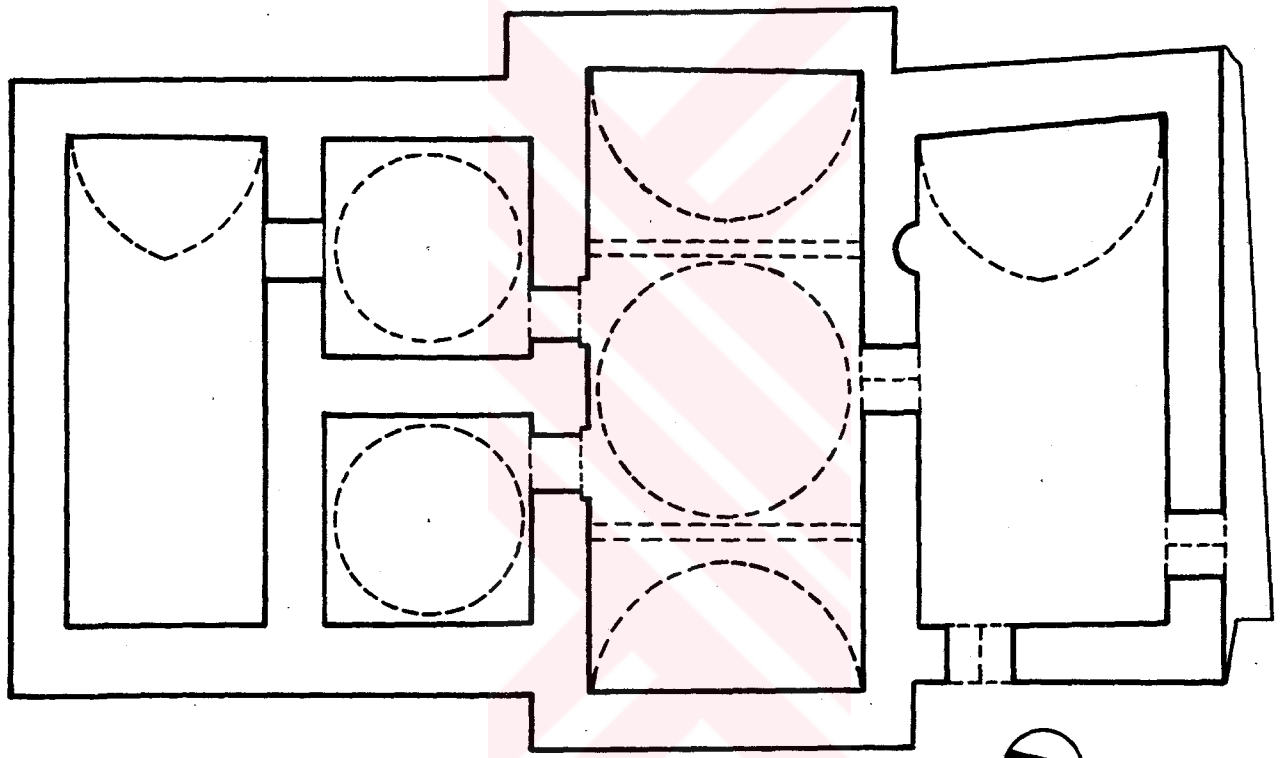
Lev.86

ULUBORLU KARABEY HAMAMI RÖLÖVE PLANI

RÖLÖVE : O.DOĞAN, A.ENGİN, M. GÖRÜR
ÇİZEN : M. GÖRÜR, T. YAZAR

Lev.87

0 1 2 3 6m.

ULUBORLU KARABEY HAMAMI RESTİTÜSYON PLANI

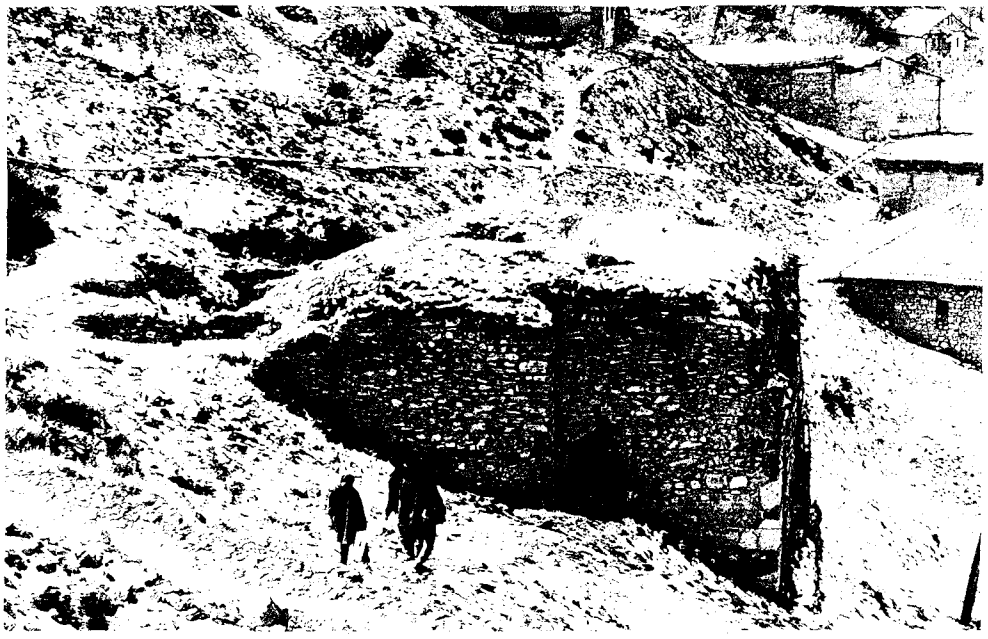
ÇİZEN: M. GÖRÜR, T. YAZAR

88a Üstten görünüm

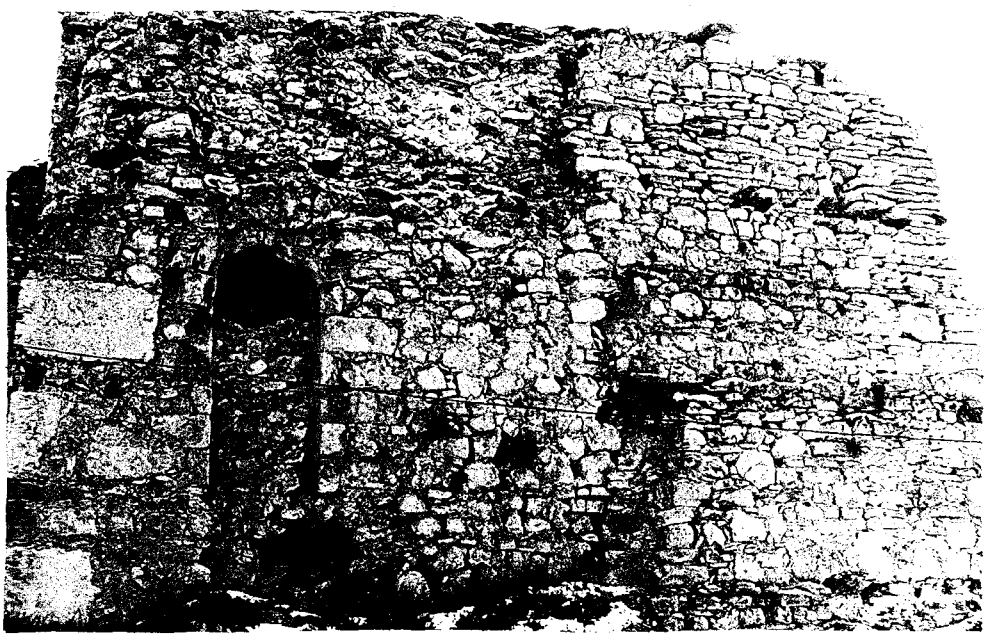
b Kuzeydoğudan görünüm

39a Doğu cephe

b Doğu cephe, kuzey bölüm

90a Kuzey cephe

b Batı cephe

91a Ilıklık, doğuya bakış

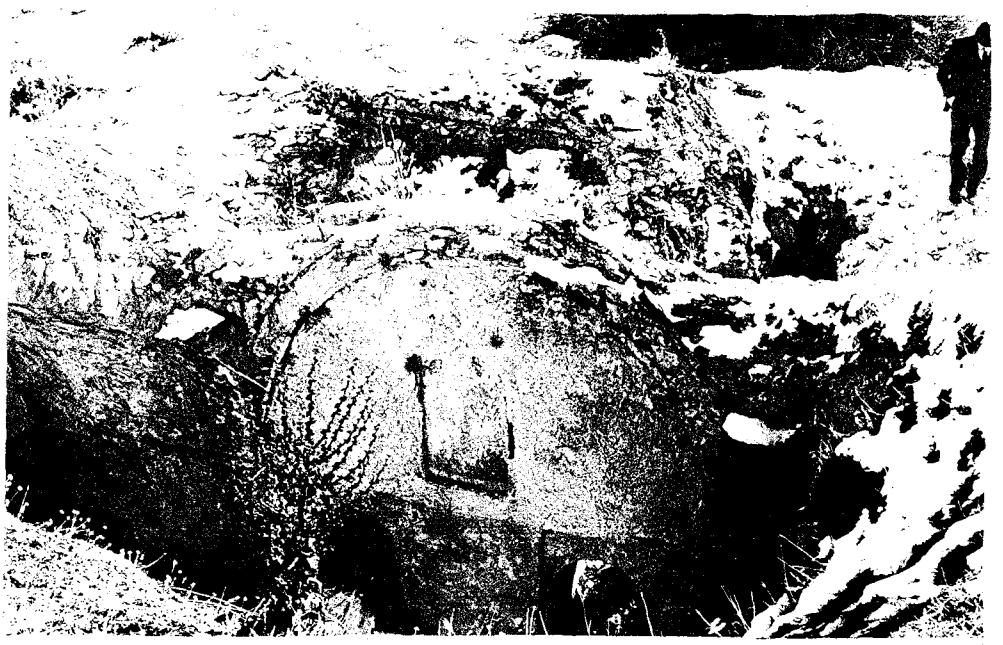
b Ilıklık, güney duvar

92a Ilıklık, güneybatıya bakış

b Sıcaklık, batıya bakış

93a Sıcaklık, güney duvar

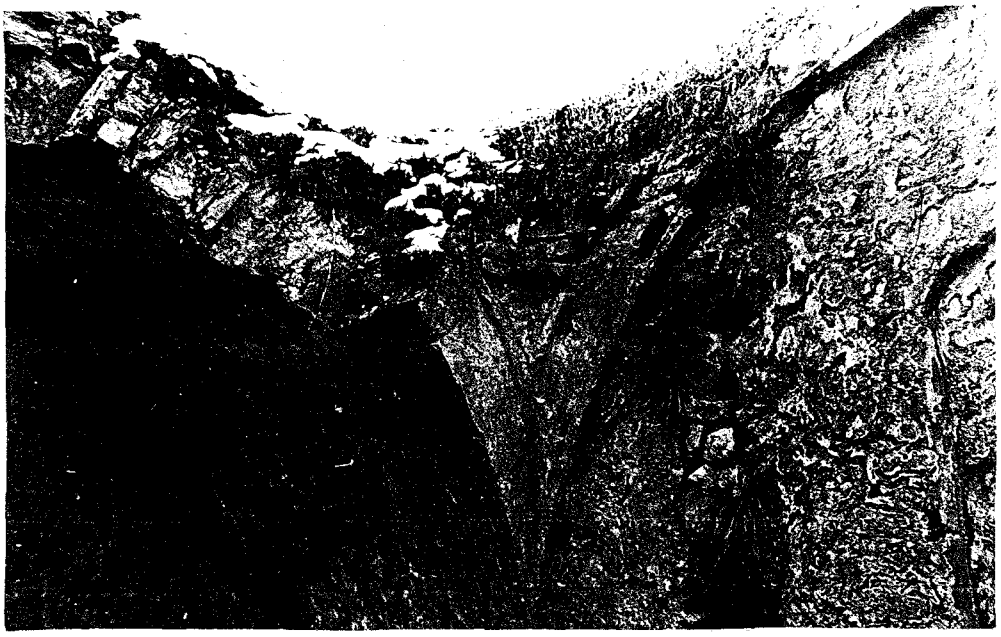
b Sıcaklık, güney duvar, orta bölüm

94a Sıcaklık, doğu duvar

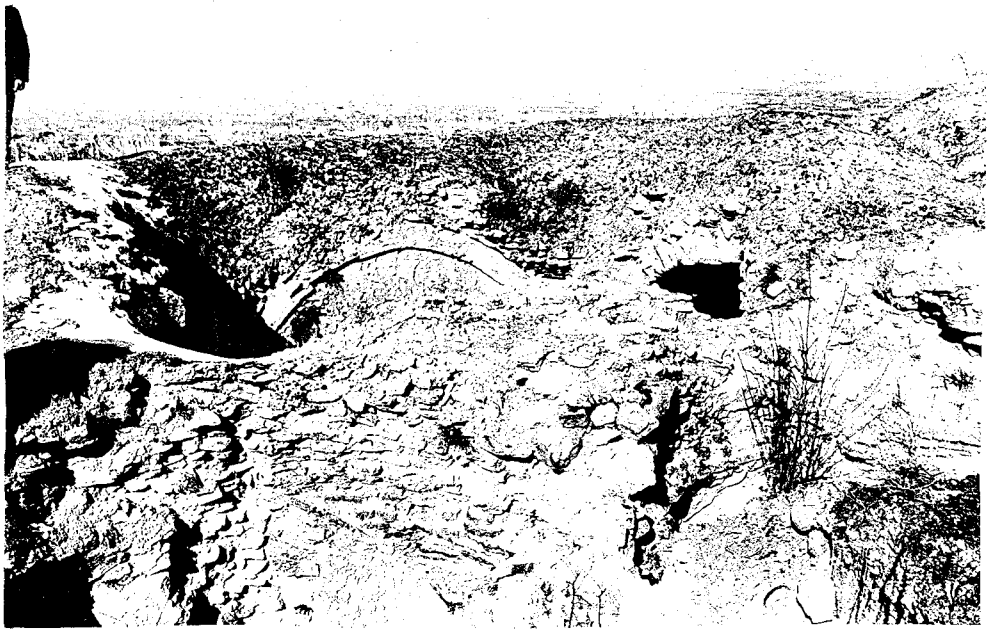
b Sıcaklık, güneybatıya bakış

95a Sıcaklık, kuzeybatıya bakış

b Sıcaklık, güneybatı köşe, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

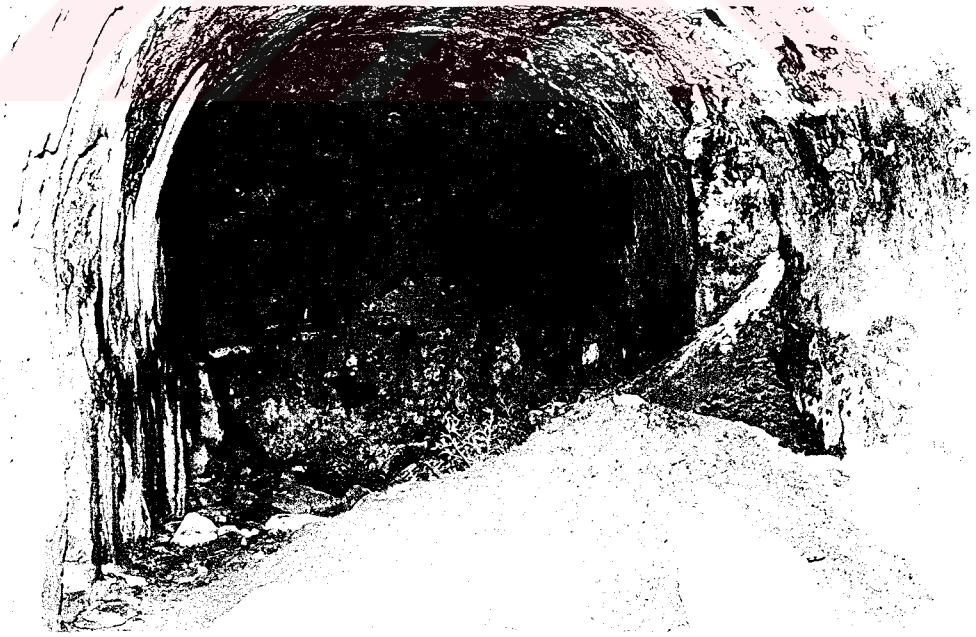
96a Sıcaklık, üstten görünüm

b Sıcaklık, güneybatı halvet, üstten görünüm

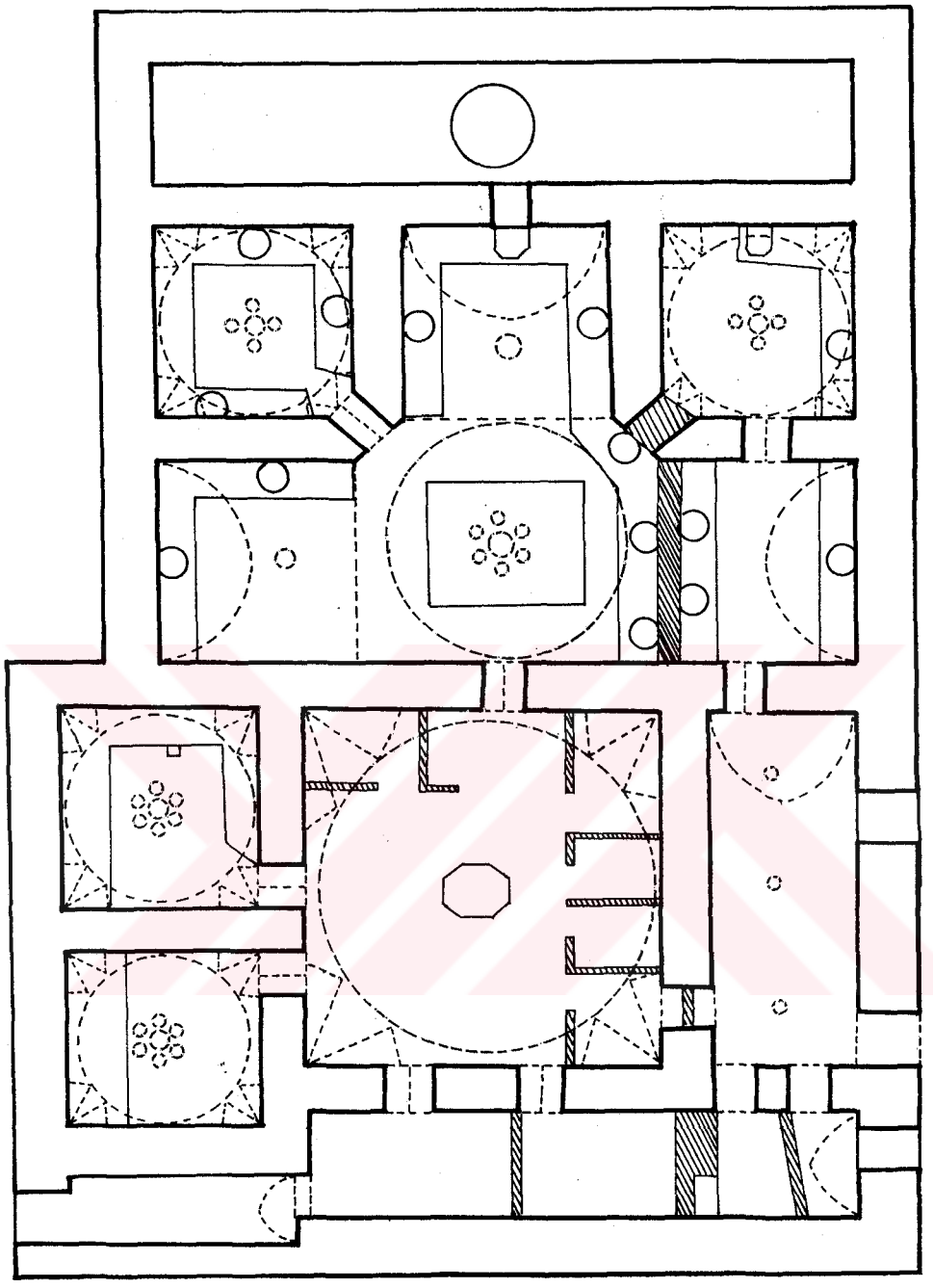

97a Güneydoğu halvet, batıya bakış

b Su deposu, batıya bakış

Lev.98

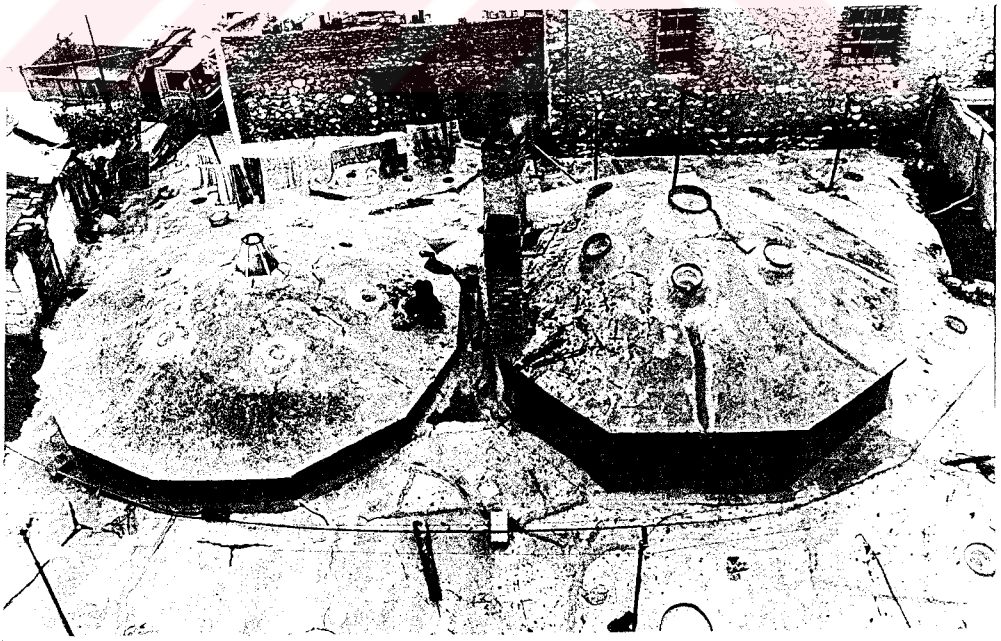
0 1 2 3 6m.

EĞİRDİR DÜNDAR BEY (AŞAĞI) HAMAM
RÖLÖVE PLANI

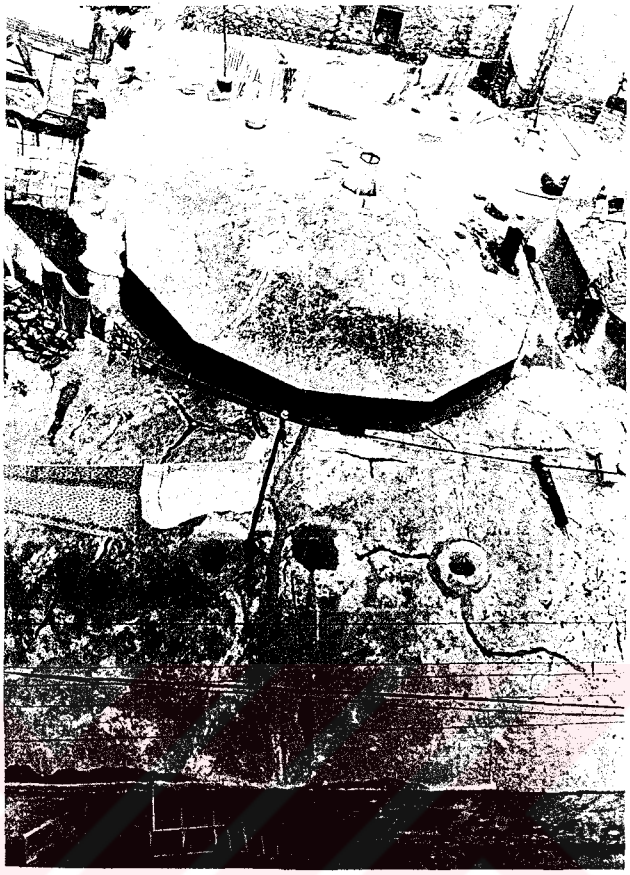
RÖLÖVE : A.AKTAŞ , E.TAŞDELEN
ÇİZEN : E.GÜREL, A.DEVECİ

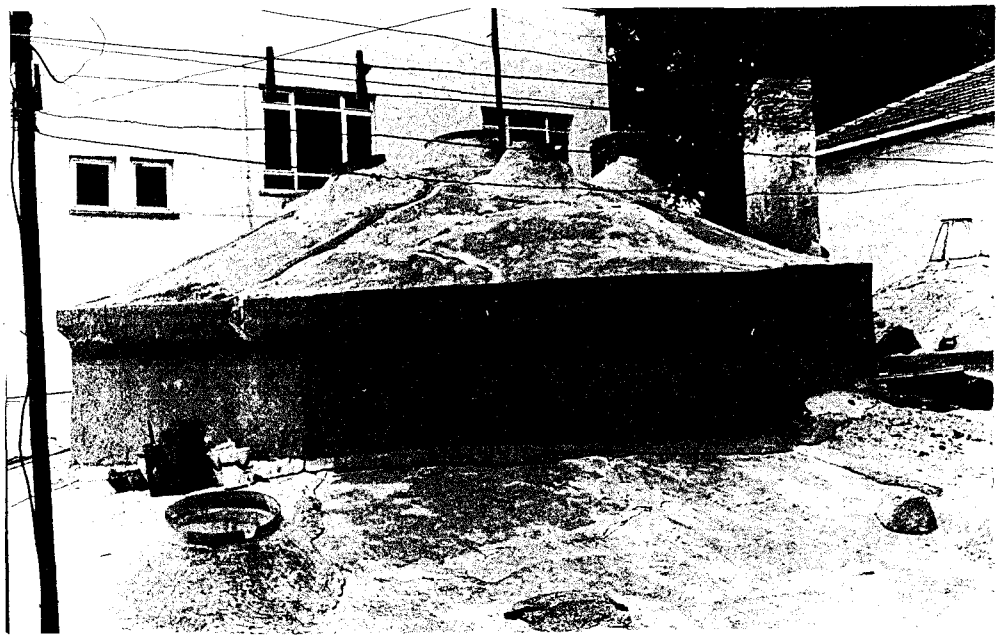
99a Kuzey cephe

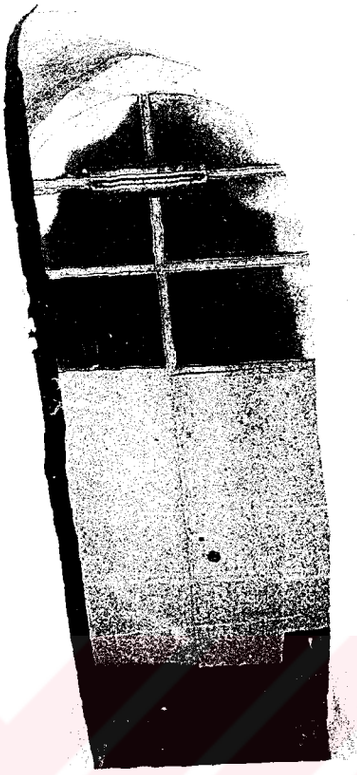
b Üstten görünüm , kuzeye bakış

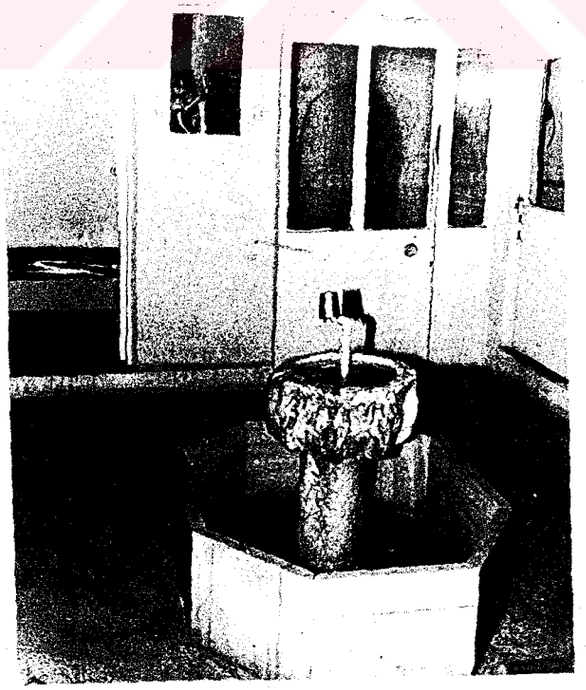
100a Üstten görünüm, güneye bakış

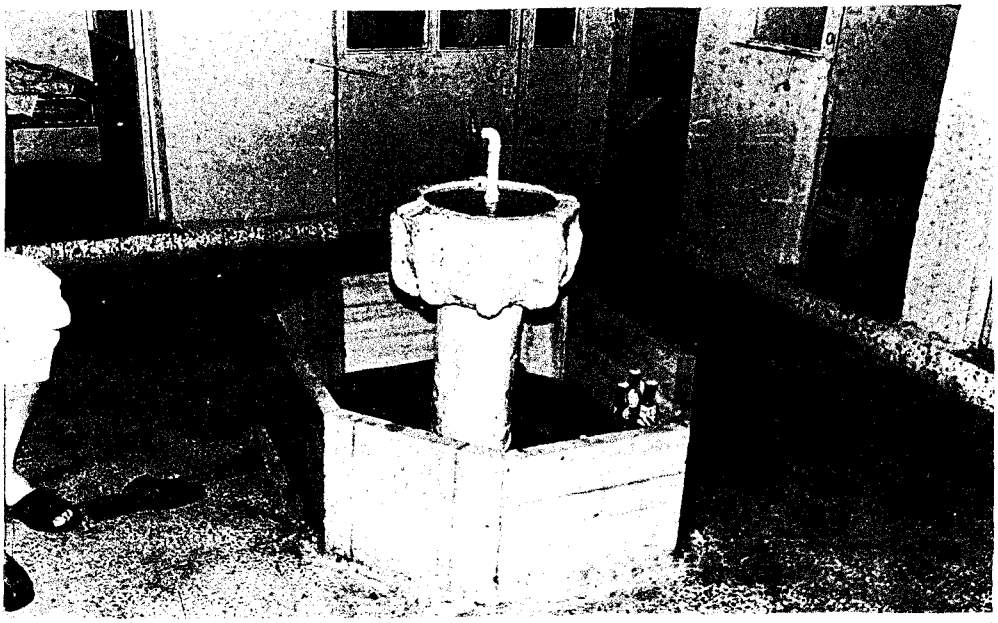
b Üstten görünüm, güneyden, ayrıntı

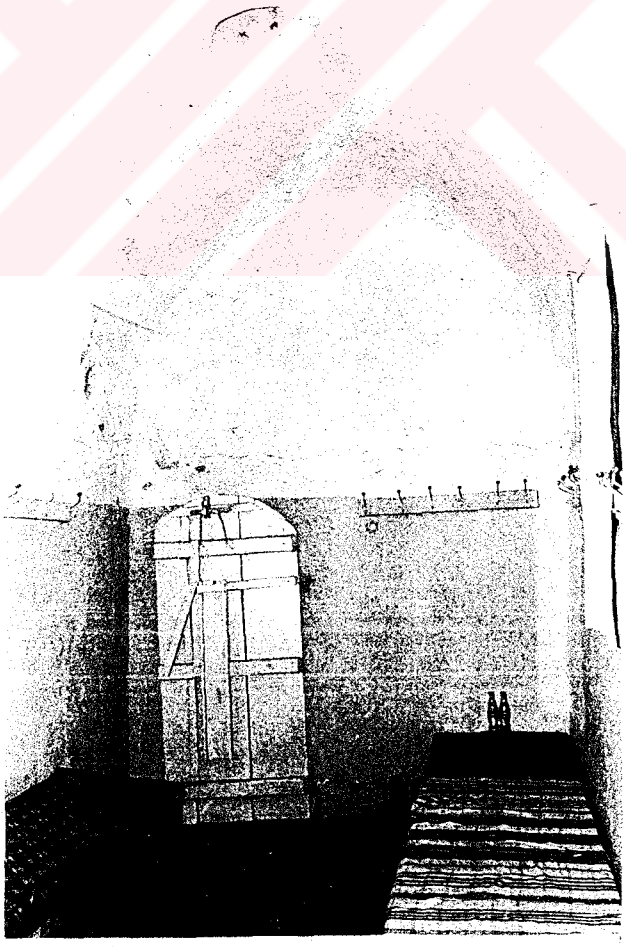
101a Erkekler bölümü, soyunmalık, güney duvar, ayrıntı

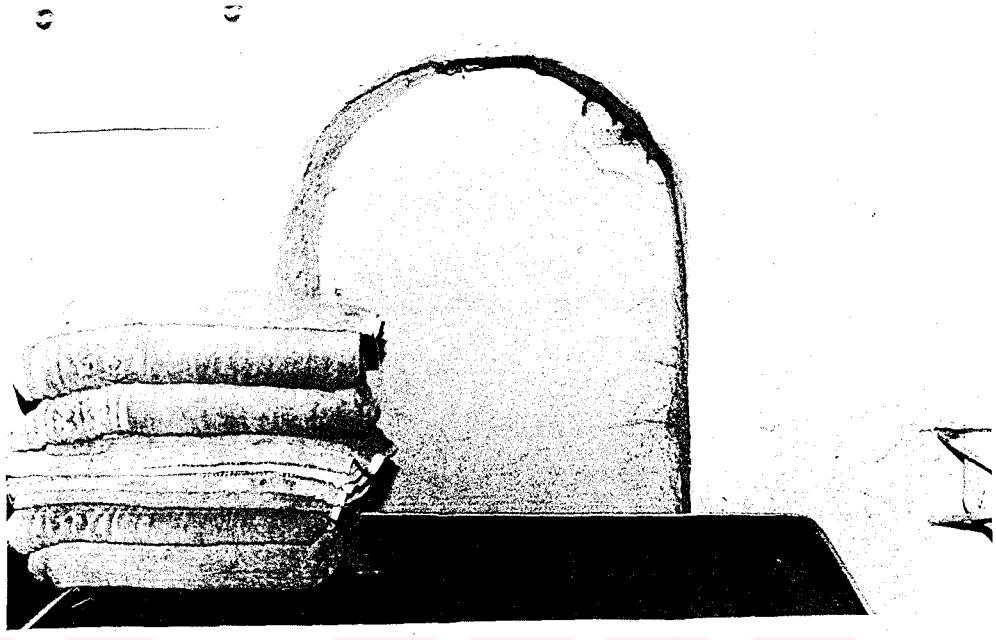
b Erkekler bölümü, soyunmalık, kuzeybatıya bakış

102a Erkekler bölümü, ılıklık, havuz

b Kadınlar bölümü, ılıklık,
batıya bakış

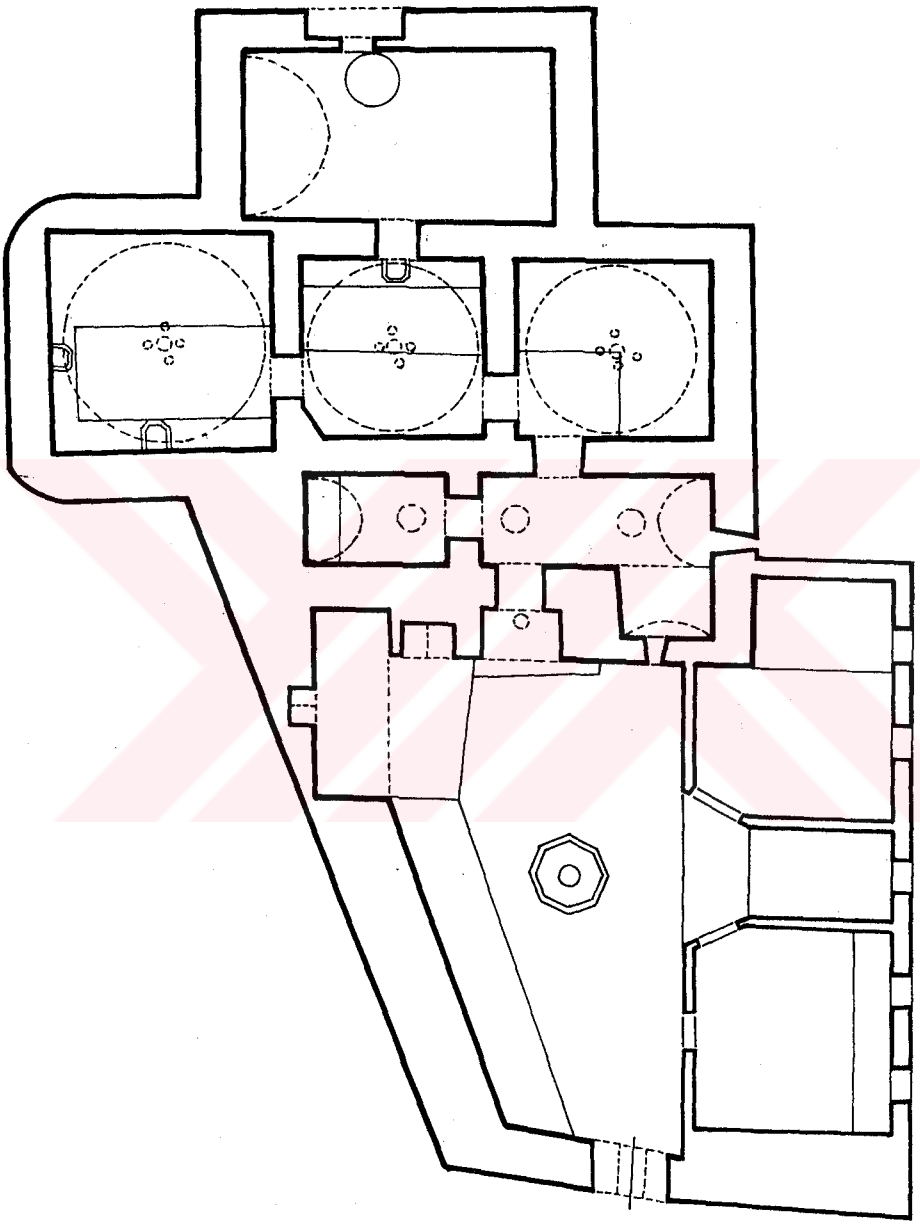

103a Kadınlar bölümü, ılıklık, güney duvar

b Kadınlar bölümü, ılıklık, doğu duvar

Lev.104

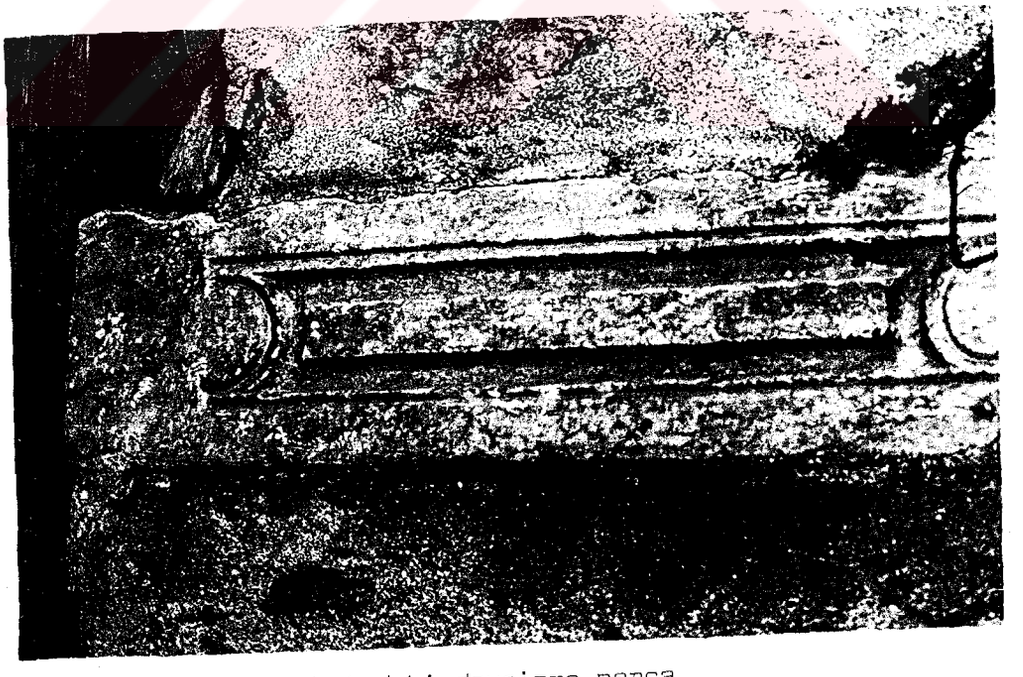

0 1 2 3 6m.

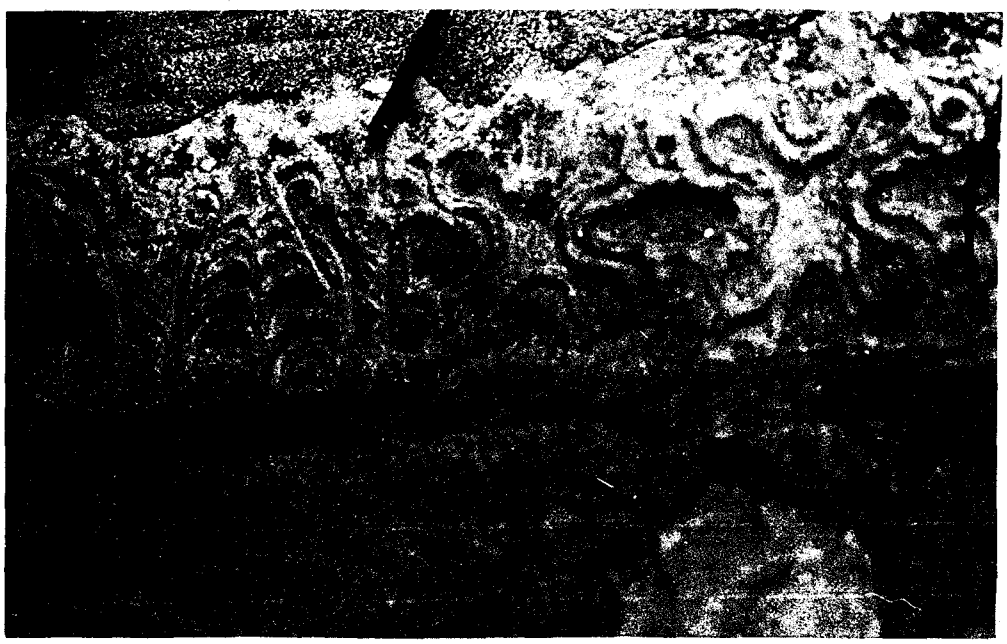
BARLA ÇAŞNIGİR HAMAMI, RÖLÖVE PLANI

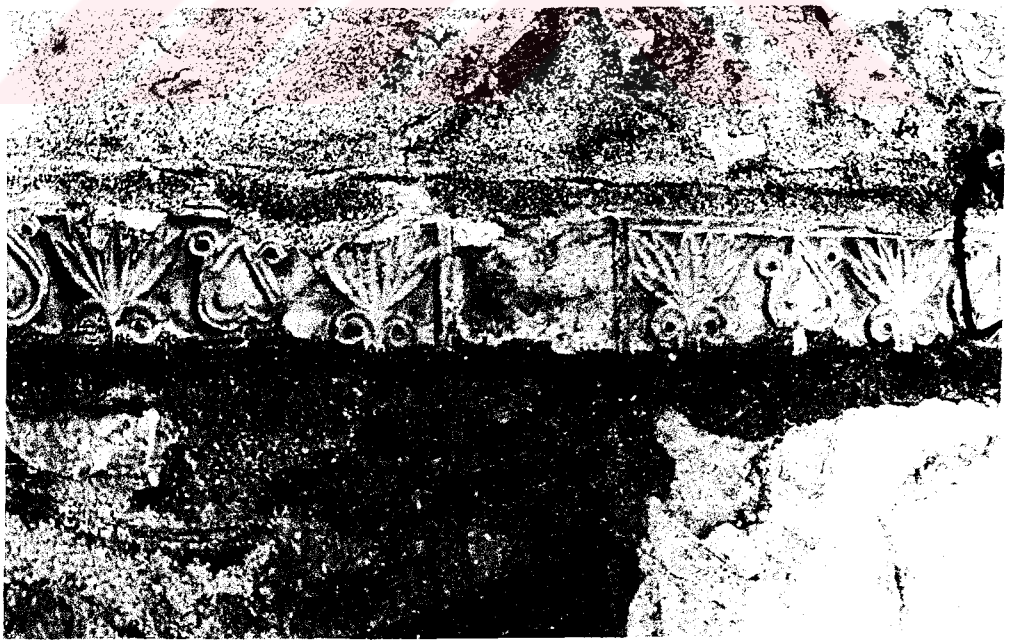
105a Kuzey cephe

b Kuzey cephe, batıdaki devşirme parça

106a Kuzey cephe, batıdaki ikinci devşirme parça, ayrıntı

b Kuzey cephe, batıdaki üçüncü devşirme parça, ayrıntı

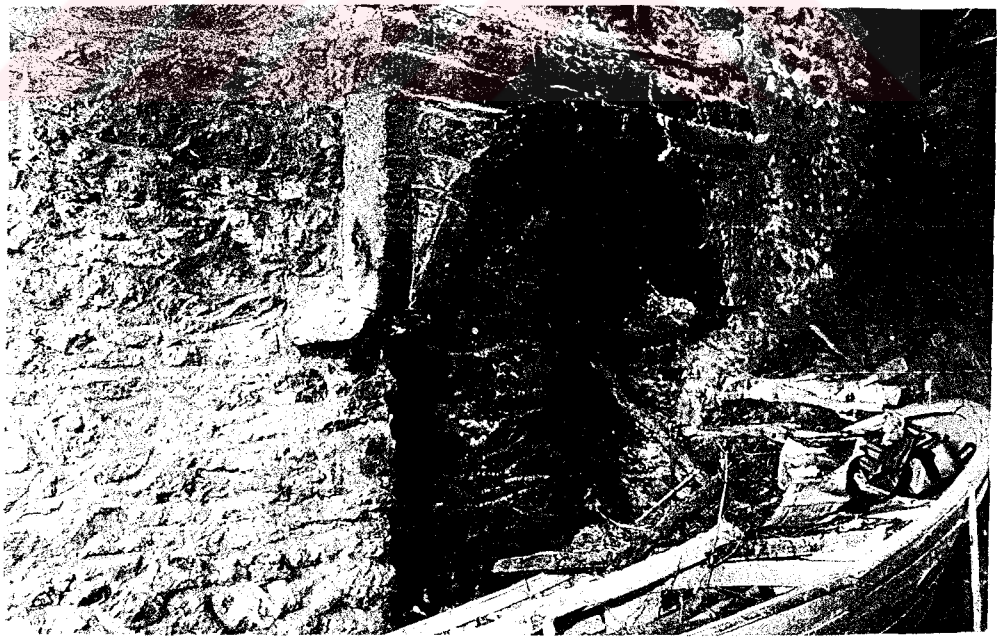
107a Doğu cephe, kuzeyden görünüm

b Doğu cephe, güneyden görünüm

108a Doğu cephe, güney bölüm

b Güney cephe, külhan kemeri

109a Batı cephe, güney bölüm

b Batı cephe, kuzey bölüm

110a Soyunmalık, kuzeye bakış

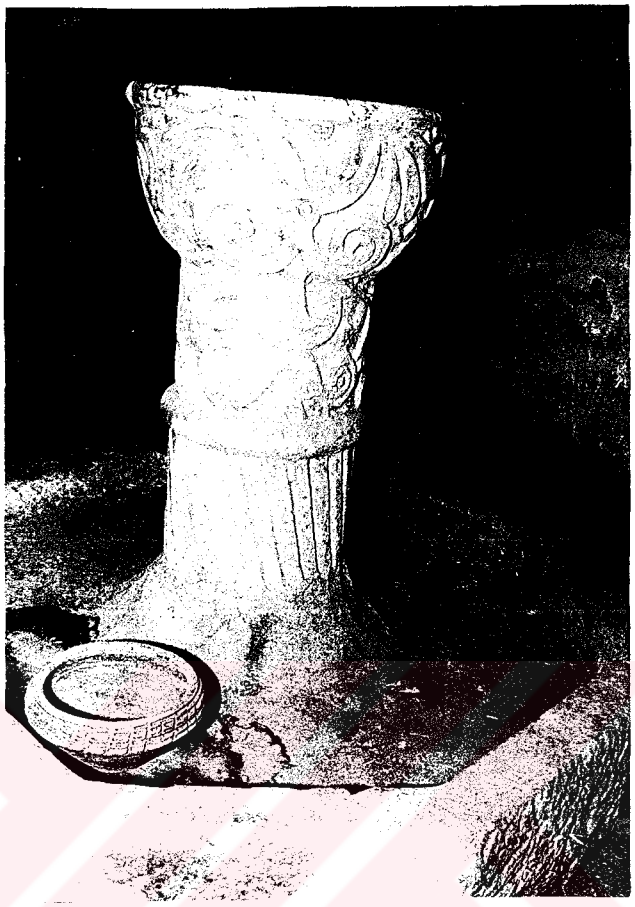
b Soyunmalık, güneydoğu köşeye bakış

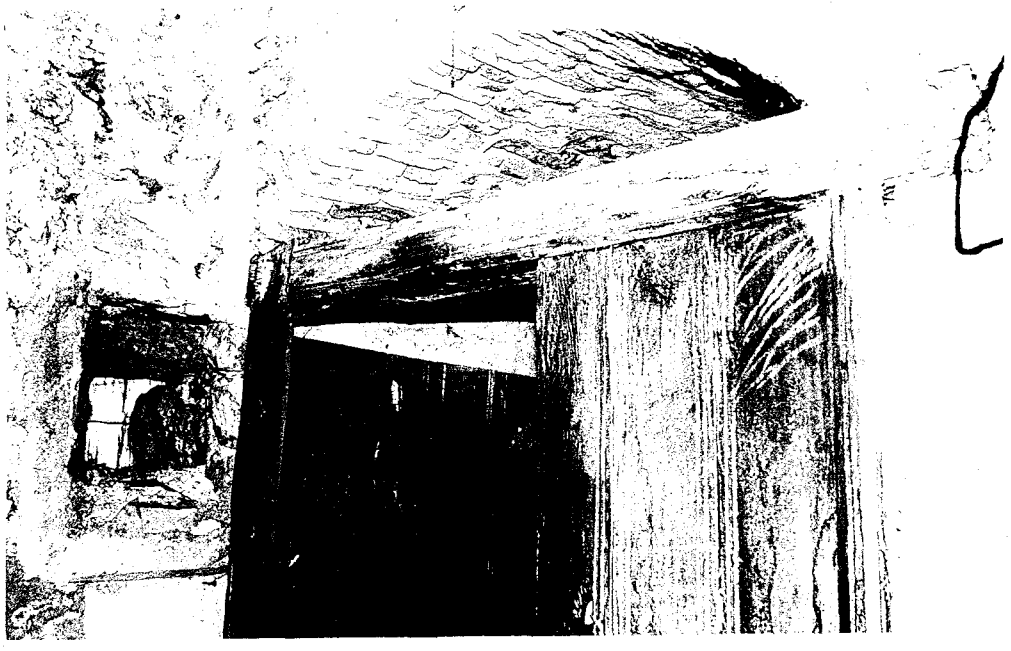
111a Soyunmalık, güney duvar, batı köşedeki kapı

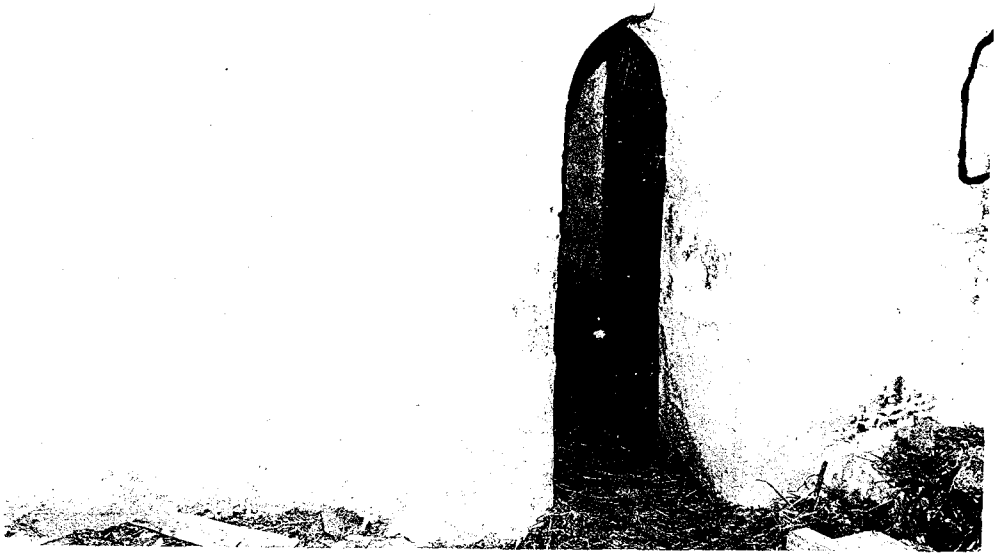
b Soyunmalık, güney duvar, doğudaki niş

112a Soyunmalık, ortadaki havuz, ayrıntı

b Geçiş mekanı, batıya bakış

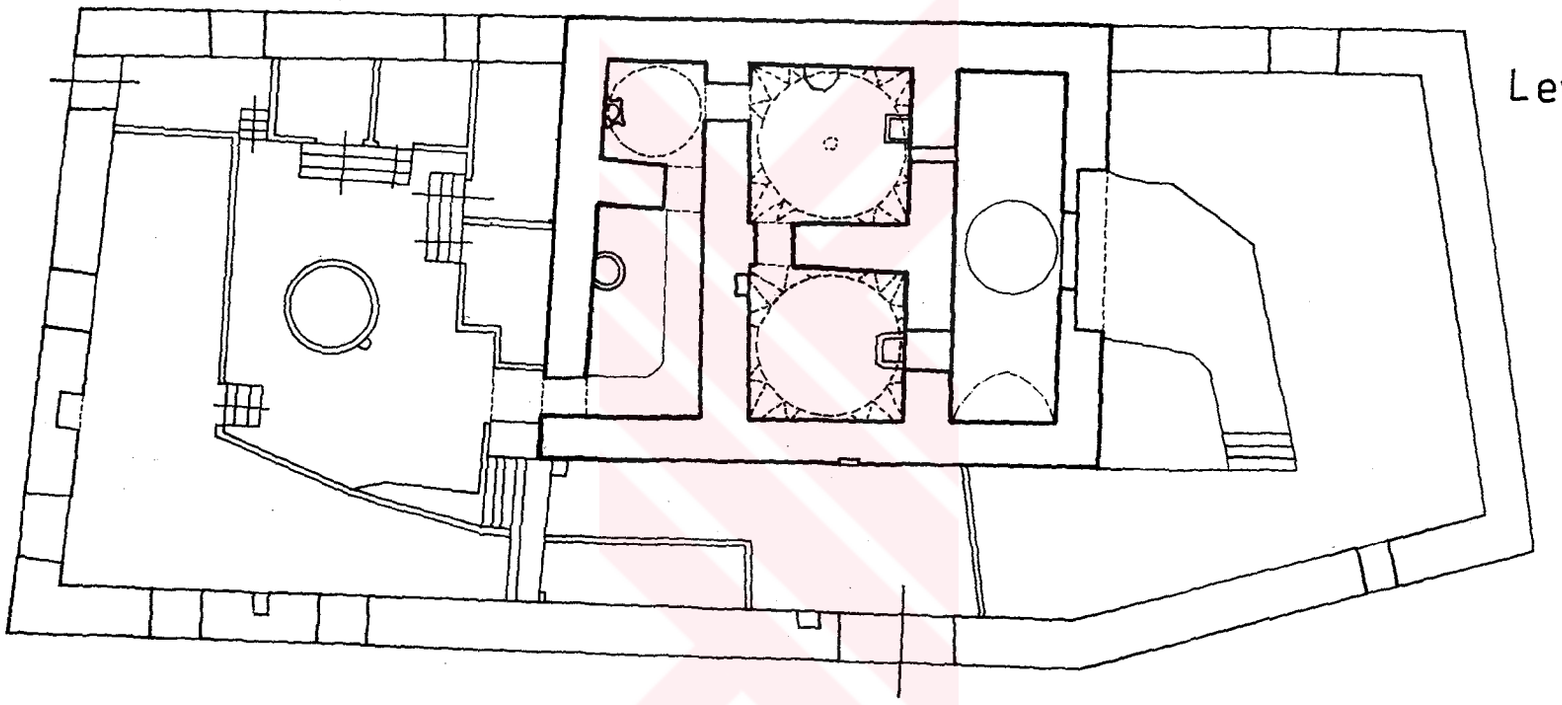
113a Ilıklık , doğu duvar

b Ilıklık, kubbe, ayrıntı

114 Sıcaklık, doğu halvet, kuzey ve doğuya bakış

BÜYÜK GÖKÇELİ KÖYÜ, HAMAM
RÖLÖVE PLANI

rlv:
o. alp
a. başaran
d. uyar

çizen:
t. yazar
y. kılıç

116a Güney cephe, batı bölüm

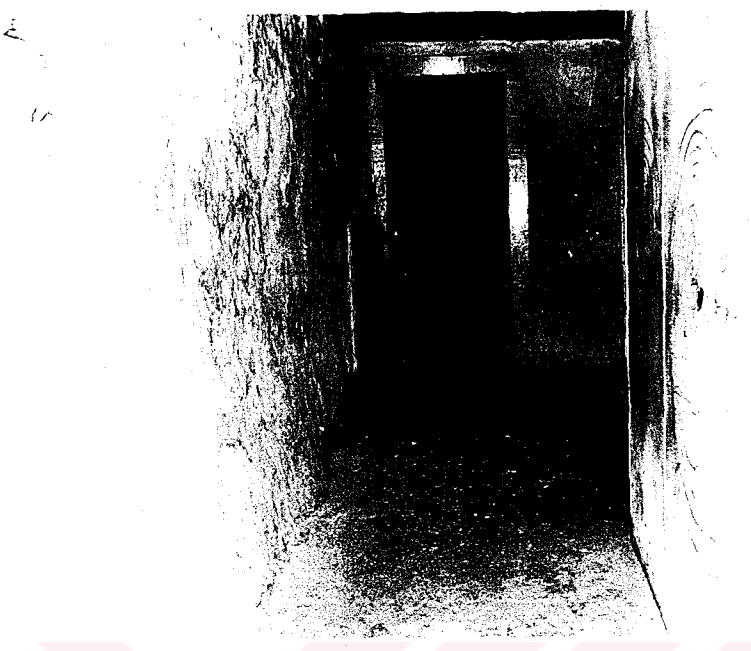
b Güney cephe, doğu bölüm

117a Kuzey cephe, doğu bölüm

b Batı cephe, kuzey bölüm

118a Giriş mekanı, doğuya bakış

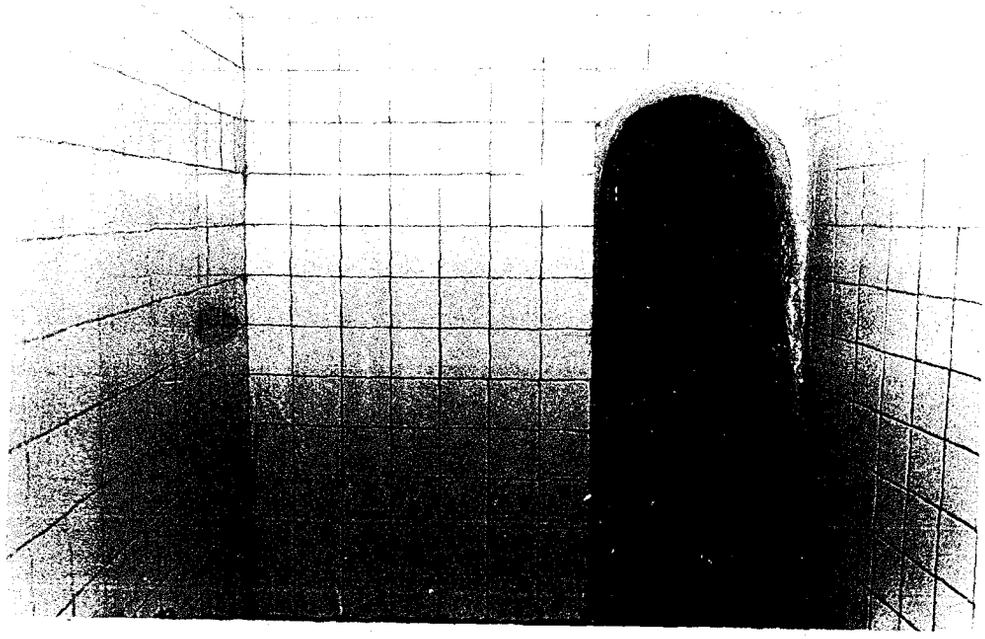
b Soyunmalık, ortadaki havuz

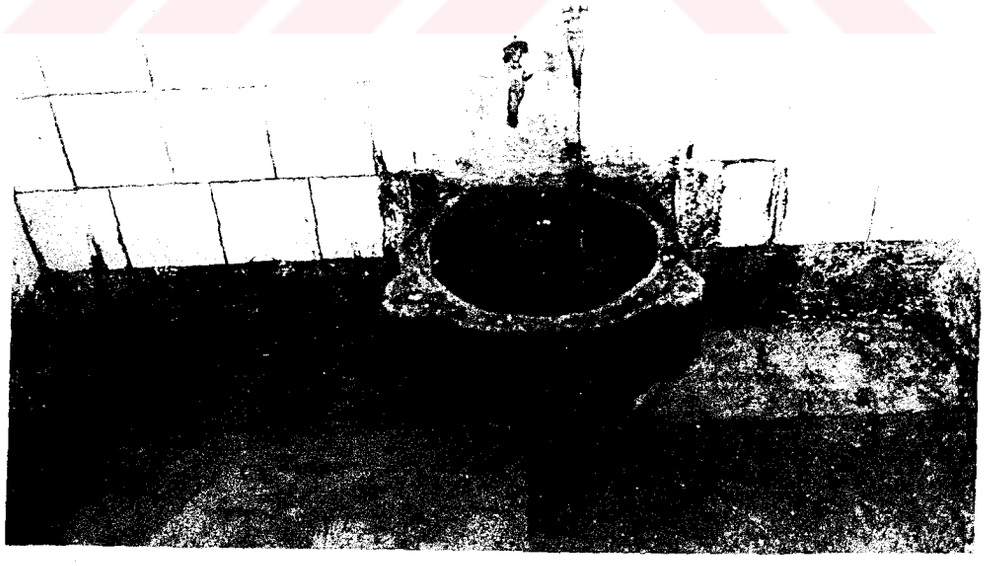
119a Soyunmalık, doğu duvar, kuzeydeki kapı

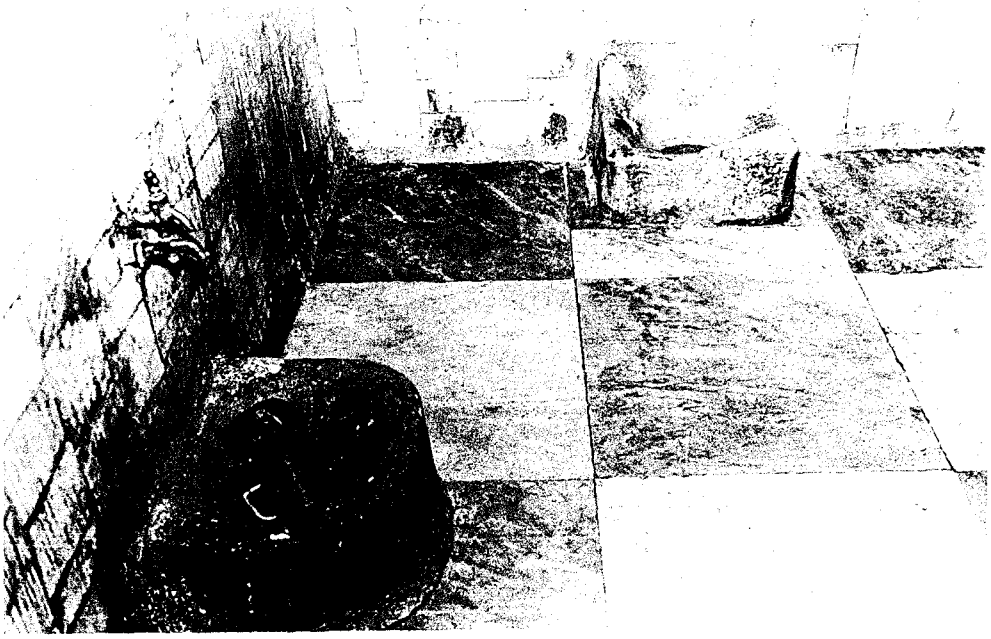
b Ilıklık, kuzeye bakış

120a Ilıklık, kuzeye bakış

b Temizlik mekanı, batı duvarın alt bölümü

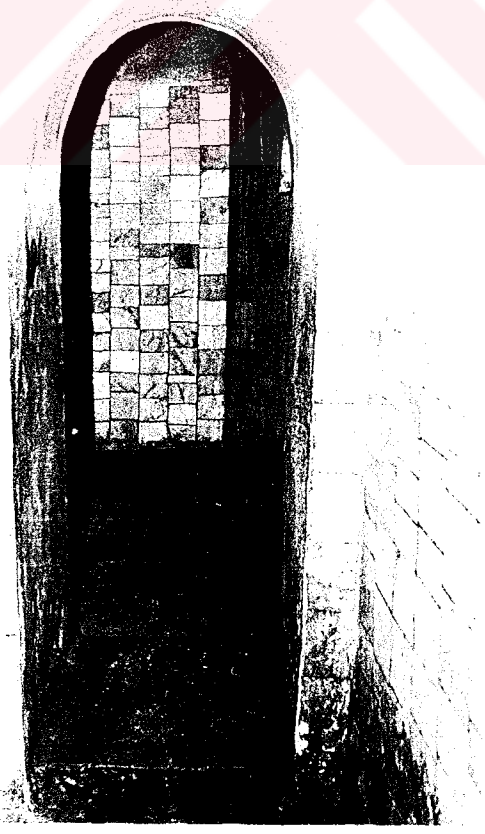
121a Sıcaklık, doğuya bakış

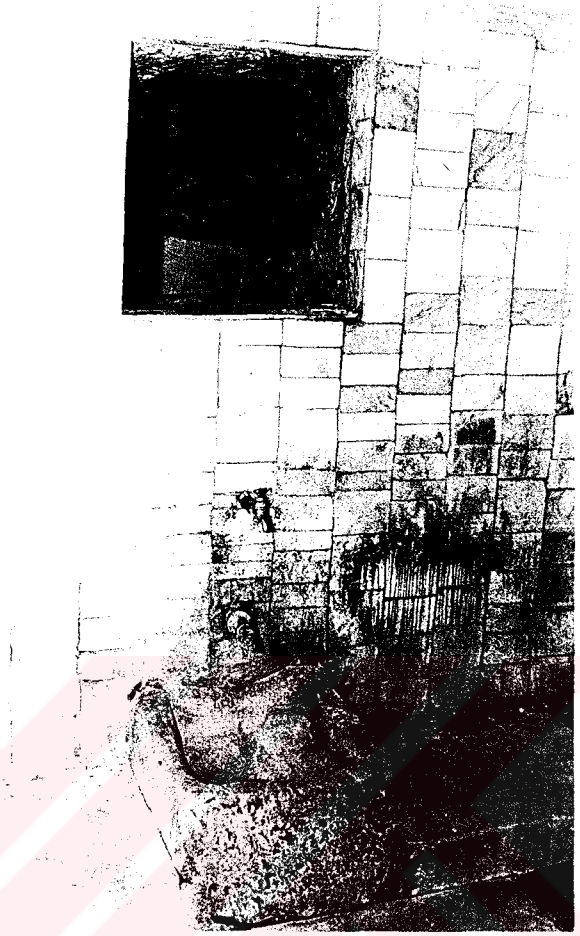
b Sıcaklık, doğu duvar, orta bölüm

122a Sıcaklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

b Sıcaklık, halvet, kuzey duvarın batı köşesindeki kapı

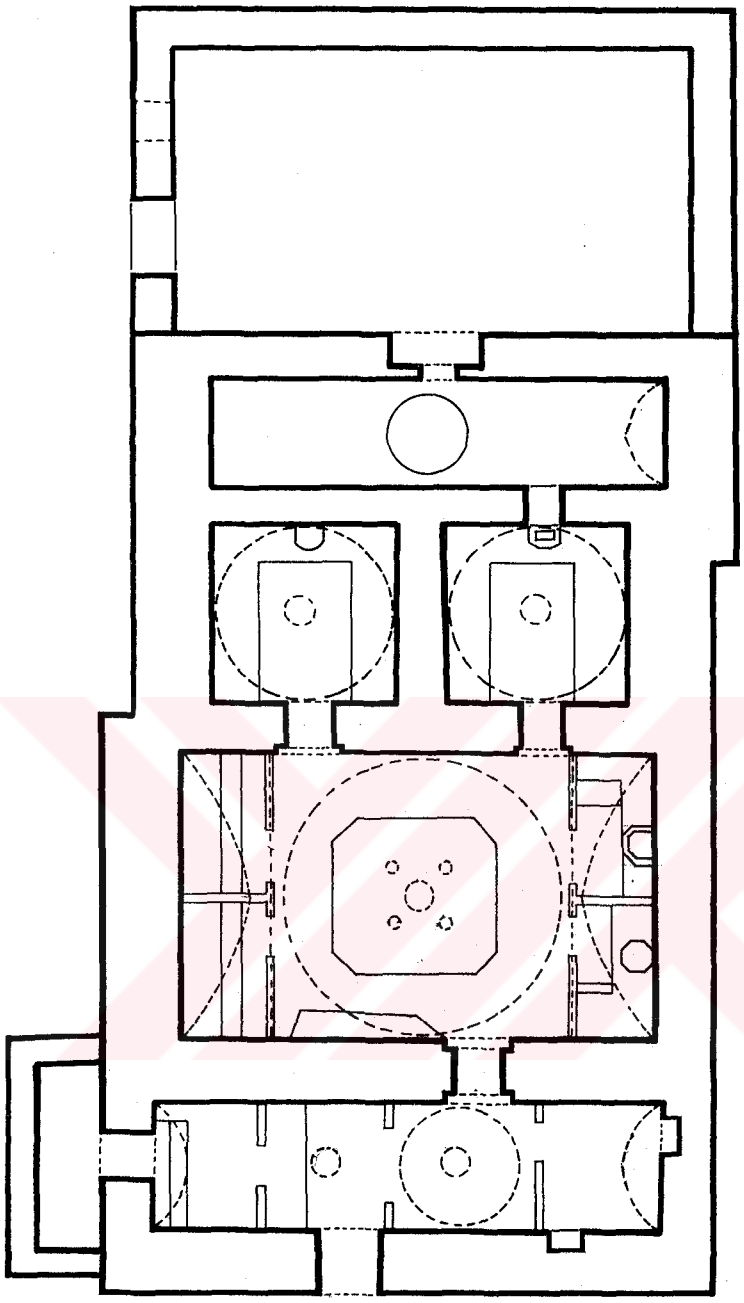
123a Halvet, doğu duvar, orta bölüm

b Halvet, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

124 Külhan, batıya bakış

Lev.125

0 1 2 3 6m.

YALVAÇ HAMAM RÖLÖVE PLANI

RÖLÖVE : O. ALP, A. BAŞARAN, D. UYAR
ÇİZEN : O. ALP, T. YAZAR, Y. KILIÇ

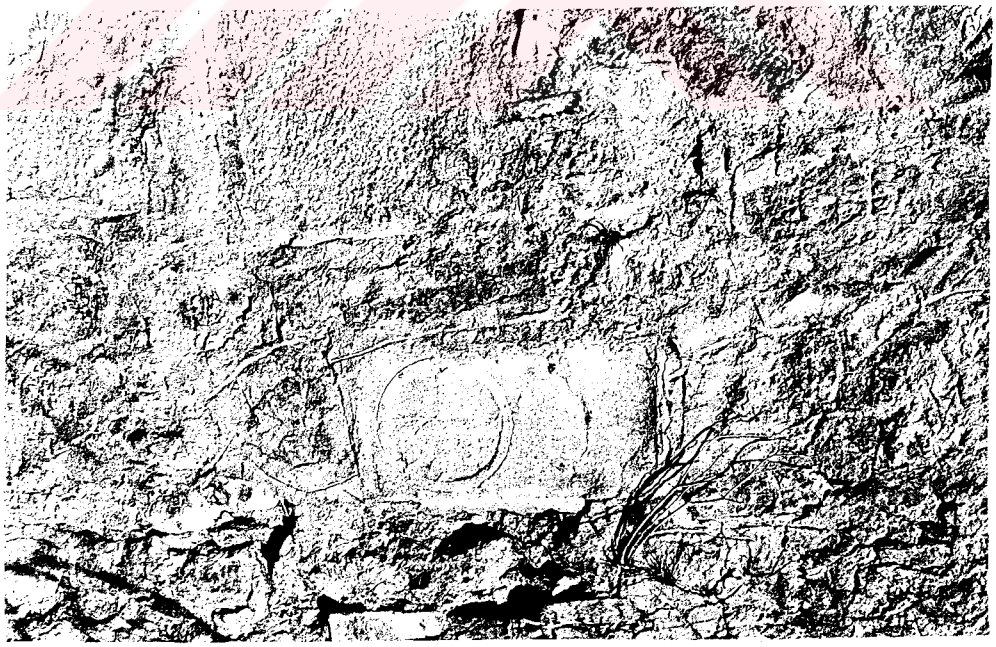
126a Güney cephe

b Güney cephe, doğu bölüm

127a Güney cephe, batı bölüm

b Güney cephenin ortasındaki devşirme parça

128a Ilıklık, kuzeybatı bakış

b Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki niş

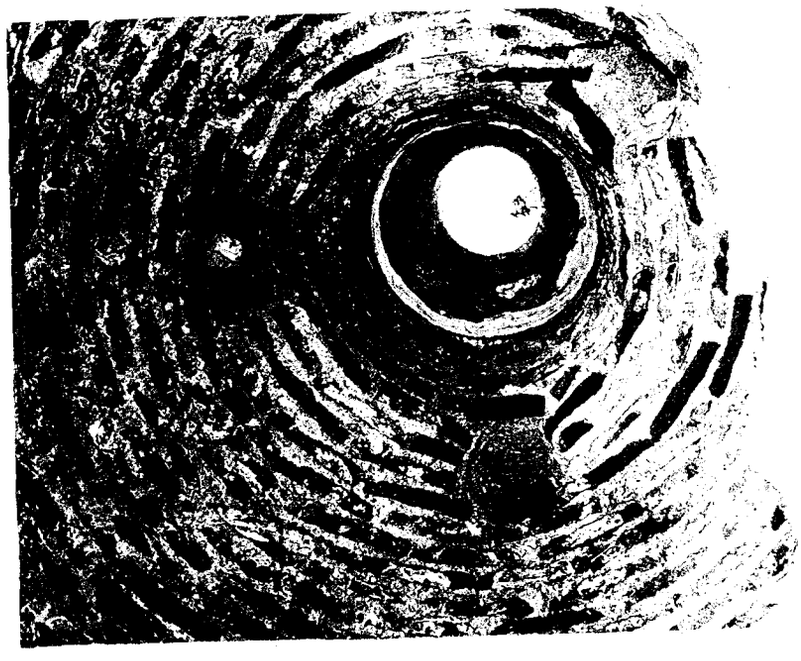
129a Ilıklık, kuzey duvar, batıdaki niş

b Ilıklık, güney duvar

130a Ilıklık, güney duvardaki kapı

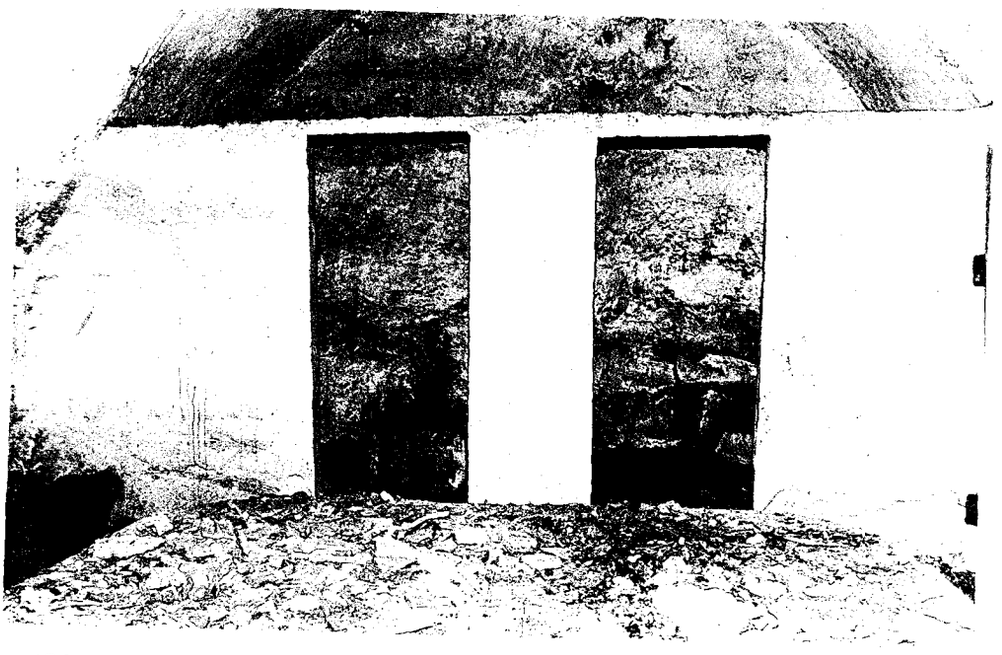
b Ilıklık, kubbe

131a Sıcaklık, güneybatıya bakış

b Sıcaklık, kuzeydoğuya bakış

132a Sıcaklık, güney duvar

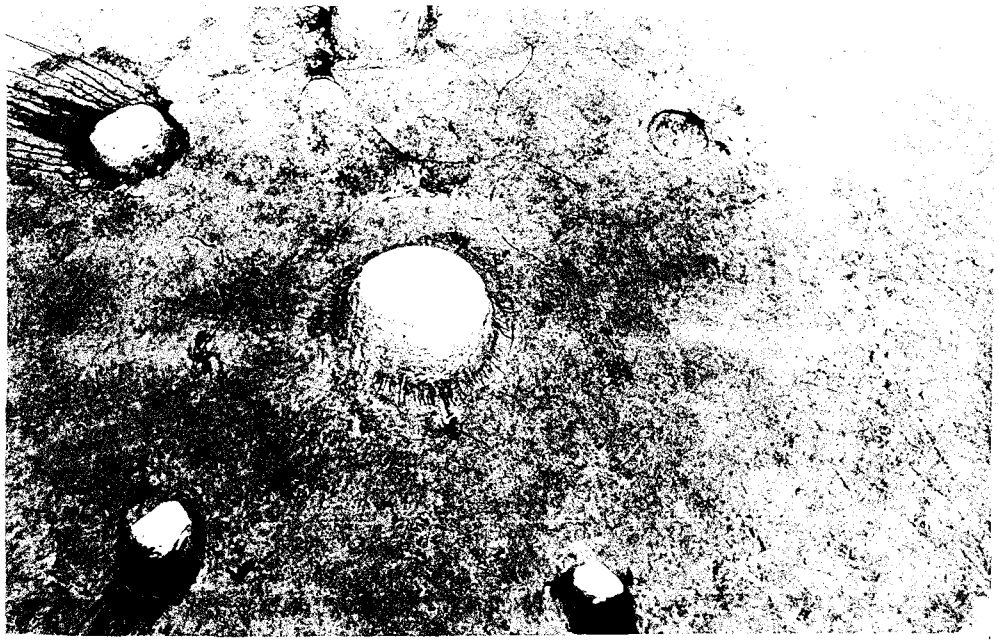
b Sıcaklık, kuzey duvar, orta bölüm

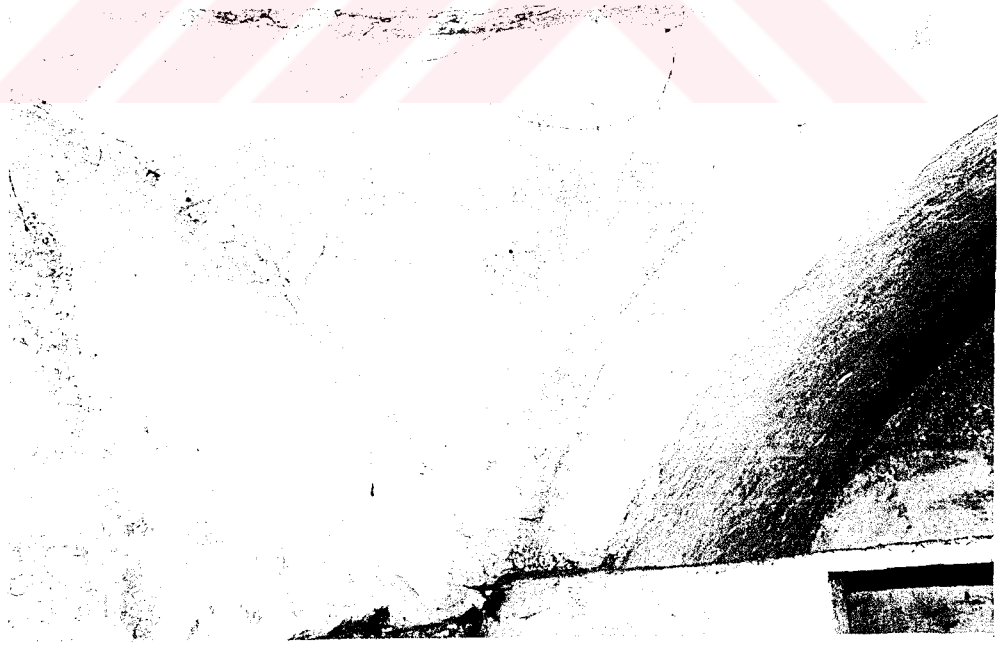
133a Sıcaklık, kuzeybatıya bakış

b Sıcaklık, batı duvar, güney bölüm

134a Sıcaklık, kubbe, ayrıntı

b Sıcaklık, kuzey köşedeki geçiş sistemi

135a Sıcaklık, kuzeybatı halvet, batı duvar, orta bölüm

b Sıcaklık, güneybatı halvet, batıya bakış

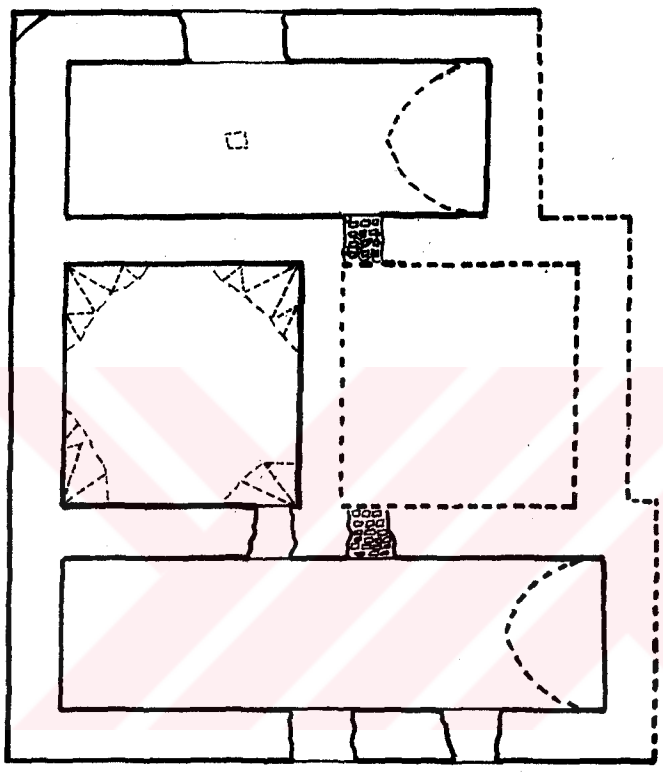

136a Odunluk, kuzeye bakış

b Odunluk, güneydoğuya bakış

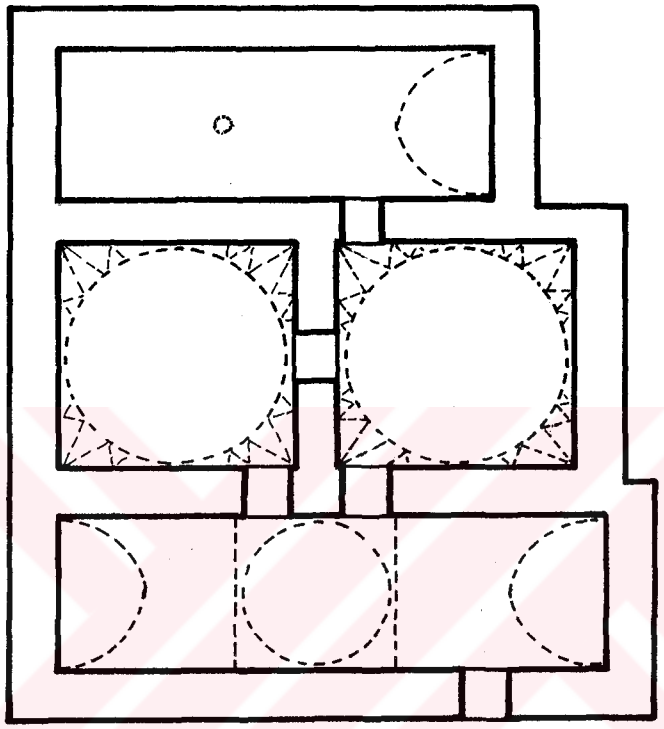
Lev.137

BARLA GÖÇERİ HAMAM
RÖLÖVE PLANI

0 1 2 3 6m.

RÖLÖVE : E. GÜREL, M. GÖRÜR, N. ŞAMAN
ÇİZEN : B. AÇIKYILDIZ, E. GÜREL

Lev.138

BARLA GÖĞERİ HAMAM
RESTİTÜSYON PLANI

0 1 2 3 6m.

RÖLÖVE: E. GÜREL, M. GÖRÜR, N. ŞAMAN
ÇİZEN : E. GÜREL, A. DEVECİ

139a Güneybatıdan görünüm

b Kuzeybatıdan görünüm

140a Soyunmalık, doğuya bakış

b Soyunmalık, doğuya bakış

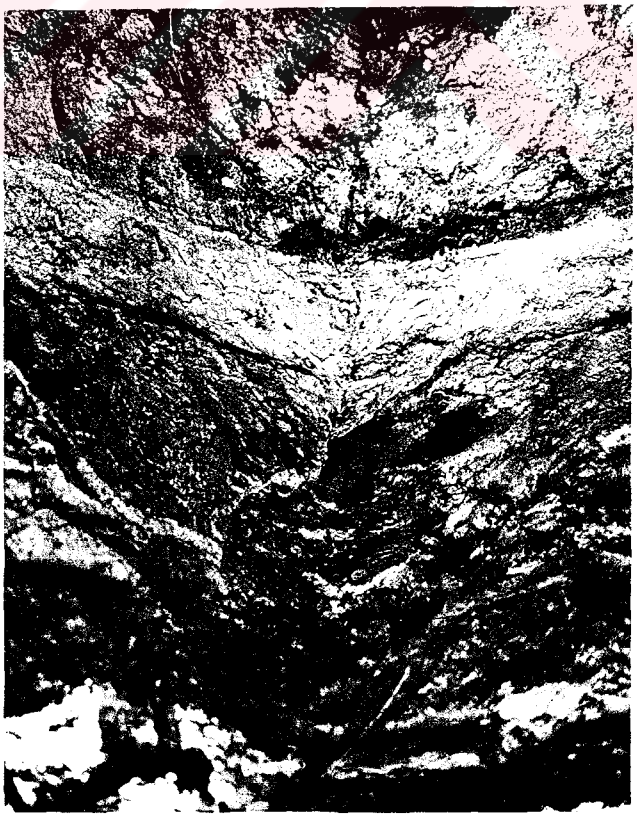
141a Ilıklık, kuzey ve doğuya bakış

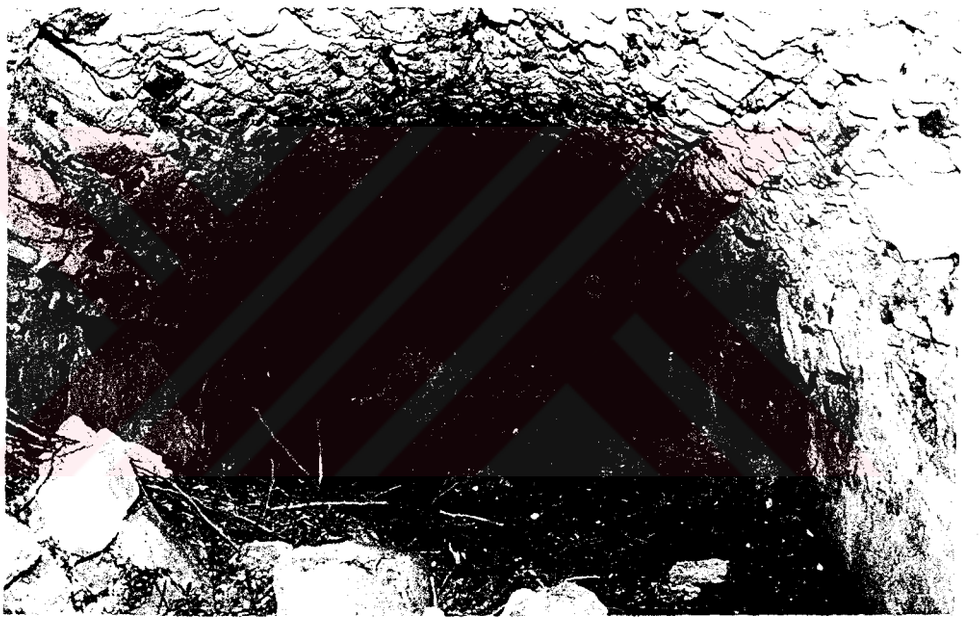
b Ilıklık, kuzeye bakış

142a Ilıklık, kubbeye geçiş sistemi, ayrıntı

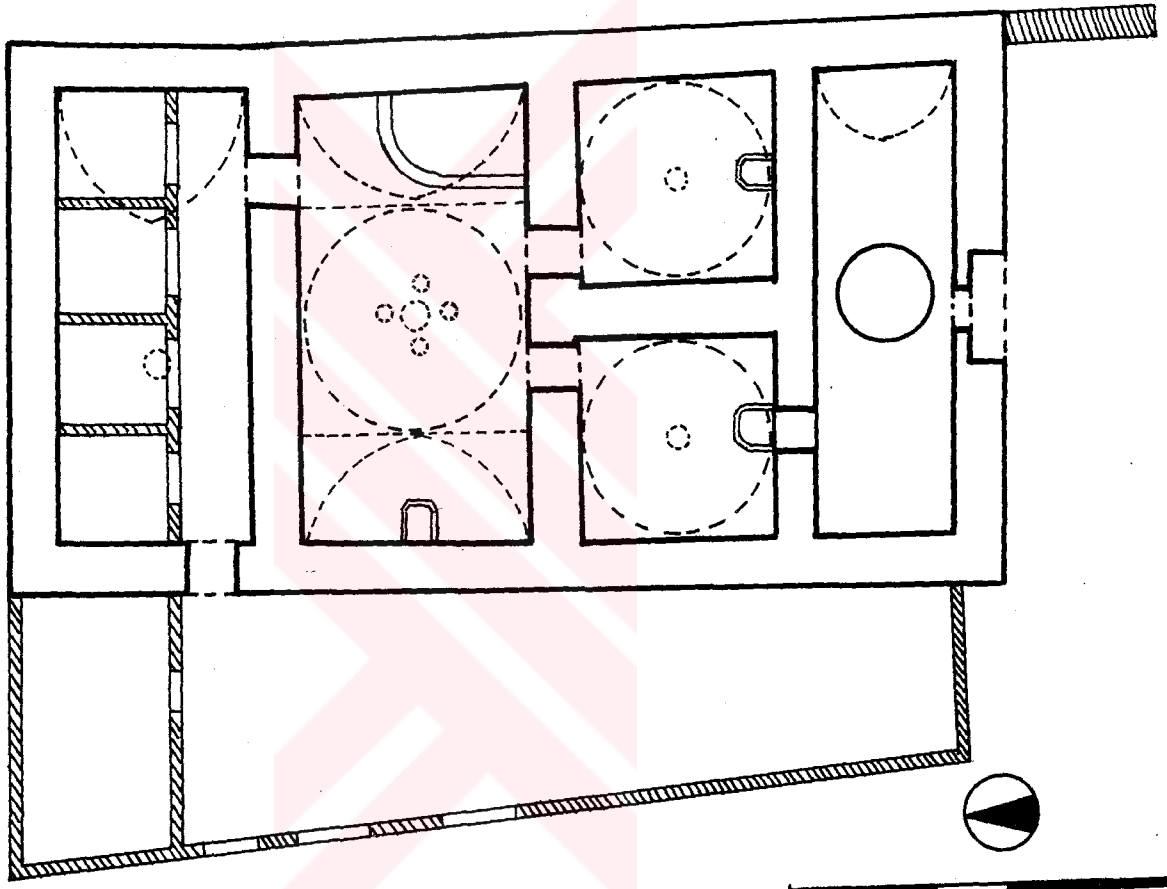

b Ilıklık, kuzeybatı köşeye bakış

143 Su deposu, doğuya bakış

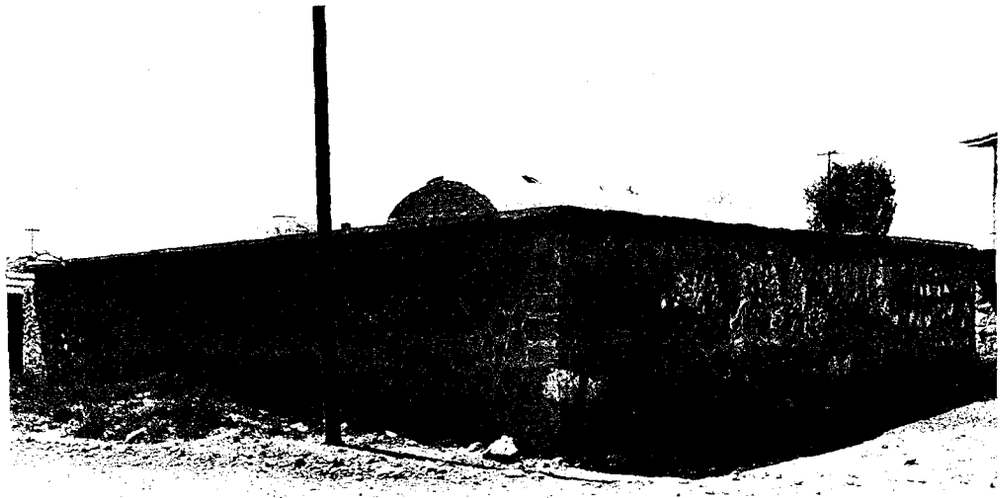
Lev.144

0 1 2 3 6m.

AVŞAR HAMAM RÖLÖVE PLANI

RÖLÖVE : S.EKİCİ, M.GÖRÜR, E.GÜREL
ÇİZEN : E.GÜREL, A.DEVECİ

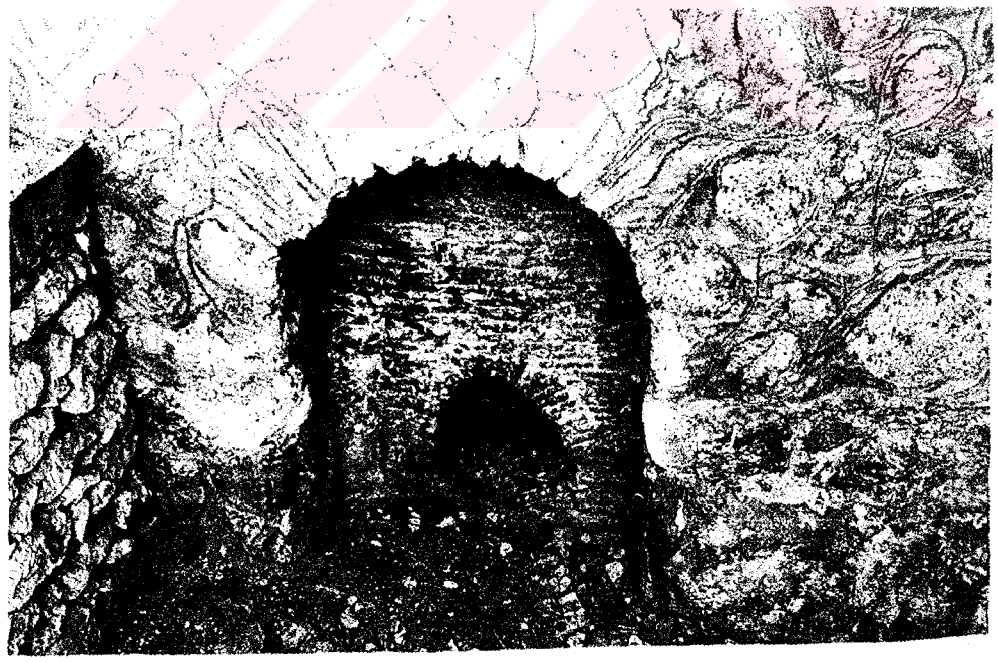
145a Kuzeydoğudan görünüm

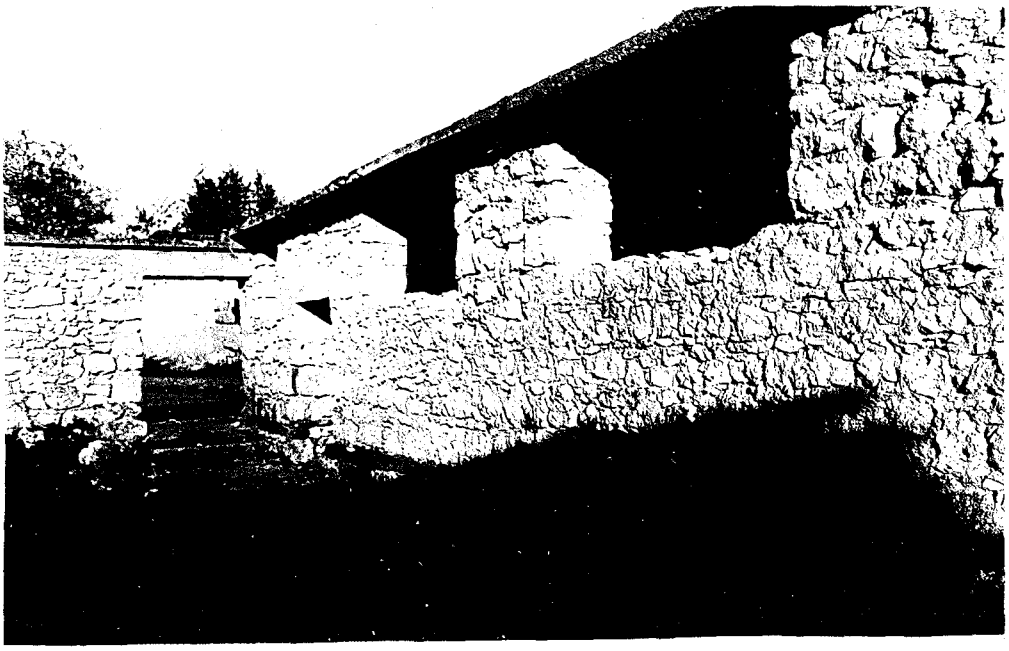
b Güney cephe

146a Güney cephe, batı bölüm

b Güney cephe, batı bölüm, külhan kemeri

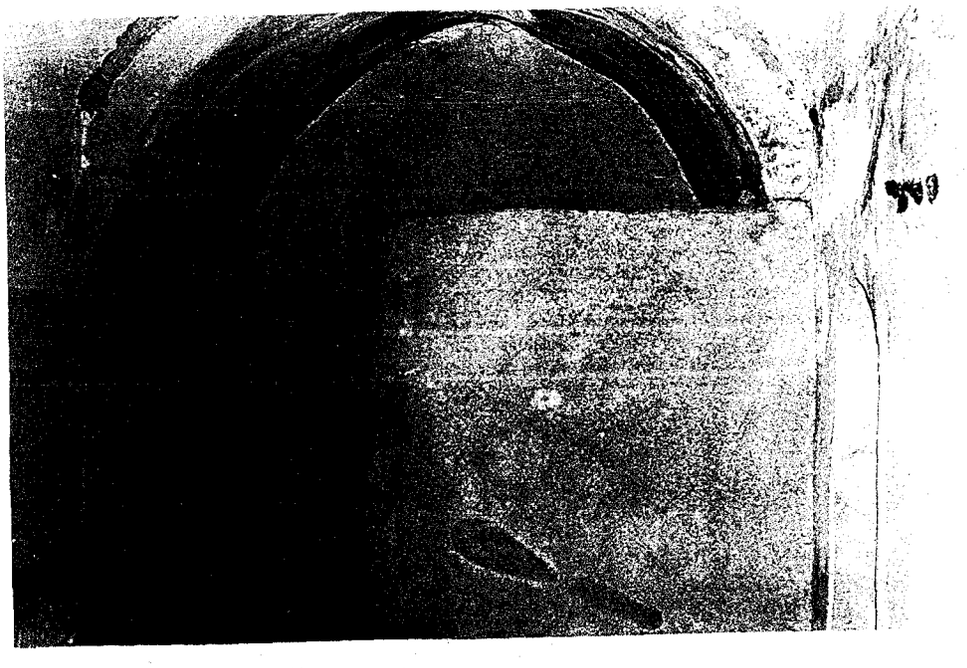
147a Batı cephe

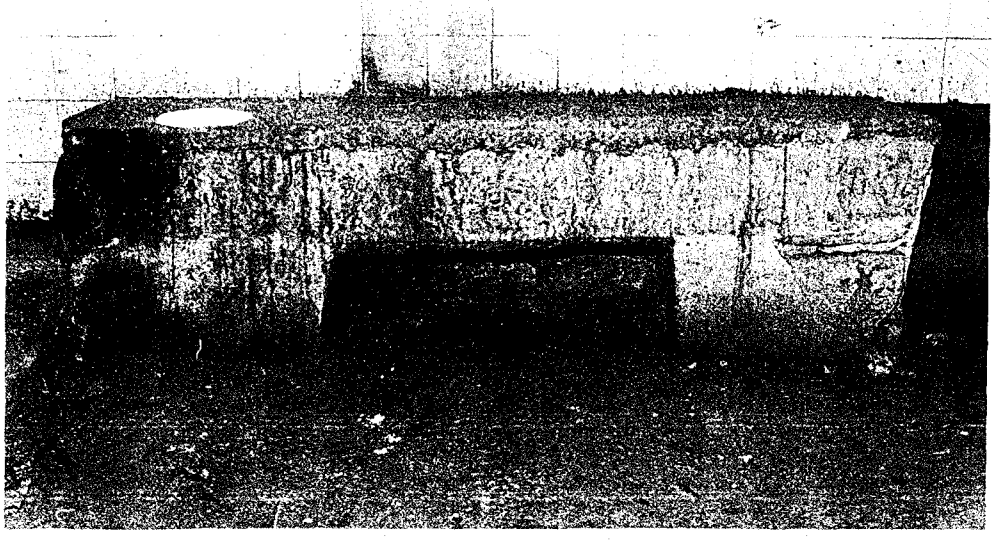
b Ilıklık, batıya bakış

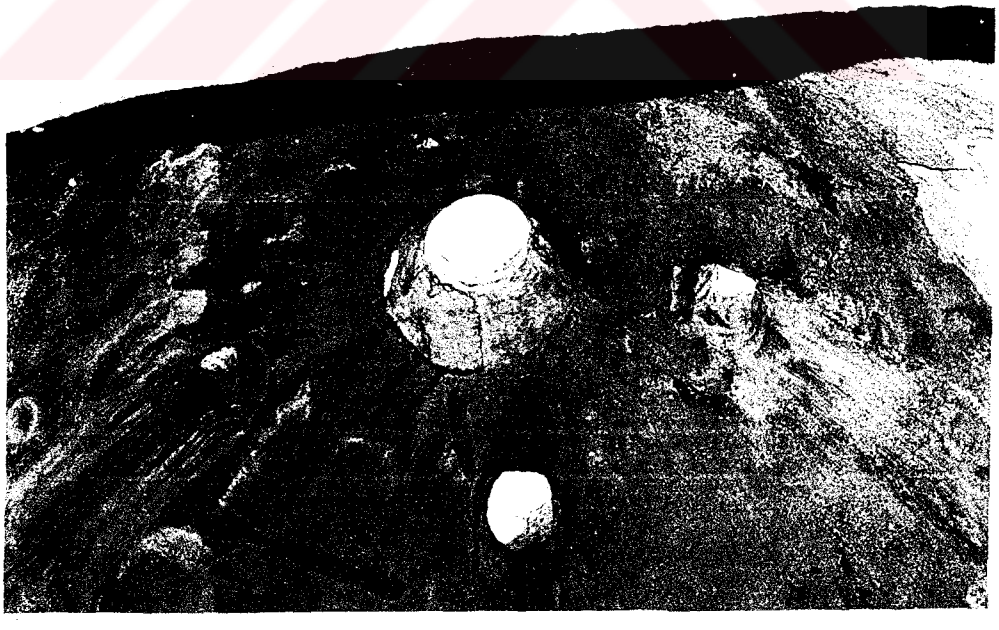
148a Ilıklık, doğuya bakış

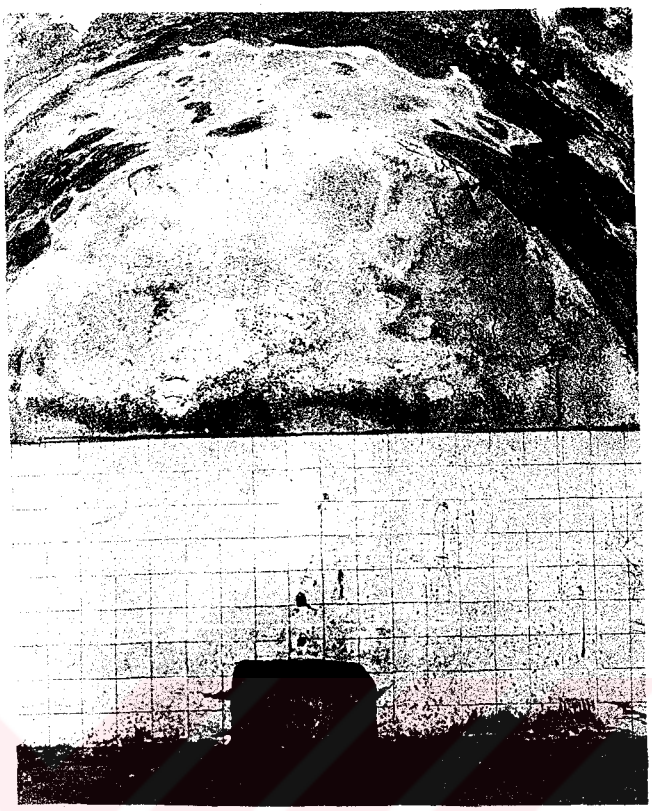
b Sıcaklık, doğuya bakış

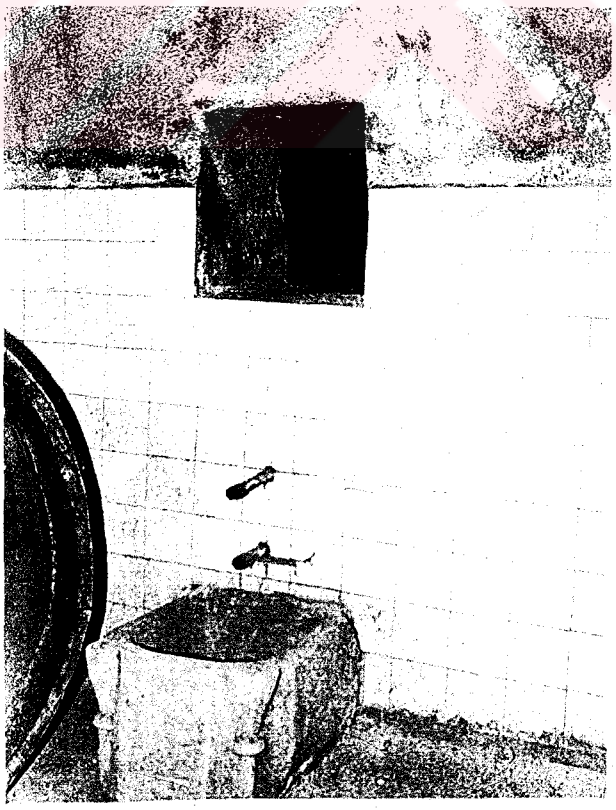
149a Sıcaklık, kuzey duvar, ayrıntı

b Sıcaklık, kubbe, ayrıntı

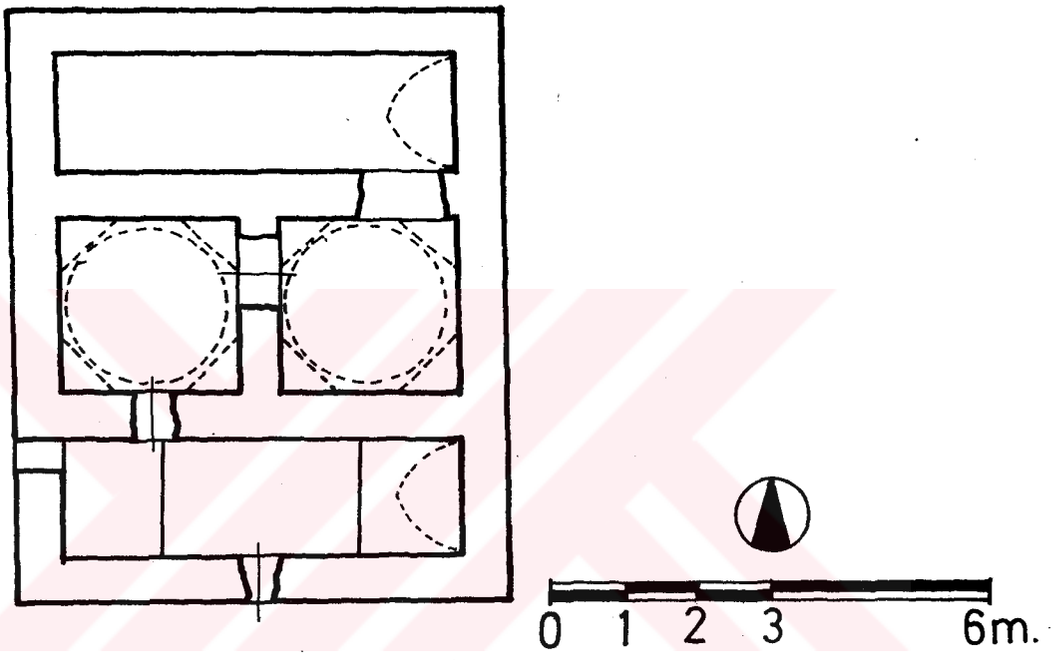

150a Sıcaklık, güneydoğu halvet, güney duvar

b Sıcaklık, güneybatı halvet, güney duvar

Lev.151

EĞİRDİR GÖKÇE KÖYÜ HAMAMI
RÖLÖVE PLANI

RÖLÖVE: E. GÜREL, N. ŞAMAN
ÇİZEN: E. GÜREL, A. DEVECİ

152a Batıdan görünüm

b Güneydoğudan görünüm

153a Güney cephe

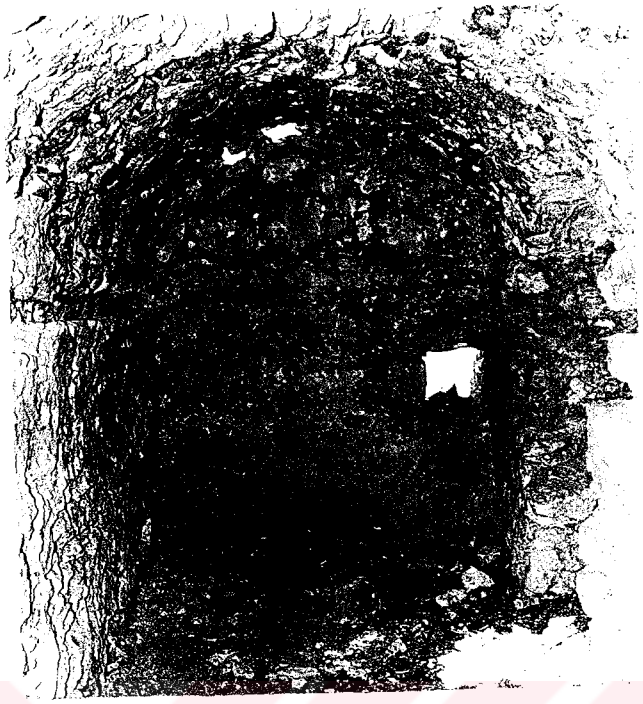
b Batı cephe

154a Batı cephe, kuzeyindeki devşirme parça

b Ilıklık kubbesi, üstten görünüm

155a Soyunmalık, batıya bakış

b Soyunmalık, doğuya bakış

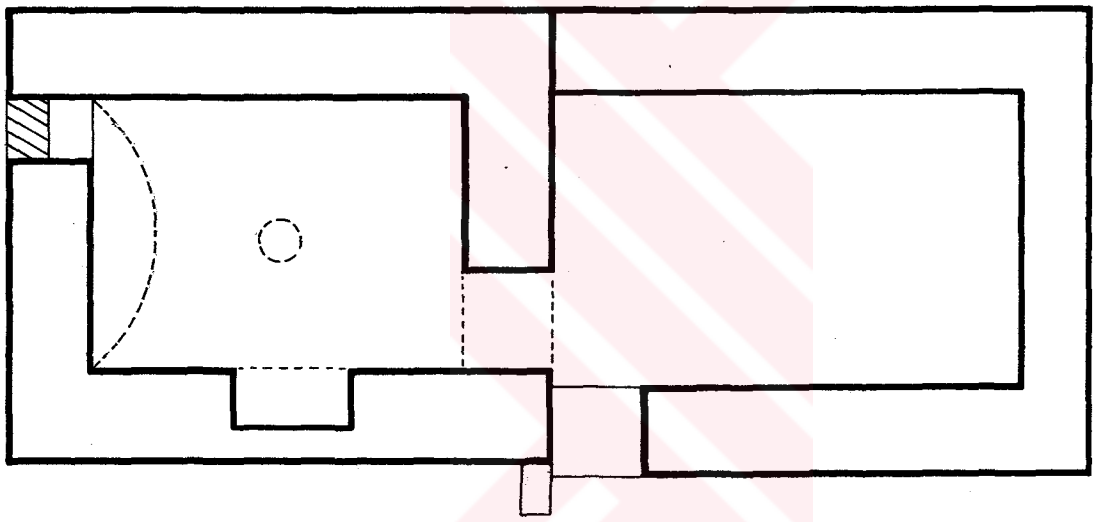

156a Ilıklık, doğu duvar, kuzeydeki kapı

b Sıcaklık, güneydoğuya bakış

Lev.157

ŞARKİKARAAĞAÇ ILICASI RÖLÖVE PLANI

0 1 2 3 6m.

RÖLÖVE : B. AÇIKYILDIZ, H. EYİER, E. GÜREL, N. ŞAMAN
ÇİZEN : Y. KILIÇ

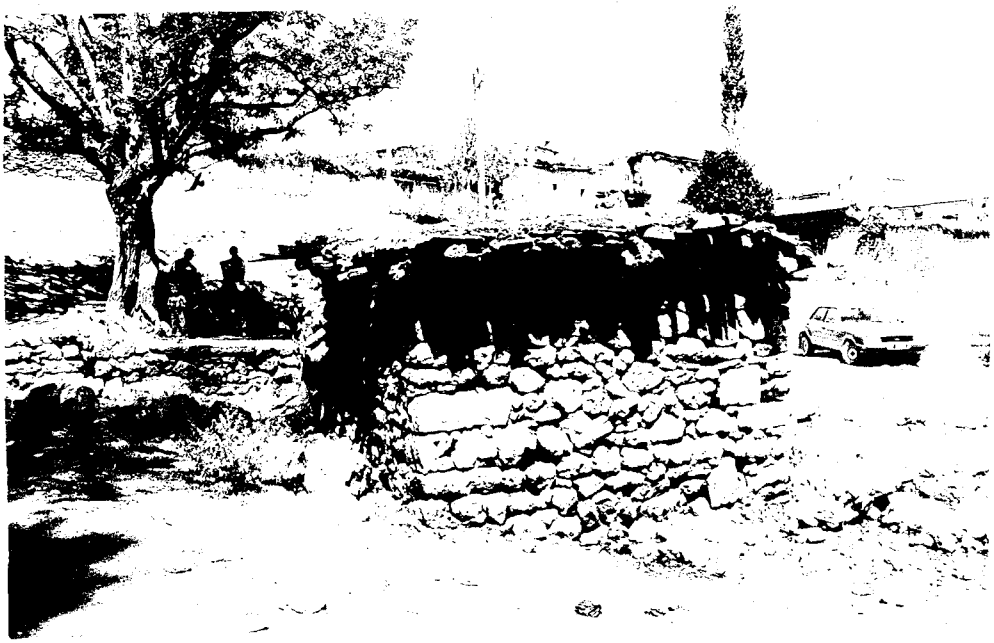
158a Kuzey cephe

b Güney cephe

159a Doğu cephe

b Batı cephe

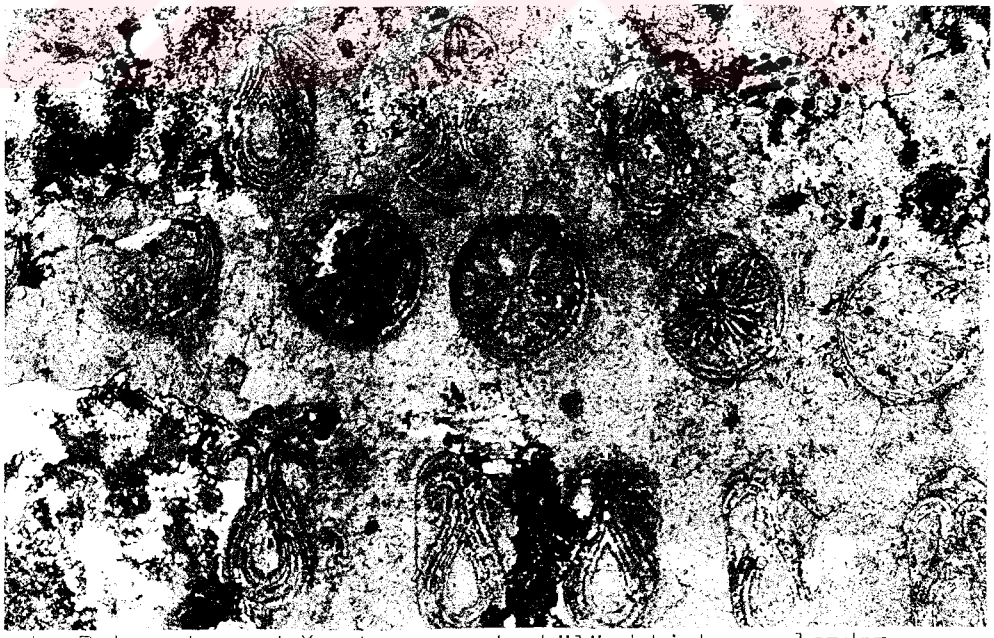
160a Batı cephe, doğu bölüm

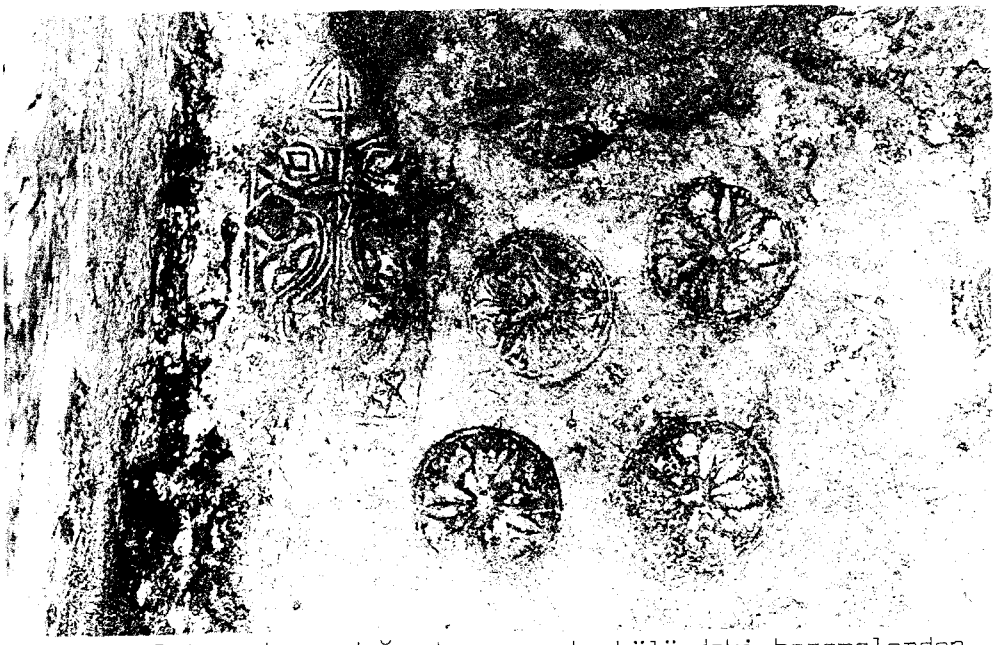
b Batı mekan, güneye bakış

161a Batı mekan, doğuya bakış

b Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı

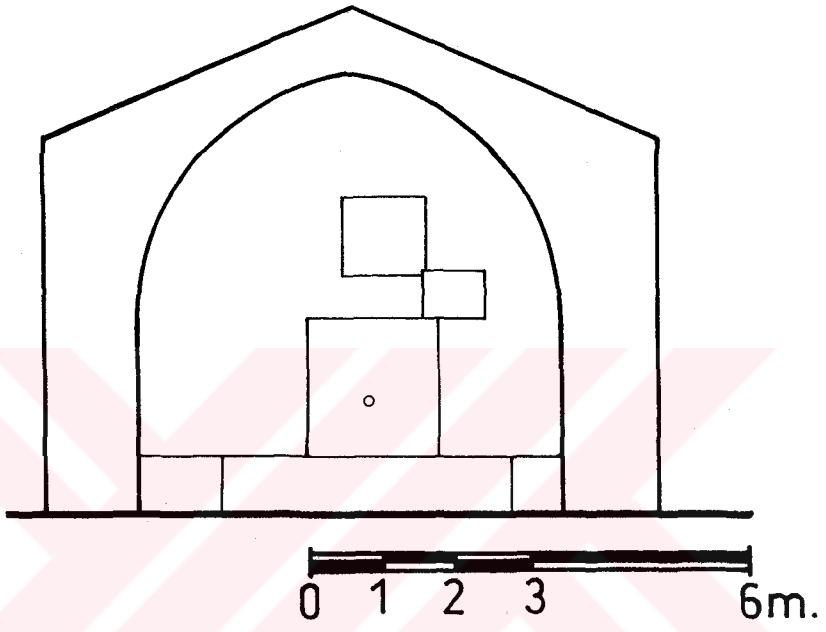

162a Batı mekan, doğu duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı

b Batı mekan, güney duvar, orta bölümdeki bezemelerden ayrıntı

Lev.163

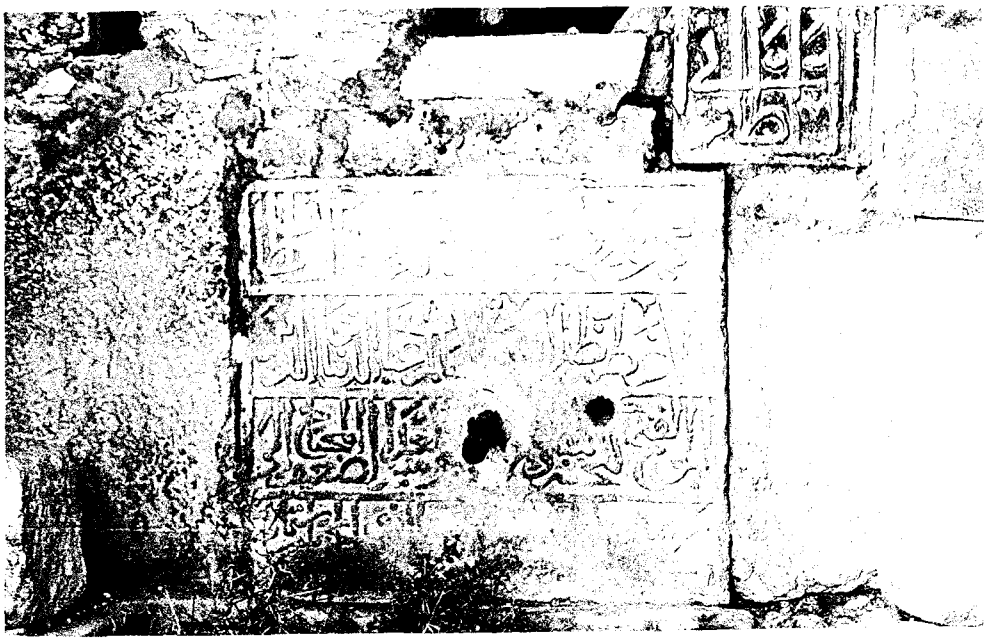
ULUBORLU BÜYÜK ÇEŞME

164a Batı cephe

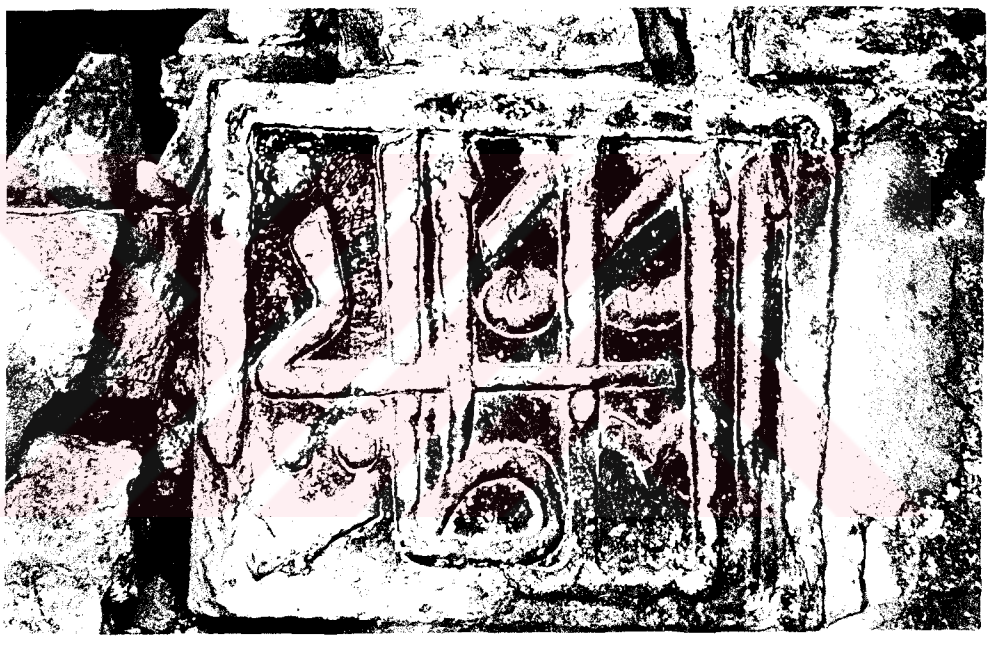
b Kuzey cephe

165a Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe

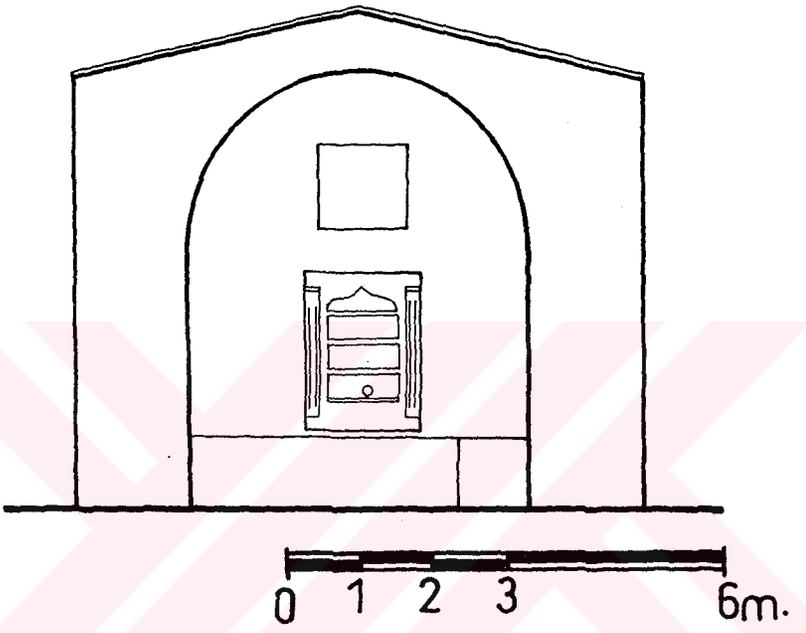

b Niş, doğu duvar, eksende alttaki kitabe

166 Niş, doğu duvar, eksenin güneyinde üstteki kitabe

Lev.167

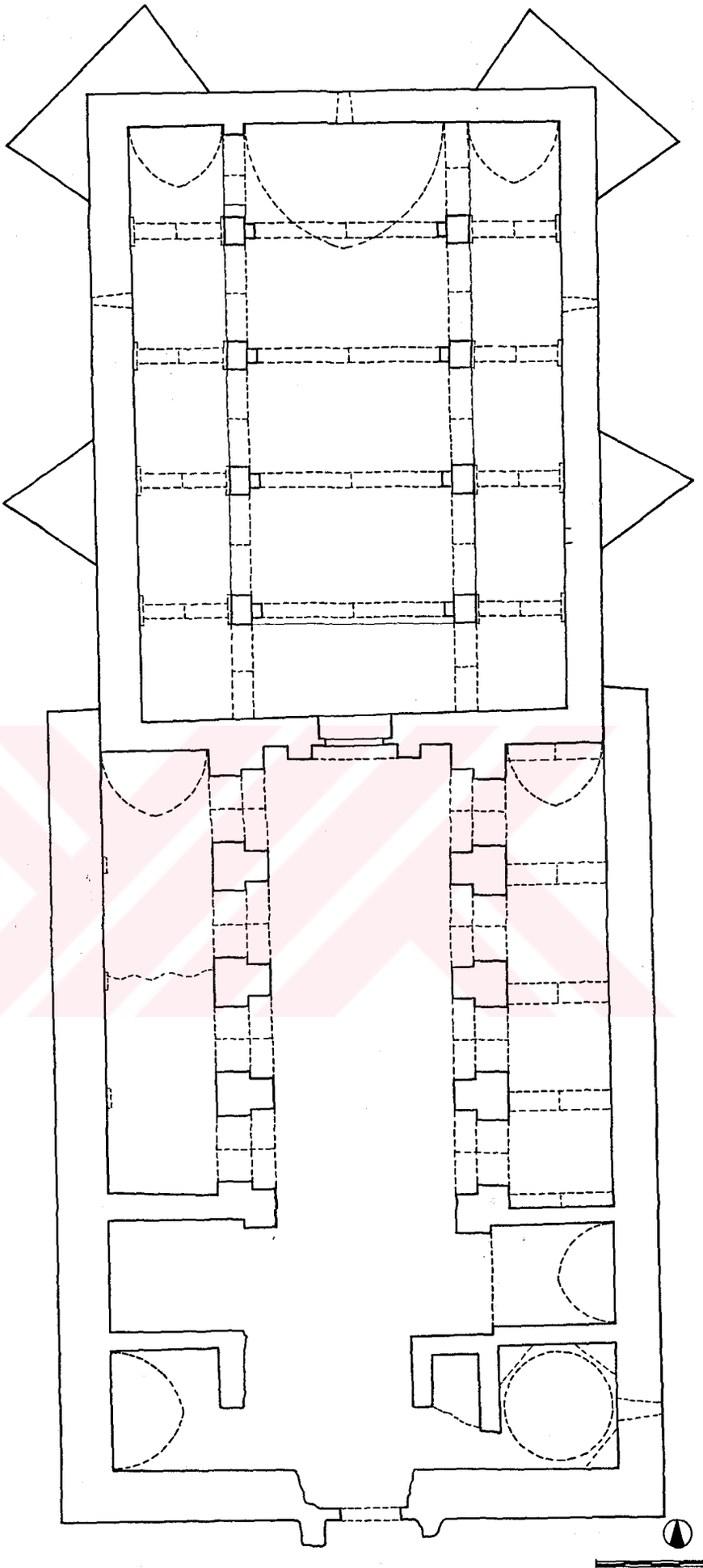
ULUBORLU MUHİDDİN ÇEŞMESİ

168a Kuzey cephe

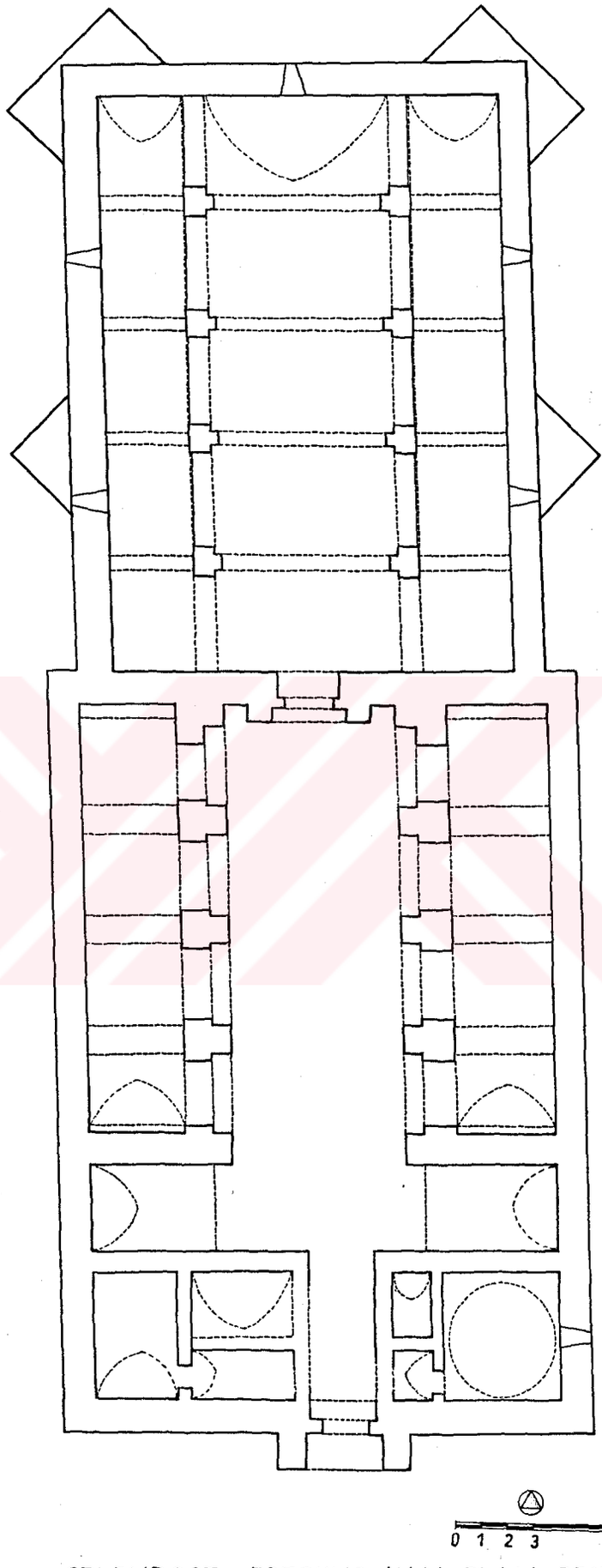
b Niş, güney duvar eksenindeki kitabe

GELENDOST ERTOKUŞ HAN, RÖLÖVE PLANI

0 1 2 3 6m.

Rölöve: B. Açıkyıldız_V. Hasbay_N. Şaman_E. Taşdelen_T. Yazar
S. Yıldız
Çizen: T. Yazar

GELENDOST ERTOKUŞ HAN PLAN RESTİTÜSYONU

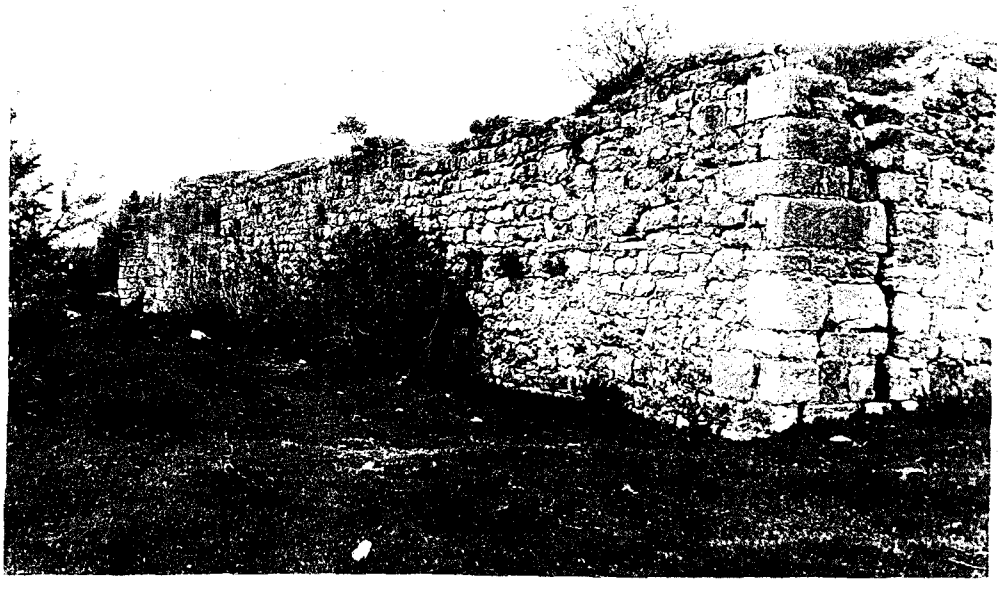
(K. ERDMANN 1961)

171a Güney cephe

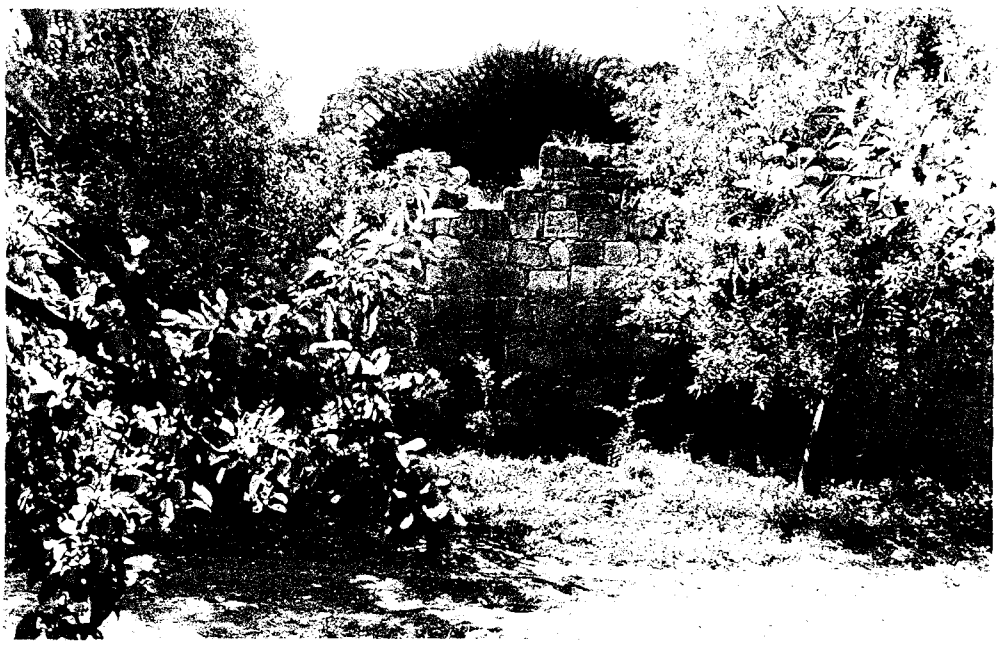
b Güneybatıdan görünüm

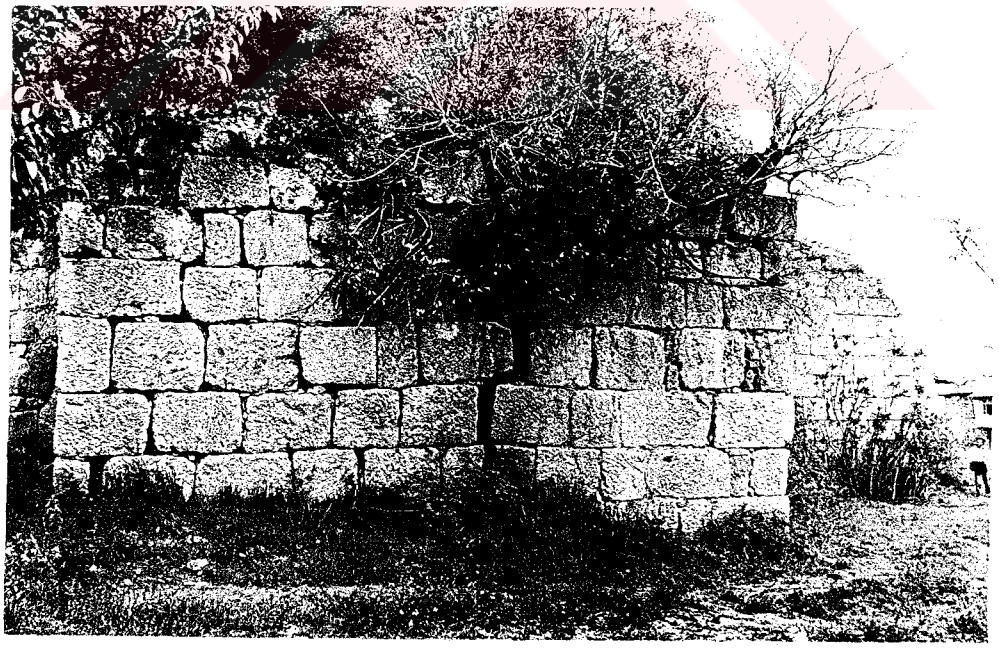
172a Batı cephe

b Batı cephe, kuzey bölüm

173a Kuzey cephe, orta bölüm

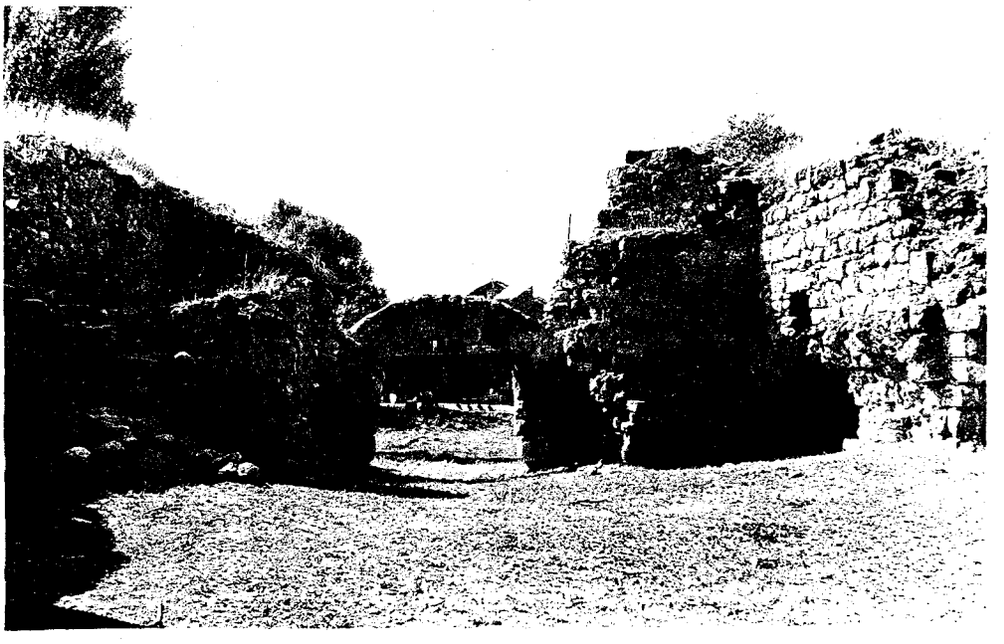
b Kuzey cephe, orta bölüm, ayrıntı

174a Avlu, kuzeye bakış

b Avlu, güneye bakış

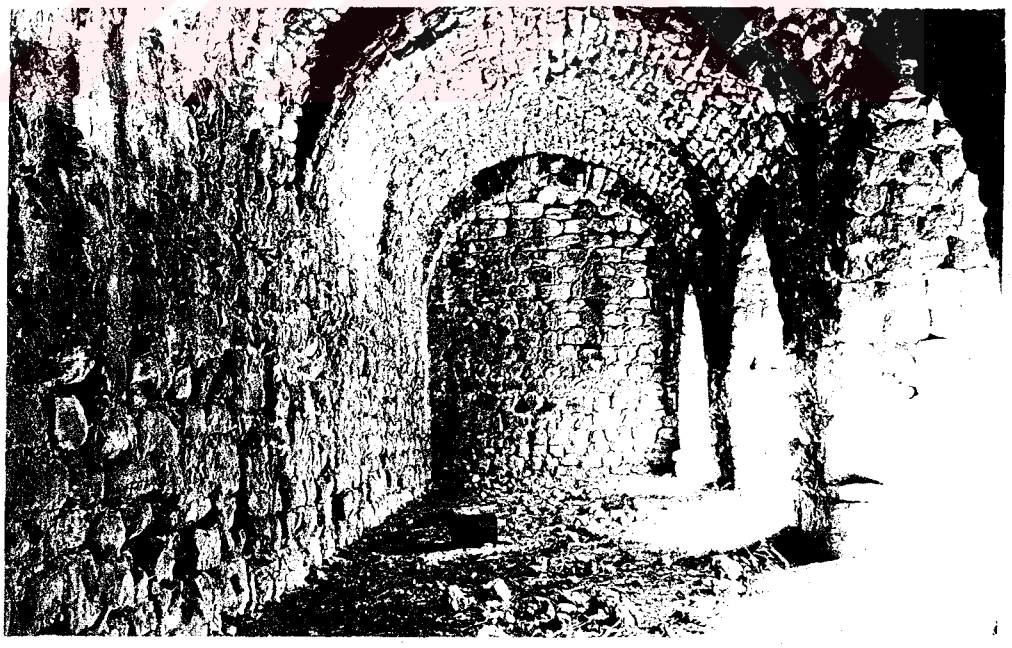
175a Avlu, güney kanat, orta bölüme bakış

b Avlu, güneydoğu köşe mekanı, güneybatıya bakış

176a Avlu, doğu kanat

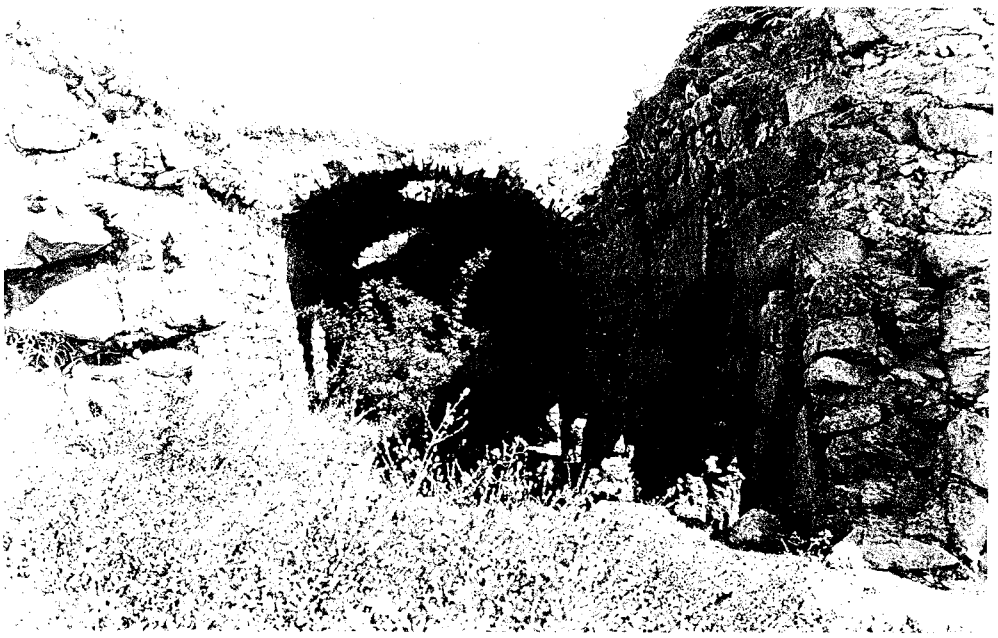
b Avlu, doğu galeri, kuzeye bakış

177a Avlu, kuzeye bakış

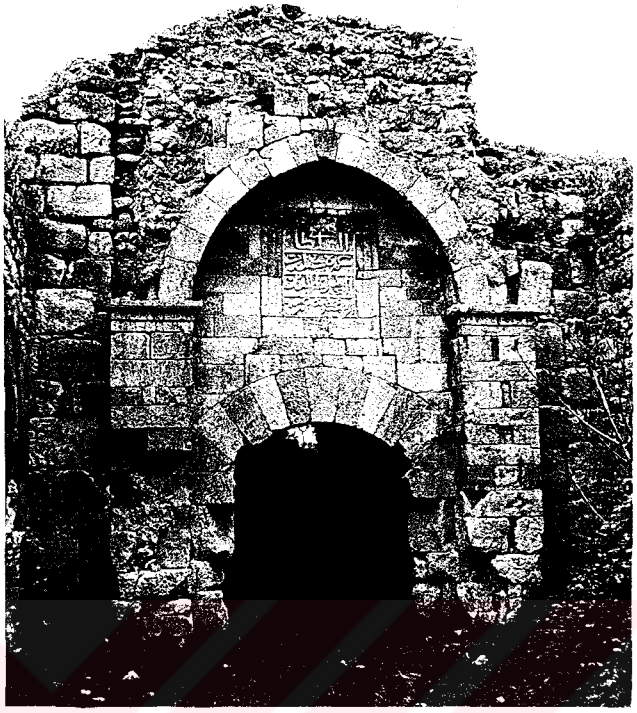
b Avlu, batı revak

178a Avlu, batı galeri, kuzeye bakış

b Avlu, batı revak, güneyden ikinci kemer

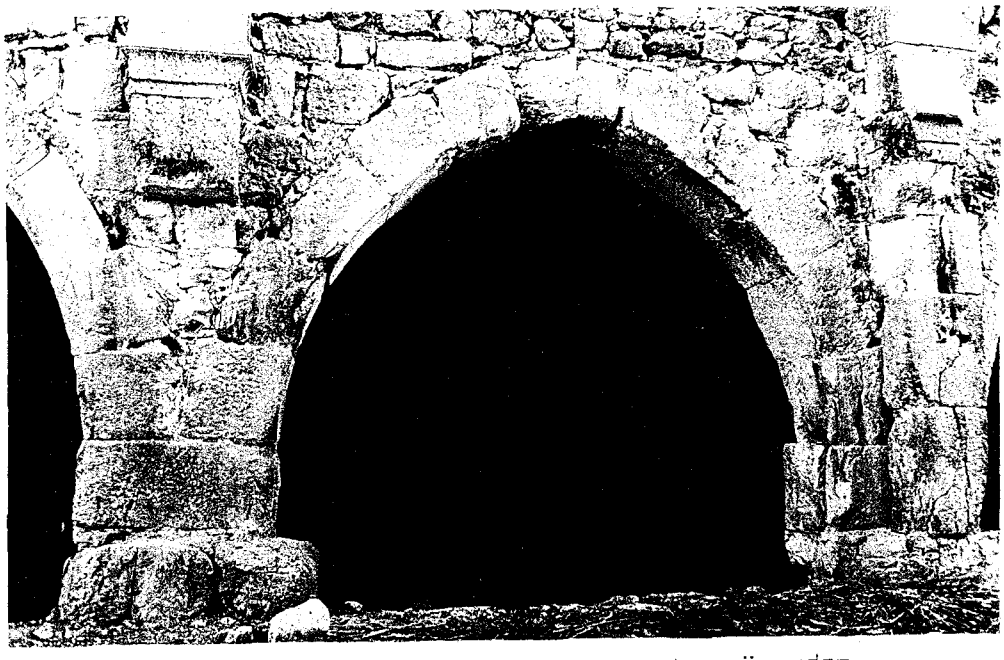
179a Avlu, kuzeydeki kapalı bölüm portali, güneye bakış

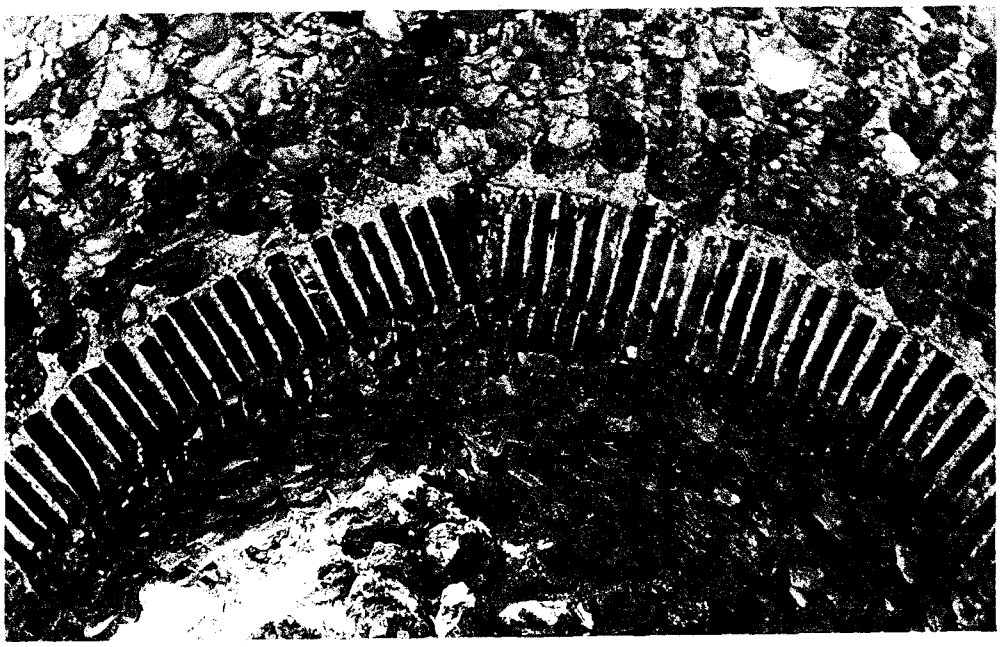
b Kapalı bölüm portali, kapı kemeri üzerindeki yapım kitabesi

180a Kapalı bölüm, orta sahından kuzeye bakış

b Kapalı bölüm, orta sahnın doğu kanadı, güneyden üçüncü kemer

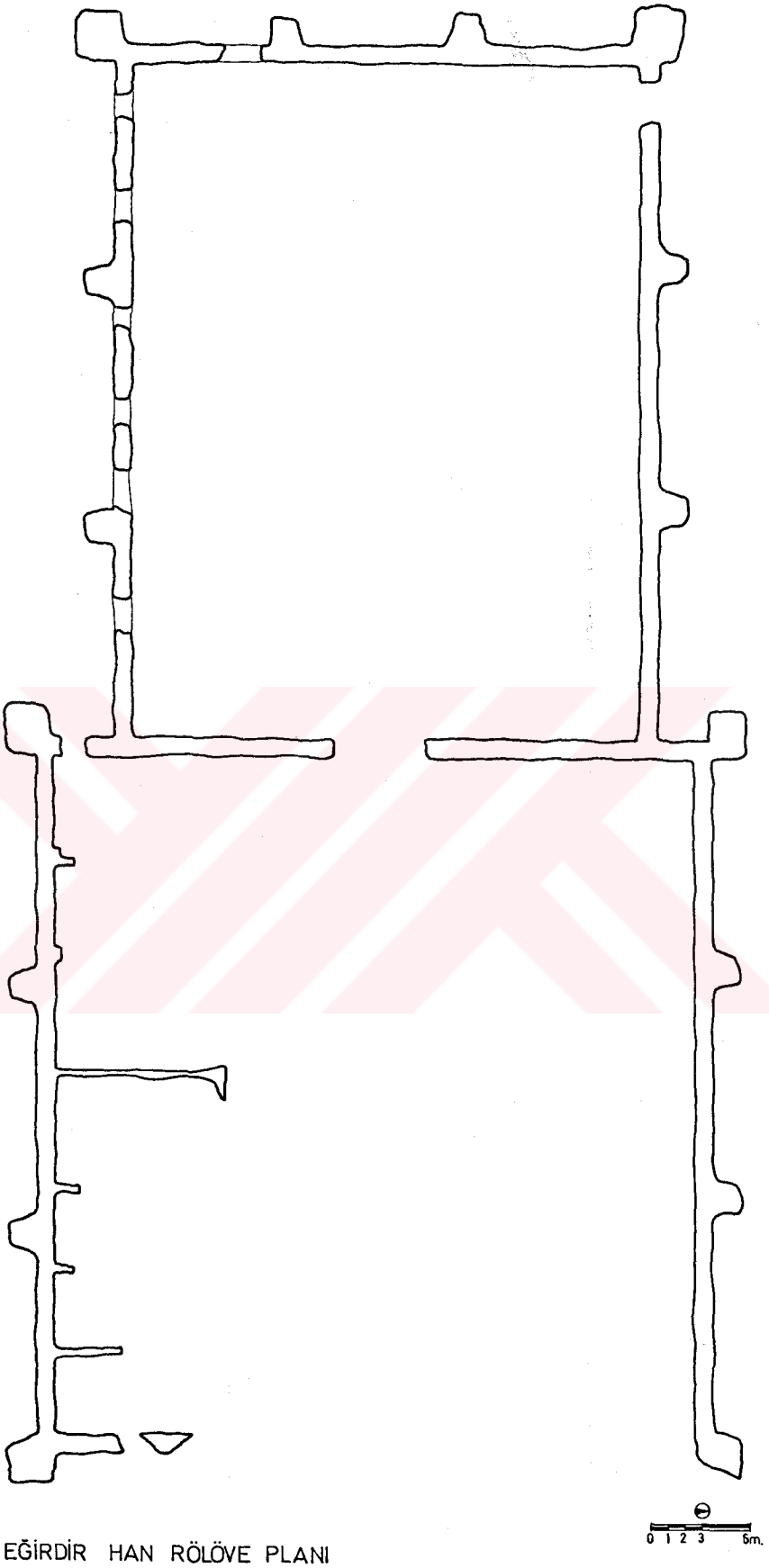

181a Kapalı bölüm, doğu sahnın ortadaki takviye kemeri

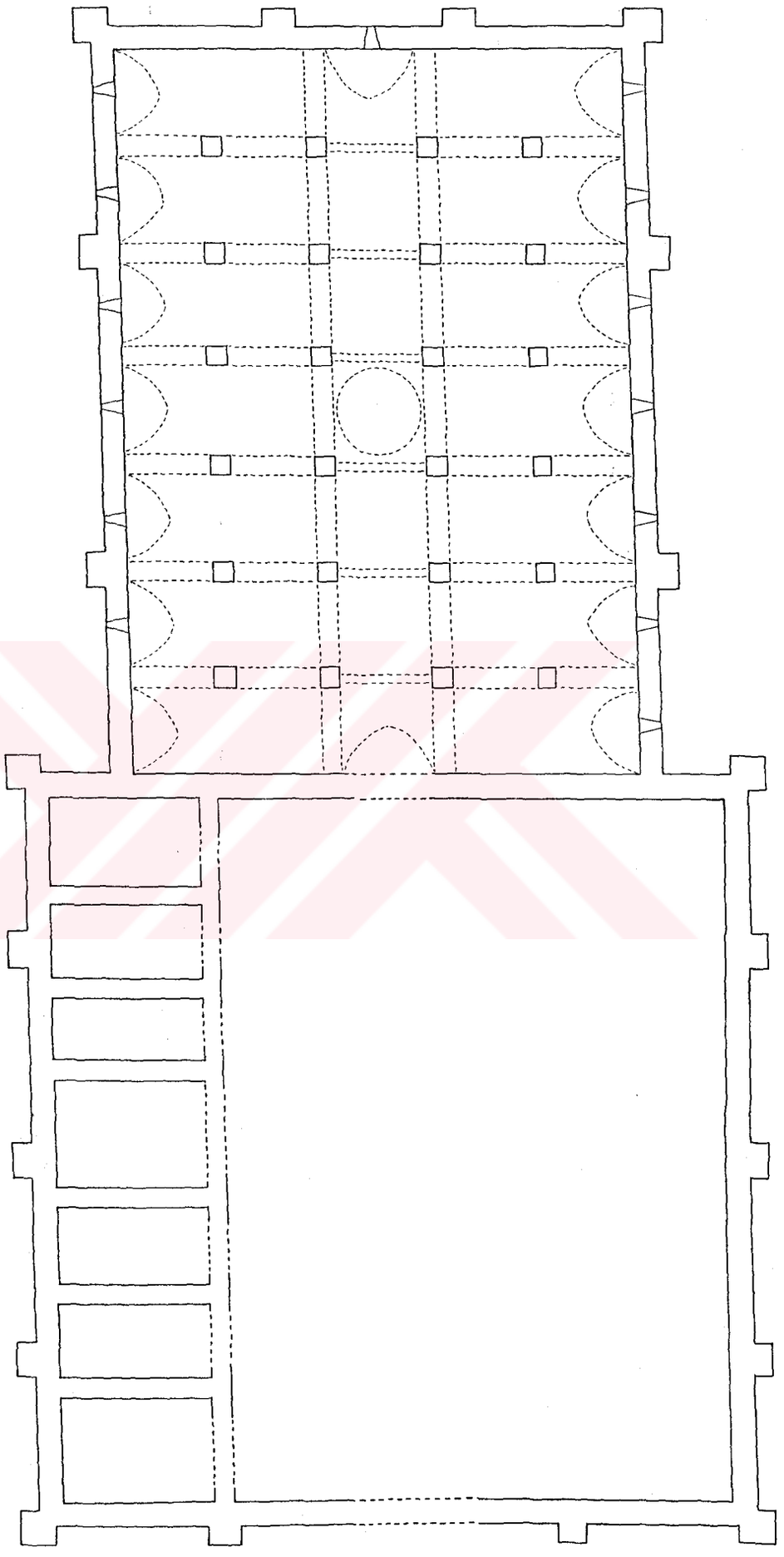

b Kapalı bölüm, takviye kemeri, ayrıntı

Lev.182

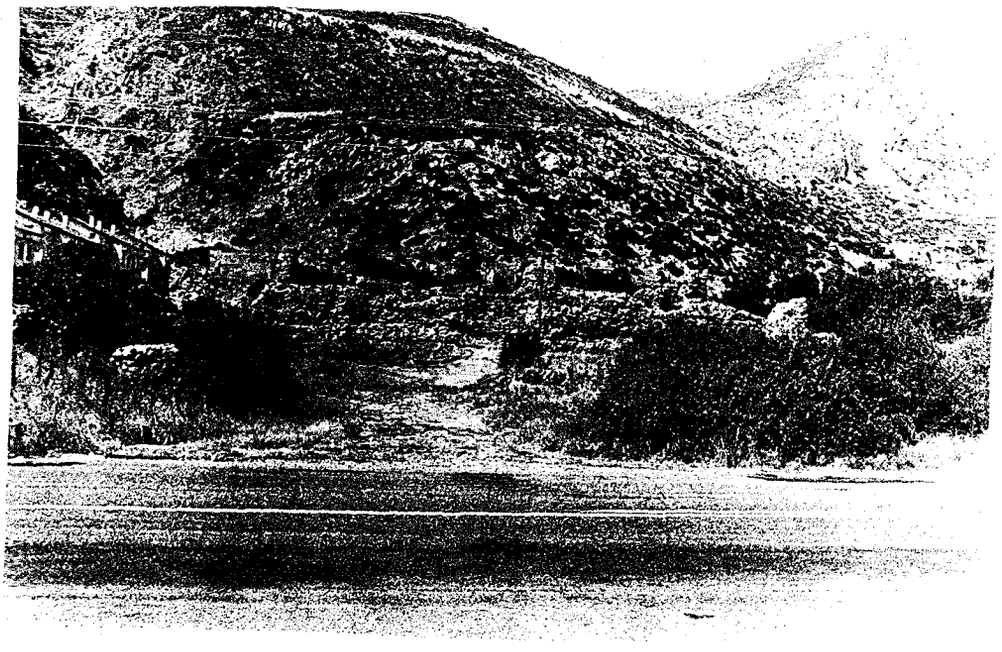

EĞİRDİR HAN RÖLÖVE PLANI
Rölöve: V. HASBAY-E. TAŞDELEN-N. ŞAMAN-T. YAZAR
Çiz: T. YAZAR

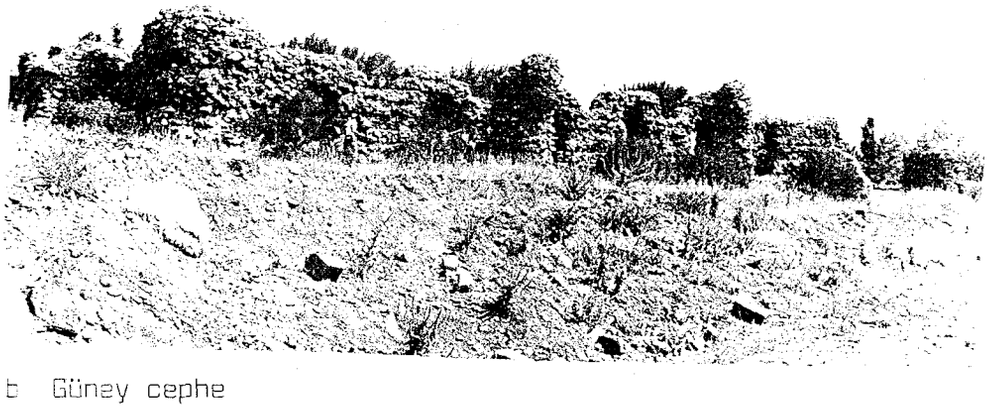

EĞİRDİR HAN PLAN (K.ERDMANN 1961)

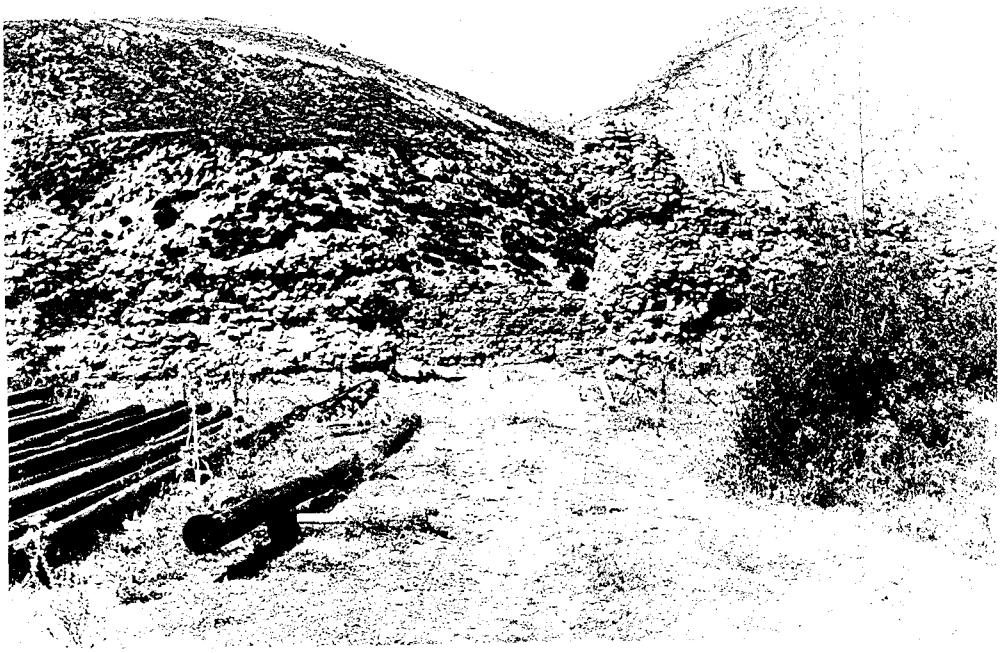
0 1 2 3 6m.

184a Doğudan görünüm

b Güney cephe

185a Avlu, batı duvar

b Avlu, batıya bakış

186a Kapalı bölüm, kuzey duvar

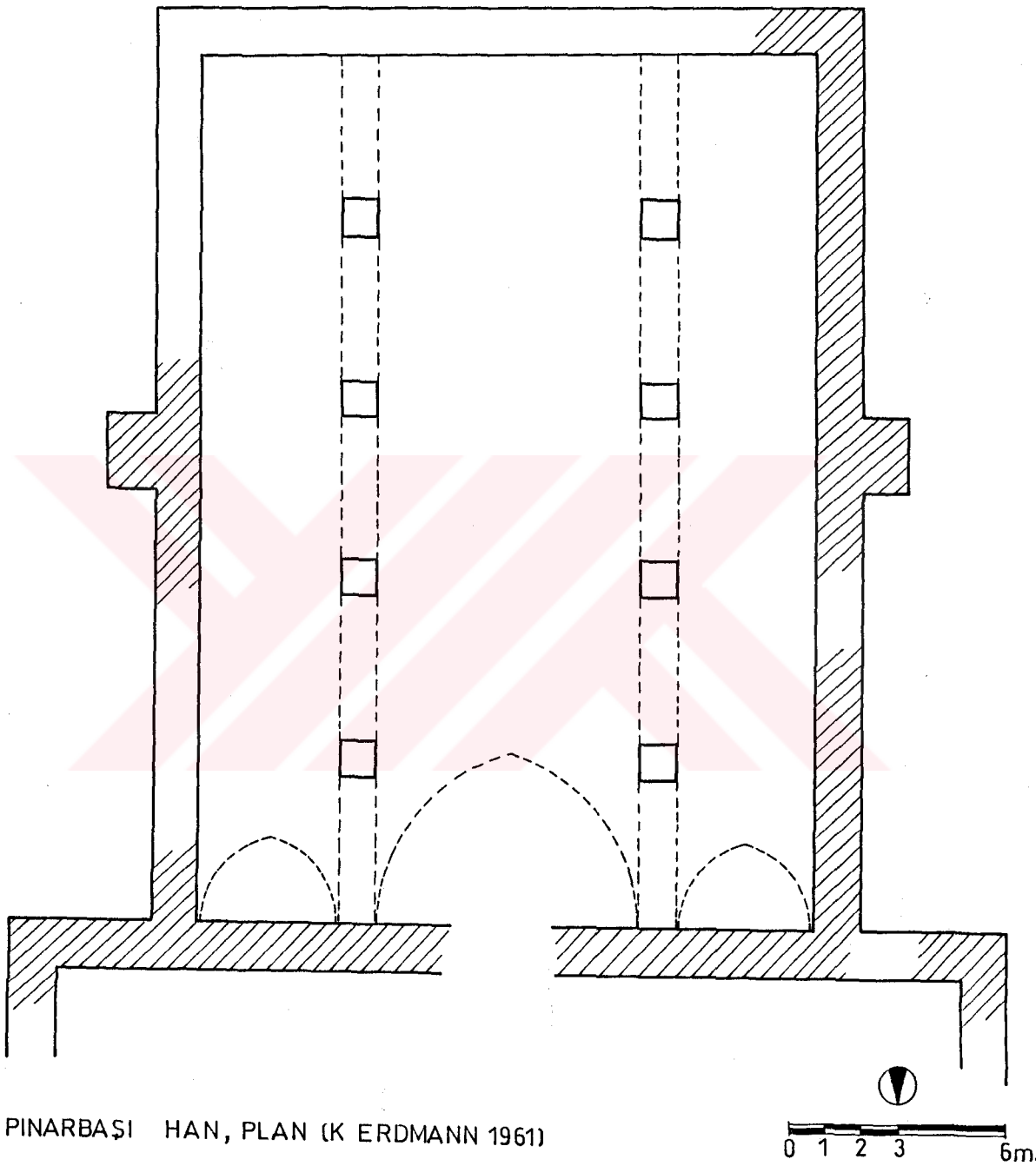
b Kapalı bölüm, batı duvar

187a Kapalı bölüm, kuzey duvar

b Kapalı bölüm, güney duvar

PINARBAŞI HAN, PLAN (K ERDMANN 1961)

189a Kuzeyden görünüm

b Güneyden görünüm

190a Güney cephe

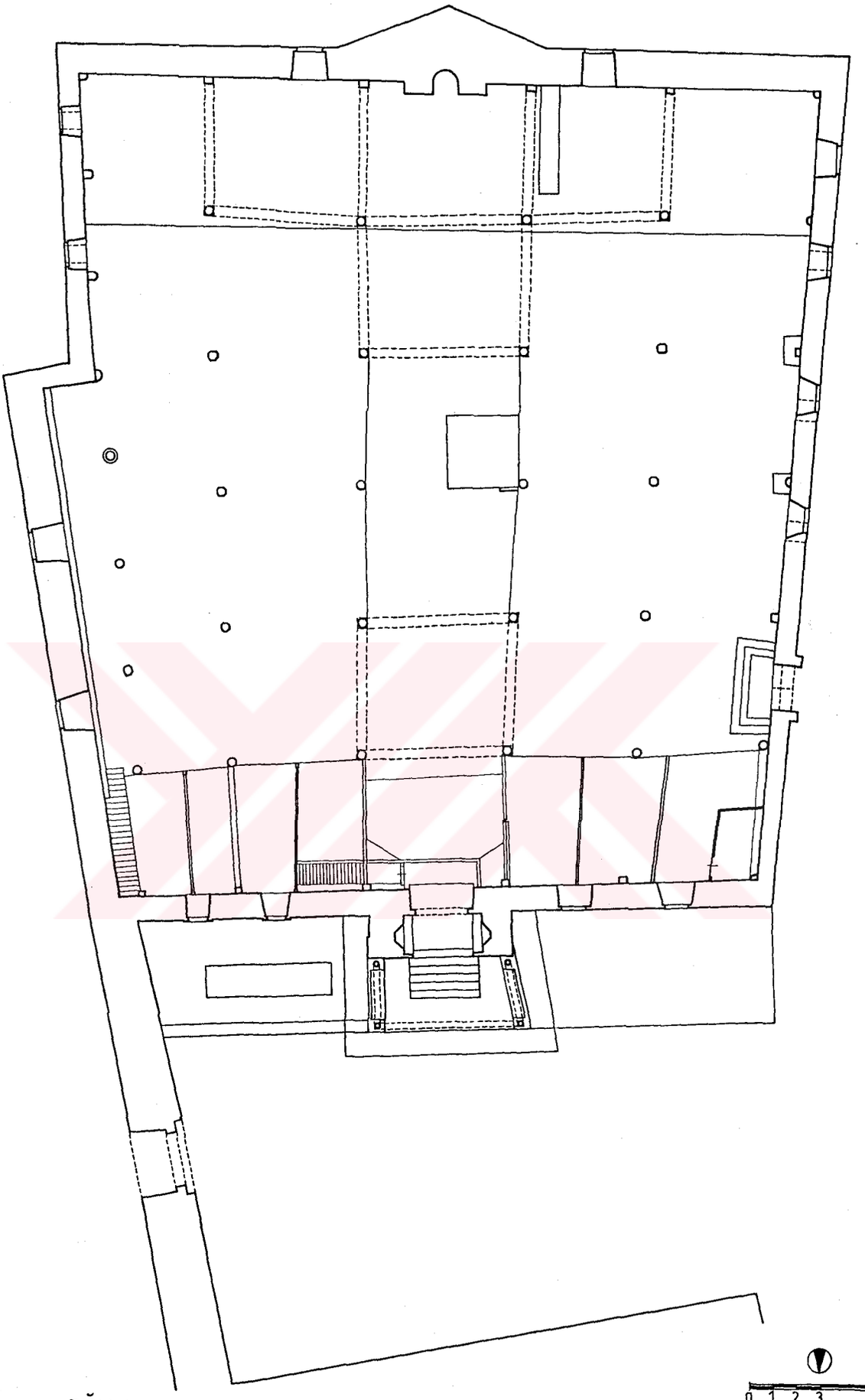
b Güney cephe, ayrıntı

191a Batı cephe

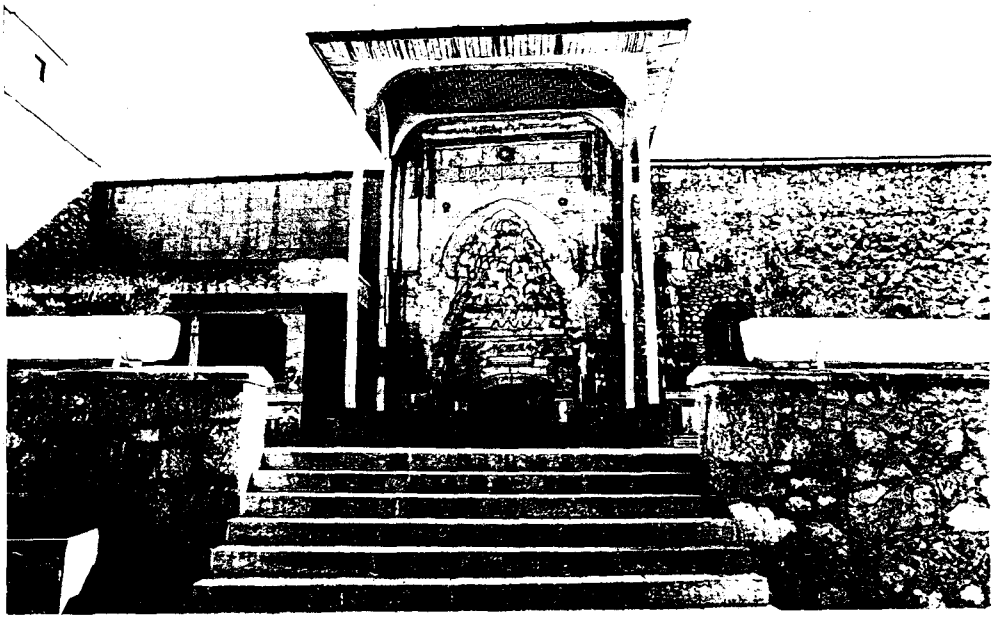
b Batı cephe, ayrıntı

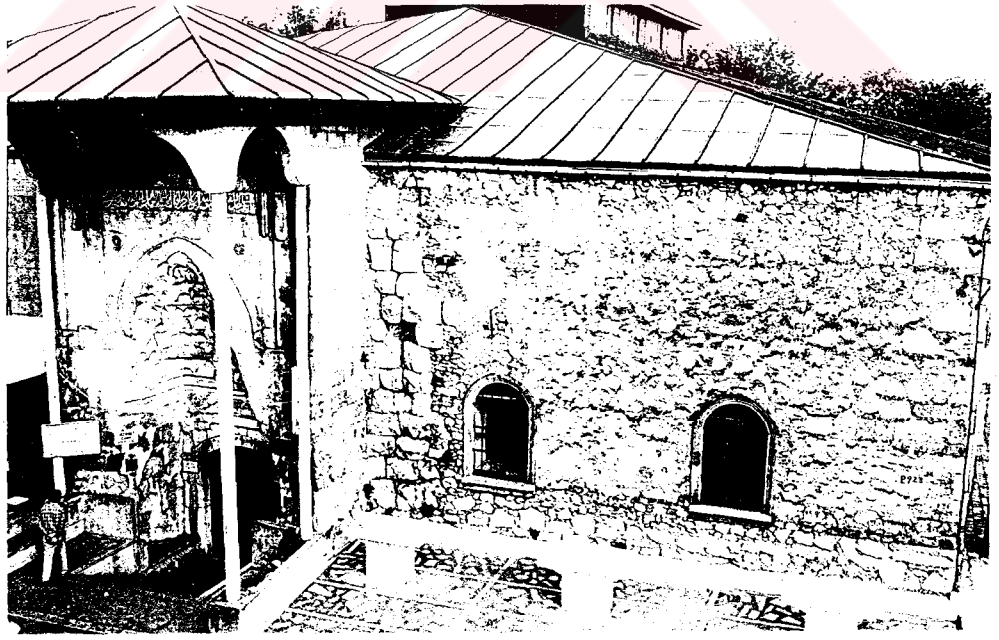
0 1 2 3 6m.

EĞİRDİR HIZIR BEY CAMİİ RÖLÖVE PLANI

RÖLÖVE : O. ALP, A. ÇETİN, Ş. DOĞAN, S. EKİCİ, T. YAZAR
ÇİZEN : T. YAZAR

193a Kuzey cephe

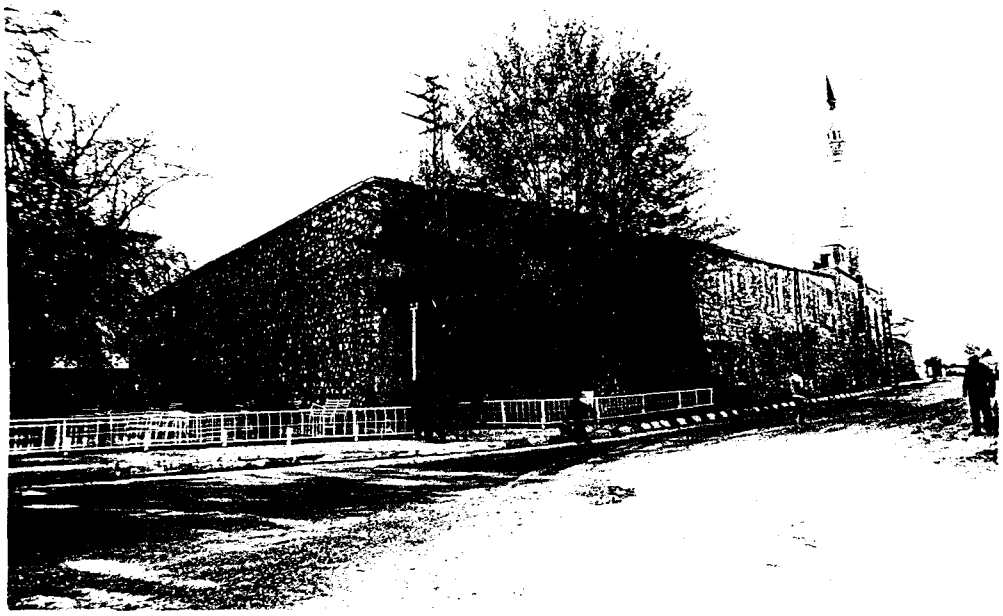
b Kuzey cephe, batı bölüm

194a Kuzey cephe, portal kemeri üzerindeki kitabe

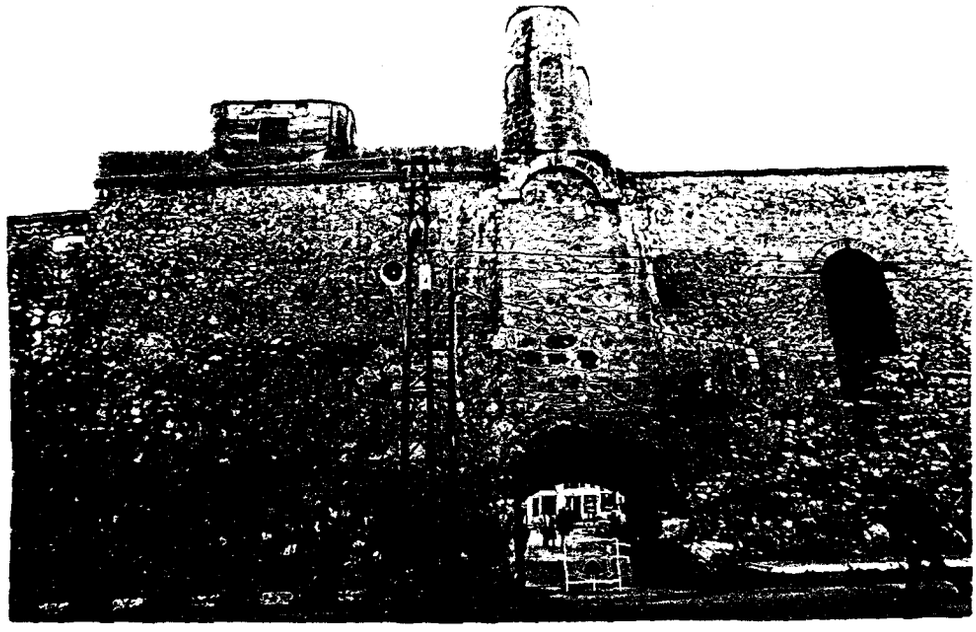
b Kuzey cephe, portal nişi, kapı kemeri üzerindeki kitabe

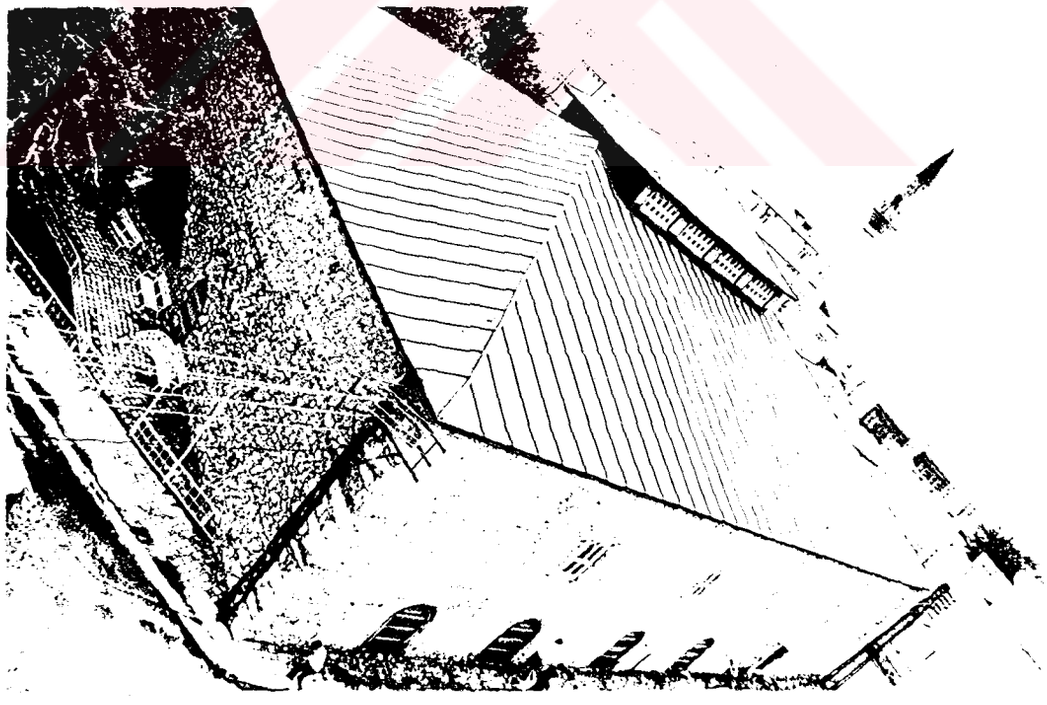
195a Doğu cephe

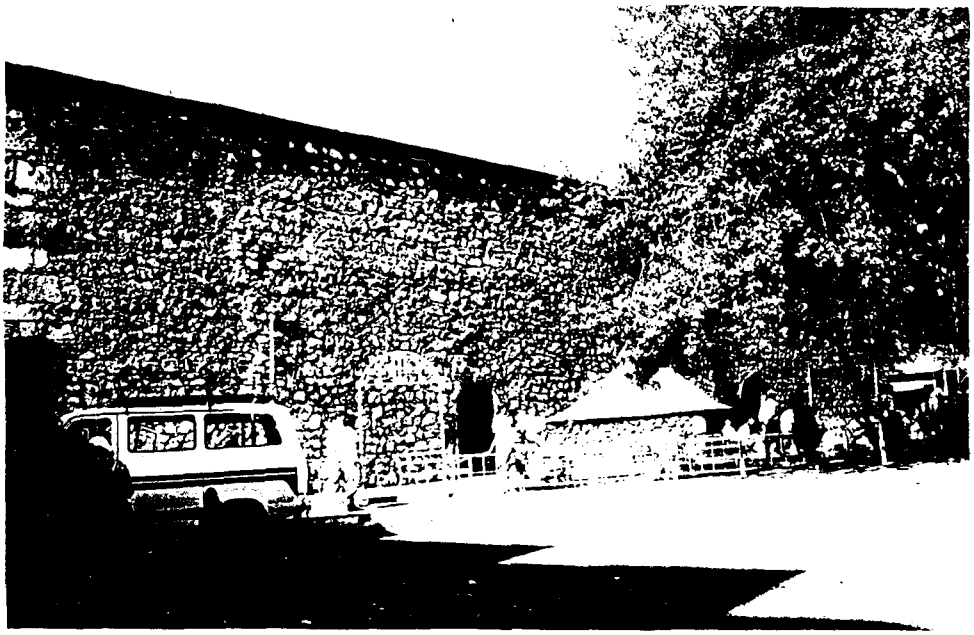
b Doğu cephe, güney bölüm

196a Cami ili medreseyi birleştiren sur duvarı, doğu cephe

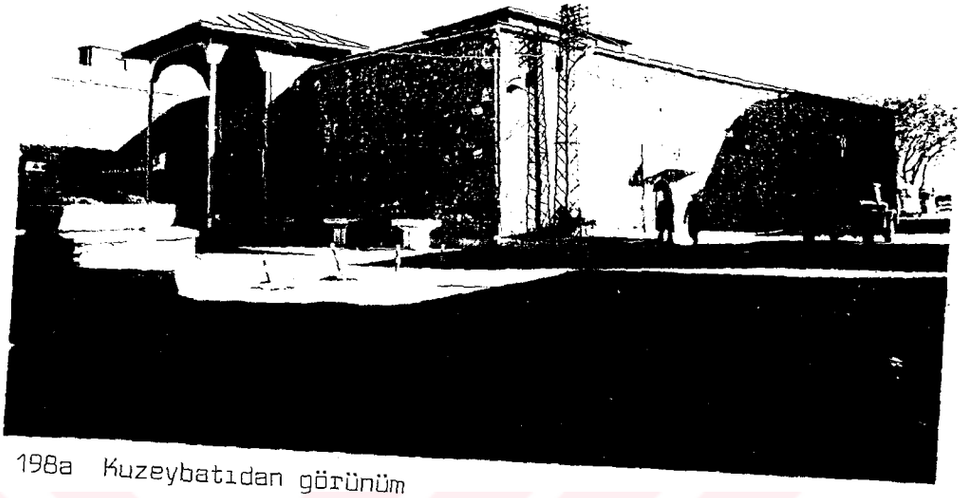
b Güneybatıdan görünüm

197a Güney cephe

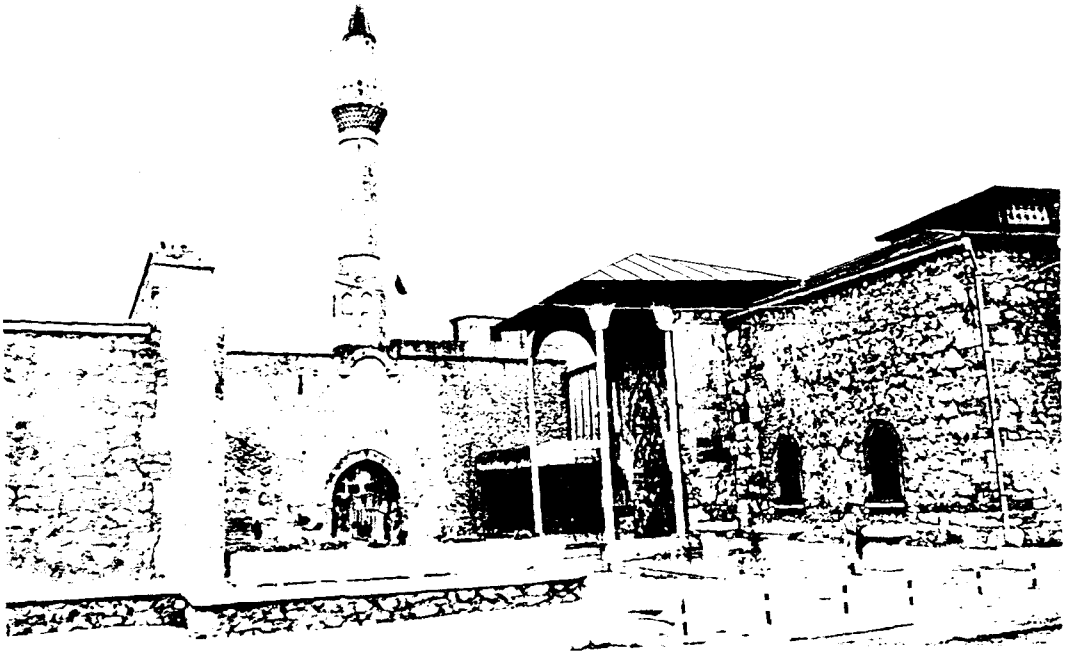
b Güney cephe, orta bölümdeki pencere

198a Kuzeybatıdan görünüm

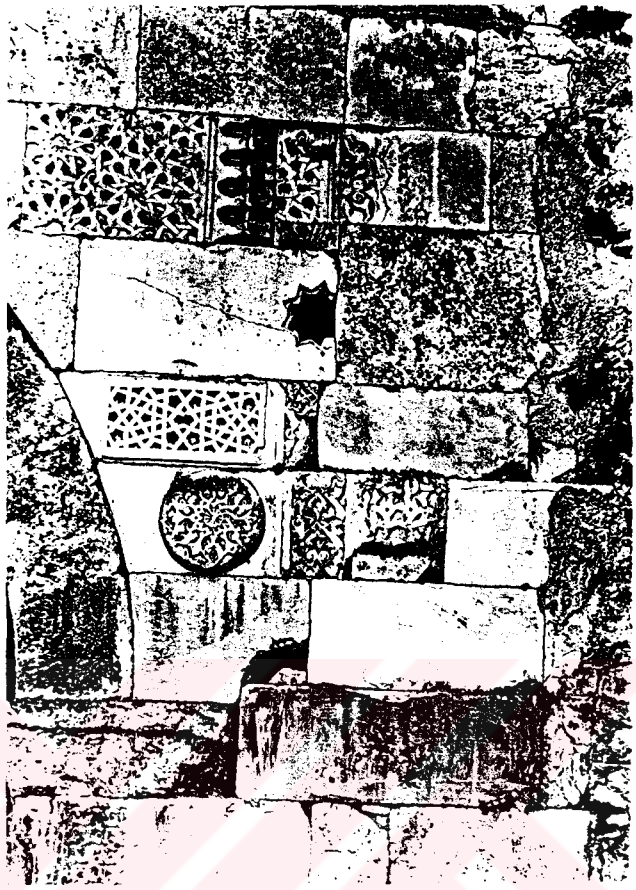
b Batı cephe

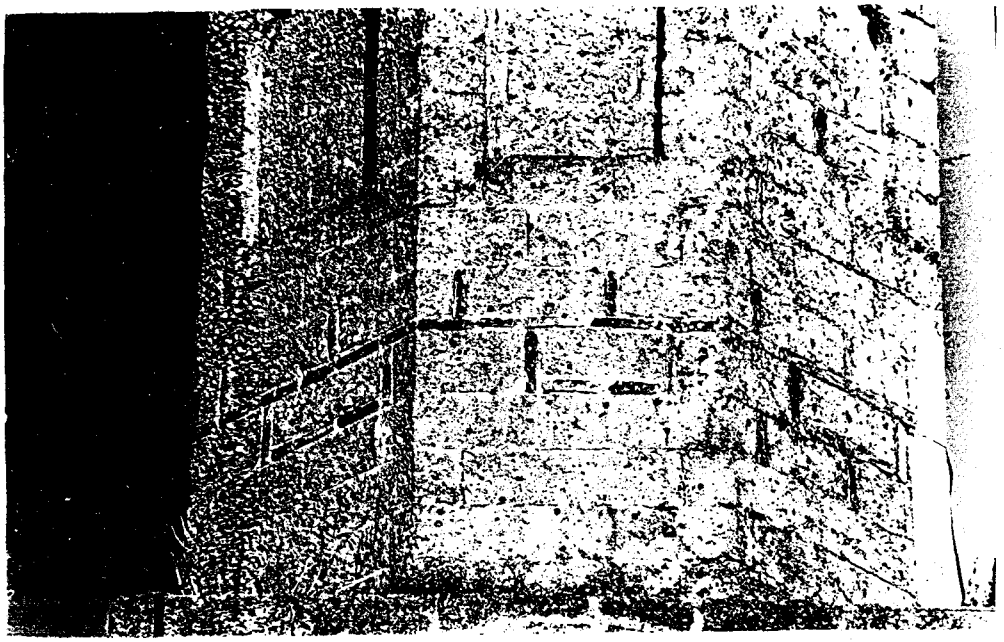
199a Sur duvarı, batı cephe, orta bölüm üzerindeki minare

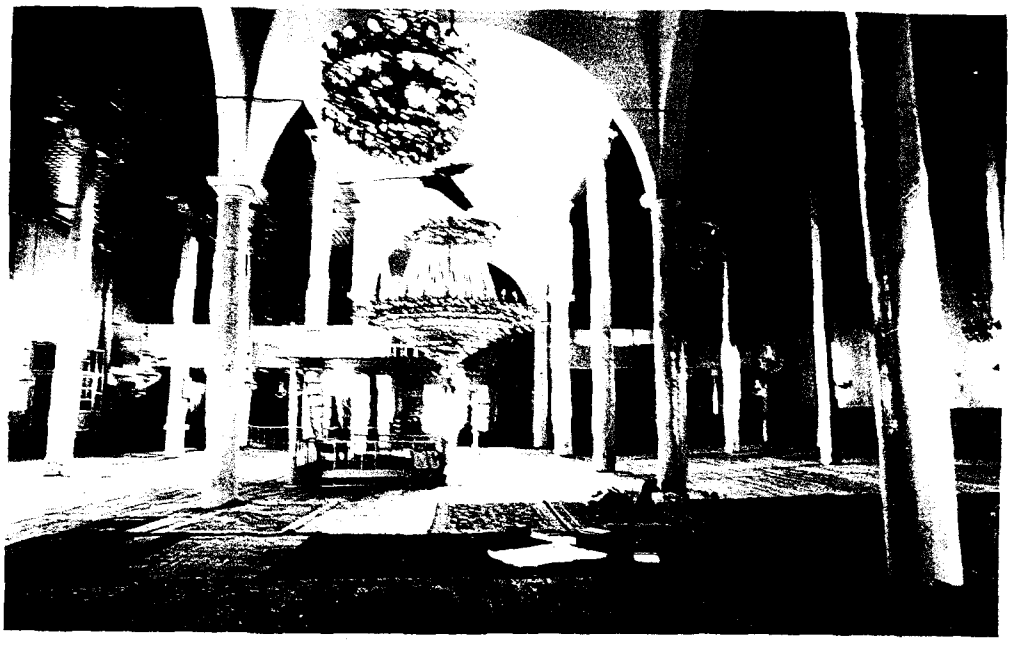
b Sur duvarı, batı cephe, kapı

230a Sur duvarı, batı cephe, kapı kemerinin güneyi

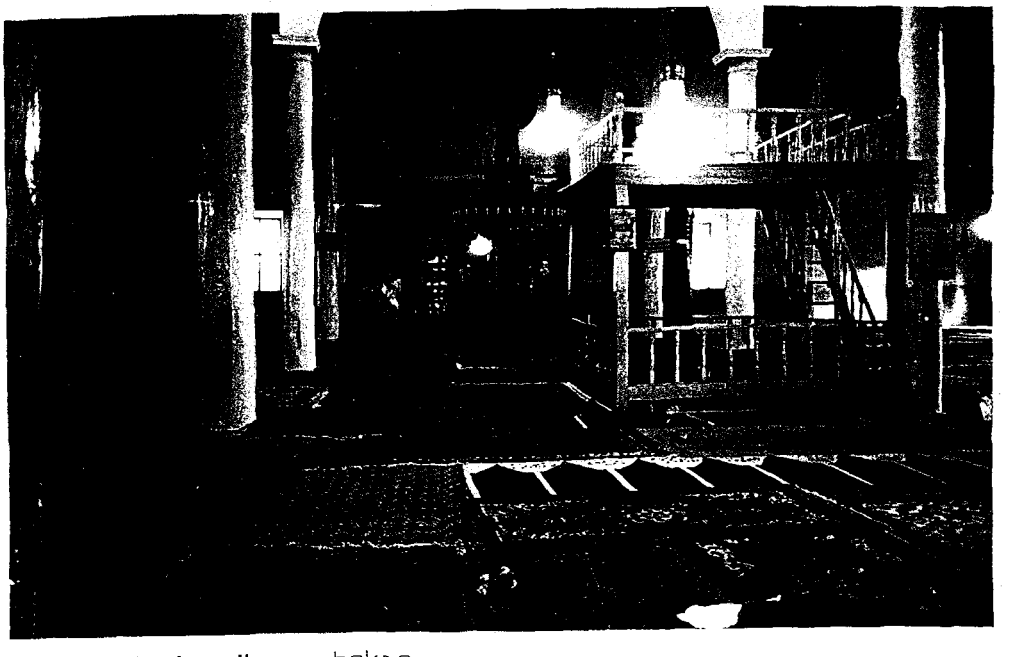
b Minare gövdesi, ayrıntı

201a Harim, kuzeye bakış

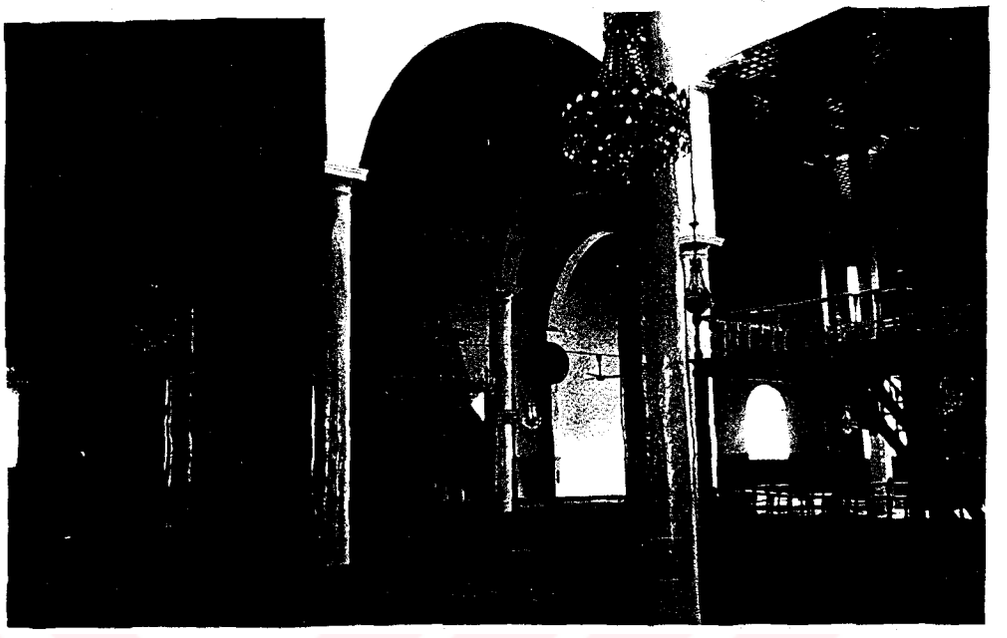
b Harim, güneye bakış

202a Harim,güneye bakış

b Harim, güneye bakış

203a Harim, güneybatıya bakış

b Harim, güneyden batıya bakış

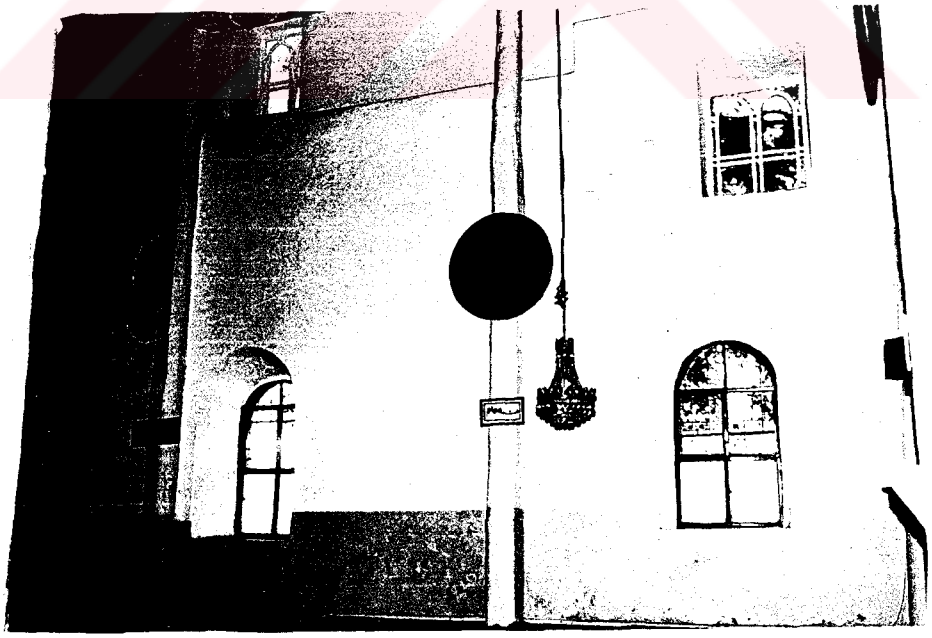
204a Harim, kuzeye bakış

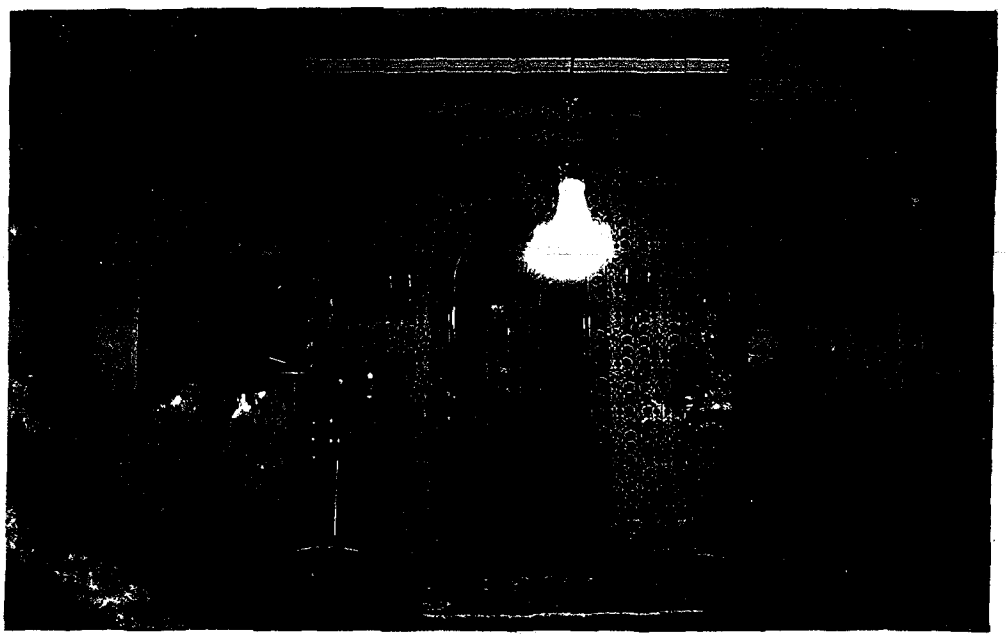
b Harim, batıya bakış

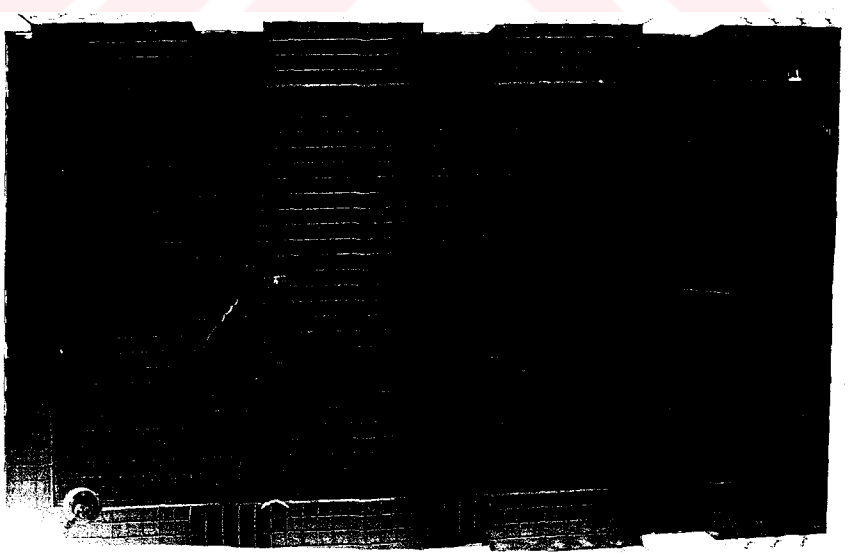
205a Harim,batıya bakış

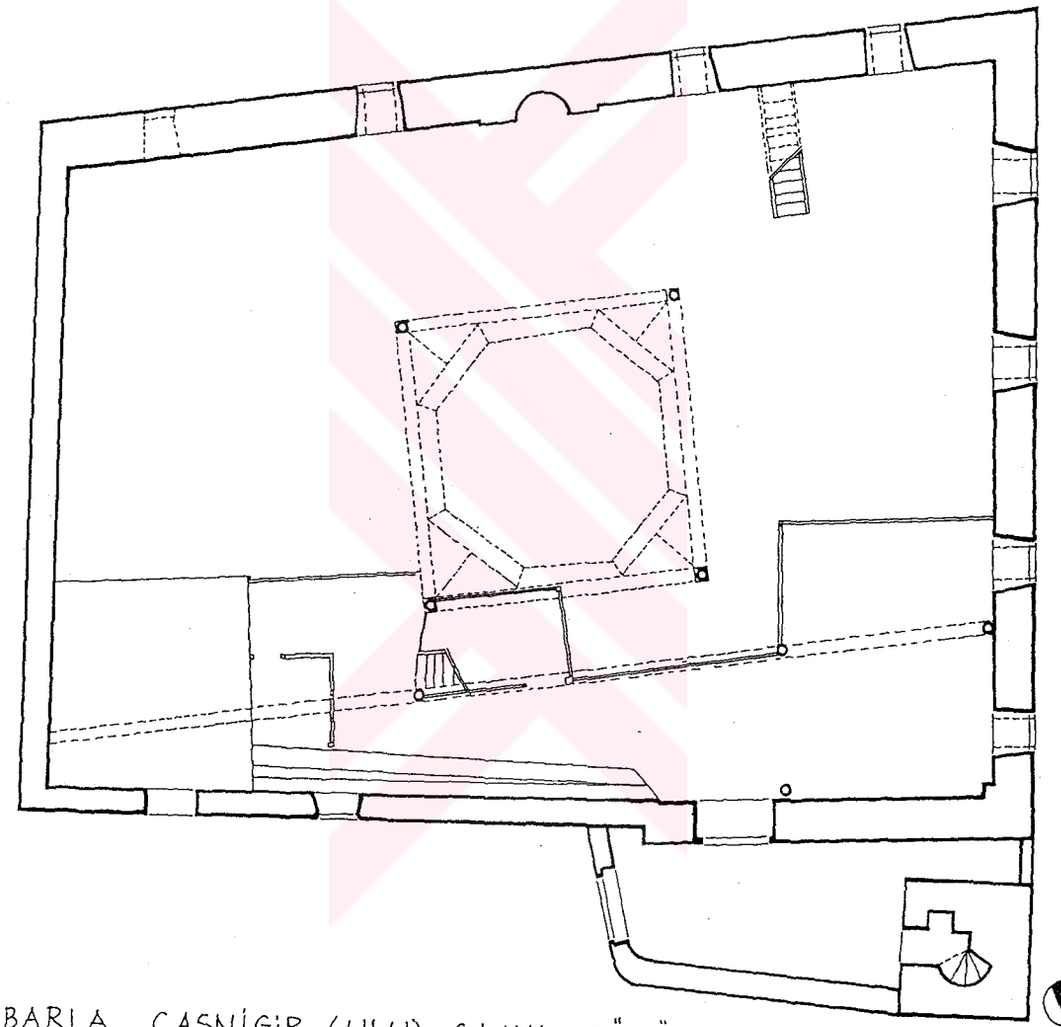
b Harim, doğu duvar, orta bölüm

206a Harim, mihrap

b Harim, orta sahnın tavanı, ayrıntı

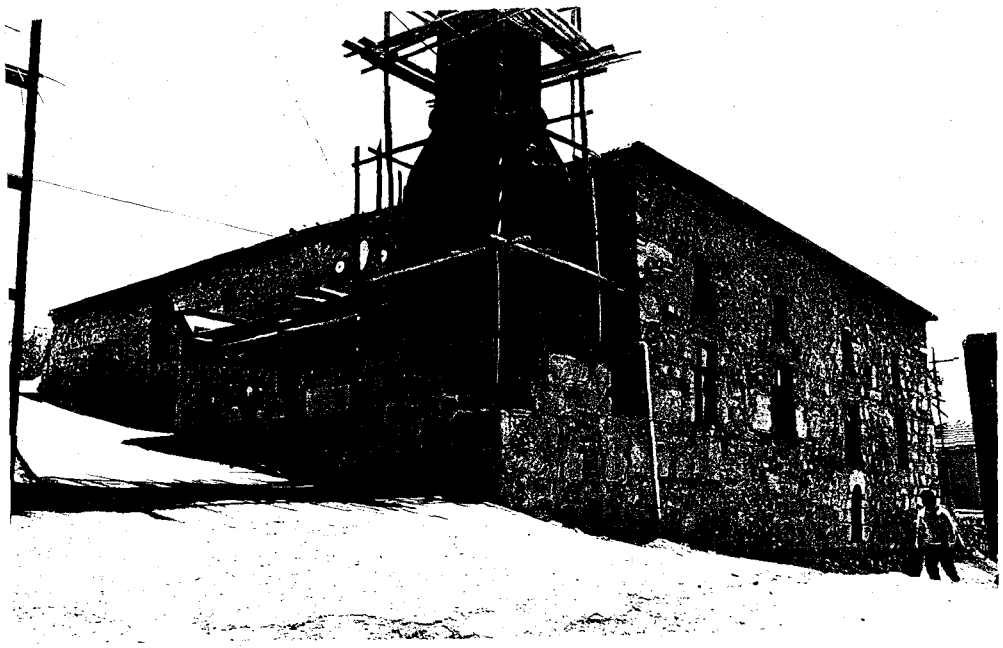

Lev.207

BARLA ÇAŞNİGİR (ULU) CAMİİ RÖLÖVE PLANI

0 1 2 3 6m.

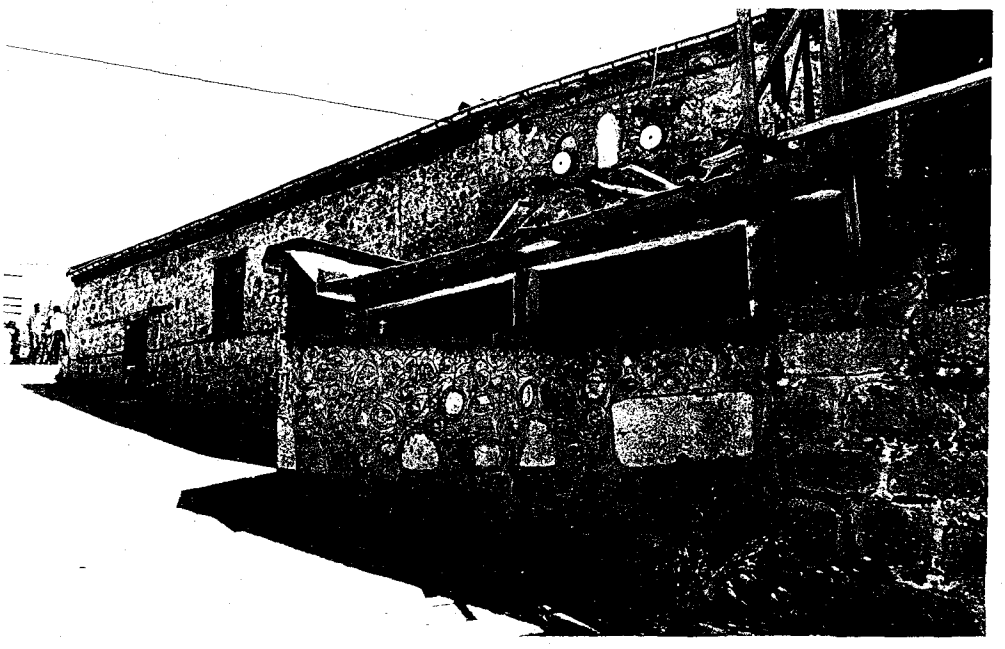
(VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ'NDEN 1990)

208a Kuzeybatıdan görünüm

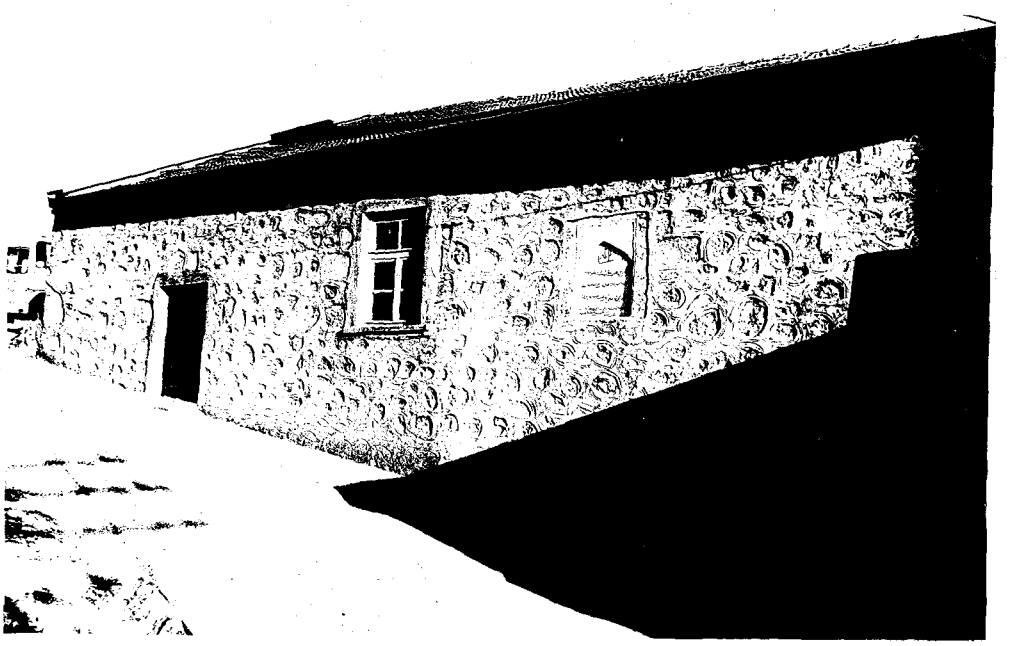
b Kuzey cephe

209a Kuzey cephe, doğuya bakış

b Kuzey cephe, batıya bakış

210a Kuzey cephe, doğu bölüm

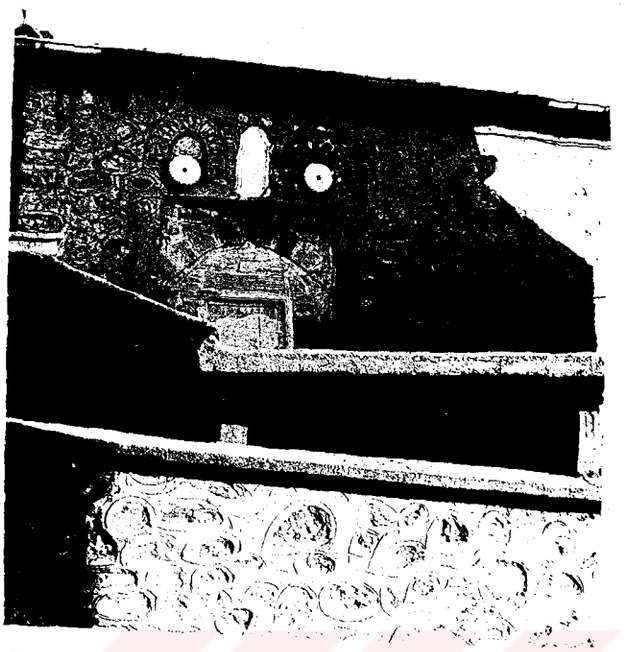
b Kuzey cephe, eksendeki onarım kitabesi

211a Kuzey cephe, doğu bölüm, kapı üzerindeki kitabe

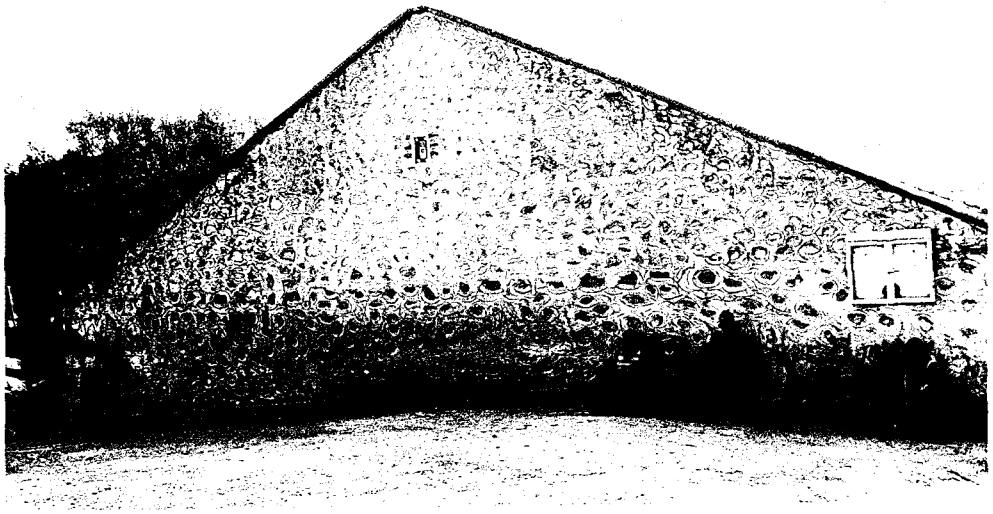
b Kuzey cephe, batı bölüm, kapı

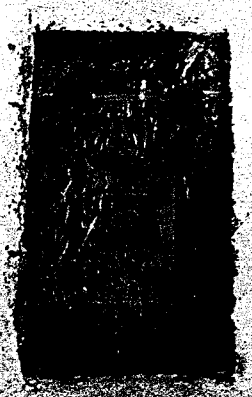
212a Kuzey cephe, batı bölüm, ayrıntı

b Kuzeybatı köşedeki minare

213a Doğu cephe

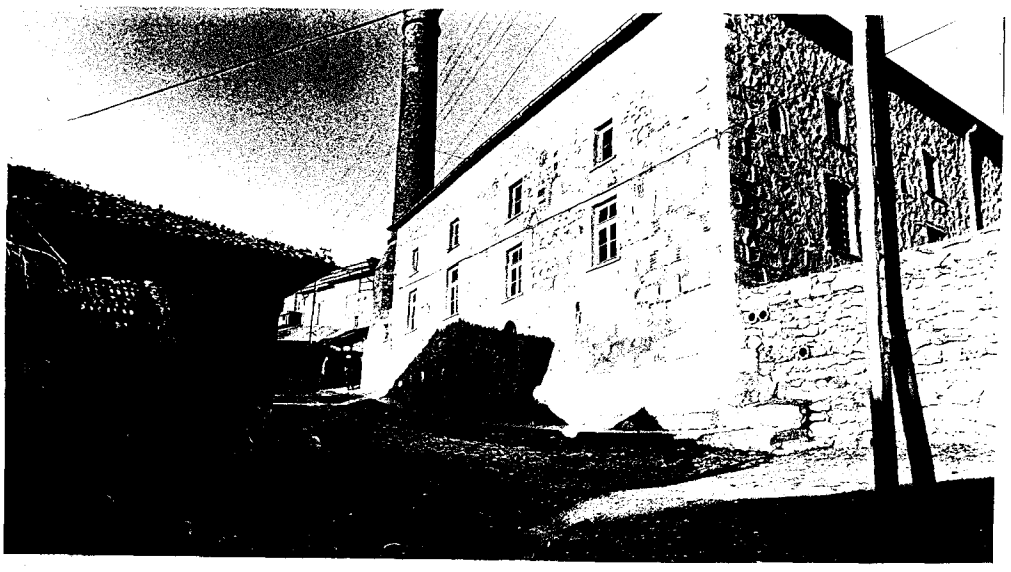
b Doğu cephe, eksende üstteki kitabe

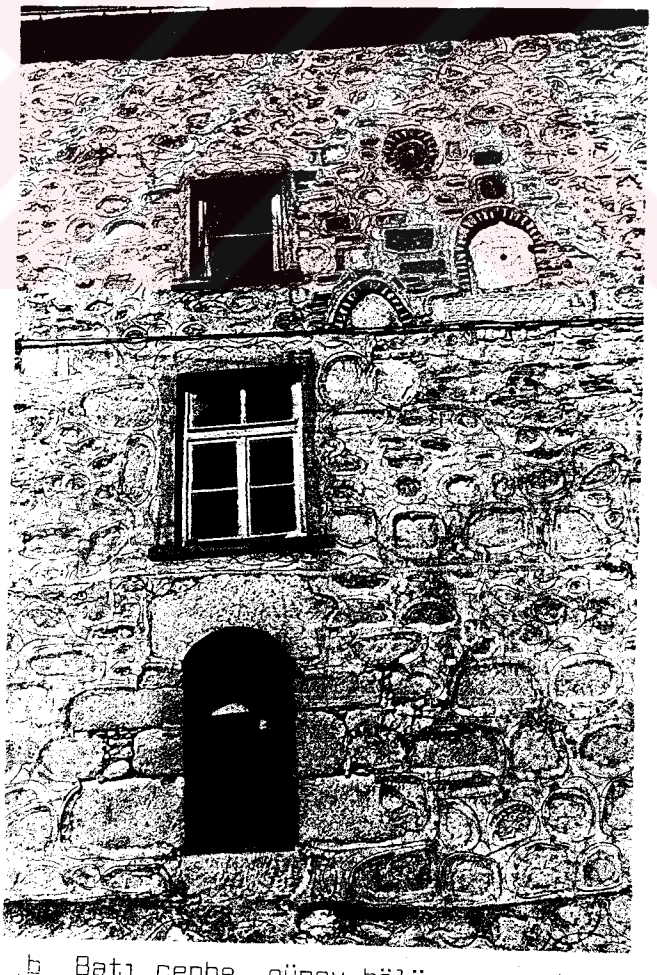
214a Güney cephe

b Güney cephe, batı bölüm, ayrıntı

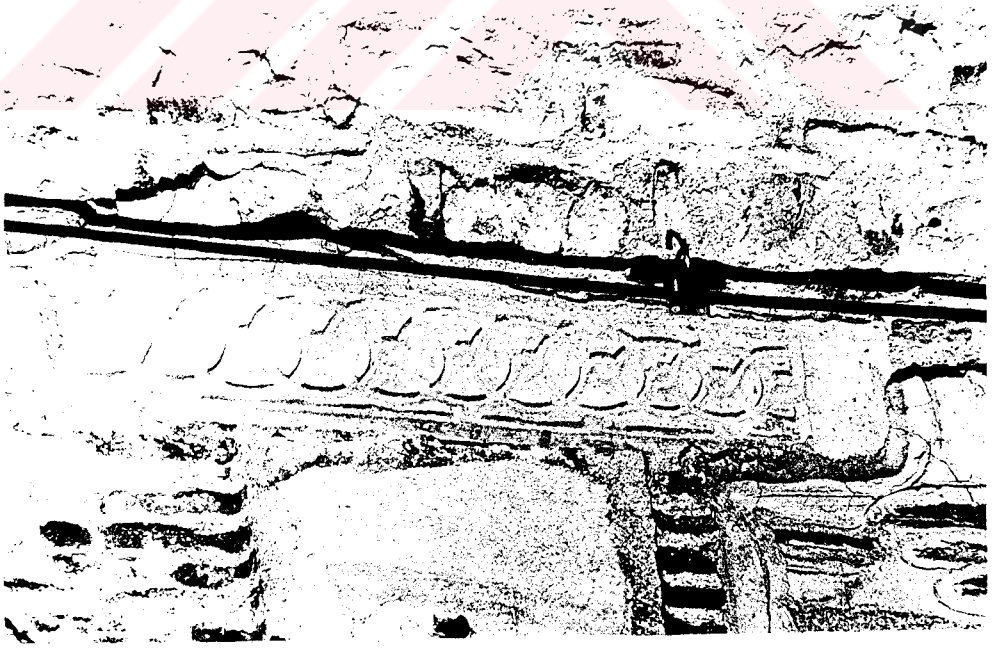
215a Batı cephe

b Batı cephe, güney bölüm, ayrıntı

216a Batı cephe, güney bölüm, ayrıntı

b Batı cephe, güney bölüm, devşirme parça

217a Harim, batıya bakış

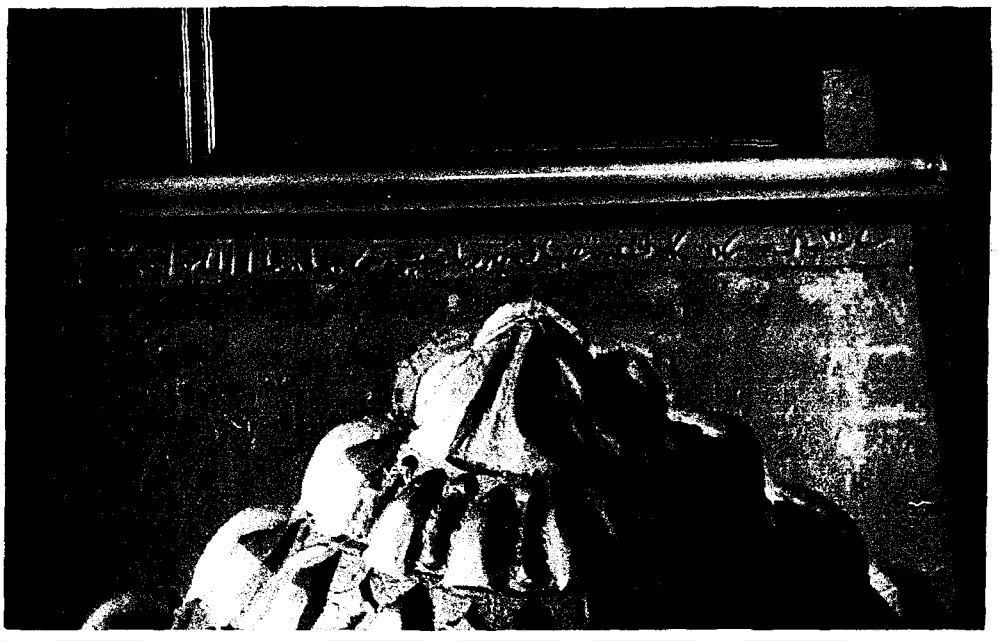
b Harim, batıya bakış

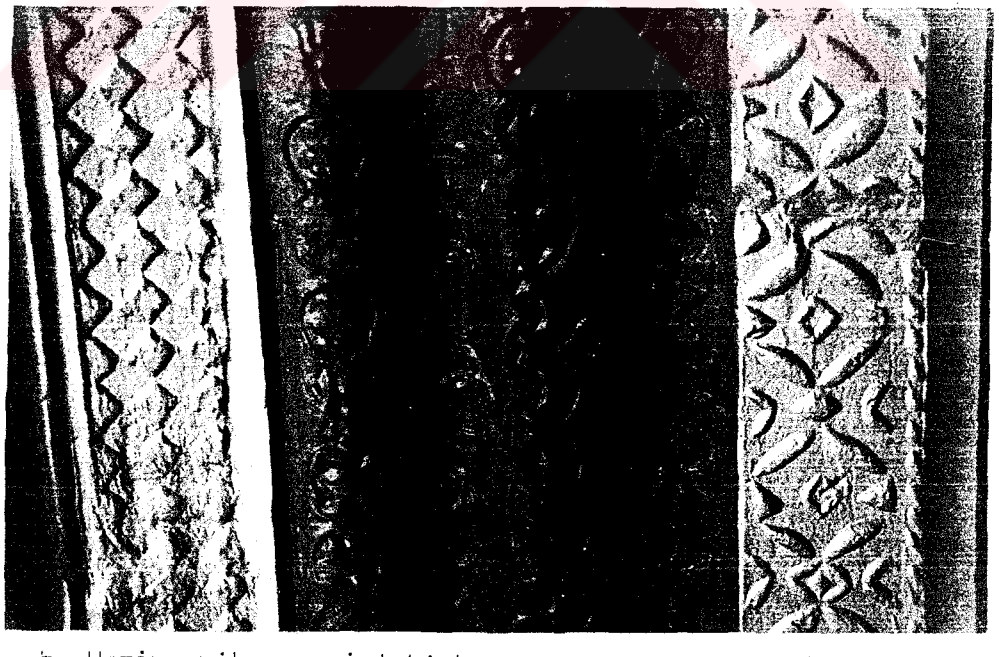
218a Harim,güneybatıya bakış

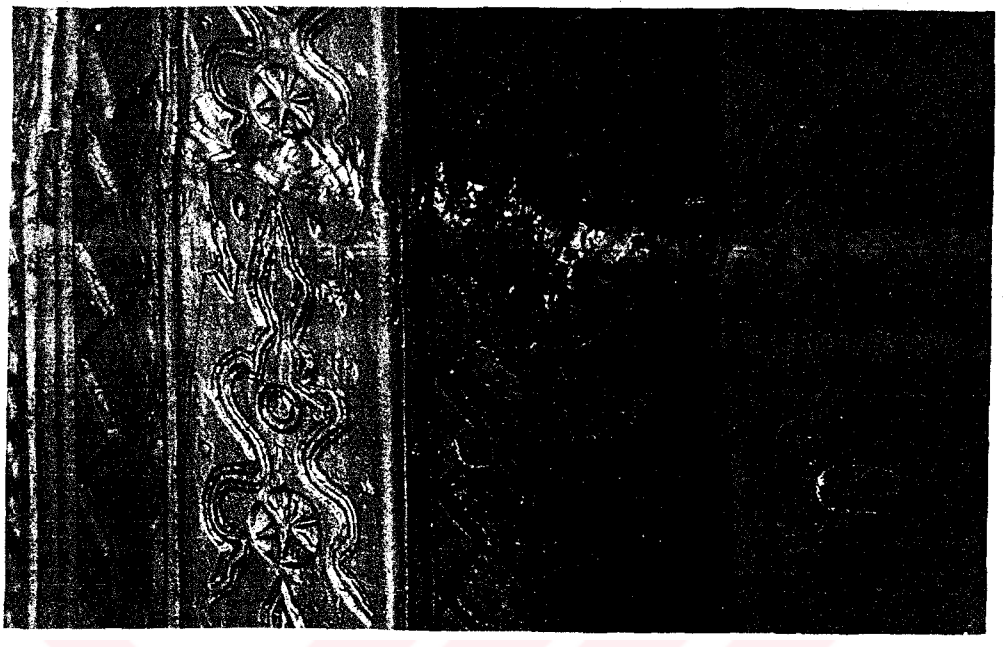
b Harim, mihrap

219a Harim, mihrap kavsarası, ayrıntı

b Harim, mihrap, nişteki bezeme, ayrıntı

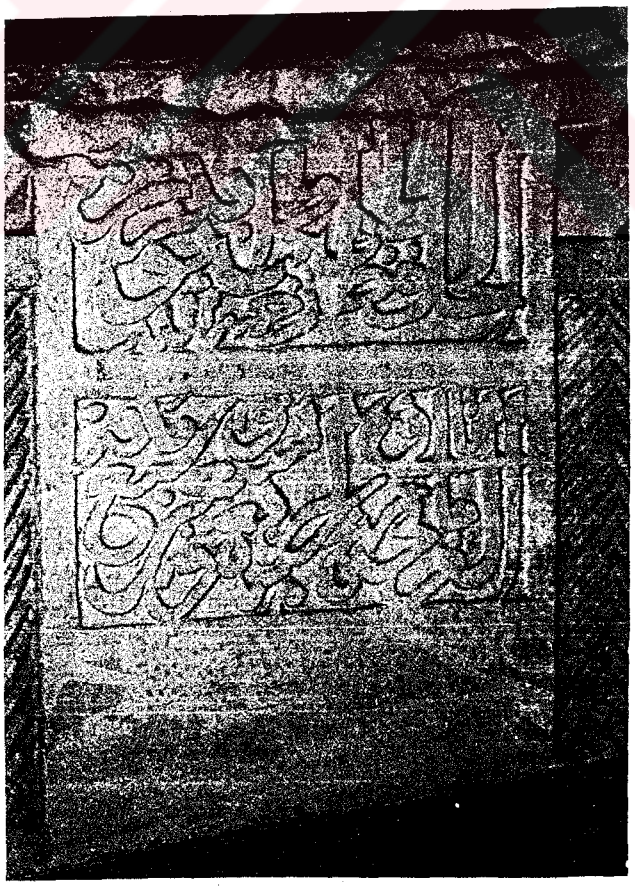
220a Harim, mihrap, nişteki bezeme, ayrıntı

b Harim, kuzeydeki mahfile bakış

221a Harim, kuzey duvarın doğu bölümü önündeki kitabe

b Harim, kuzey duvarın batı bölümü önündeki kitabe

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ